

Dina Vîlcu

Integralism vs generativism

Teoria limbajului și problema actualizării

Presa Universitară Clujeană

Dina Vîlcu

Integralism vs generativism

Teoria limbajului și problema actualizării

Presa Universitară Clujeană

2019

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Mircea Borcilă

Prof. univ. dr. Emma Morita

ISBN 978-606-37-0611-0

**© 2019 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.**

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./Fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

CUPRINS

1. INTRODUCERE.....	7
1.1. ISTORICUL ȘI STRUCTURA LUCRĂRII.....	7
1.2. PRECIZĂRI	9
1.3. INTEGRALISMUL – O „TEORIE INTEGRALĂ” A LIMBAJULUI.....	14
1.4. CLARIFICĂRI TERMINOLOGICE	21
2. INTEGRALISM ȘI GENERATIVISM. PRIVIRE COMPARATIVĂ	23
2.1. DE LA STRUCTURALISM LA LINGVISTICA ACTUALĂ	23
2.2. RAPORTĂRI INTERNE	26
2.3. SITUAREA EPISTEMOLOGICĂ	31
2.3.1. Configurații structuraliste.....	31
2.3.2. Direcția pozitivistă.....	31
2.3.3. Direcția antipozitivistă.....	37
2.3.4. Relația dintre teorie și cercetarea empirică.....	44
2.4. OPȚIUNI METODOLOGICE	48
2.4.1. Lingvistica – o știință a naturii.....	50
2.4.2. „Mecanismele” competenței lingvistice.....	54
2.4.3. De la competența lingvistică la I-language.....	60
2.4.4. I-Language L vs. I-Language L'	64
2.4.5. Limbajul apofantic – „apanajul” științelor naturale	66
2.4.6. Ipotezele: instrumente (ne)confirmate.....	67
2.4.7. Un concept „rapsodic” – natura umană.....	77
2.5. ABORDAREA CAUZALISTĂ ÎN STUDIUL LIMBAJULUI	79
2.6. CONSTITUIREA OBIECTULUI DE STUDIU	82
2.6.1. Raportarea la conceptul saussurian de „langue”.....	83
2.6.2. Finalitatea cercetării lingvistice și influența ei în constituirea obiectului de studiu	89
2.7. CONCEPȚIA INTEGRALISTĂ ASUPRA LIMBAJULUI CA OBIECT DE STUDIU	93
2.7.1. Energiea, dynamis, ergon	93
2.7.2. Caracterizarea integralistă a limbajului prin universalii.....	97
2.7.2.1. Semanticitatea limbajului.....	98
2.7.2.2. Alteritatea limbajului.....	103
2.7.2.3. Creativitatea lingvistică.....	106
2.7.2.4. Istoricitatea limbajului.....	111
2.7.2.5. Materialitatea/exterioritatea limbajului	112
2.8. CONCLUZII.....	113
3. PLANUL UNIVERSAL AL LIMBAJULUI.....	115
3.1. VORBIREA ȘI LINGVISTICA VORBIRII ÎN INTEGRALISM ȘI GENERATIVISM	115
3.1.1. Parole vs. Performanță	115
3.1.1.1. Statutul conceptului de parole în dihotomia saussuriană.....	115
3.1.1.2. Statutul conceptului de performanță în generativism.....	119
3.1.2. Limbaj și vorbire în integralism.....	123
3.1.2.1. Identitatea vorbire/limbaj. Temeiurile identității vorbire/limbaj	123
3.1.2.2. Vorbire vs. limbaj.....	124
3.1.2.3. Logica limbajului și logica vorbirii	125
3.1.3. Limbaj și vorbire în generativism	129
3.1.4. Competența elocuțională.....	136
3.1.5. Activități care însoțesc limba	138
3.1.6. Planul universal – planul definiției și al teoriei.....	139
3.1.7. Statutul lingvisticii vorbirii în lingvistica integrală.....	140
3.1.8. Obiectul și sarcinile lingvisticii vorbirii.....	142

3.1.9. Generativismul – o lingvistică a vorbirii.....	143
3.1.9.1. Vorbirea – obiectul propriu al gramaticii transformaționale	144
3.1.9.2. Conținutul semantic nediferențiat.....	144
3.1.9.3. „Universaliile generale” ale limbajului	146
3.1.9.4. Competența „vorbitorului universal”.....	147
3.2. CONȚINUTUL SEMANTIC DIN PUNCT DE VEDERE INTEGRALIST.....	147
3.2.1. Designatul – conținutul specific al planului vorbirii	148
3.2.1.1. Designat vs. referință.....	152
3.2.1.2. Stări de lucruri sau conținuturi mentale corespunzătoare	152
3.2.2. Semnificat vs. designat.....	154
3.2.2.1. Limbajul nu creează copacii, însă face să fie copaci	155
3.2.2.2. Caesar și Pompei	158
3.2.2.3. Vin copiii.....	161
3.2.2.4. Cu	165
3.2.2.5. „Plural” și „pluralitate”	171
3.2.2.6. Suspendarea congruenței.....	173
i. Această masă pătrată este rotundă	174
ii. Trei ori trei fac zece.....	176
iii. Normal că arborii vorbesc!	177
3.2.2.7. Semnificat și designat în traducere	178
3.2.2.8. Arbore sau nu?	183
3.2.2.9. Tetrameții	185
3.2.3. Cele două raporturi semiotice.....	188
3.3. CONȚINUTUL SEMANTIC DIN PUNCT DE VEDERE GENERATIVIST	189
3.3.1. Etapa phrase structure grammar – Syntactic Structures.....	189
3.3.2. Teoria standard (Gramatica transformațională) – Aspects of	192
the Theory of Syntax.....	192
3.3.2.1. Cele trei componente ale gramaticii transformaționale	192
3.3.2.2. Forța creativă a componentului sintactic	193
3.3.2.3. Reguli de subcategorizare vs. reguli de selecție	195
3.3.2.4. Despre „universalitatea” unităților lexicale	197
i. Aspectul semantic.....	197
ii. Aspectul sintactic.....	199
3.3.3. Teoria standard extinsă – Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use.....	201
3.3.4. Teoria modulară / Government and binding (L. Haegeman).....	213
Programul principii și parametri.....	213
3.3.4.1. O nouă discuție despre gramaticalitate	213
3.3.4.2. Selecție categorială/selecție semantică	215
3.3.4.3. Teoria θ	220
3.3.5. Programul minimalist și dincolo de el – teoria optimală.....	224
3.3.5.1. Limbajul uman într-o nouă prezentare	225
3.3.5.2. Selecție categorială/selecție semantică – variantă revizuită	226
3.3.5.3. Reguli și transformări – o nouă conformație	228
3.3.5.4. Conceptul de <i>numerație</i>	231
i. Definirea și interpretarea conceptului.....	231
ii. Reprezentări ale proprietăților lexicale.....	233
iii. Câteva probleme	234
3.3.6. Concluzii.....	236
4. DETERMINAREA	237
4.1. PRIVIRE GENERALĂ	237
4.2. OPERAȚIUNILE DETERMINĂRII.....	240
4.2.1. Actualizarea.....	240
4.2.2. Discriminarea.....	241
4.2.2.1. Cuantificarea	241
4.2.2.2. Selecția	242
4.2.2.3. Situarea	243
4.2.3. Delimitarea	247
4.2.3.1. Explicarea.....	247
4.2.3.2. Specializarea	247
4.2.3.3. Specificarea (distinctivă).....	248
4.2.4. Identificarea/Individualizarea	250
5. ACTUALIZAREA	251

5.1. COORDONATE GENERALE	251
5.2. UN SEMNIFICAT INDIVIDUAL (?).....	254
5.3. CE (NU) SE ACTUALIZEAZĂ, DE FAPT	258
5.4. INSTRUMENTELE VERBALE ALE ACTUALIZĂRII.....	261
5.4.1. Funcție vs. formă	261
5.4.2. Funcție și instrumente	262
5.4.3. Articolul definit – actualizatorul prin excelență	266
5.4.4. Alte instrumente pentru actualizare	268
5.4.5. Actualizarea substantivelor proprii.....	274
5.4.5.1. Natura specifică a substantivelor proprii	275
5.4.5.2. Relația dintre semnificat și designat în numele proprii	281
5.4.5.3. Actualizarea numelor proprii.....	283
5.5. ALTE SITUAȚII. DESCHIDERI	287
5.5.1. Dincolo de determinarea nominală. Actualizarea verbului.....	287
5.5.2. Actualizarea pronumelui.....	289
5.5.3. Intenția stilistică și traducerea.....	293
5.5.4. Concluzii.....	295
5.6. ACTUALIZAREA ÎN GENERATIVISM – COORDONATE GENERALE	296
5.6.1. Phrase structure grammar – Transformational grammar (Syntactic Structures)	297
5.6.2. Teoria standard (Gramatica generativ-transformațională) –.....	299
Aspects of the Theory of Syntax (1965).....	299
5.6.2.1. Articolul definit și regulile de rescriere.....	299
5.6.2.2. Articolul definit și regulile de subcategorizare.....	301
5.6.2.3. Articolul definit și acordul în gen, număr și caz.....	306
5.6.3. Teoria standard extinsă – Knowledge of Language. Its Nature, ...	307
Origin and Use; Introduction to Government and Binding Theory.....	307
5.6.3.1. Coordonate generale. Relația limbaj – lume.....	307
5.6.3.2. Teoria modulară	309
i. Teoria X-bar. Structura grupului nominal.....	310
ii. Ipoteza DP (determiner phrase – grup determinant) – Steven Paul Abney.....	318
iii. Ipoteza grupului determinant (DP) multi-stratificat. Roberto Zamparelli.....	320
iv. Genericitatea. Bare nouns [Substantivele fără determinant]	322
v. Determinanții expletivi	331
vi. Subiectul nul.....	335
vii. Tratarea expletivelor. Rolul lor în actualizare	337
a. It/ Il/ Es.....	337
b. There/ Il/ Es.....	338
5.7. ACTUALIZAREA – O COMPARAȚIE	340
6. CONCLUZII ȘI DESCHIDERI.....	342
BIBLIOGRAFIE.....	352

SCHEME ȘI TABELE

<i>Schema 1: Discipline lingvistice posibile în lumina lingvisticii integrale .....</i>	<i>19</i>
<i>Schema 2: Planurile și nivelurile în raport cu care se poate diferenția competența lingvistică în integralism .....</i>	<i>26</i>
<i>Schema 3: Facultatea lingvistică în sens larg și facultatea lingvistică în sens restrâns (Hauser & Chomsky & Tecumseh Fitch 2002) .....</i>	<i>27</i>
<i>Schema 4: Componentele capacității lingvistice a vorbitorilor (Philip Kitcher 1978) .....</i>	<i>54</i>
<i>Schema 5: Dihotomia saussuriană limbă/ vorbire din perspectiva celor trei planuri ale limbajului definite de către E. Coșeriu (COSERIU 1988/1992: 89) .....</i>	<i>116</i>
<i>Schema 6: Traseul posibil al unui fapt de limbă nou creat .....</i>	<i>133</i>
<i>Schema 7: Traseul interpretativ al designatelor în funcție de cele trei planuri ale limbajului .....</i>	<i>169</i>
<i>Schema 8: Componentele principale ale gramaticii transformaționale (SMITH & WILSON 1979) ..</i>	<i>192</i>
<i>Schema 9 : Structurarea limbajului în teoria standard extinsă (CHOMSKY 1986: 68) .....</i>	<i>201</i>
<i>Schema 10: Programul minimalist. Componentul computațional .....</i>	<i>229</i>
<i>Schema 11: Operațiunea Spell-Out .....</i>	<i>229</i>
<i>Schema 12: Operațiunile determinării în integralism .....</i>	<i>238</i>
 <i>Tabelul 1: Tripartiția planurilor limbajului (COSERIU 1988/1992: 92) .....</i>	 <i>135</i>
<i>Tabelul 2: Tipurile de semnificat în integralismul lingvistic (COSERIU 1971/1978: 140) .....</i>	<i>163</i>

1. INTRODUCERE

1.1. Istoricul și structura lucrării

Probabil primul lucru care se poate remarca privitor la prezenta teză de doctorat este istoria sa extrem de lungă. Pe parcursul diverselor etape de documentare, redactare și revizuire, lucrarea a suferit numeroase transformări, atât în spiritul, cât și în litera sa. Întâi de toate, aria destinată inițial cercetării s-a restrâns progresiv. Cum se întâmplă cu majoritatea doctoranzilor, probabil, prima fază pe care am experimentat-o a fost aceea a entuziasmului, o etapă marcată de impresia că totul se poate face, se poate acoperi (și/sau descoperi), se poate reinventa sau măcar redefini. Realitatea „din teren” a venit să tempereze avântul inițial, iar concluzia care s-a impus a fost aceea că profunzimea cercetării este preferabilă păstrării unei anverguri ce risca să disipeze acest demers la suprafața problemelor investigate. În același timp, lecturile fascinante în domeniu, decurgând una din alta și pândite de pericolul transformării într-o poveste fără sfârșit, au dus la creșterea în dimensiuni a lucrării, temperată doar de providențialul și cu adevărat finalul termen-limită. Creșterea în calitate a tezei, pe de altă parte, a fost determinată, desigur, de prețioasele recomandări ale coordonatorilor de a căror îndrumare m-am bucurat și față de care îmi manifest întreaga recunoștință. Am început acest demers cu Prof. univ. dr. Carmen Vlad, în vreme ce Prof. univ. dr. Mircea Borcilă m-a ajutat să îl duc la bun sfârșit.

În forma sa finală, lucrarea de față se structurează în trei capitole, dintre care primul privește cele două teorii ale limbajului explorate în ansamblul lor (lingvistica integrală, creată de către Eugeniu Coșeriu¹, respectiv teoria lingvistică a lui Noam Chomsky, inițiată ca gramatică transformațională și cunoscând ulterior, sub diverse denumiri, o carieră fulminantă în științele limbajului). Sunt comparate, astfel, bazele epistemologice asumate de către cercetătorii care au adoptat una sau alta dintre cele două poziții, ca și modul de concepere a limbajului și a manifestărilor sale, iar în final unele dintre conceptele reprezentative pentru cele două direcții lingvistice.

Într-o secțiune care a luat proporții neașteptate, pornind de la studiul lui Eugeniu Coșeriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* (1955–1956), este analizat fenomenul determinării, așa cum apare el reprezentat, sau așa cum se poate el interpreta, cu ajutorul instrumentelor metodologice specifice celor două direcții de cercetare. Capitolul pornește de la competența elocuțională, aceasta constituindu-se ca un teren de cercetare și de studiu comun, în continuare, pentru cele două teorii ale limbajului abordate

---

¹ Au existat, de-a lungul timpului, numeroase discuții despre modul în care numele lingvistului român ar trebui scris, motiv pentru care precizez de la început opțiunile în această privință privitoare la textul de față. Am adoptat varianta inițială, românească: Eugeniu Coșeriu, pentru corpul textului, în timp ce pentru referințe am păstrat varianta cu care a fost semnat fiecare volum sau studiu în parte.

aici. Explicit sau nu, atât Eugeniu Coșeriu, cât și Noam Chomsky, ca și o mare parte a lingviștilor ce au continuat cercetarea pe liniile deschise de către cei doi mari lingviști, au acordat atenție domeniului vorbirii. Am considerat necesar, aşadar, să pun față în față instrumentele pe care cele două teorii le aduc în slujba identificării și analizării competenței vorbitorului nativ, oprindu-mă la nivelul elocuțional, adică al competenței specifice planului vorbirii. Acesta este planul în care, prin orientare semnificatului către designat, se realizează, conform teoriei integrale a limbajului, actualizarea, proces inițial și esențial al determinării. Pe același teritoriu lucrează și lingviștii generatiști atunci când încearcă să identifice elementele comune tuturor ființelor umane, ce fac posibilă producerea de limbaj pe baza unui input limitat, provenit din experiența lingvistică a comunității în care vorbitorul își achiziționează și perfecționează limba. Conținutul lingvistic este comparat pornind în special de la conceptele coșeriene de „semnificat” și „designat”, ca și de la relația care se stabilește între acestea, în cadrul actului de vorbire. În teoria chomskyană am căutat echivalente posibile ale acestor concepte, urmând și aici, în măsura posibilităților, un demers comparativ.

În ultima parte a lucrării, am analizat momentul primar - și cel mai important - al procesului de determinare, acela al actualizării. Ca și în primele două secțiuni, demersul a pornit din direcția integralismului, mai exact de la coordonatele fixate în jurul acestui concept de către Eugeniu Coșeriu în același studiu fundamental: *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* (1955–1956).

Un lucru extrem de important pe care, ca tânăr cercetător, l-am învățat, alături de colegii mei, de la maestrul nostru, cei în a căror școală ne-am format și am studiat, este acela că nu e posibilă angajarea într-un demers de analiză a limbajului fără a asuma o direcție de cercetare, o viziune asupra limbajului, ca și a obiectelor de studiu conexe, necondiționată însă sau motivată de opțiunile stricte ale profesorilor noștri. Acest principiu a stat, de altfel, la baza cercetării cât se poate de nepărtinitoare a celor două teorii pe care le-am pus față în față, în încercarea de a explica un fenomen esențial al limbajului, sau, mai bine zis, ansamblul de fenomene pe care îl regăsim în jurul procesului actualizării. Mărturisirea opțiunii mele personale la începutul acestei lucrări este un gest de onestitate necesar, fiind vorba, în același timp, de o opțiune la care am ajuns în urma unui studiu comparativ temeinic, completat cu lecturi de epistemologie și filosofia limbajului conexe. Astfel, în urma atentei cercetări a celor două direcții lingvistice luate în discuție aici, opțiunea mea s-a îndreptat spre lingvistica integrală, inițiată și susținută decenii la rând în primul rând prin studiile, publicațiile și cursurile lingvistului de origine română Eugeniu Coșeriu, un lingvist apreciat în țară, dar mai ales peste hotare, cea mai mare parte a activității sale didactice și de cercetare desfășurându-se la Universitatea din Tübingen, Germania. Demersul desfășurat în continuarea acestor pagini introductive are ambiția de a putea oferi argumentele cele mai convingătoare în sprijinul acestei afiliere declarate.

1.2. Precizări

Acest subcapitol va prezenta argumentele opțiunii inițiale pe care am făcut-o când am ales teoriile lingvistice explorate în continuarea lucrării de față: integralismul și generativismul (folosesc, deocamdată, acest termen, dar vor fi vizate mai multe faze succesive ale lingvisticii de sorginte chomskyană, cu diversele nume ce i s-au atașat).

1. Nu este deloc de neglijat contextul educațional în care m-am format, ca tânăr cercetător, în cadrul școlii de lingvistică de la Universitatea Babeș-Bolyai, din Cluj-Napoca. Departate de a-mi limita opțiunile prin cele asumate de către profesorii acestei școli, pot spune că, alături de colegii mei, am avut șansa de a beneficia de cunoștințele, experiența și puterea de sinteză a celor care au întemeiat-o. Fără a ignora teoriile limbajului trecute sau contemporane, profesorii noștri, în special conducătorul acestei școli, prof. dr. Mircea Borcilă, dar și alți dascăli precum prof. dr. Carmen Vlad, n-au făcut decât să ne ghideze în multitudinea de posibilități de studiu, lăsându-ne, însă, să ne instalăm în aria de cercetare cea mai incitantă pentru fiecare dintre noi.

După formarea unei baze de cunoștințe dobândite în timpul cursurilor de lingvistică din anii de studiu universitar, am avut șansa de a profita, la Cluj, de continuarea studiilor și specializarea în lingvistica integrală în cadrul *Centrului de studii integraliste* al Facultății de Litere². Beneficiind de patronatul spiritual al maestrului Eugeniu Coșeriu și de coordonarea permanentă a profesorului Mircea Borcilă, *Centrul de studii integraliste* le-a oferit tinerilor cercetători de la Cluj oportunitatea de a supune discuției colegilor și specialiștilor din domeniu rezultatele activității lor de cercetare lingvistică, dilemele și întrebările ce încă își căutau răspuns.

Pentru toată atenția arătată activității mele de cercetare, dar mai ales pentru îndrumarea acordată pe parcursul studiilor doctorale, aduc din nou mulțumirile mele celor doi coordonatori (succesivi) ai prezentei teze, doamna profesor universitar doctor Carmen Vlad, respectiv domnul profesor universitar doctor Mircea Borcilă. Amândurora le mulțumesc pentru sfaturile bune pe care mi le-au dat, pentru indicațiile bibliografice și pentru materialele, cărțile și studiile pe care mi le-au pus la dispoziție, pentru imensa răbdare și încrederea acordată în toată perioada de elaborare a tezei de doctorat.

2. Integralismul și generativismul au fost selectate ca bază teoretică și suport al aplicațiilor analitice din prezenta lucrare și datorită faptului că acestea pot fi considerate direcții esențiale de cercetare a limbajului în lingvistica secolului XX. Generativismul a ajuns să fie cunoscut, promovat și dezvoltat pe toate meridianele, cu aplicații și exemplificări în foarte multe limbi și cu rezultate concrete extrem de promițătoare. Integralismul, deși cu ceva mai puțini adepți, dispune, am certitudinea, de profunzimea și de potențialul ce îi pot asigura locul printre doctrinele majore în acest domeniu de studiu. Așa cum se profilează în prezent

---

² Pentru o prezentare detaliată a activității membrilor *Centrului de studii integraliste*, vezi OANCEA, OBROCEA 2013, *passim*.

cercetarea limbajului, aceste două teorii pare că vor fi continuate și dezvoltate, cu rezultate semnificative, încă foarte multă vreme de aici înainte.

3. Putem spune că, pe parcursul secolului trecut, cercetarea lingvistică a „explodat”, generând extrem de numeroase studii și volume și producând dezvoltări spectaculoase, ce fructifică diverse teorii ale limbajului. Printre altele, rezultate extrem de interesante s-au obținut în diversele ramuri ale pragmaticii, cognitivismul a fost atras tot mai mult în dezbaterile lingvistice, iar poetica s-a consolidat și ea ca domeniu de cercetare. Totuși, m-am oprit la integralism și generativism și pentru că aceste teorii pot fi „măsurate” începând chiar cu temelia lor epistemologică, extrem de relevantă pentru perspectiva asupra limbajului, pentru instrumentele metodologice dezvoltate în cadrul fiecăreia dintre cele două teorii, ca și pentru analiza concretă la care se (poate) ajunge. Statutul lingvisticii ca știință a culturii sau ca știință a naturii reprezintă un aspect pe care orice cercetător în ale limbajului trebuie să și-l lămurească. Coșeriu însuși afirma că epistemologia, așa cum este ea înțeleasă de către generatiști, ar presupune umplerea prăpastiei dintre științele naturii și științele spiritului, cu această intenție, afirmă lingvistul român, revenindu-se, de fapt, la o veche eroare în conceperea teoriei epistemologice (COȘERIU 1968: 28). Am acordat, așadar, o atât de însemnată parte a prezentei lucrări tocmai privirii comparative asupra celor două direcții de cercetare din perspectiva situării lor epistemologice pentru a evita o presupusă „traversare” într-o direcție și în cealaltă a unei prăpastii care este, de altfel, de netrecut.

4. O relație particulară care se poate identifica între cele două teorii abordate aici vine din atenta observație sub care Eugeniu Coșeriu a menținut permanent dezvoltările înregistrate în generativism. Cele două orientări s-au lansat în perioade foarte apropiate, la mijlocul secolului trecut, iar pentru Coșeriu cunoașterea direcțiilor trecute și contemporane lui în cercetarea limbajului a reprezentat rezultatul unei firești și cât se poate de binevenite curiozități, ca și împlinirea unei datorii de care ar trebui să fie conștient orice lingvist. Oricât de convinși am fi de justetea orientării pe care am ales-o, avem datoria de a cunoaște munca acelor care trudesec pe același câmp cu noi. Atitudinea lui Eugeniu Coșeriu este, din acest punct de vedere, exemplară. Nu doar un lingvist de excepție, ci chiar promotorul unei teorii a limbajului, el a fost mereu interesat de cercetarea întreprinsă de alți lingviști, înțelegând și apreciind eforturile realizate de către aceștia, transmițându-le studenților săi rezultatele cele mai relevante ale muncii lor. Astfel, într-un curs pe care l-a predat în semestrul de vară al anului 1968 la Universitatea din Tübingen și care s-a concretizat într-un volum intitulat *Einführung in die transformationelle Grammatik [Introducere în gramatica transformațională]*, lingvistul român a prezentat gramatica generativă cu toate dezvoltările sale de până la acel moment, într-un demers expozitiv, dar și critic. Cele două teorii au avut un obiect de cercetare comun (chiar dacă înțeles, în multe privințe, în mod diferit), rezultatele diferite la care s-a ajuns, adesea pe căi, fiind interesante și provocatoare. Câteva dintre aceste idei, așa cum sunt prezentate în cursul menționat deja, dar și în multe lucrări ulterioare, sunt

prezentate mai jos, cu scopul doar de a argumenta, foarte pe scurt, opțiunea mea pentru cele două teorii lingvistice. La fiecare dintre aceste idei se va reveni în corpul lucrării, cu analiza și precizările necesare.

a. *Locul esențial al limbajului în definirea ființei umane.* Nici pentru lingvistul român, dar nici pentru Chomsky sau pentru cei care l-au urmat, limbajul nu este un simplu obiect de studiu, izolat de cei care îl produc, îl receptează și îl înțeleg, de vorbitori. Una dintre căile prin care Chomsky implică direct natura umană în studiul limbajului este importanța pe care o acordă învățării limbii de către copil (chiar dacă se limitează la învățarea limbii materne) – un aspect pe care Coșeriu l-a remarcat și l-a analizat (COSERIU 1968: 49). Lingvistul român afirmă că învățarea limbii a devenit numai datorită gramaticii transformaționale o problemă principală a investigației lingvistice, înainte procesul de asimilare a elementelor unui idiom fiind doar o problemă practică a lingvisticii aplicative sau a psihologiei lingvistice. În același timp, pentru Coșeriu, limbajul stă chiar la baza definirii ființei umane drept ceea ce este, reprezentând temelia dimensiunii sale spirituale.

b. *Explicitarea cunoașterii intuitive a vorbitorului.* Coșeriu remarcă pasul enorm pe care lingvistica îl face prin această propunere a lingvisticii generative (v. COSERIU 1968: 19). Totuși, în timp ce generatiști aleg să încerce explicitarea cunoașterii intuitive a omului într-un cadru pozitivist și tratează limbajul ca expresie a gândirii umane, presupunând, astfel, existența unei succesiuni în apariția și manifestarea acestora (v. pentru aceasta și CHOMSKY 1959: 57–58), în cadrul integralismului se consideră că gândirea și limbajul emerg împreună în conștiința umană.

Coșeriu acordă acestei problematice un spațiu extins în scrierile sale, prezentând uneori ideile referitoare la cunoașterea intuitivă așa cum ele s-au conturat în cadrul gramaticii generative. El apreciază faptul că Chomsky admite existența cunoașterii intuitive a limbii la vorbitorul naiv – o concepție ce are drept consecință metodologică nu doar admisibilă, ci chiar necesară, transformarea cunoașterii lingvistice intuitive în bază a descrierii competenței lingvistice. Lingvistul poate analiza propria sa cunoaștere lingvistică, din postura lui de vorbitor naiv, sau pe aceea a altor vorbitori (COSERIU 1988/1992: 218–219). Ideea cunoașterii lingvistice ca o cunoaștere intuitivă este identificată de către Coșeriu în gândirea lui B. Croce (dar vezi și referințele din COSERIU 1988/1992: 219, nota 1). El crede, de asemenea, că lui Chomsky aceste idei îi parveniseră prin opera lui E. Sapir și poate prin aceea a lui B. de Courtenay. Remarcabil este faptul că Chomsky formulează această poziție ca pe o contrapondere explicită la o tendință lingvistică, cea behavioristă, în care chiar și discutarea existenței (și implicit a cercetării) unei cunoașteri intuitive a vorbitorului era greu de conceput, dacă nu chiar inadmisibilă. Coșeriu semnalează faptul că această latură a gândirii lingvistice a lui Chomsky își are rădăcinile tocmai în recenzia publicată în 1959 la cartea lui B. F. Skinner și că ea va fi dezvoltată metodologic în ceea ce avea să devină gramatica generativă (COSERIU 1988/1992: 220–221).

Cunoașterea originară/intuitivă va reprezenta punctul de plecare pentru cercetare și în integralism, unde însă investigarea limbajului și a manifestărilor sale se va desfășura pe coordonate diferite.

c. *Ideea creativității lingvistice.* Aducerea în dezbatere lingvistică a acestui concept este un alt merit pe care Coșeriu i-l recunoaște deschis și în repetate rânduri lui Chomsky. Tot astfel cum limbajul reprezintă o dimensiune fundamentală a naturii umane, fără de care aceasta nu ar putea fi niciodată complet definită, creativitatea reprezintă o dimensiune esențială a limbajului uman. Lingvistul român remarcă utilitatea abordării aspectului creativ al limbajului, printre altele în raport cu învățarea limbii de către copii (COSERIU 1968: 26). Copilul, menționează acesta, conform afirmațiilor lui Chomsky, este activ, este creator și depășește limitele a ceea ce a aflat din activitatea de vorbire a adulților. Drumurile celor două teorii lingvistice se despart din nou la momentul explicării fenomenului creativității la nivelul limbajului uman. Chiar dacă laudă, așa cum afirmam mai sus, aducerea în discuție a fenomenului creativității de către Chomsky, Coșeriu nu poate fi de acord cu modul în care generativiștii încearcă explicarea acestuia. Ei pun existența sa pe seama prezenței materiale a anumitor cunoștințe înainte de învățarea limbii. Copilul beneficiază, afirmă Chomsky, de prezența unor scheme înnăscute ale unei gramatici generale – o explicație ce se încadrează în modul pozitivist de a privi limbajul și limbile, pentru care s-a optat în generativism (COSERIU 1968: 26).

Coșeriu pune aceste interpretări pe seama profilului deficitar al pregătirii filosofice, remarcat uneori în ceea ce îi privește pe lingviștii nord-americani (v. și COSERIU 1968: 28) și consideră ideea conform căreia creativitatea ar fi înnăscută drept „inacceptabilă” (COSERIU 1968: 50). Prin modul în care încearcă să explice creativitatea, Chomsky se situează într-o fază pre-kantiană a filosofiei, în linia gândirii lui Descartes. Coșeriu nu este de acord cu opinia conform căreia trebuie să ne imaginăm învățarea limbii ca pe o simplă reducere la ideile înnăscute, copilului nerămânându-i altceva de făcut decât să recunoască limba vorbită în interiorul societății în care trăiește. Ceea ce se întâmplă, mai degrabă, afirmă Coșeriu, este constatarea de către copil a eficacității sau ineficacității anumitor expresii, urmare a unor experiențe. În funcție de fiecare caz în parte, el va menține expresia folosită sau va renunța la ea. Învățarea limbii primește astfel o interpretare dialectică, fiind înțeleasă ca o perpetuă deplasare a copilului între creația lingvistică și necesitatea de a renunța la creația lingvistică din motive practice (COSERIU 1968: 49). Diferența majoră între cele două abordări ale noțiunii de creativitate vine din limitele pe care generativismul le impune manifestării acestui fenomen la nivelul limbajului, limite desființate de către Coșeriu, care afirmă că este nevoie să descriem caracterul creator al limbii în afara regulilor, limba putând astfel să fie interpretată și drept creare de noi reguli (COSERIU 1968: 42).

Este binecunoscut pentru orice lingvist interesat de generativism faptul că apariția acestei teorii a limbajului este strâns legată de recenzia la cartea lui B. F. Skinner, *Verbal*

Behavior, recenzie publicată de către Noam Chomsky în 1959. Punctul 3.2. *Direcția pozitivistă*, de sub primul capitol al lucrării de față, analizează o parte dintre ideile lansate de către lingvistul american cu ocazia apariției respectivei recenzii. Amintim aici doar faptul că în acea scriere se profilează coordonatele expuse mai sus, coordonate ce vor fi mai târziu reluate și dezvoltate.

Am rezumat aici câteva dintre ideile merituoase, care țin de înțelegerea naturii limbajului ca atare, promovate de către Chomsky, extrem de prețuite de către Coșeriu, subordonate însă, în linia generativistă, unor curente de orientare neopozitivistă. Cu deosebire în primul capitol al prezentei lucrări, se va balansa între cele două teorii ale limbajului, pornindu-se de la fiecare dintre ideile de mai sus și expunându-se mai pe larg modul în care ele se dezvoltă în cele două perspective.

5. Un alt factor care m-a determinat să pun față în față integralismul și generativismul este cadrul pe care cele două teorii îl constituie pentru studierea noțiunilor abordate în capitolele al treilea și al patrulea ale lucrării: *determinarea* și momentul inițial al realizării acesteia, *actualizarea*. Integralismul oferă, după cum bine se știe, punctele de reper și premisele necesare pentru abordarea tuturor planurilor limbajului: universal, istoric, individual, în vreme ce generativismul este caracterizat de către lingvistul român drept o „lingvistică a vorbirii”. Este tocmai planul care ne-ar permite să studiem fenomenul determinării, respectiv al actualizării, și din perspectivă generativistă. Utilizând studii care deja s-au realizat în jurul acestei problematice și explorând potențialitățile pe care generativismul le deține pentru cercetarea fenomenelor care interesează aici, încerc să pun în valoare și în perspectivă, în același timp, instrumentele pe care cele două teorii le dețin pentru studierea acestor probleme, de mare interes pentru orice lingvist.

6. Lucrarea de față pornește, așadar, după cum am menționat deja, de la unul dintre cele mai importante studii scrise de către Eugeniu Coșeriu, în prima parte a activității sale: *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* (1955–1956), a cărui importanță covârșitoare rezultă din faptul că delimitează cele trei domenii de cercetare și cele trei lingvistici aferente fiecărui aspect al limbajului: vorbirea; limba particulară; discursul/textul.

Chiar dacă au existat referiri anterioare la aspecte caracteristice „sectorului” cel mai dinamic al limbajului: activitatea efectivă de vorbire, Coșeriu este acela care a postulat necesitatea nu doar a cercetării acestor aspecte, ci chiar a existenței unei lingvistici propriu-zise, dedicate actului lingvistic în toate particularitățile realizării sale, a unei lingvistici a vorbirii, așadar. În ce privește limbile particulare, prin noul mod de abordare a cercetării idiomurilor, lingvistul român dă un imbold depășirii prin asimilare a structuralismului clasic, înspre un structuralism dinamic, presupunând o cercetare integrată a aspectelor sistematice ale limbilor, fără limite artificiale între morfologie și sintaxă, între gramatică și vocabular. În fine,

lingvistica textului ar avea menirea de a se ocupa de studierea producțiilor efective ale vorbitorilor, cu trăsăturile lor specifice diferitelor moduri și niveluri de realizare.

Stabilirea unor căi și a unor domenii clare de cercetare a limbajului, după cum s-a arătat mai sus, este, poate, meritul cel mai mare al acestui studiu. El conține însă, în titlu, două concepte fundamentale pentru o „lingvistică a vorbirii”: *determinare* și *cadru*, concepte care, deși nu au fost postulate pentru prima oară în lucrarea coșeriană, au fost, se poate spune, reinventate, prin definirea lor într-o perspectivă cu totul nouă. Lucrarea de față își propune să urmărească modul de tratare a celui dintâi dintre aceste două concepte, în cadrul celor două teorii lingvistice menționate mai sus.

Astfel, voi urmări coordonatele „determinării”, ca și potențialul său aplicativ, ce se vedește în cercetarea de tip integralist, pe de o parte, și posibila definire a aceluiași concept în liniile și limitele lingvisticii de tip generativist, pe de altă parte. Motivul pentru care am urmărit noțiunea de *determinare*, insistând asupra momentului actualizării, nu doar în integralism, ci și în generativism, este unul pe care deja l-am relevat în cadrul *Introducerii*, și anume acela că Eugeniu Coșeriu a definit generativismul, cu argumentele de rigoare, asupra cărora voi reveni în segmente ulterioare ale lucrării, drept o „lingvistică a vorbirii”.

Am optat, mai întâi, pentru o privire comparativă asupra integralismului și a generativismului, urmând apoi să fie analizat conceptul propus, în liniile de dezvoltare specifice acelorași lingvistici. Pe lângă tratarea modului în care conceptul de *determinare* a fost abordat, se va încerca și o anticipare a posibilelor sale dezvoltări și aplicații, în contextul evoluției celor două direcții de cercetare a limbajului, linii defnitorii pentru lingvistica secolului XX, și poate și pentru a celui pe care îl trăim.

1.3. Integralismul – o „teorie integrală” a limbajului

Seria pasajelor pe care le-am extras și redat în lucrarea de față se deschide aici cu o adevărată mărturisire de credință a lui Eugeniu Coșeriu, unul dintre cele mai frumoase, mai relevante și mai lămuritoare pasaje pentru gândirea lingvistului român:

„... sunt gata să recunosc că tot ceea ce e valabil în scrierile și cercetările mele, în calitate de concepție și metodă, provine de la alți lingviști și alți filosofi ai limbajului, în virtutea unui proces dialectic de sinteză în care piatra de încercare [*la pierre de touche*] a fost realitatea limbajului, așa cum e cunoscută prin introspecție și observație reflexivă sau hermeneutică. În aceste trăsături esențiale, consider concepția mea ca tentativa de a-i concilia – prin raportare la realitatea însăși a limbajului – pe Saussure și pe Humboldt, pe fondul sugestiilor care mi-au venit de la Pagliaro, de la Hjelmslev, de la Sapir, de la Menéndez Pidal și, pe un alt plan (filosofic și epistemologic), de la Aristotel, de la Leibniz, de la Vico, de la Hegel și de la Croce, mai ales de la Aristotel și de la Hegel. Și, în general, principiul meu în

interpretarea tuturor acestor sugestii și pentru integrarea lor într-o concepție filosofică și lingvistică unitară a limbajului, a fost acela de a acorda încredere celorlalți interpreți, acela de a nu presupune dinainte reaua lor intenție [*leur mauvaise foi*], deoarece orice concepție și orice teză formulată se bazează întotdeauna pe o intuiție corectă, ce își conține sâmburele de adevăr, în ciuda unor posibile deviații și parțializări care pot surveni la momentul explicitării acestei intuiții. Convingerea mea este că scopul oricărei științe e acela de a spune «lucrurile așa cum sunt» și că toți cercetătorii demni de acest nume urmăresc același scop, chiar dacă orice explicație devine, din motive contingente și din cauza condițiilor de cercetare, o parțializare care trebuie completată prin alte explicitări. Acesta e criteriul hermeneutic pe care l-am aplicat întotdeauna – și în acest sens, în primul rând – gândirii lui F. de Saussure” (COSERIU 2004: 17–18).

Eugeniu Coșeriu este inițiatorul a ceea ce se numește azi *lingvistică integrală* sau *integralism*, un termen și o concepție cărora le vor fi dedicate primele pagini ale prezentei lucrări, în încercarea de a prezenta proiectul științific al cercetătorului român, inclusiv prin prisma relației sale cu numele sub care acesta începe să fie tot mai mult cunoscut. De altfel, se poate spune că numele de „lingvistică integrală” vine ca o consecință firească, nefăcând altceva decât să rezume perfect orientarea deschisă de către Coșeriu în cercetarea limbajului, funcționând ca o „definiție prescurtată” a viziunii coșeriene asupra limbajului, în toate aspectele sale.

Acest termen a fost ales și confirmat ulterior de către Coșeriu însuși, ca descriind o lingvistică ce, definindu-se drept integrală, „nu se găsește între alte forme ale lingvisticii, ci deasupra tuturor, fiindcă vrea să le înglobeze pe toate” (COȘERIU 1999A: 435). Coșeriu propune acest nume pentru teoria sa în mod explicit în 1983, făcând o diferențiere clară față de alte acoperiri ale aceluiași termen sau ale unor termeni similari. Astfel, el exprimă o disociere fermă față de teoria germanului Helmut Gipper, a cărui „lingvistică integrală” își propune să înglobeze toate bazele neuro-fiziologice ale limbajului. Socotim că o confuzie între cele două „lingvistici integrale” e ușor de evitat, având în vedere că aceea promovată de către Coșeriu lasă aspectele biologice în afara studiului limbajului, definind în mod repetat lingvistica drept „exclusiv o știință a culturii” (COȘERIU 1999A: 435). O altă diferențiere este făcută față de ceea ce se numește, de fapt, „lingvistică integralistă”, o direcție dezvoltată în Marea Britanie, de către Roy Harris, care propune studierea limbii ca una dintre determinările – nu neapărat cea mai importantă – ce caracterizează vorbirea. Evident, Coșeriu nu poate fi de acord cu o astfel de poziție rezervată limbii în studiul procesului lingvistic în integralitatea sa, limba neputând fi, în opinia sa și a oricărui lingvist ce urmează principiile integralismului, „o determinare între alte determinări. Toate celelalte determinări ale vorbirii pot lipsi, singura

determinare care nu poate lipsi pentru ca actul să fie limbaj este această determinare”: limbajul ca limbă particulară (COȘERIU 1999A: 436).³

Coșeriu explică cele trei sensuri diferite prin care se poate justifica alegerea acestui nume pentru teoria pe care el a inițiat-o în termenii prezentați mai jos.

1) Lingvistica integrală este „o lingvistică integratoare, adică una care admite puncte de vedere diferite, perspective diferite cu privire la aceleași probleme și acceptă, deci, discuția, opoziția între diferite perspective cu privire la un domeniu, la anumite fapte ș.a.m.d.” (COȘERIU 1999A: 441; Vezi și COȘERIU 1999A: 447). Este vorba aici de o idee pe care o întâlnim și în fragmentul cu care am deschis acest capitol – nu o simplă idee, de fapt, ci un principiu constructiv pe care îl putem regăsi în toată opera coșeriană. Lingvistul român a fost preocupat întotdeauna de a descoperi „sâmburele de adevăr” din orice teorie lingvistică, mizând pe buna credință cu care cercetătorii se presupune că se apleacă asupra problemelor limbajului uman. Desigur, este un principiu care prezintă, pentru orice om de știință, și riscuri, Coșeriu însuși fiind adesea acuzat că nu face decât să compileze aspecte teoretice relevate deja de către alți lingviști și filosofi. El nu a negat niciodată preluarea unor idei și chiar a unor concepte – ca atare sau redefinite – de la alți lingviști. Rezultatul este însă departe de a fi o simplă compilație⁴, concretizându-se, de fapt, într-o integrare a tuturor acestor idei și concepte într-o viziune unică asupra limbajului, singura, din punctul meu de vedere, care, în cercetarea contemporană, poate oferi un cadru complet pentru descrierea și explicarea unuia dintre fenomenele ce definesc în mod esențial ființa umană.

2) Lingvistica integrală este numită astfel și pentru că, în concepția lui Coșeriu, „o lingvistică nu poate fi dezvoltată fără o teorie de bază – nu poate fi dezvoltată cu coerență și nu poate duce la rezultate satisfăcătoare – și fără o concepție cu privire la obiectul ei, în fond,

---

³ Termenul de „lingvistică integrală” este asumat și explicat de către Coșeriu și în semnificativul volum de interviuri realizat cu lingvistul român, în 1997, de către Johannes Kabatek și Adolfo Murguia. Răspunzând întrebării lui Murguia dacă acceptă pentru teoria sa termenul, numele de „lingvistică integrală”, Coșeriu confirmă această alegere pe care el însuși a făcut-o și o justifică în primul rând prin cadrul specific pe care l-a stabilit pentru cercetarea limbajului. Insistă, deci, pe cele trei tipuri de lingvistică: a vorbirii, a limbilor particulare și a textului, menite a acoperi în cercetare toate aspectele limbajului (COȘERIU (INTERV.) 1997: 157–167). Vezi, de asemenea, explicațiile din COȘERIU 2004: 21–22. Vezi, pentru o discuție mai amplă a termenului de „lingvistică integrală”, Vilcu, D., *A Plea for „Integral Linguistics”* (Cluj-Napoca, 2013). Vezi și Vilcu, D. 2008, Vilcu, D. 2016.

⁴ Cei interesați de opera lui Eugeniu Coșeriu care, din diverse motive, ezită să accepte pentru întreaga operă a lingvistului român și pentru căile pe care le-a deschis în cercetarea limbajului termenul de lingvistică integrală, sau care pur și simplu nu cunosc acest termen, s-au întrebat adesea dacă teoria lui Coșeriu se poate încadra în vreun curent de gândire filosofică sau lingvistică. Dat fiind faptul că lingvistul român a înglobat în teoria sa toate ideile pe care le-a considerat valoroase în cercetarea lingvistică și în gândirea filosofică, rezultatul muncii sale a fost definit uneori în termenii unui „eclectism clarificator”. Întrebat de posibila sa adeziune fermă la un curent de gândire, Coșeriu însuși a respins o astfel de idee, replicând, în schimb, că urmează o filieră de gândire care poate fi caracterizată vag drept idealism sau hegelianism, cu un termen creat special pentru această tendință: idealism rațional. Jörn Albrecht, care încearcă un răspuns la repetatele întrebări privind adoptarea de către Coșeriu a unui curent anume de gândire, respinge „cu indignare” expresia „eclectism”, chiar acompaniată de adjectivul „clarificator”. Albrecht preferă să adopte ca răspuns la aceste întrebări titlul unui articol al lui Harald Thun: „Coșeriu a făcut școală” (ALBRECHT 2013: 30).

fără o filosofie a limbajului. Cel puțin o teorie implicită, cel puțin o știință originară, în acest sens, trebuie să avem ca să putem începe a ne ocupa de acest obiect” (COȘERIU 1999A: 442). Iată încă un punct de vedere din care termenul de „lingvistică integrală” pare a fi pe deplin justificat nu doar datorită faptului că teoria inițiată de către Coșeriu beneficiază de o solidă bază teoretică și filosofică, ci și aceleia că alte orientări, considerate în general ca având mult mai mare greutate în lingvistica zilelor noastre, sau nu se preocupă în mod special de un astfel de suport (cum este pragmatica, mult mai degrabă orientată spre partea de utilizare a limbajului decât spre o situare explicativă a acestuia într-un context mai larg: filosofic, antropologic, cultural), sau își asumă anumite fundamente teoretice în mod nejustificat ori chiar greșit, cu interpretări ajustate în funcție de nevoile și rezultatele practice ale cercetării, așa cum se întâmplă, uneori, în generativism (vezi, mai jos, capitolul 2.3.2. *Direcția pozitivistă*).

3) Al treilea sens, poate cel mai important, în care se întrebuințează și prin care se justifică termenul de „lingvistică integrală”, este legat de lingvistica însăși și vizează atât determinările vorbirii, cât și „știința” sau „știutul” [*saber/competența*] pe care o/îl avem cu privire la aceste determinări. Teoria coșeriană „urmărește toate determinările vorbirii știute de vorbitori și care ajung să hotărască, să poată determina într-un fel vorbirea sa.” Evident, limba este considerată, între toate acestea, „forma necesară, determinarea care nu poate lipsi” (COȘERIU 1999A: 442–443). Este sensul lingvisticii integrale la care se va reveni adesea pe parcursul acestei lucrări, dat fiind că este vizat aici cadrul însuși în care se desfășoară cercetarea limbajului, acel cadru care îi conferă integralismului unicitatea, prin includerea în cercetare a tuturor aspectelor limbajului, așa cum au fost ele identificate și definite de către Coșeriu.

Esențiale sunt cele trei niveluri ale limbajului (universal/al vorbirii în general; istoric/al limbilor particulare; individual/al textului (discursului)), cu toate determinările care le caracterizează. În funcție de aceste niveluri se conturează, de altfel, un întreg proiect de cercetare a limbajului și a limbilor, pe care Coșeriu îl descrie, în coordonatele sale principale, în unele dintre ultimele lui scrieri. Desigur, acest proiect a existat, cel puțin parțial, încă de la începuturile activității de cercetare a lui Coșeriu, căpătând tot mai multă substanță în scrierile sale ulterioare și definind științe particulare menite a se ocupa de ariile limbajului rămase la periferia sau chiar în afara interesului lingviștilor până la acel moment.

Marele merit al lingvisticii integrale este, deci, acela de a fi „integrat” în cercetarea limbajului toate aspectele care erau respinse din principiu, în structuralism, ca fiind irelevante sau prea puțin structurate pentru a putea fi descrise și schematizate. Aceste aspecte au fost listate, de exemplu, în COȘERIU 2004 (p. 23), într-un tablou sinoptic care rezumă schematizarea prezentată în COȘERIU & GECKELER 1981 (p. 55). Indicații privitoare la disciplinele lingvistice existente, dar și la cele care trebuie inițiate și dezvoltate apar, de asemenea, în volumul *Lecții de lingvistică generală*, ca și în studiul *Más allá del*

estructuralismo. Folosind toate aceste surse, am redat într-o sinteză (Cf. *Schema 1*: 20) proiectul de cercetare integralist, așa cum am înțeles că se contura el în intențiile lingvistului român. Am urmat, în schematizarea de mai jos, în primul rând, cele trei planuri ale limbajului, în funcție de care se organizează cercetarea lingvistică în integralism, subliniind încă o dată cele două noi lingvistici propuse de către Coșeriu: a vorbirii (sau „designațională”, cu un termen propus de către Mircea Borcilă) și a textului, căreia i-a fost dedicat, de către lingvistul român, un volum întreg: *Lingvistica textului* (1981). În plus, skeologia trebuia să fie o lingvistică a lucrurilor, în măsura în care cunoașterea acestora e implicată în producerea și perceperea actelor de vorbire.

Segmentul median al *Schemei 1*, dedicat planului istoric, aliniază în partea stângă elementele asumate de către lingviștii structuraliști ca obiect al cercetării lor. Se remarcă, dintre acestea, cel cu care se finalizează prima parte a schemei, anume *structura*, evidențiat aici din două motive. În primul rând, este importantă reliefaarea diferențierilor ulterioare, realizate de către Coșeriu, între *sistem*, *normă*, *tip* și *vorbire*. Dintre respectivele elemente, cel care corespunde structurii este sistemul, iar de această echivalență se leagă și a doua observație privitoare la elementul *structurii*, și anume faptul că structura/sistemul este, de fapt, singurul aspect cercetat în cadrul structuralismului. Mergând în sensul invers, ascendent, al diferențierilor realizate, ajungem la elementul „limbaj” și la echivalența pe care structuraliștii o presupuneau, o subînțelegeau între polii acestei clasificări: limbajul și structura. Lăsându-se la o parte toate elementele prezente în partea dreaptă a dihotomiilor (considerate ca fiind mult prea nestructurate sau prea puțin importante pentru a face obiectul cercetării lingvistice), nu a fost deloc dificil ca studiul structurii să fie identificat cu acela al limbajului – un demers ce a caracterizat cercetarea de tip structuralist. Toate aceste manifestări sunt recuperate de către Coșeriu în cadrul proiectului integralist, ca obiecte de studiu al disciplinelor aliniate în ultima coloană a tabelului. Desigur, unele dintre disciplinele corespunzătoare nu sunt noi, istoria limbii sau dialectologia având deja o carieră lungă, cu rezultate spectaculoase pentru înțelegerea limbilor, a relațiilor dintre ele și din interiorul lor. În cadrul proiectului integralist se propune, însă, o regândire a acestora în termenii unui *structuralism dinamic*, în interiorul unui ansamblu disciplinar, menit să completeze structuralismul clasic, dominant în lingvistică până la mijlocul secolului trecut.

Pe lângă disciplinele prezente în tabel, Coșeriu propune, de asemenea: a) deontologia lingvistică (studiul corectitudinii și exemplarității idiomatice); b) o teorie a formării normelor de exemplaritate; c) o teorie a politicii lingvistice și a planificării sale și d) o teorie a traducerii (COSERIU 2004: 22; vezi și COȘERIU 1998: 430–431).

E adevărat, cea mai mare parte a activității de cercetare a lui Coșeriu a fost dedicată aspectelor legate de planul idiomatic al limbajului. Dacă lingvistica textului a beneficiat de dezvoltări ulterioare, multe dintre conceptele sale fiind dezbătute, explicitate și exemplificate,

lingvistica vorbirii a rămas, în cea mai mare măsură, în stadiul de proiect, așteptându-și încă împlinirea.

Proiectul imaginat de către Coșeriu pune la dispoziție baza departajărilor teoretice inerente fiecăreia dintre cele trei tipuri de lingvistică în parte, rămânând în sarcina „urmașilor” lingvistului român continuarea acestuia și dezvoltarea sa într-o știință completă a limbajului.

plan	conținut	discipline lingvistice
planul universal	<p>vorbirea în general</p> <p>[competență elocuțională: cunoașterea lucrurilor și a principiilor gândirii]</p> <p>vs.</p>	<p>lingvistica vorbirii</p> <p>skeologie</p>
planul istoric	<p>limbaj</p> <p>limbaj primar</p> <p>tehnică liberă</p> <p>sincronie</p> <p>structura</p> <p>tip</p> <p>sistem</p> <p>normă</p> <p>vorbire</p> <p>metalimbaj</p> <p>discurs repetat</p> <p>diacronie</p> <p>arhitectura</p>	<p>gramatica uzului metalingvistic</p> <p>lingvistica discursului repetat</p> <p>istoria limbii</p> <p>dialectologia, sociolingvistica, stilistica limbii</p> <p>tipologia lingvistică</p> <p>gramatică (lingvistica omogeneității)</p> <p>lingvistica normei</p>
planul individual	text-discurs	lingvistica textului

Schema 1

Discipline lingvistice posibile în lumina lingvisticii integrale

1.4. Clarificări terminologice

După lămuririle asupra numelui lingvisticii inițiate de către Eugeniu Coșeriu, sunt necesare câteva clarificări privind termenii tehnici ce vor apărea pe parcursul lucrării. În relație cu noțiunile create și/sau folosite în integralism, sunt foarte utile numeroasele traduceri din scrierile lui Coșeriu în limba română, unele dintre acestea fiind supervizate de însuși autorul lor. În plus, nu puțini dintre lingviștii autohtoni interesați de teoria limbajului a lui E. Coșeriu, din școala de la Cluj sau din afara ei, au publicat lucrări care pornesc de la opera coșeriană, lucrări în care conceptele marelui lingvist român au fost preluate în scopul discutării lor sau al utilizării în cadrul unor noi dezvoltări. Au existat și cazuri în care traducerea unui anumit concept a suscitat dezbateri, păreri pro și contra, rezerve, inclusiv din partea propunătorului său. Una dintre aceste discuții este legată de tălmăcirea în limba română a însuși conceptului care în limba germană se regăsește cu numele *Sprachkompetenz*, iar în spaniolă cu acela de *competencia lingüística*. O altă problemă de traducere a apărut în cazul termenilor referitori la conținutul lingvistic al fiecărui nivel al limbajului, termeni pe care i-am utilizat în corpul lucrării în forma: *designat*, *semnificat* și *sens*. În situațiile în care am considerat necesar acest demers, am desfășurat o discuție pe marginea posibilităților de traducere, cu explicarea opțiunilor la care m-am oprit. Per ansamblu, conceptele integraliste au fost utilizate în corpul lucrării, așadar, în limba română, cercetarea de față fiind, printre altele, o nouă ocazie de a le promova în lingvistica din țara noastră.

În ce privește terminologia lingvisticii generative, se poate spune că ea a fost adaptată și intens utilizată în limba română, atât în volumele lui Noam Chomsky – și ale altor autori care l-au urmat în cercetarea limbajului – traduse la noi, cât și în lucrări explicative sau aplicative, produse de către lingviști români. Se remarcă, în acest sens, școala de lingvistică generativă de la București, dar și cercetarea realizată în domeniu în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Există, din fericire, chiar articole dedicate special terminologiei lingvisticii generative și modalităților în care aceasta a fost adaptată în scrierile românești de profil. În lucrarea de față, am optat în mare parte pentru păstrarea termenilor generativi în limba engleză, cu opțiunile de traducere în română menționate în paranteză, cel puțin la prima apariție a termenului, dacă nu și la cele ulterioare. Am ales această modalitate de lucru cu conceptele lingvisticii de inspirație chomskyană atât datorită divergențelor pe care le-am identificat în opțiunile diferiților lingviști pentru traducerea lor, cât și datorită convingerii că ele își păstrează mai bine toată bogăția de sensuri în forma lor inițială. A contribuit la această opțiune și faptul că limba în care conceptele chomskyene au fost elaborate este engleza, o limbă accesibilă în general, dacă nu chiar obligatorie pentru oricine este interesat de lingvistica generativă și, în același timp, o limbă cunoscută de către mult mai mulți lingviști decât germana și spaniola, idiomurile în care Eugeniu Coșeriu a elaborat mare parte a scrierilor sale. Și în cazul conceptelor lingvisticii generative am venit cu explicații și

clarificări atunci când am avut convingerea că ele sunt necesare, optând, în general, pentru varianta prezentată mai sus: termenul în engleză, cu traducerea, în paranteză, în limba română.

Înțelegerea corectă a conținutului termenilor utilizați într-o teorie lingvistică sau alta, ori de către un lingvist sau altul, este în sine o provocare pentru cercetătorul care decide să intre pe terenul investigației limbajului și a limbilor. Trebuie acordată, așadar, multă atenție prezentării acestor termeni, folosirii și traducerii lor.

Este locul, tot aici, pentru a explica modalitatea în care am realizat trimiterile la operele pe care le-am citat sau la care am făcut referire, în cadrul lucrării. Astfel, atunci când am folosit chiar originalul, trimiterea din paranteză menționează numele de familie al autorului și anul apariției respectivei scrieri, urmând ca lectorul să consulte bibliografia pentru a vedea exact ce volum sau ce studiu este menționat. Am considerat această procedură preferabilă încărcării corpului sau subsolului lucrării cu paranteze nesfârșite, care ar fi urmt să cuprindă toate datele de identificare a scrierii vizate sau doar numele autorului și o parte din titlu. Această din urmă opțiune ar fi putut crea confuzie, mai ales dacă autorul este prezent în bibliografie cu mai multe dintre producțiile sale. În ceea ce îi privește pe Coșeriu și pe Chomsky, numărul scrierilor citate sau indicate ca sursă a unor informații este considerabil, iar pericolul confuziei provocate de trimiteri parțiale trebuia evitat.

În cazul în care varianta volumului sau a studiului folosit efectiv ca sursă pentru lucrarea de față nu este cea originală, fiind vorba de o ediție ulterioară sau de o traducere, în paranteză se va regăsi numele autorului și doi ani, separați de o bară oblică: primul an reprezintă anul apariției scrierii originale, în vreme ce al doilea este anul în care a apărut varianta pe care am consultat-o în vederea utilizării pentru prezenta lucrare.

Atunci când am menționat titlul unei cărți sau al unui studiu în cadrul lucrării, am utilizat varianta pe care am consultat-o efectiv și care apare, de asemenea, în bibliografie. În aceste cazuri, am marcat titlurile cu *italice*.

2. INTEGRALISM ȘI GENERATIVISM. PRIVIRE COMPARATIVĂ

2.1. De la structuralism la lingvistica actuală

Despre o cercetare lingvistică sistematică, fundamentată pe principii ferme, dezvoltată și problematizată perpetuu din punct de vedere teoretic și metodologic, se poate vorbi începând cu secolul XX, mai exact cu Ferdinand de Saussure, structuralismul și toate orientările produse în spiritul acestuia (fonologia, glosematica, structuralismul nord-american etc.) (COȘERIU 1973/2000, cap. VI: 105–156). Gramatica generativ-transformațională, care a monopolizat aproape în întregime, începând cu anii '50, lingvistica anglo-saxonă, s-a conturat și s-a dezvoltat în mare parte tocmai prin opoziție cu principiile structuraliste.

Noam Chomsky a lansat noul curent de cercetare printr-o radicală disociere de bloomfieldianism – manifestarea cea mai semnificativă de până atunci a structuralismului nord-american – criticând îndeosebi aspectul pozitivist al acestei concepții, dar și printr-o clară respingere a principiilor teoriei behavioriste, la modă în epocă în psihologie și pe cale de a fi introdusă în teoria limbajului. În ce privește behaviorismul, Chomsky a atacat pentru prima oară acest curent într-o recenzie la volumul lui B. F. Skinner, *Verbal Behavior*, în 1959, afirmând că limbajul nu e doar un set de „obiceiuri”, fiind, în același timp, radical diferit de comunicarea animală. El a revenit în aproape toate volumele sale asupra acestei problematice, criticând mereu principiile doctrinei behavioriste. Astfel, în volumul *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, spre exemplu, lingvistul american susține că numeroase idei valoroase aparținând relativismului romantic au fost ignorate în ultima parte a secolului al XIX-lea, chiar până în anii '50 ai secolului XX, sub impactul empirismului și al doctrinei behavioriste (CHOMSKY 1986: 2).

Pe de altă parte, raportarea generatiștilor la structuralism a fost aproape exclusiv una de semn negativ. Chomsky le-a reproșat adesea înaintașilor săi, atât celor de tradiție europeană, cât și celor americani, că au fost preocupați de găsirea unor proceduri analitice pentru a deriva aspecte ale gramaticii din date și că nu au încercat să dea un răspuns problemei achiziției limbajului sau celei a cunoașterii vorbitorului-ascultător – chestiuni de primă importanță, în opinia sa (CHOMSKY 1986: 7)⁵. Cercetătorii generatiști critică de multe

⁵ Critica lui Chomsky la adresa antecesorilor săi a fost calificată drept excesivă și nejustificată în unele recenzii din epocă. Sydney M. Lamb, spre exemplu, afirmă că volumul *Current Issues in Linguistic Theory* (1964) este o încercare a lui Chomsky de „a distruge un om de paie”, având în vedere că unele dintre criticile îndreptate împotriva lingviștilor antecesorii sau contemporani lui sunt juste, dar doar o repetiție a celor formulate deja în scrieri anterioare, iar altele sunt pur și simplu nejustificate, putându-le crea, spre exemplu, unor studenți neinițiați, impresia că toți lingviștii și filosofi de dinainte de Chomsky (cu câteva excepții notabile) ar fi total greșit orientați, lingvistul american salvând cu eroism din mâinile lor domeniul lingvisticii (LAMB 1967: 414).

ori principiile, metodologia și scopurile lingvisticii structuraliste, uneori aducând corecții binevenite (precum transformarea conceptului de *langue* sau depășirea unor limite ale structuralismului în sensul investigării structurilor propoziționale, demers remarcat de către Coșeriu însuși [v. COSERIU 1968: 7]⁶), alteori folosind, de fapt, rezultatele analizei teoretic respinse⁷.

Înverșunarea lui Chomsky împotriva predecesorilor săi lingviști (sau filosofi) este uneori atât de mare, încât acesta nu ezită să respingă în bloc o întreagă teorie a limbajului, fără a încerca salvarea măcar a unor aspecte pozitive, întotdeauna posibil de găsit în orice meditație, mai mult sau mai puțin științifică, asupra limbajului. Astfel, după ce concediază behaviorismul în totalitate, catalogându-l ca nefiind o știință, lingvistul american aruncă peste bord toată tradiția empiristă pentru vina de a fi dus la o concepție atât de greșită asupra limbajului: „Ar trebui să înțelegem contextul istoric în care aceste curioase limitări s-au dezvoltat și, după ce l-am înțeles (sic!), ar trebui, cred, să le abandonăm și să avansăm în știința omului așa cum am face în oricare alt domeniu, adică abandonând în întregime behaviorismul și, de fapt, în opinia mea, întreaga tradiție empiristă din care acesta s-a dezvoltat” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 34).

Gramatica generativ-transformațională a fost, la rândul ei, criticată din perspectiva unora dintre lingviștii de orientare pragmatistă, defectul ei major fiind, în viziunea acestora, ignorarea conexiunii esențiale dintre limbaj și comunicare, dintre vorbire și actele de limbaj. Chiar dacă apreciază orientarea antipozitivistă, ca și corecțiile aduse de Chomsky cercetării de tip structuralist, pragmatiștii resping tocmai obiectul supus analizei de către generatiști, considerând viziunea acestora asupra limbajului insuficientă.

Observațiile anterioare, deși sumare, pun în lumină raporturile opozitive stabilite între principalele direcții de studiere a limbajului. Metodologia, scopurile, principiile cercetării, parțializarea obiectului de studiu într-o orientare sau alta sunt permanent criticate din interiorul perspectivelor concurente. Aceste critici dau seama, explicit sau nu, de motivul ori motivele care le-au provocat. În același timp, ele duc la concluzia că școlile lingvistice menționate sunt „vinovate” în aceeași măsură de ignorarea anumitor aspecte ale obiectului cercetat. Fiecare dintre ele a privilegiat un anumit areal (structuralismul: sistemele fonologic,

---

⁶ Coșeriu remarcă, de altfel, probleme ale gramaticii tradiționale pe care generativismul încearcă, cel puțin declarativ, să le depășească sau să le rezolve. Astfel, lingvistul român afirmă despre lingvistica tradițională că nu este întotdeauna explicită, nu e întotdeauna coerentă, cercetează separat gramatica și lexicologia, nu analizează relațiile dintre elemente, doar combinațiile posibile, nerealizându-se, astfel, un studiu al structurilor paradigmatic (COSERIU 1968: 7).

⁷ Coșeriu aduce ca exemplu în sprijinul acestei idei analiza lexicală a cuvântului *bachelor* realizată de către J. J. Katz și J. A. Fodor, unde se utilizează tehnica analizei structurale, în mod teoretic respinsă (COȘERIU 1973/2000: 152–154). Searle semnală și el reproșul pe care unii dintre elevii lui Chomsky i-l aduceau tocmai maestrului lor, și anume că „revoluția” sa nu a fost „destul de revoluționară”. Aceasta deoarece lingvistul american a moștenit și a menținut multe dintre convingerile proprii formării sale structuraliste. Se menționează ca exemple ideea că sintaxa poate și trebuie să fie studiată independent de semantică și aceea conform căreia forma urmează a fi caracterizată independent de sens [*meaning*] (SEARLE 1972/1974: 15).

gramatical și lexical, organizate opozitiv într-o limbă dată; generativismul: modul de achiziționare și de folosire a limbajului în vorbire; pragmatismul: integrarea problematicii limbajului într-o teorie generală a acțiunii), considerând caracteristicile analizate ca esențial reprezentative pentru limbaj. Preocupările diferite situează, însă, școlile lingvistice amintite într-un raport nu de excluziune, ci de complementaritate.

Acest punct de vedere se susține în special prin compararea lor cu lingvistica integrală, fundamentată la jumătatea secolului trecut de către Eugeniu Coșeriu. Subdiviziunile noului model de cercetare (lingvistica vorbirii în general/a limbilor/a textului) corespund, într-o anumită măsură, generativismului, structuralismului, respectiv pragmatismului⁸. Cercetarea în școlile lingvistice menționate se constituie pornind de la premise teoretice, epistemologice și metodologice diferite față de cele ale lingvisticii integrale. De aceea, apropierea dintre ele și direcțiile coșeriene corespunzătoare trebuie făcută cu precizările de rigoare, cu argumentele și diferențierile care se impun.

Se vor preciza, în prima parte a lucrării de față, punctele comune și cele divergente identificabile într-o analiză comparativă a două dintre doctrinele majore din lingvistica secolului XX: integralismul și gramatica generativ-transformațională cu dezvoltările ei, de multe ori și prin raportare la structuralism, în special la Ferdinand de Saussure (cel din *Cursul de lingvistică generală*) și la dezvoltările ce i-au urmat acestuia. Precizarea are rolul de a face diferența față de ceea ce a fost denumit, mai târziu, „proiectul Saussure”, mai exact după descoperirea manuscriselor lingvistului elvețian, necunoscute timp de aproape un secol și publicate abia în 2002, sub titlul *Ecrits de linguistique générale*. Ideile rămase nedevelopate în respectivele manuscrise ar fi putut schimba, în oarecare măsură, cursul lingvisticii structurale europene și nord-americane. Acestea însă nu au avut cum să fie cunoscute la momentul când integralismul și generativismul se lansau ca direcții determinante în lingvistica secolului XX. Desigur, o nouă confruntare între o abordare mai extinsă a concepției saussuriene și teoria limbajului așa cum a fost ea concepută în integralism ar fi extrem de interesantă. Mă limitez, deocamdată, la ideile din *Curs* și la dezvoltările în epocă ale acestora, pe de o parte, ca și la modul în care cei doi mari lingviști, Coșeriu și Chomsky, s-au raportat la ele, pe de altă parte. Coșeriu însuși semnalează relațiile extrem de strânse și de importante între cele trei linii de gândire, care se întâlnesc, peste timp și spațiu, pentru a contura, probabil pentru multă vreme, făgașul lingvisticii mondiale. Astfel, lingvistul român afirmă că propria sa lingvistică și concepție asupra lingvisticii pot fi înțelese cel mai bine din „discuția” sa constructivă și critică cu Saussure. Coșeriu și-a pus întrebarea în ce măsură Saussure, cu al său structuralism timpuriu, avea dreptate și unde se situau limitele concepției sale. La fel a procedat lingvistul

---

⁸ Pentru primele două echivalențe, trimitem la studiul din 1973 al lui E. Coșeriu, *La „situación” en la lingüística*. Ideea unei posibile corelări între integralism și semiotica pragmatică peirceană este susținută de către Carmen Vlad, care așază respectiva relație chiar la baza argumentației sale din volumul *Textul aisberg* (VLAD 2000: 17–18).

român și în relație cu Chomsky: în opinia sa, atât Saussure, cât și Chomsky, trebuie recunoscuți mai degrabă ca gramaticieni decât ca lingviști⁹ (COSERIU (INTERV.) 1997: 241).

Interpretarea de către Coșeriu a structuralismului european, pe de o parte, și a lingvisticii americane, pe de altă parte, aruncă o lumină nouă asupra principalelor „lingvistici” ale secolului XX. Astfel, Chomsky încearcă să facă gramatică universală – un lucru imposibil, dat fiind că gramatica se poate face doar ca gramatică a unei limbi particulare, gramatica universală fiind doar un model de gramatică, fără reguli concrete. Saussure, în schimb, reduce toată lingvistica la gramatică și spune că limba particulară este în întregime gramatică. Raportându-se la ambele aceste modele de gândire lingvistică, Eugeniu Coșeriu va așeza limitele la locul lor și va semnaliza deschiderile acolo unde este cazul.

Atât integralismul, cât și generativismul, își revendică statutul de „știință a limbajului” cu presupuziția implicită (sau explicită) de a fi tratat, cel puțin parțial, toate aspectele majore care țin de esența limbajului (independent de arealul stabilit în această privință în fiecare dintre școli). Dacă – și în ce măsură – pretenția de exhaustivitate (și chiar exclusivitate) se confirmă în cele două cazuri, voi încerca să arăt prin analizarea unor aspecte în măsură a ne apropia de un răspuns la această întrebare.

2.2. Raportări interne

Pe parcursul acestui demers, vor apărea de multe ori referiri la ceea ce se păstrează, se dezvoltă sau se schimbă total în integralism și în generativism. Am considerat necesar să anticipez punctarea argumentată a acestei situații cu o trecere în revistă care să permită evitarea unor neînțelegeri ce ar putea surveni. Observațiile de mai jos se referă în special la concepția celor doi mari lingviști despre care se va vorbi în prima parte a acestei lucrări: Eugeniu Coșeriu și Noam Chomsky, cei care au pus bazele integralismului, respectiv ale generativismului.

1) În ce privește integralismul, a) următoarele elemente și principii se păstrează de la întemeierea teoriei și până azi, rămânând neschimbate în interiorul unei coerențe proprii concepției în cadrul căreia au fost generate: conceperea limbajului ca „obiect” cultural și a lingvisticii ca o știință a culturii; conceperea limbajului ca o activitate umană finalistă, iar nu determinată cauzal, care își are finalitatea în primul rând în ea însăși (funcția semnificativă), cu determinări de gen instrumental ulterioare și, implicit, secundare; b) se pot identifica etape succesive, marcate de anumite schimbări în: conceperea limbajului ca un sistem tripartit,

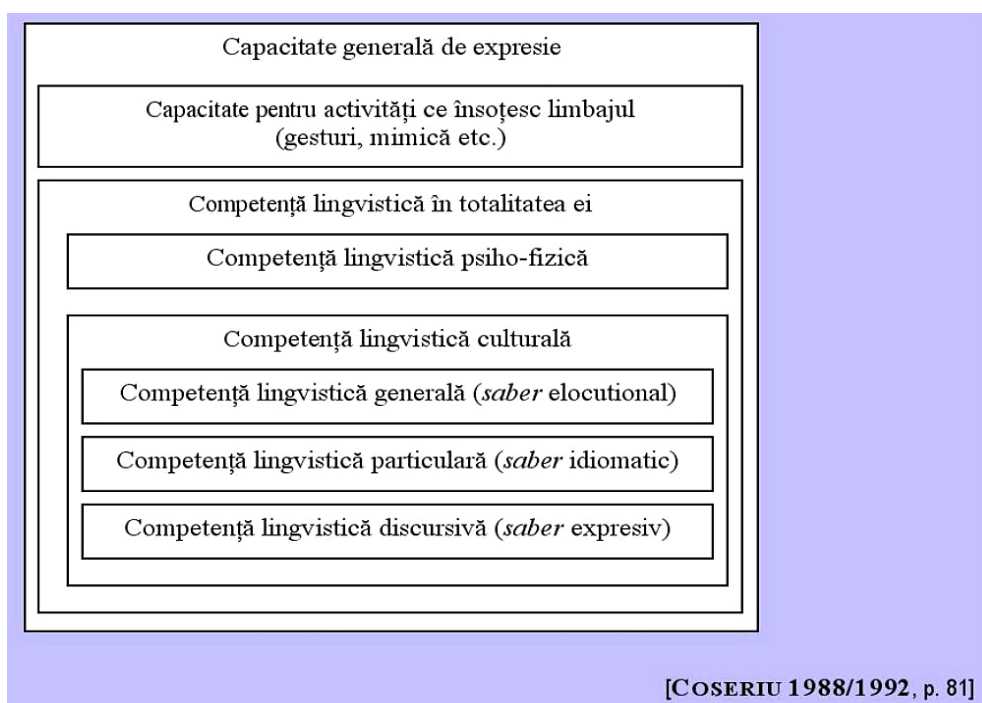
---

⁹ „Chomsky nu e recunoscut ca lingvist, ci doar ca gramatician, dar nu ca un gramatician propriu-zis, deoarece, prin definiție, gramatica nu se poate face ca gramatică universală, ci doar ca gramatică a unei limbi particulare. Gramatica universală este prin excelență un model de gramatică, nu o gramatică cu reguli concrete sau pe jumătate concrete. La fel, Saussure poate fi văzut, din acest punct de vedere, doar ca gramatician. El a făcut, desigur, istoria limbii, etimologie, și altele; dar ca teoretician s-a oprit în special la domeniul științei limbajului în sincronie. Saussure a redus întreaga lingvistică la gramatică, afirmând că lingvisticul este, de fapt, gramaticalul (COSERIU (INTERV.) 1997: 241).

organizat în funcție de nivel, aspect și conținut; construirea unei lingvistici care să cerceteze toate aspectele limbajului; c) nu am putut identifica nicio idee esențială care să se schimbe complet de la inițierea integralismului până la ultimele dezvoltări pe care Coșeriu le-a propus.

2) în ce privește generativismul (cu toate denumirile și formele pe care le-a cunoscut până la acest moment), a) rămân neschimbate: conceperea lingvisticii ca o știință subsumată biologiei, în încercarea de a se găsi explicația pentru capacitățile umane fizice și biologice care fac posibil limbajul; concepția ideilor înnăscute și universale, sub forma unei gramatici capabile să asigure generarea de propoziții complet noi pentru vorbitor și pentru ascultător; b) se pot identifica etape succesive, marcate de anumite schimbări în: substratul metodologic menit a demonstra existența gramaticii înnăscute în mintea fiecărui vorbitor; dezvoltarea unei sintaxe „designaționale” bazate pe o analiză actanțială, mai degrabă decât pe una gramatical-relațională; c) sunt total schimbate în raport cu primele faze ale teoriei: ipotezele de la care se pleacă la începutul fiecărei noi încercări de a caracteriza modul cum arată gramatica universală.

Pentru fiecare dintre cei doi mari lingviști, ca și pentru direcțiile pe care le-au deschis în cercetarea limbajului, cel mai important vector este, probabil, primul element evidențiat în fragmentele de mai sus: concepția asupra limbajului care, după cum mărturisesc inițiatorul integralismului, respectiv al generativismului, rămâne constantă în liniile esențiale și, în directă conexiune cu aceasta, concepția asupra lingvisticii, ilustrate în schemele de mai jos (*Schema 2*, respectiv *Schema 3*).

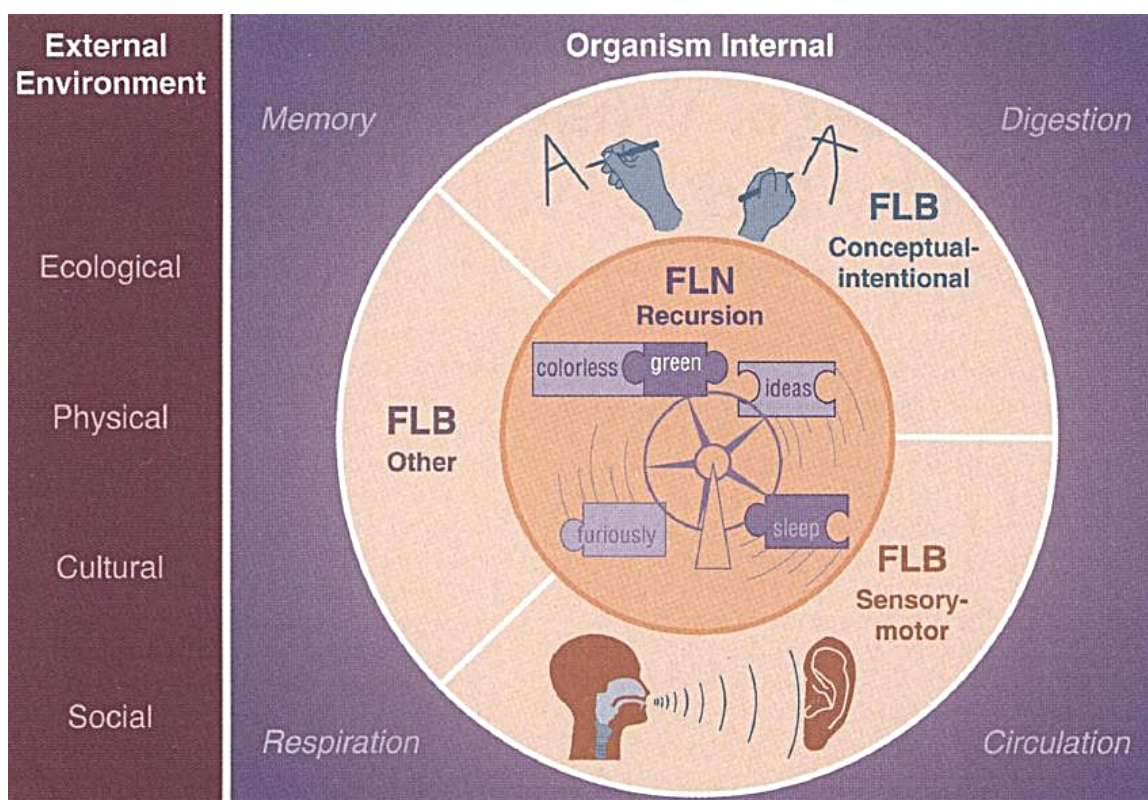

Schema 2

Planurile și nivelurile în raport cu care se poate diferenția competența lingvistică în integralism

Din *Schema 2*, care apare în volumul coșerian *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar* (1988), are o deosebită relevanță, pentru discuția prezentă, segmentul ce include competența elocuțională, idiomatică și expresivă „sub” competența lingvistică culturală. Acest fapt situează clar limbajul – în acest caz din punctul de vedere al competenței, dar în multe alte cazuri cu referire directă la limbaj drept obiect cultural și la lingvistică drept știință a culturii – în aria obiectelor culturale. Fără a nega elementele de factură biologică ce fac posibil, la respectivul nivel, limbajul, Coșeriu afirmă în repetate rânduri că segmentul aferent competenței culturale este cel relevant pentru studierea limbajului și pentru revelarea adevăratei naturi a acestuia, ca și pentru lingvistică în calitatea ei de știință culturală a limbajului.

Schema 3, parte a unui studiu destul de recent semnat de către Noam Chomsky împreună cu doi colaboratori ai săi (Hauser & Chomsky & Tecumseh Fitch 2002: 1570), ilustrează concepția – nu schimbată, doar exprimată într-un mod mai elaborat – a lingvistului american asupra limbajului ca manifestare a capacităților biologice, înnăscute, ale omului și, în consecință, a lingvisticii ca știință a naturii, subsumată biologiei. Obiectivele specifice științelor naturii, dar și metodologia aferentă sunt asumate, astfel, explicit, încă o dată.

Schema 3

Facultatea lingvistică în sens larg și facultatea lingvistică în sens restrâns

(Hauser & Chomsky & Tecumseh Fitch 2002)

Explicația ce însoțește *Figura 2* (aici *Schema 3*) ne relevă faptul că imaginea reprezintă factorii externi organismului, respectiv interni organismului, care sunt relaționați cu facultatea limbajului. *FLB* (facultatea limbajului în sens larg) include sistemele sensori-motor și conceptual-intențional (lista sistemelor posibile rămânând deschisă), iar *FLN* (facultatea limbajului în sens restrâns) include „computațiile gramaticale centrale” [*core grammatical computations*], despre care autorii sugerează că sunt limitate prin recursivitate. Facultatea limbajului este considerată, așadar, un „rezultat” al unei proprietăți, al unei „facilități” de natură biologică a organismului și înțelegem din această schemă că determinarea fundamentală a respectivei facultăți este, așa cum s-a afirmat de la început în generativism, de natură biologică. Factorul cultural este unul extern, cu nimic mai important decât cel fizic sau cel ecologic, plasat într-o listă de determinări ce acționează asupra limbajului din exterior, „mai din exterior”, înțelegem, decât sistemul circulator, cel digestiv sau cel respirator. Textul în discuție relevă, de altfel, o deplasare a accentului, sau cel puțin un interes temporar prioritar pentru modul în care a apărut limbajul și pentru similaritățile sistemului lingvistic cu cele de comunicare specifice unor specii non-umane, cel puțin pentru a realiza o comparație contrastivă care să pună în evidență particularitatea facultății limbajului uman.

Se remarcă diferența crucială în ce privește concepția asupra limbajului a celor doi lingviști, o diferență ce va apărea reexprimată și argumentată pe parcursul acestei lucrări și care este sursa multor luări de poziție diametral opuse, după cum se va vedea ulterior.

Până la urmă mai îndeaproape, în segmentele care mă interesează cu precădere, concepțiile sumar prezentate mai sus, e interesant de văzut care e opinia celor doi lingviști în ce privește modul în care s-a dezvoltat linia de gândire pe care fiecare dintre ei a inițiat-o. Am încercat, pentru aceasta, să găsesc răspunsuri/reflecții târzii, din care se poate contura o privire de ansamblu, restrospectivă, personală, privind felul în care s-au dezvoltat în timp concepțiile celor doi savanți asupra limbajului și a lingvisticii.

Astfel, Coșeriu a fost întrebat, în amplul interviu realizat de Kabatek și Murguia, dacă simte undeva o fractură, o schimbare profundă în modul propriu de a gândi limbajul și lingvistica. Răspunsul său e cât se poate de categoric și prin el lingvistul român își asumă fără rezerve continuitatea în ce privește punctele esențiale ale concepției sale lingvistice. Coșeriu declară că, „în lipsa sa de modestie”, tinde să se compare cu Hegel, al cărui întreg sistem filosofic se găsește deja în *Jensener Realphilosophie*. La fel, în cazul său propriu, afirmă Coșeriu, tot sistemul în care se va dezvolta gândirea sa lingvistică se găsește, *in nuce*, în *Synchronie, Diachronie und Geschichte* [*Sincronie, diacronie și istorie*] (1958), scriere la care, de altfel, face numeroase referiri. Continuitatea asumată a liniei sale de gândire vine din siguranța faptului că tot ceea ce a elaborat în acest volum corespunde unei dimensiuni esențiale a realității limbajului. În plus, el se detașează explicit de „procedura” adoptată de unii cercetători, care încep prin a demola tot ce s-a realizat în domeniu până la ei, sau cel puțin în trecutul imediat, stabilind, eventual, o linie de continuitate cu idei depistate la filosofi

sau lingviști consacrați de trecerea veacurilor. Fără a condamna acest mod de a debuta în cercetarea limbajului, Coșeriu preferă să valorifice tot ce consideră a fi o descoperire importantă și validă, preluând uneori și dezvoltând idei despre care mărturisește fără rezerve că le-a identificat la diverși lingviști ce l-au precedat. El se referă, de asemenea, la necesitatea de a prezenta lucrurile „așa cum sunt” (principiu care nu prea dă loc la treceri spectaculoase de la o fază la alta, în ideea unor etape clar identificabile și în cadrul cărora ceea ce a constituit, în precedentele scrieri, punctul de vedere „oficial”, poate fi ușor abandonat), Coșeriu dându-l ca exemplu chiar pe Chomsky pentru adoptarea unui asemenea mod de lucru (COȘERIU (INTERV.) 1997: 139).

În același timp, ne uităm spre sutele de scrieri ale lui Chomsky, cărți și studii despre care s-a afirmat de atâtea ori că au declanșat o „revoluție în lingvistică” și nu putem să nu îi dăm dreptate lui Neil Smith, care afirmă că e posibil să nu fim de acord cu munca lui Chomsky, „dar ar fi și limitativ și neprofesionist pentru un cercetător să o ignore” (SMITH 2000: 6). În plus, în siajul lingvisticii de tip generativist, găsim, după mai bine de o jumătate de secol, în continuare, entuziasm și încredere că planul inițial al lingvistului american va fi dus cu succes la capăt. Ceva mai puțin încrezător pare uneori Chomsky însuși, care mărturisește că, în ceea ce privește înțelegerea creierului uman, a facultăților mentale umane, cu natura lor și modul în care acționează și interacționează acestea (înțelegere care ne-ar permite și o revelare completă a misterului facultății limbajului, ce îi asigură omului specificitatea în raport cu toate celelalte ființe trăitoare pe pământ), „o doză de scepticism este justificată”. În ciuda progreselor realizate în diferite arii de cercetare și a entuziasmului provocat de perspectivele deschise de noile tehnologii, e mai înțelept să fim precauți în evaluarea a ceea ce știm și ce am putea, în mod realist, să sperăm și să descoperim (CHOMSKY 2000B: 13). Pentru limbaj, spune el, abordarea bio-lingvistică pare cea sigură, rezonabilă, dar sunt chestiuni elementare la care trebuie găsit un răspuns înainte de a avea speranțe să rezolvăm probleme legate, spre exemplu, de implementarea celulară a procedurilor recursive și a mecanismelor ce permit folosirea lor (CHOMSKY 2000B: 20). Chomsky ia în calcul chiar și idei despre care mărturisește că nu le înțelege, precum aceea a lui Terrence Deacon, propunătorul ipotezei conform căreia suportul ce permite învățarea limbilor nu e situat în creierul copilului, nici în acelea ale părinților și ale profesorilor, ci în afara acestora, „în limba însăși”, limbile și limbajul fiind considerate, în acest caz, extra-umane (CHOMSKY 2000B: 22).

Revenind, observăm, așadar, în reflecțiile lui Chomsky pe marginea căii celei mai „moderne” pe care el însuși a deschis-o în cercetarea limbajului, o anumită reticență, parcă, în fața poate a încă unei jumătăți de secol de cercetare, necesară pentru a parcurge drumul înțelegerii facultății limbajului. Din punct de vedere integralist, nici aceasta nu ar aduce o apropiere mai mare de natura limbajului, înțelegerea chiar deplină a funcționalității limbajului la nivel cerebral neavând potențialul de a produce efectele revelatorii mult dorite.

2.3. Situatrea epistemologică

2.3.1. Configurații structuraliste

Structuralismul a încercat, pe lângă studiarea limbajului în sine, și o delimitare a științei acestuia față de alte domenii de cercetare. Astfel, Ferdinand de Saussure propunea ca lingvistica să fie diferențiată „cu grijă” de etnografie și de preistorie, ca și de antropologie, „care nu studiază omul decât din punctul de vedere al speciei, în timp ce limbajul este un fapt social” (SAUSSURE 1916/1998: 33). Disocierea de fiziologie se baza pe argumentul că esențialul din limbă este străin de caracterul fonic al semnului lingvistic. Remarcând faptul că, până la momentul respectiv, limba fusese abordată întotdeauna „în funcție de altceva și din alte puncte de vedere”, Saussure propune recunoașterea lingvisticii ca știință autonomă, aceasta beneficiind de un obiect al său propriu. Situatrea ei în cercul inclusiv al unei alte științe se face în raport cu semiologia, „o știință care studiază viața semnelor în viața socială”, lingvistica fiind doar „o parte a acestei științe generale” (SAUSSURE 1916/1998: 41). Sarcina de a determina locul exact al semiologiei îi revine psihologului, în timp ce lingvistul are de definit „ceea ce face din limbă un sistem special în ansamblul faptelor semiologice” (SAUSSURE 1916/1998: 42).

Continuând și ilustrând exemplar linia de gândire saussuriană, Louis Hjelmslev pledează pentru o lingvistică menită „a ne înfățișa limba nu ca un conglomerat de fenomene non-lingvistice (de pildă fizice, fiziologice, psihologice, logice, sociologice), ci ca un singur tot, independent de orice factor străin, ca o structură *sui generis*” (HJELMSLEV 1943/1967: 6). Lingvistul danez vede importanța constituirii unei astfel de lingvistici în studiarea avizată a limbilor, dar și în „contribuția ei la dezvoltarea epistemologiei generale” (HJELMSLEV 1943/1967: 7).

2.3.2. Direcția pozitivistă

Situatrea epistemologică a lingvisticii revine ca problemă majoră în direcțiile principale de studiu al limbajului din secolul XX. Aceasta deoarece departajările față de alte științe, făcute cu grijă de către Saussure și Hjelmslev, au început a fi încălcate sistematic, deliberat sau nu, în alte teorii ale limbajului, europene și americane, ale secolului trecut.

Behaviorismul american rămâne, în acest sens, unul dintre exemplele cele mai ilustrative. Aceasta datorită unor teorii precum cea a *cutiei negre*, a considerării limbajului ca *obișnuință* dobândită exclusiv datorită unor stimuli externi sau ideii că, în vederea creării unei semantici plauzibile, ar fi nevoie, mai întâi, de o descriere „științifică” exhaustivă a obiectelor,

stărilor și proceselor¹⁰. Cercetarea limbajului a fost, astfel, redusă la investigarea unor fenomene adiacente acestuia, fiind subsumată științelor fizice/biologice.

În foarte extinsa recenzie publicată în 1959 la cartea lui B. F. Skinner, *Verbal Behaviour*, Noam Chomsky se referă la inabilitatea acestei teorii de a da seama de specificitatea limbajului, ca și la inaproprierea metodologiei și terminologiei aplicate în cercetare (LYONS 1970: 6). Chiar dacă se prezintă sub forma unei simple recenzii, această scriere a lui Chomsky merită mai multă atenție. Ea s-a bucurat, de altfel, de un imens ecou în epocă, constituindu-se în punctul de plecare a ceea ce urma să devină o foarte prolifică și de succes doctrină lingvistică. Putem regăsi în aceste pagini idei și principii pe care lingvistul american le va reformula ulterior în termeni mai exacți, mai științifici, însă a căror „dată de naștere” poate fi considerată cea a publicării recenziei care a pus capăt behaviorismului lingvistic înainte chiar ca acesta să se impună cu adevărat în contextul cultural american.

O lectură a recenziei menționate mai sus ne pune, surprinzător, în fața programului generativist ce se va dezvolta în deceniile următoare, conținând, *in nuce*, ideile centrale ale teoriei generative a limbajului, așa cum va fi ea dezvoltată mai târziu.

Despre gramatica pe care Chomsky bănuiește că orice copil o internalizează, utilizând-o apoi în înțelegerea și formularea vorbirii, el susține că are „un caracter extrem de complex și de abstract” și că un copil reușește să realizeze un tip remarcabil de construcție teoretică. Mai mult, „această sarcină e îndeplinită într-un timp extrem de scurt, în mare măsură independent de inteligență și într-un mod comparabil, de către toți copiii. Orice teorie a învățării trebuie să ia în considerare aceste fapte” (CHOMSKY 1959: 57). Se pare că ne găsim în fața punctului de plecare pentru ceea ce se va transforma mai târziu în „*Plato's problem*” [problema lui Platon] (CHOMSKY 1986: 51–56), sintagma ce rezumă paradoxul pe care orice teorie a limbajului, spune Chomsky, trebuie să îl rezolve. Așadar, o adevărată gramatică a limbii/limbilor trebuie să poată rezolva tensiunea dintre „sărăcia” de opțiuni care se presupune că stă la baza selectării de către un copil a idiomului pe care îl va vorbi, pe de o parte, și „bogăția” sistemului pe care vorbitorul îl va avea la dispoziție pentru a utiliza limbajul. Această sarcină nu face decât să reflecte situația, reală și bazică, din punct de vedere chomskyan, a vorbitorului care, având la dispoziție o arie restrânsă de material structural lingvistic, reușește să producă acte de vorbire noi și să înțeleagă propoziții nu identice, doar similare cu altele, percepute la un moment anterior.

Revenind la critica chomskyană a behaviorismului din 1959, una dintre ideile pe care Chomsky le respinge – poate cea mai importantă – este aceea a învățării/achiziționării limbajului datorită exclusiv unor stimuli externi. Schimbarea care se va produce în generativism față de behaviorism, în această privință, nu e una radicală; nu vedem la acel moment – așa cum nu vom vedea nici mai târziu, la Chomsky – o orientare spre dimensiunea

---

¹⁰ Aceste idei se numără printre cele permanent criticate de către Noam Chomsky în ce privește behaviorismul (LYONS 1970: 32). Vom vedea, însă, că respectivele critici nu se susțin întotdeauna prin platforma teoretică și principiile gramaticii generativ-transformaționale.

culturală a limbajului, de exemplu; însă, cel puțin, motivul, cauza învățării limbajului, ca și a altor lucruri, „se mută” în interiorul ființei umane, în capacitățile sale înnăscute: „Ne-am aștepta, în mod natural, ca anticiparea comportamentului unui organism complex (sau al unei mașini) să presupună, pe lângă informația despre stimularea externă, cunoștințe despre structura internă a organismului, despre modurile în care acesta procesează informația primită și își organizează comportamentul. Aceste caracteristici ale organismului sunt în general un produs complicat al structurii înnăscute, al maturizării determinate genetic și al experienței trecute” (CHOMSKY 1959: 27). Chiar dacă explicațiile pe care le caută Chomsky se situează în mare parte în aceeași arie a dimensiunii fizice/biologice a mediului intern și extern al omului, acestea sunt plasate, totuși, mai aproape de natura umană decât cei câțiva factori externi (izolați prin experimente de laborator pe ființe inferioare), pe baza cărora s-ar forma, conform lui Skinner, comportamentul verbal.

De altfel, recenzia discutată aici pare a marca, de asemenea, primul moment în care Chomsky își afirmă explicit credința că elementul central care face posibilă achiziția și utilizarea limbajului e constituit din capacitățile biologice ce permit internalizarea unei gramatici; mai târziu, această gramatică va fi redusă la structurile sintactice specifice fiecărei limbi, din care se încearcă abstragerea celor care s-ar putea regăsi la nivelul tuturor indivizilor vorbitori ai unei limbi oarecare. „Se pare că recunoaștem un element nou ca propoziție nu pentru că acesta corespunde pur și simplu unui element familiar, ci pentru că el este generat de gramatica pe care fiecare individ a internalizat-o într-un anumit mod. Și înțelegem o propoziție nouă în parte pentru că suntem cumva capabili să determinăm procesul prin care această propoziție e derivată în cadrul respectivei gramatici” (CHOMSKY 1959: 56).

Chomsky este chiar aproape de o explicație finalistă a limbajului, înlocuind-o pe cea cauzalistă, îmbrățișată de behavioriști și furnizată de teoria *drive-reduction*¹¹. Respingând condiționarea comportamentului (lingvistic) uman de nevoia de satisfacere a unor necesități bazice, presupusă de această teorie, Chomsky afirmă că putem învăța ceva perfect „doar pentru a dovedi că teoria *reinforcement* e greșită, sau din plictiseală sau din pură curiozitate.” (CHOMSKY 1959: 41). Acest ultim motiv, precum și exemplul dat de Chomsky al unui om de știință care lucrează cu înfrigurare pentru un articol despre care știe că nu-l va citi nimeni îl situează, credem, pe lingvistul american, în proximitatea a ceea ce ar putea reprezenta o explicație finalistă a comportamentului specific uman și deci a comportamentului lingvistic al omului. Necesitatea polemică de a respinge o teorie pe care o considera total greșită l-a adus pe lingvistul american, pentru puțin timp, în apropierea ideii de activitate liberă, necondiționată, creatoare, a omului, idee în locul căreia va alege în final, căutând cu multă

---

¹¹ *Drive-reduction* e o teorie psihologistă bazată pe ideea că întreaga motivație a activităților umane se reduce la nevoia oamenilor de a-și satisface anumite necesități primare (precum activitatea de a mânca atunci când cineva are senzația de foame). Satisfacerea nevoilor primare are ca rezultat ceea ce s-a numit „reducerea tensiunii”. Această teorie extrem de simplistă a pierdut teren atunci când n-a reușit să explice acțiunile umane care generează tensiune, în loc să o elimine (de exemplu, practicarea unor sporturi extreme care pot produce frică sau anxietate).

insistență toate justificările posibile pentru aceasta, explicația biologică a structurilor înăscute.

Preocuparea lui Chomsky pentru fundamentarea epistemologică a științei limbajului este, în sine, remarcabilă. Oricât de criticabil ar fi, din punctul de vedere al unui integralist, efortul de a alinia știința limbajului la preceptele care ghidează studierea fenomenelor fizice, ne aflăm, cu Chomsky, într-o zonă mult mai acceptabilă decât cea conturată de unii critici ai săi, care îi reproșează acestuia, nici mai mult nici mai puțin, decât faptul că „se leagă la cap” cu probleme de epistemologie, când totul poate fi explicat la fel de ușor, mult mai coerent și mai credibil cu condiția de a renunța la „bagajul excesiv” al termenilor epistemologici. Un astfel de exemplu vine de la Philip Kitcher, care consideră introducerea noțiunilor epistemologice (deci și a unei dezbateri epistemologice) „o ingerință irelevantă într-o explicație causală satisfăcătoare, care ar fi perfect adecvată fără acestea și la care ele nu adaugă nimic.” (KITCHER 1978: 10). Referindu-se la etapele pe care generativismul le cunoscuse deja până la acel moment și anticipându-le, parcă, pe următoarele, Kitcher afirmă că orice model de performanță pe care l-ar propune Chomsky poate fi cu ușurință degajat de bagajul epistemologic excesiv. Tot ce trebuie făcut este să fie înlocuiți termenii epistemologici cu un vocabular tehnic „*newly-coined*” [nou creat] și să fie înlocuite presupusele relații inferențiale cu relații cauzale – un lucru care se poate face „*without loss of content*” [fără a pierde nimic din conținut] (KITCHER 1978: 10).

Nerenunțând la inutilul „bagaj epistemologic” (o opțiune meritorie în sine), Chomsky declara, mai târziu, într-un interviu, că întreaga problematică referitoare la existența unei baze fizice pentru structurile mentale e nejustificată, deoarece, în dezvoltarea științei moderne, conceptul de „fizic” a fost extins pas cu pas, ajungând să acopere tot ceea ce înțelegem; așa încât, când în cele din urmă vom începe să înțelegem proprietățile minții, vom extinde pur și simplu noțiunea de „fizic” pentru a acoperi și aceste proprietăți. El nu neagă că e posibil ca „fenomenele mentale” să fie explicate în termenii proceselor fizice și fiziologice înțelese la momentul respectiv (LYONS 1970: 120–121). Departate de a renunța ulterior la această idee, Chomsky, dimpotrivă, a accentuat-o, dându-i valoare de principiu și situând-o la baza teoriei sale despre limbaj¹².

Începutul de drum este făcut, însă, chiar în această primă scriere de referință a sa care, la o privire mai atentă, relevă rădăcinile concepției chomskyene asupra celor doi poli importanți (capacitatea biologică și modelele gramaticale abstractizate) la care trebuie să se raporteze orice teorie a limbajului, dar și metoda propusă aici și dezvoltată în volumul *Syntactic Structures*: „E rezonabil să considerăm la modul ideal gramatica unei limbi *L* ca un mecanism

---

¹² Voi reveni asupra acestei idei pe parcursul lucrării, analizându-i influența în conturarea teoriei generativiste despre limbaj. Importanța ei este accentuată mai ales începând cu volumul *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use* (1986), în care demersul de cercetare este explicat după cum urmează: „Încercăm să determinăm care este sistemul de cunoaștere [*the system of knowledge*] care a fost achiziționat și ce proprietăți trebuie să fie atribuite stării inițiale a minții/ creierului pentru a explica această achiziție” (CHOMSKY 1986: 4).

care furnizează o enumerare a propozițiilor lui *L* cam în genul în care o teorie deductivă oferă o enumerare a unui set de teoreme. [...] Mai mult, teoria limbajului poate fi privită ca un studiu al proprietăților formale ale unor astfel de gramatici și, într-o formulare destul de precisă, această teorie generală poate furniza o metodă uniformă pentru determinarea, din procesul de generare a unei propoziții date, a unei descrieri structurale care poate oferi informații despre modul în care această propoziție este folosită și înțeleasă. Pe scurt, ar trebui să fie posibil să derivăm dintr-o gramatică bine formulată o descriere a proceselor integrative și a modelelor generalizate impuse în actele specifice care constituie o ocurență” (CHOMSKY 1959: 55–56).

Chiar dacă teoria generativ-transformațională avea să treacă (și încă trece) prin faze succesive de dezvoltare, cu multe schimbări de direcție, cel puțin în plan practic, acest prim moment al său se întâlnește cu dezvoltările sale cele mai sofisticate în exact ideea care încearcă să explice existența și funcționarea limbajului: capacitatea biologică, în confluență cu modelul abstractizat al structurilor sintactice ale unei limbi (în final, al tuturor limbilor) sunt necesare și suficiente pentru a descrie fenomenul cel mai reprezentativ pentru ființa umană: limbajul. Este un principiu în același timp de admirat pentru constanța sa în zona axială a generativismului și de neînțeles, de neacceptat, în limitarea care exclude permanent contribuția individului la constituirea limbajului, pe de o parte, și planul idiomatic în care se definesc limbile comunităților cu toate generalizările, dar și cu toate particularitățile lor, imposibil de negat sau de ignorat în procesul de constituire a unui model de funcționare a limbilor/ limbajului, pe de altă parte.

O altă idee care părea a separa radical teoria în formare de principiile celei intens criticate e ideea creativității specifice limbajului uman¹³. Ulterior elaborării părții axiomatice a teoriei sale, Chomsky a inițiat un demers de întemeiere filosofică a acesteia, „improvizând”, am putea spune, o istorie a ideilor ajustată concepției asupra limbajului pe care deja o formulase. Această „istorie a ideilor” era menită să justifice și convingerea întemeierii biologice a limbajului uman. Chomsky se situează în linia filosofică raționalistă (sprijinindu-se mai ales pe concepția carteziană) în ce privește problema achiziției limbajului. El se raportează la opinia lui Descartes conform căreia ideile înnăscute nu pot fi clar diferențiate de ceea ce este învățat. Structurile sintactice postulate de Chomsky ar corespunde, astfel, ideilor înnăscute de la Descartes (CHOMSKY 1965: 48–55).

---

¹³ Chomsky afirmă existența de netăgăduit a acestei trăsături a limbajului (în descendența unor idei despre care afirmă că își au sursa în gândirea carteziană) și susține imposibilitatea explicării ei prin automatism sau analogie: „...omul are o capacitate specifică speciei, un tip unic de organizare intelectuală care nu poate fi atribuit unor organe periferale sau relaționat cu inteligența în general și care se manifestă în ceea ce putem numi „aspectul creativ” al uzului lingvistic comun – el fiind nelimitat în întindere și liber de stimuli. Astfel, Descartes susține că limbajul este disponibil pentru exprimarea liberă a gândirii sau pentru un răspuns apropiat în orice context nou și nu e determinat de vreo asociere fixă de enunțări cu stimuli externi sau stări fiziologice” (CHOMSKY 1966: 4–5). O discuție aplicată în ce privește conceptul de „creativitate” va urma într-un capitol ulterior al lucrării.

Neconcordanța dintre cele două viziuni este însă ușor sesizabilă și a fost subliniată de comentatori avizați ai teoriei chomskyene. Chiar dacă Descartes postulase existența ideilor înăscute, Searle observă că, în cazul filosofului francez, era vorba de idei precum acelea de triumfi, de perfecțiune sau de Dumnezeu. Aceeași inadecvare o regăsim semnalată în articolul lui Stephen P. Stich din 1971, unde ascendența raționalistă a ideilor înăscute, așa cum le înțelege Chomsky, este contestată (STICH 1971: 487). Pe lângă absența din această „listă” a sintaxei limbilor naturale, Searle semnalează credința lui Descartes că, din contră, limbajul este arbitrar, că atașăm în mod arbitrar cuvinte ideilor noastre. *Conceptele* sunt, la Descartes, înăscute, limbajul fiind arbitrar și dobândit. În plus, filosoful francez nu admite posibilitatea cunoașterii *inconștiente* – o noțiune crucială în teoria chomskyană (SEARLE 1972/1974: 21). De asemenea, Lyons sublinia inexistența, în doctrina generativă, a ideii ireductibilității absolute între corp și minte (LYONS 1970: 119–121), o idee esențială pentru filosofia carteziană.

Un alt interlocutor al lui Chomsky, ale cărui instruire și operă filosofice îl recomandă ca pe un participant avizat la această dezbatere – Michel Foucault, îi sugerează lui Chomsky o linie filosofică diferită, în descendența căreia ar putea să-și plaseze teoriile asupra limbajului:

„... puteți găsi, cred, [...] în Pascal și Leibniz ceva mult mai apropiat de ceea ce căutați: cu alte cuvinte, în Pascal și în toată descendența augustiniană a gândirii creștine, găsiți această idee a minții în profunzime; a unei minți retrasă în sine, atinsă de un fel de inconștiență și care își poate dezvolta potențialitățile prin propria sa aprofundare. De aceea cred că *Gramatica de la Port Royal*, la care vă referiți, e mult mai degrabă augustiniană decât carteziană. // În plus, veți găsi în Leibniz ceva ce vă va plăcea cu siguranță: ideea că în profunditatea minții e încorporată o întreagă rețea de relații logice care constituie, într-un anumit sens, inconștientul rațional al conștiinței, forma încă neclarificată și inconștientă a rațiunii înseși, pe care monada sau individul o dezvoltă puțin câte puțin și cu care înțelege lumea” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 14).

Toate observațiile de mai sus, referitoare la relația dintre generativism și filosofia carteziană, subliniază modul eronat sau trunchiat în care gândirea lui Descartes a fost utilizată pentru a oferi un suport credibil presupuzițiilor de natură epistemologică emise de către Chomsky.

Este, trebuie să admitem, o constatare destul de gravă, având în vedere că tocmai prin raportare la filosofia carteziană se constituie o mare parte a bazei filosofice a lingvisticii generativ-transformaționale. Într-un excurs critic al fundamentelor teoriei lui Chomsky, Jesús Martínez del Castillo analizează cele două principii fundamentale, „realități bazice” ale acestei teorii, și anume: 1) principiul uzului limitat de mijloace pentru formularea unui număr nelimitat de expresii, principiu numit „al infinității limbajului” și considerat de către lingvistul american «proprietatea centrală a limbajului» și 2) intenția de a depăși dualismul cartezian. (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 97). Dat fiind că aceste două principii sunt mereu

prezente în formularea teoriei sale, ele pot fi considerate „punctul de plecare, realitatea pe baza căreia Chomsky își creează propria teorie” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 98).

În completarea acestor observații, menționăm intervenția lui Mircea Borcilă, care relevă tocmai soluția prin care s-ar fi putut depăși – și prin care s-a depășit, de fapt - impasul filosofiei lui Descartes: gândirea kantiană. În linia acesteia din urmă se poate situa, într-o descendență coerentă, teoria limbajului ca element definitoriu pentru ființa umană. Astfel, referindu-se la Noam Chomsky, Borcilă afirmă că „savantul american și adepții săi nu oferă nimic comparabil în explorarea aprofundată a gândirii lingvistice europene, care să le îngăduie să-și „clarifice” și să-și „justifice” propriul demers din unghi istoric. Refugiul teoretic pe pozițiile raționalismului cartezian se vedește, în lumina exegezei coșeriene, o situație anacronică pe platforma unei epistemologii reducționiste, definitiv depășite în filozofia kantiană, iar decizia de abandonare a „liniei” de gândire vichiene, reîntemeiate în opera lui Humboldt, nu își găsește motivarea scontată în „studiul” modern al „limbii”. Mai mult, această decizie echivalează, în fapt, cu o simplă aruncare peste bord a câștigurilor substanțiale ale ultimelor secole în edificarea conceptuală a științelor umane” (BORCILĂ 2002: 32–33).

2.3.3. Direcția antipozitivistă

Eugeniu Coșeriu este cel cărui i se atribuie, alături de reîntemeierea lingvisticii pe baze integraliste, formularea unui statut epistemologic clar al științei limbajului¹⁴. Pentru aceasta, el s-a angajat adesea în discuții (nu de puține ori polemice) asupra unor problematici cu profunde implicații filosofice¹⁵.

Înainte de a raporta integralismul la alte direcții în studierea limbajului, trebuie menționat locul pe care Coșeriu i l-a acordat lingvisticii între celelalte științe. Astfel, dat fiind că problemele culturale și umane se pot vedea cel mai bine prin prisma limbajului, căci prin limbaj omul își constituie și își împărtășește lumea¹⁶, Coșeriu privilegiază și aplică pe terenul

¹⁴ Vorbind, în interviul publicat în revista „Echinox” (nr. 10-11-12/ 1996), despre școlile unde s-a format, Coșeriu își amintește de profesorii din primii săi ani de școală care au deșteptat, în școlarul de atunci, interesul „pentru știința fundată și justificată, pentru *episteme* ca opusă simplei *doxa*” (p.3). Mai târziu, această temelie bine așezată, a contribuit la clădirea unei teorii lingvistice pe fundamente epistemologice de largă acoperire, pe o întreagă știință/ filosofie a limbajului.

¹⁵ În ce privește confruntările, directe sau realizate la distanță de decenii și secole, cu alți lingviști ori filosofi, Coșeriu menționează adesea „politica” sa de dialog real și eforturile de a semna și a fructifica aspectele pozitive din orice teorie care se dovedește vrednică de abordare: „... dacă ai o idee nouă, atunci nu discuți cu un lingvist obscur, necunoscut, ci discuți cu Ferdinand de Saussure, cu Hjelmslev, cu Bloomfield ș.a.m.d. Însă o faci cu toată generozitatea cât privește discuția, încercând să găsești la fiecare sâmburele de adevăr, intuiția, eventual parțializată, deviată ...” (COSERIU (INTERV.) 1996a: 3–4).

¹⁶ „... noi susținem că nu există o articularitate a lumii recunoscută independent de limbaj, extralingvistică și impusă limbajului, că o asemenea articularitate este recunoscută și dobândită abia după și dincolo de limbaj (dar numai prin limbaj). De aceea, nici sistemele de semne care pornesc ca fiind date de lucruri, precum și limbajele speciale, nu sunt, cum se crede adesea, „pre-lingvistice”, adică independente față de limbaj, ci

lingvisticii postulatul, explicit sau implicit, al unor filosofi precum Vico, Husserl sau Cassirer conform căruia teoria limbajului este anterioară tuturor celorlalte, pentru că toate științele tratează în mod obligatoriu conținutul lingvistic și trebuie să se organizeze, în consecință, în jurul acestuia, în funcție de acesta (COȘERIU 1954/1967: 175).

Distincția pe care se bazează clasificarea științelor în integralism se referă la obiectele pe care acestea le studiază (logico-matematice, naturale și culturale) (vezi, de exemplu, COȘERIU 1973/2000: 49–50). Desigur, esențiale pentru o circumscriere corectă a științei lingvisticii sunt obiectele culturale, iar marea lor „bătălie pentru independență” se poartă față de obiectele naturale. Eugeniu Coșeriu face de multe ori această crucială departajare între obiectele științelor, asigurându-i drept fundament distincția kantiană între „lumea necesității” și „lumea libertății” (COȘERIU 1958/1997: 170 și COȘERIU 1973/2000: 51). Lumea necesității înglobează obiectele fizice – acele obiecte care, în afara omului sau în om – reprezintă „datul”, iar nu „creatul”, acele obiecte cărora științele îndrituite să le cerceteze au menirea de a le găsi nu doar explicațiile, parametrii, elementele caracteristice, ci și *cauzele*. Lumea libertății începe cu și se clădește pe dimensiunea cognitivă și creativă a ființei umane, determinantă fiind aici nu o posibilă cauză, ci finalitatea (sau mai bine zis, nu orice cauză, ci cauza finală)¹⁷.

Discuția pe marginea diferenței dintre științele culturii și cele ale naturii apare și în volumul lui Coșeriu din 1975, *Leistung und Grenzen der Transformationellen Grammatik*, volum ce redă un curs susținut de către lingvistul român la Universitatea din Tübingen. Sunt semnalate, în primul rând, confuziile ce trebuie eliminate pentru ca aceste două tipuri de științe să poată fi clar și corect diferențiate. Astfel, afirmă Coșeriu, este vorba de o distincție care nu se explică prin caracterul istoric sau non-istoric al anumitor științe și nu se explică nici prin faptul că unele științe (cele ale naturii) ar fi exacte, în vreme ce științele culturii ar fi lipsite de această caracteristică (COȘERIU 1975: 22). Nu e vorba aici nici de deosebirile între lucruri, afirmă Coșeriu, deoarece fiecare realitate factică poate fi privită, în principiu, din punctul de vedere al științelor naturii sau din cel al științelor culturii. Important este dacă

„post-lingvistice” și deduse din limbaj. Limbajul nu derivă din lucruri, căci nu-i sunt date lucrurile ca atare, ci ajunge la lucruri; el face ca lucrurile să fie lucruri și prin aceasta reprezintă și un acces către lucrurile înseși, atât cât pot ele să fie concepute de oameni” (COȘERIU 1992/2009: 130). Aceeași idee se regăsește în filosofia limbajului a lui Hans-Georg Gadamer, care afirmă că „lingvisticitatea experienței lumii este cea care totuși se ascunde în spatele aparenței anteriorității lucrurilor față de apariția lor lingvistică” (GADAMER 1960/2001: 420). Lingvisticitatea proprie fiecărei limbi a ajuns să fie, datorită în special studierii limbilor „exotice”, aproape o banalitate a lingvisticii. Se vorbește despre analiza diferită a realității prin prisma limbilor, astfel încât se înregistrează o tendință de a porni în căutarea clasificărilor și a categoriilor semantice universale sau chiar empirice generale, mai mult sau mai puțin naturale. Rămâne, totuși, de văzut, dacă se conștientizează pe deplin lingvisticitatea proprie fiecărei limbi (COȘERIU 1988/2009: 63–64). După cum se va vedea, în ciuda acestei aparente acceptări, ceea ce se întâmplă în generativism este tocmai o goană după așa-numitele „universalii”, acele aspecte care pot fi identificate în toate limbile, sau cel puțin în cât mai multe limbi.

¹⁷ Coșeriu prezintă tipurile de cauze stabilite de către Aristotel și selectează și explică rolul „cauzei finale” în teoria sa (Vezi COȘERIU 1958/1997: 176–177). Vezi și aici o prezentare mai detaliată, în subcapitolul 2.5: *Abordarea cauzalistă în studiul limbajului*.

faptele pot fi subordonate unei intenționalități sau nu. Faptele culturale (o imagine, o statuie, o piesă muzicală etc.) pot fi cercetate pe deplin ca obiecte ale naturii, iar faptele naturii pot fi privite ca obiecte culturale, dacă le privim prin prisma unei intenționalități – un fenomen care se întâmplă, spre exemplu, în cazul mitologiei (COSERIU 1975: 22).

Distincția kantiană între lumea necesității și cea a libertății a fost, în general, fie ignorată, fie considerată irelevantă în domeniul cercetării limbajului (în măsura în care ea a fost cunoscută). Coșeriu a avut, totuși, numeroși predecesori în ce privește exploatarea acestei distincții. Nota 7 de la pagina 51 din *Lecțiile de lingvistică generală*, aparținând capitolului intitulat *Antipozitivismul*, cuprinde indicațiile bibliografice ale câtorva dintre cele mai relevante contribuții la „procesul cultural – istoric de diferențiere progresivă între științele naturale și cele culturale și de fundamentare a științelor culturii în sensul lor propriu”: W. Dilthey, W. Windelband, H. Rickert, E. Cassirer.

Dilthey, spre exemplu, separa științele fizice de cele spirituale („istoria, economia politică, științele statului și dreptului, știința religiei, studiul literaturii și poeziei, al artei decorative și muzicii, al concepțiilor filosofice despre lume și al sistemelor, în fine, psihologia”), considerând că acestea din urmă se raportează la „același mare fapt: genul uman” (DILTHEY 1927/1999: 22). Deși la nivelul obiectelor de studiu Dilthey e reticent în a face o distincție foarte clară (căci în realitatea umană rămâne inseparabil ceea ce se separă ca fizic și psihic, noi înșine fiind natură și natura acționând în noi „inconștient, prin întunecatele instincte” [DILTHEY 1927/1999: 22]), el observă că în științele spiritului există o tendință „ce se dezvoltă din ce în ce mai intens odată cu progresul lor, tendință prin care latura fizică a proceselor este coborâtă la rangul de condiții, de mijloace de înțelegere” (DILTHEY 1927/1999: 24).

Tot astfel, toate evenimentele exterioare se întemeiază, la Dilthey, pe ceea ce poate fi trăit, aici fiind cuprinsă „orice valoare a vieții. Aici apar scopurile, despre care natura nu știe nimic. Voința este cea care se dezvoltă, se configurează. Iar în această lume spirituală care se mișcă în noi suverană, responsabilă și creatoare, și numai în ea, își are viața valoarea sa, scopul său și semnificația sa” (DILTHEY 1927/1999: 25). Dacă tendința pe care o aminteam înainte e acum un principiu al studiului lingvistic de o anumită orientare, aceste din urmă cuvinte ale lui Dilthey ar trebui să-și aibă locul, în opinia noastră, pe frontispiciul oricărei științe a spiritului.

La rândul său, Ernst Cassirer trasa un așa-numit „cerc al umanității”, care ar include limbajul, mitul, religia, arta, știința și istoria (CASSIRER 1944/1994: 99). Numai posibilitatea pătrunderii esenței structurii fundamentale a fiecăreia dintre aceste activități umane ar legitima o filosofie a omului, iar științele particulare privitoare la aceste fapte ale culturii umane ar avea menirea să stabilească principii, categorii definite în virtutea cărora „să fie grupate într-o ordine sistematică fenomenele religiei, artei, limbajului” (CASSIRER 1944/1994: 103). Deși mai restrâns decât am văzut la Dilthey, cercul științelor culturale trasat de Cassirer

îl găsim proiectat conform ideii ce dă întâietate, în definirea omului, faptelor culturale create de om, prin raportare la bazele fizice implicite în existența acestuia. Cassirer exclude posibilitatea definirii omului prin „vreo facultate sau principiu înăscut care pot fi constatate pe baza observației empirice” (CASSIRER 1944/1994: 99).

Mai aproape de vremea în care scria Coșeriu și bucurându-se de o reală apreciere din partea lingvistului român, filosoful german Hans-Georg Gadamer vorbește, în descendența ideilor aristoteliene, despre „simțul viitorului” ca marcă distinctivă a omului, acesta caracterizându-se prin posibilitatea de a exprima ceea ce este folositor și ce este dăunător, și prin aceasta și ceea ce este drept sau nedrept. Iar ceea ce este folositor sau dăunător, spune Gadamer, sunt lucruri care nu sunt de dorit în sine, ci „în vederea altui lucru” (GADAMER 1966/2001: 469). Această posibilitate îi este dată omului prin limbaj, iar filosoful german interpretează definirea de către Aristotel a omului ca „viețuitoare care are logos” nu în primul rând în ideea că omul este ființă rațională, ci mai degrabă în aceea că este „ființa care are limbă”. Cuvântul grec *logos* înseamnă de asemenea și mai ales, spune el, limbă (GADAMER 1966/2001: 469). Regăsim aici o nouă afirmare a aspectului finalist al limbii, întemeietoare pentru natura însăși a omului și reafirmată, în aceeași conferință, de către Gadamer, drept „adevăratul centru al ființei umane” (GADAMER 1966/2001: 474).

Filosoful german apreciază, de asemenea, importanța conceptului kantian de „libertate” în procesul de întemeiere a științelor spiritului, subliniind faptul că gândirea marelui său predecesor stă la baza aceleia a deschizătorilor de drumuri ai concepției istorice despre lume: Humboldt, Ranke, Droysen¹⁸.

Alte contribuții la procesul de fundamentare a științelor culturii ar putea fi menționate aici. Ne limităm însă la cele evocate deja, subliniind importanța sporită pe care, alături de includerea limbajului în sfera obiectelor culturale, le-o dă situarea lor temporală. Căci acest proces se conturează la sfârșitul secolului al XIX-lea, cartea lui Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, de exemplu, apărând în 1883. De asemenea, considerațiile ce justifică, la Dilthey, separarea științelor, ne amintesc de principiile antipozitiviste formulate de către Eugeniu Coșeriu în capitolul III, *Antipozitivismul*, din *Lecțiile de lingvistică generală*.

Având în vedere momentele din istoria procesului de individualizare a științelor culturii evocate aici, ca și pe cele omise (unele poate la fel de importante), ne-am putea întreba de ce, atunci, opera lui Eugeniu Coșeriu a ajuns să constituie unul din punctele de răscruce ale acestui parcurs. Căci, privitor la problematica dezbătută în prezentul subcapitol, lingvistul român este demult considerat „adevăratul întemeietor al disciplinei centrale a umanioarelor și, în același timp, cel care pune, prin aceasta, în sensul cel mai riguros, bazele conceptuale ale științelor culturii în general” (BORCILĂ 1988: 1) sau: „figura majoră” în procesul de

---

¹⁸ „Recunoscând libertatea ca pe un fapt singular al rațiunii, adică arătând că fără acceptarea libertății rațiunea practică a omului și, prin aceasta, existența morală și socială a omului nu pot fi gândite, el [Kant], în opoziție cu toate tendințele deterministe care își aveau originea în știința modernă a naturii, a deschis gândirii aflate sub semnul unor concepte bazate pe libertate o nouă legitimare” (GADAMER 1970/2001a: 497).

(re)întemeiere a științelor „minții și istoriei” ca științe „chintesențial gonice” (A. Shapiro, apud BORCILĂ 1988: 7).

Se poate spune că implicarea lui Eugeniu Coșeriu în dezbateră asupra acestei problematice a însemnat preluarea și ghidarea pe mai departe a întregii „strategii” necesare pentru situarea epistemologică a lingvisticii. Aceasta în primul rând pentru că, în contrast cu numele ilustre care au inițiat această „istorie”, Coșeriu e primul care pune problema întemeierii epistemologice a lingvisticii *venind din domeniul lingvisticii* (și cu o foarte solidă formație filosofică, deloc de ignorat). Dilthey, spre exemplu, era interesat, înainte de toate, de istoriografie, pentru el studiul limbajului și al literaturii constituind, alături de celelalte științe ale spiritului, platforma pe care urma să se clădească și să se dezvolte „ imaginea” ființei umane ca sinteză a fenomenelor caracteristice părții sale mentale. Cassirer era interesat de crearea unei „filosofii a omului”, acordând în aceeași măsură atenție limbajului, mitului, religiei, artei și istoriei.

Pentru Coșeriu, în schimb, limbajul uman reprezintă baza care face posibile celelalte activități spirituale ale omului, studiul acestuia necesitând legitimarea epistemologică pe care o presupune, în mod normal, orice știință¹⁹. Reducerea limbajului la o altă facultate sau la o activitate printre facultățile (sau activitățile libere) ale omului: la intelect (gândirea rațională), la spiritul practic sau la artă este, în termenii lui Coșeriu însuși, „eroarea fundamentală a majorității teoriilor (sau „filosofilor”) limbajului” (COSERIU 1999/2001: 79). Mai mult, limbajul este considerat a fi „«deschiderea» tuturor posibilităților culturale ale omului”, cuprinzând gândirea discursivă, știința, filosofia și poezia. Limbajul conține deci, așa cum Hegel însuși menționa, „toate formele de dezvoltare a spiritului” (COSERIU 1999/2001: 79–80). Și Gadamer atrăgea atenția, în ce privește teoria lui Cassirer, asupra faptului că „limba nu stă alături de artă, drept și religie, ci reprezintă mediul susținător pentru toate aceste fenomene” (GADAMER 1960/2001: 419). Citatele coșeriene de mai sus provin, după cum arată indicațiile bibliografice, din studiul: *Le langage: diacriticon tes ousias. Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié*. Fragmentele de mai sus reprezintă prima dintre cele zece teze emise, teză care stă sub titlul: *Prioritatea absolută a limbajului* [*Priorité absolue du langage*] (p. 79–80).

Faptul că Eugeniu Coșeriu a fost interesat în primul rând de lingvistică, pornind dinspre aceasta către epistemologie și nu invers, a făcut ca el să găsească acele elemente ce justificau nu doar necesitatea plasării lingvisticii într-un cadru științific mai larg, ci și locul exact pe

---

¹⁹ În interviul dat în revista „Echinox”, în 1996, Coșeriu risipește, o dată pentru totdeauna, iluziile celor care își imaginează că pot face lingvistică bazându-se exclusiv pe faptele însele și neglijând sau chiar ignorând baza teoretică și legitimarea epistemologică: „... după părerea mea, nu numai că nu este posibilă o lingvistică fără teorie, fără o concepție și fără o filozofie, ci adevărul este că nu există o asemenea lingvistică, deoarece chiar și cei care cred că nu au nicio teorie și că nu au nicio filozofie, aplică, de fapt, o filozofie, numai că o filozofie și inconștientă și rea și deficientă. Nu este posibil să studiezi un obiect fără să ai o concepție despre acest obiect, și fără să ai, cel puțin, această cunoaștere intuitivă, antepredicativă despre obiect” (COSERIU (INTERV.) 1996A: 5).

care ea urma să-l ocupe în interiorul lui. Astfel, s-a realizat pentru prima dată un demers de întemeiere epistemologică pornit *dinspre lingvistică* spre bazele teoretice ale disciplinelor, aceasta fiind privită întâi de toate ca o știință a omului în dimensiunea lui spirituală.

Am expus, în fragmentul anterior, o situație ușor identificabilă în întreaga operă coșeriană. În primele sale scrieri (spre exemplu, *Sincronie, diacronie și istorie*²⁰ – operă crucială prin ideile pe care le lansează și prin faptul că regăsim aici, *in nuce*, toată teoria integralistă asupra limbajului), se abordează și se rezolvă adesea, în spiritul propriu, aceste chestiuni. Argumentele invocate nu-și vor pierde ulterior valabilitatea, fiind, dimpotrivă, mereu reluate și îmbogățite, în cadrul unui perpetuu dialog asupra respectivei chestiuni. Aceasta deoarece, în paralel cu eforturile depuse de către lingvistul român, a continuat să se dezvolte, uneori impunându-se cu mai mult și mai răsunător succes, tendința adversă, revendicând pentru studiul limbajului statutul de știință a naturii.

Pe tot parcursul acestei dezbateri, Coșeriu a păstrat obiectivele asumate la începutul ei, cu convingerea de neclintit a justiției lor. Într-o prezentare sintetică realizată de Mircea Borcilă, ele ar fi: „(1) să legitimizeze, pe deplin, necesitatea procesului de reîntemeiere teoretică explicită și sistematică a lingvisticii în raport cu specificul naturii obiectului propriu; (2) să demonstreze, prin explorarea *în profunzime* [...] a unei zone problematice centrale și cruciale a studiului limbii, că acest proces impune recursul la un fundament teoretic radical diferit de cel implicat în mod tacit sau adoptat direct din epistemologia științelor naturii, sub influența curentelor pozitivistice și neopozitivistice; (3) să propună o circumscriere de ansamblu, istorică și teoretică, a cadrului epistemologic adecvat lingvisticii și științelor culturii în general” (BORCILĂ 1988: 4).

Coșeriu realizează una dintre cele mai pertinente și coerente critici ale concepției pozitivistice asupra limbajului în capitolul III al *Lecțiilor de lingvistică generală*, în care formulează așa-numitele principii antipozitivistice, pe care le opune celor pozitivistice. Astfel, „principiul universalității individului” se opune celui pozitivist al faptului individual; „principiul funcției și al formei” se opune celui al substanței; principiul „stării de lucruri sau

---

²⁰ „Tuturor atitudinilor cauzaliste și confuziilor pe care ele le implică trebuie să le opunem distincția – clar stabilită de către Kant – între „lumea necesității” și „lumea libertății”. Tot așa, intențiilor declarate sau nedeclarate ale pozitivismului vechi și nou, de a reduce întreaga știință la știința fizică, trebuie să le opunem deosebirea dintre faptele naturale și cele culturale și, prin aceasta, dintre științele fizice și cele umaniste. Aceasta nu implică nicidecum o desconsiderare a științelor fizice, care, bineînțeles, sunt singurele adecvate obiectului *lor*. Dar implică înțelegerea faptului că postulatele și metodele științelor fizice (cu excepția a tot ceea ce se referă la descrierea materială) nu sunt aplicabile la obiectele culturale, pentru că, în cazul acestora, ceea ce este exact, pozitiv, ceea ce se prezintă efectiv și se poate constata sunt libertatea și intenționalitatea, invenția, creația și adoptarea liberă, motivate numai finalist. În cazul fenomenelor din natură este, fără îndoială, adecvat să se caute o necesitate exterioară, o *cauzalitate*; în cazul fenomenelor culturale, în schimb, ceea ce trebuie să fie căutat este o necesitate interioară, o *finalitate*. De aceea, o concepție cu adevărat pozitivă (și nu „pozitivistă”) despre limbaj trebuie să atragă atenția și să amintească mereu că limbajul aparține domeniului libertății și finalității și că, prin urmare, faptele lingvistice nu pot fi interpretate și explicate în termeni cauzali” (COȘERIU 1958/1997: 170).

al esențialității statice” se opune celui al evoluționismului, iar principiul „culturii” se opune celui pozitivist al naturalismului.

Acesta din urmă este, poate cel mai important pentru problematica teoretică abordată aici. Asupra lui se insistă, de altfel, cel mai mult și în capitolul din *Lecții de lingvistică generală* menționat deja. Se reafirmă considerarea lingvisticii drept știință a culturii și se deduc câteva consecințe ale acestei concepții. Astfel, fundamentul teoretic al științelor culturii NU îl reprezintă ipotezele, ci tocmai „cunoașterea originară” – pentru lingvistică, aceasta fiind cunoașterea intuitivă a vorbitorilor și a lingviștilor înșiși în calitate de vorbitori²¹. De asemenea, dat fiind modul în care se produc obiectele culturale, domeniul culturii nu admite abordări cauzale, ci doar abordări finaliste. Analogul „legilor naturale” în domeniul cultural îl constituie, într-un sens, „faptele” înseși care se produc (fiecare fapt cultural are legitatea sa internă) și, în alt sens, „sistemele tehnice” pe care omul le elaborează pentru dezvoltarea activității sale. O limbă este, în acest al doilea sens, un sistem de reguli pe care le realizăm (aplicăm) în vorbire. În această privință pot fi formulate doar norme de probabilitate referitoare la felul cum, de obicei, acționează libertatea în anumite condiții (COȘERIU 1973/2000: 51–54).

Atât de important este acest punct de referință din concepția lingvistică a lui Chomsky, încât Coșeriu îl consideră drept principalul motiv de critică a generativismului. Întrebat în interviul din 1997 de ce se referă doar la faze timpurii din gândirea lui Chomsky – care s-a schimbat substanțial de-a lungul timpului – Coșeriu afirmă că el critică întreaga poziție a lingvistului american, faptul că vorbirea se poate simula și că, prin observație lingvistică, acest simulacru ar trebui să se aplice tuturor limbilor (COSERIU (INTERV.) 1997: 242). În van se schimbă exemplele sau chiar procedurile metodologice prin care se încearcă demonstrarea și aplicarea acestui principiu. Atâta vreme cât nu se renunță chiar la această idee, Coșeriu nu poate intra într-un dialog real cu generativismul sau cu oricare dintre dezvoltările sale ulterioare.

Un demers comparativ de tipul celui inițiat aici presupune, desigur, tratarea obiectivă a problematicilor abordate. În această idee, argumentez disproporția evidentă în spațiul acordat

---

²¹ Coșeriu reintroduce, astfel, în cercetarea lingvistică, tocmai experiența „subiectivă” a observatorului pe care behaviorismul lingvistic strict o exclusese în favoarea unei presupuse observații exterioare, pur obiective. Recunoașterea comportamentului lingvistic ca atare se bazează pe ceea ce fenomenologia descrie drept cunoaștere anterioară, „cunoaștere originară”, care pre-ordonează lumea experienței științifice obiective. „Cunoașterea științifică va putea revizui, corecta și chiar nega datele cunoașterii anterioare, dar această cunoaștere anterioară constituie în mod necesar baza oricărei cercetări” (COSERIU 1954/1967: 142; Vezi și COSERIU 2010: 441–442). Coșeriu ilustrează în multe moduri acest adevăr esențial al integralismului, uneori chiar cu exemple concrete în care lingvistul e învins de natura sa de vorbitor nativ. Astfel, el povestește o întâlnire între Otto Jespersen și Abbé Rousselot, în care Rousselot e întrebat: „E adevărat că francezii spun pentru pronumele personal la plural *ils* numai [i] și nu [il]?” Foneticianul Rousselot răspunde: „Nu, niciodată.” La întrebarea cum pronunță el însuși această formă pronominală, Rousselot răspunde fără ezitare: „Eu spun întotdeauna [il], normal.” La un moment dat însă, auzind niște copii cântând, Jespersen întreabă ce fac acolo acei copii, iar Rousselot răspunde: „*I chantent.*”, dovedind că lingvistul Rousselot greșea, în vreme ce vorbitorul Rousselot avea dreptate (COSERIU (INTERV.) 1997: 178).

prezentării statutului epistemologic al lingvisticii în cele două perspective prin faptul că ea reflectă, într-o anumită măsură, extinderea preocupărilor față de respectiva chestiune manifestate în cadrul acestora. Este tratat aici doar demersul teoretic realizat cu privire la raportul dintre lingvistică și epistemologie, urmând ca posibilele consecințe, directe sau indirecte, ale variantei alese din acest punct de vedere să fie analizate separat.

Astfel, trebuie menționat faptul că preocupările lui Noam Chomsky s-au îndreptat nu atât către fundamentarea științei limbajului, cât, mult mai degrabă, către posibilele ei rezultate. Concepția sa în privința primului aspect menționat este decelabilă mai ales din scopurile fixate pentru investigarea limbajului, ca și din premisele implicite în studiul realizat.

Pe lângă concepția ce se reflectă în modul de realizare a întregii lui cercetări, puncte de reper ne sunt oferite de puținele sale manifestări explicite în acest sens: recenzia la cartea lui Skinner, interviul menționat mai sus (în subcapitolul 2.3.2) sau analiza din *Rules and Representations* (New York, Columbia University, 1980) asupra „liniei vichiene” în științele spiritului. Respectivul indicii ne arată însă și schimbările de poziție care au modificat viziunea chomskyană asupra acestei problematice. Trebuie să ne amintim că Chomsky a inaugurat noua teorie lingvistică opunându-se bazei teoretice pozitivistice, implicită în behaviorismul radical, și condamnând insuficiența metodologiei transpuse nesistematic și nejustificat din științele fizice în studiul limbajului. Mai mult, lingvistul american deplângea imposibilitatea de a soluționa, în cadru behaviorist, problema creativității prezente în limbajul uman. Treptat, însă, Chomsky ajunge să se convertească la convingerile și principiile împotriva cărora luptase inițial, sfârșind prin a milita pentru o unitate a științei, așa încât dintre cele două soluții epistemologice de ansamblu, „numai cea propusă de lingvistul român urmărește și realizează, în mod ferm și coerent, o fundamentare de principiu a lingvisticii ca știință a culturii” (BORCILĂ 2002: 32).

2.3.4. Relația dintre teorie și cercetarea empirică

Un aspect important care decurge din opțiunea epistemologică a unui cercetător este și acela al relației (din punctul de vedere al utilității sau chiar al necesității acesteia) dintre teoria (lingvistică) și cercetarea empirică. În problema determinării, în speță a actualizării, probleme centrale care fac obiectul unor capitolele din prezenta lucrare, această precizare este crucială, dat fiind că actualizarea e o problemă bazică a studierii limbajului, la nivelul *esenței* sale: activitatea de vorbire sau orice altă formă de manifestare a limbajului se întemeiază pe momentul actualizării. Dincolo, mai exact înainte (nu neapărat cronologic), de chestiunea realizării efective, în oricare dintre limbile particulare existente, a acestui moment, actualizarea e o problemă de teorie și de filosofie a limbajului. E o chestiune care obligă, în măsura în care studiul ei e asumat, la postularea unei poziții teoretice.

Importanța opțiunilor epistemologice făcute cu toată claritatea în integralism a fost semnalată și de către alți cercetători, precum José Maria Bernardo. Acesta făcea, în cartea lui, o istorie a epistemologiei, apărută ca ramură a gnoseologiei, cu scrieri specifice, în a doua

jumătate a secolului al XIX-lea²². Însă după consolidarea ei ca „garant” al oricărei științe, credem că nicio teorie nu mai poate face abstracție de ea. Așadar, asumat sau nu, orice teorie (lingvistică) se integrează într-o direcție epistemologică.

O altă clasificare importantă este preluată de către Bernardo de la Piaget, care susține că epistemologia este în mod necesar o problemă de natură interdisciplinară (BERNARDO 1995: 31). Clasificarea lui Piaget postulează existența unei epistemologii *interne* și a uneia *derivate*. Cea internă se referă la faptul că fiecare știință își definește obiectul și pune în discuție propria ei fundamentare, iar cea derivată privește relația respectivei științe cu celelalte discipline.

O primă operațiune epistemologică, identificată de către Bernardo în integralism, este delimitarea, din perspectivă antipozitivistă, a lingvisticii ca știință a culturii, iar acesteia îi urmează stabilirea particularităților pe care le presupune tratarea limbilor și a limbajului în lingvistică, realizându-se o disociere față de logică, filosofia sau psihologia limbajului (BERNARDO 1995: 154). În 1966 deja, Coșeriu afirma că trăiește într-o epocă a problematicii lingvistice, în care limbajul e studiat din diferite puncte de vedere și face obiectul diverselor științe. Evident, sublinia el, limbajul ca obiect pentru diferite științe nu poate fi „același obiect”, nici totalitatea limbajului (COȘERIU 1966/1977b: 58).

Una dintre cărțile foarte importante pentru integralism este *Lecții de lingvistică generală*, publicată pentru prima dată în 1973²³, în care Coșeriu face o scurtă istorie a direcțiilor lingvistice, ca și o prezentare a teoriilor contemporane. El observă că, în ciuda mării diversități pe care o implică orientările lingvistice ale momentului, există totuși o preocupare comună acestora: aceea pentru teorie și metodologie²⁴. Diferențele ce se manifestă între teoriile lingvistice, datorită concepției generale asupra limbajului și/sau asupra științei, sunt însă „decisive”: „Aceste diferențe sunt primare, referindu-se la abordările fundamentale ale disciplinelor lingvistice particulare. Astfel, indiferent de particularitățile comune motivate obiectiv, gramatica istorică propusă de structuralism este foarte diferită de cea propusă de idealismul lingvistic, iar gramatica postulată de transformaționaliști este diferită de cea a structuralismului „clasic”. Cu alte cuvinte, mai întâi se prezintă distincția între diferite orientări globale (idealism, structuralism, gramatică transformațională etc.), iar apoi, în cadrul fiecărei orientări, poate apărea o eventuală divizare în discipline lingvistice particulare

---

²² Cartea lui José Maria Bernardo este *La construccion de la linguistica. Un debate epistemologico*. Partea de istorie a epistemologiei este preluată, în cartea sa, după o clasificare istorică făcută de către R. Blanché.

²³ Ediția originală a volumului *Lecții de lingvistică generală* a apărut sub forma a trei serii de prelegeri ținute în cadrul cursurilor de perfecționare a profesorilor de literatură și limbă din învățământul mediu, în Italia, în 1973.

²⁴ „Cu alte cuvinte, unitatea epistemologică „formală” este cea care justifică varietatea „substanțială” a lingvisticii actuale, motivația epistemologică formală și generică fiind aceeași: primatul atribuit teoriei și metodelor, însă aceste teorii și metode sunt uneori diferite, alteori chiar radical diferite. Unitatea lingvisticii actuale trebuie interpretată, prin urmare, ca unitate în diversitate; și invers, varietatea sa trebuie interpretată ca manifestare a unui principiu unic (ceea ce nu înseamnă că toate teoriile ar fi în mod egal valabile și acceptabile)” (COȘERIU 1973/2000: 81).

(„eventuală” întrucât unele orientări în mod explicit nu se referă la toate domeniile limbajului)” (COȘERIU 1973/2000: 82–83).

Chiar dacă aceste operațiuni par a complica demersul efectiv de cercetare, ele sunt necesare. Poziția lui Eugeniu Coșeriu este foarte clar exprimată în aceleași *Lecții de lingvistică generală*: „Se observă că teoria, neputând fi construită prin abstractizare și generalizare, nu poate fi situată „după” studiul empiric, ca rezultat final al acestuia (care poate doar constata „generalul”), ci, din contră, ea este în mod ideal anterioară unui asemenea studiu. Mai bine zis, se înțelege că teoria se prezintă *înainte*, *în timpul* și *după* (s. a.) studiul empiric. Înainte, ca fundament prealabil al acestui studiu și ca motivare explicită sau implicită a identificării și delimitării faptelor studiate. În timpul studiului, drept cadru în interiorul căruia sunt descrise, interpretate și ordonate faptele. După, ca teorie îmbogățită și/sau modificată grație aceluiași studiu empiric, de exemplu prin constatarea unor fapte și aspecte care nu concordă cu postulatele lor inițiale. Astfel, se afirmă că, în practica de cercetare, între teorie și studiul empiric există un raport dialectic constant: teoria reprezintă fundamentul prealabil al oricărui studiu empiric, iar rezultatele acestuia influențează la rândul lor teoria, precizând-o și/sau modificând-o” (COȘERIU 1973/2000: 40–41).

Dintre cele două direcții ce ne preocupă aici, despre integralism se poate afirma cu certitudine că are la bază o teorie clar conturată încă de la începuturile sale, în special prin lucrările din primii ani în care Eugeniu Coșeriu a început să își publice studiile. Acestea conțin atât orientarea epistemologică a acestei lingvistici, cât și divizarea clară a domeniilor de cercetare abordate, ele însele reprezentând, la acel moment, o noutate teoretică în domeniu. Fără a insista, exemplificăm aici doar prin bine cunoscutul studiu *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, 1955–1956, în care Coșeriu fundamentează și justifică teoretic domeniul lingvisticii vorbirii, schițând, în a doua parte, posibile rezolvări empirice și definind conceptele fundamentale ale domeniului.

Din afirmațiile pe care Noam Chomsky le face în chiar prefața volumului *Syntactic Structures*, din 1957, s-ar spune că ideile sale în ceea ce privește raportul dintre teorie și studiul empiric nu par foarte diferite de cele integraliste. Ce crede Chomsky la acel moment este că „unii dintre acei lingviști care au pus la îndoială valoarea dezvoltării exacte și tehnice a teoriei lingvistice nu au reușit, probabil, să recunoască potențialul productiv al metodei de a statua cu rigurozitate o teorie propusă și de a o aplica strict la materialul lingvistic, fără încercarea de a evita concluziile inacceptabile prin ajustări *ad hoc* sau formulări vagi” (CHOMSKY 1957/1966: 5).

Ce pare însă că diferă esențial între cele două poziții prezentate mai sus, este „scara” la care ele se aplică. În perspectiva propusă de către Coșeriu am identificat, iar timpul a confirmat, o bază teoretică al cărei scop era inițierea și susținerea unei cercetări complete a fenomenului limbajului. În ce privește ambițiile teoretice ale generativismului, observăm că ele s-au concretizat în decuparea și promovarea, ca domeniu esențial de investigație, a

sintaxei, această circumscriere a obiectului de studiu ducând, în același timp, la ignorarea sau trecerea celorlalte aspecte ale cercetării în plan secund. Se pare că demersul teoretic a fost, practic, inversat, scopul inițial nefiind acela de a contura o teorie a limbajului ca întreg, cât mai degrabă de a găsi soluții pentru probleme clare de gramatică a unei limbi particulare. În *Lecțiile de lingvistică generală*, Eugeniu Coșeriu rezumă impactul viziunii despre limbaj asupra sistematizării disciplinelor lingvistice astfel: „diferențele datorate concepției generale asupra limbajului se manifestă [...] în organizarea însăși a disciplinelor lingvistice particulare, în sensul că o anumită disciplină este considerată ca fiind disciplină lingvistică prin excelență, sau ca disciplină primară sau centrală, iar celelalte ca fiind secundare, sau ca derivând metodologic din aceasta” (COȘERIU 1973/2000: 83).

Generativismul este, în formele sale mai noi, o teorie a limbajului mult mai încheată și mai complexă în comparație cu începuturile sale, fie ele chiar revoluționare. Este clar că desemnarea inițială a sintaxei ca domeniu prioritar de studiu nu a fost rezultatul unei viziuni de ansamblu asupra limbajului și/sau a teoriilor lingvistice existente deja. În timp, însă, generativismul a început să-și câștige statutul de teorie de sine stătătoare și să dezvolte o complexitate impresionantă în studierea limbajului. Asimilând idei noi sau teorii mai vechi și bazându-se tot timpul pe rezultatele studiului empiric, generativismul s-a consolidat și a devenit, cu fiecare etapă, o teorie tot mai coerentă²⁵.

Concluziile prezentului capitol se pot formula după cum urmează: teoria este crucială pentru cercetarea empirică în lingvistică; la modul general, nimeni n-ar trebui să aibă iluzia că poate face cercetare empirică în lingvistică, fără a se raporta, asumat sau nu, la o linie teoretică (e preferabil, deci, spre folosul cercetării și al cercetătorului însuși, ca acesta să studieze direcțiile de cercetare deja deschise în studiul limbajului și să o aleagă, în cunoștință de cauză, pe cea pe care o găsește cel mai convingătoare, evitând astfel contradicțiile în interiorul propriului demers investigativ și pericolul de a redescoperi, o dată la câteva studii, America); integralismul a creat o teorie solidă a limbajului și a lingvisticii încă de la începuturile sale, în timp ce generativismul a configurat-o pe parcurs, o formă finală a ei nefiind conturată încă.

Viziunea asupra statutului epistemologic al lingvisticii reprezintă, în cele două școli de cercetare, sursa (mai ales în cazul integralismului) sau reflectarea (în special pentru generativism) a metodologiei adoptate, ca și a modului de înțelegere și folosire a unor concepte. Subcapitolele care urmează vor aborda, la rândul lor, probleme legate în mod axial de acest important punct de reper în cercetarea lingvistică.

---

²⁵ Ne referim aici la volume precum *Cartesian Linguistics* (1966), *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use* (1986), *The Minimalist Program* (1995), *New Horizons in the Study of Language and Mind* (2000), volume ce reflectă preocuparea față de aspectul teoretic a generativismului. De asemenea, trimiteri se pot face și la numeroasele lucrări publicate de alți autori decât Chomsky, de exemplu Liliane Haegeman, John Lyons

2.4. Opțiuni metodologice

Sistemul de procedee și metode folosit pentru cercetarea limbajului diferă, uneori în mare măsură, de la o școală lingvistică la alta, o examinare critică a acestuia putându-se dovedi relevantă cu privire atât la viziunea pe care o anumită direcție de cercetare o proiectează asupra obiectului său de studiu, cât și la gradul de adecvare la studierea limbajului. Analiza acestuia trebuie însă corelată cu teoria lingvistică în cadrul căreia a fost generat. Este firesc ca multe dintre opțiunile metodologice să pară total inadecvate dacă sunt privite din interiorul unei abordări diferite a limbajului, făcând sens perfect, în același timp, prin raportare la coordonatele teoriei care le propune.

În ceea ce privește metodologia adoptată – ca și în multe alte privințe – gramatica generativ-transformațională se dovedește a fi o teorie interesantă și provocatoare. Unul dintre aspectele prin care, la apariția sa ca nouă teorie a limbajului, s-a distanțat de tot ceea ce promotorii săi considerau vetust sau irelevant în cercetarea limbajului de până atunci, a fost un aparat metodologic nou. Acest fapt, alături de altele, precum obiectivele cercetării sau viziunea asupra gramaticii, a propulsat studierea limbajului într-o direcție într-adevăr diferită față de abordările precedente. Desigur, noul sistem metodologic a fost preluat și aplicat cu entuziasm de către mulți cercetători, provocând, însă, poate în aceeași măsură, și reacții critice.

Se analizează, în continuare, câteva aspecte ale aparatului metodologic utilizat în cele două teorii ale limbajului, analiză ce are ca punct de plecare un fragment din volumul lui Noam Chomsky, *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, redat mai jos.

„Propozițiile unei gramatici sau propoziția $R(H,L)$ sunt similare propozițiilor unei teorii fizice care caracterizează anumite entități și proprietățile lor ca abstracție din tot ceea ce se poate dovedi a fi mecanismele ce dau seama de aceste proprietăți [*in abstraction from whatever may turn out to be the mechanisms that account for these properties*]: de exemplu, o teorie din secolul al XIX-lea despre valența sau proprietățile exprimate în tabelul periodic. Propoziții despre *I-Language* sau propoziția $R(H,L)$ (cu variante diferite pentru H și L) sunt adevărate sau false în mare măsură așa cum propoziții despre structura chimică a benzenului sau despre valența oxigenului sau despre clor și fluor ca aparținând aceleiași coloane din tabelul periodic sunt adevărate sau false. *I-Language* L poate fi cea folosită de un vorbitor, dar nu *I-Language* L' , chiar dacă cele două generează aceeași clasă de expresii (sau obiecte formale), indiferent de sensul exact pe care îl dăm acestei noțiuni derivative; L' poate nici măcar să nu fie o *I-Language* umană posibilă, una achiziționabilă prin facultatea limbajului. [...] Desigur, nu există garanția că acest mod de abordare a problemelor de sub (1) din capitolul 1 [referitoare la natura, originea și uzul limbajului] este cel corect. Această abordare se poate dovedi a fi greșit orientată chiar dacă ea obține succese substanțiale – tot așa precum

---

sau Andrew Radford și foarte mulți alții care au contribuit la dezvoltarea teoriei sau au prezentat-o în evoluția și consecințele ei.

teoria valenței etc. s-ar fi putut dovedi total inadecvată, în ciuda succesului substanțial în chimia secolului al XIX-lea²⁶. E întotdeauna înțelept să fie luate în considerare abordări alternative, dacă ele pot fi elaborate, și acest lucru va rămâne adevărat, indiferent ce succese sunt obținute. Situația nu pare diferită, în principiu, de ceea ce găsim în alte zone de cercetare empirică. Voi sugera în mod direct că, în anumite privințe fundamentale, idei anterioare despre *I-Language* au fost greșit orientate și ar trebui înlocuite cu o concepție diferită, însă una formulată în același cadru general. Motivele, oricum, nu derivă din vreo incoerență sau „defect” [*flaw*] în abordarea generală, ci mai degrabă din considerații empirice de descriere și explicație” (CHOMSKY 1986: 23–24).

Pasajul de mai sus a fost selectat pentru acest demers comparativ datorită numărului semnificativ de aspecte metodologice la care se face referire în interiorul său. Fragmentul prezintă, de asemenea, avantajul trecerii în revistă a procedurilor și principiilor aplicate în generativism chiar de către Noam Chomsky. El încearcă să le argumenteze utilitatea – și uneori exclusivitatea în privința eficienței – furnizând, în același timp, indicii pentru înțelegerea teoriei în întregul ei. Despre volumul *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use* se poate spune că reprezintă punctul culminant al unei „a doua revoluții chomskyene” în lingvistică. Atribuirea acestui statut volumului în discuție se bazează pe faptul că în el sunt analizate și dezvoltate ideile care au făcut ca teoria generativistă să atingă un stadiu superior al evoluției sale: cel al programului „principii și parametri”.

Deși această etapă beneficiază de procedee noi și de îmbogățirea substanțială a celor folosite anterior, se poate afirma că substratul teoretic al metodologiei nu s-a schimbat, în trăsăturile sale fundamentale. Se păstrează, la momentul „principii și parametri” – ca și în faza actuală a teoriei – convingerea lingviștilor de orientare generativ-transformațională că doar apelul la metodele de cercetare specifice științelor naturale poate asigura studiului limbajului „gradul de științificitate” corespunzător. Încercarea de a demonstra această premisă l-a determinat pe Chomsky să caute mereu aspecte ale limbajului în baza cărora să stabilească între acesta și obiectele fizice, ca obiecte de studiu, o relație de echivalență.

---

²⁶ Chiar dacă analogia dintre lingvistică și chimie sau dintre limbaj și obiectul de studiu al chimiei nu s-a dovedit extrem de productivă în generativism, mulți ani mai târziu, în volumul din 2000 al lui Chomsky, aceasta este reluată cu convingere: „Aș dori să pun în discuție o abordare a minții care consideră limbajul și fenomenele similare ca fiind elemente ale lumii naturale, urmând a fi studiate prin metode comune de cercetare empirică. Voi folosi termenii «minte» și «mental» fără vreo încărcătură metafizică. Așadar, înțeleg «mental» ca fiind de aceeași natură cu «chimic», «optic» sau «electric». Anumite fenomene, evenimente, procese și stări sunt în mod informal numite «chimice» (etc.), dar nicio interpretare metafizică nu este sugerată în acest caz. Termenii sunt folosiți pentru a selecta anumite aspecte ale lumii ca focus al cercetării. Nu încercăm să determinăm adevăratul criteriu al chimicului, sau marca a ceea ce este electric, sau granițele opticii. Voi folosi «mental» în același fel, cu o acoperire oarecum obișnuită, fără implicații mai profunde” (CHOMSKY 2000A: 106). Este o definiție a mentalului care nu surprinde, de altfel. Este de notorietate încercarea permanentă a lui Chomsky de evitare a tot ce se situează chiar și numai la periferia noțiunii de metafizic. Așadar, dihotomia fizic/metafizic, ce pare a face perfect sens pentru lingvistul american, este confirmată o dată în plus ca parte a concepției generativiste despre limbaj.

Prezenta analiză a metodelor de lucru generativiste, ca și a influenței lor în constituirea limbajului ca obiect de studiu, va insista cu precădere asupra aspectului teoretic, limitând spațiul detaliilor exemplificatoare. De asemenea, se contrapune fiecărei concluzii formulate opinia integralistă asupra respectivei probleme. Acest lucru e posibil datorită interesului permanent pe care Eugeniu Coșeriu l-a manifestat față de problematica metodologiei, în ceea ce privește justificarea ei teoretică, dar și eficiența sa practică.

2.4.1. Lingvistica – o știință a naturii

Lingviștii de orientare generativ-transformațională au convingerea că, pentru a dobândi un loc în sfera adevăratelor științe, cercetarea limbajului trebuie să se realizeze prin procedeele specifice investigării obiectelor naturale. În spiritul obiectivității și al exactității care ar trebui să ghideze orice demers științific, generatiști sunt dispuși să adopte fără rezerve metodele de studiere a unor obiecte considerate, în alte orientări, străine de natura limbajului. În plus, se încearcă identificarea și izolarea acelei dimensiuni a limbajului care „se pretează” la o analiză cât mai exactă cu putință, cercetarea fiind orientată, astfel, în primul rând asupra „rădăcinilor biologice” ale limbajului, asupra fondului existent în fiecare individ al speciei umane, dotat cu capacitatea de a vorbi (neobstrucționată de vreun impediment de natură malativă sau situațională). Acesta este nucleul la a cărui definire și descriere trebuie să aspire cercetarea lingvistică. Într-o opoziție (neexplicită) cu această latură stabilă, neschimbătoare a limbajului, Chomsky situează aspectul său relativ, impus de structurarea diferită pe care fiecare cultură – fiecare limbă în parte – o aduce în înțelegerea și configurarea lumii.

Opoziția stabilită la nivelul obiectului de studiu e dublată de aceea – implicită – la nivelul studiului însuși. Deoarece dimensiunea care prezintă interes pentru generatiști este aceea a proprietăților ce îi asigură fiecărui individ putința de a vorbi, aceasta e supusă investigației, fiind conceptualizată ca *facultate a limbajului*²⁷. Studiul ei, având ca scop formularea *gramaticii universale*, ar constitui adevărata știință lingvistică. Invocând o „tradiție” de ascendență în parte raționalistă, în parte romantică²⁸, Chomsky își arogă

²⁷ Del Castillo explică, prin această viziune chomskyană asupra limbajului, ceea ce el numește „principiul contemporaneității” (vezi, mai jos, p. 51). A stabili și a pune problema în termenii acestui criteriu, argumentează el, înseamnă a considera limbajul ca pe un organ al creierului sau, mai exact – și conform chiar propunerii lui Chomsky – ca facultate a limbajului. Limbajul are, așadar, baze somatice. Aparține biologiei și depinde de creier, în care își are sediul.” (DEL CASTILLO 2006: 98). Odată adoptată această premisă, Chomsky are de rezolvat o altă problemă: aceea a dualismului cartezian. În acest scop, considerat fundamental pentru teoria generativistă, este adoptată „teza emergenței”. Conform acesteia, limbajul și toată activitatea mentală sunt proprietăți/emanații ale creierului. Nu ar fi vorba, așadar, de două substanțe, ci de una singură, aparținând creierului (*res extensa*), ale cărei emanații sunt de natură mentală (*res cogitans*) (DEL CASTILLO 2006: 98-99).

²⁸ Chomsky pretinde a continua o linie de gândire comună *raționaliștilor* și *romanticilor* în ce privește limbajul. El atribuie idei asemănătoare „gramaticianului raționalist” Beauzée, lui John Stuart Mill și lui Wilhelm von Humboldt, ignorând complet diferențele ireconciliabile generate de poziția filosofică de principiu, adoptată de către fiecare dintre aceștia în parte.

exclusivitatea continuării ideilor fundamentale ale acesteia cu privire la limbaj. El reia ideea considerării „gramaticii particulare” [a unei limbi] ca „artă” sau „tehnică” prin care se arată cum „limbi date realizează principiile generale ale rațiunii umane” (CHOMSKY 1986: 1). Aceasta nu posedă calitatea de „știință adevărată” deoarece „nu e bazată doar pe legi necesare universale” (CHOMSKY 1986: 1).

Pierderea interesului pentru studierea limbilor particulare poate fi argumentată și prin renunțarea, în această etapă a teoriei, la una dintre ipotezele fundamentale ale cercetării de tip generativist anterioare: aceea a achiziției și utilizării de către fiecare vorbitor a unui „sistem de reguli” specific limbii sale. Presupoziția existenței acestui sistem este înlocuită cu ideea primordialității unui set de cunoștințe înnăscute, comune tuturor indivizilor. Ele sunt conceptualizate ca *principii*, specifice facultății limbajului și indeniabile, trăsăturile caracteristice idiomurilor fiind reduse la *parametri*. Limbile s-ar constitui pe baza particularizărilor diferite ale unor elemente fundamentale comune, ele având, de-acum, în cadrul teoriei, rolul de a furniza dovezi și argumente pentru stabilirea și verificarea principiilor facultății limbajului.

Facultatea *biologică* răspunzătoare pentru capacitatea ființelor umane de a vorbi devine, astfel, obiect *ultim* de studiu în generativism. Unul dintre argumentele principale pentru această opțiune este posibilitatea de a caracteriza facultatea biologică a limbajului prin trăsături exacte, fixe, a căror existență nu poate fi pusă la îndoială.

Fără ca această opțiune metodologică să fie formulată ca un principiu al teoriei generativiste, ea se impune, totuși, cu puterea evidenței, pe parcursul întregii sale dezvoltări. Așadar, un bun cunoscător al teoriei, cum se dovedește a fi Jesús Martínez del Castillo, observă și exprimă ceea ce el numește „criteriul contemporaneității” – situat la baza soluționării problemei naturii limbajului: „Criteriul contemporaneității îl face pe Chomsky să vadă limbajul drept parte a evoluției biologice, iar lingvistica drept parte a științelor cognitive moderne și îl face să caute unificarea lingvisticii cu alte științe, considerând, astfel, că lingvistica trebuie să fie o știință exactă, în sensul în care este fizica, cea care și-a demonstrat eficiența în studierea lumii, știința care, se pare, este fundamentală pentru Chomsky” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 98).

În aceeași opțiune pentru științele naturale ca mediu de desfășurare a cercetării lingvistice s-ar încadra și terminologia pe care Chomsky o adoptă pentru a se referi la obiectul de studiu pe care și-l delimitează. Martínez del Castillo observă însă o contradicție care apare între opțiunea lui Chomsky pentru științele „dure” și terminologia pe care o folosește. Martínez Del Castillo amintește aici câteva dintre noțiunile cele mai cunoscute pentru oricine a intrat în contact cu scrierile lingvistului american: *deep structure*, *surface structure*, *competence*, *performance*, *I-language*, *faculty of language*, *language acquisition device* etc. Opțiunea naturalistă a lui Chomsky nu se susține prin această terminologie, observă Martínez del Castillo, deoarece aceste noțiuni sunt de fapt inventate de către Chomsky însuși pentru

propria sa teorie. „Adoptarea unui punct de vedere naturalist ar însemna renunțarea la o teorie, iar acest lucru Chomsky nu îl face” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 205).

Trebuie să spunem aici că, privind lucrurile din punct de vedere integralist, obiectul de studiu constituit prin cercetarea generativistă reprezintă mai puțin chiar decât o parțializare a limbajului. Nu numai că limbajul este redus la unul din aspectele sale – acest lucru îl face, mai mult sau mai puțin, (aproape) orice teorie lingvistică – dar în generativism el e redus la nivelul său *biologic*. În viziune coșeriană, acest aspect nu contează pentru lingvistică în calitatea ei de știință a culturii²⁹. Ceea ce se poate afla din studierea sa este aproape în totalitate irelevant pentru natura limbajului, care este una culturală, iar aportul lui se reduce la asigurarea suportului fizic, a condițiilor de producere și receptare exterioare ale actelor de vorbire. Despre o parțializare a limbajului ca obiect de studiu s-ar putea vorbi dacă generativismul ar studia planul universal, planul idiomatic sau pe cel particular. Însă dat fiind că el se oprește la planul biologic, nu mai poate fi vorba, din punct de vedere integralist, de o reducere, ci de o punere între paranteze a limbajului ca obiect de studiu.

Chiar acceptând legitimitatea scopului propus în cadrul tipului de cercetare menționat, este evident că, în vederea atingerii lui, e necesară raportarea continuă la limbile particulare. Or, studierea acestora nu se poate realiza cu mijloacele împrumutate din științele naturale³⁰.

Opțiunii metodologice specifice generativismului, Eugeniu Coșeriu îi opune o idee direct relaționată cu modul său de a concepe lingvistica. Încă din primii ani de elaborare a doctrinei integraliste, el încearcă să demonstreze existența unei falii imposibil de ignorat sau de depășit între științele culturale și cele naturale. În același timp, lingvistul român atrage atenția asupra incompatibilității unei anumite metodologii cu cercetarea limbajului: „...explicații științifice sunt cele care corespund naturii și realității obiectului studiat și, de aceea, explicațiile materiale ale faptelor culturale nu sunt științifice, ci mistice. [...] Foarte adesea ne e dat să auzim cum se proclamă aspirația de a transforma științele culturii (printre ele și lingvistica) în „științe exacte”, prin „științe exacte” înțelegându-se științele fizice. Adevărul este însă că o știință e exactă nu pentru că este fizică, ci pentru că corespunde realității obiectului său, și ceea ce trebuie învățat de la științele fizice este tocmai acest

²⁹ Coșeriu separă *nivelul biologic* de *nivelul cultural* al limbajului (vezi și mai sus, *Schema 2*). Toate diferențierile realizate ulterior, esențiale și pentru cercetarea efectivă a limbajului, nu doar pentru conceptualizarea acestuia, sunt realizate în interiorul nivelului cultural. Coșeriu afirmă că „mecanismele vorbirii biologice condiționate nu sunt, în mod direct, obiect al lingvisticii ca știință a culturii” (COSERIU 1988/1992: 85).

³⁰ Alături de mulți alți lingviști care au analizat principiile pe care se întemeiază generativismul, Jesús Martínez del Castillo remarcă inadecvarea aplicării în studiul limbajului a unor metode străine de natura acestui obiect de studiu: „...științele limbajului și ale minții nu se pot asimila cu științele fizice. Scopurile și metodele științei limbajului nu pot fi scopurile și metodele științelor fizice: ce sens are, atunci, să încerci să unești știința care studiază ce este limbajul, știința activității de vorbire și a cunoașterii, acțiuni umane determinate de libertatea umană, cu știința care studiază /.../ ceea ce este inert și se supune doar legilor naturii, «lunii necesității»” (DEL CASTILLO 2006: 157-158). Într-un volum ulterior, del Castillo revine asupra acestei chestiuni: „Fiecare disciplină este autonomă în sine însăși, se definește prin obiectul său propriu de studiu și are metoda sa proprie. Scopurile sale trebuie definite în termenii acestui obiect de studiu (DEL CASTILLO 2010: 208).

principiu. Științele culturii au tipul lor particular de exactitate, și a le asimila cu științele fizice (care au un alt tip de exactitate) nu înseamnă a le face „exacte”, ci înseamnă, dimpotrivă, a le transforma în științe inexacte, adică în false științe” (COȘERIU 1958/1997: 166–167).

Regăsim aceste idei și la alți lingviști sau filosofi ai limbajului, dintre care îl menționăm aici doar pe Gadamer, tocmai pentru faptul că se referă și el direct la metodologia aferentă științelor naturii. Filosoful german argumentează că aceasta nu cuprinde tot ceea ce este „demn de a fi știut”, și nici măcar „ceea ce este cel mai adesea demn de a fi știut”, adică scopurile ultime, în slujba cărora trebuie să se afle orice dominare a mijloacelor naturii și omului: „De la științele spiritului și de la filosofie, care se numără printre ele, se așteaptă cunoștințe de o altă natură și de un alt nivel” (GADAMER 1953/2001: 395).

Încercând să răspundă la întrebarea „În ce constă, de fapt, științificitatea științelor spiritului?” și să decidă dacă se poate aplica în cazul lor, fără alte adaosuri, conceptul de cercetare, Gadamer afirmă că rodnicia unei cunoașteri proprii „științelor spiritului” pare a fi înrudită mai degrabă cu intuiția artistului decât cu spiritul metodic al cercetării din științele naturii. Cu toate acestea, utilizarea de metode ține și de științele spiritului, dar în cazul lor se poate întâmpla ca în opera neștiințifică a diletantului să fie mai mult adevăr decât în valorificarea metodică a materialului. De asemenea, ar putea fi evidențiat faptul că „dezvoltarea științelor spiritului în ultimii o sută de ani a urmărit în permanență modelul științelor naturii, însă impulsurile ei cele mai puternice și mai esențiale nu au provenit din patosul extraordinar al acestor științe experimentale, ci din spiritul romantismului și al idealismului german. În ele trăiește o cunoaștere a limitelor iluminismului și ale metodei din știință” (GADAMER 1953/2001: 395–396). Printr-o mare parte dintre sursele pe care Coșeriu le asumă pentru concepția sa asupra științelor culturii se poate confirma aceeași orientare de principiu.

Tot ceea ce ține de condițiile cercetării în științele culturii (memoria, fantezia, ritmul, sensibilitatea artistică și experiența de viață) este, în concepția lui Gadamer, „de altă natură decât aparatura de care are nevoie cercetătorul naturii, dar nu sunt în mai mică măsură un fel de instrumentar, atâta doar că el nu poate fi construit, ci crește prin inserarea cuiva în marea tradiție a istoriei umane” (GADAMER 1953/2001: 396).

În ce privește constituirea obiectului de studiu în generativism, Coșeriu observă că în cadrul acestei teorii nu e posibilă „înțelegerea intimă și găsirea esenței limbilor istorice”, deoarece cercetătorii nu sunt interesați de ceea ce e „esențial și propriu” unor asemenea limbi: „*diversitatea organizării lor funcționale*” (COȘERIU 1969/1978: 124). În consecință, gramatica generativ-transformațională nu a dezvoltat instrumente și procedee pentru investigarea funcțiilor idiomatice. Parametrii care înlocuiesc, în viziune generativă, specificitatea limbilor particulare, sunt ipostazieri ale principiilor comune, asimilabile de către un copil datorită experienței sale în cadrul unei anumite comunități de vorbitori. Cu adevărat specifică idiomurilor rămâne zona semantică, aceasta situându-se însă, pentru multă vreme, în special

în viziunea lui Chomsky însuși, la periferia sferei de interes în ceea ce privește cercetarea lingvistică³¹.

2.4.2. „Mecanismele” competenței lingvistice

Datorită adoptării metodologiei științelor naturale, viziunii proiectate asupra limbajului ca obiect de studiu și asupra scopurilor lingvisticii, generatiștii consideră că teoria inițiată de către Noam Chomsky beneficiază, cel puțin teoretic, de obiectivitatea și exactitatea necesare unei adevărate științe. Prezența acestor trăsături face posibilă alcătuirea și emiterea *propozițiilor*³² despre limbaj. Acestea [propozițiile/2] ar reprezenta încodarea formală a proceselor prin care anumite mecanisme biologice, în anumite condiții, fac posibilă producerea propozițiilor/1 într-o limbă. De asemenea, aceleași condiții permit formularea propozițiilor/2, al căror rol este acela de a reda trăsăturile esențiale ale limbajului. Aceste propoziții pot fi utilizate apoi ca material în investigații desfășurate în cadrul altor științe, ele fiind relevante mai ales pentru cercetarea creierului uman. Convingerea că formularea acestor propoziții/2 e posibilă, chiar necesară (și) pentru a servi unor științe cu adevărat naturale, se bazează tot pe modul de concepere a obiectului de studiu. Limbajul este asociat obiectelor fizice datorită caracterului său de „realitate”, înțeleasă ca „realitate empirică”.

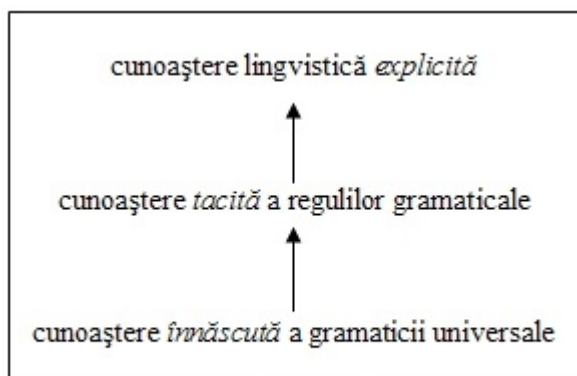
Dacă am căuta un corespondent al propozițiilor/1 în integralism, acesta ar fi ceea ce Coșeriu denumesc *gramatica/1*. Relația de corespondență se poate stabili în virtutea faptului că cele două noțiuni reprezintă, pentru ambele teorii, sfere delimitate în interiorul obiectului de studiu. Mai exact: în generativism, propozițiile/1 ilustrează mecanismele sintactice de producere a lor, iar în integralism *gramatica/1* se referă exclusiv la operațiile și combinațiile limbii care trec dincolo de structurarea primară („lexicală”) a realității extralingvistice (COSERIU 1971/1978: 130).

---

³¹ Există, e adevărat, și cercetători care susțin că regulile gramaticale nu emerg imediat în comportamentul copilului, *sintaxa și semantica* având nevoie de câțiva ani și de expunere la experiența lingvistică a comunității (ATHERTON 1974: 159).

³² Pentru acest termen am identificat, în generativism, cel puțin două sensuri. Acestea vor fi delimitate aici, urmând ca în text să se specifice la care dintre ele se face referire de fiecare dată. În primul rând, există *propozițiile* care pot fi generate într-o limbă, pe baza regulilor de producere prezente în mintea fiecărui vorbitor. Acestea sunt parte a obiectului de studiu și vor fi recunoscute în text ca *propoziții/1*. Al doilea sens ar acorda propozițiilor statutul de componente ale teoriei despre limbaj, ele reprezentând, de data aceasta, judecățile ce pot fi emise asupra obiectului de studiu. Ele vor fi folosite în textul de față cu denumirea de *propoziții/2*. Accepția a doua a termenului are ea însăși cel puțin două sensuri. Aceasta deoarece nu este întotdeauna foarte clar ce înseamnă *propozițiile/2*. Ele pot reprezenta, pe de o parte, formularea, în viziune generativistă, a chiar regulilor prezente în mintea vorbitorilor, a mecanismelor așa cum cercetătorii cred că le-au identificat, redându-le într-o încodare formală. Pe de altă parte, tot denumirea de *propoziții* e asociată acelor aserțiuni generale despre limbaj prin care se încearcă o caracterizare a sa cât mai exactă. Considerăm că acesta este sensul cu care e folosit cuvântul în fragmentul reprodus mai sus, atunci când propozițiile lingvisticii sunt comparate cu cele ale unei teorii fizice despre anumite elemente chimice. Oricum, în continuarea lucrării se menține distincția pe care am făcut-o, între propoziții/1 și propoziții/2, primele reprezentându-le pe cele emise într-o limbă, iar cele din urmă reprezentând „metapropozițiile” teoriei despre limbaj.

Această apropiere a celor două noțiuni trebuie făcută cu toată precauția datorită unei presupoziii fundamentale care le raportează la niveluri diferite ale constituirii limbajului. Chomsky relaționează procesul de constituire a propozițiilor/1 direct cu structurile înnăscute care ar permite unui individ uman formularea lor indiferent de limba în care ele sunt generate. Ulterior, atât Chomsky, cât și unii colaboratori ai lui vor detalia componentele succesive, decurgând unul din altul, ale sursei capacității lingvistice a vorbitorilor. Am reprezentat aceste componente mai jos, în *Schema 4*:

Schema 4

Componentele capacității lingvistice a vorbitorilor (Philip Kitcher, 1978)

Schema e dezvoltată conform prezentării lui Philip Kitcher care nu e de acord cu această așa-numită teorie a nativiștilor, afirmând că, dacă putem baza cunoașterea explicită pe cunoaștere tacită și cunoașterea tacită pe cunoașterea înnăscută a gramaticii universale, nu există niciun argument care să certifice prezența acesteia din urmă la baza tuturor cunoștințelor și a capacității ființelor umane de a produce limbaj (KITCHER 1978: 6–10).³³

În același timp, gramatica/1 aparține, în viziune integralistă, planului istoric al limbajului, fiind specifică fiecărei limbi în parte. În lipsa unei delimitări clare în generativism, cel puțin între planul limbajului în general și cel al limbilor individuale, această diferențiere nu e ușor de făcut, semnalarea ei fiind, totuși, esențială.

Între conceptele discutate mai sus, de propoziții, 1) cu cele două înțelesuri, pe de o parte, 2) respectiv de gramatică, așa cum se definește în integralism, pe de altă parte, se pot identifica discordanțe generate de câteva trăsături importante. În primul rând, trebuie

³³ Explicația lui Kitcher nu pare, ea însăși, mult mai convingătoare, fiind formulată exclusiv în termeni psihologiști. Conform opiniei acestuia, abilitatea lingvistică a vorbitorului ar trebui descrisă în primul rând ca un set de „dispoziții psihologice”, dispoziții de a trece dintr-un tip de stare în altul. Ar trebui arătat apoi că dispozițiile psihologice sunt de obicei implicate în producerea de „credințe adevărate” [*true beliefs*], prin descrierea modului în care aceste *true beliefs* se formează. Dispozițiile s-ar înlănțui într-o succesiune pur cauzalistă, culminând în formarea unei *true belief*. Kitcher afirmă că nici varianta chomskyană, nici a sa proprie nu ar deține un monopol în ce privește explicarea abilităților lingvistice umane, diferența majoră fiind aceea că varianta propusă de el refuză să identifice etapele intermediare ca etape de cunoaștere (KITCHER 1978: 9–10). Această variantă interpretativă pare, din punctul de vedere al fundamentării sale, chiar mai săracă și mai limitată decât aceea chomskyană.

menționat faptul că mecanismele presupuse a sta la baza producerii propozițiilor în generativism nu își găsesc echivalent în teoria integralistă. Gramatica/1 este *techne/saber hacer* (COSERIU 1971/1978: 130). E adevărat că unul dintre meritele doctrinei generativiste, ale lui Chomsky personal, îl constituie legitimarea inițială a conceptului de *competență*³⁴ ca reprezentare a unei cunoașteri dinamice a limbii de către un vorbitor. Cercetarea ulterioară a redus, însă, acest concept la o sumă de mecanisme ce generează structura sintactică a propozițiilor. Prin identificarea lor și a modului lor de funcționare se urmărește înțelegerea și descrierea capacității umane a limbajului. Și la nivelul limbilor particulare gramatica este, în generativism, practic, sinonimă cu sintaxa, unitatea ei de bază reprezentând-o propoziția (HAEGEMAN 1991: 25; vezi și COSERIU 1968: 23). Liliane Haegeman afirmă (în volumul *Introduction to Government and Binding Theory*) că gramatica unei limbi trebuie să cuprindă „totalitatea regulilor și principiilor” formulate cu privire la acea limbă și să constituie „un sistem coerent de reguli și principii care sunt la baza propozițiilor gramaticale ale unei limbi. Spunem că o gramatică generează propozițiile unei limbi” (HAEGEMAN 1991: 25). Ea trebuie să fie adecvată din punct de vedere observațional și descriptiv, adică să stabilească regulile care descriu datele lingvistice, pe de o parte, și să conțină „principiile generale care îi permit vorbitorului nativ să producă și să interpreteze propoziții în limba lui și să decidă asupra acceptabilității propozițiilor, pe de altă parte. O astfel de gramatică e o formulare explicită a cunoașterii lingvistice tacite a vorbitorului nativ, a gramaticii sale interne” (HAEGEMAN 1991: 7).

În integralism, gramatica/1 nu poate corespunde facultății de formare a propozițiilor, deoarece din această facultate nu se pot exclude „competența lexicală (cunoașterea lexicului și a procedurilor lexicale, ca și a combinațiilor lexicale permise sau cerute), cunoașterea „lucrurilor”, cunoașterea intuitivă a principiilor gândirii etc.” (COSERIU 1971/1978: 131). Fiecare lexem cuprinde semnificat lexical plus semnificat categorial (COSERIU 1971/1978: 138), aici aflându-se baza de cercetare atât a semanticii, cât și a gramaticii. Gramatica/2³⁵ va fi, deci, în integralism, în primul rând semantică.

Se impune, la acest moment, o paranteză destul de cuprinzătoare. Termenul de *semnificat*, alături de cei de *designat* și *sens*, va apărea frecvent în cursul acestei lucrări. Dată fiind importanța lor și fiindcă acesta este primul moment în care unul dintre ei este abordat

³⁴ Conceptul apare explicit în volumul *Aspects of the Theory of Syntax*, într-o dihotomie al cărei membru opus este „performanța”. Competența reprezintă „cunoașterea vorbitorului-ascultător a limbii sale” iar performanța „folosirea efectivă a limbii în situații concrete” (CHOMSKY 1965: 4). Concepte apropiate de noțiunea de „competență” apar în scrieri anterioare importantului volum din 1965, însă nu în această opoziție clară cu „performanța”. Astfel, în CHOMSKY 1964, regăsim termenul de „competență” definit ca un dispozitiv intern care permite producerea și înțelegerea unor enunțuri la care vorbitorul nu a fost niciodată expus. Gramatica limbii ar constitui o reprezentare a modelului acestei competențe, exprimată într-un sistem de reguli (CARAVEDO 1990: 108–109).

³⁶ Gramatica/2 este considerată, în integralism, „descrierea sau investigația” tehnicii de vorbire, conceptualizate ca gramatica/1. Gramatica/1 este recunoscută și ca gramatica-obiect, iar gramatica/2 este gramatica în calitate de metalimbaj (COSERIU 1971/1978: 130).

mai în detaliu, ei trebuie definiți aici, chiar dacă doar în coordonatele lor fundamentale, deocamdată. Este vorba de tipurile de conținut specifice celor trei niveluri stabilite de către Eugeniu Coșeriu în interiorul limbajului: universal (al vorbirii în general), istoric (al limbilor particulare) și individual (al textului/discursului). Astfel: *semnificatul* este conținutul dat exclusiv de către limbă, prin cutare sau cutare limbă determinată, *designatul* este referința la „lucrurile” sau „stările de lucruri” extralingvistice iar *sensul* reprezintă conținutul particular al unui text sau al unei unități textuale, în măsura în care acest conținut nu coincide pur și simplu cu semnificatul și designatul (COSERIU 1976/1977A: 220–221). Am parafrizat mai sus una dintre multele definiții ale conținutului lingvistic care se regăsesc pe tot cuprinsul operei coșeriene, această distincție reprezentând una dintre contribuțiile cele mai importante ale lingvistului român la studiul limbajului, în toate aspectele sale³⁶.

Extind puțin paranteza cu o problemă legată de aceiași termeni, mai exact de dificultatea găsirii și implementării corecte a unei terminologii specifice acestei distincții. Astfel, Coșeriu însuși deplânge lipsa unor verbe și derivate verbale care să fie perfect analoge pentru cei trei termeni. Lingvistul român face referire la limba germană, dar nici în română problemele de această natură nu lipsesc. Astfel, spune Coșeriu, avem în germană *bezeichnen – Bezeichnung – Bezeichnendes – Bezeichnetes* (în traducerea lui Eugen Munteanu: „a desemna – desemnare – desemnant – desemnat”)³⁷. În Școala de la Cluj, se folosesc, în general, următorii termeni: verbele *a desemna* sau *a designa*; *desemnare* sau *designare* pentru operațiunea în sine și *designat* pentru „lucrul” vizat de această operațiune sau pentru „produsul” acestei operațiuni. Termenul *Bezeichnendes* din seria de mai sus nu poate face parte din teoria coșeriană. El este menționat aici, credem, doar datorită existenței formei sale în seria derivativă menționată. Dacă i-am căuta acestui termen un loc în integralism, singura lui valoare în interiorul acestuia ar fi un eventual echivalent al *semnificatului*, o altă instanță care să permită realizarea operațiunii de desemnare neexistând. Nu putem presupune aici existența unei duble fațete „formă”, respectiv „conținut”, a lucrului desemnat, așa cum nu presupunem această dublă fațetă nici atunci când vorbim de semnificat ca membru al triadei terminologice menționate mai sus³⁸. Desigur, în ceea ce privește „semnul lingvistic” definit de Saussure, vorbim de

³⁶ Pentru o istorie a diferențierii între semnificat și designat vezi, de exemplu, COSERIU 1970/1991: 187–188. Pentru o expunere clară și succintă a diferențierilor în cadrul conținutului lingvistic, vezi și COSERIU 1997: 83–84.

³⁷ Termenii germani provin din studiul coșerian *Semn, simbol, cuvânt* (COSERIU 1992/2009).

³⁸ Dincolo de distincția metodologică între semnificat și semnificant, „cuvântul” văzut ca semnificat trebuie privit ca o unitate între cele două fețe ale semnului. Această observație o regăsim în același studiu coșerian pe care am bazat discuția terminologică de mai sus: „În limbă, cuvântul este întotdeauna deopotrivă expresie și semnificație; ceva este „cuvânt” numai ca unitate între *signifiant* și *signifié*. Putem, ce-i drept, să despărțim în mod artificial, în vorbire – în special atunci când vorbim despre cuvinte – expresia de conținut [...]; facem aceasta exclusiv la modul artificial, adică în măsura în care suspendăm doar operațional relația reciprocă între *signifiant* și *signifié*, în măsura în care facem abstracție de această relație, fără să o anulăm” (COSERIU 1992/2009: 13). De asemenea, referindu-se la distincția saussuriană, Coșeriu spune că e clar când putem să detașăm acești doi termeni, Saussure o spune foarte bine; trebuie însă să înțelegem când acești doi termeni nu pot fi disociați. Iar aceasta este tocmai situația limbii ca sistem de semnificare (*Bedeutung*) – „... la acest nivel

„semnificat” și „semnificant”, termeni despre care Coșeriu spune că au fost traduși în limba germană prin *Bezeichnendes*, respectiv *Bezeichnendes*. Semnificatul văzut în relație cu designatul și cu sensul a fost „numit” prin termenii *bedeuten* – *Bedeutung* („a semnifica – semnificație”). Se adaugă acestei perechi, deși cu oarecare restricții, termenul *Bedeutetes* („semnificat”), pentru cel de *Bedeutendes* („semnificant”) fiind greu de găsit contexte univoce. În limba română, folosim verbul „a semnifica”, dar, pentru substantivul corespunzător, profesorul Borcilă propune termenul „semnificat”, cu pluralul „semnificate”, pentru a se evita posibilele confuzii 1) cu termenul de „semnificație”, prea extins ca înțeles și folosire în limba română, cu utilizări chiar în lingvistică (de exemplu cu înțelesul de „sens”), ce împiedică o conturare clară a sa în raportările la ceilalți doi termeni și 2) între un posibil plural masculin articulat „semnificații” și pluralul nearticulat al aceleiași feminin „semnificație”. În plus, se evită astfel și confuzia cu termenii dihotomiei saussuriene, consacrați cu plurale masculine: „semnificat” – „semnificați”, respectiv „semnificant” – „semnificanți”. Termenul *Sinn* nu are un corelat verbal în limba germană, recurgându-se, ca în limbajul obișnuit, la verbul *meinen* („a se referi la ...” [credem că în română s-ar putea traduce și cu „a însemna”]) cu derivatele *Gemeintes*, *das Gemeinde* („referentul”), forme precum *Meinendes*, *das Meinende* fiind inacceptabile. În limba română, avem aceeași problemă cu corespondentele termenului „sens”, pentru valența verbală folosindu-se mai degrabă construcții de genul „a crea sens”, verbe precum „a semnifica”, „a însemna”, „a se referi la” fiind generatoare de confuzie, datorită utilizării lor în limbajul comun sau altor conotații terminologice anterioare. Voi folosi, deci, în continuare, termenii următori: a designa – designare – designat/designate; a semnifica – semnificare – semnificat/semnificate; a crea sens – creare de sens – sens/sensuri, respectând însă, în cadrul citatelor, opțiunile diferite, eventual, ale unor autori sau traducători. Închid aici paranteza dedicată problemelor terminologice pentru a reveni la cursul lucrării.

Divergența ireconciliabilă între cele două teorii cu privire la obiectul de studiu (și implicit la studiul însuși) provine, probabil, din faptul că ele concep în mod diferit baza cunoașterii lingvistice. În generativism, organizarea sintactică a propozițiilor e considerată factorul decisiv, elementul ce face posibilă exprimarea omului prin limbaj. Integralismul acordă structurării lexicale a realității rolul de moment primordial al existenței și al funcționării limbajului, ea constituind, deci, și punctul de reper în cercetarea lingvistică.

Astfel, în ce privește gramatica/2, Coșeriu atrage atenția asupra faptului că o diferențiere tranșantă între sintaxă și semantică nu e posibilă, iar separarea sintaxei de morfologie e

---

semnificatul este semnificat și nu designat (*Bezeichnung*)”, „... în numele său [*à ce titre*] semnificatul este inseparabil de semnificant” (COSERIU 2004: 18). Vezi și COSERIU 1999A: 443–444. Această referință trimite la conferința *Locul lingvisticii integrale în lingvistica actuală*, susținută la Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, în mai 1999. Conferința a fost transcrisă de pe bandă magnetică și pregătită pentru a fi publicată într-un volum ce urma să conțină mai multe texte ale lui Eugeniu Coșeriu. Acest volum se află în curs de apariție. Numărul paginilor indicat în referințele din teza de doctorat corespunde ultimei variante de tehnoredactare a textelor, pregătite pentru publicarea în acest volum.

neavenită și irelevantă. În același timp, el propune o divizare a sectoarelor gramaticii după alte criterii, postulând o gramatică *constituțională*, una *funcțională* și una *relațională*³⁹. La nivelul unei limbi istorice, secțiunea constituțională ar cuprinde morfologia în sens larg, inclusiv morfologia propoziției și a frazei); secțiunea funcțională ar reprezenta studiul semnificatelor gramaticale ale limbii, iar cea relațională diferitele legături interparadigmatice care se pot realiza. Primordială ar urma să fie secțiunea funcțională, celelalte două fiind studiate în dependență de aceasta (COȘERIU 1973/2000: 227). Fiind ancorate în palierul istoric al limbajului, cel al limbilor particulare, cele trei tipuri de gramatică ar fi, totuși, în permanentă conexiune cu nivelul universal (prin modurile posibile de realizare a funcțiilor designative) și cu cel particular (prin studiul relațiilor dintre funcțiile idiomatice și cele textuale).

Din acest punct de vedere, demersul analitic generativist s-ar putea situa la nivelul gramaticii relaționale deoarece se postulează, fără a se aprofunda, în cadrul acestuia, corespondențele propoziționale la nivel de echivalență designațională⁴⁰; or tocmai acesta ar fi obiectul gramaticii relaționale: „«relațiile» între construcții de paradigme diferite: *cum*-ul funcționării acestor construcții, adică modul de a trece de la o paradigmă la alta sau modul de a exprima conținuturi analoge de gândire (echivalențe denotative) în paradigme diferite” (COȘERIU 1973/2000: 227).

O sintaxă își propune, în mod normal, descoperirea mecanismelor care generează propozițiile corecte dintr-o limbă. Dar prin aceasta nu trebuie să se presupună că s-a explicat dimensiunea creativă a limbajului uman⁴¹. Pe lângă înțelesul profund diferit pe care termenul de creativitate îl are în cele două teorii, el pare să fie un exemplu pentru confuzia pe care (din punct de vedere integralist) o fac generatiștii între *universalitățile limbajului* și *universalitățile lingvisticii*⁴². Creativitatea este o caracteristică a limbajului care nu se poate transfera teoriei despre limbaj.

³⁹ Gramatica constituțională descrie „configurarea materială a expresiei gramaticale: „forma” gramaticală în sens mai larg (inclusiv a grupurilor de cuvinte, a propozițiilor etc.)”. Gramatica funcțională „investighează funcțiile diferitelor straturi de structurare gramaticală, verificând [*comprobando*] paradigmele care funcționează în fiecare din aceste straturi”. Gramatica relațională „studiază relațiile între diferitele paradigme în care se exprimă funcții designative analoge” (COȘERIU 1971/1978: 132–133). Aschenberg semnalează și ea faptul că gramatica relațională ar urma să studieze probleme tratate și de gramatica transformațională. Sarcina ei ar fi aceea de a studia relațiile existente între moduri de exprimare care, cu mijloace semantico-gramaticale diferite, se referă la același conținut de gândire sau la aceeași unitate designativă (ASCENBERG 2003: 60).

⁴⁰ – în cazul acestei teorii, intra- și interidiomatice-

⁴¹ În volumul *Aspects of the Theory of Syntax*, Chomsky își propunea elaborarea unei gramatici universale (suplimentând gramatica unei limbi particulare), cu scopul de a explica aspectul creativ al uzului limbajului și de a exprima regularitățile adânc înrădăcinate care, fiind universale, sunt omise din gramatica însăși.

⁴² Cf. diferențierii realizate de către E. Coșeriu în studiul *Los universales del lenguaje (y los otros)*, integrat în volumul *Gramatica, semantica, universales* (1978): p. 148–203.

2.4.3. De la *competența lingvistică* la *I-language*

Cum afirmam și ceva mai sus, unul dintre meritele teoriei chomskyene a limbajului este „reinventarea” și promovarea conceptului de *competență*, care avea să devină un factor esențial al revoluției lingvisticii americane. O primă apariție a acestui concept se înregistrează în volumul lui Chomsky din 1964, *Current Issues in Linguistic Theory*:

„Pe baza unei experiențe limitate cu datele vorbirii, fiecare ființă umană normală a dezvoltat o competență completă în limba sa nativă. Această competență poate fi reprezentată, într-o măsură încă nedeterminată, ca un sistem de reguli pe care îl putem numi *gramatica* limbii lui. [...] Gramatica este, deci, un mecanism care (în particular) specifică setul infinit de propoziții bine-formate și îi atribuie fiecăreia dintre acestea una sau mai multe descrieri structurale. Poate ar trebui să numim un astfel de mecanism *gramatică generativă* pentru a-l distinge de propozițiile descriptive... (s.a.)” (CHOMSKY 1964: 8–9; vezi și mai sus, nota 25).

Se pare însă că, pentru conceptul de *competență*, timpul potrivit nu sosise încă, nici din punctul de vedere al autorului, nici din acela al receptorilor scrierilor sale. La acel moment, ceea ce va deveni ulterior conceptul de *competență lingvistică* încă „plutea în aer”. În fragmentul de mai sus e prezentă și expresia (termenul *competență*), și conținutul care va fi ulterior asociat conceptului – cele două nu se suprapun, însă. Conținutul conceptului de *competență* e alocat, la momentul 1964 – cel puțin în parte – termenului de *gramatică generativă*, care a atras atenția cititorilor nerăbdători să-i vadă exploatat potențialul. Acest interes e dovedit din plin de recenzii de care studiul din 1964 a avut parte. Una dintre cele mai celebre este cea a lui Sydney M. Lamb, referitoare atât la acest volum, cât și la cel din anul viitor, *Aspects of the Theory of Syntax*. Lamb semnalează lipsa de claritate a conceptului de *gramatică generativă*, identificând pentru acesta, în cuprinsul celor două volume, trei conținuturi diferite: 1) o descriere a limbii care atribuie descrieri structurale propozițiilor; 2) cunoașterea limbii de către vorbitor reprezentată intern [sensul cel mai apropiat de cel pe care îl va avea ulterior conceptul de *competență*, deși nici acolo destul de bine izolat și clarificat – n.m.]; 3) o descriere a limbii care se conformează în mod specific propriilor teorii ale lui Chomsky (LAMB 1967: 414).

Volumul *Aspects of the Theory of Syntax* (1965) marchează prima definiție clară a conceptului de *competență*, într-o relație dihotomică cu cel de performanță, și în același timp momentul de impunere a acestui concept cardinal ca obiect central al teoriei lingvistice.

„Teoria lingvistică se ocupă în primul rând cu un vorbitor-ascultător ideal, într-o comunitate de vorbire complet omogenă, care își cunoaște limba perfect și nu e afectat de condiții irelevante din punct de vedere gramatical precum limitări de memorie, distrageri, schimbări ale intenției și interesului și erori (întâmplătoare sau caracteristice) în aplicarea cunoașterii lui a limbii în performanța efectivă” (CHOMSKY 1965: 3).

Binecunoscutul fragment citat mai sus avea să devină mobilul și obiectul unor direcții noi de cercetare, inițial extrem de promițătoare în ciuda – sau poate, dimpotrivă – (și) datorită

idealizărilor la care conceptul a fost supus. Principalele coordonate în funcție de care conceptul este delimitat aproape că transformă această definiție într-una negativă, spunând mai degrabă ce *nu* este competența decât ce este. Idealizările ce marchează conceptul de *competență* au fost puse sub semnul întrebării chiar în lucrări profund favorabile concepției chomskyene, precum aceea a lui John Lyons. Sunt semnalate, în acest volum, serioase probleme, atât practice, cât și teoretice, în a decide care sunt factorii irelevanți din punct de vedere lingvistic. Pericolul ce rezultă din acest demers este acela că „idealizarea” impusă de Chomsky tinde să reintroducă unele considerații normative ce au afectat și gramatica tradițională (LYONS 1970: 39). În ciuda acestei observații (pertinentă, din punctul meu de vedere), Lyons susține că respectiva problemă nu afectează „principiul general” al teoriei. Această concluzie nu face decât să susțină opinia conform căreia generativismul e capabil să „genereze” un sistem metodologic și principial foarte credibil și productiv în sine, dar insuficient adecvat obiectului de studiu abordat.

Aceeași idealizare este sancționată și de către Caravedo în volumul său, în primul rând în ce privește raportarea însăși la un model al competenței vorbitorului, apoi referitor la idealizările la care este supus acest concept. Astfel, Caravedo descrie procesul prin care Chomsky ajunge la conceptul de *competență* ca pornind de la ideea de *modelare*, utilizată în mod comun pentru a reprezenta obiectele ideale în teoriile deductive. Modelul este, în aceste teorii, o construcție schematică, reprezentând o entitate dată, un original. Când originalul este observabil, modelul constituie o reprezentare mai mult sau mai puțin fidelă a originalului. Când originalul însă nu este direct perceptibil, modelul poate fi confruntat doar cu idei despre original, el convertindu-se astfel într-un nou model sau într-o nouă reprezentare. Acesta, spune Caravedo, este cazul conceptului de *competență* la Chomsky. Dat fiind că originalul este inobservabil, el trebuie abordat pornind de la un model teoretic care îl reprezintă. Dar acest model, al gramaticii generative, nu poate fi confruntat în mod direct cu un original, constituind el însuși un obiect modelat sau conceptualizat. Astfel, relația la care se ajunge este una între model și model, nu una între model și original. În consecință, obiectul lingvistic *competență* constituie un model cu privire la o realitate ipotetică inobservabilă, inserat într-un model mai formal, precum gramatica generativă care, la rândul său, se justifică în măsura în care este integrat într-o teorie mai amplă și mai complexă (CARAVEDO 1990: 118–119).

Exemple de sancționare a acestei idealizări ar mai fi multe; unul dintre acestea provine din comentariile lui Stephen Stich, care se referă la faptul că, prin idealizare, vor fi lăsate sistematic în afara teoriei discrepanțele dintre ceea ce teoria spune despre anumite expresii și ceea ce vorbitorul spune despre aceleași expresii. Motivația care stă la baza acestui mod de a privi cercetarea lingvistică este, spune Stich, faptul că, la fel ca în teoria fizică ce studiază comportamentul gazelor, construcția unei teorii care să descrie precis toate fenomenele începe cu teoria idealizată, abia apoi urmând explicarea deviațiilor (STICH 1971: 478). Aceasta este exact situația pe care Coșeriu încerca să o evite atunci când respingea plasarea exclusivă, în

vederea cercetării, în terenul ferm al sistemului limbii. El insistă asupra faptului că, dimpotrivă, limbajul trebuie studiat în integralitatea sa, cu toate faptele pe care le aduce vorbirea, actul lingvistic concret, dincolo de unitățile paradigmatiche combinate în propoziții mai mult sau mai puțin ideale.

În al doilea rând, un model se constituie prin operații de idealizare, pe care, de altfel, Chomsky le enumeră el însuși, chiar ca parte a definiției conceptului de *competență*. Pornind de la ideea conform căreia modelul se bazează pe un original inobservabil, Caravado se întreabă cum se pot recunoaște elementele perturbatoare și cele necesare funcționării competenței. Acest punct, spune Caravado, distanțează operația de idealizare de cea de abstractizare, preferată de către structuraliști, care realizează o operațiune de extragere a sistemului pornind de la fapte de vorbire concrete și observabile. Spre deosebire de acest proces, ce se întâmplă în generativism este reconstruirea intenționată a unui obiect ipotetic (CARAVEDO 1990: 119–120).

Caravado însăși nu reușește să stabilească, la finalul analizei pe care o face conceptului de *competență*, trăsături exacte despre care să se poată afirma, fără nicio îndoială, că ar caracteriza acest concept. Astfel, ea se întreabă dacă se pornește de la o cunoaștere diferențiată în relație cu o limbă anume sau cunoașterea e concepută doar în sensul capacității universale înăscute, fără a admite posibilitatea unei cunoașteri defectuoase. Avem, deci, de-a face cu două sensuri formale, nedistinse cu claritate: conceptul de capacitate universală ca mecanism de învățare, pe de o parte, și cel de capacitate aplicată cunoașterii specifice a unei limbi (de exemplu, limbii engleze), pe de altă parte (CARAVEDO 1990: 123–124).

Din perspectivă integralistă, prima interpretare a conceptului de *competență* de mai sus nu se ia în considerare. Aceasta deoarece în integralism limbajul este studiat ca obiect cultural, iar mecanismele biologice care fac posibil procesul de învățare rămân în afara sferei de interes pur lingvistic. A doua interpretare a conceptului de *competență*, ca de altfel și conceptul care, în etape ulterioare ale generativismului, îi va lua locul, cel de *I-language*, pot fi echivalate cu ceea ce Eugeniu Coșeriu denumesc *limbă funcțională*⁴³, o limbă unitară din toate punctele de vedere (sintopică, sinstratică, sinfasică) și care funcționează imediat, în fiecare moment al vorbirii. Desigur, nu Chomsky e primul care a aplicat respectiva reducere limbajului. Dacă într-adevăr doar acest aspect ar fi studiat în generativism, rezultatele la care s-ar ajunge ar fi niște concluzii parțiale, numeroase trăsături semnificative ale limbajului rămânând imposibil de stabilit. Totuși, trebuie să amintim faptul că reducția competenței la o limbă particulară și a acesteia la o limbă funcțional unitară e considerată de către Coșeriu relevantă sub aspect metodologic. Aceasta deoarece este permisă, astfel, descrierea coerentă a sistemelor de limbă din punct de vedere gramatical, fonetic și lexical (COSERIU 1988/1992:

---

⁴³ „... Chomsky e interesat de cunoașterea [*conocimiento*] limbii pe care un vorbitor-ascultător ideal o are într-o comunitate complet omogenă. Această teorie corespunde esențialmente cu ceea ce noi am intenționat să exprimăm prin «limba funcțională»...” (COSERIU 1988/1992: 53).

41). Și în generativism, ca și în alte teorii, s-a procedat la reducția respectivă pentru a se realiza o descriere coerentă a unei limbi sub aspect sincron.

Probabil în încercarea de a-și investi obiectul de studiu cu un mai mare grad de științificitate, Chomsky a renunțat la conceptul de *competență*⁴⁴, înlocuindu-l cu acela de *I-language*, care va rămâne central pentru unele dintre etapele ulterioare ale generativismului. Noua formă a conceptului, chiar și prin termenul ales (*I* din *I-language* reprezentând noțiunile de *intern*, *individual* și *intensional*) sugerează o atenție mai mare acordată contribuției individului în procesul de asimilare și utilizare a limbajului prin intermediul unui idiom. Prima caracteristică la care o astfel de transformare ne poate face să ne gândim este creativitatea – contribuția cea mai clară pe care un individ poate să o aibă în procesul de utilizare a limbii, atât în producerea, cât și în perceperea ei. Se pare însă că Chomsky alege să vadă în individ, în continuare, în primul rând înzestrarea biologică comună speciei, activată prin expunerea la un idiom, oricare ar fi acesta.

„Creierul uman dispune de o arie de capacități care sunt implicate în utilizarea și înțelegerea limbajului (*facultatea limbajului*); acestea par să fie în mare parte specializate pentru respectiva funcție și par a fi, în același timp, o înzestrare umană comună, chiar în prezența unei largi varietăți de circumstanțe și condiții. O componentă a facultății limbajului e o procedură generativă (un *I-language*, deci o limbă [*language*]) care generează *descrieri structurale* (SD), fiecare dintre acestea un complex de proprietăți, incluzându-le și pe cele numite în mod comun „semantice” și „fonetice”. Aceste descrieri structurale sunt *expresiile* limbii. Teoria unei limbi particulare e *gramatica* acesteia. Teoria limbilor și a expresiilor pe care acestea le generează este *Gramatica Universală* (UG); UG este o teorie a stării inițiale S_0 a componentului relevant al facultății limbajului” (CHOMSKY 1995: 167).

Așadar, cele trei modalități în care *I* din *I-language* poate fi interpretat nu apropiere deloc noul concept generativist de individul a cărui capacitate lingvistică această teorie își propusese să o studieze, ci dimpotrivă, topește până la disoluție individul vorbitor al unei limbi în masa indistinctă a speciei umane, ca distinctă, prin capacitățile biologice ce îi permit vorbirea, de alte forme de viață. Dacă definirea conceptului de *competență* presupunea un vorbitor, fie el și ideal, cu *I-language* factorul individual e pur și simplu eludat, căutându-se, pe cât posibil, conexiunea directă între înzestrarea biologică ce permite limbajul, comună speciei, și idiomul – abstractizat – în care aceasta se manifestă.

În plus, conceptul nou intrat în scenă își păstrează indistincția internă, el putând fi asociat uneori conținutului competenței lingvistice, iar alteori mecanismului conceput în interiorul teoriei pentru a explica respectivul conținut. Mai exact, așa cum remarca și Eugeniu Coșeriu, spre exemplu, nu se face distincția între cunoașterea efectivă a limbii de către

---

⁴⁴ Caravedo observă că, în sfârșit, în volumul chomskyan din 1986, *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, termenul de *competență* dispare din indicele alfabetic al cărții (CARAVEDO 1990: 284).

vorbitor și cunoașterea reflexivă. Aceste caracteristici ale conceptului par a se păstra până în faza actuală a teoriei, indiferent de rafinările și nuanțările de care el a avut parte.

Chomsky așază (uneori) cunoașterea reflexivă chiar în anterioritatea dobândirii competenței lingvistice, fapt ce nu îi mai permite, în mod normal, să studieze conținutul competenței independent de această cunoaștere reflexivă, ca o cunoaștere intuitivă, așa cum el însuși o caracterizase în debutul activității sale științifice. Există, se pare, o presupuziție conform căreia asimilarea limbii urmează prezenței unui schematism lingvistic și e permisă de această prezență pe care copilul o „conștientizează” (sau cel puțin o sesizează) înainte de a începe învățarea limbii. Explicarea ei nu pare, însă, din nou, a avea la bază mai mult decât simple speculații decurgând una din cealaltă, până la o îndepărtare foarte mare de punctul de pornire, o îndepărtare care crește, proporțional, riscul de a pierde contactul cu obiectul de studiu, între acesta și „reprezentarea” lui interpunându-se numeroase imagini distorsionante⁴⁵.

2.4.4. *I-Language L vs. I-Language L'*

Voi încerca, în cadrul acestui subpunct, să explic distincția între *I-Language L* și *I-Language L'*, prezentă în fragmentul chomskyan tradus mai sus. Pentru început, reamintesc faptul că *I-Language* este un concept fundamental al teoriei generativiste, obiectul principal de studiu așa cum a fost el impus în dezvoltarea mai recentă a acestei orientări. *I-Language* reprezintă una dintre componentele stării stabile (*Ss*) în care se găsește facultatea limbajului, după ce, datorită experienței în cadrul unei comunități, vorbitorul cunoaște o anumită limbă. Cele două componente ale stării stabile sunt: *I-Language* (=cunoașterea unei limbi particulare) și *contribuția stării inițiale So* – stare comună speciei și, se pare, unică în privințele ei esențiale, însumând principiile înnăscute, biologic determinate, ce constituie baza facultății limbajului⁴⁶. Deși, așa cum am menționat, obiectul principal de studiu este, în generativism, *I-Language*, acesta nu este și obiectul *ultim* de studiu. Pe baza informațiilor

---

⁴⁵ „... copilul trebuie să înceapă cu conștientizarea, desigur, nu cu conștientizarea faptului că aude engleză, olandeză sau franceză sau altceva, dar el trebuie să înceapă cu conștientizarea faptului că aude o limbă umană de un tip foarte limitat și explicit, care permite o foarte redusă scală de variație. Și pentru că începe cu un schematism foarte bine organizat și foarte restrictiv, el este capabil să facă saltul uriaș de la date aleatorii și de calitate redusă la o cunoaștere bine organizată. În plus, cred că ar trebui să adaug că putem parcurge o oarecare distanță, o distanță chiar mare, spre prezentarea proprietăților acestui sistem de cunoaștere pe care l-aș numi limbaj înnăscut sau cunoaștere instinctivă pe care copilul o aduce în învățarea limbajului; putem, de asemenea, înainta mult spre descrierea sistemului care e reprezentat mental când el [copilul] a asimilat această cunoaștere” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 4).

⁴⁶ Cf. CHOMSKY 1986: 24–25. Într-o scriere din 1995, Chomsky își mărturisește speranța ca teoria limbajului să fie, în cele din urmă, unificată cu științele naturale „tari”; unificată, spune el, nu neapărat redusă la o astfel de știință. El speră să se repete cazul fizicii, care s-a extins preluând elementele ce îi erau de folos din chimie – un proces, mai spune Chomsky, fără vreo semnificație epistemologică sau de altă natură (CHOMSKY 1995B: 1–2). De altfel, o mare parte a acestei scrieri, bazate pe diverse conferințe, este dedicată istoriei mai mult sau mai puțin de succes a diverselor încercări de unificare a științelor, în epoci diferite și punând la un loc cercetări ale unor „obiecte” dintre cele mai diverse.

obținute prin studierea sa, se încearcă, de fapt, alcătuirea *gramaticii universale* – teoria stării inițiale a facultății limbajului.

Voi menționa, într-o paranteză, un fapt care mă intrigă referitor la studierea celor două componente ale facultății limbajului. Știm deja că, în viziune generativistă, viitorul lingvisticii, întru adevărarea căruia cercetătorii depun serioase eforturi, este ca aceasta să devină „parte a psihologiei, în cele din urmă a biologiei” (CHOMSKY 1986: 27)⁴⁷. Este surprinzătoare, însă, precizarea că lingvistica „va fi încorporată științelor naturale” (CHOMSKY 1986: 27) *nu numai* ca studiu al lui So, ci și ca studiu al lui *I-Language*. Se pune întrebarea ce aport pot avea condiționările biologice în cunoașterea unei limbi de către un vorbitor (desigur, în afara suportului fizic pentru realizarea limbajului, pe care acestea îl asigură permanent). Concluzia care pare a se desprinde este aceea că aspectul de care generatiști sunt cu adevărat interesați este mecanismul (presupus biologic) ce determină un copil, atunci când învață o limbă, să aleagă anumite structuri lingvistice în detrimentul altora. Preocupările lor reduc, astfel, limbile particulare cu trăsăturile specifice care le caracterizează la materialul ce poate fi folosit pentru descrierea stării inițiale a limbajului, încercând să izoleze, în interiorul lor, aspectul fizic/biologic pe care ei îl presupun ca existând acolo. Fără a nega posibilitatea identificării și cercetării unui astfel de aspect, se pune în discuție relevanța acestuia pentru studierea adevăratei naturi a limbajului.

Prin raportare la conceptul de *I-Language*, discutat mai sus, se poate discuta acum distincția între *I-Language L* și *I-Language L'*, o distincție care e marcată, la rândul său, de multe neclarități. Înțelegem că *L* și *L'* reprezintă două posibilități de elaborare științifică a regulilor și mecanismelor care, în viziune generativistă, compun cunoașterea limbii de către un vorbitor. Prima dintre ele, *L*, ar reuși să redea cu exactitate acele reguli și mecanisme, fiind capabilă a reconstitui procesele prin care un individ folosește limba achiziționată. A doua, *L'*, s-ar constitui din niște structuri mecanice fals echivalate de către cercetători cu mecanismele din mintea vorbitorilor, însă capabile a produce același set de expresii. Deoarece se spune despre *L'* că poate nici măcar să nu fie o *I-Language* umană posibilă, una achiziționabilă prin facultatea limbajului, înțelesul de mai sus pare a fi singurul care i se poate atribui.

Există însă, în caracterizarea chomskyană a lui *I-Language L'*, o contradicție greu de înțeles și de explicat. Ea e reprezentată tocmai de posibilitatea ca *L'* să nu fie o limbă umană, achiziționabilă prin facultatea limbajului. Dacă *L'* este *I-Language*, cum e posibil ca ea să *nu*

---

⁴⁷ Este un deziderat reafirmat cu aceeași tărie în scrieri târzii ale lui Chomsky, spre exemplu într-un studiu din 2002, în care se precizează că scopul eseului este acela de a promova „o conexiune mai puternică între biologie și lingvistică prin identificarea punctelor de contact și de acord între cele două câmpuri. Deși acest mariaj interdisciplinar a fost inaugurat cu mai mult de 50 de ani în urmă, el n-a fost încă pe deplin consumat”, continuă Chomsky analogia, afirmând că speră în avansarea îndeplinirii acestui scop mai întâi prin clarificarea perspectivei biolingvistice asupra limbajului (HAUSER & CHOMSKY & TECUMSEH FITCH 2002: 1570). Nici nu e de mirare că îndeplinirea unui astfel de scop este așteptată și considerată ca sigură de către generatiști, având în vedere faptul că facultatea limbajului e considerată a fi „un produs accidental oarecare al unei experiențe variate, care nu prezintă un interes special în sine, nu mai mult decât alte colecții de fenomene din lumea naturală...” (CHOMSKY 1995: 7).

fie o limbă umană, având în vedere că *I-Language* reprezintă, așa cum am văzut mai sus, tocmai limba achiziționată de către un individ? O (din nou, *posibilă*) explicație ne este sugerată de o notă a lui Eugeniu Coșeriu cu privire la regulile pentru producerea propozițiilor postulate în generativism. El observă faptul că, în cadrul teoriei, „nu a fost clarificată relația între regulile propuse de către lingvist și realitatea limbajului (adică sistemul gramatical pe care vorbitorii înșiși îl aplică în vorbire): uneori se afirmă sau se presupune că regulile (sau, cel puțin, tipurile de reguli) sunt reale, că ele coincid cu competența lingvistică a vorbitorilor și se pretinde „a reconstrui” respectiva competență; alteori se spune că aceasta nu contează și că important este a găsi cel mai simplu sistem de reguli pentru „a simula” această competență și a produce anumite propoziții cu anumite forme (care se cunosc în prealabil)” (COȘERIU 1973/2000: 158, nota 1). *L* ar putea reprezenta suma de reguli *reale*, menite a reconstrui competența vorbitorilor, *L'* fiind respins ca sistem de reguli care, deși capabile să genereze același set de propoziții, ar „simula” doar competența vorbitorilor. Un argument pentru această ipoteză l-ar putea reprezenta interesul deosebit manifestat mai cu seamă în etapa respectivă a teoriei, pentru identificarea regulilor *reale* ale competenței lingvistice.

O altă explicație posibilă ar fi ca acest *L'* să însemne, de fapt, *E-Language* – conceptul static de gramatică, cel respins de generatiști ca simplă descriere a unei limbi, „independent de proprietățile minții/creierului” (CHOMSKY 1986: 20).

Discuția de mai sus reprezintă încercări de clarificare a unor termeni cruciali pentru teoria lui Noam Chomsky, dar nu își și arogă pretenția de a fi dezvăluit sensul real al acestora. Contradicția pe care am semnalat-o contribuie cu siguranță la dificultatea înțelegerii corecte a distincției între *I-Language L* și *I-Language L'*, fapt ce nu ne scutește de a face toate eforturile pentru lămurirea acestor concepte.

2.4.5. Limbajul apofantic – „apanajul” științelor naturale

O altă relație de analogie pe care Chomsky încearcă să o stabilească între lingvistică și științele fizice se bazează pe propozițiile (desigur, în sensul de propoziții/2) formulate în cadrul acestor tipuri de cercetare. El susține, în fragmentul citat mai sus, că propozițiile despre *I-Language* sunt de aceeași natură cu cele despre structura chimică a benzenului, de exemplu, în virtutea caracterului lor intrinsec de adevăr sau falsitate. De asemenea, tot în *Knowledge of Language*, Chomsky afirmă, relativ la încercarea de caracterizare a conceptului *I-Language*: „Dacă spun că acest sistem are anumite proprietăți, ceea ce spun este adevărat sau fals. Propun, pe scurt, o explicație [*account*] teoretică a proprietăților anumitor mecanisme, o explicație prezentată la un nivel de abstracție la care credem că proprietăți semnificative ale acestor mecanisme pot fi exprimate și principii guvernând aceste mecanisme și funcțiile lor pot fi elucidate” (CHOMSKY 1986: 40).

Din punct de vedere integralist, caracterul de adevăr sau falsitate a propozițiilor nu justifică încadrarea lingvisticii în rândul științelor fizice, deoarece el nu reprezintă un apanaj al acestui tip de științe. Contraargumentul la poziția chomskyană se bazează aici pe una dintre cele mai relevante distincții realizate de către Eugeniu Coșeriu în cadrul conceptului de *limbaj*. Structurarea primară a lumii se realizează prin *logos semantikos*. Toate utilizările (ulterioare) ale limbajului se subsumează uneia dintre determinările *apofantikos*, *pragmatikos*, *poetikos* (COȘERIU 1957/2004, passim). Dintre acestea, doar *logos poetikos*, alături de *logos semantikos*, nu sunt câtuși de puțin afectate de distincția între adevărat și fals, nici de aceea între existent și inexistent. Prima dintre distincții marchează mai ales ipostazierile logosului apofantic, iar una din cele mai relevante realizări ale acestuia o reprezintă limbajul științific.

Orice știință asertează propoziții care au caracter de adevăr sau falsitate despre obiectul său de studiu. Orice discurs științific se supune logicii apofantice, diferită de aceea a limbajului primar. Coșeriu afirmă că lingvistica poate fi o știință generală, pentru aceasta ea trebuind să-și studieze obiectul din toate punctele de vedere posibile, atât în ce privește esența sa intimă, cât și în ce privește constituirea sa, maniera sa de realizare și toate determinările sale intrinseci și extrinseci (COȘERIU 1952/1977: 73). Aceasta se poate considera drept condiția principală a cărei realizare (sau cel puțin efortul depus pentru realizarea ei) îi conferă lingvisticii statutul de știință.

Una dintre trăsăturile sale este faptul că se emit propoziții adevărate sau false despre obiectul de studiu – o consecință directă a naturii apofantice a oricărui discurs științific. Această caracteristică poate, alături de altele, să plaseze lingvistica la același nivel cu științele naturale, în genul proxim al *științei*, fără a-i anula, însă, diferența specifică, bazată pe caracterul ei de știință a culturii.

2.4.6. Ipotezele: instrumente (ne)confirmate

În partea finală a pasajului citat mai sus, Chomsky lasă deschise căile de cercetare în lingvistică. El admite că e posibil ca modul prezent de abordare a problemelor legate de natura, originea și uzul limbajului să nu fie corect, în ciuda succeselor (empirice) la care ar putea duce aplicarea lui. Lingvistul american recunoaște uneori deschis caracterul speculativ al demersului său, uneori manifestându-și încântarea față de succesul pe care, totuși, utilizarea ipotezelor îl are⁴⁸, alteori punând sub semnul întrebării chiar posibilitatea unui rezultat final mulțumitor al căii de investigație pe care a ales-o. E de admirat, cu atât mai mult, optimismul său și încrederea că nu e imposibil de găsit sau de inventat principiul, ipoteza fundamentală

⁴⁸ Chomsky discută ipoteza conform căreia limbile sunt bazate pe principii simple, care interacționează pentru a forma adesea structuri complicate și aceea conform căreia facultatea limbajului nu este redundantă, fenomenele particulare nefiind „supradeterminate” de principiile limbajului. El consideră că aceste două trăsături sunt neașteptate pentru sistemele biologice complexe și ar fi de găsit mai degrabă în studiul lumii anorganice. Cu toate acestea, abordarea s-a dovedit a fi una de succes, putându-se astfel trage concluzia că ipotezele sunt mai mult decât simple artifacte care reflectă un mod de cercetare (CHOMSKY 1995: 168).

corectă pe baza căreia să poată clădi apoi întreaga teorie a limbajului. Un „acces de sinceritate” a avut Noam Chomsky și în dezbaterile purtate în compania lui Foucault, când a mărturisit că nu există nicio garanție a corectitudinii ipotezelor pe care se bazează teoria generativă: „Putem explica în termeni biologici, în termeni fizici, în cele din urmă, aceste proprietăți ale achiziției limbajului, în primul rând, și ale utilizării sale, în al doilea rând? Nu văd niciun motiv pentru a crede că putem; e o chestiune de credință din partea oamenilor de știință: de vreme ce știința a explicat multe alte lucruri, îl va explica și pe acesta” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 8).

Cam în aceiași termeni vorbește Chomsky despre teoria generativă sau mai degrabă despre variantele teoretice conturate în epocă în jurul încercării de explicare a legăturii dintre gramatică (un anumit sistem de cunoștințe) și experiența lingvistică universală prin ceea ce se numește, de decenii întregi deja, gramatica universală. Noutatea și îndrăzneala acestor teorii justifică, probabil, scepticismul lingvistului american în ceea ce le privește („... nimeni nu se așteaptă ca vreuna dintre propunerile actuale să fie corecte în forma în care ele se găsesc acum sau poate chiar și în concepția lor generală” (CHOMSKY 1981/1993: 4)), dar și optimismul cu care el privește cercetarea lingvistică a momentului și a viitorului.

E ciudat cum, chiar dacă în mod indirect, acest adevăr se întâlnește cu cele afirmate de către Coșeriu, atunci când el spunea că definițiile sunt produsul contemplării conceptului pur, nu invers. Lingvistul român semnalează pericolul ca definițiile, afirmând ceva despre ceva și implicând analiză și sinteză, să fie false. În schimb, noțiunile intuitive pure nu pot fi decât adevărate. În consecință, soluția pe care o propune Coșeriu este aceea de a ne situa înaintea conceptelor de „limbaj” și „limbă” și de a ne întreba dacă o anume proprietate este un atribut necesar pentru ca ansamblului de fapte corespunzătoare să îi poată fi aplicat numele de „limbaj” sau „limbă” (COȘERIU 1972/1978: 156; vezi și COȘERIU 1968: 27–28).⁴⁹ Procedând în acest mod, lingvistul este pândit de greșală doar atunci când decide care dintre trăsăturile ce pot fi identificate în cadrul conceptelor de *limbaj* sau *limbă* sunt esențiale pentru definirea acestora. El nu va risca însă să se angajeze pe un drum deschis de o ipoteză ce se poate dovedi în final eronată, să desfășoare un întreg instrumentar tehnic pentru a susține acea ipoteză cu fapte concrete, pentru ca, în cele din urmă, să fie nevoit să o abandoneze. Acest demers este în orice moment pândit de riscul de a impune cu orice preț obiectului cercetat niște concluzii teoretice pe care, la un moment dat, un lingvist anume le consideră ca fiind certe. Astfel, spre exemplu, cu privire la definirea numelor proprii, Coșeriu atrage atenția asupra faptului că „în lingvistică (în afară de domeniul gramaticii normative, care este o disciplină colaterală), nu este loc pentru niciun fel de «trebuie să fie»” (COȘERIU 1955/2004: 271).

⁴⁹ O idee similară găsim la Gadamer, care semnalează inconștiența „de-a dreptul abisală” a limbii și amintește faptul că formarea conceptului de *limbă* nu este în mod întâmplător un rezultat târziu. Formarea conceptului de *limbă*, afirmă el, presupune o conștiință a limbii, acest lucru fiind „rezultatul unei mișcări reflexive, prin care cel care gândește se detașează în mod reflexiv de procesul inconștient al vorbirii și ia o distanță față de sine însuși. Adevărata enigmă a limbii este însă aceea că, în realitate, nu putem face niciodată acest lucru în întregime” (GADAMER 1966/2001: 470).

Concepția pe care Coșeriu o identifică drept sursă a acestei greșeli de poziționare principală în câmpul cercetării lingvistice este aceea care consideră ca absolut subiectul empiric și ca universală și absolută obiectivitatea a ceea ce este experimentat și stabilit, negând valabilitatea și legitimitatea altor universuri ale cunoașterii. Consecințe directe ale acestui mod de a gândi sunt, în opinia lui Coșeriu: 1) considerarea ca universal valabilă a experienței individuale; 2) atribuirea adevărului obiectiv, în universul științei, unor ipoteze (unor fapte presupuse din necesitatea metodologică a demersului științific) și 3) admiterea ca unică realitate efectivă a realității stabilite prin cercetarea științifică și ignorarea sau negarea certitudinilor credinței datorită faptului că nu au fost stabilite sau demonstrate științific (COȘERIU 2000/2002B: 529).

De altfel, Chomsky recunoaște că, în perioade anterioare ale generativismului, au fost emise idei greșit orientate cu privire la aspecte fundamentale ale conceptului de *I-Language*. Corecțiile necesare trebuie făcute prin formularea unei noi concepții *în același cadru general* (s.m.), posibilele inadvertențe datorându-se nu abordării de ansamblu, ci unor considerații empirice de descriere și explicație. Această concluzie reprezintă o exemplificare a modului de lucru în generativism. Cercetătorii nu pun la îndoială cadrul general al teoriei (incluzând principiile metodologice adoptate în interiorul ei), reconsiderarea unor aspecte putând, cred ei, să asigure corectitudinea propozițiilor/2 elaborate cu privire la obiectul de studiu. Din punct de vedere metateoretic, această procedură se constituie ca emitere de ipoteze verificate permanent prin confruntarea cu fapte empirice. Generatiști au adoptat-o în mod deschis ca principiu fundamental al modului lor de lucru, ca bază a organizării întregii cercetări a limbajului.

Redăm, în continuare, câteva exemple în care această procedură a fost aplicată, în vederea soluționării unor probleme mai mult sau mai puțin importante. Astfel, în *Knowledge of Language*, Chomsky prezintă o situație în care se aplică „procedura standard în studiul gramaticii generative”: Se presupune că există o stare inițială a facultății limbajului comună englezei și japonezei. E posibil ca investigații asupra japonezei să arate că presuposițiile referitoare la So derivate din studierea englezei sunt inexacte. Precizările făcute prin cercetarea japonezei ar putea duce la modificarea gramaticii postulate pentru engleză. Aceasta deoarece „dovezi” din japoneză pot influența corectitudinea teoriei despre So, având repercusiuni indirecte, dar foarte puternice, asupra alegerii gramaticii care să caracterizeze *I-Language* dobândit de un vorbitor al englezei (CHOMSKY 1986: 38).

O altă ipoteză empirică [*tentative empirical hypothesis*] este considerarea lui *I-Language* ca un sistem de reguli, o realizare specifică a opțiunilor permise de gramatica universală, fixată de experiența prezentă. Sistemul de reguli furnizează fiecărei expresii o structură, pe care o putem considera un set de reprezentări. Există o reprezentare pentru fiecare nivel lingvistic, unde un nivel lingvistic e un sistem particular al reprezentării mentale. Această structură trebuie să furnizeze orice informație referitoare la o expresie disponibilă persoanei

ce cunoaște limba, în măsura în care informația derivă din facultatea limbajului (CHOMSKY 1986: 46). Liliane Haegeman se opune ideii că un inventar de propoziții ar forma cunoașterea lingvistică internă a vorbitorului nativ. Ea este mai degrabă de acord cu „presupoziția” că ființele umane sunt dotate cu un sistem finit de cunoștințe, care le permit să construiască și să interpreteze un număr infinit de propoziții (HAEGEMAN: 9).

Modul de lucru exemplificat aici e acceptat în generativism și în virtutea apartenenței sale la sistemul de metode propriu științelor naturale. Astfel, Andrew Radford compară situația lingvistului care încearcă să studieze și să descopere regulile cunoscute de către un vorbitor cu aceea a fizicianului care cercetează legile (i.e. regulile) ce determină mișcarea planetelor (RADFORD 1988: 24). El prezintă, de altfel, succesiunea etapelor cercetării astfel: după strângerea datelor, trebuie stabilite principiile explicative. (Pentru acest moment, Radford deplânge inexistența unui ansamblu de proceduri pe care lingvistul să le poată aplica unui anumit set de date pentru a produce generalizări.) Soluția e emiterea unei presupoziții [*an intelligent, informed guess*] despre principiul sau regula necesară explicării unui fenomen particular (RADFORD 1988: 24). Mai exact, „ceea ce face lingvistul este să colecteze un set de date relevant pentru un anumit aspect al competenței, să formuleze o ipoteză, să testeze ipoteza cu mai multe date, să modifice ipoteza după cum e nevoie, să o testeze din nou cu mai multe date, și așa mai departe” (RADFORD 1988: 27).

Un aspect caracteristic modului de lucru discutat, care merită, credem, o atenție sporită, se referă la verificarea permanentă a ipotezelor prin confruntarea cu fapte de limbă. Realitatea empirică a acestor fapte este, probabil, punctul de sprijin considerat a fi capabil să garanteze validitatea ipotezelor emise în cadrul teoriei. Odată cu dezvoltarea teoriei, materialul necesar verificării acestor ipoteze a fost selectat din tot mai multe limbi – aspect menit să asigure exhaustivitatea, universalitatea principiilor stabilite de către cercetători.

Observațiile asupra acestei metode sunt printre cele mai serioase obiecții care s-au adus, din interiorul doctrinei integraliste, metodologiei de studiu generativiste. Ele se datorează, probabil, tocmai locului central pe care procedura emiterii de ipoteze și a verificării lor o deține în cadrul teoriei. În același timp, ea reprezintă, din punct de vedere metodologic, greșeala majoră care se poate face în studierea limbajului (atâta vreme cât nu se studiază exclusiv latura lui de realizare fizică). Coșeriu semnalează totala inadecvare a acestei metode la investigarea limbajului: „...în științele umaniste nu poate fi vorba de ipoteze cu privire la universal. Locul, care în științele fizice este rezervat ipotezelor, în științele umaniste îl ocupă „știința” naturală pe care o are omul despre propriile activități și despre obiectele pe care el însuși le creează” (COȘERIU 1958/1997: 168). Aceasta este o idee pe care Coșeriu o va susține și dezvolta în cercetarea sa ulterioară⁵⁰, elaborând o adevărată teorie a modului de concepere a

---

⁵⁰ Consecvent, ca întotdeauna în ce privește principiile teoriei sale, Coșeriu reiterează cu multe ocazii inadecvarea utilizării ipotezelor în știința limbajului. Una dintre aceste ocazii este interviul dat în revista „Echinox”, în 1996, unde lingvistul român spune: „... eu sunt împotriva tuturor ipotezelor când se spune „să presupunem că o limbă ar fi asta”; nu, de ce să presupunem? Spunem că noi știm intuitiv ce este o limbă. Eu

limbajului ca obiect de studiu. Conceptul său de *competență lingvistică* e radical diferit de cel cu același nume din generativism, investigarea sa în integralism orientându-se direct asupra *cunoașterii tehnice* a limbajului de către vorbitor. Nu e necesară, conform acestei doctrine, emiterea de ipoteze pentru a afla ce știe un vorbitor atunci când știe o limbă. Misiunea lingvistului este aceea de a transforma cunoașterea intuitivă a vorbitorului (*cognitia clara distincta inadaequata*) într-o cunoaștere exactă, justificată: *cognitia clara distincta adaequata* (COȘERIU 1988/1992: 230–233).⁵¹

Principiul al doilea al lingvisticii ca știință a culturii, cel al umanismului, precizează că omul este subiect al activității și că știe exact care sunt faptele⁵². Legată de această proprietate a sa este și ideea că omul știe exact ce sunt aceste fapte și că este total imposibil să se clarifice din afară ce este vorbirea sau ce este arta, spre exemplu, așa cum nu se poate spune din afară ce este știința sau filosofia, pentru că omul știe deja.

În generativism, întreaga cercetare se realizează pornind de la ipoteze. Unele dintre ele, precum aceea că vorbitorul dispune de un set finit de cunoștințe pe baza căruia poate interpreta și produce propoziții noi, au atins stadiul de principii indiscutabile. Desigur, multe dintre aceste idei se regăsesc în alte teorii lingvistice, nefiind puse la îndoială, în mod normal, cunoașterea dinamică a unei limbi de către un vorbitor sau creativitatea ca o caracteristică esențială a limbajului. Amestecul de principii și ipoteze ce stă la baza cercetării în generativism conferă teoriei o anume instabilitate a obiectului său de studiu, adesea fapte relative la acesta, care păreau deja de domeniul evidenței, fiind infirmate și, în cele din urmă, excluse din sfera trăsăturilor sale fundamentale. În interiorul doctrinei, schimbările, uneori radicale, sunt considerate un semn al evoluției și al progresului. Ele pot fi privite însă și ca

---

presupun ceva cu privire la un obiect pe care nu-l fac eu, și atunci, da, ca să-l pot interpreta și să pot vedea toate efectele, zic „ce o fi lumina?” Am o ipoteză: „lumina e undă” [...]. Și pentru că nu pot verifica „lucrul”, întrucât nu-l fac eu, ci pot numai falsifica ipoteza, fiindcă văd că nu mai servește, pun altceva la bază (căci asta înseamnă ipoteză: a pune dedesubt) și zic: ia să vedem dacă se susține, văd că se susține foarte mult, până la un punct, însă unde nu se mai susține, zic „trebuie să schimb ipoteza”. Pe când în științele noastre (umaniste) nu avem nevoie de ipoteze și e absurd să pretindem asta” (p. 5). Vezi și COȘERIU (INTERV.) 1997: 177, unde critica lui Coșeriu se îndreaptă explicit împotriva modului de a lucra cu ipoteze al lui Chomsky.

⁵¹ Această idee e subliniată de mulți dintre cei care fac lingvistică sub auspiciile integralismului, Martínez del Castillo, spre exemplu, reformulând acest principiu în termeni poate mai puțin tehnici, dar ușor de înțeles și clari: „Intuiția este locul unde, în realitate, se dă cunoașterea: în intuiție, obiectele se dau așa cum sunt, se dau în integralitatea lor. Obiectivul științei este, de asemenea, acela de a ajunge la prezentarea obiectelor studiate în integralitatea lor. Știința constă în elaborarea a ceea ce este dat în intuiție, elaborarea a ceea ce este dat „în fața ochilor”, a ceea ce „se menține prezent” în concepția pură a acesteia, prin separarea aspectelor (parțializare) și abstractizare. Știința pleacă de la o intuiție inițială și ajunge la realizarea pură a acestei intuiții” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005b: 174–175). Pentru a clarifica noțiunea de „intuiție”, Martínez del Castillo listează unele definiții date acestui concept de către Heidegger, Ortega y Gasset sau Descartes (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005b: 174–175, nota 1). El semnalează, de asemenea, prezența acestei idei la Benjamin Lee Whorf, care afirma: „Cei care împărtășesc o anumită viziune asupra lumii nu sunt conștienți de natura idiomatice a canalelor prin care vorbirea și gândirea se realizează, fiind, astfel, perfect mulțumiți de acestea și considerându-le inevitabile din punct de vedere logic [*logical inevitables*] (apud MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 211).

⁵² Pentru o prezentare completă a celor cinci principii ale lingvisticii ca știință a culturii, vezi COȘERIU 1992. Prezentarea și discutarea lor am realizat-o în VÎLCU D 2007.

infirmări ale unor idei cu valoare de principiu, putând duce la abandonarea unor linii de cercetare și a unor concluzii ce păreau definitiv stabilite.

Am afirmat, într-o lucrare⁵³ anterioară, că ipotezele emise în cadrul teoriei generativiste sunt confruntate cu fapte empirice și, atunci când ele nu mai corespund naturii obiectului de studiu, sunt înlocuite cu altele. Eugeniu Coșeriu a făcut însă precizarea că ipotezele sunt înlocuite nu atunci când nu mai corespund naturii obiectului de studiu, ci atunci când își pierd coerența cu ele însele. Dacă o ipoteză este contrazisă de prea multe fapte concrete, dacă excepțiile formulate cu privire la o anumită regulă nu reușesc să acopere toate fenomenele care trebuie să corespundă acesteia, o nouă presuposiție urmează a fi elaborată pentru explicarea și organizarea materialului cercetat. Ea este apoi supusă verificării prin raportarea la date empirice, ajungând, uneori, să aibă valoare de principiu.

Această inconsistență internă a generativismului se manifestă, din nefericire, și în ce privește definirea și stabilitatea termenilor folosiți sau valorificarea resurselor empirice utilizate în cadrul teoriei. Remarca lui Caravedo, o lingvistă care a acoperit tot ce se publicase sub semnătura lui Chomsky până în 1989, producând o carte de mai bine de trei sute de pagini în care evaluează și critică teoria generativă, este, în acest sens, cât se poate de tranșantă: „Niciodată nu se dezvăluie cu atâta claritate incoerențele interne ale teoriei, impreciziile terminologice, ambiguitățile conceptuale, insuficiențele empirice, ca atunci când se urmărește istoria internă a modelelor generative” (CARAVEDO 1990: 8). Dacă observația de mai sus se regăsea în introducerea cărții lui Caravedo, la pagina 8, nici după cele trei sute de pagini scrise lingvista spaniolă nu pare a fi mai lămurită. Și nu vorbim despre posibile interpretări complicate ale teoriei chomskyene, despre dezvoltări pretențioase sau prea îndrăznețe ale unor idei generativiste, ci despre aceleași nelămuriri privind termeni și concepte de bază. Astfel, la finalul cărții lui Caravedo, găsim formulări de genul: „Chomsky lucrează, *după câte înțeleg eu* (s.m.), cu două entități științifice diferite, utilizând același termen de performanță, deși nu în mod necesar cu două entități naturale” (CARAVEDO 1990: 330) sau: „*După părerea mea* (s.m.), planurile teoretic și metateoretic se prezintă ca fiind strâns legate. De fapt, planul teoretic își pune în evidență caracterul metateoretic. Teoria e o metateorie și metateoria o meta-metateorie (de gradul al treilea)” (CARAVEDO 1990: 330).

O observație similară găsim în articolul din 1971 al lui Stephen Stich, atunci când acesta vorbește despre cunoștințele pe care se presupune că le are vorbitorul nativ, enumerând trei posibile moduri în care poate fi înțeleasă această noțiune. „Cu toate acestea”, spune Stich, „e surprinzător de dificil să găsești pasaje în care Chomsky să îmbrățișeze, fără nicio ambiguitate, vreuna dintre aceste interpretări” (STICH 1971: 481).

O problemă a limbii engleze în sine, termenul *language* însuși constituie o adevărată provocare pentru lingvistul care își redactează studiile sau pentru cel care își clege

---

⁵³ *Integralism vs. generativism* – schiță a unei confruntări în *Un lingvist pentru secolul XX*, Î.E.P. Știința, Chișinău, 2002: 56–62.

informațiile în această limbă. O posibilă soluție este ca lingvistul să se asigure că a clarificat, pentru fiecare utilizare a termenului, dacă înțelegerea sa în respectivul context este aceea de *limbaj în general* sau *limbă particulară*. Aceste clarificări nu apar prea adesea în scrierile lui Chomsky, așa cum remarcă, spre exemplu, în analiza sa, Martínez del Castillo⁵⁴, care urmărește ambiguitatea unor termeni fundamentali în diversele lor ocurențe în opera chomskyană, printre acești termeni numărându-se cei de *language* și *brain* (Vezi MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 166-170).

Desigur, aceste probleme de înțelegere și interpretare nu se răsfrâng doar direct, asupra celui care încearcă să ia contact cu opera lui Chomsky, ci și prin intermediul unor încercări de continuare sau interpretare ale acestor scrieri. În ce privește coerența internă a concepției chomskyene asupra limbajului, aceeași Caravedo scrie: „... pe lângă analiza directă a operei chomskyene, o examinare, inevitabil parțială, a bibliografiei aferente temei a fost suficientă pentru a descoperi confuzii și interpretări gratuite ale conceptelor, dacă nu rău înțelese, atunci superficial analizate. De multe ori, această responsabilitate îi revine și lui Chomsky, căci anumite noțiuni rămân imprecise, neexplicite, ambigue” (CARAVEDO 1990: 10).

În ce privește baza de date empirice, care are menirea de a confirma aceste principii, în integralism ea nu este acceptată în exclusivitatea ei: „În fond, avem a face cu vechea atitudine pozitivistă care identifică problema universală a fiecărei categorii de fenomene cu totalitatea problemelor empirice corespunzătoare și pretinde să găsească soluția problemelor raționale prin acumularea de „fapte” și de constatări empirice parțiale. Atitudinea în discuție se corelează, totodată, cu obișnuita și naiva scuză pe care pozitivismul o prezintă atunci când nu reușește să rezolve în sens pozitivist problemele teoretice, sau când ipotezele sale cu privire la aceste probleme se năruie: este scuza că faptele cunoscute sunt încă neîndestulătoare și că soluțiile care se caută vor putea rezulta din cunoașterea unui număr mai mare de fapte” (COȘERIU 1958/1997: 169). Convingerea că problemele teoretice se pot rezolva apelând la mereu mai multe fapte empirice este infirmată de exemple ce dovedesc că nici măcar inițierea unui astfel de demers nu e justificată. Exemplificând, Coșeriu afirmă că nu e posibil să arătăm *ce* este substantivul adunând un număr cât mai mare de substantive. Pentru a face acest lucru, evitând includerea în categorie a verbelor, adjectivelor sau a altor obiecte eterogene, este necesar tocmai să știm dinainte ce sunt substantivele.⁵⁵

---

⁵⁴ Referitor la problemele legate de termenul *language* în limba engleză, Martínez del Castillo sugerează, într-un volum ulterior, o altă soluție, și anume preluarea unor termeni diferiți pentru nivelul universal, cel istoric și cel individual al limbajului, opțiune care ar elimina multă neclaritate din scrierile chomskyene. Acești termeni ar putea fi preluați sau din vorbirea comună, din sfera lexemelor nespecializate, urmând a fi definiți în cadrul teoriei înseși, sau de la alți lingviști. Martínez del Castillo propune, astfel, utilizarea termenilor: *language*, *tongue* și *speech*. Primul și ultimul dintre aceștia reprezintă o distincție pe care vorbitorii nativi o fac intuitiv în propria lor limbă, în vreme ce *tongue* este folosit de către Whorf pentru a designa nivelul istoric al limbajului (Cf. MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 206).

⁵⁵ Cf. COȘERIU 1958/1997, p.169. Vezi și SEARLE 1972/1974, pentru discutarea problemei circularității.

Nu doar la nivelul metodologiei lingvistice se recunoaște, în generativism, existența ipotezelor. Acestea sunt transferate – sau cel puțin erau – în etape anterioare ale teoriei, în poziția de părți componente ale mecanismului de achiziție a limbajului. Astfel, se presupunea că, în ciuda experienței lingvistice la care sunt supuși, toți vorbitorii unui anumit idiom sfârșesc prin a poseda același set de ipoteze. Singurul mod rezonabil de a explica această uniformitate se bazează pe structuri înăscute care determină selecția respectivelor ipoteze (ATHERTON 1974: 162). Este vorba aici de diferite modele, care le-ar permite vorbitorilor să învețe o limbă și nu alta, niște ipoteze de învățare aflate la dispoziția vorbitorului care va alege, în mod conștient sau nu, una dintre aceste ipoteze, pentru a clădi, pe suportul ei, sistemul lingvistic propriu. Chiar un cercetător înclinat să accepte presupuzițiile teoriei generative, precum Margaret Atherton, își va manifesta scepticismul față de succesul unui astfel de demers. „Nu se poate înțelege în sens literal presupuziția că cel care învață o limbă are dovezi pe baza cărora sunt generate ipotezele, nici nu se poate spune că cel care învață o limbă are ipoteze. Desigur, nu se poate afirma că el are aceste ipoteze gramaticale care se află în conflict în așa fel încât el să aleagă dintre aceste ipoteze. În mod evident, dacă nu există o modalitate clară de a aborda ideea conform căreia copilul se găsește în posesia unei ipoteze, sau dacă nu se recunoaște vreo dovadă în favoarea acestei idei, sugestia că el alege între mai multe ipoteze pe care le-ar avea la îndemână este o mistificare” (ATHERTON 1974: 164).

Alături de contraargumentele invocate mai sus, metodelor principale folosite în generativism li se pot aduce, pe filieră integralistă, obiecții ce vizează înseși fundamentele lor teoretice. Unele idei pot fi desprinse din taxonomia universalilor realizată de către Eugeniu Coșeriu⁵⁶. Mă refer, în primul rând la distincția între *general* și *universal*, mai exact la neimplicarea reciprocă dintre aceste caracteristici. Coșeriu afirmă că o definiție universală nu implică generalitatea obiectivă a ceea ce e definit. Reamintim exemplul dat de către lingvistul român cu privire la definirea substantivului. În plus, cu privire la universalii empirice, efectiv verificate și nu deduse rațional, el afirmă că acestea nu au valoare absolută, ci numai pentru limbile în care au fost verificate, pentru alte limbi având doar valoare de probabilități. Observația esențială pare a fi aceea că a admite generalitatea acestor universalii pentru toate limbile înseamnă a emite întotdeauna o ipoteză, adică a generaliza prin inducție ceea ce s-a verificat efectiv (COSERIU 1972/1978: 159). Reiese clar de aici faptul că nu se poate presupune o relație de implicație între dovedirea existenței unui fapt de limbă în mai multe idiomuri și calitatea lui de universalitate. El nu devine universal prin identificarea sa în tot mai multe limbi – și în cele din urmă în toate –, ci este, eventual, universal în virtutea universalității sale *conceptuale*, în sensul că el constituie o *posibilitate universală* a limbajului. Astfel, relația între cele două proprietăți trebuie stabilită, în cele din urmă, dinspre universal spre general, calea inversă ducând la o acumulare de fapte empirice, ale căror

---

⁵⁶ Vezi COSERIU 1972/1978.

puncte comune riscă să fie stabilite, uneori, pe baza unor simple coincidențe sau a unor ipoteze greu de girat, chiar prin dovezi concrete.

Se poate spune că definirea în acest fel a universaliiilor a generat încă una dintre confuziile de care vorbeam mai sus la lingviști care au scris despre opera lui Chomsky. Astfel, Stich vorbește despre trecerea de la gramatică la teoria lingvistică, etapă în care se încearcă identificarea universaliiilor lingvistice, „trăsături generale ale gramaticilor limbilor umane. Aceste universalii pot fi constrângeri generale asupra formei gramaticilor – faptul că toate au un component *phrase structure* și unul transformațional, să spunem, sau acela că toate folosesc transformări numai de un anumit fel. Universaliiile pot include, de asemenea, reguli particulare sau definiții care sunt la fel în gramatica fiecărei limbi. Dacă anumite reguli sau definiții sunt universale, ele nu mai trebuie specificate alături de detaliile idiosincratice ale gramaticilor individuale” (STICH 1971: 479). Am căutat în zadar, în urma lecturii acestui fragment, o critică a ideii de universalitate astfel înțeleasă. Din păcate, observațiile lui Stich se referă doar la caracteristicile pe care o teorie lingvistică le-ar presupune, fără ca elementul de universalitate definit mai sus să i se pară lingvistului problematic în vreun fel.

Revenind la dovezile empirice despre care vorbeam înainte de referirea la Stich, un exemplu relevant în acest sens ne este oferit de încercarea Liliane Haegeman de a dovedi avantajele ipotezei dotării unui copil cu o gramatică universală bazată doar pe „*binary branching*”. Astfel înzestrat, copilul ar avea mai puține decizii de luat atunci când atribuie structură sintactică datelor la care este expus, dispunând de o viteză mai mare în construcția gramaticii nucleare a limbii achiziționate. Trebuie observat că unele exemple alese pentru a susține această ipoteză sunt atipice, de exemplu: *Daddy sleeps*. – o propoziție care, datorită absenței determinărilor temporale, se bucură de prea puține ocurențe în limba engleză. De asemenea, structuri frecvent prezente în vorbire, precum complementul dublu, expresiile coordonate sau propozițiile infinitivale, care nu pot fi reduse la *binary branching*, sunt ignorate (HAEGEMAN 1991: 128–132). Acestea, însă, se opun caracterului de universalitate al structurii presupusă ca exclusivă de către Haegeman, negând existența acelui punct comun care ar putea face din respectiva structură, în spiritul concepției generativiste, un universal al limbajului.

O a doua observație pornește de la distincția între *universaliiile limbajului* și *universaliiile lingvisticii*. Coșeriu a semnalat adesea necesitatea diferențierii clare între trăsăturile identificate ca aparținând obiectului de studiu și conceptualizările proprii teoriilor lingvistice. Referindu-se chiar la generativism, el dă exemplul *structurilor de adâncime*⁵⁷ și al

---

⁵⁷ Ideea este reluată și comentată de către Martínez del Castillo în termenii următori: „.... „structura de adâncime” și „structura de suprafață” sunt, din acest punct de vedere, universale, cerute de propria interpretare a faptelor reale de la care pleacă. Adică, „structura de adâncime” și „structura de suprafață” sunt noțiuni externe limbajului și limbilor, care nu au nimic de a face cu ele, dar care servesc pentru a explica fapte de limbaj manifeste în limbi; sunt concepte interpușe între realitatea subiectivă și realitatea obiectivă și servesc în mod universal” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005b: 188).

*transformărilor*⁵⁸ care aparțin, de fapt, domeniului universalii lingvisticii, nu celui al universalii limbajului⁵⁹. Coșeriu își argumentează afirmația susținând că nu e posibil să existe o structură sintactico-semantică comună unei propoziții active și echivalentei ei pasive. În acest caz, e vorba de o echivalență extralingvistică, dată *în designație*. Și în privința transformărilor, Coșeriu face distincția între transformări *reale* – procedee ale limbii care se relevă în structura paradigmatică a sistemelor lingvistice și cele aparținând tehnicii lingvisticii. Referitor la acestea din urmă, el spune că nu există procedee ale limbii pentru a transforma o propoziție activă în echivalentul ei pasiv (COȘERIU 1972/1978: 183–185; vezi și COSERIU 1968: 31). Nedisocierea între cele două categorii de universalii poate duce la confuzii de substanță în interiorul unei teorii lingvistice. Inițial, despre unele propoziții/2 se poate afirma că redau exact procese care au loc în mintea unui individ atunci când utilizează facultatea limbajului. Însă dacă ele sunt elaborate pe baza unor concepte aparținând lingvisticii și nu limbajului, validitatea lor se verifică doar în raport cu teoria în cadrul căreia au fost emise, nu și cu obiectul la care se referă.

Concluzia ce reiese la finalul acestui subpunct are o valabilitate, din punctul meu de vedere, extinsă la nivelul întregii teorii generativiste. Metodologia adoptată în cadrul doctrinei inițiate de Noam Chomsky a fost, și este în continuare, permanent îmbunătățită. Datorită acestui lucru se poate spera la alcătuirea unui instrumentar și a unui sistem de investigație perfect coerent, fără „defecte” în ce privește cadrul general. S-ar ajunge, astfel, la crearea unei doctrine în interiorul căreia totul se corelează, totul e argumentat iar principiile își găsesc susținere prin mulțime de exemplificări concrete.

Singura întrebare care se poate pune în legătură cu acest sistem ar fi: în ce măsură este el adecvat naturii limbilor și a limbajului, ce poate el releva în afară de rezultatele comune cu cele ale experimentelor fizice menite să demonstreze modul de desfășurare a proceselor biologice ce permit vorbitorilor utilizarea limbajului? Mai cu seamă în Statele Unite ale Americii generativismul pare să fie confirmat, în ultima vreme, datorită unor experimente fizice care susțin exact presuposițiile făcute de către Chomsky și adepții teoriei sale în legătură cu procesele amintite mai sus. Succesul poate fi asumat de către generatiști atâta timp cât el vizează înțelegerea acelei părți a facultății limbajului ce privește înzestrarea biologică, dobândită genetic, datorită căreia orice individ, în condițiile de idealizare cunoscute, poate percepe și produce propoziții noi. Personal, rămân la convingerea că acest

⁵⁸ Vezi, de exemplu, COSERIU 1968: 5, unde Coșeriu ilustrează utilizarea regulilor transformaționale în gramatica tradițională și COSERIU 1968: 19, în care se afirmă necesitatea unei părți transformaționale în gramatică, dat fiind că transformările, care aparțin (gramaticii) limbii, se găsesc atât în activitatea vorbitorului, cât și în interpretarea auditorului.

⁵⁹ La această problemă se referă Coșeriu și în volumul de interviuri realizat în 1997 de către Kabatek și Murguia, atunci când afirmă că problema nu este, așa cum se pune în generativism, dacă omul se poate sau nu descurca în vorbire fără transformări. Problema este dacă aceste transformări aparțin realității limbajului (COSERIU (INTERV.) 1997: 242).

aspect este unul care nu ilustrează în vreun fel esența limbajului, fiind irelevant pentru înțelegerea acestuia ca obiect cultural, ca element definitoriu al ființei umane.

2.4.7. Un concept „rapsodic” – *natura umană*

Acest subcapitol semnaleză un paradox al teoriei generative, legat de cerința imperioasă de științificitate, un argument, de altfel, pentru înscrierea lingvisticii în rândurile științelor naturale. În ciuda acestui imperativ, conceptele adoptate și concluziile generate de ipotezele despre care vorbeam mai sus par instabile, inconstante în conținut și în utilizare. Fragmentele de mai jos, în care Chomsky vorbește despre conceptul său de „natură umană”, prezintă un exemplu în acest sens:

„Aș susține că această cunoaștere instinctivă, [...] acest schematism care face posibilă derivarea unei cunoașteri complexe și complicate pe baza unor date foarte parțiale este un constituent fundamental al naturii umane – în acest caz, cred, un constituent fundamental datorită rolului pe care limbajul îl joacă, nu doar în comunicare, ci și în exprimarea gândirii și în interacțiunea dintre persoane; și presupun că ceva de același gen trebuie să fie adevărat și în alte domenii ale inteligenței umane, în alte domenii ale cunoașterii și comportamentului umane. // Ei bine, această colecție, această masă de schematisme, de principii înnăscute organizatoare, care ne ghidează comportamentul social, intelectual și individual – la asta mă refer prin conceptul de natură umană” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 4).

„... dacă am fi capabili să specificăm în termeni de – să spunem – rețele neuronale, proprietățile structurii cognitive umane care face posibilă pentru copil achiziția acestor sisteme complicate, atunci eu, cel puțin, n-aș avea nicio ezitare în a descrie acele proprietăți ca fiind un element constituent al naturii umane. Așadar, există un dat biologic, de neschimbat, un fundament pentru ceea ce facem cu capacitățile noastre mentale – indiferent care ar fi acest lucru” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 7).

Conceptul pus în discuție în fragmentele de mai sus este acela de *natură umană*, iar el apare, cel puțin în această discuție, ca unul central, mai mult, ca un punct de reper la care ar urma să se raporteze, ca parte componentă, și facultatea limbajului – punctul terminus al investigației științifice. Ne întrebăm, la acest moment, de ce „natură” ar fi, în acest caz, conceptul de *natură umană*. Indistincția sa bazică vine din faptul că ea este văzută de către Chomsky ca fiind sediul tuturor schematismelor pe care se întemeiază comportamentul uman, începând cu cel lingvistic și mergând până la cel intelectual, social, și chiar moral. În plus, al doilea fragment situează clar în interiorul acestui concept toate potențialele descoperiri științifice care s-ar putea face în legătură cu facultatea limbajului. Aceasta e prezentată în general ca o componentă de bază a creierului/mintii umane, ceea ce ne determină să facem o echivalare între cele două zone de referință menționate: creierul/mintea umană, pe de o parte – natura umană, pe de altă parte. Dacă în ce o privește pe prima, chiar nerecunoscând întru totul

rolul ei de principiu explicativ fundamental, primar, în ce privește capacitatea de achiziție și utilizare a limbajului, trebuie să admitem că statutul său de obiect de studiu științific este indiscutabil; în relație cu natura umană, în schimb, impresia e mai degrabă de concept încropit din valențe atât de multiple și de diverse, venind din domenii atât de diferite (începând de la psihologie, sociologie, mergând până la literatură și teologie fiecare știință poate să își adjucece această noțiune drept concept fundamental, înțelegând-o, în același timp, în moduri total diferite) încât prezența lui în interiorul unei teorii care se dorește pur științifică este cel puțin surprinzătoare, dacă nu inexplicabilă.

O replică din perspectivă integralistă la această plasare a limbajului ca obiect de studiu în sfera naturii umane ar presupune, în primul rând, necesitatea reafirmării limbajului ca manifestare primară, nereflexivă a omului. Toate celelalte valențe cu care Chomsky investește conceptul de natură umană presupun cunoaștere (asigurată, primordială, de limbaj) și reflecție. Toate celelalte aspecte ale naturii umane așezate de către lingvistul american pe același palier cu manifestarea lingvistică a ființei umane presupun reflecție, presupun acțiunea în funcție de circumstanțe, un complex de proprietăți „secundare” în relație cu limbajul. În esența lor, aceste manifestări sunt supuse reflecției, judecării, analizei, atât din partea celui care le exercită, cât și din partea celui care le percepe, judecându-le, implicit. Spre deosebire de limbaj, aceste manifestări sunt condiționate situațional, etic sau din alte puncte de vedere, nepunându-se sustrage dihotomiei fundamentale între adevărat și fals, între corect și incorect. Niciuna dintre ele (nu vorbim aici de manifestări instinctive, de conservare a speciei, care operează ca reflex inconștient, cel puțin în momentul producerii lor) nu se manifestă ca limbajul, care este „unitate de gândire și lucru”, nefiind însă reflecție și neimplicând, în formele sale primare, „analiza lucrurilor pe care le designează: e *aprehensio indivisibilium* și, de aceea, nici adevărat, nici fals” (COSERIU 1966/1977B: 536; Vezi și COSERIU 2010: 443–444).

De altfel, lipsa de științificitate, de consistență, a acestui concept a fost deja semnalată. În chiar dezbarea din care am selectat cele două fragmente, Michel Foucault exprima serioase rezerve față de calitatea de concept științific a *naturii umane*:

„Nu prin studierea naturii umane au descoperit lingviștii legile mutației consonantice, sau Freud principiile analizei viselor, sau antropologii culturali structura miturilor. În istoria cunoașterii, noțiunea de natură umană pare a fi jucat în principal rolul unui indicator epistemologic pentru a designa anumite tipuri de discurs în relație sau în opoziție cu teologia, biologia sau istoria. Îmi vine greu să văd în acesta un concept științific” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 7).

Din aceste motive am crezut că e posibil să calific conceptul de natură umană, în titlul subcapitolului, drept unul „rapsodic”, nepotrivit pentru o teorie ce își impune (sau cel puțin își propune), în primul rând, o regulă clară de științificitate, regulă care, comparată cu conceptul discutat aici, generează paradoxul pe care îl menționam.

2.5. Abordarea cauzalistă în studiul limbajului

Una dintre proprietățile obiectului-limbaj, așa cum apare acesta configurat în cadrul teoriei generative, este *cauzalitatea* - o noțiune căreia se pare că i se pot atribui două sensuri: unul extins, prezent în cadrul general al doctrinei, altul girând aspecte particulare ale cercetării.

În ce privește sensul extins al cauzalității, Chomsky n-ar fi avut niciun motiv să discute despre el în fragmentul prezentat mai sus (subcapitolul 2.4: *Opțiuni metodologice*). Aceasta deoarece prezența și importanța respectivei caracteristici în fundalul teoriei generative nu mai sunt demult subiect de dezbatere pentru adepții ei. Odată stabilită ca proprietate a limbajului, cauzalitatea a devenit una dintre trăsăturile ce se impuneau cercetării spre identificare și descriere. Rolul de principiu guvernant a fost alocat proprietății în discuție în momentul fixării obiectivelor ce vizau descoperirea rădăcinilor biologice ale limbajului, pregnanța sa crescând odată cu aceea a scopului investigației. Finalitatea (proprie doctrinei generativiste) de a izola și a descrie „mecanisme” de natură fizică ce fac posibilă vorbirea implică identificarea cauzelor ce stau la baza acesteia. Regulile formulate cu privire la funcționarea limbajului ar reprezenta legile cauzale care explică înlănțuirea de fenomene ce transformă posibilitățile puse la dispoziție de către un modul al creierului uman în acte concrete de limbaj.

Investigațiile întreprinse în cadrul doctrinei generativiste s-au concentrat, astfel, tot mai clar, asupra unuia dintre „polii” ce asigură existența și funcționarea limbajului, acela pe care am putea să-l numim „al cauzalității”. Trebuie subliniat din nou că teoria generativă investește, în principiu, acest pol, nu doar cu trăsăturile „mecanismului” biologic, ci și cu structuri (sintactice) proprii activității de vorbire, care orientează alegerea vorbitorului. Spre deosebire de această opinie, în integralism, planul *biologic* este izolat, din punctul de vedere al cercetării, de planurile *culturale* ale limbajului. El se reduce la *competența psihofizică*, reprezentând capacitatea organic-fiziologică a unui individ care, în condiții de *normalitate* (fără a prezenta defecte sau imperfecțiuni), permite producerea activității de vorbire (COȘERIU 1980: 51; Vezi și mai sus, *Schema 2*). Ca o consecință a acestei viziuni, în integralism se consideră că planul biologic al limbajului face obiectul altor discipline. Acestea pot fi, pentru lingvistică, doar științe auxiliare (în măsura în care cunoașterea presupuzițiilor psihofizice ale limbajului e necesară), așa cum lingvistica, la rândul ei, poate fi o știință auxiliară pentru ele (COȘERIU 1980: 51). Generativiștii își propun ca scop ultim al cercetării izolarea și descrierea planului biologic (fără a încerca să fixeze o graniță între structurile creierului uman și cunoștințele date de stăpânirea capacității vorbirii prin asimilarea unei limbi anume). Ei concep, astfel, știința limbajului ca efort de identificare a condițiilor exterioare de producere a acestuia.

Centrul de interes al cercetării, așa cum se profilează el în cele două doctrine, poate fi descris în termeni aristotelieni, mai exact, prin raportare la tipurile de cauză stabilite de către

filosoful grec: *motorul proxim* sau *cauza eficientă* (cea care face sau produce ceva; agentul ca atare); *materia* sau *cauza materială* (cea cu care se face ceva); *esența* sau *cauza formală* (ideea a ceea ce se face); și *cauza finală* (cea în vederea căreia se face ceva) (COȘERIU 1958/1997: 76). Conform acestei taxonomii, generativismul ar fi preocupat de identificarea *cauzei materiale*, în vreme ce integralismul analizează limbajul în perspectiva *cauzei finale*. Coșeriu atrage atenția asupra sensurilor pe care termenul *cauză* poate să le aibă și arogă, pentru utilizarea cea mai importantă a acestuia în teoria sa, sensul de *cauză finală*⁶⁰. Desigur, studierea manifestărilor ambelor tipuri de cauză este legitimă în ceea ce privește limbajul, atâta vreme cât se înțelege corect dimensiunea care se cercetează și rolul acesteia în deținerea sau producerea limbajului de către vorbitori. Cel mai important lucru de înțeles este, în opinia mea, faptul că prin cauza materială nu se poate atinge esența limbajului. Faptul că ea există și că are anumite proprietăți *nu determină* utilizarea ei. Oamenii nu vorbesc *din cauză* că dețin anumite configurații ale creierului care permit emiterea de propoziții într-o limbă, ci *datorită* alegerii lor de a utiliza această capacitate, idee identificată de către Coșeriu în scrierile lui Aristotel, care afirma că, atunci când există finalitate, ea este întotdeauna determinantă, este „rațiunea” pentru care motorul proxim face ceea ce face; „... peste tot unde există un scop, termenii anteriori și consecutivi se produc în vederea acestui scop; [...] peste tot unde există finalitate, lucrurile nu se produc fără anumite condiții necesare, dar se produc *prin* ele numai ca materie” (Aristotel, apud COȘERIU 1958/1997: 177).⁶¹

În aceeași ordine de idei, teoria integralistă respinge necesitatea emiterii de legi cauzale cu privire la limbaj. Coșeriu susține că „singurele legi necesare, în cazul limbajului, sunt cele care enunță o necesitate rațională. De exemplu: orice limbă vorbită se schimbă; orice limbă este „suficientă” în raport cu lumea culturală căreia îi corespunde; orice schimbare este o răspândire a unei inovații; orice adoptare lingvistică este un act finalist; niciun fapt lingvistic nu are motivare naturală; orice limbă prezintă o structură fonetică și gramaticală; niciun factor de natură externă nu poate acționa direct asupra limbii etc. Chiar aceste legi ne arată că „dezvoltarea” lingvistică nu este „evoluție” a unui obiect natural, ci înseamnă construire a unui obiect cultural și că, în consecință, ea poate fi motivată numai prin finalitatea vorbitorilor, nu prin condiții obiective externe sau interne” (COȘERIU 1958/1997: 205–206). Deci, „lingvistica trebuie să renunțe la obiectivul irațional de a stabili legi cauzale în domeniul libertății” (COȘERIU 1958/1997: 207).

În ceea ce privește sensul restrâns acordat cauzalității, el își găsește cea mai intensă aplicare într-o chestiune care reprezenta problema centrală a gramaticii istorice: schimbarea

⁶⁰ „Noi nu ne opunem utilizării termenului „cauză”, care în sine este legitim, ci sensului ce i se atribuie, precum și pretenției de a considera drept cauze determinante diverse împrejurări care nu au această calitate: observăm că în limbă un fapt oarecare nu determină existența unui fapt succesiv” (COȘERIU 1958/1997: 176).

⁶¹ „În al patrulea rând, cauza mai înseamnă și scop, adică ținta în vederea căreia se face un lucru...” (ARISTOTEL *MET.*: 161). „Apoi, vine ceea ce e cauza lucrurilor celorlalte în calitate de scop sau de bine, căci ceea ce se întâmplă în vederea a ceva are tendința de a fi scopul și cel mai mare bine pentru celelalte lucruri...” (ARISTOTEL *MET.*: 163).

lingvistică. Nu voi insista foarte mult asupra ei, dat fiind că această chestiune nu s-a constituit într-o prioritate nici pentru Chomsky însuși.

Mă voi limita aici la a prezenta opinia coșeriană asupra influenței cauzalității în tratarea problemei schimbării lingvistice așa cum aceasta se manifestă în cercetările generativiste, dar și în cele structuraliste. Inadvertența semnalată la acest nivel este, în opinia mea, o reflectare, la scară redusă, a celei subliniate mai sus cu privire la cauzalitate. Coșeriu s-a ocupat de problema schimbării lingvistice în multe dintre scrierile sale, chiar dacă uneori doar tangențial⁶². De fiecare dată a subliniat însă inaproprierea căutării cauzelor ce duc la schimbarea lingvistică. Motivul invocat de Coșeriu ar fi, în principiu, și argumentul adus împotriva concentrării cercetării asupra determinismului cauzalist în studiul limbajului. Desigur, există condiții exterioare ale schimbării lingvistice, dar ele nu sunt determinante pentru schimbarea însăși. În limbă nu se găsesc „cauzele» eficiente ale schimbării (singura cauză eficientă fiind libertatea vorbitorilor), nici „rațiunile” (motivele) ei (care sunt întotdeauna de ordin finalist), ci împrejurările, condițiile „instrumentale” (tehnice) în cadrul cărora libertatea lingvistică a vorbitorilor acționează, pe care le folosește și, în același timp, le modifică potrivit cu necesitățile sale de expresie. [...] Ceea ce se poate face și trebuie să se facă este, prin urmare, nu căutarea de „cauze” naturale sau, oricum, exterioare față de libertatea omului, ci *justificarea* finalistă a ceea ce libertatea a realizat în cutare sau cutare condiții istorice, precum și stabilirea modului în care ceea ce s-a creat este determinat (delimitat) indirect, ca necesitate sau ca posibilitate, de către deficiențele și posibilitățile limbii anterioare schimbării” (COȘERIU 1958/1997: 173–174).

Această observație se referă, în toate scrierile în care este tratată problema schimbării lingvistice, în principal la implicațiile teoretice din gramatica transformațională, dar și din structuralism. Schimbarea lingvistică trebuie motivată în primul rând prin creativitate, în niciun caz prin necesități impuse de limba în care ea se produce. Coșeriu insistă asupra acestui aspect într-o analiză detaliată a tratării problemei schimbării lingvistice în generativism, în studiul *Grammaire Transformationnelle et Grammaire Historique*⁶³, în care trece în revistă pozițiile diferite adoptate în cadrul generativismului față de această problemă, criticând liniile de cercetare axate toate pe căutarea cauzelor schimbării lingvistice (COSERIU 1974, *passim*). De asemenea, el analizează aspectele valabile, specifice și non-specifice generativismului în această privință.

Însă, ca și în legătură cu incompatibilitatea dintre cauzalitate și cercetarea limbajului în general, și aici se pune problema perspectivei generale a lingvistului asupra obiectului său de studiu. Aflat în interiorul unei orientări al cărei întreg program de studiu este subsumat

---

⁶² Vezi, de exemplu, *Principios de semantica estructural, El hombre y su lenguaje, Sincronie, diacronie și istorie*.

⁶³ Studiul reprezintă un extras din lucrările celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, Napoli, 12–20 aprilie 1974. O referință importantă este, de asemenea, articolul coșerian din 1982 *Le changement linguistique n'existe pas*.

identificării și descrierii dimensiunii psihofizice a limbajului, acesta se lasă ușor convins de mecanismul metodologic ce pare a funcționa fără greșală, reușind, în cele din urmă, să demonstreze (cu sau fără modificări), tot ce a presupus deja ca existent. Dacă aspecte marginale pot fi reorganizate sau descrise dintr-o perspectivă nouă, presuposițiile fundamentale ale teoriei își păstrează, virtual, caracterul de adevăr, până la indubitabila demonstrare a acestuia.

Orientarea generativismului către „polul cauzalității” și a integralismului către „polul finalității” reprezintă opțiuni doctrinale irevocabile. Se profilează clar ireductibilitatea scopului cercetării în cele două teorii, imposibilitatea principială de convergență a căilor alese în investigație. Dacă între aceste orientări lingvistice se pot găsi punți comune, ele trebuie căutate, probabil, pe de o parte, între integralism și dezvoltări care deviază de la traseul strict chomskyan, pe de altă parte, la nivelul cercetării limbilor, făcând abstracție de scopul în care fiecare teorie studiază respectivele limbi. Dacă o întâlnire în zona principiilor întemeietoare este imposibilă (și din cauza unor diferențe de genul celei analizate mai sus), este posibil a se căuta căi de comunicare cel puțin în ce privește procedurile puse în slujba descrierii limbilor particulare, în selectarea și aplicarea cărora generatiști au depus eforturi considerabile, obținând uneori rezultate remarcabile. Coșeriu însuși aprecia „interpretarea totală, radicală” a propoziției interogative în limba engleză de către Chomsky drept „o capodoperă” (COSERIU (INTERV.) 1996B: 147). Desigur, generativismul nu trebuie respins în totalitatea sa, ci trebuie considerat mai degrabă ca o alternativă de cercetare concentrată pe anumite aspecte ale limbajului cărora nu li se acordă aceeași atenție (justificat sau nu) în alte teorii ale limbajului.

2.6. Constituirea obiectului de studiu

Va fi analizat, în continuare, modul în care obiectul de studiu se constituie în generativism, respectiv în integralism. Această problemă presupune, desigur, conexiuni permanente cu subiectele abordate deja, mai exact cu fundamentul epistemologic al teoriei lingvistice, pe de o parte, și cu opțiunile metodologice proprii celor două doctrine luate în considerare, pe de altă parte. De altfel, dacă putem spune că viziunea epistemologică (asumată sau nu, dar, oricum, implicită) asupra lingvisticii influențează modul în care obiectul de studiu este conceput, la rândul său, acest mod este determinant pentru metodologia aleasă în scopul cercetării limbajului. De asemenea, vor fi observate mai îndeaproape atât obiectivele propuse pentru studiul lingvistic, cât și trăsăturile inerente limbajului așa cum sunt ele stabilite în fiecare dintre teorii. Un interes deosebit reprezintă și relațiile pe care inițiatorii acestora le stabilesc ei înșiși între viziunea proprie asupra limbajului și idei sau concepții privite în integralitatea lor ale unor lingviști și filosofi de referință. Revendicarea de la opera lor sau, dimpotrivă, criticile aduse acestora se constituie în indicii prețioase și lămuritoare în ce privește concepția proprie asupra limbajului. În ciuda multor surse comune asumate de către

Coșeriu și Chomsky, interpretările lor diferă, uneori radical, ducând la revendicarea acelorași idei ca ascendent al unor concepții profund divergente. Trebuie subliniat de la început faptul că, dincolo de diferențele inerente care le caracterizează, integralismul și generativismul au adus în lingvistica secolului trecut cele mai influente și remarcabile concepții asupra obiectului de studiu al acesteia.

2.6.1. Raportarea la conceptul saussurian de „*langue*”

În ce privește obiectul acestui capitol, vom descoperi multe coincidențe, unele aparente, altele inevitabile, între generativism și integralism. Una dintre ele stă la baza înțelegerii conceptului de „limbaj”. Trăsăturile considerate esențiale pentru acesta, ca și elementele lăsate deliberat și explicit sau involuntar în afara studiului, diferă într-o proporție semnificativă de la o teorie la alta. Cu toate acestea, ambele concepții pretind a corecta viziunea asupra limbajului ca obiect de studiu predominantă până la apariția noilor teorii, la jumătatea secolului XX.

Atât Coșeriu, cât și Chomsky, s-au raportat, pozitiv sau negativ, de la început, la concepția lui Ferdinand de Saussure. Ancorele lansate de către cei doi lingviști în istoria studiului limbajului vizează, în general, idei elaborate cu mult înainte de Saussure. Cu toate acestea, punctul de reper la care ei se raportează se găsește în opera lingvistului elvețian, în primul rând în dihotomia *langue/parole*. În ciuda ocurențelor anterioare ale acestei distincții⁶⁴, ea este analizată în general în termenii care o caracterizează în *Cursul de lingvistică generală*, considerat de către Coșeriu însuși „nu doar un punct de plecare”, ci și „un punct de sosire” pentru multe dintre ideile care au marcat progresul lingvisticii structuraliste sau de altă orientare⁶⁵. Era, deci, oarecum firesc pentru generativism, pe de o parte, și pentru integralism, pe de altă parte, ca teorii ce își revendicau, încă de la apariția lor, un loc semnificativ în istoria lingvisticii, să răspundă poate celei mai mari provocări pe care lingvistica de până atunci le-o oferea: concepția/sinteza saussuriană asupra limbajului ca obiect de studiu. De altfel, Coșeriu își asumă opera lui Saussure ca punct de reper pentru teoria sa asupra limbajului nu doar prin analizarea și raportarea la conceptele și dihotomiile sale, ci și explicit, de exemplu, în

⁶⁴ Este vorba de prezența acestei distincții, realizată în mod intuitiv, în limbajul însuși, de prezența ei în întreaga gramatică, de când există ea ca disciplină, dar mai ales de prezența sa în operele lui Hegel și Gabelenz (COȘERIU 1973/2000: 9–10). Trebuie menționat aici faptul că, de regulă, Coșeriu merge înapoi pe firul ideilor la care se raportează, prezentând un istoric al conceptului respectiv, cu punctele sale principale de reper în istoria lingvisticii. Acest lucru nu doar dovedește preocuparea lingvistului român pentru prezentarea cât mai corectă și completă a faptelor, ci oferă, de asemenea, un tablou în peisajul căruia orice lingvist se poate orienta și situa.

⁶⁵ Coșeriu situează distincțiile realizate de către Saussure în perspectivă istorică, considerându-le reale, inerente obiectului lor și fondate pe intuiția subiectului vorbitor. Și alți gânditori însă, înainte de Saussure, au reflectat asupra acestor distincții. Astfel, în opinia lui Coșeriu, e just, din punct de vedere istoric, „să afirmăm că Saussure este nu doar un punct de plecare, ci și un punct de sosire: lui Saussure îi revine, de fapt, marele merit de a fi realizat sinteza a ceea ce, înainte de el, nu a fost decât *disiecta membra*; de altfel, grație sintezei saussuriene noi, ceilalți lingviști, am făcut primul pas” (COȘERIU 2004: 22–23).

următorul fragment: „... mi-am condus întotdeauna cercetarea *pornind de la* Saussure, pe căile pe care el le-a deschis. [...] Ferdinand de Saussure nu a încetat să joace pentru mine rolul unui ghid, nu a încetat să fie în cercetările mele un model de urmat pentru a înțelege și a studia obiectul lingvisticii, limbajul și limbile. Nu am încetat, de fapt, să îmi propun să stabilesc în ce sens marile distincții saussuriene sunt indispensabile pentru toată lingvistica „realistă”, adică aceea care respectă realitatea limbajului” (COSERIU 2004: 19; vezi și COȘERIU 1988: 417–418⁶⁶).

Așadar, la mijlocul secolului trecut, în timp ce în Europa știința limbajului se făcea, de o jumătate de veac, dacă nu în descendența teoriei lingvistului elvețian, prin opoziție cu aceasta, în America, „structuralismul” se redefinea într-un sens diferit, prin termeni cărora le erau alocate interpretări noi, în funcție de înțelegerea de către promotorii săi a limbajului și a științei sale.

Fără a insista aici, menționez doar modul în care Bloomfield tratează semnul lingvistic, cel care poate fi considerat „unitatea minimală” a ceea ce Saussure înțelegea prin conceptul de *langue*. Ca obiect al cercetării, el selectează aspectul semnului lingvistic numit, la Saussure, *semnificant*, situând astfel *semnificatul* în afara limbajului, în afara posibilității unei definiri lingvistice. Mai exact, se ia în considerare doar aspectul pur fizic și material al cuvântului „ca lucru, ca fenomen acustic” (COȘERIU 1954/1967: 118)⁶⁷ – o restricție metodologică ce nu va rămâne fără consecințe în lingvistica americană, și asta nu doar la nivelul școlii pe care Bloomfield a condus-o; conștient sau nu, Chomsky însuși va prelua, în ciuda delimitărilor pe care și le asumă și le clamează față de bloomfieldianism, restricția impusă studiului limbajului de către predecesorul său. Acest lucru se întâmplă în primele etape ale lingvisticii ce avea să se numească ulterior generativism, mai târziu inițiatorul acesteia fiind nevoit să își reconsidere poziția teoretică. La discutarea acestor chestiuni voi reveni însă, pe parcursul lucrării.

La începutul anilor șaizeci, așadar, când începea să se impună lingvistica inițiată de către Noam Chomsky, scrierile sale conțineau, în mod regulat, referiri (în mare parte pozitive)

---

⁶⁶ Această referință trimite la prelegerea *De la Saussure la lingvistica integrală*, susținută de către Eugeniu Coșeriu la Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, cu ocazia inaugurării „Centrului de Studii Integraliste «Eugeniu Coșeriu»”, în 19 octombrie 1988. Conferința a fost transcrisă de pe bandă magnetică și pregătită pentru a fi publicată într-un volum ce urma să conțină mai multe texte ale lui Eugeniu Coșeriu. Acest volum se află în curs de apariție. Numărul paginilor indicat în referințele din teza de doctorat corespunde ultimei variante de tehnoredactare a textelor, pregătite pentru publicarea în acest volum.

⁶⁷ Într-o situație de interacțiune care presupune și prezența unui act lingvistic (denumit ca atare de către Bloomfield), lingvistul american distinge trei momente distincte: A. Evenimentele practice care precedă actul lingvistic; B. Vorbirea; C. Evenimentele practice care urmează actului lingvistic (BLOOMFIELD 1933/1984: 23). Dintre aceste momente, Bloomfield îl izolează pentru cercetare doar pe cel definit ca *Vorbire*, regretând, în același timp, neputința de a lua în calcul și celelalte două momente, recunoscute ca fiind strâns legate de momentul vorbirii, mai mult, ca reprezentând sensul [*meaning*] actului lingvistic ca atare. Bloomfield e nevoit să facă această reducere datorită faptului că lucrurile ce cad sub incidența momentelor A și C nu au fost încă soluționate (a se citi descrise) în totalitate din punct de vedere lingvistic; și chiar dacă ar fi fost, completează lingvistul, tot am avea de-a face cu „predispozițiile vorbitorului și ale ascultătorului” (BLOOMFIELD 1933/1984: 74–75).

la ideile introduse în lingvistică de către Saussure⁶⁸, considerat, de altfel, „pionierul lingvisticii științifice moderne”.⁶⁹

Teoria chomskyană nu s-a impus cu ușurință în peisajul unei științe a limbajului dominate de figura și opera lui L. Bloomfield. Poate tocmai pentru a-și face auzită vocea, Chomsky a simțit nevoia de a contrapune lingvisticii pozitivistice americane o teorie care, dată fiind influența manifestată în lingvistica de peste ocean, era creditată cu puterea de „a face față” bloomfieldianismului. Odată ce gramatica generativ-transformațională a depășit cu mult în celebritate și azeziune doctrina căreia i se opusese, aspectul novator al teoriei a început să fie clamat cu convingere crescândă, raportările la ideile lingvisticii tradiționale, implicit la structuralismul european, fiind tot mai hotărât negative.

Chiar dacă, deja începând cu volumul *Aspects of the Theory of Syntax* (1965), perspectiva saussuriană asupra limbajului are parte doar de aprecieri critice, Chomsky pornește tocmai de la dihotomia *langue/parole* pentru a-și defini noua concepție asupra obiectului de studiu al lingvisticii. Se face distincția „fundamentală” între „*competență* (cunoașterea de către vorbitorul-ascultător a limbii sale) și *performanță* (folosirea efectivă a limbii în situații concrete)”, cu precizarea că performanța este o reflectare directă a competenței doar dacă se ține cont de idealizările deja stabilite⁷⁰. Aceste idealizări se referă la vorbitorul-ascultător care face obiectul teoriei lingvistice: el trebuie să aparțină unei comunități lingvistice total omogene, să-și cunoască perfect limba și să nu fie afectat de condiții irelevante din punct de vedere gramatical, precum limitări de memorie, distrageri ale atenției și erori (întâmplătoare sau caracteristice) în aplicarea cunoașterii limbii în performanța efectivă (CHOMSKY 1965: 3). Pentru lingvist, ca și pentru copilul care învață limba, problema este determinarea din datele performanței a sistemului subiacent de reguli stăpânite de către vorbitorul-ascultător și folosite în performanța efectivă (CHOMSKY 1965: 4). Tot ceea ce se leagă de performanță, toate manifestările ei observate sau presupuse, pot folosi ca dovezi pentru cercetarea limbajului, dar nu pot constitui obiectul de studiu al acesteia, dacă este ca ea să reprezinte „o disciplină serioasă” (CHOMSKY 1965: 4).

Această calitate a aspectului performativ al limbii este stabilită încă dinainte ca dihotomia să fie enunțată ca atare, mai exact în recenzia lui Chomsky din 1959 la cartea lui B. F. Skinner. La acel moment se conturează ideea că e imposibil ca o știință a limbajului să dea seama de comportamentul verbal al vorbitorului sau al persoanei care învață o limbă,

---

⁶⁸ Vezi, de exemplu, Chomsky, *Current Issues in Linguistic Theory*.

⁶⁹ Despre această afirmație, Tullio De Mauro spune că reprezintă, pentru un lingvist de dinainte de Chomsky, și astăzi din nou, după Chomsky, „un delict grav” (DE MAURO, în SAUSSURE 1916/1998: 311). Căci chiar dacă în lingvistică ne raportăm, de regulă, la conceptele principale așa cum sunt ele prezentate în *Cursul...* lui Saussure, fără a trece în revistă influențele care se regăsesc în opera lui, toată lingvistica de dinainte de Saussure nu poate fi ignorată. Nu insistăm asupra ei, dar nici nu o negăm, presupunând că oamenii au început să se gândească la problema limbajului la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

⁷⁰ Cf. CHOMSKY 1965: 4. Pentru discutarea conceptului de *competență*, vezi, mai sus, subcapitolul 2.4.3. *De la competența lingvistică la I-language*.

comportament socotit încă de atunci, totuși, ca furnizând datele necesare oricărui studiu al limbajului. „Construcția unei gramatici care enumeră propozițiile în așa fel încât o descriere structurală semnificativă să poată fi determinată pentru fiecare propoziție nu asigură o justificare a comportamentului propriu-zis. Ea doar caracterizează abstract abilitatea cuiva care a dobândit limbajul de a distinge propozițiile de non-propoziții, de a înțelege (parțial) propoziții noi, de a semnala unele ambiguități etc. (CHOMSKY 1965: 56).

Precizarea pe care Chomsky o face în 1959 pare a fi o justificare similară celei invocate de către Saussure pentru limitarea la cercetarea aspectului *langue*. Deși nu e clar exprimată astfel, înțelegem că este vorba de o alegere metodologică, inițiatorul generativismului neasumându-și nici el, așa cum nu o făcuse nici Saussure, sarcina de a întemeia o lingvistică a vorbirii. Pe lângă faptul că amândoi lingviștii considerau acest domeniu practic imposibil de structurat, atitudinea lor lasă să se înțeleagă că nici nu îl considerau unul cu adevărat semnificativ pentru ansamblul „teoriilor” pe care le-au formulat în scopul descrierii/explicării limbajului uman și a limbilor în particular.

Distincția *competență/performanță*, cu toate precizările ce însoțesc cei doi termeni, este relaționată cu aceea saussuriană *langue/parole*. Conceptul de *langue*, teoretic corespunzător celui de *competență*, este respins din cauza caracterului său de „inventar sistematic de unități”, Chomsky preferând să se întoarcă la concepția humboldtiană a competenței subiacente ca un sistem de „procese generative” (CHOMSKY 1965: 4).

În ce privește această primă raportare la – și în același timp disociere față de – concepția saussuriană, trebuie recunoscut meritul lui Chomsky de a fi conceput cunoașterea limbajului uman ca fiind situată în mintea fiecărui individ, renunțând astfel la viziunea saussuriană potrivit căreia aceasta ar fi depozitată într-un creier al masei („în creierele unui ansamblu de indivizi, căci limba nu este completă la nici unul, ea nu există în chip perfect decât vorbită de masă”) (SAUSSURE 1916/1998: 39). Această caracteristică conferă conceptului de *competență* aspectul dinamic de care predecesorul său era lipsit, lărgind, cel puțin teoretic, aria de cercetare în lingvistică, astfel încât ea să atingă și aspecte ale vorbirii.

Am arătat mai sus că elemente aparținând domeniului performanței sunt considerate, în etapa inițială a generativismului, ca putând furniza dovezi pentru cercetarea limbajului, fără a se constitui în obiect de studiu propriu-zis al lingvisticii. Acesta este, probabil, motivul pentru care Eugeniu Coșeriu afirmă că Chomsky reia distincția saussuriană cu termenii (*competență/performanță*) „folosiți explicit pentru aceleași fapte” ca *limbă/vorbire* (COȘERIU 1973/2000: 9). Coșeriu observă că, în timp ce pentru Saussure limba e un sistem static de forme și conținuturi, pentru Chomsky competența reprezintă „un sistem de reguli, conceput operativ și dinamic” (COȘERIU 1988/1992: 14). Distincția chomskyană este, de asemenea, preferabilă din punct de vedere terminologic, tocmai pentru că noțiunea de *competență* reprezintă ideea de „cunoaștere”, nu doar de „limbă” (COȘERIU 1988/1992: 14). Totuși, susține Coșeriu, „cele două concepții corespund în mod exact. E comună ideea că *parole* depinde de *langue*, că

parole este realizarea lui *langue*, astfel fiind ea concepută și definită” (COSERIU 1988/1992: 14; vezi și COSERIU 1968: 43). În ciuda caracteristicilor suplimentare de care conceptul de *langue* beneficiază prin transformarea lui în cel de *competență*, ca și a ideii de a lua în considerare manifestările vorbirii drept posibil material de studiu, distincția chomskyană e doar ușor diferită de cea saussuriană, nefiindu-i, însă, superioară în ce privește relația stabilită între cei doi termeni.

O altă „greșeală” relativ la conceptul de *competență* i se reproșează lui Chomsky de către Tullio de Mauro tot în raport cu teoria saussuriană, o eroare ce va fi semnalată și din cadrul altor abordări lingvistice. Este vorba despre raportul dintre *competență* ca unitate primordială (atât cronologic, cât și în ce privește interesul pe care îl prezintă în cercetare), și limbile istorice particulare ca entități separate și supuse relativității. Acest aspect a fost deja semnalat mai sus, în subcapitolul 2.6.1. dat fiind rolul pe care el îl deține în alegerea procedurilor metodologice. Este una dintre cele mai reprezentative trăsături ale gramaticii transformațional-generative faptul că se distinge clar între *competență* și *performanță*, *competența* fiind privilegiată ca arie principală și finalitate a cercetării. Aceasta și pentru că doar *competența* era văzută ca având un caracter unitar. Chomsky se dovedește a fi fost întotdeauna radical în susținerea acestui punct de vedere, aspect ce reiese și din faptul că, fiind sceptic față de ideea, emisă de către unii dintre adepții săi, a unei similarități mai mari a limbilor în structura lor de adâncime decât în cea de suprafață, el acorda mult mai multă importanță folosirii în limbi diferite a acelorași operații formale în construirea propozițiilor gramaticale. De altfel, această idee reprezenta pentru Chomsky o certitudine. John Lyons subliniază că tocmai pe acest gen de similaritate între limbi își întemeiază Chomsky „pledoaria” pentru o „filosofie raționalistă a limbajului” (LYONS 1970: 115).⁷¹

E locul aici pentru a sublinia din nou incompatibilitatea radicală dintre teoria generativă și bazele filosofice, de data aceasta carteziene, pe care lingvistul american le situează în ascendența concepției sale. Chiar dacă el încearcă să plaseze structurile sintactice ale diferitelor limbi în aria ideilor înnăscute ale lui Descartes, acest lucru e în totală contradicție cu cartezianismul, în cadrul căruia se susține că limbile (în speță, cuvintele „vorbirii vulgare”) sunt arbitrare, având semnificații neclare, și doar conceptele (ideile „simple și distincte” ale filosofiei) sunt înnăscute⁷².

⁷¹ S-a dovedit, ulterior, a fi fost prea devreme pentru o articulare atât de definită a unui model ce urma să fie abandonat, nu după foarte mult timp, Chomsky renunțând complet la ideea structurilor de suprafață/ de adâncime. De altfel, neîncredere în acest model a fost exprimată chiar și în vremea sa de mare glorie. Astfel, Lamb afirmă că distincția dintre cele două tipuri de structuri nu este una foarte clară, numeroase categorii și configurații apropiate structurii de suprafață regăsindu-se în structura de adâncime. Consecința este cea a unei complexități inutile. Exemplul pe care îl dă Lamb este acela al listării repetitive a trăsăturilor fonetice atunci când două unități fonologice au trăsături fonologice comune (LAMB 1967: 411).

⁷² Răspunzând, într-o scrisoare, sugestiei abatelui Marin Mersenne de a crea o limbă universală, Descartes afirmă că „invenția acestei limbi depinde de adevărata Filosofie; căci e imposibil, în alte condiții, să denumim toate gândurile omului și să le punem în ordine; nu e posibil nici măcar să le distingem, în așa fel încât să fie clare și simple – acesta fiind, după părerea mea, cel mai mare secret pentru a putea ajunge la știința adevărată. Iar dacă va reuși cineva să explice care sunt ideile simple care se găsesc în imaginația oamenilor și din care se

Oricum, termenul în sine e cu probleme la Chomsky, Rocío Caravedo semnalând diferitele interpretări pe care „înnăscut” poate să le primească în cadrul teoriei generative:

1) înnăscut, referitor la o specie, caz în care termenul se poate aplica și la alte specii pe lângă cea umană;

2) înnăscut, cu referire specifică la om, caz în care se poate numi „înnăscut” ceea ce definește în mod particular ființa umană;

3) înnăscut, reprezentând ceva performat chiar de la naștere, anterior și independent de experiență;

4) înnăscut, referitor la ceva performat doar parțial și dezvoltat în contact cu experiența (CARAVEDO: 184–285).

„Ce înseamnă înnăscut?” – sunt și cuvintele cu care Martínez Del Castillo își deschide, în volumul său din 2006, capitolul despre ideile înnăscute la Chomsky (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 202). Răspunsul nu vine din scrierile lui Chomsky, precizează Martínez Del Castillo, lingvistul american nefăcând decât să ne trimită la Descartes. Ce însemna, deci, *înnăscut* pentru Descartes? Ideile înnăscute erau, la Descartes, pur și simplu idei, adică nu obiecte. El precizează apoi că este vorba, în principiu, de două idei înnăscute la Descartes: ideea de absolut și cea de finit, cu cele două realizări ale lor, *res cogitans* și *res extensa*, reiterând, apoi, divergența dintre ceea ce înțelegea Descartes prin ideile înnăscute și ceea ce înțelegea Chomsky. „Nu sunt ideile înnăscute ale lui Descartes cele pe care se bazează Chomsky. Ceea ce e înnăscut la Chomsky nu este o idee, ci o realitate obiectivă. Iar realitatea limbajului /.../ se schimbă.” Astfel, afirmă Martínez del Castillo, în 1957, pentru Chomsky limbajul este intuitiv, în 1965 este înnăscut, iar în 1968 este un mister sau o capacitate misterioasă (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 202-203).

Tullio de Mauro susține că Saussure „izbutește să explice raportul dintre unitatea biologică a speciei umane și pluralitatea istorică a limbilor, datorită teoriei caracterului arbitrar al fiecărei părți a sistemului lingvistic...”⁷³ (DE MAURO 1972/1998: 314). Deși nu se poate afirma că teoriile lui Chomsky sunt incapabile de a explica acest raport, e cât se poate de clar că prin ele nu se intenționează câtuși de puțin analizarea lui. Dimpotrivă, am putea adăuga, chiar atunci când el este menționat, e numai pentru a fi infirmată ideea că ar conține o diferențiere reală.

---

compune tot ceea ce ei gândesc, iar aceasta [explicația] va fi primită de toată lumea, aș îndrăzni să sper, mai apoi, la o limbă universală foarte ușor de învățat, pronunțat și scris și, ceea ce e mai important, care ar ajuta raționării, reprezentându-i toate lucrurile atât de distinct, încât ar face aproape imposibil ca ea să se înșele; asta în vreme ce, din contra, cuvintele pe care le avem [azi] n-au, în cea mai mare parte, decât semnificații confuze, cu care Spiritul uman s-a obișnuit de-a lungul timpului – motiv pentru care el nu înțelege aproape nimic în mod perfect” (DESCARTES 1657, *Scrisoarea CXI către Pere Marin Mersenne*: 615).

⁷³ Pentru o analiză detaliată a conotațiilor pe care conceptul de *arbitrar* le-a avut de la apariția sa, atât în filosofie, cât și în lingvistică, ca și pentru urmărirea „firului roșu” care a făcut ca acest concept să capete o importanță covârșitoare în lingvistica lui Saussure, vezi Coseriu, *L'arbitraire du signe. Sobre la historia tardía de un concepto aristotélico*, passim.

Respingerea definitivă a varietății lingvistice se concretizează tocmai în cadrul programului „principii și parametri”. Aceasta deoarece, dincolo de substratul biologic indubitabil comun tuturor ființelor umane, se postulează o unitate la nivelul organizării lingvistice în interiorul tuturor limbilor particulare, conceptualizată ca o sumă de principii. În afară de aceasta, caracteristicile limbilor nu beneficiază de premisa libertății de formare și manifestare a lor, ele fiind doar concretizări, de un fel sau altul, în forma unui număr limitat, deși nu în totalitate stabilit, de parametri. Am menționat aici, din nou, acest raport, doar pentru a scoate în evidență excluderea din cadrul obiectului de studiu concretizat în generativism a caracteristicilor limbilor particulare. De aceea, discuția se va încheia aici cu raportarea distincției chomskyene la cea saussuriană, printr-o concluzie exprimată de către același Tullio de Mauro: „Dialecticii dintre naturalitate și istoricitate, dintre *limbaj* și *limbi*, trasată de Saussure, Chomsky îi opune tentativa de a resorbi lumea multiplicității și a varietății istorice în imobilitatea (presupusă) a naturii, a eredității biologice. Dezinteresul față de aspectele etnografic și semantic, absența perspectivelor semiologice, absența aprofundării adecvate a teoriei arbitrariului nu le lasă, lui Chomsky și chomskyenilor, nicio altă cale. Este o cale radical diferită de aceea pe care s-a situat, la începutul acestui secol, cercetarea tăcută și problematică a lui Saussure” (DE MAURO 1972/1998: 314).

2.6.2. Finalitatea cercetării lingvistice și influența ei în constituirea obiectului de studiu

Stabilirea relației dintre conceptele de *langue* și *competență* se poate considera drept unul dintre „mobilurile” care au dus la elaborarea tot mai exactă a ceea ce urma să reprezinte punctul de interes suprem al cercetării generative: caracterizarea competenței lingvistice a ființelor umane. De aceea, acest raport își găsește un spațiu destul de însemnat în debutul prezentei părți a lucrării.

În același timp, despre conturarea finalității – mai exact a acelei dimensiuni din ea care va continua să conteze până în faza actuală a teoriei – se poate vorbi doar începând cu momentul *Aspects of the Theory of Syntax* (1965). Prima etapă a teoriei – reprezentată în special prin volumul *Syntactic Structures* – definea sintaxa ca „studiu al principiilor și proceselor prin care sunt construite propozițiile în limbi particulare” (CHOMSKY 1957/1966: 11). Scopul investigării sintactice a unei limbi date era construirea unei gramatici care să poată fi văzută ca un mecanism pentru producerea propozițiilor limbii analizate. În același timp, produsul ultim al cercetării trebuia să fie o „teorie a structurii lingvistice în care mecanismele descriptive utilizate în gramatici particulare” să fie „prezentate și studiate în mod abstract, fără referiri la limbi particulare”. O funcție a acestei teorii urma să fie furnizarea unei metode generale pentru selectarea unei gramatici pentru fiecare limbă, dat fiind un corpus de propoziții ale acestei limbi” (CHOMSKY 1957/1966: 11). Scopurile propuse în

debutul volumului *Syntactic Structures* se rezumă, deci, la selectarea unei gramatici adecvate pentru o anumită limbă, pe baza unor criterii furnizate de o teorie lingvistică generală.

Acest obiectiv nu este cu totul abandonat în *Aspects of the Theory of Syntax*. Urmează să fie studiat „componentul sintactic al gramaticii generative, adică regulile care specifică șirurile bine formate ale unităților minimale sintactic funcționale”, și să se atribuie informație structurală acestor șiruri și celor care, într-un fel sau altul, deviază de la formarea corectă (CHOMSKY 1965: 3). Teoria lingvistică generală ce urmează a fi formulată este orientată acum către vechiul obiectiv al optimizării gramaticilor particulare – mai exact a părții sintactice a acestora – dar ea dobândește în același timp un țel ce va căpăta tot mai multă importanță. Este vorba despre contribuția la studierea proceselor mentale umane și a capacității intelectuale, la determinarea abilităților care fac posibilă învățarea limbajului în limite empirice de timp și date (CHOMSKY 1965: 46–47).

Trecerea teoriei într-o nouă etapă, și anume aceea cunoscută sub denumirea de „principii și parametri”, marchează o schimbare a obiectivelor cercetării. Astfel, în debutul volumului *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, se postulează o gramatică generativă preocupată de acele aspecte ale formei și înțelesului care sunt determinate de „facultatea limbajului” – o componentă particulară a minții umane. Natura acestei facultăți reprezintă subiectul unei teorii generale a structurii lingvistice al cărei scop e descoperirea unui cadru de principii și elemente comune limbilor umane – gramatica universală (CHOMSKY 1965: 3). În încercarea de a restructura cadrul teoriei astfel încât în interiorul său să poată fi atins cât mai curând scopul propus, sunt stabilite trei direcții majore de cercetare: 1) în ce constă cunoașterea limbajului; 2) cum e achiziționată cunoașterea limbajului; 3) cum e folosită cunoașterea limbajului (CHOMSKY 1986: 3).

Programul „principii și parametri” reprezintă, după cum susține însuși Chomsky, „o ruptură radicală față de cercetarea lingvistică tradițională și față de primele cercetări generativiste” (CHOMSKY 1995: 5). Lingvistul american afirmă acest lucru în volumul *The Minimalist Program*, volum care aduce el însuși multe rectificări ale ideilor specifice etapei „principii și parametri”. Ce se păstrează însă este cadrul general alcătuit în respectiva fază a teoriei, cea mai însemnată contribuție pe care o putem reține din interiorul acesteia fiind renunțarea la ideea înțelegerii unei limbi ca ansamblu de reguli pentru formarea construcțiilor gramaticale. Noua viziune susține existența principiilor universale și a unei arii finite de opțiuni în ce privește aplicarea lor (parametri) (CHOMSKY 1995: 5–6).

Sumara expunere a scopurilor pe care, de-a lungul evoluției sale, și le-a propus generativismul, ne arată modul în care această teorie s-a îndepărtat de aspirațiile inițiale, de formalizare a gramaticii unei limbi date. Ea și-a asumat, la momentul „principii și parametri”, sarcina de a pregăti o teorie lingvistică generală care să dea seama de structurile (sintactice) prezente în mintea oricărui vorbitor, exemplificări ale principiilor universale ale facultății limbajului. Se pare că, până la momentul actual al teoriei, acesta a rămas cel mai important

deziderat și, în același timp, contribuția cea mai de seamă pe care generativismul o poate aduce în lumea științei. În *The Minimalist Program*, problema de bază e anunțată ca fiind: „Cum poate un sistem precum limbajul uman să apară în minte/creier, sau de asemenea [*for that matter*], în lumea organică, în care se pare că nu se găsește nimic de natura proprietăților bazice ale limbajului uman” (CHOMSKY 1995: 1–2). Lingvistica se conturează, în perspectivă generativistă, ca o știință auxiliară pentru științele creierului, rămânând lipsită de un scop propriu și urmând a-și pune rezultatele la dispoziția unei cercetări de o cu totul altă natură decât cea specifică științelor spiritului.

Obiectul de studiu „limbaj” este creat și re-creat de către fiecare teorie în parte, perspectiva proiectată asupra sa atribuindu-i seturi diferite de trăsături și hotărând în ce privește importanța sau marginalitatea acestora. Desigur, trebuie să se evite aici posibila confuzie între *obiectele ca atare* și *obiectele științei*. Punctul de vedere creează obiectele „nu în sensul trăsăturilor lor reale, ci în sensul că le selecționează și delimitează printre obiectele experienței curente. Iar această delimitare nu este arbitrară și convențională, ci ea se adaptează finalității fiecărei științe și în cazul obiectelor culturale, de asemenea, și în primul rând, cunoașterii intuitive privitoare la universalul acestor obiecte” (Coseriu, apud BERNARDO 1995: 141).

Confuzia între obiectele ca atare și obiectele științei, produsă la nivelul lingvisticii generativ-transformaționale, este semnalată de către Martínez del Castillo. El pornește de la opțiunea lui Chomsky de a situa pe un plan de egalitate mintea și fenomenele studiate de către științele fizice, spre exemplu cele pe care le grupăm sub numele de „chimic”, „optic” sau „electric”. Confuzia pe care o semnalează Martínez del Castillo în acest raționament al lui Chomsky este exprimată astfel: „una sunt fenomenele date în natură, cum e oxigenul, sodiul, hidrogenul, lumina, ochiul, electricitatea etc., și alta, studiul acestor fenomene naturale în ceea ce se numește știința chimiei, opticii, electronicii sau biologiei. Cu ce echivalăm mintea și limbajul, cu fenomenele naturale sau cu studiul acestora?” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 208)

În ce privește modul în care conturarea științei limbajului influențează perceperea obiectului de studiu *limbaj*, Jesús Martínez del Castillo remarcă, în cadrul generativismului, o neclaritate de natură metodologică. Ea pornește din dezideratul declarat al lingviștilor de factură generativistă de a realiza o unificare a științelor, transformând lingvistica într-o știință fizică. Martínez del Castillo pune atunci întrebarea: „...dacă științele se definesc în relație cu obiectul pe care îl studiază, ce vrea să însemne această unificare: că obiectele de studiu sunt deja unificate și că trebuie doar să mai unificăm și științele, sau că unificarea științelor duce la unificarea obiectelor de studiu, înțelegând, în acest caz, o unificare ca depășire a unor realități incompatibile între ele?” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 162). Indiferent care ar fi interpretarea corectă, se pornește de la premise greșite, consideră autorul spaniol.

De altfel, se cuvine să subliniem faptul că aceste premise greșite au fost semnalate de către Eugeniu Coșeriu însuși, spre exemplu în cursul său de la Universitatea din Tübingen, ținut în anul 1971 și transformat, în 1975, într-o lucrare de referință privitoare la gramatica transformațională: *Leistung und Grenzen der Transformationellen Grammatik*. Idei analizate aici de către Martínez del Castillo i se dedică, în respectiva scriere coșeriană, un întreg subcapitol, denumit *Die Unterscheidung zwischen Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften* [*Diferențierea între științele culturii și științele naturii*] (COSERIU 1975: 22-26). Lingvistul român clarifică, în respectiva secțiune, unele confuzii din cauza cărora se ajunsese, în gramatica transformațională, la convingerea că aceste două tipuri de științe pot și trebuie să fie unificate. 1) Primul criteriu pe care îl trece în revistă este acela al istoricității. În primul rând, Coșeriu elimină suprapunerea dihotomiilor *cultural – natural* și *istoric – non-istoric*, afirmând că și științele naturale pot avea un caracter istoric (spre exemplu, geologia sau geografia). 2) De asemenea, el precizează că distincția între aceste tipuri de științe nu are nimic de-a face cu exactitatea sau inexactitatea. Dacă e vorba despre criteriul de verificabilitate, fiecare dintre aceste tipuri de științe, afirmă Coșeriu, sunt verificabile, dar au un fel de verificabilitate adecvat specificului lor. *Exact – inexact* este, așadar, o distincție care, din punct de vedere integralist, nu face niciun sens, nu reprezintă un criteriu care să despartă științele naturale de cele culturale, justificând, astfel, efortul de a le subsuma pe cele din urmă celor dintâi. 3) Diferențierea între cele două tipuri de științe nu trebuie să se bazeze nici pe capacitatea de reprezentare a adevărilor faptice. Un adevăr de acest tip poate fi considerat, în principiu, din perspectiva științelor naturii, dar și din aceea a științelor culturii. Obiectele de studiu nu sunt nici ele de la început împărțite în obiecte culturale și obiecte naturale. Totul depinde de perspectiva din care le privim, strict legată de gradul de intenționalitate pe care aceste obiecte îl posedă. Obiectele considerate în general culturale (un tablou, o statuie, o piesă muzicală etc.) pot fi privite fără nicio problemă ca obiecte naturale, atâta vreme cât nu le privim în intenționalitatea lor. Invers, obiectele naturale pot și ele să fie privite drept obiecte culturale, atâta vreme cât suntem capabili să descoperim intenționalitatea cu care au fost investite. Faptele naturale reflectate prin prisma mitologiei sunt un exemplu bun pentru această categorie de obiecte (COSERIU 1975: 22-23).

Perspectiva coșeriană asupra obiectelor de studiu a fost susținută, împotriva convingerilo chomskyene, și de către Michael Shapiro, iar mai târziu, așa cum am văzut, de către Martínez del Castillo. Acesta din urmă preciza faptul că o interpretare corectă a obiectelor de studiu, conturate ca atare prin științele care le analizează, provine din separarea științelor în științe *a priori*, precum filosofia, care procedează prin descompunerea a ceea ce este implicit în principii și științe *a posteriori* – științe experimentale, ale inducției, care pleacă de la o realitate constatată. După o analiză a opțiunilor pe care cele două abordări le deschid pentru cercetarea limbajului (vezi MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 163-165), autorul consideră că problemelor gândirii și limbajului nu li se poate aplica decât metoda *a*

priori (care îi place atât de puțin lui Chomsky, completează Martínez del Castillo) (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: 165; Vezi și MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 207).

Așadar, situarea epistemologică și opțiunile metodologice, împreună cu finalitatea cercetării propusă în interiorul unei teorii, par a constitui rețeaua de „determinări” prin confluența cărora ia naștere și formă obiectul de studiu *limbaj*. Dat fiind că până la acest punct al lucrării am tratat toate cele trei aspecte menționate, vor fi sintetizate, în continuare, trăsăturile care, manifest sau nu, sunt atribuite limbajului în teoriile analizate aici. Legitimitatea traseului pe care l-am parcurs deja ne este oarecum confirmată printr-o observație a lui Jose Maria Bernardo, referitoare la diferența specifică a concepției coșeriene: „Această diferență se reflectă în mod special în tratarea limbajului într-o formă integrală și completă care duce, logic, la o definiție de asemenea integrală; în selecția unui model epistemologic antipozitivist (care nu se restrânge la modelul structural funcțional) de sorginți raționaliste, idealiste și fenomenologice și, în al treilea rând, în opțiunea metodologică în care sunt combinate principiile de studiu proprii structuralismului și funcționalismului cu cele ale mai sus citatului antipozitivism epistemologic” (BERNARDO 1995: 150). Din întreaga teorie coșeriană reiese că „tratarea limbajului într-o formă integrală și completă” (reamintim: limbajul ca obiect cultural) reprezintă însuși scopul acesteia. În timp ce Bernardo evidențiază specificitatea meritorie a integralismului prin trăsăturile redată mai sus, se poate considera că analizarea acestora ca repere teoretice poate da o imagine de ansamblu asupra oricărei doctrine lingvistice. De asemenea, materializarea lor particulară alcătuiește configurația obiectului „limbaj” pentru fiecare teorie în parte.

2.7. Concepția integralistă asupra limbajului ca obiect de studiu

2.7.1. *Energeia, dynamis, ergon*

Capitolul de față diferă de cele precedente într-o privință esențială. Dacă până acum am prezentat aspectele abordate așa cum au fost ele tratate în generativism, redând apoi punctul de vedere integralist asupra lor, expun, în continuare, concepția coșeriană asupra caracteristicilor limbajului, și asta deoarece, dintre cele două teorii abordate aici, doar în integralism există atât preocuparea, cât și posibilitatea de a identifica trăsăturile definitorii ale limbajului în globalitatea sa.

Vorbim despre un scop stabilit încă din primele studii publicate de către Coșeriu și păstrat pe parcursul întregii sale activități de cercetare. Chiar dacă nu era complet încă, de pildă, tabloul format din planurile limbajului, cu aspectele și conținuturile corespunzătoare fiecăruia, viziunea de ansamblu asupra limbajului exista deja. Aceasta a fost expusă, spre exemplu, în studiul din 1954, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*: „Se observă [...] că delimitările și schematizările excesive pot duce la pierderea din vedere a faptului că

obiectul lingvisticii este limbajul uman în totalitatea sa, în realitatea sa multiformă și infinit variabilă și în relațiile sale multiple” (COSERIU 1954/1967: 130).

Unicitatea integralismului, din acest punct de vedere, se evidențiază clar în raport cu alte teorii lingvistice. În studiul din 1973, *La „situación” en la lingüística*, Eugeniu Coșeriu prezenta o imagine a cercetării limbajului din acea perioadă, considerând lingvistica structural-funcțională, generativ-transformațională și a textului ca principale orientări. Cu toate că aceste direcții manifestă pretenții de exclusivitate, fiecare dintre ele realizează, de fapt, o cercetare parțială a limbajului. Lingvistica structural-funcțională se ocupă cu studierea limbilor istorice, referindu-se în mod expres la diversitatea structurilor idiomatice. În interiorul acestei direcții, o mare parte din problematica de care se ocupă lingvistica generativ-transformațională este ignorată sau este respinsă, fiind considerată „nu tocmai lingvistică”. Aceeași orientare încearcă tratarea problemelor textelor cu propriile-i categorii și metode (COSERIU 1973/1977: 241). La fel, lingvistica generativ-transformațională are pretenția de a substitui lingvistica structurală și funcțională ca descriere a limbilor, aspirând, în același timp, la formularea unor reguli pentru producerea și interpretarea textelor. În ce privește lingvistica textului, aceasta se prezintă ca studiu al *tuturor* problemelor lingvistice, din punctul de vedere al textelor (COSERIU 1973/1977: 241).

Direcțiile de cercetare prezentate mai sus se situează într-o relație de complementaritate, nu de excludere, fiecare dintre ele având capacitatea de a aduce contribuții prețioase la cercetarea limbajului. O plasare corectă a celor trei teorii se poate realiza pornind de la viziunea integralistă despre limbaj. Distincțiile realizate de către Coșeriu în interiorul limbajului sunt singurele în măsură să înfățișeze, la modul teoretic, câmpul de investigație al limbajului în integralitatea sa. Însăși definiția limbajului, așa cum apare ea la Coșeriu, constă în prezentarea planurilor de realizare a acestuia. Limbajul este „o activitate umană universală care se realizează în fiecare caz în acord cu tradiții istorice determinate proprii comunităților lingvistice și în fiecare caz de către indivizi particulari (și în situații determinate)” (COSERIU 1973/1977: 242). Limbajul ca activitate umană universală considerată independent de determinările sale istorice e *vorbirea în general*. *Limbile* (limbi istorice, idiomuri, dialecte etc.) reprezintă tradițiile istorice ale vorbirii care sunt valabile pentru comunități lingvistice istoric constituite. Un act de vorbire sau o serie conexă de acte de vorbire ale unui individ într-o situație determinată constituie un *text* (vorbit sau scris) (COSERIU 1973/1977: 242; pentru argumente în favoarea diferențierii celor trei planuri, vezi și COSERIU 1976/1978: 23). Celor trei planuri delimitate mai sus le corespund „planuri distincte ale conținutului lingvistic („planuri semantice”)”: *designatul*, *semnificatul* și *sensul* (COSERIU 1973/1977: 243–244).

Coșeriu demonstrează, în studiul *La „situación” en la lingüística*, ca și în alte lucrări ale sale, că cele trei direcții principale de cercetare se ocupă, fiecare în parte, de studierea *unuia* dintre planurile limbajului diferențiate mai sus, respectiv a conținutului semantic corespunzător. Astfel, gramatica generativ-transformațională corespunde vorbirii în general, și

deci designatului; lingvistica structurală și funcțională corespunde planului limbilor și semnificatului; lingvistica textului se ocupă de planul textului, deci și de sens (COSERIU 1973/1977: 244). Pe lângă corespondențele astfel stabilite, Coșeriu semnalează adesea greșelile de concepție specifice fiecărei abordări în parte, greșeli care se datorează, de cele mai multe ori, neasumării parțializării aplicate în studiul limbajului, ca și includerii, ori, dimpotrivă, excluderii din teritoriul acestuia a unor presupuse trăsături sau condiții de realizare.

În interiorul lingvisticii integrale sunt deschise căi de cercetare a tuturor acestor planuri, fiecare dintre ele investigând teritoriul revendicat pe baza principiilor elaborate în cadrul lingvisticii coșeriene. Identificarea planurilor de realizare a limbajului se dovedește a fi extrem de importantă pentru cercetarea acestuia. Firește, departajarea lor în realitatea efectivă nu este posibilă, și, de altfel, nici necesară, vorbitorii acționând în toate cele trei planuri deopotrivă, fără însă a conștientiza acest lucru⁷⁴.

În economia lucrării noastre, considerăm identificarea planurilor *universal*, *idiomatic* și *particular* ale limbajului, ca și realizarea corespondenței dintre ele și principalele direcții de cercetare în lingvistică, argumentul hotărâtor pentru modificarea modului în care am prezentat până acum diversele aspecte legate de studierea limbajului. Dat fiind faptul că în generativism, conștientizat sau nu, obiectul principal de studiu este vorbirea în general, limbajul în integralitatea sa nu poate fi reflectat și descris prin caracteristicile atribuite lui în cadrul acestei teorii. Specificul realizării limbajului în forma limbilor particulare, ca și valențele sale textuale sunt luate în calcul doar atunci când – și doar în măsura în care – ele pot servi studierii vorbirii ca manifestare a capacității înăscute a ființelor umane de a recepta, înțelege și produce limbaj.

În aceeași ordine de idei, reamintesc o altă tripartiție realizată de către Coșeriu în realitatea limbajului. Este vorba de punctele de vedere în abordarea limbajului: *energeia*, *dynamis* și *ergon*. Termenul *energeia* este preluat de la Humboldt⁷⁵, care, la rândul său, îl luase de la Aristotel, și îl plasase în opoziție cu cel de *ergon*: „...trebuie să considerăm limba nu ca un produs mort, ci mult mai degrabă ca o producere... Ea însăși nu este o operă (*ergon*) ci o activitate (*energeia*)” (Humboldt, apud COȘERIU 1988/1992: 22). Coșeriu precizează că, prin termenul *energeia*, Humboldt se referă la o clasă determinată de activitate, la activitatea

---

⁷⁴ Coșeriu apelează, pentru a defini cunoașterea lingvistică nereflexivă a vorbitorilor, la conceptul lui Leibniz de *cognitio clara distincta inadaequata*. Vezi, de exemplu, COSERIU 1988/1992: 230.

⁷⁵ „În realitate, limbajul este ceva care trece mereu și chiar în fiecare clipă. Chiar conservarea lui prin scris nu este niciodată o conservare completă, ci una mereu modificată, care trebuie de fiecare dată să reînvie în vorbire. Limbajul însuși nu este o operă (*Ergon*), ci o activitate (*Enérgeia*). Adevărata sa definiție nu poate deci să fie decât genetică” (HUMBOLDT 1835/1988: 161). „Faptul în sine de a califica limbile ca activitate a spiritului (*Enérgeia*) este o expresie perfect justă și adecvată, pentru că ființa spiritului este act și nu poate fi concepută decât ca atare. Analiza construirii limbii ne conduce ea însăși să considerăm limba ca un procedeu operatoriu care utilizează anumite mijloace pentru a realiza anumite scopuri. Cum fiecare limbă este moștenitoarea generațiilor anterioare, această activitate a spiritului nu este creație pură, ci transformare” (HUMBOLDT 1835/1988: 162).

creatoare. De asemenea, el adaugă: „Creator înseamnă, când se utilizează conceptul *energeia*, „care merge mai departe (trece dincolo) de ceea ce a fost învățat”. [...] *Energeia* este acea activitate care precede propriei potențe, *dynamis*” (COȘERIU 1988/1992: 23).

Dacă, în ceea ce privește diferențierea *vorbire în general/limbă istorică/text*, am considerat generativismul, în spiritul concepției coșeriene, știința ce studiază primul dintre cele trei planuri, *competența lingvistică* ar fi domeniul corespunzător lui în cadrul distincției tocmai prezentate. Conținutul acestui concept în viziune chomskyană, ca și diferențierile ce se impun față de conceptul coșerian cu aceeași denotație, au fost deja prezentate în lucrarea de față.

O precizare importantă ar fi, însă, de adăugat aici. Ea vizează studierea limbajului în concepția coșeriană din punctul de vedere al distincției *activitate/competență/produs*. Faptul că în generativism nu se studiază limbajul decât la nivelul competenței trebuie reevaluat, într-o anumită măsură. Coșeriu admite, în primele faze de elaborare a teoriei integraliste că studierea efectivă a limbajului, în natura sa perpetuu dinamică și creativă (ca activitate, deci) este, practic, imposibilă. *Energeia* înseamnă tocmai producerea neîncetată a limbajului, de către toți indivizii vorbitori ai unei limbi, iar înregistrarea și studierea tuturor actelor lingvistice este, evident, de neluat în calcul.

Această observație era una din obiecțiile care i se aduceau lui Coșeriu, dat fiind că el susținea necesitatea studierii limbajului din toate punctele de vedere posibile, atât în ce privește esența sa intimă, cât și în ce privește constituirea sa, maniera sa de realizare și toate determinările sale intrinseci și extrinseci (COȘERIU 1952/1977: 73). În primele sale scrieri, Coșeriu afirma că limbajul poate fi studiat doar ca produs, dat fiind că numai astfel el este sistematic – așadar, singurul obiect legitim al lingvisticii (COȘERIU 1952/1977: 73–74).

Coșeriu atrage însă atenția asupra faptului că ceea ce se cheamă „produs” nu are nicio existență proprie în afara „activității”. El admite distincția (la momentul respectiv între *limbă* și *vorbire* sau *produs* și *activitate*) doar din punct de vedere metodologic, considerând „produsul” o abstracție utilă în cercetare, constituită pe baza elementelor „comune” care se verifică într-o serie de acte lingvistice ale unuia sau mai multor indivizi sau ale unei comunități (COȘERIU 1952/1977: 74). Un argument în favoarea ideii exclusivității produsului ca obiect al cercetării era posibilitatea verificării actelor de creație doar când ele s-au constituit în limbă, când au fost adoptate ca modele pentru mai mult de un individ, creația devenind convenție și fiind, astfel, integrată în sistem. Însă, în finalul articolului *La creación metaforica en el lenguaje*, Coșeriu afirmă că nu se poate fixa niciodată un „sistem static concret”, deoarece în fiecare moment sistemul se sparge pentru a fi reconstituit, această schimbare continuă fiind ceea ce numim realitatea limbajului (COȘERIU 1952/1977: 101–102).

O modificare a concepției integraliste în ce privește obiectul posibil de studiu va interveni mai târziu, probabil și datorită triplei perspective din care limbajul va fi privit, de acum încolo, în integralism: activitate, competență și produs. Între viziunea prezentată

anterior asupra obiectului de studiu și cele trei puncte de vedere există, aparent, o contradicție. Ea ar fi generată de ideea coșeriană conform căreia limba nu există ca produs, ca *ergon*: „... limba nu se prezintă nicicând în formă concretă (în sensul fizic, obiectual al cuvântului), dat fiind că tot ceea ce se produce (se creează) la acest nivel sau rămâne la stadiul de *hapax* (expresie rostită o singură dată) sau, dacă este adoptat și conservat istoric, devine parte a cunoașterii tradiționale. În acest mod, limba nu este niciodată *εργον*; *εργον*, produs, poate fi numai limba „abstractă”, adică limba dedusă din vorbire și obiectivată într-o gramatică și un dicționar” (COȘERIU 1973/2000: 236–237). Dacă obiectul de studiu ar fi produsul, limbile istorice nu ar putea fi cercetate, or ele fac obiectul lingvisticii idiomatice, unul din cele trei domenii – și unicul până cu puțin timp în urmă – postulate de către Coșeriu în interiorul lingvisticii.

Lingvistul român este perfect conștient de dificultatea de a-și desfășura cercetarea în linia deschisă de binecunoscutul principiu al obligativității de „a spune lucrurile așa cum sunt”, principiu pe care, de altfel, l-a adoptat și l-a urmat pe tot parcursul activității sale. El evocă, în acest sens, o idee a lui Schleiermacher care afirmă că cercetarea și realitatea nu sunt, de fapt, paralele; ele converg, dar în așa fel încât de întâlnit se întâlnesc doar *ad infinitum*. Coșeriu nu acceptă, totuși, concluzia lui Murguia – emisă în decursul interviului pe care acesta i l-a luat, împreună cu Johannes Kabatek, – potrivit căreia scopul de a spune lucrurile așa cum sunt în științele limbajului este un fel de utopie, ceva care clar nu se poate realiza. Această situație, spune Coșeriu, nu anulează principiul. Principiile deontologice și etice nu se anulează datorită imposibilității împlinirii lor (COȘERIU (INTERV.) 1997: 174–175). Ceea ce, în schimb, poate fi studiat și se studiază în lingvistică e limbajul ca *a ști*, mai exact, dat fiind că e vorba de o cunoaștere care privește o activitate, limbajul ca o *cunoaștere tehnică* („a ști cum să faci”) (COȘERIU 1980: 49–50). Așadar, obiectul propriu al lingvisticii ar fi competența vorbitorilor. Aceasta include însă, într-o anumită măsură, și aspectul creativ al limbajului, atât prin încercarea de identificare a posibilităților de creație ale limbajului (vezi, de exemplu, creația sistematică), cât și prin includerea noilor fapte de limbaj în aria de cercetare.

2.7.2. Caracterizarea integralistă a limbajului prin *universalii*

Am realizat mai sus o prezentare largă a celor mai importante distincții coșeriene pentru contura viziunii de ansamblu asupra limbajului în cadrul acestei teorii. În continuarea acestei prezentări vor fi expuse acele trăsături pe care Coșeriu le consideră definitorii, căutându-se, în același timp, un posibil echivalent al lor în generativism.

Coșeriu prezintă „trăsăturile esențiale” ale limbajului ca fiind „*semanticitatea*, *alteritatea* (faptul că fiecare act lingvistic e dirijat de către un subiect lingvistic către alt subiect), *creativitatea* și *istoricitatea* (faptul că limbajul se prezintă sub forma limbilor). Dar, riguros vorbind, istoricitatea poate fi dedusă din alteritate și creativitate, tot astfel cum

exterioritatea limbajului (faptul că limbajul se exprimă într-o substanță) se deduce din semanticitate și alteritate” (COSERIU 1972/1978: 158, nota 15). Coșeriu numește aceste trăsături *universalii ale limbajului*, considerându-le fundamentale pe primele trei dintre ele (*creativitatea, semanticitatea și alteritatea*)⁷⁶, *istoricitatea și materialitatea* fiind secundare („o combinație de alteritate și altceva”) (COSERIU (INTERV.) 1997: 249; vezi și COSERIU 1999/2001: 80–81).

Limbajul, ca orice alt obiect supus investigării științifice, trebuie să fie caracterizat în integralitatea sa, nu doar în aspecte particulare a căror descriere este, desigur, mai accesibilă, dar niciodată suficientă. În plus, trăsăturile considerate definitorii pentru limbaj ca întreg sunt direct reflectate și implicate în investigarea fiecărui aspect în parte.

Eugeniu Coșeriu consideră limbajul fenomenul definitoriu pentru om în dimensiunea sa spirituală și primar în raport cu toate celelalte manifestări culturale ale ființei umane. Dacă vom căuta un corespondent al *obiectului limbaj* astfel definit în generativism, acesta ar putea fi *facultatea limbajului* ca sistem de principii înnăscute, determinate biologic (CHOMSKY 1986: 24). Reiese, din întreaga teorie generativistă, că facultatea limbajului este, practic, echivalentă cu *competența lingvistică* a vorbitorilor (înzestrarea biologică la care se adaugă experiența lingvistică). Raportând acest obiect la teoria integralistă, observăm că el corespunde doar ariei identificate drept *cunoaștere (dynamis)*⁷⁷. Oricât de detaliat ar fi el descris și caracterizat, nu se va putea obține o viziune completă și coerentă asupra limbajului în ansamblul său.

2.7.2.1. Semanticitatea limbajului

Limbajul are – sau, mai bine zis – este semnificat. „Limbajul este, fără îndoială, expresie, dar nu expresie ca simplă reacție, manifestare imediată și necesară «în mod natural», ci expresie a unui semnificat «obiectiv»” (COSERIU 1966/1977B: 37).

Coșeriu definește *semanticitatea* limbajului ca trăsătură esențială a acestuia, prin contradicție cu teza primordialității expresiei față de semnificat, argumentele de mai jos fiind esențiale pentru această idee:

- limbajul este semnificat cu expresie, și nu invers;
- semnificatul este finalitate sau funcție a limbajului;
- limbajul nu este nici adevărat, nici fals, el fiind anterior distincției înseși între adevăr și falsitate.

⁷⁶ În raport cu nevoile contextuale în care menționează universalii limbajului, Coșeriu schimbă, uneori, ordinea în care acestea sunt enumerate. După cum se poate vedea și mai sus, în studiul *Los universales del lenguaje (y los otros)*, din 1972/1978, primele universalii menționate sunt semanticitatea și alteritatea, în vreme ce în interviul din 1997 și în studiul din 1999/2001, ca și în multe altele, pe primul loc se află creativitatea.

⁷⁷ Prin aceasta nu afirm că cele două concepte (*competența lingvistică* în generativism și *saber hacer* în integralism) ar fi echivalente. Ele doar vizează aceeași sferă a obiectului cercetat, prezentând diferențe considerabile în ceea ce privește trăsăturile lor.

Primul argument se referă la faptul că, în limbaj, semnificatul e determinant, iar nu expresia, aceasta existând pentru semnificat și nu invers. E o afirmație care nu trebuie înțeleasă în sens cronologic. Nu se produc semne materiale pentru semnificații deja date. „Creația de conținut și expresie” se produce simultan, în cadrul funcției semnificative, și reprezintă „cunoașterea și forma de obiectivare a cunoașterii înseși” (COSERIU 1966/1977A: 26–27)⁷⁸. Acest proces de creație simultană a conținutului și a expresiei se produce, inevitabil, la nivelul idiomatic (al limbilor particulare); desigur, nu doar la acest nivel. Vorbirea în general reprezintă cadrul permanent al tuturor actelor de limbaj, iar textul este locul de manifestare a „produselor” funcției semnificative. Astfel, creația de semnificate plus expresie trebuie privită ca un universal al limbajului, implicând cu necesitate cele trei planuri ale limbajului identificate de către Eugeniu Coșeriu.

Analizarea, din perspectivă integralistă, a acestei funcții ce implică semnificatul ca unul dintre polii săi generează un element suplimentar de incompatibilitate prin raportare la generativism. Dat fiind că studierea limbilor constituie doar un instrument în cadrul unui demers al cărui obiectiv este, de fapt, explicarea vorbirii (realizată, inevitabil, prin intermediul limbii), generativismul e caracterizat ca o gramatică a funcționării limbii în vorbire. Aceasta operează cu un singur tip de conținut: *meaning*, definit prin raportare la stările de lucruri extralingvistice, designate prin propoziții, și față de care este analizat în termeni de adevăr și falsitate⁷⁹. Așadar, raportul dintre semnificat și expresie nu ar putea fi corelat în generativism decât cu cel între *meaning* și expresie, însă lipsa de concordanță între planurile limbajului (ca și între conceptele care vizează conținutul), așa cum sunt ele văzute în cele două teorii, ar forța o comparație neavenită și total neproductivă.

În ce privește ideea creației de semnificate ca funcție sau finalitate a limbajului, vom întâmpina aceeași lipsă a obiectului comparației între cele două teorii. În viziune coșeriană, limbajul e creație perpetuă de semnificate. Acestea reprezintă conținuturi ale conștiinței,

⁷⁸ Ideea, de o importanță crucială pentru lingvistica integrală, este subliniată și de către Martínez del Castillo în volumul său din 2010, în analiza pe care autorul spaniol o realizează cu privire la relațiile dintre vorbire, spunere și cunoaștere: „Vorbirea, spunerea și cunoașterea sunt trei aspecte ale unei aceleiași activități unice, care se desfășoară și se manifestă în limbaj atât ca activitate în sine, cât și ca operațiuni mentale pe care le presupune. Niciodată nu avem vorbire fără spunere, nici spunere fără cunoaștere, deși nu și invers” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 295). Se insistă, în această analiză, și asupra realizării procesului de cunoaștere prin limbă, la nivel idiomatic: „Dată fiind condiția istorică a subiectului creator, o limbă ca ansamblu și sistem de forme deja realizate și comune este întotdeauna legată de o formă de gândire sau o formă de creare și concepere a realității într-un sens dat. În acest sens, gândirea, care în sine este absolută pentru că este liberă, creativă și individuală se realizează istoric, ca ansamblu și sistem acceptat de forme de concepere a realității” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: 295-296).

⁷⁹ Conceptul nediferențiat de *meaning* poate fi considerat unul mai degrabă primitiv, care va aduce cu sine multă confuzie în cadrul acestei teorii. În plus, utilizarea sa constituie un regres pentru lingvistica anglo-saxonă, atâta vreme cât existau deja, la momentul promovării sale, viziuni asupra conținutului lingvistic mai complexe, precum cea a lui Alan S. Gardiner, care, în lucrarea sa din 1932, *The Theory of Speech and Language*, făcea distincția între *meaning* (*Bedeutung*) și *thing meant* (*Bezeichnung*) – un element nesupus condiției de existență, la fel ca noțiunea coșeriană de „designat”. Alți lingviști au operat cu dihotomiile *meaning* și *denotation* sau *meaning* și *reference* (COSERIU 1992/2009: 21, nota 6). Vezi prezentarea dezavantajelor conceptului de *meaning* și în COSERIU 1968: 25, COSERIU 1970/1991: 189–191.

forma în care ființa umană concepe și cunoaște lumea. Limbajul își are finalitatea *în sine însuși*. Toate „utilizările” sale (apofantică, poetică, pragmatică⁸⁰) sunt ulterioare acestei finalități și sunt secundare, din punct de vedere logic, în raport cu ea. Termenul de comparație ne lipsește aici deoarece în generativism nu s-a pus problema existenței unei finalități interne a limbajului. Primele cercetări în cadrul acestei doctrine vizau crearea unor gramatici adecvate pentru descrierea limbilor particulare. Complexitatea problematicei abordate a crescut ulterior prin extinderea sferei de cercetare la aria mult mai provocatoare a *competenței lingvistice*. În timp, „misterul” cel mai dificil, dar și cel mai incitant de dezlegat a ajuns a fi posibilitatea însăși a existenței facultății limbajului într-o lume care nu presupune și nu propune nimic altceva de natura acesteia. Astfel, întrebarea ce se pune în generativism nu e nicidecum care ar fi finalitatea limbajului, ci care anume sunt cauzele/condițiile care au făcut posibilă vorbirea. Nu *în ce scop* există limbajul, ci *din ce cauză* și *cum e posibil* ca el să existe. În interiorul unei teorii care încearcă descifrarea „algoritmului” facultății limbajului doar în ideea că acesta ar putea sluji înțelegerii structurii și funcționării creierului uman, vorbirea ca activitate cu o finalitate proprie nu e, pur și simplu, conceptibilă.

În viziune integralistă, limbajul ca *logos semantikos* este anterior distincției între adevăr și falsitate, între existență și inexistență. Ca „unitate dintre rațiune și lucru [*unidad de razon y cosa*] el nu e reflecție și, în formele sale primare, nu implică analiza lucrurilor pe care le designează: este *apprehensio indivisibilium*, și, de aceea, nu este nici adevărat, nici fals. [...] nu se poate spera că limbajul ca atare *enunță* ceva *despre* esență sau existență: este *logos semantikos* (expresie pur și simplu semnificativă), nu *logos apofantikos* (enunț asertiv)” (COSERIU 1966/1977b: 55–56).⁸¹

Dacă ar fi să găsim un principiu structurant al logosului semantic, acesta ar putea fi ceea ce Humboldt numea „forma internă” a limbajului. Coșeriu însuși explică cele trei înțelesuri posibile ale acestui concept. Astfel, în sensul cel mai general, el se poate aplica limbajului și relației acestuia cu realitatea extralingvistică, reprezentând „forma aprehensiunii realității, a intuiției lumii”, ceea ce organizează în mod primar experiența umană a lumii. Cu privire la limbile particulare, același concept se aplică pentru a desemna relația lor cu realitatea extralingvistică. În acest sens, fiecare limbă este o formă și diferitele limbi sunt forme diferite. Al treilea sens al conceptului vizează relația idiomatică internă între fapte particulare ale unei limbi și principiile pe care acestea se bazează. Forma lingvistică e aici principiul organic al structurării (sau ansamblul de principii de structurare) al fiecărei limbi, conceptul identificându-se, în acest caz, cu acela de *tip lingvistic* (COSERIU 1969/1978: 113–114).⁸²

⁸⁰ Aceste determinări au fost stabilite tot de către Eugeniu Coșeriu ca fiind ulterioare logosului semantic. Vezi, de exemplu, studiul *El hombre y su lenguaje*, unde sunt prezentate reducățiile inerente limbajului atunci când este cercetat doar din unul dintre aceste puncte de vedere, în special atunci când se pretinde că respectiva abordare ar fi, de fapt, totală, integrală.

⁸¹ Pentru istoricul conceptului de *logos semantikos*, vezi, de exemplu, COSERIU 1988/2009: 57–59.

⁸² Pentru explicații ale conceptului de *formă internă* vezi și COȘERIU 1999B: 462–463. Această referință trimite la conferința *Starea actuală a problemei „limbajul și viziunea lumii”*, susținută la Cluj-Napoca, Facultatea de

Același concept de *formă internă* este valorificat și de către Chomsky, într-o asociere cu structuri nou create, în propria sa teorie: „... mi se pare că „structură de adâncime” și „structură de suprafață” [...] corespund îndeaproape „forme interne” și „forme externe” humboldtiene, (folosite în cazul unei propoziții)...” (CHOMSKY 1965: 16, nota 199). Este discutabilă însă posibilitatea folosirii acestui concept la nivel de propoziție, așa cum precizează Chomsky în paranteza de mai sus. La Humboldt, conceptul de *formă internă* privește o modalitate proprie fiecărui idiom, constituită cultural și istoric, de a vedea lumea, un concept care nu poate fi spart și aplicat elementelor constitutive ale limbajului, ale limbii sau ale unei teorii lingvistice, oricare ar fi aceasta; la Chomsky însă, așa-zisul corespondent al *forme interne*, structura de adâncime, este un element de natură sintactică, produs constitutiv (deci parțial, în raport cu limba), al unei ipoteze elaborate în cadrul unei teorii, un element care nu are nimic în comun cu conceptul humboldtian: nu este presupus a fi de natură culturală, ci biologică, parte a înzestrărilor creierului, cu care orice ființă umană se naște; nu privește limba în ansamblul său, ci doar un element presupus, situat, din nou, la un alt nivel – acela al vorbirii, al capacității general-umane de a produce acte de limbaj; este parte a unei ipoteze elaborate și supuse verificării în cadrul teoriei, care poate fi – și, după cum știm, va chiar fi, în final, abandonată.

Analizând această corespondență mai în detaliu, prin perspectiva planul istoric și deci a semnificatului ca plan de conținut, se poate spune că Humboldt vedea în „forma internă”, în primul rând, organizarea specifică a conținuturilor unei limbi, structurarea idiomatice a semnificatelor, anterioară distincției între adevăr și falsitate. Or tocmai acest aspect e imposibil de redat în generativism. Chiar dacă *meaning*-ul propoziției se situează la nivelul structurii de adâncime, e imposibil ca prin aceasta să se dea seama de organizarea semnificațională a limbii. Ceea ce se înțelege, în generativism, prin *meaning* reprezintă, în termeni integraliști, *designatul*⁸³, o categorie de conținut ce permite - ca determinare ulterioară a semnificatului - raportarea la lumea extralingvistică, față de care se pot stabili valori de adevăr.

Dat fiind incontestabilul prestigiu de care Chomsky se bucură ca lingvist pe plan mondial, cercetările sale, ca și premisele acesteia, sunt rareori puse la îndoială. Mai mult, adecvarea modului în care acesta preia și integrează în teoria sa idei aparținând unor lingviști sau filosofi este rareori pusă la îndoială, fiind luată de bună și nici măcar chestionată. Astfel, chiar diverși critici ai teoriei sale au căzut în plasa sofisticată a adaptărilor mai mult sau mai puțin amatoriste pe care acesta le-a realizat. Sydney M. Lamb nu pare a fi fost convins de

---

Litere, în mai 1999. Conferința a fost transcrisă de pe bandă magnetică și pregătită pentru a fi publicată într-un volum ce urma să conțină mai multe texte ale lui Eugeniu Coșeriu. Acest volum se află în curs de apariție. Numărul paginilor indicat în referințele din teza de doctorat corespunde ultimei variante de tehnoredactare a textelor, pregătite pentru publicarea în acest volum.

⁸³ Vezi analiza exemplelor și relevanța lor pentru relația dintre semnificat și designat în COSERIU 1973/1977: 250–252. Vezi, de asemenea, mai jos (subcapitolul 3.2.2.2), analiza corespondenței dintre designat (integralism) și meaning (generativism).

soliditatea teoriei generativiste, el criticând sever cele două volume publicate de către lingvistul american în 1964 (*Current Issues in Linguistic Theory*) și 1965 (*Aspects of the Theory of Syntax*), așa cum am arătat deja mai sus, în subcapitolul 2.4.3. Totuși, el dă prea mult credit tocmai prelucrării de către Chomsky a ideilor humboldtiene în *Current Issues in Linguistic Theory* (forma internă a limbii și creativitatea limbajului). Lamb afirmă că discutarea teoriei humboldtiene este, în acest volum, foarte interesantă. „Este de înțeles”, afirmă el, „că Chomsky exagerează poate, puțin, asemănarea dintre ideile lui Humboldt și cele proprii, dar o asemănare reală poate cu ușurință fi sesizată” (LAMB 1967: 413). După cum se poate vedea mai sus, asemănarea se reduce, din punct de vedere integralist, la simpla utilizare a acelorași termeni. Interpretarea lor în viziune generativistă reprezintă doar o distorsionare a lor, care generează o înțelegere total eronată, în interiorul generativismului, dar și, iată, la diferiți comentatori ai teoriei.

În afară de Eugeniu Coșeriu, nu mulți alți lingviști par a fi sesizat aceste inadvertențe în interpretarea de tip generativist a ideilor humboldtiene. În parte, acest lucru se datorează unei cunoașteri nu foarte profunde a operei filosofului german, mai ales în context anglo-saxon. Un alt motiv pentru care aceste idei nu au fost mult comentate ar putea fi însă și acela că baza filosofică, improvizată, după cum spuneam, abia ulterior conturării teoriei generativ-transformaționale, nu este, de fapt, crucială pentru teoria însăși. Cu aceste idei filosofice la bază sau cu altele, de exemplu cu cele sugerate de către Foucault, generativismul ar fi fost același. Cercetarea orientată spre identificarea structurilor biologice care fac posibil limbajul se poate desfășura la fel de bine cu sau fără premise de filosofie a limbajului, acestea nefiind direct implicate în modul de concepere a explicațiilor achiziției și utilizării limbajului de către vorbitori. Trebuie subliniat din nou faptul că efortul lui Chomsky de a contura o epistemologie a lingvisticii a reprezentat un factor stimulat în epocă și rămâne meritoriu, în ciuda carențelor vizibile ale acestui demers.

Este nevoie, e adevărat, de o profundă înțelegere a operei lui Humboldt pentru a obține certitudinea că anumite concepte elaborate de către lingvistul german sunt preluate/utilizate/interpretate cu înțelesul lor inițial. Din dorința de a nu nedreptăți în vreun fel eforturile de înțelegere a operei humboldtiene de către lingvistul american, menționez o posibilă conexiune legitimă între lingvistica generativă și opera lui Humboldt. Este vorba de o legătură sesizată de către Eugen Munteanu în *Introducerea* pe care acesta a elaborat-o pentru a prefăța prima traducere în limba română a celei mai însemnate scrieri humboldiene cu privire la limbaj: *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, traducere realizată de același Eugen Munteanu. Astfel, lingvistul român identifică un demers de integrare a conceptului de *formă* într-un „complex ideatic în care se propune concilierea a ceea ce este, din punct de vedere formal, particular în fiecare limbă cu câteva constante universale ale limbajului ca atare. Între aceste constante, Humboldt face referire la raporturile de desemnare dintre cuvinte și concepte (*Bezeichnung der Begriffe*), la caracterul

universal al expresiei fonice, concretizat în identitatea „aparaturii fonator” la toți oamenii (*Gleichheit der Lautorgane*), și la simbolismul fonetic (*Beziehungen ... zwischen einzelnen Consonant- und Vocallauten und gewissen sinnlichen Eindrücken*), adică evocarea unor atribute ale obiectelor desemnate prin calitățile intrinseci ale unor sunete. Prin aceste disocieri, Humboldt pare să sugereze că unitatea de ansamblu a limbajului uman transcende diferențele dintre limbi sau, cu alte cuvinte, că un principiu formativ universal se supra-ordonează configurărilor particulare ale limbilor concrete” (MUNTEANU E 2008: 16).

Elementele pe care Humboldt le plasează într-un nivel „supra-ordonat”⁸⁴ limbilor particulare țin fie de nivelul biologic al vorbirii (identitatea aparatului fonator la toți indivizii), fie de ceea ce în integralism se definește drept planul universal al limbajului (celelalte fenomene enumerate mai sus). Situaarea aspectelor specifice producerii biologice a vorbirii la nivelul respectiv este una cât se poate de firească, însă o astfel de conexiune nu este nici pe departe suficientă pentru a îndreptăți reducția limbilor la câteva trăsături universale.

De altfel, Munteanu precizează, în continuarea fragmentului citat mai sus, faptul că Humboldt privește „ca pe un dat necesar” diversitatea limbilor și a popoarelor. Limbile reprezintă „exterioritatea și mijlocul de formare a „specificității spirituale a națiunilor” (*Geisteseigentümlichkeit der Nationen*). Doar luarea în considerare a diversității spirituale poate, așadar, explica diversitatea de structură a limbilor, reclamând deopotrivă procedeul comparativ drept metoda cea mai adecvată a studiului și cercetării limbilor” (MUNTEANU E 2008: 16).

2.7.2.2. Alteritatea limbajului

Ca și dimensiunea semanticității, alteritatea este un universal al limbajului care se manifestă îndeosebi în cadrul limbilor particulare, al unei comunități de vorbitori. Un subiect presupune întotdeauna existența altor subiecți, participanți la aceeași istoricitate (atunci când nu e vorba de „subiectul absolut”, care creează fără a avea neapărat sau fără a avea în primul rând conștiința creării „pentru un altul”). De aceea, se presupune că această dimensiune este prezentă deja în creația de semnificate. Limbajul nu este un simplu „fapt social”, un „produs” al societății comparabil cu „instituțiile” sociale; dimpotrivă el este, prin alteritate, fundamentul oricărei asocieri umane (COSERIU 1999/2001: 81).

Coșeriu distinge între *comunicarea a ceva* altuia (care aparține practicii limbajului și, ocazional, poate lipsi) și *comunicarea cu altul* (presupusă ca o condiție originară pentru orice act lingvistic). „În acest al doilea sens, comunicarea e esențială pentru limbaj ca atare, în timp ce pentru poezie (limbajul absolut) nu este. Limbajul e întotdeauna orientat către altul, inclusiv ca fenomen de creație lingvistică primară. Semnificatele și semnele nu se creează

---

⁸⁴ Vezi, mai sus, în corpul acestui subcapitol, primul dintre cele trei înțelesuri pe care Coșeriu le explicitează pentru conceptul de „formă internă” la Humboldt.

doar pentru a fi (ca în artă) ci se creează pentru a fi pentru alții, ca fiind *deja* și ale altora (se creează, deci, întotdeauna într-o limbă determinată)” (COSERIU 1966/1977A: 31). Este important de subliniat faptul că Eugeniu Coșeriu vede alteritatea ca pe o dimensiune imanentă a ființei umane, caracterizând astfel, prin această trăsătură, vorbitorul-ascultător, mai degrabă decât să o fixeze exclusiv la nivelul istoric al idiomurilor (COSERIU 2004: 20).

Și concepția coșeriană a alterității ca dimensiune fundamentală a subiectului vorbitor poate fi raportată, ca multe alte idei, la gândirea humboldtiană: „Așadar, chiar dacă facem abstracție de comunicarea între un om și celălalt, vorbirea este o condiție necesară a gândirii fiecărui individ în cercul închis al izolării sale. În fenomenalitatea sa, limba se dezvoltă totuși doar într-un cadru social, iar omul se înțelege pe sine numai în măsura în care a verificat, prin încercări, cât de inteligibile sunt cuvintele sale pentru ceilalți. Obiectivitatea sporește când cuvântul plăsmuit de către un subiect este rostit din nou de gura altcuiva. Prin aceasta nu i se răpește nimic subiectivității, căci un om se simte mereu una cu alt om; dimpotrivă, subiectivitatea este întărită, dat fiind că, preschimbata în limbă, reprezentarea nu mai aparține exclusiv unui unic subiect. Transferându-se în alții, subiectivitatea se unește cu ceea ce este comun întregii specii umane și din care fiecare individ deține o specificare ce poartă în sine aspirația de a găsi o întregire în ceilalți” (HUMBOLDT 1836/2008: 91).

O consecință a elaborării conceptului de „alteritate” este corectarea ideii saussuriene a limbii ca exterioară individului, depusă în creierele „masei” de indivizi, limba nefiind perfectă în niciunul dintre ei. Această idee se bazează pe conceptul de *conștiință colectivă* al sociologului francez E. Durkheim. În același timp, pentru Saussure limba este „partea socială” a limbajului, pe care individul, prin propriile sale puteri, nu poate nici să o creeze, nici să o modifice. Coșeriu afirmă că „faptele sociale nu sunt exterioare indivizilor, nu sunt *extraindividuale*, ci *interindividuale*, corespunzând prin aceasta modului de a fi al omului, care este un „a fi împreună cu alții”. În măsura în care e recunoscut ca „aparținând și altora”, sau se creează cu acest scop, faptul social – și, în particular, limba – îl depășește pe individ, dar nu-i este în niciun fel „exterior”, căci specificul omului este de „a ieși din sine însuși”, de a se depăși pe sine însuși ca simplu individ; și manifestarea prin excelență, modul specific al acestei depășiri de sine este tocmai limbajul. Tot așa, nu este adevărat că individul nu creează faptul social; dimpotrivă, îl creează neconținut, căci forma specifică de „a crea” faptul social este tocmai participarea, adică adoptarea și recunoașterea ca „propriu” a ceva care, în același timp, se recunoaște ca fiind „și al altora”. De aceea, faptele sociale nu i se impun individului, ci individul le adoptă ca moduri necesare și adecvate pentru expansiunea sa” (COȘERIU 1958/1997: 39).

Alteritatea ar reprezenta, așadar, realitatea „împărtășirii” permanente a tradiției lingvistice în cadrul unei comunități, dar și a faptelor noi de limbaj, care sunt, și ele, create cu deschidere către posibili interlocutori. Deși considerată un universal al limbajului, alteritatea se manifestă ca atare tot în palierul limbilor particulare, palier la care are loc comunicarea

interindividuală efectivă. Acesta presupune existența unei dimensiuni culturale pentru fiecare limbă în parte, o dimensiune inerentă „dialogului”, ca și creației de fapte noi în respectiva limbă. Astfel, limba nu reprezintă o constrângere, o limitare sau o determinare a universalului reprezentat de alteritate. Coșeriu spune că faptul social – și limba ca fapt social – e adoptat cu titlu de *obligatio* (în sensul latinesc al cuvântului, de „obligație adoptată în mod liber”) (COSERIU 1988/1992: 216).

Ideea alterității ca trăsătură esențială a limbii la Coșeriu⁸⁵ o regăsim și la Gadamer, care așază această caracteristică alături de înconștiența față de sine caracteristică vorbirii și de universalitatea limbii (GADAMER 1966/2001: 472–473), drept caracteristici esențiale pentru limbă.

Căutarea universalilor este, într-un anumit sens, căutarea Graalului, un Graal niciodată întâlnit, fie pentru că nu există, fie pentru că nu poate fi întâlnit acolo unde e căutat (COSERIU 1972/1978: 150). Probabil a doua dintre aceste situații ar putea caracteriza încercarea generativistă de descoperire a universalilor. Să ne amintim că, de fapt, menirea declarată a cercetării de tip generativist este tocmai identificarea aspectelor universale ale limbajului. Procedura aplicată în acest scop este reducerea progresivă a structurilor de producere a propozițiilor prin postularea unor modele identificabile în și aplicabile pentru un număr cât mai mare de limbi, demers care ar trebui să le asigure respectivelor reguli, în cele din urmă, universalitatea. De asemenea, „sediul” acestor modele comune e postulat a fi dimensiunea biologică a limbajului: *facultatea limbajului*. La un stadiu finalizat al acesteia, în aspectele ei esențiale, s-ar ajunge prin adăugarea experienței date de către o limbă particulară. Facultatea limbajului apare, în substanța ei, „ca fiind un sistem computațional, [...] constrâns în structură și rigid în operațiile sale esențiale, și nu un complex de dispoziții sau un sistem de obiceiuri și analogii” (CHOMSKY 1986: 43). Aceasta ar fi, probabil, cea mai apropiată analogie ce s-ar putea face între conceptul coșerian de „alteritate”⁸⁶ și elementele permise de cadrul teoriei propuse de către Noam Chomsky. După cum se poate vedea din nou, nivelul la care se „lucrează” este, în generativism, cel al planului biologic al limbajului, căruia i-ar aparține acele scheme de organizare sintactică identificate ca fiind comune în toate limbile particulare. Rezultatul acestei operațiuni nu ar avea însă, în final, caracter de universalitate, ci de

---

⁸⁵ Coșeriu afirmă că preia ideea alterității ca trăsătură fundamentală a limbajului de la Pagliaro: „Unui astfel de subiect, care din punctul de vedere al îndeletnicirii sale, vorbirea, este din capul locului doar unul dintre numeroșii subiecți posibili legați prin această îndeletnicire de alți subiecți, i se poate atribui o dimensiune deosebită, o dimensiune pe care eu o numesc, la fel ca Antonino Pagliaro, *alteritate*” (COSERIU 2003/2009: 33). Editorul volumului apărut în 2009 precizează faptul că studiul publicat în acest volum sub titlul *Lingvistică generală, teoria limbajului, filosofia limbajului* reprezintă o adaptare a capitolului 2, *Die philosophische Problematik in bezug auf die Sprache: Was ist Sprachphilosophie?* al volumului coșerian *Geschichte der Sprachphilosophie. Von den Anfängen bis Rousseau*, publicat în 2003: 12–18.

⁸⁶ Prin definiție, generativismul nu este o lingvistică a comunicării. Dacă această dimensiune apare ca esențială pentru limbaj în structuralism, în generativism ea este exilată în domeniul performanței. Știm că performanța se opune competenței, zona ce reprezintă, prin contrast, centrul de interes în generativism, aceasta fiind mai degrabă o lingvistică a formalizării cogniției.

generalitate, iar generalitatea nu poate fi considerată o garanție a universalității⁸⁷. Mai mult, se poate afirma, în urma acestei analize, că *alteritatea* este pur și simplu incompatibilă cu o viziune biologică asupra nivelului universal al competenței lingvistice, sau, din perspectivă inversă, că o explicație prin substratul biologic, așa cum apare în concepția generativistă, își este auto-suficientă, în materialismul ei reduționist, și exclude orice deschidere spre dimensiunea (spirituală a) alterității⁸⁸.

2.7.2.3. Creativitatea lingvistică

Dintre toate trăsăturile considerate de către Coșeriu universalii ale limbajului, *creativitatea* este cea care se regăsește, cel puțin nominal, cu mare pregnanță și în generativism. Mai mult, în ambele teorii, se afirmă preluarea conceptului din opera lui Wilhelm von Humboldt. De asemenea, deși ambii lingviști (Coșeriu și Chomsky) susțin că utilizează conceptul cu sensul asociat acestuia de către filosoful german, caracteristicile atribuite lui sunt atât de diferite, încât singurul element ce pare a-i rămâne comun în cele două teorii este numele.

În integralism, concepția humboldtiană este preluată riguros, Coșeriu făcând chiar un istoric al constituirii acestui concept, definitoriu pentru dimensiunea limbajului ca activitate, ca *energeia* (activitate anterioară potenței). A înțelege limbajul ca *energeia* înseamnă a-l considera activitate creatoare la *toate* nivelurile sale (universal, istoric, particular). Pe lângă manifestarea sa în limbajul în general, se consideră că fiecare act de vorbire este, într-o anumită măsură, un act creator; de aici, necesitatea de a apela la contexte și la situații de vorbire în interpretarea oricărui act lingvistic (COSERIU 1966/1977A: 21). De asemenea, *energeia* se manifestă la nivelul limbilor particulare. Ca „limbă” sau ca „idiom” limbajul trebuie considerat „sistem istoric de producere lingvistică”, „ansamblu istoric determinat de procedee lingvistice, de moduri de a face [*modos de hacer*]. Limbile au un sistem dinamic; ele nu cuprind numai ce este spus, ci și ceea ce se poate spune într-o limbă” (COSERIU 1966/1977B: 46). Un idiom nu este doar materialul amorf disponibil pentru utilizare în interiorul unei tradiții. Pe lângă acest material, orice act lingvistic nou e marcat, inevitabil și permanent, de „creația ca alegere liberă și structurare nouă a reprezentărilor lingvistice pe care vorbitorul le posedă sau ca invenție absolut inedită (și care poate rămâne neînțeleasă, să nu se mai repete, dar să fie mai mult sau mai puțin lămuritoare pentru situația sau pentru contextul respectiv și să fie înțeleasă de ascultător printr-un efort interpretativ, care e de re-creație). Limba nu ne este niciodată în întregime suficientă pentru a ne exprima în fiecare caz

---

⁸⁷ În sensul diferențierii „universal” vs. „general” în COSERIU 1972/1978: 152.

⁸⁸ Pentru această completare binevenită, ce evidențiază consecințele finale ale viziunii celor două teorii lingvistice asupra limbajului, caracterizat în dimensiunea sa universală, îi mulțumesc Emmei Tămăianu-Morita, care a sugerat, în cadrul referatului său privitor la teza de doctorat, menționarea explicită a acestei idei.

particular, dat fiind că intuițiile noastre (conținutul cognitiv căruia îi dăm formă prin limbaj) nu sunt niciodată identice altora anterioare. Creația e, deci, constantă în limbaj, nu caracterizează doar momentul inițial al unui simbol, ci fiecare act de vorbire” (COSERIU 1952/1977: 75–76).

Conceptul de *creativitate* poate fi explicat și prin asocierea cu acela humboldtian de *formă*, care se aplică la toate nivelurile limbajului. Dacă limba este considerată „un repertoriu de cuvinte și un sistem de reguli”, ea va fi interpretată ca *forma formata*. Pentru Humboldt însă, limba e, înainte de toate, *forma formans* (DI CESARE 1991: LVI), adică dinamicitatea limbii, nu elementele gata date și fixate în interiorul ei.

Chomsky pretinde a încerca pentru prima dată o revalorificare a concepției humboldtiene asupra creativității, în antecedenta aceluiași concept fiind inclusă și filosofia raționalistă a lui Descartes. De altfel, „caracterizarea de către Humboldt a limbajului ca *energeia* mai degrabă decât ca *ergon* [...] extinde și elaborează – adesea, în aproape aceleași cuvinte – formulările tipice ale lingvisticii carteziene și ale filosofiei romantice a limbajului și ale teoriei estetice” (CHOMSKY 1966: 19). Chomsky echivalează *forma* humboldtiană cu *regulile generative* concepute de către el ca legi de generare a limbajului⁸⁹. Treptat, *forma* este tot mai mult asimilată teoriei generative, ea fiind (re)definită, de la un moment dat, în termeni mai mult sau mai puțin proprii doctrinei chomskyene. Astfel, lingvistul american afirmă că „rolul și semnificația fiecărui element individual pot fi determinate doar considerându-l pe acesta în relație cu forma de bază, *adică* (s.m.) în relație cu regulile generative fixe care determină modul formării lui. Acest principiu generativ de bază trebuie să caute lingvistul să îl reprezinte într-o gramatică descriptivă. Noțiunea de *formă* ca *proces generativ* stă la baza întregii concepții humboldtiene despre natura limbajului și despre uzul și achiziția lui, constituind poate cea mai originală și fertilă contribuție a sa la teoria lingvistică” (CHOMSKY 1975B: 17).

Vom aminti o ultimă raportare a generativismului la concepția lingvistică a lui Humboldt în ce privește noțiunea de creativitate. Este vorba de bine cunoscuta distincție făcută de către Chomsky în interiorul acestei noțiuni: „între felul de „creativitate” *care lasă limba în întregime neschimbată* (s.n.) (ca în producerea – și înțelegerea – de noi propoziții, o activitate în care individul adult este permanent angajat) și felul care *schimbă setul de legi gramaticale* (s.n.) (ex. schimbarea analogică). Dar aceasta este o distincție fundamentală. De fapt, instrumentele tehnice pentru studierea „creativității guvernate de legi” ca distinctă de „creativitatea schimbătoare de legi” au fost la îndemână doar în ultimele câteva decenii, în cadrul cercetărilor în logică și în bazele matematicii. Dar, în lumina acestor dezvoltări, e posibil să ne întoarcem la întrebarea pe care și-o adresa Humboldt și să încercăm să

---

⁸⁹ „Există un factor constant și uniform la baza acestei „lucrări a spiritului”; acesta este numit de către Humboldt „forma” limbajului. Numai regulile de generare de bază sunt fixe în limbaj. Raza și maniera în care procesul generativ poate opera în producerea efectivă a vorbirii (sau în perceperea vorbirii, pe care Humboldt o consideră parțial analogă performanței) sunt total nedeterminate” (CHOMSKY 1966: 19).

reprezentăm aspectele concrete ale formei de bază a limbajului, pentru că ea cuprinde „creativitatea guvernată de reguli”, cu ajutorul unei gramatici generative explicite” (CHOMSKY 1975B: 22).

Aceste „adaptări” ale viziunii humboldtiene asupra limbajului de către Chomsky au fost criticate în baza inadvertențelor flagrante prezente în interpretarea chomskyană. Astfel, Donatella Di Cesare consideră tentativele chomskyene de revendicare a lui Humboldt ca precursor al gramaticii generative „vane”, recunoscându-le acestora doar meritul de a fi suscitât „o aspră polemică asupra unor teme de mare relevanță pentru lingvistica din zilele noastre...” (DI CESARE 1991: XVII). De asemenea, Di Cesare respinge interpretarea chomskyană a conceptului de *formă*, afirmând că aceasta nu poate fi considerată „un ansamblu limitat de mecanisme fixe”, deoarece, dacă ar fi așa, ar fi vorba de ceva static, cel puțin în principiile sale constitutive. Așadar, regulile generative postulate de către Chomsky corespund, la Humboldt, *formei formata*, iar nu *formei formans*, deci produsului, nu producerii lingvistice. Apare, astfel, cu claritate, diferența ireconciliabilă între „generarea” chomskyană și „producerea” humboldtiană. Prima are o valoare operațională de evidentă proveniență logico-matematică; cea de-a doua are o valoare reală cu o puternică implicare istorico-teleologică (DI CESARE 1991: LIX–LX).

Inadecvarea comparației chomskyene între sistemul de reguli al limbii și creativitatea, așa cum e înțeleasă de către Humboldt, e semnalată și de către Coșeriu, care se detașează clar de interpretarea generativistă a acestei trăsături fundamentale a limbajului. Astfel, spune Coșeriu, omul nu creează la nesfârșit fapte pe baza unui sistem de reguli, reguli noi fiind mereu produse (COȘERIU (INTERV.) 1997: 162–163).

O posibilă corecție a acestei interpretări găsim și în scrierile lui Eugenius M. Uhlenbeck, chiar dacă nu cu referire directă la generativism. El crede că termenul de „creativitate” trebuie folosit nu pentru a caracteriza „persoanele capabile să exploateze potențialul morfologic al limbii lor”, ci mai degrabă „cazurile în care vorbitorul creează cuvinte noi pe baza unor mijloace neproductive [*improductive formations*]”, un lucru care se întâmplă ocazional. Chiar dacă nu toate aceste cuvinte sunt create în mod voit, multe dintre ele provenind, de fapt, din niște greșeli, există cazuri când se poate vorbi de procese creative conștiente, cu intenția clară de a produce efecte speciale de un tip sau altul. Uhlenbeck atribuie această capacitate poezilor sau altor persoane cu un simț lingvistic puternic dezvoltat, persoane despre care s-ar putea spune că practică jocuri de limbaj (Uhlenbeck ține să atragă atenția că nu e vorba aici, în niciun caz, de sensul wittgensteinian al jocurilor de limbaj) (UHLENBECK 1981: 166–167).

O idee similară găsim și la Gadamer, care respinge ideea conform căreia limba ar fi un efectiv de cuvinte și propoziții, de concepte, concepții și opinii. „În realitate, limba este acel cuvânt a cărui virtualitate ne deschide infinitatea faptului de a vorbi în continuare și de a vorbi unul cu celălalt și libertatea faptului de a vorbi cu tine însuși și de a lăsa să și se vorbească

(*das Sich-Sagen und Sich-Sagenlassen*). Nu convenționalitatea ei elaborată, nu povara preschematizărilor de care suntem copleșiți constituie limba, ci forța generativă și creativă de a fluidiza iar și iar un astfel de ansamblu” (GADAMER 1970/2001B: 511).

În ce privește distincția introdusă de către Chomsky între „creativitatea schimbătoare de reguli” și „creativitatea guvernată de reguli”, Coșeriu afirmă că ea este lipsită de sens deoarece, în realitate, funcționarea regulilor și schimbarea lingvistică nu sunt, în limbă, două momente, ci unul singur (COSERIU 1966/1977A: 21).

Chomsky nu va răspunde niciodată criticilor care i s-au adus, insistând în încercarea de a integra acești termeni în viziunea sa asupra limbajului, pe de o parte, și de a ne convinge de faptul că înțelesul dat lor este nu doar cel corect, ci și cel definit de către Humboldt însuși (dar și de către Descartes).

Una dintre problemele pe care această abordare le generează e preluarea ideilor chomskyene fără vreo chestionare de către alți cercetători, acestea ajungând astfel să fie răspândite sub girul marelui lingvist american. Un exemplu este cel al lui Howard Lasnik, altfel un reputat lingvist, care, în prefața cărții sale din 2000, argumentează ideea conform căreia limbajul nu poate fi considerat o listă de posibile comportamente folosind, după cum spune chiar el, termenii consacrați de către Chomsky dar împrumutați de la Humboldt și poate, „chiar mai semnificativ, de la Descartes”: aspectul creativ al utilizării limbajului (LASNIK 2000: 3).

Adaptarea forțată a sensului celor două concepte se va reduce treptat în etapele ulterioare ale generativismului, problematica însăși a creativității fiind izolată într-un con de umbră. Din când în când, ea mai răzbește, cel puțin în discuții și dezbateri, fără a se mai bucura însă de același interes din partea cercetătorului american. Această caracteristică a limbajului s-a dovedit, se pare, prea complexă pentru a putea fi explicată, mai ales „în dimensiunea ei superioară”. Astfel, o redistribuire a ceea ce fusese în etapa *Cartesian Linguistics* și *Topics in the Theory of Generative Grammar* (1965, 1966) „creativitate schimbătoare de reguli”, specifică poetilor, copiilor și nebunilor, apare în dezbaterile susținute de către lingvistul american în Olanda, în compania filosofului francez Michel Foucault. Nesperând să o poată explica și limitându-și ambițiile la cea „de nivel mai jos”, creativitatea superioară aparține acum artiștilor și oamenilor de știință „atinși de geniu”, de genul lui Newton, și e raportată la conceptul puțin credibil, discutat mai sus, de *natură umană*. (Vezi, mai sus, subcapitolul 2.4.7. *Un concept „rapsodic” – natura umană*).

„... poate fi adevărată ideea conform căreia creativitatea în arte și științe, aceea care trece dincolo de normal, poate cu adevărat să implice proprietăți ale [...] naturii umane care s-ar putea să nu existe complet dezvoltate în masa umanității și să nu constituie parte a creativității normale de zi cu zi. // Credința mea este că știința se poate preocupa de problema creativității normale ca de un subiect pe care să îl încorporeze. Dar nu cred [...] că știința se poate preocupa, cel puțin într-un viitor apropiat, de adevărata creativitate, de realizările

marelui artist și ale marelui om de știință. Nu poate spera să abordeze aceste fenomene unice cu propriile-i puteri. Eu vorbeam de nivelurile inferioare ale creativității...” (CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: 133).

Capacitatea creativă a omului, relevată în ceea ce lingvistul american numea uzul limbajului și, într-un concept care le reunește pe ambele, CALU (*creative aspect of language use* – aspectul creativ al uzului limbajului), pare a rămâne un mister pentru Chomsky. „Mister” nu e aici doar o modalitate de referire la lucrurile greu sau imposibil de înțeles, ci chiar un fel de concept, elaborat de către Chomsky, în dihotomie cu cel de „problemă”. Perechea apare în volumul său *Reflections on Language* (1975) și este menționată, de exemplu, de către Margaret Drach, în articolul său în care tratează noțiunea de *creativitate* așa cum e ea înțeleasă în generativism. Așadar, distincția lui Chomsky se realizează între două tipuri de chestiuni care apar în studiul limbajului și al minții umane: cele care par a se situa în aria de acoperire a abordărilor și conceptelor destul de bine înțelese – acestea ar fi „problemele”, pe de o parte, și altele, care rămân la fel de obscure azi ca în ziua în care au fost formulate – chestiuni pe care Chomsky le numește „mistere”, pe de altă parte. Printre probleme s-ar situa chestiunile ce țin de competența lingvistică și de achiziția limbajului, unul dintre mistere fiind acela al creativității uzului lingvistic (CHOMSKY 1975B: 137). Drach semnalează, în primul rând, tocmai faptul că abordarea chomskyană a noțiunii de „creativitate” nu aduce absolut nimic nou în înțelegerea sau tratarea din punct de vedere lingvistic a acesteia. În plus, susține autoarea, ceea ce rezultă din demersul lui Chomsky este faptul că „rolul limbajului în performanța creativă a vorbitorului nu este mai important decât acela al pensulelor în performanța creativă a pictorului”. Așadar, „rolul limbajului în CALU [*creative aspect of language use* – uzul creativ al limbajului] este paralel cu acela al pensulelor în pictură, deci CABU [*creative aspect of brush use* – uzul creativ al pensulelor în pictură]” (CHOMSKY 1982: 426–427). La această observație a lui Drach, singurul răspuns al lui Chomsky este că e „un argument care cu greu poate fi luat în serios” (CHOMSKY 1982: 427).

De altfel, Drach mai subliniază un aspect important pe care îl observă în gândirea despre limbaj a lui Chomsky, și anume faptul că aceasta nu reușește să se debaraseze de ideea instrumentalității limbajului. E adevărat, în concepția lui, spre deosebire de aceea a pragmaticienilor în general, limbajul este un instrument al minții, nu al comunicării pragmatice, sau nu în primul rând al comunicării pragmatice - totuși, un instrument. Toate criticile aduse de Drach concepției chomskyene sunt puse de către lingvistul american, în replica pe care acesta i-o dă în 1982, pe seama neînțelegerii de către autoare a ideilor și conceptelor pe care el le-a emis, ca și a relațiilor dintre acestea și posibile anticipări ale lor. Drach se poate situa și ea, așadar, printre numeroșii lingviști care „nu au înțeles corect” generativismul și relațiile acestuia cu filosofia limbajului și lingvistica anterioară. Ea poate fi, astfel, adăugată șirului de lingviști care, iată, au eșuat în a desluși sensul modului în care

conceptul de „creativitate” a fost tratat de către Chomsky, urmând ca potențialii cititori să decidă partea de care se situează în abordarea și rezolvarea acestui „mister”.

2.7.2.4. Istoricitatea limbajului

„Nu există vorbire care să nu fie vorbire într-o limbă” (COȘERIU 1973/2000: 243). Limbajul se prezintă întotdeauna ca *limbă istorică* sau *idiom*. Aceasta face ca umanitatea să fie subdivizată în comunități istorice determinate. Limitele comunităților astfel date nu corespund limitelor mediilor altor manifestări umane (artă, tehnică, știință, filosofie) și sunt, oricum, mai constante (COSERIU 1966/1977B: 36–37). Din punct de vedere integralist și în conformitate cu tripartiția planurilor limbajului realizată de către Eugeniu Coșeriu, este extrem de important faptul că vorbirea se realizează întotdeauna sub semnul unei tehnici istorice a limbajului. Chiar și în calitatea sa de creație, vorbirea urmează regulile unui sistem de posibilități istoric determinat. Una dintre consecințele directe ale acestei idei este postularea limbajului ca activitate nu a unui „subiect absolut”, ci a unui „subiect istoric”. El aparține, în mod inevitabil, unei comunități idiomatice și își orientează activitatea (creatoare) înspre alți subiecți, membri ai aceleiași comunități. De altfel, universalul istoricității este definit de către Coșeriu și ca o combinație dintre creativitate și alteritate, deci, creativitate orientată înspre membrii comunității de vorbitori (COSERIU 1972/1978: 158, nota 15).

Situându-se la unul dintre cele trei niveluri ale limbajului, limbii istorice trebuie să îi poată fi aplicate toate punctele de vedere proiectate asupra acestuia din perspectivă integralistă, putând fi, deci, privită din cele trei puncte de vedere: *energeia*, *dynamis* și *ergon*. Astfel, la nivel istoric, „limbajul ca activitate este *limba concretă*, așa cum se manifestă ea în vorbire, ca determinare istorică a acesteia (de exemplu, „vorbirea *spaniolă*”, „vorbirea *franceză*” etc.); iar ca „potență”, este limba în calitate de cunoaștere tradițională a unei comunități (*competență „idomatică”*)” (COȘERIU 1973/2000: 236). Particularitatea limbii ca plan de manifestare a limbajului este că ea nu se prezintă niciodată „în formă concretă, deoarece la acest nivel totul se „produce” (se creează), sau rămâne în stadiul de *hapax* [...] sau, dacă se adoptă și se conservă istoric, intră ca parte componentă a competenței tradiționale. În acest sens, limba nu este niciodată *ergon*. *Ergon*, produs, poate fi numai limba „abstractă”, adică limba dedusă din vorbire și obiectivată într-o gramatică și un dicționar” (COȘERIU 1973/2000: 236–237). Ca urmare, limba va fi studiată în aspectul său de *dynamis*, de *competență idomatică*, nu ca produs, așa cum, inițial, chiar Coșeriu părea să accepte.

Acestea ar fi consecințele directe și cele mai generale ale considerării istoricității ca universal al limbajului în integralism. Manifestarea sa sub forma limbilor istorice este un fapt incontestabil. Deși neafirmat ca atare, el poate fi regăsit și în generativism, acționând însă într-o direcție inversă. În loc să fie enunțat și acceptat drept o caracteristică incontestabilă a limbajului, el este subînțeles ca un neajuns și un impediment în cercetare. De aceea, se fac

eforturi de depășire a sa, înspre rădăcinile comune care susțin biologic facultatea vorbirii și beneficiază de anterioritate cronologică în raport cu diversitatea lingvistică.

2.7.2.5. Materialitatea/exterioritatea limbajului

Exterioritatea limbajului (faptul că limbajul se exprimă într-o substanță) se poate deduce din semanticitate și alteritate (COSERIU 1972/1978: 158, nota 15).

Această trăsătură a limbajului se referă la raportul, inherent lui, între substanță și formă. Concepția coșeriană asupra respectivei probleme poate fi relaționată cu diferențierea între tipurile de obiecte, realizată de către Aristotel, pe baza criteriului dat de configurația specifică a acestui raport. Se deosebea, astfel, între *obiecte naturale* (substanțe care au luat o formă anumită; în acest caz, forma e determinată prin substanță); *obiecte matematice* (forme pure, indiferente față de substanțe) și *obiecte culturale* (în ființarea lor e determinantă forma, dar numai prin raportare la substanță) (COSERIU 1975: 23; vezi și MUNTEANU E 1991–1992: 74)⁹⁰. În viziunea integralistă asupra acestei relații, limbajul ține de categoria ultimă, întrucât în limbă, principiul formativ se manifestă doar conform posibilităților substanței date; în privința limbii, substanța nu este nici indiferentă, dar nici determinantă. Coșeriu exprimă acest raport astfel: „Limba nu este simplă formă și nici o formă situată *între* două substanțe, ci o formă *alcătuitoare* de substanțe. Expresia *formă și substanță* reprezintă o reproducere specială a faptului că, în limbă, morfematicul nu se lasă recunoscut și descris fără referință la *hyletic*. Acest fapt se întâmplă însă deoarece morfematicul este dat prin *hyletic*, iar *hyleticul* rămâne inclus în forma care îl creează. Substanța nu poate fi omisă, fiindcă ea este determinată (aleasă) de formă și inclusă în ea” (Coșeriu, apud MUNTEANU E 1991–1992: 75).

De altfel, materialitatea limbajului este diferențiată și de cea a altor activități culturale, chiar dacă, la fel ca pentru limbaj, conținutul acestora se constituie în conștiință și trebuie să fie reprezentat în lumea sensibilă. Astfel, materialitatea limbajului este întotdeauna materialitate specifică unei limbi (COSERIU 1999/2001: 80).

Despre obiectele culturale, Coșeriu spune, de asemenea, că sunt „egale” cu cele naturale, ca obiecte de studiu, avându-și propriul lor adevăr, pentru că sunt făcute tot cu „substanța naturii” și sunt obiecte pe care omul le întâlnește în lume. Ele sunt însă și ca obiectele matematice pentru că omul are, în legătură cu ele, siguranța și știința provenite din faptul că el însuși le-a creat. Funcționează aici cea cunoaștere originară pe care omul o are despre el însuși și despre activitățile sale (COSERIU (INTERV.) 1997: 177).

---

⁹⁰ „Altfel spus, există obiecte care aparțin doar conștiinței, care au doar o existență ideală, nu și o existență în lume: acestea sunt obiectele pur formale, matematice. Există obiecte care aparțin doar lumii: acestea sunt obiectele naturii. Și există obiecte care aparțin atât lumii, cât și conștiinței: acestea sunt obiectele culturii” (COSERIU 1975: 23).

În perioada generativistă în care gramatica era organizată pe modelul structurilor de adâncime dezvoltate, prin procedee de transformare, în structuri de suprafață, „interpretarea fonetică” se realiza la nivelul celei de-a doua structuri. La baza acestei concepții stătea, desigur, ideea, constitutivă în teoria chomskyană, a conținuturilor mentale preexistente, cărora li se dă, ulterior, o formă fonetică. În „programul minimalist” facultatea limbajului era descrisă ca având două componente: un sistem cognitiv care stochează informația și sisteme de performanță care accesează informația și o folosesc în diferite moduri. Sistemele de performanță sunt componente ale facultății limbajului, ele nu sunt specifice unor limbi particulare, adică nu variază în funcție de mediile lingvistice, variația lingvistică rezumându-se la sistemul cognitiv. Acesta interacționează cu două sisteme de performanță: sistemul articulator-perceptual (AP) și sistemul conceptual-intențional (CI). Interacțiunea se realizează în două sisteme de interfață: forma fonetică la interfața AP și forma logică la interfața CI. Această proprietate a dublei interfețe reprezintă, în viziune chomskyană, un mod de a exprima descrierea tradițională a limbajului ca sunet cu înțeles, idee ce vine de la Aristotel. Se precizează, în debutul volumului *The Minimalist Program*, și faptul că sistemul cognitiv reprezintă centrul de interes al cercetării (CHOMSKY 1995: 2). Indicațiile cuprinse în „forma fonetică” pot contribui la studierea limbilor prin proprietățile morfologice menite a dezvălui asemănări și diferențe între idiomuri (CHOMSKY 1995: 192).

Prezentarea proprietăților universale ale limbajului, așa cum au fost ele stabilite în integralism, a întregit viziunea asupra acestuia atât în teoria întemeiată de către Eugeniu Coșeriu, cât și, prin raportare, în aceea inițiată de către Noam Chomsky. Viziunea asupra obiectului de studiu astfel alcătuită se va regăsi în demersul teoretic și analitic al celor două teorii, menținută până la consecințele sale finale în integralism, transformată, într-o oarecare măsură, în generativism, după cum se va vedea în capitolele următoare ale prezentei teze.

2.8. Concluzii

Se încheie în acest punct prima parte a lucrării de față, dedicată unui studiu comparativ privind bazele epistemologice, opțiunile metodologice și conturarea limbajului ca obiect de studiu în integralism, respectiv în generativism, un demers pe care l-am considerat necesar din mai multe motive:

1) Tratarea corectă și avizată a temei principale a prezentei lucrări este nu doar sprijinită, ci condiționată chiar, de cunoașterea fundamentelor epistemologice și a opțiunilor legate de teoria limbajului în cele două lingvistici abordate aici, ignorarea acestora putând duce la concluzii pripite, sau chiar greșite, în dezvoltările ulterioare ale subiectului, cele mai aplicate.

2) Ideea conform căreia faptele lingvistice se pot cerceta în afara unei situări clare într-o sferă teoretică sau alta este destul de răspândită și mulți dintre adepții săi au produs studii

consistente și valoroase. Cu toate acestea, am considerat că o raliere este practic imposibil de evitat, anumite opțiuni conturându-se chiar dincolo de intenția explicită a cercetătorului. Este mai indicat, mai coerent și mai profesionist pentru orice „explorator” care se pregătește să abordeze vreuna dintre științele culturale să își clarifice, mai întâi, poziția față de marile teorii (ale limbajului, în cazul de față), în afara cărora nu lucrează, de fapt, decât cei pe cale de a deschide un nou drum, cei – foarte puțini la număr – creditați, mai târziu, ca inițiatori ai unei teorii, ca „descoperitori” ai unor teritorii nu absente, doar ascunse, până la momentul dezvăluirii lor.

3) Chiar dacă, în unele dintre centrele unde se face lingvistică, există opțiuni mai mult sau mai puțin conturate pentru o teorie sau alta, acestea trebuie să fie cât se poate de întemeiate, atât la nivel de centru, cerc de studii sau universitate, cât și la nivel individual. De aceea, prezentările generale ale teoriilor lingvistice, însoțite de opțiuni personale ale cercetătorului, nu sunt niciodată în plus, mai ales în cazuri – precum al integralismului – în care mai sunt încă multe de făcut pentru a aduce respectivei teorii cunoașterea și recunoașterea pe care le merită.

3. PLANUL UNIVERSAL AL LIMBAJULUI

În timp ce lingvistica tradițională s-a concentrat, aproape în exclusivitate, asupra studierii limbilor particulare, integralismul revendică un statut egal de important pentru *text* și pentru *vorbire*, ca obiecte de studiu, încercând, în același timp, recuperarea tuturor eforturilor sau intuițiilor depistabile la autorii ce s-au referit, fie și tangențial doar, la aceste aspecte ale limbajului. Se știe că studiul de căpătâi în această privință este *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, publicat de către Eugeniu Coșeriu în 1955–1956.

Înainte de a trata în detaliu acest studiu, esențial pentru lingvistica integrală, este relevant să urmărim traseul teoretic pe care se ajunge, sau ar trebui să se ajungă, în integralism și în generativism, la noțiunea *determinării*.

În integralism, designatul este conținutul specific al planului vorbirii, iar procesul primar prin care semnificatul este orientat către designat este actualizarea. Cadrul teoretic cel mai apropiat și apropiat, în același timp, pentru discutarea procesului actualizării și a rezultatului acestuia este, așadar, (în integralism), planul vorbirii. De aceea, prima parte a acestei etape din lucrare este prezentarea etapelor pe care planul vorbirii le-a cunoscut în configurarea sa, în relație cu planul limbilor particulare și cu cel al textului, în lingvistica integrală. Un punct de referință însemnat din exteriorul integralismului la care mă voi raporta va fi lingvistica structurală, așa cum s-a dezvoltat ea sub influența *Cursului de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure. De altfel, Coșeriu însuși ia ca punct de reper aceeași teorie saussuriană⁹¹.

3.1. Vorbirea și lingvistica vorbirii în integralism și generativism

3.1.1. Parole vs. Performanță

3.1.1.1. Statutul conceptului de parole în dihotomia saussuriană

Postularea, la nivelul teoriei lingvistice, a existenței vorbirii ca plan separat al limbajului, identificabil prin trăsături specifice, nu începe odată cu integralismul. Coșeriu însuși semnalează faptul că disocierea acestui nivel precede chiar celebra distincție *limbă/*

---

⁹¹ Multe dintre ideile și conceptele elaborate în cadrul lingvisticii lui Saussure au fost analizate și valorificate de către Eugeniu Coșeriu la maxima lor potențialitate. Lingvistul român a prețuit întotdeauna eforturile lui Saussure de a constitui sau reconstitui obiectul lingvisticii, afirmând că s-a raportat permanent la concepția despre limbaj a celebrului elvețian: „... opera mea de lingvist s-a derulat în cadru saussurian, cu toate că nu este vorba de un saussurianism „ortodox”, adică de un saussurianism înțeles ca o simplă repetare, confirmare și aplicare a gândirii lui Saussure, ci de un saussurianism dinamic, înțeles ca o concepție nouă care permite și sugerează dezvoltări diverse ale acestei gândiri. Cu alte cuvinte, într-adevăr [...] toată opera mea lingvistică s-a desfășurat *cu* Saussure, nu *fără* Saussure și nici *contra* lui” (COSERIU 2004: 21).

vorbire, a lui Ferdinand de Saussure⁹². Regăsim în studiul coșerian *Sistema, norma y habla* (1952) o trecere în revistă concisă a multitudinii sensurilor atribuite celor două aspecte ale limbajului⁹³. Totuși, studiile lingvistice ulterioare *Cursului de lingvistică generală* în care s-a atins această problemă s-au raportat la Saussure, poate datorită sistematicității și clarității cu care lingvistul elvețian a tratat această chestiune.

Cursul relevă, deci, cele două părți ale studiului limbajului: „una, esențială, are drept obiect limba, care este socială în esența ei și independentă de individ; acest studiu este numai psihic; cealaltă, secundară, are drept obiect partea individuală a limbajului, adică vorbirea, inclusiv fonațiunea: ea este psihofizică” (SAUSSURE 1916/1998: 43). Eugeniu Coșeriu atrage atenția asupra rațiunii *metodologice* a acestei distincții, un aspect asupra căruia insistă, de fapt, Saussure însuși: „Limbajul luat în întregul lui este incognoscibil, pentru că nu este omogen, în timp ce distincția și subordonarea propuse lămuresc totul. // Aceasta este prima bifurcație pe care o întâlnim de îndată ce încercăm să facem teoria limbajului. Trebuie să alegem între două căi pe care este cu neputință să le urmăm în același timp; ele trebuie urmate separat” (SAUSSURE 1916/1998: 43).

Chiar dacă lingvistul român apreciază utilitatea metodologică a distincției saussuriene, el nu este de acord nici cu statutul ce se acordă efectiv vorbirii, nici cu raportul stabilit între aceasta și limbă. *Vorbirea* se caracterizează, la Saussure, prin anumite trăsături clar explicate („ne-colectivă, individuală, accidentală și momentană”). Ele îl determină însă pe Coșeriu, să declare conceptul astfel definit drept „unilateral și insuficient” (COSERIU 1952/1967: 45). *Vorbirea* e conceptualizată de către Saussure ca „activitatea lingvistică concretă sau, cel puțin

---

⁹² Coseriu menționează, în primul rând, prezența distincției, la modul intuitiv, în limbajul însuși, semnalând faptul că, în multe limbi, există cuvinte diferite pentru „limbă” și „vorbire” (sp. *lingua/ habla* sau *hablar*; port. *lingua/ fala* sau *falar*; it. *lingua/ parlare* sau *favella* etc.). Antecedente științifice ale distincției sunt semnalate la Hegel, în formularea „vorbirea și sistemul ei, limba”. La Humboldt, se regăsește tripartiția *limba ca totalitate a vorbirii/ o limbă/ vorbirea de fiecare dată*. Lingvistul danez J. N. Madvig deplângea, în 1875, faptul că nu întotdeauna investigația asupra limbii se restrânge la limba singură, strict separată de conținutul vorbirii și redusă astfel la o abstracție clară și sigură. În 1901, Georg von der Gabelentz distingea, în cadrul limbii, trei paliere: *vorbire, limbă particulară și capacitate lingvistică*. El credea însă că vorbirea poate fi pe de-a-ntregul explicată prin investigarea unei limbi particulare, deoarece ea n-ar fi altceva decât *realizarea* limbii particulare (COSERIU 1988/1992: 21–34). Reiese din rezumarea acestor concepții (așa cum se va putea înțelege și din teoriile lui Saussure și Chomsky), faptul că, în ciuda identificării vorbirii ca plan al limbajului, aceasta a fost întotdeauna concepută ca strict dependentă de planul istoric, al limbilor particulare. Spre deosebire de concepția saussuriană însă, în viziunile expuse mai sus, nu e exprimată nici măcar necesitatea studierii vorbirii ca plan separat al limbajului. Aspectele ce nu țin strict de o anumită limbă sunt identificate nu pentru a putea fi studiate, ci pentru a fi eliminate din cercetare.

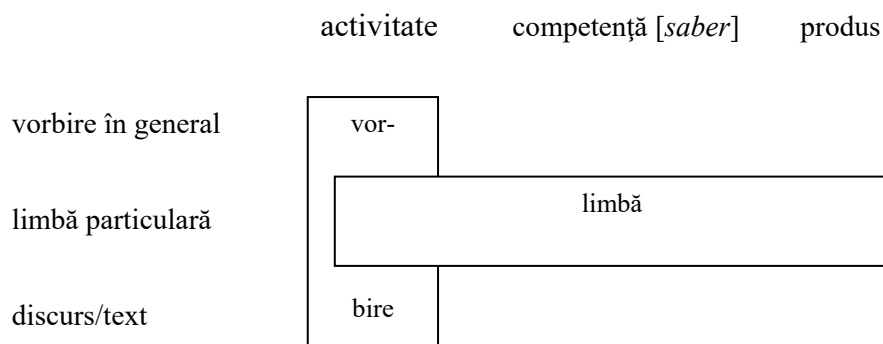
⁹³ „*Vorbirea* este pentru unii impulsul expresiv (Sechehaye, Brøndal), pentru alții se identifică cu actul lingvistic (Jespersen, Gardiner) sau cu producerea acestui act (Palmer, Bertoni); sau cuprinde toate actele lingvistice individuale, înainte de toate în calitatea lor de acte vitale, afectiv-volitive (Bally), ori nesistematice (Penttilä); sau este aspectul material și psihic chiar al acelor acte; iar pentru alții este același lucru cu „averea” lingvistică [*acervo*] sau uzul lingvistic individual (Jespersen), sau se identifică cu aspectul de fiecare dată nou și inedit al actelor lingvistice” (COSERIU 1952/1967: 40). Am reprodus, în cadrul notei, doar înțelesurile atribuite vorbirii pornind de la dihotomia lui Saussure deoarece ne interesează, deocamdată, numai acest aspect. Continuarea listei coșeriene demonstrează însă că nici cu privire la partea sistematică a limbajului opiniile cercetătorilor nu aveau o mult mai mare coeziune.

ca mare parte a acesteia: este „fonațiune”, „execuție a imaginilor acustice”, chiar mai mult, totalitatea „activității subiectului vorbitor”; este „partea individuală a limbajului”, „ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental”, o realitate psiho-fizică opunându-se realității pur psihice a limbii; este „suma a tot ceea ce spun oamenii” și cuprinde „combinațiile individuale, depinzând de voința vorbitorilor” și „actele de fonațiune la fel de voluntare, necesare pentru executarea respectivelor combinații”. Nu există în ea „nimic colectiv”, „manifestările sale sunt individuale și momentane”” (COSERIU 1952/1967: 44).

Fără a intra în detalii aici cu privire la cele trei dihotomii pe care Coșeriu le identifică în cadrul distincției lui Saussure⁹⁴, vor fi prezentate doar observațiile pe marginea conceptului saussurian de *vorbire* și viziunea integralistă asupra acestuia.

Se pune în discuție, în primul rând, *raportul* stabilit între cele două planuri ale limbajului.

Trimitem din nou la prima parte a acestei lucrări pentru a reaminti viziunea integralistă asupra limbajului, mai exact identificarea celor trei niveluri ale limbajului și a tipurilor de conținut care le sunt specifice. Inadecvarea dihotomiei saussuriene provine din faptul că ea a fost realizată, în viziune coșeriană, pe baza unor criterii care „se încrucișează”:

Schema 5

*Dihotomia saussuriană limbă/ vorbire din perspectiva celor trei planuri ale limbajului
definite de către E. Coșeriu (COSERIU 1988/1992: 89)*

Vorbirea trebuie, deci, văzută, afirmă Coșeriu, ca reprezentând latura dinamică a limbajului, însă nu doar la nivel universal, ci și la cele idiomatic și individual⁹⁵. Saussure nu neagă relația intrinsecă dintre limbă și vorbire, faptul că ele nu pot exista una fără cealaltă și

⁹⁴ Este vorba de opozițiile: realitate psiho-fizică/ realitate psihică; aspect individual/ aspect social; concret/ abstract sau realizare/ sistem (în COSERIU 1952/1967: 47–54).

⁹⁵ „Vorbirea e o activitate umană *universală*, care e realizată în mod individual, în situații determinate, de către vorbitori *individuali*, ca reprezentanți ai *comunităților lingvistice* cu tradiții comunitare ale competenței de a vorbi” (s.m.) (COSERIU 1988/1992: 86).

stabilește, chiar, primatul cronologic al vorbirii față de limbă⁹⁶. El își reduce însă obiectul de studiu la partea de *ergon* a limbajului, mai exact a limbilor istorice, suprimând, astfel, cercetarea faptelor de limbă așa cum apar ele în realitatea vorbirii. E ignorată, în structuralism, tocmai manifestarea limbajului care activează și instituie, în același timp, toate potențialitățile acestuia, *actul lingvistic* în sine, și, odată cu el, elementele ce există doar prin și în interiorul lui; iar fără postularea și studierea acestora, orice teorie lingvistică rămâne incompletă. Concepția saussuriană asupra vorbirii nu pierde, deci, din vedere, numai dinamicitatea acestui aspect al limbajului, perpetua creație de expresii inedite, ci și cercetarea efectivă a tuturor elementelor ce survin în cadrul procesului prin care vorbirea se realizează⁹⁷.

Redefinind conceptele de *vorbire* și *limbă*, precum și raportul dintre ele, Coșeriu recuperează, totodată, aspectele pozitive ale teoriei saussuriene. În studiul *Sistema, norma y habla*, el dezvoltă intuiții ale lingvistului elvețian până la o concepție *coerentă* asupra celor două aspecte ale limbajului, pornind de la afirmații care, interpretate în acord cu principiile emise sau subînțelese în opera lui Saussure, pot infirma acuza de incoerență și contradicție internă adusă nu o dată teoriei acestuia.

Elemente ignorate anterior pot schimba imaginea dihotomiei caracterizată adesea drept prea radicală. Referindu-se la înțelegerea individului vorbitor ca totalmente separat de societate, exprimată, de exemplu, de către Gardiner, Jespersen și Pagliaro, Coșeriu se întreabă: „Dar, dacă ar fi așa, dacă ar exista realmente acest abis între societate și individ, cum ar putea subzista acea intimă interdependență între *limbă* și *vorbire* pe care Saussure însuși o recunoaște? Cum ar putea fi realizat, prin individ, sistemul social? Dacă, în schimb, e evident că sistemul social se realizează în activitatea individuală, nu există nimic social, nimic intersubiectiv în această activitate? Saussure face o distincție prea rigidă între „individual” și „social”, sau, mai bine zis, identifică „socialul” cu „interindividualul”, „intresubiectivul”, în timp ce, dacă se consideră un individ real, care e întotdeauna social, „social” e un concept mai amplu și cuprinde atât individualul, cât și interindividualul. // Trebuie demonstrat, deci, socialul în individual, în actele lingvistice ale subiectului” (COSERIU 1952/1967: 56).

---

⁹⁶ „Fără îndoială, aceste două obiecte [limba și vorbirea] sunt strâns legate și se presupun unul pe celălalt; limba este necesară pentru ca vorbirea să fie inteligibilă și să-și producă toate efectele; dar vorbirea este necesară pentru ca limba să se instituie; istoric, faptul de vorbire o precedă întotdeauna. Cum ne-am putea gândi să asociem o idee cu o imagine verbală, dacă nu am surprinde mai întâi această asociere într-un act de vorbire? Pe de altă parte, învățăm limba maternă ascultându-i pe ceilalți; ea nu ajunge să se depună în creierul nostru decât în urma a nenumărate experiențe. În sfârșit, vorbirea face ca limba să evolueze: impresiile primite ascultându-i pe ceilalți ne modifică deprinderile lingvistice. Există deci o interdependență între limbă și vorbire; limba este totodată instrumentul și produsul vorbirii. Dar asta nu le împiedică să fie două lucruri absolut distincte” (SAUSSURE 1916/1998: 43–44).

⁹⁷ „În mod concret, există doar acte lingvistice (*Sprechakte*), există doar vorbirea (*das wirkliche Sprechen, das Gespräch*), activitatea lingvistică (*Sprechfähigkeit*); o activitate care este în același timp individuală și socială, care este, în sine, asistematică deoarece e perpetuă creație de expresii inedite corespunzând unor intuiții inedite, și în interiorul căreia distingerea unui sistem mai mult sau mai puțin stabil nu înseamnă demonstrarea unei alte realități, distinctă de actele lingvistice, ci constituie doar o abstracție științifică necesară, în vederea unui studiu al limbajului care merge mai departe de înregistrarea și analizarea actelor de vorbire și poate constitui istoria” (COSERIU 1952/1967: 17).

Continuând ideea lui Saussure, Coșeriu afirmă că demonstrarea celor două aspecte, cel individual și cel social, se poate realiza luând ca bază de pornire actul lingvistic. Mai mult chiar, lingvistul român încearcă să identifice, în interiorul *Cursului de lingvistică generală*, intuiții ce pot fi dezvoltate tocmai în acest sens. Referindu-se la afirmația lui Saussure conform căreia limba se poate localiza în poziția determinată a circuitului [unui act lingvistic] unde o imagine acustică vine să se asocieze cu un concept, Coșeriu susține că acest circuit, fiind circuit al unui act lingvistic, trebuie să se constituie, pentru lingvistul elvețian, ca parte a vorbirii, dat fiind că pentru el toată producerea limbii este vorbire. Concluzia, din punct de vedere integralist, ar fi că nu mai rămâne să se afirme decât că limba, ca obiect concret, se „localizează” în vorbire, sau că se concretizează în vorbire, și, ca urmare, poate fi pusă în evidență numai aici (COSERIU 1952/1967: 57–58).

De asemenea, Coșeriu dă o nouă interpretare afirmației lui Saussure conform căreia definiția structuralistă a limbii presupune ignorarea a tot ceea ce e străin de organismul, de sistemul acesteia. Nu trebuie înțeles de aici, neapărat, că „esențial” înseamnă „social”. Mai degrabă, crede Coșeriu, „pentru Saussure «esențial» se identifică cu «intern», iar «intern e tot ceea ce face sistemul să varieze într-o anumită măsură»” (COSERIU 1952/1967: 58). Distingând „lingvistica externă” de „lingvistica internă”, Saussure elimină din cea din urmă tot ce e străin de sistem, deci și determinarea socială. Ca urmare, „lingvistica internă” trebuie să studieze limba în sine, și e evident că partea ce se poate studia în sine e doar sistemul funcțional, iar nu norma, care depinde de diferiți factori operanți în comunitatea considerată (COSERIU 1952/1967: 58). Reiese de aici că nu trebuie redusă înțelegerea conceptului de *limbă* la „sistemul lingvistic”, la opozițiile sistematice ale acestuia, deoarece el se referă și la tot ceea ce este *normal* în expresiile unei comunități. Investigația lingvistică de sorginte structuralistă s-a limitat, în mare măsură, la cercetarea sistemului unei limbi particulare ca sistem de opoziții lingvistice, rigid în sincronia sa. Aceasta nu înseamnă, însă, după cum se poate vedea din argumentele coșeriene prezentate mai sus, că nu existau, în opera saussuriană la care majoritatea lingviștilor se raportau, posibilități de dezvoltare a unei științe mult mai cuprinzătoare. Manuscrisele lingvistului elvețian descoperite în anii nouăzeci pot deschide calea spre o înțelegere mult mai cuprinzătoare a proiectului saussurian de studiere a limbilor și limbajului. De accesul la aceste noi și nesperate însemnări s-a profitat deja, lingviștii din Școala de la Geneva și din jurul publicației *Cahiers Ferdinand de Saussure* găsindu-se deja în procesul de dezvoltare a acestor idei.

3.1.1.2. Statutul conceptului de *performanță* în generativism

Rostul prezentului subcapitol este de a arăta cum s-a raportat generativismul la aceeași dihotomie saussuriană *langue/parole*, cu mărturisirea că paralela începută aici e făcută, poate, mai mult de dragul simetriei, având în vedere faptul că, din punctul de vedere al conturării

conceptelor de *determinare* și *actualizare* în generativism, discuția referitoare la statutul termenilor *competență/performanță* este aproape dispensabilă. Totuși, însuși gradul redus de relevanță al dihotomiei pentru problema determinării e semnificativ. El confirmă, în prima etapă a generativismului, lipsa unei tratări teoretice a problemei determinării.

Conceptul de *competență* din interiorul dihotomiei chomskyene va fi însă analizat mai îndeaproape, acesta fiind mult mai clar definit și mai des abordat. Performanța apare în generativism doar ca „al doilea termen al dihotomiei”, singurul său rol fiind, se pare, acela de a asigura echilibrul relației binare⁹⁸. Punctul de reper pe care îl avem deocamdată este cel integralist, conform căruia, dacă e ca determinarea să fie studiată în baza unui suport teoretic, acesta ar trebui să fie cel al conexiunii dintre limbă și vorbire (ca realizare a orientării semnificatelor către designate)⁹⁹. Această observație nu trebuie înțeleasă ca o critică la adresa dihotomiei chomskyene în sine. Ea nu face decât să confirme traseul invers pe care s-a ajuns, în generativism, la tratarea teoretică a problemei în discuție. Dacă în integralism suportul teoretic exista încă de la începuturile teoriei, în generativism studiul empiric va duce, într-un final, la constatarea nevoii de fundamentare teoretică a problematicii.

O altă chestiune legată de conceptul de *performanță* este semnalată de către Caravado în volumul său. E vorba de o contradicție internă a teoriei generative, provenită, pe de o parte, din faptul că, idealizând competența și prezentând performanța ca pe o reflectare a acesteia, ar trebui să vorbim și de o performanță idealizată, o performanță reală neputând reflecta direct competența, iar pe de altă parte, din afirmația lui Chomsky conform căreia teoria sa este mentalistă deoarece încearcă să descopere, plecând de la performanța reală și observabilă, o realitate mentală subiacentă. O astfel de afirmație nu se potrivește cu caracterul idealizat al distincțiilor anterioare (CARAVEDO 1990: 128–129).

În plus, ambele concepte, *competența* și *performanța*, își pierd claritatea atunci când se presupune că, performanța fiind un câmp mai amplu decât competența, din performanță se extrag doar acei termeni care privesc competența. Dar, se întreabă Caravado, în condițiile în

---

⁹⁸ Această situație a fost sesizată, de altfel, și de către unii dintre recenzenții din epocă ai lui Chomsky. Sydney M. Lamb, spre exemplu, atrage atenția asupra faptului că, deși șase pagini din crucialul volum chomskyan *Aspects of the Theory of Language* (1965) stau sub titlul *Spre o teorie a performanței*, cititorul așteptându-se astfel la o tratare a proceselor specifice vorbirii, în capitolul respectiv se găsesc doar reflecții despre judecățile de acceptabilitate și gramaticalitate. Lamb remarcă, de asemenea, faptul că prin *performanță* nu se înțeleg, la Chomsky, procesele efective de utilizare a limbajului sau a limbilor, ci setul de propoziții produse de vorbitori (LAMB 1967: 413–414) (ceea ce, în termeni coșerieni, s-ar situa la nivelul vorbirii în general, din punctul de vedere al produsului [*ergon*]).

⁹⁹ Problema orientării semnificatelor către designate este aspectul punctual al integralismului care se referă strict la determinare, iar această din urmă operațiune poate fi privită ca unul dintre aspectele relației dintre vorbire și limbă. Deci, atunci când această relație este teoretizată, în mod normal trebuie precizată și operațiunea actualizării, ca punct esențial de realizare a ei. Desigur, fără contextul întregii teorii, explicitarea acestui moment nu face sens, nu este suficientă. Am putea spune că lingvistica integrală *în totalitatea ei*, ca o concepție de sine stătătoare asupra limbajului, asigură baza teoretică pentru studiul problemei determinării; în cazul generativismului, o astfel de bază teoretică va fi elaborată abia în fazele mai târzii ale doctrinei.

care competența se poate cunoaște doar prin intermediul performanței, cum se poate decide care trăsături corespund competenței și care performanței (CARAVEDO 1990: 134)?

Vulnerabilitatea conceptului de *performanță* e demonstrată și de interpretările diferite pe care Caravedo le identifică pentru această noțiune. Astfel, afirmă ea, sensurile în care Chomsky se referă la *performanță* ar fi cele de:

- 1) corelat al *competenței* ideale;
- 2) conglomerat de factori irelevanți pentru *competență* (erori sporadice și permanente care produc deviații; factori cu caracter psihologic care nu afectează eficiența performanței);
- 3) obiect ideal al unei teorii independente a performanței, cu factori de naturi diverse, fără vreo sistematicitate și ordine (CARAVEDO 1990: 206–207).

Nu se poate susține că noțiunea chomskyană de *performanță* a beneficiat de clarificări în viitorul ce i-a fost rezervat. Din postura de element secundar, aproape neglijabil în teoria limbajului, conceptul de *performanță* trece direct în uitare, fiind tot mai puțin adus în discuție, ca de altfel și dihotomia însăși. *Competența* va fi înlocuită cu alte concepte, mai elaborate și mai complexe, acestea devenind punctul exclusiv de interes al generatiștilor. Astfel, nu se mai vorbește despre un concept de *performanță* sau de *vorbire* ce merită a fi studiat, contribuția respectivului element reducându-se la a furniza mostre utilizate pentru a demonstra diferite aplicații ale unor reguli idiomatice. Multe dintre aceste mostre ajung și ele să fie fabricate, relevanța lor constând nu în autenticitatea lor, ci în calitatea exclusivă de exemple, de produse ale unor combinații sintactice.

Revenind la punctul nostru de plecare în această discuție, la dihotomia saussuriană *langue/parole*, remarcăm din nou că aspectul pe care Coșeriu îl consideră cel mai problematic în teoria saussuriană asupra limbajului este relația stabilită între limbă și vorbire. La fel cum procedează și Chomsky cu conceptul său de *competență*¹⁰⁰, lingvistul român își definește propriul concept de *competență lingvistică*¹⁰¹ pornind de la *langue*. Ca obiect de studiu, și

¹⁰⁰ Conceptul de *competență* a fost elaborat încă în prima perioadă a gramaticii generativ-transformaționale. În volumul lui Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, competența e considerată un concept dihotomic față de cel de performanță: „Facem, astfel, o distincție fundamentală între *competență* (cunoașterea de către vorbitorul-auscultător a limbii sale) și *performanță* (utilizarea efectivă a limbii în situații concrete)” (p. 4). Competenței îi este atribuit de către Chomsky rolul de obiect de studiu în gramatica generativ-transformațională, dar numai în condițiile unor idealizări aplicate vorbitorului ce ar poseda această cunoaștere. Astfel, vorbitorul ar trebui să aparțină unei comunități complet omogene, să-și cunoască perfect limba și să nu fie afectat de condiții irelevante din punct de vedere gramatical precum: limitări de memorie, distrageri ale atenției, erori (întâmplătoare sau caracteristice) în aplicarea cunoașterii sale a limbii în performanța efectivă (CHOMSKY 1965: 3).

¹⁰¹ Discut aici felul în care cele două concepte de *competență*, cel chomskyan și cel coșerian, se raportează la dihotomia saussuriană *langue/ parole*, mai precis în ce măsură cele două noi concepte includ, explicit sau nu, în domeniul cunoașterii unei limbi de către vorbitorii obișnuiți, elementele sociale, aparținând comunității, respectiv elementele individuale, actualizate de către un individ într-o anumită situație de vorbire. Trebuie însă să reamintesc o diferență majoră care separă cele două concepte. Astfel, Chomsky postulează cunoașterea unei limbi ca aparținând în primul rând nivelului biologic, al structurilor ce fac posibilă învățarea limbajului. El este cu deosebire preocupat de descoperirea rădăcinilor psiho-biologice ale limbajului. Gramatica generativ-transformațională este, de aceea, pusă în slujba științelor naturale (psihologia, biologia), în vederea descoperirii acestor elemente. Conceptul coșerian de *competență* exclude nivelul biologic, organizându-se în

chiar în ceea ce privește terminologia, Coșeriu preferă varianta chomskyană a conceptului celei saussuriene, considerând-o pe prima mai apropiată de realitatea limbajului.

Cu toate acestea, în ciuda celor două trăsături pozitive dobândite de către noul concept, față de cel saussurian: *dinamic* vs. *static* și *interior* vs. *exterior*, el este, ca obiect de studiu, la fel de limitat. Aceasta deoarece relația lui cu *performanța* (utilizarea competenței în vorbirea efectivă), este concepută în aceiași termeni în care era tratată, în structuralism, *parole* față de *langue*, în ambele concepții aspectul performativ fiind strict dependent de cel al competenței.

În raport atât cu structuralismul, cât și cu generativismul, Coșeriu semnalează distincția prea tranșantă între *limbă*, ca aspect sistematic și formal al limbajului, conținând trăsăturile sociale ale acestuia, și *vorbire*, ca domeniu exclusiv al individului. **Acestea nu constituie două realități distincte, ci două moduri distincte de a înfățișa aceeași realitate, ale cărei momente simultane și inseparabile sunt.** Astfel, vorbirea există ca realizare a limbii, iar limba nu există decât ca generalizare și sistematizare a actelor de vorbire. În plus, așa cum limba nu e exclusiv socială, deoarece se constituie și se realizează în acte lingvistice individuale, vorbirea nu e exclusiv individuală, deoarece e realizare a formelor ideale care transcend individualul prin faptul că suferă determinări și limitări sociale, chiar și actul lingvistic minimal implicând participarea a cel puțin două persoane (COSERIU 1952/1977: 69).

În ceea ce privește raportul dintre limbă și vorbire, multe dintre studiile coșeriene conțin critici argumentate ale concepției ce situează vorbirea în dependență clară față de limbă¹⁰². Lingvistul român încearcă mereu să inverseze raportul din interiorul dihotomiei la care se raportează, pozitiv sau negativ, orice teorie lingvistică¹⁰³. De exemplu, în studiul *Determinación y entorno*, se afirmă categoric ideea dependenței limbii față de vorbire, idee reluată adesea ulterior, de pildă în volumul *Competența lingvistică*: „Nu trebuie explicată vorbirea din punctul de vedere al limbii, ci viceversa. Aceasta pentru că limbajul e în mod concret vorbire, activitate, și pentru că vorbirea e mai amplă decât limba: pe când limba se

---

funcție de tripartiția coșeriană a planurilor limbajului: *universal* (al vorbirii în general), *idiomatic* (al limbilor istorice), respectiv *particular* (al vorbirii în situații concrete, de către indivizi particulari). Acestor trei planuri le corespund: competența lingvistică generală (*elocutivă*), competența lingvistică particulară (*idiomatică*) și competența textuală sau discursivă (*expresivă*). Cele trei tipuri amintite mai sus aparțin toate unei arii mai largi a cunoașterii: **competența lingvistică culturală** (conform schemei de la pagina 81, din COSERIU 1988/1992, reproducă mai sus, la pagina 26, ca *Schema 2*). Aceasta este, în întregul ei, strict delimitată (desigur, ca obiect de studiu), în raport cu **competența lingvistică psiho-fizică**, a cărei cercetare trebuie să fie lăsată, în viziune integralistă, în seama altor științe decât lingvistica.

¹⁰² Vezi, spre exemplu, studiul *Sistema, norma y habla*, important în special pentru revizuirea conceptului de *langue* și a raportului său cu *parole*. De asemenea, în *Determinación y entorno* se pledează pentru o adevărată lingvistică a vorbirii. Multe studii și volume coșeriene ar mai trebui menționate aici, dat fiind că, aproape de fiecare dată când se expune, indiferent cât de detaliat, concepția integralistă asupra limbajului, dihotomia saussuriană și discutarea ei constituie unul dintre punctele de reper.

¹⁰³ Trebuie menționat aici faptul că, în ciuda aparentei privilegieri a limbii în raport cu vorbirea (vezi idealizările în funcție de care e studiată competența unui vorbitor, discutate mai sus, în subcapitolul 2.4.3.), în generativism interesul efectiv față de studierea limbilor în specificitatea lor, eliberate de toate determinările circumstanțiale inerente actelor lingvistice efective, este minim. Toate aceste determinări sunt eliminate nu pentru a fi decelate elementele specifice idiomurilor, ci pentru a se asigura un acces cât mai direct înspre mecanismele combinatorii pe baza cărora, în viziune generativistă, indivizii vorbitori elaborează propoziții.

află conținută integral în vorbire, vorbirea nu e conținută integral în limbă. După opinia noastră, trebuie răsturnat cunoscutul postulat al lui Ferdinand de Saussure: în loc să ne situăm în terenul limbii, trebuie să ne situăm din primul moment în terenul vorbirii și să-l considerăm drept normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului (inclusiv a limbii)” (COSERIU 1988/1992: 74).

Aria mai restrânsă – și deci nu exclusiv relevantă pentru lingvistică – a limbii e marcată și de faptul că ea nu cuprinde și nu fixează întotdeauna elementele noi care apar în vorbire. Or, pentru studiul limbajului, un *hapax* (un element produs o singură dată într-o limbă) e la fel de relevant ca o expresie care a fost creată și ajunge să fie folosită cotidian de către vorbitori. Concentrarea asupra a ceea ce e clar și hiperutilizat de către vorbitorii unui idiom privează cercetarea de contribuția fenomenelor singulare, pierdute în fluxul activității lingvistice.

Dezechilibrul din interiorul dihotomiilor saussuriene *limbă/vorbire* și *sincronie/diacronie* este explicat prin „neînțelegerea naturii limbajului ca *energeia*” (BORCILĂ 1988: 4), o idee pentru a cărei susținere se va trudi mult în integralism. Însă majoritatea teoriilor lingvistice au persistat în căutarea de noi explicații în cercul aceleiași viziuni structuraliste ale cărei limite (și avantaje) au fost arătate atât de clar de către Coșeriu.

În concepția coșeriană asupra limbajului a apărut, foarte devreme, intuiția importanței planului vorbirii ca un nivel de egală relevanță pentru studierea limbajului cu acelea al limbilor și al text-discursului. Concretizarea efectivă a acestei idei se regăsește în viziunea coșeriană de ansamblu asupra limbajului, în identificarea planurilor de manifestare a acestuia (*universal, istoric, individual*) și a aspectelor ce marchează formele sale de realizare (*activitate, competență, produs*). Până a ajunge însă parte a structurii finale, fiecare plan a fost identificat în conformitate cu propriile sale elemente definitorii, includerea lui în această structură fiind justificată prin demonstrarea existenței unor aspecte specifice fiecăruia dintre ele.

3.1.2. Limbaj și vorbire în integralism

3.1.2.1. Identitatea vorbire/limbaj. Temeiurile identității vorbire/limbaj

Spațiu de manifestare exclusiv și inevitabil al tuturor aspectelor limbajului, vorbirea a fost, în general, echivalată cu acesta¹⁰⁴ – o operațiune nu în totalitate greșită, de altfel. Chiar dacă această echivalare este, din anumite puncte de vedere, justă, ea nu a fost teoretizată ca atare, explicată, adesea nici măcar asumată. Mai exact, echivalarea dintre vorbire și limbaj a fost făcută sau din ignoranță, sau plecându-se de la premisa că ea este de la sine înțeleasă.

¹⁰⁴ Saussure, de exemplu, considera că „materia lingvisticii este constituită în primul rând din toate manifestările limbajului uman” (SAUSSURE 1916/1998: 33). Atât doar că limbajul „nu se lasă clasificat în nicio categorie a faptelor umane, pentru că nu știm cum să-i definim unitatea. // Limba, dimpotrivă, este un tot în sine și un principiu de clasificare. De îndată ce îi acordăm primul loc între faptele de limbaj, introducem o ordine naturală într-un ansamblu ce nu se pretează la nicio altă clasificare” (SAUSSURE 1916/1998: 36).

Coșeriu clarifică această relație, în aspectele ei pozitive, justificate, ca și în cele negative, regăsite în special în confuziile pe care ea le generează. În *Determinación y entorno*, se afirmă că nu există o lingvistică despre care să se poată spune că nu este lingvistică a vorbirii. Limba însăși, ce altceva este dacă nu un aspect al vorbirii (COȘERIU 1955/1967: 285, 287)?

În același studiu fundamental, se teoretizează o divizare a conceptului de *vorbire*. *Vorbirea în sens larg* (identificată cu limbajul) este pusă în opoziție cu *vorbirea în sens strict* (*vorbirea kat' energeian* la nivel universal) (COȘERIU 1955/1967: 286–289). *Vorbirea în sens larg* trebuie înțeleasă ca fiind echivalentă cu limbajul, tocmai în virtutea faptului că ea este mediul tuturor manifestărilor lingvistice, dar și datorită trăsăturii celei mai importante proprie atât ei, cât și limbajului: manifestarea lor ca *activitate*, ca *energeia*: „... obiectul lingvisticii („știința limbajului”) poate fi doar *limbajul*, în toate aspectele sale. Iar limbajul se dă în mod concret ca *activitate*, sau ca *vorbire* (afirmația lui Humboldt conform căreia limbajul nu este *ergon*, ci *energeia* nu e un paradox sau o metaforă, ci pur și simplu o consemnare a unei stări de fapt)” (COȘERIU 1955/1967: 285).

3.1.2.2. Vorbire vs. limbaj

Diferențierea în interiorul conceptului *vorbire* a început să fie făcută încă în studiul *Sistema, norma y habla* (1952), în care Coșeriu afirmă, mai întâi, că termenul „limbaj” se identifică, în viziunea sa, cu vorbirea concretă, deci cu activitatea lingvistică. Aceasta deoarece aspectul psihic¹⁰⁵ implicat în activitatea lingvistică nu e altceva decât limbaj „virtual”, memorie stratificată, generalizată și formalizată de acte lingvistice reale pe de o parte, iar pe de altă parte, condiție și posibilitate pentru o nouă vorbire concretă. Însă, continuă Coșeriu, „nu vedem niciun obstacol în folosirea termenului *limbaj* ca termen general pentru a indica ansamblul de concepte *hablar* – *acervo linguistico* – *lengua* dacă se are constant în vedere faptul că e vorba, în ultimă instanță, de același fenomen considerat din trei puncte de vedere distincte: 1) în realitatea sa concretă; 2) în virtualitatea sa și ca o condiție, ca „substrat”, al vorbirii concrete; 3) ca abstracție ce se structurează pe baza actelor lingvistice concrete; și faptul că limba poate fi observată în manifestarea ei/se manifestă doar în vorbirea concretă” (COȘERIU 1952/1967: 92–93).

---

¹⁰⁵ Aspectul psihic (limbajul virtual) și aspectul lingvistic (limbajul realizat) sunt componentele principale ale schemei limbajului ca activitate creatoare. În aspectul psihic, anterior actului lingvistic concret, Coșeriu distinge: 1) cunoașterea lingvistică [*el saber/ el acervo linguistico/ Sprachbesitz*] și 2) impulsul expresiv, intuiția particulară, care cere expresie concretă, materială. Acest din urmă concept e considerat ca fiind nu lingvistic, ci psihologic. Mai mult, el nu aparține psihologiei limbajului, ci psihologiei expresiei în general (COȘERIU 1952/1967: 91). Înțelegem că, în continuare, Coșeriu are în vedere – atunci când definește aspectul psihic așa cum l-am prezentat mai sus, în text – partea de cunoaștere lingvistică a aspectului psihic, și nu impulsul psihic.

Desigur, conceptul *hablar* care apare în această trihotomie nu mai este echivalent cu *limbajul* în totalitatea sa; e vorba de înțelesul „strict” al vorbirii, delimitat, în *Sistema, norma y habla*, în raport cu o înțelegere nouă a conceptului tradițional de *limbă*¹⁰⁶.

„Dacă identificăm actul de a vorbi [*el hablar*] cu vorbirea [*el habla*] (*Rede*), tot limbajul considerat ca activitate concretă este vorbire [*habla*]; dar, în sens restrictiv, putem numi *fapte de vorbire* [*hachos de habla*] ceea ce se elimină prin abstractizarea care se produce în trecerea de la actele lingvistice concrete la norma individuală...” (COSERIU 1952/1967: 97). În timp ce „vorbirea în sens strict” e marcată prin elemente specifice, vorbirea ca echivalentă cu limbajul în general nu poate fi marcată decât de specificări foarte largi, ca de exemplu excluderea aspectului pur fizic-fiziologic (COSERIU 1952/1967: 90). Pe lângă o nouă demarcație între cele două sensuri ale conceptului de *vorbire*, înțelegem, din fragmentul citat mai sus, diferența constitutivă, „ontologică”, dintre acestea. Astfel, vorbirea în sens strict se definește ca un nivel în raport cu altele, în interiorul limbajului, iar vorbirea/limbaj ca domeniul-cadru însuși, nesupus categorizării, dar întotdeauna punctul de plecare al oricărei categorizări.

3.1.2.3. Logica limbajului și logica vorbirii

Titlul acestui subcapitol îl parafrazează pe acela al unui important studiu coșerian, *Logica del lenguaje y logica de la gramatica*. De la această lucrare, ca și de la *Logicismo y antilogicismo en la gramatica*, se poate porni în încercarea de a clarifica *natura logicii limbajului* din punct de vedere integralist. Relevanța prezentei discuții pentru subiectul abordat aici vine din clarificarea mai nuanțată a diferențierii dintre cele două accepțiuni ale conceptului de *vorbire* și, mai mult, din faptul că *vorbirea în sens strict* capătă, aici, o nouă confirmare ca nivel separat al limbajului.

Coșeriu a încercat, în studiile menționate mai sus, ca și în alte scrieri ale sale, să identifice și să corecteze erorile logicismului, dar, în același timp, și pe cele ale antilogicismului¹⁰⁷.

---

¹⁰⁶ În acest studiu coșerian, în raport cu conceptul de *vorbire*, sunt prezentate și cele de *normă* și *sistem*. Astfel, actele lingvistice sunt considerate acte de creație inedită, corespunzând intuițiilor inedite ale vorbitorilor însă, în același timp, ele nu sunt invenții *ex novo*, ci se structurează pe modele precedente, pe care noile acte le conțin, dar le și depășesc. Actele lingvistice sunt create într-o anumită limbă, realizând la modul concret modele și structuri ale limbii respective. Într-un prim grad de formalizare, aceste structuri sunt normale și tradiționale în cadrul unei comunități, constituind așa-numita *normă*. Într-un plan de abstracție mai înalt însă se desprind din aceste structuri o serie de elemente esențiale: opozițiile funcționale, ceea ce Coșeriu numește *sistem*. Cele două concepte, *norma* și *sistemul*, iau locul, în concepția integralistă, celui de *limbă*, fiind însă considerate în continuare, în spiritul aceleiași concepții, forme ce se manifestă în vorbirea însăși. Ele nu sunt decât abstracțiunile succesive care relaționează vorbirea concretă, actele lingvistice concrete, cu modelele lor, cu o vorbire anterioară, constituită în sistem de isoglose (COSERIU 1952/1967: 94–95).

¹⁰⁷ Originalitatea lui Coșeriu vine din faptul că el „vede în logicism și în antilogicism două manifestări ale aceleiași probleme. Soluția stă nu în a lua partea uneia dintre cele două poziții, ci în a semnală iraționalitatea însăși a modului de abordare” (VILARNOVO-CAAMAÑO 1993: 188).

O primă problemă pe care el o semnalează este o presupusă eroare, atribuită de către F. Mauthner lui Aristotel, și anume ideea că filosoful grec ar fi stabilit categoriile logicii sale în acord cu limba pe care o vorbea și că, dacă el ar fi vorbit chineza sau limba dakota, logica și categoriile sale ar fi fost altele. Însă Aristotel, afirmă Coșeriu, nu a făcut decât să stabilească cu claritate „prioritatea limbajului în raport cu gândirea logică, indicând că limbajul ca atare este pur și simplu *logos semantikos*: expresie semnificativă, care nu are adevăr sau falsitate, deoarece acestea se dau numai în afirmație sau negație, în *logos apofantikos*” (COȘERIU 1957/2004: 239). Confruntând cele două interpretări (a lui Mauthner și a lui Coșeriu) cu „sursa”, descoperim categoriile lui Aristotel (substanța, mărimea, felul de a fi, ceva relativ, locul unde, momentul când, poziție, posesiune, acțiune, înrâurire) (ARISTOTEL *CAT.*: 8) ca fiind definite la nivel universal, fără nicio legătură directă cu sau dependență de limba greacă. În ceea ce privește prioritatea limbajului în raport cu gândirea logică, ideea se regăsește ca atare, aproape în aceleași cuvinte, la Aristotel: „Fiecare însă dintre cele spuse [prin categoriile menționate anterior], în sine, nu se rostește prin nicio afirmare, aceasta producându-se în schimb prin împletirea lor unele cu altele. Căci orice afirmare se dovedește a fi sau adevărată sau falsă, pe când nimic din cele spuse fără vreo legătură nu e nici adevărat, nici fals, ca de pildă: om, alb, aleargă, învinge” (ARISTOTEL *CAT.*: 8).

Mauthner pare a face o confuzie între finalitatea ce aparține esenței obiectului, activității lingvistice în sine, care este o finalitate semnificativă, pe de o parte, și o finalitate accesorie, proprie unui anumit act de vorbire, pe de altă parte. Această din urmă finalitate nu aparține esenței obiectului „limbaj”, ci se identifică cu scopul subiectului lingvistic într-un act determinat și poate fi logic, dar și estetic sau practic. Limbajul ca atare nu e logic, ci anterior logicului (COȘERIU 1957/2004: 239).

Putem înțelege mai clar natura logicii limbajului din *Logica del lenguaje y logica de la gramatica*, unde Coșeriu stabilește patru tipuri de logică, două aparținând obiectului de studiu și două științelor corespunzătoare. Astfel, LOGICA1a este „ansamblul de principii și modalități formale ale gândirii, și anume: ale oricărui tip de gândire”. Aceasta este logica în general. LOGICA1b este „ansamblul de principii și modalități formale ale gândirii raționale sau „obiectuale”, care, adică, se referă la „realitatea” considerată în obiectivitatea sa” (COȘERIU 1976/1978: 16). LOGICA2a și LOGICA2b sunt științele care le corespund acestora. În același text se precizează: „Considerat ca gândire lingvistică, limbajul are propria sa logică intrinsecă, aceasta coîncizând cu logica generală (LOGICA1a) a întregii gândiri exprimate; iar LOGICA2, care studiază (sau trebuie să studieze) această LOGICĂ1, e pur și simplu știința limbajului, adică lingvistica. În schimb, limbajul este indeterminat în raport cu LOGICA2 (logica apofantică) deoarece, considerat în esența sa universală, nu este „logos apofantikos”, aceasta nefiind decât una din posibilitățile, modalitățile sau determinările sale: prin urmare, ca logos pur și simplu semantic, limbajul e raționalmente anterior distincției înseși între adevărat

și fals, și deci și distincției între logos «apofantic», «pragmatic» (sau «practic») și «poetic» (COSERIU 1976/1978: 18).¹⁰⁸

Antonio Vilarnovo Caamaño, în volumul său *Logica y lenguaje en Eugenio Coseriu*, subliniază ca trăsătură definitorie a limbajului, așa cum este acesta înțeles de către lingvistul român, prioritatea semanticului față de logic, o prioritate nu atât temporală, cât ontologică¹⁰⁹.

Discutarea aspectului logicității este nuanțată de către Coșeriu într-un studiu ulterior, *Lógica del lenguaje y lógica de la gramática*, în perspectiva raportării acestei problematici la fiecare dintre cele trei planuri ale limbajului: „... vorbirea este determinată în raport cu „logica generală” (LOGICA1a) și indeterminată în raport cu logica apofantică; limba este indeterminată din ambele puncte de vedere; iar discursul este determinat în relație cu logica generală și poate fi, de asemenea, determinat din punct de vedere apofantic” (COSERIU 1976/1978: 20). Se poate identifica aici încă o diferență esențială între cele două accepții ale vorbirii. Ca echivalentă a limbajului în esența lui, vorbirea e *anterioară* distincției logic/ilogic (LOGICA1b); ca plan separat al limbajului, ea e *indeterminată* în raport cu LOGICA1b¹¹⁰. Deci, când ne referim la planul vorbirii, ca și la celelalte ale limbajului, *apare* problema logicității, fiecare plan fiind raportat la ea. Descoperim iarăși aici o diferență de nivel „ontologic” între cele două înțelesuri ale vorbirii: vorbirea ca limbaj în general are o logică interioară pe care ea însăși o instituie (LOGICA1a), în timp ce vorbirea ca plan al limbajului e determinată în raport cu această logică, îi corespunde, deci. Chiar dacă, aparent, cele două variante ale vorbirii răspund aceluiași tip de logică, diferența e că limbajul *instituie* această logică, iar vorbirea ca nivel al limbajului *i se supune*.

Limbile particulare sunt nedeterminate din punct de vedere logic, în primul rând pentru că ele nu sunt nici vorbire, nici discurs: „ca pură virtualitate, o limbă nu e gândire lingvistică în act, ci produs istoric și, în același timp, instrument al gândirii lingvistice” (COSERIU 1976/1978: 23).¹¹¹

¹⁰⁸ Chiar fără întrebuintarea întotdeauna a acelorași termeni pe care îi găsim în articolul din 1976, istoria discutării relației între limbaj și logică este una îndelungată în scrierile lui Eugeniu Coșeriu. Ea se regăsește chiar în studiul *Determinación y entorno*: „Limba „perfectă din punct de vedere logic” este un nonsens teoretic (căci logică sau ilogică poate fi numai o expresie concretă, nu limba abstractă) și ar fi cu totul inutilă, căci ar servi numai pentru a re-gândi ceea ce s-a gândit deja, nu pentru a „surprinde” în gândire (ceea ce înseamnă crearea de noi semnificate)” (COSERIU 1955/1967: 322).

¹⁰⁹ „Limbajul este esențialmente semnat, conținut semnificativ, astfel încât determinarea „logică” e în mod necesar semantică, dar niciodată invers. Cu aceasta nu se neagă posibilitatea „logică” – referirea la lucruri, la judecata de adevăr sau falsitate, ci se specifică tocmai modul în care aceasta se dă” (VILARNOVO-CAAMAÑO 1993: 22).

¹¹⁰ „«... vorbirea în general» e nedeterminată din punctul de vedere al logicii apofantice, dat fiind că, considerată independent de *principium individuationis* al discursurilor particulare, ea nu este nici adevărată, nici falsă” (COSERIU 1976/1978: 23).

¹¹¹ În ce privește discuția referitoare la logicitatea limbilor particulare, Coșeriu afirmă că ne putem întreba doar „a posteriori” – adică după simpla constatare a structurilor funcționale – dacă acestea sunt construite în mod logic: dacă și în ce măsură ele sunt construite în mod analog limbajelor logice. El semnalează, de asemenea, abordări totalmente greșite în lingvistica timpului, încercări de a demonstra, prin intermediul analizei, această analogie, prin exemple stranii precum *Every man is a man* [Orice om e om], exemple cărora li se atribuie, ca semnificat lingvistic, un anumit conținut logic. Nu e surprinzător că analizele confirmă ipoteza de la care s-a

Un argument ce justifică discutarea chestiunii logicității la acest moment din prezenta lucrare vine din implicarea aspectului logicității în configurarea regulilor generale ale gândirii (cunoașterea principiilor gândirii) – ca unul dintre componentele de bază ale *competenței elocuționale* (alături de cunoașterea lucrurilor).

Competența elocuțională corespunde, în integralism, nivelului vorbirii în general¹¹². Vorbitorul deține și implică, în actele sale de vorbire, o „logică” (LOGICA1a) potrivit căreia el exprimă și percepe afirmațiile, recunoscându-le ca fiind coerente sau nu și le interpretează (sau cel puțin încearcă să le interpreteze) atunci când, la prima vedere, ele par incoerente. Recunoașterea coerenței/incoerenței actelor de vorbire se face în baza celor două componente ale competenței elocuționale: cunoașterea principiilor gândirii și cunoașterea generală a lucrurilor. La acest moment, ne interesează doar prima dintre ele, ca fiind determinată de logica proprie limbajului, LOGICA1a.

„Vorbirea în general, adică activitatea de vorbire considerată în plan universal și independent de o limbă sau alta, se realizează în mod normal în acord cu o tehnică universală care se poate numi „cunoaștere elocuțională”. Această tehnică implică o serie de norme de conformitate a expresiei cu anumite norme logice de „coerență” – în particular, norme de secvențialitate apropiată, de non-contradicție și de non-tautologie – care, în principiu, (adică cu excepția suspendării „istorice” sau intenționale), sunt valide pentru toate discursurile într-o anumită limbă” (COSERIU 1976/1978: 20).

Trăsătura esențială a cunoașterii principiilor gândirii este, poate, normalitatea pe care ele o presupun. O vorbire care e congruentă cu aceste principii nu atrage atenția, este normală și este ceea ce e de așteptat (COSERIU 1988/1992: 107). „Deviațiile” care pot căpăta sens prin raportare la această cunoaștere sunt exemplificate de către Coșeriu. Propoziții precum: „Cele cinci continente sunt patru: Europa, Africa și Asia.” pot avea explicații de genul: numai patru continente merită acest titlu și numai trei sunt considerate cu adevărat importante; sau America nu aparține acestei planete etc. (COSERIU 1988/1992: 112), explicații la care ne gândim dat fiind că acordăm încrederea noastră persoanei care vorbește, că nu o bănuim de la început de faptul că ar emite absurdități. Doar dacă nicio interpretare nu poate fi găsită, vorbitorului i se retrage încrederea acordată.

Există și o altă trăsătură care confirmă vorbirea ca plan universal al limbajului: pe lângă faptul că (in)validăm orice act de vorbire perceput în funcție de cunoașterea elocuțională, atribuim respectiva cunoaștere – desigur, în mod implicit, nonreflexiv – și celorlalți participanți la vorbire. Astfel, de fiecare dată când spunem ceva – chiar și atunci când, cu toată aparența unui act de vorbire normal, transmitem o ironie, un joc de cuvinte, parafrizarea

---

pornit: în realitate, aceste analize au găsit în limbi ceea ce s-a pus inițial acolo, rezultatele fiind implicate prin maniera însăși de a pune problema, fiind vorba, de fapt, de operațiuni pur tautologice (COSERIU 1976/1978: 24).

¹¹² Competența lingvistică generală (competența elocuțională) este „o competență nu într-o limbă particulară, ci una care transcende limbile particulare și care se referă la vorbirea ca atare” (COSERIU 1988/1992: 106–107).

cuvintelor cuiva – ne bazăm pe faptul că interlocutorul nostru va pricepe, sau măcar va încerca să priceapă, înțelesul explicit ori abscons al actului nostru de vorbire, în baza acestor principii. În interpretare se aplică, deci, principiul încrederii. Numai în cazul unui eșec total în atribuirea de sens [în accepțiunea non-tehnică a termenului], se retrage încrederea acordată vorbitorului (COȘERIU 1988/1992: 113).

Un alt exemplu ce confirmă situarea vorbirii la nivelul universal al limbajului ar putea fi acela al unei persoane care vorbește o limbă pe care noi nu o înțelegem. Când acea persoană ne vorbește, chiar dacă noi nu înțelegem absolut nimic, presupunem, oricum, că ea vrea să transmită ceva coerent, în acord cu principiile pe care le avem comune, ale limbajului, ale gândirii. De aceea, încercăm, de exemplu, să comunicăm într-o altă limbă, cunoscută amândurora. Vom subînțelege, deci, în spatele ambelor discursuri, în limbi diferite, aceleași principii ale gândirii și, în ciuda neînțelegerii primului, nu vom concedia interlocutorul, ci, în virtutea principiilor competenței elocutive, vom încerca să „facem sens”, să interpretăm ceea ce el spune. Chiar dacă nu există o cunoaștere idiomatice comună care să ne permită să comunicăm clar și explicit, putem recurge la elemente care transgresează cunoașterea idiomatice, făcând apel la principiile generale ale limbajului. Vom ajunge astfel, poate, la acele *fapte de vorbire* despre care Coșeriu spunea că sunt eliminate prin abstractizare în trecerea de la actele lingvistice concrete la norma individuală (v. supra, subcapitolul 3.1.2.2. *Vorbire vs. limbaj*).

3.1.3. Limbaj și vorbire în generativism

Acest subcapitol privește aceeași – sau o altă posibilă – corespondență între conceptele de *limbaj* și *vorbire*, analizată mai sus, de data aceasta din punct de vedere generativist. În primul rând, ne putem întreba dacă există o dublă valență a conceptului de *vorbire*, dacă putem echivala, și din perspectivă generativistă, vorbirea în sens larg cu limbajul. Răspunsul e categoric negativ, dintr-o serie de motive asupra cărora nu se va insista prea mult aici, ele fiind doar enumerate sumar: 1) coordonatele conceptului de *limbaj* sunt cu totul diferite în generativism față de integralism: componenta biologică, aceea care face posibilă achiziționarea limbajului, nu este lăsată la o parte, ci, dimpotrivă, privilegiată; 2) dacă în integralism limbajul este structurat în trei niveluri (vorbire în general, limbă particulară și discurs), în generativism, el conține starea inițială S_0 , comună speciei, de natură biologică, și starea relativ stabilă S_s , dată de faptul că individul a internalizat o limbă particulară, deținând acum ceea ce se cheamă *I-language*; 3) esența limbajului nu e determinată de caracteristica sa de activitate lingvistică, ci de starea S_0 ; 4) deci vorbirea, caracterizată în principal tot ca activitate, nu doar că nu se identifică cu limbajul, ci este considerată un simplu element accesoriu al acestuia.

Nu regăsim în generativism nici vorbirea în sens strict ca palier al limbajului sau ca domeniu de investigație lingvistică. În locul unde, în integralism, este plasată vorbirea, nu e nimic, doar spațiu vid traversat de linia ce conectează doi poli. Primul dintre ei este reprezentat de „universalii lingvistice care, pe de o parte, nu vor fi falsificate de diversitatea actuală a limbilor și, pe de altă parte, vor fi suficient de relevante și de explicite pentru a da seama de rapiditatea și uniformitatea învățării limbilor” (CHOMSKY 1965: 28). Descoperirea acestor universalii va deveni, în etape ulterioare, punctul de interes central al teoriei: „gramatica generativă se preocupă de acele aspecte ale formei și înțelesului care sunt determinate de către „facultatea limbajului”, înțeleasă ca un component particular al minții umane” (CHOMSKY 1986: 3).

Acestui obiectiv clar al generativismului îi corespunde, la nivelul practic al cercetării, domeniul limbilor particulare, al idiomurilor (al doilea pol al relației de mai sus). Noțiunea comună de limbă este transformată însă într-una științifică prin eliminarea dimensiunilor socio-politică¹¹³ și normativ-teleologică¹¹⁴. Conceptul științific de *limbă* astfel obținut a fost utilizat de către Leonard Bloomfield și definit mai exact ca „totalitatea enunțărilor care pot fi produse într-o comunitate de vorbitori”, considerată omogenă. Chomsky afirmă însă că o comunitate de vorbitori în sens bloomfieldian nu există în realitate, deoarece fiecare vorbitor și-a achiziționat limba prin interacțiuni sociale complexe, cu oameni diferiți în modurile lor de a vorbi și a interpreta ceea ce aud (CHOMSKY 1986: 16). Apoi, în prelungirea idealizărilor asumate în volumul *Aspects of the Theory of Language*, Chomsky precizează propriul său „obiect de studiu”: „cazul unei persoane supuse unei experiențe uniforme, într-o comunitate de vorbitori ideală bloomfieldiană, fără diversitate dialectală și fără variație între vorbitori” (CHOMSKY 1986: 17).

Lingvistul american se îndepărtează, prin această corecție – cel puțin în aparență – de conceptul abstract al lui Bloomfield. Postularea unui *vorbitor* ideal este, totuși, un pas înainte. Chiar *ideal* fiind, el dispune de o oarecare prezumpție de individualitate, originalitate și, deci, unicitate. Cu toate că, inițial, Chomsky afirmă clar că o comunitate de vorbitori precum cea postulată de Bloomfield nu există, el își selectează vorbitorul-obiect de studiu dintr-o astfel de comunitate, pe care o idealizează chiar mai mult decât făcuse Bloomfield, prin adoptarea unei premise „mai subtilă, caracteristică teoriei: limba ipoteticeii comunități de vorbitori, pe lângă faptul de a fi uniformă, este considerată a fi „pură” instanțiere a gramaticii universale” (CHOMSKY 1986: 17). Prin această precizare, Chomsky exclude din sfera sa de interes, de

---

¹¹³ Dimensiunea socio-politică a unei limbi se referă la coordonatele sociale și politice care influențează delimitarea unui idiom, de exemplu, la faptul că sunt considerate dialecte ale limbii chineze idiomuri la fel de diferite între ele precum unele limbi romanice. Un alt exemplu este acela al germanei și olandezei care sunt considerate limbi diferite, deși unele dialecte ale germanei sunt foarte apropiate de olandeză și nu sunt reciproc inteligibile cu unele dialecte ale ceea ce se cheamă „germană” (CHOMSKY 1986: 15).

¹¹⁴ Dimensiunea normativ-teleologică a unei limbi se referă la stadiile incomplete pe care un copil sau un străin le parcurg atunci când învață o limbă. Aceste stadii sunt considerate ca nerelevante pentru caracterizarea unui idiom (CHOMSKY 1986: 16).

pildă, o comunitate uniformă de vorbitori, fiecare dintre aceștia vorbind un amestec de rusă și franceză (de exemplu, o versiune idealizată a aristocrației rusești din secolul XIX)¹¹⁵. Chomsky declară chiar că „o gramatică generativă nu este un model pentru un vorbitor sau un ascultător. Ea încearcă să caracterizeze, în termenii cei mai neutri cu putință, cunoașterea limbii care furnizează baza pentru uzul efectiv al limbii de către vorbitor-ascultător” (CHOMSKY 1965: 9).

Să nu uităm însă, așa cum Coșeriu nu o făcea niciodată, că noțiunile și conceptele trebuie să facă sens în interiorul unei teorii (a limbajului), să fie coerente unele cu altele. Conceptul idealizat de *limbă* corespunde perfect, ca obiect de studiu, premiselor generativiste, de aceea criticarea lui dintr-o altă perspectivă trebuie să fie susținută de o viziune de ansamblu, coerentă, asupra limbajului în general.

Suprimarea aspectelor specifice actului de vorbire, deci a vorbirii în general, din cercetare, este justificată prin definirea generativismului ca „teorie a competenței lingvistice” (CHOMSKY 1965: 3), încă din fazele de început ale sale. Referindu-se la modul în care cunoașterea limbii este utilizată efectiv de către vorbitori, Chomsky recunoaște că a acordat, până la acel moment, puțină atenție acestui aspect. O oarecare deschidere către domeniul performanței se găsește în volumul *Aspects of the Theory of Syntax [Aspecte ale teoriei sintaxei]*, prin subcapitolul *Către o teorie a performanței*, în care se face diferențierea între noțiunile de *acceptabilitate* și *gramaticalitate*. Prima dintre acestea se referă la enunțurile care sunt perfect naturale și imediat comprehensibile, fără necesitatea unei analize pe hârtie, nefiind, în niciun fel, bizare. Acceptabilitatea s-ar găsi, deci, în grade diferite, în propoziții și ar aparține studiului performanței. Unul dintre numeroșii factori care interacționează pentru a determina acceptabilitatea este gramaticalitatea, proprie studiului competenței (CHOMSKY 1965: 10–11).¹¹⁶

Descoperim, iată, la Chomsky, o discuție care privește momentul actualizării, planul care, în integralism, este al vorbirii, și îi acordăm, de aceea, mai multă atenție. Exemple¹¹⁷

---

¹¹⁵ Motivul excluderii vine din faptul că limba unei astfel de comunități nu ar fi „pură” în sensul relevant pentru teorie, deoarece nu ar reprezenta un singur set de selecții între opțiunile permise de gramatica universală, ci ar include selecții contradictorii pentru unele dintre aceste opțiuni (CHOMSKY 1986: 17). Desigur, trebuie menționat, chiar dacă nu insistăm aici, că limba, așa cum își propune Chomsky să o studieze, corespunde conceptului coșerian de *limbă funcțională* (Vezi, de ex., COSERIU 1988/1992: 53).

¹¹⁶ Caracterizarea performanței prin acceptabilitate este abordată și de către Coșeriu, care prezintă aceste concepte prin raportare la cele de competență, respectiv gramaticalitate. El extinde discutarea lor spre problema achiziției și formării capacității lingvistice, care se relaționează în primul rând cu performanța, deoarece prin performanță ajunge copilul să învețe limba. Se pune apoi întrebarea cum elimină copilul negramaticalul, având în vedere multitudinea de propoziții greșite pe care el le-a auzit, dar și cum selectează regulile limbii și când trece la formarea de propoziții complete noi, ajungând, în doar câțiva ani, să stăpânească sistemul de reguli ale unei limbi (COSERIU 1968: 18–21). O rezolvare a chestiunii acceptabilității este posibilă prin utilizarea conceptului coșerian de *normă* (v. discuția ulterioară). Pentru o tratare a conceptelor de *gramaticalitate* și *acceptabilitate*, vezi și VILCU D 2011.

¹¹⁷ Un exemplu privitor la propozițiile incluse este: *Der Mann, der den Studenten sah, der die Strasse überquerte, ist mein Freund.* [Omul pe care studentul l-a văzut că a traversat strada este prietenul meu.] (CHOMSKY 1965: 10). În ceea ce privește ordinea cuvintelor, se folosește propoziția *Die Mutter sieht die*

date de către lingvistul american (propoziții incluse [*incrustaciones*], construcții cu multe ramificații de același tip, precum seriile de propoziții relative, sau ordinea cuvintelor în propoziție) sunt corecte din punct de vedere gramatical, dar prezintă grade diferite de acceptabilitate, în funcție de frecvența cu care aceste tipuri de combinații sunt efectiv utilizate de către vorbitori. Gramaticalitatea este, deci, o condiție a acceptabilității. O propoziție poate să fie corectă din punct de vedere gramatical, însă va fi considerată acceptabilă în măsura în care este folosită efectiv de către vorbitori. Pentru a ne conforma situațiilor ilustrate de către Chomsky, să alegem exemple din limba română, în interiorul cărora ne va interesa ordinea cuvintelor:

(1) Am văzut o casă mare la marginea drumului.

(2) Am văzut o mare casă la marginea drumului.

Din punctul de vedere al limbii române, ambele propoziții sunt corecte; gramatical vorbind, ordinea cuvintelor poate să fie (în marea majoritate a cazurilor, ca și în cel de față) substantiv – adjectiv sau adjectiv – substantiv. Gradul de acceptabilitate al primei propoziții este însă mult mai ridicat decât cel al propoziției secunde. Chomsky ar spune că acest lucru se întâmplă pentru că „așa se spune”, deci această alegere, și implicit gradul de acceptabilitate al propoziției, sunt determinate de reguli ale vorbirii, de normă, mai exact; cu alte cuvinte, gramaticalitatea se verifică la nivelul limbii, iar acceptabilitatea în momentul actualizării, la nivelul vorbirii (în termeni generativiști, al performanței).

Din perspectivă integralistă, lucrurile se văd, însă, cu totul altfel: gramaticalitatea și acceptabilitatea sunt, de fapt, două planuri/niveluri ale competenței idiomatice (COSERIU 1988/1992: 67). Aceasta deoarece combinațiile pe care Chomsky le aduce ca exemple pentru acceptabilitate în planul actualizării [ca și exemplele în limba română de mai sus] sunt, de fapt, combinații reglate la nivelul particular al limbii, nicidecum la acela al vorbirii. Ordinea cuvintelor este dictată, în cea mai mare parte, de reguli ale gramaticii și se verifică în limba română, prin regulile ei, sau în orice altă limbă, prin regulile aferente respectivului idiom. Ordinea substantiv – adjectiv este specifică gramaticii limbii române, nu ține de alegerea vorbitorului, ci îi este oarecum impusă acestuia. Desigur, el poate opta pentru situarea adjectivului în fața substantivului; de obicei însă această variantă apare atunci când se urmărește o exprimare emfatică sau poetică. Deci, cele două propoziții de mai sus sunt corecte din punct de vedere gramatical, adică în virtutea sistemului¹¹⁸ limbii române, dar gradul lor de

---

Tochter. [Mama o vede pe fiică.] pentru a demonstra că o serie de forme identice ale cuvintelor, de pildă un substantiv feminin în Nominativ și unul în Acuzativ, vor fi interpretate astfel încât prima construcție, care poate fi un Nominativ sau un Acuzativ este un Nominativ, iar a doua este un Acuzativ. În propoziția respectivă nu se presupune că fiica o vede pe mamă, ci invers. Se precizează, de asemenea, că ordinea subiect – obiect, cea normală, este respectată aici, în vreme ce o ordine inversă ar avea funcție stilistică. Există, deci, în concepția lui Chomsky, norme de actualizare care reglează înțelegerea propozițiilor în funcție de ordinea cuvintelor ce le compun.

¹¹⁸ „Sistemul este ceea ce e posibil într-o limbă în baza distincțiilor pe care această limbă le face și în baza procedurilor utilizate pentru a exprima [*que tiene para expresar*] respectivele distincții. Sistemul este, deci, ceea ce e posibil în baza regulilor unei limbi. [...] Norma este, din contră, ceea ce se realizează și s-a realizat

acceptabilitate este determinat prin raportare la normă, aceasta reprezentând frecvența cu care o anumită construcție se folosește în vorbire. Mai exact, afirmă Coșeriu, spunem despre o construcție că este corectă în limba germană, aceasta însemnând „corect în vorbirea germană prin raportare la limba germană. [...] Atât regulile, cât și normele, aparțin competenței, cunoașterii lingvistice, care este o cunoaștere intuitivă” (COSERIU 1988/1992: 67).

Distincția chomskyană *gramatical* vs. *acceptabil* a determinat aici o discuție nu doar apropiată de problema actualizării, la modul teoretic, ci și aplicată, concret, în cazul exemplelor analizate de către Chomsky și revăzute de către Coșeriu. Pe lângă faptul că propozițiile puse în discuție au primit, prin analiza coșeriană, o interpretare adecvată, avantajul acestei discuții este acela de a dovedi, la nivel practic, eficacitatea teoriei integraliste. Dincolo de a oferi un cadru teoretic complex pentru o cercetare a limbajului cât se poate de plauzibilă, integralismul își demonstrează acum aplicabilitatea practică în rezolvarea unor probleme concrete. Mai exact, aspectul care ne interesează în mod special aici este posibilitatea clară de a delimita, cu mijloace exacte și concepte adecvate, între planul limbilor particulare și cel al vorbirii sau, într-o aproximare chomskyană, între competență și performanță. Deci, chiar dacă Chomsky își propusese să deschidă calea și către analiza performanței, la acest moment se poate spune că el nu a reușit să așeze o graniță între cele două aspecte ale limbajului. Desigur, o frontieră clară între planul limbii și cel al vorbirii este greu de stabilit (iar rostul ei ar fi doar unul metodologic), iar Chomsky pare a abandona, pe parcurs, această ambiție, ocupându-se cu statornicie de planul competenței; din contră, în integralism, limitele dintre cele trei planuri stabilite de către Coșeriu sunt permanent demonstrate, restatuate și exemplificate (evident, la nivelul teoriei lingvistice, în realitatea vorbirii și a limbilor nicio diferențiere de acest gen nefiind revelată și, în majoritatea cazurilor, nici relevantă).

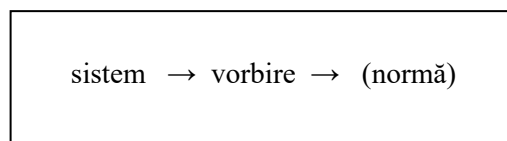
Un avantaj clar și, în același timp, un principiu al integralismului se leagă de demonstrarea, realizată adesea de către Coșeriu, a posibilității de a deduce competența vorbitorilor plecând de la vorbire. Astfel, în cazul unui act de vorbire inedit, ceea ce vorbitorul creează pare a fi, inițial, o deviație. La o privire mai atentă însă, observăm că vorbitorul a respectat regulile limbii sale. Coșeriu dă un exemplu din limba germană: *die zue Tür*. Deși la prima vedere acest exemplu pare incorect, deoarece în limba germană nu se pot deriva adjective direct din prepoziții, este vorba, de fapt, de utilizarea unei prepoziții care poate, ca prefix verbal, să stea în locul unui participiu, ceea ce în germană corespunde unei reguli generale. Noua creație se bazează, deci, pe aplicarea unei reguli deja existente, căreia i se dă o interpretare inedită (COSERIU 1988/1992: 237–238).

Cum se poate demonstra, pornind de la acest exemplu, relația – și în același timp diferența – dintre planul limbii și cel al vorbirii? Pe lângă schemele coșeriene deosebit de

---

efectiv. Norma este o limitare a sistemului, dat fiind că nu se realizează toate posibilitățile acestuia” (COSERIU 1988/1992: 68).

utile, în care volumul *Competența lingvistică* abundă, am imaginat una care ar putea ilustra acest raport:

Schema 6

Traseul posibil al unui fapt de limbă nou creat

Schema de mai sus ar putea reda traseul unui fapt nou de limbă astfel: 1) atunci când un vorbitor creează ceva, el utilizează – desigur, inconștient – regulile sistemului limbii sale; 2) vorbitorul creează un fapt nou de limbă și utilizează regulile sistemului în cadrul vorbirii, clar și inevitabil, în cadrul unui act de vorbire; 3) faptul nou creat va fi preluat în normă de către ceilalți vorbitori. Parantezele prezente în jurul ultimului termen al schemei sugerează că este posibil ca noua expresie să nu fie adoptată în utilizare; în acest caz, ea va rămâne la nivelul actului de vorbire, ca folosire a regulilor sistemului, făcând, probabil, sens, pentru ceilalți vorbitori, dar fără a deveni un fapt care să materializeze una dintre valențele sistemului. Diferența dintre planul limbilor particulare și cel al vorbirii este clară, în parcursul schematizat mai sus, în primul rând prin faptul că, nevalorificată în actul de vorbire, valența din sistem ar rămâne în continuare izolată la acel nivel, deoarece sistemul doar o conține, el nu o poate actualiza și introduce în uz. Sistemul nu este productiv în sine. Norma va prelua, dacă e cazul, faptul nou creat, canonizându-l la nivelul uzului, reducând cu o valență diferența dintre ceea ce este posibil și ceea ce e realizat în limbă.

În linia aceleiași diferențe dintre planul vorbirii și cel al limbilor particulare, s-ar putea situa două atitudini ale vorbitorului la cele două nivele menționate: vorbitorul *corectează* la nivelul normei și *creează* la nivelul vorbirii, pornind de la sistem. Exemplificând: atunci când cineva care tocmai învață limba română face pluralul „șerveței” în loc de „șervețele”, îl vom corecta în virtutea normei limbii române. Deși sistemul îi pune la dispoziție și pluralul masculin în *-i*, și, intuitiv, vorbitorul știe deja acest lucru, norma limbii române a consacrat pluralul neutru „șervețele”, și pe acesta va trebui noul vorbitor de română să-l învețe. Pe de altă parte, actul de vorbire spontan, rezultat al intenției de comunicare, impulsionează vorbitorul să producă acte de creație pe care cu siguranță acesta nu le conștientizează reflexiv și în care se materializează o valență a sistemului limbii¹¹⁹. Am auzit, spre exemplu, în limba

¹¹⁹ Indiferent dacă este vorba de un act de creație (conștientizat sau nu de către vorbitor) sau de un act de vorbire întemeiat pe semnificate clasice, consacrate, intenționalitatea este prezentă de ambele părți ale actului lingvistic. Coșeriu vorbește astfel de o „dublă intenționalitate”, și anume „o intenționalitate productivă deschisă la cel care produce semne” și „o intenționalitate „ne-producătoare-de-semne” la interpret, ultima reducându-se la disponibilitatea de a recepta semnul ca semn și de a-l interpreta” (COȘERIU 1992/2009: 116).

engleză, cuvântul „*sixish*” care voia să însemne „*at about six*” [pe la ora șase]. Deși nefolosit inițial pentru numerale, sufixul „*ish*” e utilizat destul de mult în engleză pentru a desemna ceva nu foarte clar definit – e, folosit adesea, spre exemplu, pentru culori: *redish* ar fi „roșcat”. Vorbitorul naiv a aplicat o regulă semantică a limbii sale, a sistemului, la o clasă nouă de cuvinte, extinzând astfel utilizarea acesteia. Noul fapt de limbă a fost preluat, într-o oarecare măsură, în norma limbii; în serialul unde am auzit prima dată această utilizare, am auzit-o apoi de mai multe ori, și chiar eu am preluat noua valență pe care o folosesc, uneori, când vorbesc limba engleză.

Dacă despre sistemul unei limbi Coșeriu spune că este cunoscut de către un vorbitor atunci când acesta e capabil să-l manevreze în mod creativ, norma e cognoscibilă doar într-o anumită măsură. Vorbitorul asimilează ceea ce s-a realizat efectiv în limba lui pe parcursul întregii sale vieți; în ceea ce privește norma, spune Coșeriu, învățarea limbii nu se termină niciodată. Și raportat la sistem pot să existe nesiguranțe, dar acestea nu privesc regulile înseși ale sistemului limbii (pe care un vorbitor nativ se consideră a le fi asimilat până la vârsta de aproximativ șapte ani), ci aplicarea lor. Exemplele pe care le dă Coșeriu privesc aplicarea/subînțelegerea unor sufixe atunci când nu e cazul. În limba italiană, „*one*” este un sufix augmentativ. Chiar dacă în cuvântul *limone* „*one*” nu are această funcție (COSERIU 1988/1992: 250–251), un copil a găsit nepotrivit cuvântul pentru o lămâie mai mică și a decis să îi spună acesteia „*limo*”.

Dubiile, conștientizate reflexiv sau nu, ale vorbitorilor în utilizarea regulilor sistemului sau încadrarea în norma limbii pot veni și din faptul că un vorbitor aplică în mod regulat norme diferite și reguli ale diferitelor sisteme ale limbii sale – el vorbește diferite limbi în comunitatea sa lingvistică și în interiorul limbii sale istorice (COSERIU 1988/1992: 290).

Conceptul de *normă* s-a dovedit a fi unul dintre cele mai utile și mai utilizate de către lingviști mai mult sau mai puțin familiarizați cu opera coșeriană¹²⁰. Chiar lingviști de cu totul alte orientări și care nu credeau în cadrul teoretic propus de integralism au utilizat și recomandat ca viabil, valid și foarte util acest concept.

Întorcându-ne la diferențierea pe care Chomsky a făcut-o între *gramaticalitate* și *acceptabilitate*, vom observa că aceasta nu privește în nici un fel fenomenul actualizării. Postura în care actualizarea se regăsește după aplicarea acestei diferențieri este aceea de parte a unei devieri față de sau limitări a competenței. Relația e bine văzută, termenii pe care ea se presupune că îi conectează sunt însă așezați inadecvat. Este vorba de o limitare, e-adevărat, dar a normei față de sistem, nu a performanței față de competență. Exemplele lui Chomsky aparțin normei limbii, adică faptelor care se realizează în mod normal într-o comunitate, și

---

¹²⁰ „*Sistemul este [...] planul distincțiilor funcționale sau al „opозиțiilor”; norma, în schimb, este planul realizării tradiționale a unui sistem, realizare care, pe de o parte, reprezintă o selecție între posibilitățile oferite de către sistem, dar, pe de altă parte, nu presupune doar trăsături funcționale, ci de asemenea trăsături pur și simplu „uzuale” (tradiționale)” (COSERIU 1975/1978 : 221).*

nicidecum (sau doar incidental) planului actelor de vorbire particulare sau al textelor particulare.

3.1.4. Competența elocuțională

Cel mai relevant aspect teoretic ce diferențiază integralismul de structuralism, generativism și orice altă orientare lingvistică este, probabil, conceperea tripartită a limbajului, nu doar în ceea ce privește planurile lui, ci și în relație cu formele sale de manifestare. Astfel, ca o concluzie a raportării la dihotomia *limbă/vorbire*, Coșeriu afirmă că limba poate fi înțeleasă „a) ca *activitate*; b) ca o *cunoaștere* pe care se bazează această activitate și c) ca *produs* al acestei activități” (COSERIU 1988/1992: 75). Tabelul care urmează acestei afirmații¹²¹, și care rezumă esența viziunii integraliste asupra limbajului, dovedește că nu doar limba particulară este concepută în acest fel, ci și vorbirea în general, ca și vorbirea în plan individual. Astfel, competența/*saber lingustico* se organizează ca o *competență idiomatică* la nivel istoric, *competență expresivă* la nivel individual și *competență elocuțională* la nivel universal. Faptul că planului vorbirii îi este atribuit propriul tip de competență este unul dintre argumentele majore pe care se sprijină individualitatea acestuia.

PLAN	PUNCT DE VEDERE		
	activitate / <i>enérgeia</i>	cunoaștere [<i>saber</i>], competență / <i>dinamis</i>	produs / <i>érgon</i>
planul universal	vorbirea în general	cunoașterea/ competența elocuțională	totalitatea manifestărilor
planul istoric	limba particulară	cunoașterea/ competența idiomatică	(limba particulară abstractă)
planul individual	discursul	cunoașterea/ competența expresivă	textul

Tabelul 1

Tripartiția planurilor limbajului (COSERIU 1988/1992: 92)

Competența elocuțională se bazează pe cunoașterea principiilor generale ale gândirii și pe cunoașterea lucrurilor, care trebuie înțeleasă în sens foarte larg, dincolo de organizarea

¹²¹ Tabelul se regăsește mai întâi la pagina 75 a volumului *Competencia lingüística*, volum ce însumează multe din ideile cele mai importante pentru viziunea asupra limbajului proprie integralismului, dintre care trebuie subliniată, în primul rând, tocmai tripartiția manifestărilor limbajului. Organizarea sub formă de tabel a planurilor limbajului și a aspectelor caracteristice este reluată la pagina 88, apoi redată într-o formă completă la pagina 92. Tabelul 2 de mai sus îl redă pe cel de la pagina 92 din volumul *Competencia lingüística*.

lumii prin categoriile și forma internă specifice fiecărei limbi în parte¹²². Principiile generale ale gândirii invocă o coerență logică¹²³ a ceea ce se spune. În baza acestui tip de competență, se poate justifica o afirmație aparent total illogică (menționată și mai sus, cu unele dintre posibilele sale interpretări) precum: „Cele cinci continente sunt patru: America, Asia și Africa” (COSERIU 1988/1992: 109). Ca și în alte afirmații asemănătoare, normele nerespectate aici sunt „norme ale „cunoașterii elocuționale”, și nu pur și simplu norme sintactice sau de altă natură ale unei limbi determinate [...]. Existența unor astfel de norme universale este confirmată de faptul că suspendarea lor fără un motiv suficient este percepută ca imperfecțiune sau insuficiență a expresiei într-un anumit discurs și într-o anumită limbă” (COSERIU 1976/1978: 20–21). Astfel, dacă traducem acest exemplu - și altele de același fel - într-o altă limbă, efectul pe care ele îl produc va fi același.

Așadar, cunoașterea elocuțională ar avea următoarele caracteristici: ne permite să recunoaștem o afirmație ca fiind congruentă/incongruentă; ne permite să interpretăm afirmația; poate genera o interpretare „în contrasens” atunci când afirmația „incongruentă” e făcută intenționat (COSERIU 1988/1992: 113).

Al doilea element pe care se bazează competența elocuțională este cunoașterea generală a lucrurilor, care s-ar putea înțelege astfel: „supoziția că experiența normală, habituală e utilizată ca fundament al vorbirii implică supoziția că există o normalitate a lucrurilor (prin „lucruri” mă refer și la ființe vii) și că ea trebuie presupusă în vorbire” (COSERIU 1988/1992: 119). Această normalitate presupusă are o valabilitate exhaustivă datorită faptului că se referă la „lucrurile” de cea mai largă și permanentă aplicabilitate, precum prezența unui soare și a unei luni în sistemul nostru solar sau constituția fizică a ființelor umane. Astfel, când spunem „soarele răsare”, nimeni nu va obiecta că nu soarele răsare, ci pământul se rotește în jurul axei sale (COSERIU 1988/1992: 119). Această informație este presupusă ca existând în cunoașterea generală a lucrurilor. Chiar dacă nu fiecare persoană actualizează conștient cunoașterea pe baza căreia realizează interpretarea unui enunț, e evident că nu trebuie comunicate de fiecare dată lucrurile în toate detaliile lor fizice, deoarece vorbitorul presupune întotdeauna o cunoaștere „de bun simț” a acestor lucruri – o presuposiție care funcționează în majoritatea cazurilor. Astfel de certitudini contribuie și ele (de multe ori în cea mai mare măsură) la judecarea și atribuirea de congruență unei afirmații.

E necesară, aici, o precizare. Această cunoaștere ține de planul universal în sensul că este orientată înspre lume și se referă la lucrurile esențiale și elementare prin care această lume se caracterizează. Ele nu trebuie considerate însă și ca fiind universale în sensul de a fi comune tuturor ființelor umane (nu au și un caracter de generalitate). Vorbim despre o cunoaștere configurată adesea în interiorul comunităților. Dacă un european („școlarizat”)

---

¹²²Vorbitorul care cunoaște o lume familiară face abstracție de, sau nu cunoaște faptul că ea e preorganizată semnificațional.

¹²³Este vorba aici de logica proprie limbajului (LOGICA1a) (vezi, mai sus, subcapitolul 3.1.2.3. *Logica limbajului și logica vorbirii*).

spune sau aude afirmația: „soarele răsare”, sondând cunoașterea lucrurilor pe care el o are, va ajunge la informația potrivit căreia, de fapt, pământul se rotește în jurul propriei sale axe, că o rotație completă durează aproximativ 24 de ore și așa mai departe. Dacă un membru al unui trib indonezian aude aceeași afirmație, cunoașterea sa a lucrurilor îi va spune că soarele răsare pentru că el, împreună cu membrii tribului său, și-au făcut datoria de a călători în timpul nopții într-o anumită direcție, ajutând astfel soarele să se ridice pe cer și că dacă ei și-ar înceta migrația, soarele nu ar mai răsări. Aceste două „cunoașteri” aparțin în aceeași măsură nivelului elocuțional al competenței, deși conținutul lor este atât de diferit, el fiind constituit în cadrul comunității din care provine vorbitorul.

3.1.5. Activități care însoțesc limba

Individualitatea planului vorbirii este argumentată și cu ajutorul unor trăsături care se manifestă *prin* limbile particulare și *în* texte, dar nu le sunt proprii acestora, și deci nu pot fi studiate prin raportare exclusivă la ele.

Astfel, utilizarea limbii în vorbire e marcată adesea de fapte ce nu sunt exprimabile în diferite limbi decât într-un fel de „traducere”, de „parafrizare”. Coșeriu menționează și alți lingviști care au semnalat activitățile ce „însoțesc” limba. Hjelmslev, de exemplu, afirma că se vorbește nu doar cu limba concretă, ci cu tot corpul, cu modulațiile vocii, cu mimica etc. (COSERIU 1988/1992: 82). Se adaugă acestui set de „instrumente extralingvistice” (cu sensul de „exterioare descrierii limbilor particulare”) recurgera la *spelling* [spunerea unui cuvânt pe litere], atunci când e necesară o dezambiguizare sau gesturile care însoțesc obligatoriu expresii precum: engl. *like this*, it. *così*, sp. *así*, rom. *așa* și altele. Toate acestea, ca și multe alte activități circumstanțiale, sunt parte a dimensiunii comunicaționale a vorbirii, a efortului de a-l face pe interlocutor să înțeleagă ceea ce se intenționează a se transmite.

Aceluiași nivel universal îi aparține explicarea unor manifestări atitudinale. Nu trebuie uitată dimensiunea istorică a oricărei vorbiri, nu doar a limbilor particulare și a textelor (orice vorbire este în istorie, subliniază Coșeriu) (COSERIU 1988/1992: 93). Un exemplu pe care el îl dă în acest sens este acela al schimbării de atitudine în ce privește cititul: Sfântul Augustin este surprins când vede pe cineva *tacite legere* (citind „în gând”), în Evul Mediu fiind practică lectura cu voce tare. Cu privire la acest caz particular, am putea, probabil, afla despre ce text anume era vorba sau în ce limbă era formulat. Dar trăsătura pe care am specificat-o aici, aceea a modalității de percepere, de receptare a textului, va fi analizată și interpretată la nivelul vorbirii.

La prima vedere, acest aspect poate să pară unul totalmente insignifiant. De cele mai multe ori, chiar așa și este. Integralismul nu postulează necesitatea analizării tuturor acestor aspecte cu privire la fiecare act de vorbire sau text ce se produce. Ce trebuie înțeles este doar că vorbim despre trăsături ce țin de planul universal al limbajului și că, atunci când este cazul, acesta și nu altul este nivelul la care ele pot fi și sunt interpretate. Care ar putea fi relevanța

unui fapt precum cititul cu voce tare sau „în gând”? Unul dintre aspecte ar putea fi tocmai informația pe care o obținem cu privire la obiceiurile caracteristice unei perioade istorice; sau e posibil să existe relevanță la nivelul impactului pe care modul de citire îl are asupra unui posibil ascultător/spectator; sau poate da indicații cu privire la atitudinea cititorului față de textul pe care îl are în față: probabil dacă el va descoperi un pasaj interesant sau surprinzător, îl va citi cu voce tare. La fel de bine, însă, modul de percepere al unui text poate fi complet irelevant, el rămânând, în acest caz, neremarcant.

La același nivel universal se situează posibilitatea de a percepe starea de spirit a unei persoane care vorbește într-o limbă străină, chiar dacă ascultătorul nu înțelege nimic din ce spune acea persoană (COSERIU 1988/1992: 93). Se pot transmite multe informații printr-un discurs, printr-un text, chiar dacă nu sunt înțelese cuvintele sale. De altfel, s-ar putea ca ascultătorul să fie în prezența unui text total incoerent; el nu ar avea de unde să știe acest lucru. Emitentul însă ar putea să investească textul cu anumite inflexiuni, sonorități, intensități care, alături de expresivitatea facială și corporală, pot transmite sau pot sugera uneori chiar mai mult decât cuvintele însele.

Caracterul lor situațional, efemer și uneori specific celui care le folosește, face ca aceste „instrumente extralingvistice” să nu fie parte a descrierilor clasice ale limbilor particulare. Privite din perspectivă integralistă însă, ele capătă o cu totul altă valoare. Având din nou în vedere planurile de conținut postulate în cadrul acestei teorii și relațiile dintre ele, acestor manifestări li se poate recunoaște statutul de designate, chiar dacă baza lor semnificațională¹²⁴ nu este întotdeauna clară. Este indeniabil faptul că ele contribuie la realizarea și transmiterea sensului, iar singurul statut în baza căruia pot face acest lucru este tocmai acela de designate. Chiar dacă sunt performate de vorbitori individuali, în situații concrete, ele aparțin, *ca posibilitate*, planului vorbirii, și deci e normal să fie studiate ca parte a conținutului acestuia.

3.1.6. Planul universal – planul definiției și al teoriei

Un ultim argument în sprijinul considerării planului vorbirii ca plan separat în studierea limbajului se regăsește într-o idee culeasă de către Coșeriu din „preistoria” lingvisticii vorbirii. În studiul *Determinación y entorno*, printre premergătorii acestui tip de lingvistică, e menționat cercetătorul ceh V. Skalicka. El aduce exemple de fapte (precum *a vorbi*, *a răspunde*) ce nu aparțin „limbii”, iar studiul lor, mai degrabă decât lingvisticii, îi corespunde *teoriei limbajului* (COSERIU 1955/1967: 283). Eugeniu Coșeriu continuă această idee, afirmând că planul competenței lingvistice generale, deci al vorbirii în general, „este întotdeauna planul definiției și planul teoriei” (COSERIU 1988/1992: 152). Astfel, funcțiile lingvistice nu pot fi definite cu privire la limbi, ci doar cu privire la vorbire (COSERIU

---

¹²⁴Firește, orice gest instituit în mod convențional se constituie ca atare în interiorul unui univers semnificațional, deci implică permanent existența în fundal a unui semnificat.

1955/1967: 289). În ambele referințe de mai sus, exemplele aduse sunt categoriile verbale. Ele nu sunt clase lexicale ale limbilor, ci moduri semnificative ale vorbirii, și deci universale, chiar dacă nu istoric „generale”. Aceasta deoarece e indiferent dacă o categorie apare eventual doar într-o limbă; dacă se definește categoria, ea se definește pentru toate limbile în care ar putea apărea. Așadar, categoriile idiomatice, *generale* sau nu în ce privește limbile, sunt definite în perspectiva *universalității* planului vorbirii în general, ele existând ca potențialitate la acest nivel. Astfel, o teorie optimă a categoriilor lingvistice ar implica, pe de o parte, identificarea lor la nivel universal, pe de altă parte, verificarea prezenței lor în diferitele idiomuri și a felului în care ele se realizează. Acesta este încă un motiv ca lingvisticii vorbirii să-i fie recunoscut „dreptul la independență” față de lingvistica limbilor. Se atrage din nou atenția asupra problemelor universale ale vorbirii, care trebuie să-și aibă o rezolvare proprie, nu strict dependentă de istoricitatea limbilor (COSERIU 1955/1967: 289).

3.1.7. Statutul lingvisticii vorbirii în lingvistica integrală

Noua „față” a lingvisticii, așa cum apare ea în integralism, este clar și strict legată de tripartiția planurilor limbajului, în special de faptul că aceste planuri apar acum „ca planuri sau nivele autonome de manifestare a „funcției semnificative” sau a „creației de semnificații”, – planuri care pot fi și trebuie abordate, ca atare, din perspectiva postulării unor „cunoașteri” (sau „competențe”) rațional distincte, ce stau la baza acestor manifestări, și, evident, prin disocierea unor rezultate (sau „produse”) total aparte” (BORCILĂ 1988: 5). Viziunea inedită asupra limbajului (principala contribuție coșeriană la înțelegerea acestuia și, în consecință, la fundamentarea lingvisticii, după cum afirmă inițiatorul însuși al integralismului) (BORCILĂ 1988: 5) este considerată a avea un impact fundamental în reorganizarea diverselor discipline și orientări din câmpul lingvisticii (BORCILĂ 1988: 5), ca și în propunerea fermă a direcțiilor ce trebuie urmate în cercetarea limbajului.

Ne interesează aici, în primul rând, lingvistica vorbirii și, după mulțimea de argumente ce dovedesc existența unui plan separat, elocuțional, necesitatea unei științe proprii acestuia devine evidentă, iar poziția sa în cadrul general al studiului limbajului, așa cum este el propus în integralism, se poate delinia prin câteva idei, expuse în continuare.

Probabil cel mai important aspect ce caracterizează limbajul și studiul limbajului se desprinde dintr-o notă de subsol a aceluiași studiu, extrem de important, *Determinación y entorno*, în care se afirmă că „rămân în afara limbajului propriu-zis – și, în consecință, în afara lingvisticii – atât posibilitatea de a vorbi condiționată fiziologic și psihic („facultatea vorbirii”), cât și „impulsul expresiv” ca text în calitate de realizare de valori (practice, logice sau fantastice). Lingvistica se ocupă doar de limbaj „ca atare”, adică de ceea ce Aristotel definea drept «logos semantikos»” (COSERIU 1955/1967: 287, nota 11). Deși în ceea ce privește lingvistica textului există încă dispute asupra posibilității studierii obiectului său ca

„simplă” realizare a funcției semnificative a limbajului, fără implicarea „valorilor” ce i se asociază în mod normal¹²⁵, lingvisticile semnificațională și designațională sunt considerate, în perspectivă integralistă, ca abordând limbajul în esența sa, în natura sa intrinsecă, aceea de manifestare a funcției semnificative. Semnificatele în special, dar și designatele, pot fi studiate ca **produse** (nu cu înțelesul de *ergon*, ci de rezultate ale unui proces constant de producere) **ale limbajului**, așa-zisa „trimitere la realitate” designațională fiind constituită tot lingvistic, și deci analizabilă ca atare. Plecând de la principiul tocmai anunțat, pare că relația lingvisticii designaționale cu realitatea propriu-zis „extralingvistică” este, oricât de paradoxal ar părea, limitată la alinierea elementelor acesteia din urmă (de exemplu, contexte implicate într-o situație de vorbire reală) alături de designate, ele contribuind, în calitatea menționată, la realizarea sensului.

Așa cum vorbirea cuprinde, în desfășurarea ei, elementele realității, preorganizate lingvistic, și contribuția lor la realizarea sensului, tot astfel, ea cuprinde *limba*, cu aria ei mult mai restrânsă decât cea a vorbirii. Astfel, **într-un sens larg, toată lingvistica a fost și este o lingvistică a vorbirii**, neexistând, de fapt, o altfel de lingvistică, nici măcar ca studiu al limbilor particulare¹²⁶. Pornind de la această concepție asupra relației dintre limbă și vorbire, în integralism se postulează lingvistica vorbirii și în sens strict. Aceasta trebuie, în primul rând, să nu fie raportată tot timpul la lingvistica idiomatice, să nu fie considerată ca dependentă de ea. Mai mult decât atât, Coșeriu se opune concepției saussuriene, susținând că, în loc să ne situăm în terenul limbii, trebuie să ne situăm din primul moment în terenul vorbirii și să o luăm pe aceasta ca normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului (inclusiv a limbii). Studiul limbii e studiul unui aspect al vorbirii, care nu e abstract, nici exterior vorbirii înseși și care, în mod natural, e fundamental, deoarece vorbirea e întotdeauna istorică: e întotdeauna „a vorbi o limbă” (COSERIU 1955/1967: 288).

În concluzie, lingvistica vorbirii ar avea următoarele caracteristici: ar fi o lingvistică teoretică, ocupându-se de problemele limbajului în planul activității lingvistice concrete; ar fi disciplina nou constituită a vorbirii *kat energeian* la nivel universal, și în același timp studiul respectivei competențe; iar în sens foarte strict ar fi o lingvistică descriptivă, o gramatică a vorbirii. De asemenea, implicația ei în lingvistica idiomatice ar fi necesară pentru

¹²⁵În spiritul acestei idei, Carmen Vlad propune abordarea textului nu doar în cadrul *lingvisticii textului*, ci într-o combinație a ei cu *semiotica*. „Cea dintâi, focalizată pe *funcționalitatea textuală a semnelor verbale*, dobândește, prin soluția ei coșeriană, fundamentarea necesară și statutul cert de *lingvistică a sensului* sau *hermeneutică*. / Dar lărgirea orizontului conceptual al textului, cerută de nevoia de a-l face să corespundă propriei sale instabilități definitorii, aduce după sine o nouă exigență, impulsul unei noi extensiuni prin care alte aspecte ale funcționării textuale – imposibil de explicat cu mijloace lingvistice – să poată fi captate. Un astfel de „orizont teoretizant”, deschis simultan *proceselor* simbolizării, comunicării și cunoașterii, ne este oferit de semiotică, într-una din cele mai cuprinzătoare și nedogmatice alternative ale sale, cea preconizată și dezvoltată de Ch. S. Peirce” (VLAD 2000: 17).

¹²⁶Coșeriu argumentează acest punct de vedere prin afirmația că limba este, în mod concret, un mod istoric de a vorbi. Pentru orice vorbitor, aceasta e un „a vorbi” în potență, un *saber hablar* conform unei tradiții (COSERIU 1955/1967: 287).

interpretarea sincronică și diacronică a limbii, în vreme ce analiza textelor se poate face cu exactitate doar cunoscându-se tehnica activității lingvistice, deoarece depășirea limbii ce apare în orice discurs se poate explica doar prin posibilitățile universale ale vorbirii (COSERIU 1955/1967: 290).

3.1.8. Obiectul și sarcinile lingvisticii vorbirii

Obiectul propriu al gramaticii vorbirii ar fi tehnica generală a activității lingvistice, iar sarcina ei recunoașterea și descrierea funcțiilor specifice ale vorbirii *kat energeian* și indicarea posibilelor sale instrumente, verbale sau extra-verbale. Aceasta nu implică descrierea activităților expresive non-verbale, ci doar recunoașterea și semnalarea funcției lor de modificali ai vorbirii. Fiind mult mai amplă și mai nesistematică decât limba, vorbirea își utilizează propriile circumstanțe (în timp ce limba e în afara circumstanțelor) și recurge la activități complementare nonverbale – ca mimica, gesturile, modalitățile de exprimare a manierelor, și chiar tăcerea¹²⁷ – ca suspendare intenționată a activității verbale. Există în vorbire, în aceeași expresie verbală, elemente ce nu sunt permanent funcționale, distinctive, în cadrul unui idiom, dar pot fi funcționale ocazional, într-o anumită situație de vorbire. Tehnica datorită căreia se realizează aceste funcții ocazionale trebuie studiată într-o lingvistică diferită de aceea idiomatică, deoarece ea merge dincolo de limbă (COSERIU 1955/1967: 291 și 295–296). Acestei tehnici generale a vorbirii îi aparțin, printre altele, determinarea, ca ansamblu de operații, și cadrele.

În strânsă legătură cu lingvistica vorbirii, este postulată, în integralism, o știință care să studieze principiile gândirii valabile pentru vorbire în general și să stabilească în ce constă cunoașterea lucrurilor, i. e. cunoașterea realității extralingvistice, ce este valid din punctul ei de vedere pentru toate limbile și pentru toată vorbirea. De asemenea, ar contribui la înțelegerea tehnicii generale a activității de vorbire o lingvistică *skeologică*, a lucrurilor, care să stabilească aportul cunoașterii generale a lucrurilor în fiecare act de vorbire (COȘERIU 1988/1992: 148).¹²⁸ Regăsim poate aici o idee a lui Gadamer care, într-o conferință din 1960, afirma că nu ascultăm îndeajuns „limba lucrurilor”. Acest concept rezumă ideea conform căreia lucrurile nu sunt, în realitate, „un material care este utilizat și uzat”, „o unealtă care este folosită și pusă deoparte, ci ceva care are în sine stabilitate și care nu este „împins către

---

¹²⁷O idee similară regăsim la filosoful german Hans-Georg Gadamer, care susține că faptul de a amuți reprezintă tot o formă de lingvisticitate. Când cineva amuțește, spune el, aceasta înseamnă că ar dori să spună atât de mult, încât nu știe de unde să înceapă. „Eșecul limbii atestă *capacitatea* ei de a căuta o expresie pentru *orice* – și astfel faptul că cineva amuțește este totuși el însuși pur și simplu un fel de a spune – și anume unul cu care cineva nu își încheie vorbirea, ci o începe” (GADAMER 1970/2001A: 495).

¹²⁸Aceeași idee apare în articolul *Interdisciplinarità e linguaggio*, unde se afirmă că o lingvistică a lucrurilor ar putea fi utilizată și în lingvistica idiomatică, prin faptul că ar stabili în ce măsură, în care cazuri și în ce mod cunoașterea extralingvistică contribuie la interpretarea vorbirii în comunitățile istorice. Tot aici se afirmă necesitatea colaborării lingvisticii vorbirii cu semiologia, deoarece limbajul aparține lumii semnelor și vorbirea pune în act nu doar limbajul propriu-zis, ci și diferite alte tipuri de semne (COSERIU 1980: 62–64).

nimic” („*zu nichts gedrängt*”) (Heidegger)” (GADAMER 1960/2001: 416). Limba lucrurilor trebuie ascultată, spune Gadamer, „iar prin această formulă este trezită amintirea așipită în noi toți a ființei proprii a lucrurilor, care pot să fie în continuare ceea ce sunt” (GADAMER 1960/2001: 416).

În multe dintre lucrările sale, doar unele citate mai sus, Eugeniu Coșeriu susține necesitatea unei adevărate științe a vorbirii, o știință care să beneficieze de un alt statut decât acela de simplă anexă a lingvisticii idiomatice. Cu toate acestea, ea a rămas în mare parte în stadiul de proiect, așteptându-și încă dezvoltarea. Trebuie spus că, totuși, principiile unei atare științe au fost stabilite cu claritate, obiectul ei identificat în liniile sale generale iar sarcinile de îndeplinit elaborate în toate aspectele lor. Fără a beneficia de munca titanică depusă în slujba lingvisticii limbilor și de experiența acumulată pe parcursul acesteia, o lingvistică a vorbirii are la dispoziție terenul vast și fertil al faptelor funcționale pasager, al mijloacelor nelimitate ce contribuie, în cadrul oferit de limbaj, la realizarea funcției semnificative a acestuia.

3.1.9. Generativismul – o lingvistică a vorbirii

Alături de lingvistica limbilor, care avea deja o consistentă istorie și rezultate semnificative, la începutul anilor șaptezeci, s-a constituit o știință a textului, iar generativismul era în plin avânt. Fără a se referi la toate aspectele limbajului, fiecare din cele trei direcții își aroga pretenții de exclusivitate în cercetarea acestuia, zonele lăsate în afara cercetării fiind considerate ca neesențiale (COSERIU 1973/1977: 241). Astfel, lingvistica structurală și funcțională ignora sau respingea o mare parte din problematica asumată în generativism, în ideea că cercetarea respectivă se situa mai degrabă în afara teritoriului lingvisticii. În același timp, se credea că problemele textelor puteau fi tratate cu categoriile și metodele proprii acestei orientări. Lingvistica generativ-transformațională avea pretenția de a substitui lingvistica structurală și funcțională ca descriere a limbilor și aspira să formuleze reguli pentru producerea și interpretarea textelor¹²⁹. Lingvistica textului se prezenta, la acel moment, ca studiu al tuturor problemelor lingvistice ale textelor (COSERIU 1973/1977: 241).

Din punct de vedere integralist, cele trei direcții sunt complementare și deci în aceeași măsură legitime (COSERIU 1973/1977: 244). Fiecare dintre ele se ocupă, de fapt, fără a admite acest lucru, de un anumit aspect al limbajului, fiecare e la fel de necesară, și în același timp, niciuna dintre ele nu poate oferi mijloacele de rezolvare a tuturor problemelor lingvistice. De

---

¹²⁹Scopul inițial al cercetării în generativism a fost identificarea și elaborarea în manieră formală a regulilor conform cărora sunt alcătuite propozițiile într-o anumită limbă. De asemenea, Chomsky reproșa gramaticilor tradiționali faptul de a fi lăsat neexprimate multe dintre regularitățile de bază ale limbilor. Acest aspect, afirmă Chomsky, e cu deosebire clar la nivelul sintaxei, unde nicio gramatică tradițională sau structuralistă nu merge dincolo de clasificarea anumitor exemple, neîncercându-se formularea unor reguli generative (CHOMSKY 1965: 4–5). De altfel, noutatea pe care miza Chomsky în volumul său de debut, *Syntactic Structures*, era tocmai capacitatea teoriei sale de a soluționa probleme imposibil de rezolvat cu mijloacele lingvisticii structurale, precum echivalența *activ/pasiv* sau modul de funcționare a conjuncției copulative.

asemenea, principiile pe care se întemeiază nu dau niciuneia dintre ele deschiderea necesară pentru abordarea tuturor aspectelor majore ale limbajului.

Aceeași viziune integralistă oferă cadrul destul de încăpător pentru toate cele trei orientări. Chiar dacă susținătorii acestora nu vor concede niciodată că linia lor de studiu este incompletă, principiile și baza de cercetare puse la dispoziție de integralism se impun cu puterea evidenței ca soluție de viitor a investigației lingvistice¹³⁰.

Această soluție e dată de tripartiția planurilor limbajului și de planurile de conținut corespondente: „Cele trei direcții principale ale lingvisticii actuale corespund celor trei planuri ale limbajului și, de asemenea, celor trei planuri semantice ale noastre. Adică: gramatica generativ-transformațională corespunde vorbirii în general și, în consecință, designatului; lingvistica structurală și funcțională corespunde planului limbilor și, în consecință, semnificatului; iar lingvistica textului corespunde, natural, planului textului și, prin el, sensului” (COSERIU 1973/1977: 243).

Dincolo de această apreciere generală, lingvistica lui Eugeniu Coșeriu oferă numeroase argumente care califică generativismul drept o lingvistică a vorbirii, câteva dintre acestea fiind expuse mai jos.

3.1.9.1. Vorbirea – obiectul propriu al gramaticii transformaționale

Subtitlul de mai sus reprezintă, de fapt, o concluzie pe care Coșeriu o formulează în 1969, în studiul *Semántica, forma interior y estructura profunda*, afirmând că obiectul propriu al gramaticii transformaționale nu este limba ca atare – care nu poate fi sub nicio formă considerată un simplu sistem de reguli pentru producerea de propoziții – ci vorbirea prin intermediul limbii sau, în termenii lui Sechehaye, trecerea de la *vorbirea ne-organizată* la *vorbirea organizată* prin intermediul limbii. Gramatica transformațională ar fi, astfel, o gramatică a funcționării limbii în vorbire (COSERIU 1969/1978: 124).

3.1.9.2. Conținutul semantic nediferențiat

Din perspectivă coșeriană, conținutul lingvistic de care se ocupă teoria generativ-transformațională este designatul¹³¹. În generativism se lucrează, de la începuturile sale până

---

¹³⁰ „... asumarea deplină, în toate implicațiile ei, a concepției lui Eugenio Coșeriu ar impune, în ultimă instanță, o mutație radicală a orizonturilor teoretice ale lingvisticii contemporane, și ca atare o adevărată „revoluție”, mult mai profundă și mai vastă decât oricare alta efectuată sau numai propusă în această „disciplină pilot” a științelor umaniste” (BORCILĂ 1988: 1).

¹³¹ Studiul *La „Situacion” en la lingüística* prezintă tipurile de conținut specifice planurilor limbajului, așa cum sunt acestea definite și studiate în integralismul lingvistic: „... *designatul* este[...] referința la extralingvistic ca atare, atunci când e vorba de o „stare de lucruri” reală sau de un conținut de gândire („stare de lucruri” așa cum este ea gândită). *Semnificatul* este conținutul dat în fiecare caz prin limba folosită în actul de vorbire. Iar *sensul* este conținutul lingvistic particular care într-un act de vorbire determinat (sau într-un „text”), se

în prezent, cu o singură categorie de conținut, aceea de *meaning*. Specific structurii de adâncime sau determinat de către aceasta, *meaning* înseamnă, de fapt, în ambele cazuri, *designat extralingvistic*, conținut de gândire ca atare, iar nu conținut de gândire ca structurat prin semnificatele unei limbi determinate (COSERIU 1973/1977: 249. Vezi și COSERIU 1975/1978: 215–216). Cel mai bun exemplu, în acest sens, la care se referă mereu și Coșeriu, este acela al echivalării propozițiilor active cu cele pasive, pe motiv că ar avea același *meaning*. Problema echivalenței propozițiilor active cu cele pasive este una dintre primele rezolvate de către Chomsky, prin regula (34) care se regăsește în volumul *Syntactic Structures* (p. 43):

- (34) Dacă S_1 este o propoziție gramaticală de forma
 $NP_1 - Aux - V - NP_2$,
 atunci șirul corespunzător de forma
 $NP_2 - Aux + be + en - V - by + NP_1$
 este de asemenea o propoziție gramaticală.

Această schemă este însoțită de un exemplu: dacă *John - C - admire - sincerity* [John admiră sinceritatea.] este o propoziție, atunci *sincerity - C + be + en - admire - by + John* (care, prin aplicarea altor reguli devine „*sincerity is admired by John*” [Sinceritatea e admirată de către John.]) e, de asemenea, o propoziție (CHOMSKY 1957/1966: 43).

Echivalența celor două propoziții este realizată în baza corespondenței lor în ce privește realitatea extralingvistică la care se raportează. În perspectivă integralistă, cele două propoziții corespund din punct de vedere designațional, dar au semnificate structurale diferite, iar sensul nu poate fi decelat din acest exemplu, atâta vreme cât propoziția în cauză nu e plasată într-un text care să-i dea posibilitatea de a „face” un sens. E posibil ca el să se reducă la indicarea designativă a realității extralingvistice, dar acesta ar fi doar unul dintre nenumăratele posibile sensuri pe care respectiva propoziție le poate conține sau produce. Cele două „șiruri” nu sunt, așadar, *sinonime* în plan idiomatic, ci doar *echivalente* în plan designațional, constituindu-se ca „sinonime cognitive”. „Unitatea de sens” aparține, de fapt, stării de lucruri sau conținutului de gândire designat, fiind dată în plan extralingvistic (COSERIU 1973/1977: 249–250).¹³²

Înțelegerea chomskyană a conceptului de *meaning* contribuie la imposibilitatea alcătuirii unei gramatici idiomatice, care să meargă dincolo de regulile de structurare a propozițiilor, ce specifică, eventual, toate combinațiile sintactice posibile la modul teoretic într-o anumită limbă, fără a permite descrierea coerentă și completă a acesteia, așa cum se

---

exprimă prin intermediul designatului și al semnificatului și dincolo de designat și semnificat ca atare” (COSERIU 1973/1977: 247).

¹³²Ideea apare în multe alte lucrări coșeriene, spre exemplu în *Semantica, forma interior del lenguaje y estructura profunda*, un studiu dedicat în mare parte analizei teoriei generativiste, unde se insistă asupra modului în care Chomsky preia conceptul de *formă internă* de la Humboldt, dându-i o interpretare proprie ca parte a viziunii sale despre limbaj. Sunt prezentate aici erorile făcute de către Chomsky în interpretarea acestui concept, ca și irelevanța aplicării lui în cazul sinonimiei propozițiilor active cu cele pasive.

dorea în interiorul teoriei. Problema majoră este că se încearcă, în generativism, cel puțin în prima sa fază, formularea regulilor unei limbi fără a se lua în considerare funcțiile proprii ale limbii înseși. Astfel, funcții diferite din punct de vedere idiomatic se echivalează în virtutea designației unitare, în vreme ce funcții unitare din punct de vedere idiomatic se subdivid datorită designației diferite: „Ruta gramaticii transformaționale merge de la conținutul de gândire designat la vorbire, prin (și pe deasupra) funcțiilor idiomatice: în realitate, în această gramatică nu e vorba de regulile unei limbi, ci de regulile vorbirii *prin intermediul* unei limbi” (COSERIU 1973/1977: 251–252).

3.1.9.3. „Universalile generale” ale limbajului

Obiectivul identificării structurilor lingvistice comune tuturor vorbitorilor, indiferent de limba pe care o vorbesc, a presupus eforturi apreciabile de colectare a unor dovezi dintr-o multitudine de idiomuri, o operațiune realizată în baza suprapunerii ideilor de *universal* și *general*. Lingviștii generatiști caută aspectele comune cât mai multor limbi, iar acolo unde ele nu se regăsesc, absența lor e justificată printr-o parametrizare diferită a principiilor comune tuturor limbilor umane. Universalitatea, însă, cel puțin în perspectivă integralistă, nu e dată prin generalitate¹³³. Spre exemplu, atunci când o funcție sau o categorie este definită, ea e definită pentru toate limbile, *ca posibilitate*, ulterior verificându-se dacă, într-o anumită limbă, ea este realizată sau nu. Ideea generalității empirice ca o condiție și, în același timp, ca garanție a universalității, concordă cu scopul inițial al generativismului, acela de a rezolva probleme de natură empirică, baza teoretică realizată ulterior venind doar să sprijine investigația practică¹³⁴.

Pentru cercetarea de tip generativist este esențial să se presupună o echivalare a universalului cu generalul. În absența acesteia, o coordonare a structurilor sintactice din diverse limbi înspre o sinteză care să decanteze acele *pattern*-uri ce ar putea fi considerate ca existând în mintea oricărui vorbitor, indiferent de idiomul pe care îl utilizează, ar fi extrem de dificil, dacă nu chiar imposibil de realizat. Totuși, nici chiar dacă prezența unui element lingvistic, de exemplu, a unei părți de vorbire, ar fi demonstrată fără dubiu în toate limbile cunoscute, aceasta nu ar putea fi declarată, în baza generalității ei, ca fiind universală. Demersul invers, de la universal la general, este la fel de lipsit de garanții, cu diferența că această situație nu mai e considerată (în integralism) o problemă, ci doar starea normală a

¹³³ A se vedea, în acest sens, tipurile de universalii identificate de către Coșeriu în studiul *Los universales del lenguaje (y los otros)* și diferența care se impune între acest concept și acela de *generalitate*.

¹³⁴ „Spre deosebire de savantul american, care pornește, în contextul său cultural particular, de la necesitatea rezolvării unor probleme specifice ale cercetării empirice (i. e., de sintaxă descriptivă) și întreprinde, apoi, extrapolarea pe baze logice și matematice, a soluției propuse aici la nivelul unei concepții integrale asupra limbajului, Coșeriu pornește, într-un orizont mult mai vast și din perspectiva filosofică (implicită) menționată, de la o confruntare directă și frontală cu înseși premisele teoretice fundamentale ale întregii lingvistici anterioare” (BORCILĂ 1988: 1).

relației dintre lingvistică și limbi/limbaj: „O definiție ca atare e întotdeauna universală: ea definește o posibilitate nelimitată. Dar o definiție universală nu implică generalitatea obiectivă a ceea ce definește. Astfel, dacă se definește în mod universal adjectivul, asta nu înseamnă nicidecum că el se atribuie tuturor limbilor, căci o definiție nu e o judecată de existență: se definește adjectivul pentru toate limbile în care el poate să se prezinte” (COSERIU 1972/1978: 155).

3.1.9.4. Competența „vorbitorului universal”

În toate fazele teoriei chomskyene, scopul declarat al cercetării a fost acela de a descoperi baza biologică ce face posibilă vorbirea. Pentru a ajunge la acest rezultat, se cercetează cunoașterea lingvistică pe care o au vorbitorii, așa-numita „competență”, ce presupune integrarea „mecanismelor” care acționează universal, la nivel lingvistic. Din punct de vedere integralist, acest demers este echivalent cu studierea competenței elocutionale, în special a părții ce ar corespunde principiilor gândirii în sens larg și logicii limbajului (nu îndeajuns diferențiată de logica propriu-zisă).

Date fiind toate argumentele de mai sus, generativismul poate fi considerat drept o „lingvistică a vorbirii”, fapt ce concordă cu opțiunea mea de a trata una dintre problemele lingvisticii vorbirii, aceea a *determinării*, și mai exact aceea a *actualizării*, în perspectiva lingvisticii vorbirii propusă în integralism, pe de o parte, și în perspectivă generativistă, „o posibilă lingvistică a vorbirii”, pe de altă parte. Chiar dacă, în generativism, determinarea nu a fost abordată ca problemă în sine, cel puțin nu în toate etapele evolutive ale teoriei, multe dintre elementele ei teoretice sau empirice pot fi utilizate pentru a constitui o imagine a acestui fenomen din perspectivă generativistă.

În capitolele următoare, va fi prezentat modul în care conținutul semantic este înțeles în integralism, respectiv în generativism, fiind tratate în mod special acele tipuri de conținut care, în viziune integralistă, realizează momentul principal al determinării, actualizarea: semnificatul și designatul.

3.2. Conținutul semantic din punct de vedere integralist

În schema limbajului, așa cum a fost ea concepută de către Eugeniu Coșeriu, planul universal (al vorbirii) este clar conturat ca diferit de cel istoric (al limbilor particulare) și cel individual (al discursului). Această configurare, alături de cele trei aspecte pe care le poate cunoaște limbajul: ca *enérgeia*, *dynamis* și *ergon* reprezintă, de fapt, miezul teoretic al integralismului. Fiecăruia dintre cele trei planuri îi corespund un tip de judecată, un conținut și un tip de cunoaștere, toate susținând, o dată în plus, existența individuală a celor trei planuri. E necesar ca aceasta să fie mereu reafirmată deoarece: 1) Deși Coșeriu a conceput

noua teorie a limbajului la mijlocul secolului trecut, puțin s-a realizat de atunci pentru recunoașterea ca atare a lingvisticii vorbirii și la fel de puțin, din păcate, pentru dezvoltarea ei. Stadiul de elaborare a principiilor, de fundamentare teoretică, construit de către lingvistul român, trebuie consolidat și continuat cu un studiu empiric adecvat. Existența acestui plan al limbajului, cu statutul și justificările întemeierii sale, trebuie, așadar, făcută cunoscută cu fiecare prilej ce se ivește. 2) În economia lucrării de față, concentrată tocmai asupra planului vorbirii, precizarea aspectelor esențiale prin care acesta își justifică existența este obligatorie. În același timp, abordarea conținutului specific planului vorbirii ne duce cu un pas mai aproape de obiectivul acestei lucrări. Voi urmări, pentru început, felul în care se conturează conținutul lingvistic în integralism, dar și în generativism, pentru ca apoi să fie prezentate relațiile ce se stabilesc în interiorul conținutului, la diferite niveluri.

3.2.1. Designatul – conținutul specific al planului vorbirii

Unele distincții făcute în cadrul integralismului, ca și unele concepte definite de către Coșeriu, par adesea atât de evidente, atât de normale și de un bun simț științific, dar și comun, atât de clar, încât cititorul are senzația că acestea au fost în teoria limbajului de când lumea (lingvisticii), și că sunt, oarecum, de la sine înțelese. Impresia aceasta se justifică, de fapt, prin diverse aspecte, poate în primul rând prin faptul că nu o dată Coșeriu utilizează, în propria sa teorie, concepte sau distincții perfect valabile, care fuseseră plasate însă în contexte greșite sau ignorate de către alți lingviști. În integralism, totul pare a face un sens nou, iar capacitatea lingvistului român de a revalorifica intuiții anterioare și a le utiliza în chiar locul lor cel mai adecvat, a fost recunoscută de multe ori¹³⁵. În plus, în tabloul descrierii și interpretării fenomenului limbajului din perspectivă integralistă, toate elementele sunt plasate în locul ideal; chiar dacă rămânem uneori cu senzația că sunt elemente care lipsesc din această teorie, că nu regăsim explicații sau baze teoretice¹³⁶ sau metode practice de investigație pentru toate aspectele de care suntem interesați, acestea ar putea fi descoperite în faze ulterioare de dezvoltare a integralismului lingvistic.

Designatul reprezintă conținutul specific al planului vorbirii, care face obiectul capitolului de față. Diferențierea principală ce va fi subliniată aici va fi față de semnificat, deoarece aceasta e distincția majoră pe care Coșeriu o face în interiorul conceptului de *sens/meaning*, în prelungirea distincțiilor făcute, în parte, în tradiția europeană și împotriva indistințțiilor păstrate în structuralismul nord-american.

¹³⁵ E suficient să amintim conceptele structuraliste – teoria la care Coșeriu se raportează cel mai adesea – adoptate (uneori ca atare, alteori redefinite) în integralism; de asemenea, de la Aristotel, Humboldt, Chomsky și alți filosofi sau lingviști, numeroase concepte au fost preluate de către lingvistul român. Acestea au suferit însă o transformare radicală, fapt pentru care se poate spune că au fost, de fapt „reinventate” într-un sistem lingvistic în care ele fac un sens cu totul nou.

¹³⁶ Nu e ușor, spre exemplu, să găsim premisele de la care să pornim în cercetarea/ definirea limbajului poetic.

Înainte de toate, planul vorbirii se identifică și își justifică individualitatea, la fel cu celelalte două planuri ale limbajului, prin conținutul său propriu – în acest caz, designatul¹³⁷: „Designatul este referirea la extralingvistic (care, desigur, se dă prin semnificat), sau extralingvisticul însuși (ca „designat”), acesta ca stare de lucruri sau ca și conținut al gândirii (stare de lucruri gândită). Semnificatul, în schimb, este conținutul dat în și printr-o limbă ca atare. [...] Sensul este planul semantic propriu al „textului”, adică este conținutul lingvistic special care se exprimă într-un text determinat prin intermediul semnificatului și al designatului, trecând dincolo de semnificat și de designat” (COSERIU 1971/1978: 135–136). Fragmentul redat aici reprezintă una dintre numeroasele ocurențe prin care tipurile de conținut specifice planurilor limbajului au fost definite de către Coșeriu. Poate cea mai relevantă dintre acestea, sau cel puțin cea care constituie punctul de referință cel mai des apelat se regăsește în studiul *Determinación y entorno*, în care se definește actualizarea ca orientare a semnificatelor către realitatea¹³⁸ la a cărei instituire acestea participă. Ele, semnificatele, organizează experiența umană în „moduri de a fi”, conțin „ființa lucrurilor” [*el „ser de las cosas”*], dar nu și aplicarea la „existenți” [*los entes*], aceasta realizându-se prin designare (COSERIU 1966/1977B: 54). Desigur, existența ca atare a obiectelor este, din acest punct de vedere, indiferentă, dat fiind că semnificatul este raționalmente anterior distincției între existență și inexistență și constituirii însăși a lumii obiectelor, pentru care semnificatul este fundament și instrument (COSERIU 1976/1978: 25).

Lingvistica integrală pune o ordine extrem de clară și de necesară în cercetarea părții de conținut a limbajului prin cele trei entități definite mai sus. În spiritul acestei clarități a ideilor, ar fi foarte necesar ca orice lingvist care dorește să opereze cu conceptele coșeriene să le preia și să le folosească în coordonatele și sub imperativul definiției pe care lingvistul român le-a propus, lipsa acestei precizii ducând la riscul interpretărilor greșite ale teoriei coșeriene sau la exprimarea stângace sau confuză a unor idei.

¹³⁷ Vezi clarificările terminologice din prima secțiune a lucrării, subcapitolul 2.4.2. „*Mecanismele*” competenței lingvistice.

¹³⁸ „Realitatea” nu are aici în mod necesar, nici măcar primordial, sensul realității exterioare limbajului, a lumii concrete. Vorbind despre actualizare (transformarea designației potențiale în designație reală), Coșeriu afirmă că aceasta reprezintă orientarea unui semn conceptual către mediul obiectelor. Se face însă precizarea că „obiectele” despre care se vorbește sunt obiectele ca semnificate [i. e. rezultatele unui act de semnificare] („intenționale” sau „existențiale”), căroră nu e necesar să le corespundă obiecte existente în mod natural. Distincția între obiecte „intenționale” și obiecte empiric „reale” nu e relevantă, din punct de vedere lingvistic (COSERIU 1955/1967: 294, inclusiv nota 24). Asupra acestei extrem de importante precizări conceptuale insistă în mai multe rânduri și Cornel Vilcu, care afirmă că: „Husserlian vorbind, obiectele intenționale sunt lucrurile așa cum le vede, le structurează, le *constituie* – chiar – actul meu de raportare fenomenologică, posterior reducăției transcendente. Cu alte cuvinte, avem de-a face cu entități al căror statut obiectual și a căror valabilitate sunt indiferente la proba adevărului sau falsității într-o „realitate” care ar exista independent și exterior subiectului (subiecților) și actelor lui (lor) de gândire/ vorbire. Sau, pentru a renunța la acest mod prea complicat de a vorbi: designatele sunt sau 1. obiecte ale realității la care vorbitorul trimite folosindu-se de semnificatele limbii și de cadre, sau 2. obiecte proiectate ca reale cu ajutorul semnificatelor limbii; și, în fapt, ele sunt întotdeauna numărul 2 din enumerarea de mai sus, mai degrabă decât 1” (VILCU C 2008: 22, inclusiv nota 1).

Semnalez aici câteva idei dintr-un articol al lui Jesús G. Martínez del Castillo, idei ce necesită o cunoaștere rafinată a teoriei coșeriene pentru a putea fi citite fără riscul unor interpretări greșite.

Voi enumera în continuare ideile din studiul lui Martínez del Castillo din 2005, *El significado en Coşeriu: fundamentación teórica y estudio*, cu unele necesare clarificări:

a) „Dacă ne întrebăm ce distinge teoria lui Coşeriu de alte teorii lingvistice, putem foarte bine susține faptul că este interesul acestuia pentru semnificat” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005A: 67).¹³⁹ Nu avem niciun motiv să contestăm această idee, interesul pe care Coşeriu îl acordă semnificatului, ca și celorlalte categorii de conținut lingvistic, fiind o realitate a teoriei sale. Din restul articolului însă am desprins ideea că ceea ce Martínez del Castillo înțelege prin *significat* este, de fapt, conținutul lingvistic, semantic, al semnului, în totalitatea sa. Același înțeles trebuie să îl presupunem și în ce privește cuvântul „significat” din chiar titlul articolului, numai prin citirea sa în această accepțiune teoria lui Coşeriu așa cum este prezentată aici putând fi înțeleasă corect.

b) „În actul lingvistic, semnificatul se referă la lucruri reale, privește relațiile de opoziție și solidaritate cu alte semnificate și îndeplinește o funcție, toate acestea depinzând de semnele lingvistice și de forma pe care acestea o pot adopta în același act lingvistic” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005A: 68). Acest citat din Martínez del Castillo ne prilejuiește o nouă discuție a modului în care trebuie să citim sintagma „lucruri reale”. În integralism „lucrurile” la care trimit semnificatele, ceea ce numim – în termeni de lingvistică integrală – designate, nu presupun niciun moment existența reală, palpabilă, a „obiectelor” respective. Asupra acestui aspect, Coşeriu insistă încă în studiul *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* și revine în numeroase scrieri sau conferințe. (Pentru referiri la această problemă vezi, aici, subcapitolele imediat următoare, 3.2.1.1. *Designat vs. referință* și 3.2.1.2. *Stări de lucruri sau conținuturi mentale corespunzătoare*).

c) „Pentru Coşeriu, studiul limbajului nu este altceva decât analizarea relațiilor ce se dau între actul lingvistic și finalitatea pe care și-o propune vorbitorul: «vorbirea este o activitate liberă și finalistă» (1988, 308), adică o activitate care continuă să creeze semnificate. Semnificatul, deci, nu e altceva decât ceea ce se creează în vorbire” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005a: 72).¹⁴⁰ Este adevărat că semnificatele se creează prin acte de vorbire (însă doar cele rezultate în mediul limbajului natural, nu și cele aparținând limbajului științific). Un

¹³⁹ Fragmentul din care am selectat fraza de mai sus și cu care debutează, de fapt, acest articol, continuă precum urmează: „Teoria vorbirii, a schimbării lingvistice, a studiului structural al semnificatului (*lexematica*), a studiului relațiilor lingvistice cu cunoașterea lucrurilor sau skeologia (cf. 1992, 148), a determinării și a tuturor aspectelor care își găsesc explicații în teoria lui Coşeriu, se bazează pe ceea ce aduce expresia lingvistică, astfel încât se poate studia teoria lui Coşeriu având ca ghid ceea ce el crede despre semnificat” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005A: 67).

¹⁴⁰ Fragmentul continuă cu enumerarea altor tipuri de relații care se stabilesc, din punctul de vedere al lui Martínez del Castillo, în studiul limbajului din perspectivă integralistă (respectiv, între ființa vorbitoare și propria sa condiție istorică; între ființa vorbitoare și necesitatea expresivă (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005a: 72).

fapt nou de limbă se creează în cadrul unui act de vorbire, pe baza sistemului unei limbi și având șansa de a fi preluat în vocabularul în uz (norma) al respectivei limbi. Se poate, de asemenea, ca respectivul fapt să rămână în stadiu de hapax, adică să se reducă la producerea și utilizarea sa singulară, fără a fi preluat de către alți vorbitori ai respectivului idiom. Totuși, nu se poate spune că crearea de semnificate este scopul, finalitatea *oricărui* act lingvistic. Un potențial nou semnificat e întotdeauna posibil eventual ca rezultat auxiliar al unui act de vorbire, nu ca finalitate primară a acestuia. Semnificatele se utilizează, alături de designate, pentru a crea, în fiecare act de vorbire, prin cel de-al doilea raport semiotic, sens – un sens recreat la nivelul interlocutorului real sau potențial. Scopul actului de vorbire, mai exact scopul vorbitorului atunci când produce un act de vorbire, este acela de a crea un sens, pe baza unor entități semnificative (deja existente și repetat utilizate intersubiectiv).

d) „Pentru a studia aspectele universale ale semnificatului este necesară o disciplină autonomă, care să studieze relațiile între semnificatele unei limbi și cunoașterea implicită a lucrurilor. Această disciplină se cheamă skeologie și a fost propusă doar de către Coșeriu” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005A: 74). Ce trebuie înțeles corect în citatul de mai sus este faptul că skeologia, propusă într-adevăr de către Coșeriu, nu ar putea fi o știință care să pornească de la studiul aspectelor universale ale semnificatului, aceasta deoarece semnificatul nu are aspecte universale. Ceea ce definește în primul rând semnificatul este tocmai plasarea sa în planul istoric/idiomatic, în planul limbilor particulare, fiind caracterizat ca o constituire intersubiectivă, la nivelul unei comunități de vorbitori, a conținutului lingvistic. Trăsăturile universale, cele care țin de cunoașterea lucrurilor, la fel ca acelea care țin de cunoașterea principiilor gândirii, se situează la nivel universal, la nivelul vorbirii în general, ele urmând a fi studiate în aspectul lor universal (= existent în mintea oricărui vorbitor). Semnificatul este universal, la Coșeriu, doar în calitatea sa de universal posibil. În calitatea sa de conținut lingvistic însă, el se situează clar la nivel idiomatic, fiind caracterizat prin constituirea și funcționarea sa în cadrul unei comunități lingvistice. Lipsa sa de „universalitate” și specificitatea sa față de un idiom anume sunt evidente și în ce privește procesul de traducere dintr-o limbă în alta, proces în care entitățile semnificative nu sunt direct translatable dintr-un idiom în celălalt. Ele sunt utilizate pentru a reda un conținut designațional exprimat deja într-o limbă. În două limbi diferite putem spune același lucru, însă adesea nu în același mod.

e) „În teoria determinării, a cărei misiune [a determinării] este convertirea esențelor în actuale și a actualelor în lucruri reale, în lucruri ale lumii, despre care se spune ceva, Coșeriu include vorbirea în crearea de semnificate, în spunere și în cunoașterea însăși [*enclava el hablar dentro del crear significados, del decir y del conocer mismo*]” (MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005a: 85). Precizarea care cred că trebuie făcută aici este aceea că, în cadrul procesului de determinare, mai exact de actualizare, esențele nu se transformă în actuale, urmând ca acestea să se transforme în lucruri ale lumii, în lucruri reale. Coșeriu spune, și îl invocă în istoria acestei idei și pe Aristotel, că în procesul de designare, deci implicit de

actualizare, recunoaștem în „lucrul” designat trăsăturile prezente în semnificat, acelea care ne permit raportarea designatului la exact acel semnificat și nu altul. Prin designare, spune Coșeriu, raportăm un lucru constatat la un semnificat deja dat. (Vezi, pentru o discuție mai detaliată, subcapitolul 3.2.2. *Semnificat vs. designat*).

În continuare, voi trata designatul ca atare, dar și relația lui cu semnificatul. De asemenea, va fi analizat conținutul semantic al limbajului sau al limbilor așa cum apare el teoretizat în generativism. Acolo unde este posibil, se va încerca o abordare comparativă a acestui aspect în generativism și în integralism.

3.2.1.1. Designat vs. referință

În primul rând, trebuie făcută o diferențiere clară între termenul de *referință*, adesea prezent în teoriile logiciste și pragmatiste, și cel de *designat*. Deși aparent identic, sau cel puțin similar, conținutul lor este, de fapt, esențialmente diferit. Referința este de obicei privită ca un corespondent în lumea reală, extralingvistică, al semnificatului/cuvântului ce apare într-un act de vorbire, în vreme ce designatul se caracterizează prin lipsa necesității ca obiectul ce îi corespunde să poată fi identificat exact ca obiect real, în lumea extralingvistică¹⁴¹.

Dicționarul enciclopedic de pragmatică, excelent ghid al direcțiilor pragmatice cu istoria și dezvoltările lor, dă o definiție a referinței care e cât se poate de edificatoare în ce privește diferența acesteia față de designat: „Referința este relația care unește o expresie lingvistică (numită în general expresie referențială) în uz dintr-un enunț cu obiectul din lume pe care îl exprimă această expresie. În terminologia lui John Searle, este deci o relație de tipul cuvânt–lume” (MOESCHLER & REBOUL: 510).

3.2.1.2. Stări de lucruri sau conținuturi mentale corespunzătoare

Designatul este, deci, referirea la obiectele extralingvistice sau la „realitatea” extralingvistică – la stările de lucruri înseși sau la conținuturile mentale corespunzătoare (COSERIU 1988/1992: 96). Ultima precizare e de observat aici mai atent. Faptul că designatul e reprezentat nu doar de lucrurile extralingvistice înseși, ci și, posibil, de conținuturile mentale corespunzătoare¹⁴², poate avea mai multe explicații, cea mai logică fiind aceea că nu ne aflăm

¹⁴¹ Această diferență este subliniată foarte clar de către Vilcu C., într-un studiu dedicat relației dintre semnificat și designat în perspectivă integralistă (VILCU C 2003). În primul rând, el afirmă că obiectele ficționale (v. mai jos, nota 142) au întâietate față de cele existente efectiv în realitatea lingvistică, iar nota 34, de la pagina 150 a studiului la care ne referim aici vizează tocmai relația de necoincidență ce se stabilește între designat și referință datorită trăsăturii menționate: „Aceasta semnaleză diferența de esență între ceea ce lingvistica integrală numește *designat* și ceea ce orientările pozitivistice sau pragmatiste numesc *referent*. Designatul e un *obiect real* (de fapt singurul) al limbajului, *independent* de existența unui atare obiect în vreo lume alta decât cea configurată de însăși activitatea lingvistică aflată în curs.”

¹⁴² Cu privire la obiectele ce se află la capătul procesului de designare, Vilcu C. are o poziție radicală, ce dă întâietate obiectelor „ficționale” față de cele ale realității extralingvistice efective: „... dacă ar trebui să oferim

tot timpul în prezența lucrurilor despre care vorbim, vorbirea noastră nefiind, totuși, lipsită de designate. Când e semnificativă, vorbirea are întotdeauna designate și sens.

Se poate pune întrebarea dacă s-ar putea realiza o tipologie a lucrurilor designate, în funcție de gradul lor de determinare/precizare¹⁴³, mai exact de prezența lor efectivă sau de absența lor/de nivelul lor de concretețe și de modul în care vorbitorii se raportează la ele. Astfel, cel mai înalt grad de determinare/precizare l-ar avea obiectele din extralingvistic cunoscute atât vorbitorului, cât și interlocutorului, eventual prezente în momentul în care se vorbește despre ele. Există o diferențiere clară între exemple precum: (1) „Am nevoie de umbrelă.” și (2) „Am nevoie de o umbrelă.” În prima propoziție, chiar dacă obiectul despre care vorbesc nu este prezent, atât eu, cât și interlocutorul meu știm exact la care obiect ne referim – este, probabil, singura umbrelă pe care o avem în casă sau în birou și pe care, din această propoziție, el înțelege că o voi folosi. În a doua propoziție, cuvântul *umbrelă* poate desemna oricare obiect ce cade sub semnificatul „umbrelă” și este disponibil pentru a fi cumpărat, împrumutat sau chiar făcut, în vreme ce într-o propoziție precum (3) „Când plouă, oamenii folosesc (o) umbrelă/umbrele.”, designatul e orice obiect care cade sub semnificatul respectiv, fără nicio precizare ulterioară. Această diferență este mai clar marcată idiomatic în unele limbi. Astfel, în engleză, propoziția (1) ar fi „I need the umbrella.”, cu utilizarea articolului definit, spre deosebire de limba română¹⁴⁴. Desigur, vorbim aici de diferențieri care sunt clarificate, de obicei, datorită contextului, situației în care cuvintele apar, dar, independent de acestea, se poate face o clasificare în funcție de gradul de determinare/precizare pe care un designat poate să îl aibă, dat prin limbaj, la nivelul vorbirii? Nu trebuie să

---

o definiție pentru ceea ce lingvistica integrală numește *designat*, am fi nevoiți să spunem că acesta reprezintă 1) un obiect existent în realitate și la care facem trimitere prin intermediul semnificatului (semnificațiilor), sau 2) un obiect proiectat ca real cu mijloacele limbajului, prin intermediul semnificatului (semnificațiilor). Mai mult decât atât: dat fiind că orice act de designare pleacă de la semnificați (chiar și actele care nu presupun rostirea efectivă a nici unui cuvânt), trebuie spus că propriu-zis *obiectele „ficionale”* (vrând să spunem prin aceasta: făcute să existe ca atare de actul lingvistic) *sunt cele primare* atunci când e vorba de cogniția lingvistică” (VÎLCU C 2003: 150). În continuarea acestei idei, Vîlcu definește designatul ca *obiect intențional*, în sensul consacrat de fenomenologia husserliană, i.e. „obiectul *așa cum îl configurează un act de vizare semnificativă*, în mod absolut independent de chestiunea existenței vreunui dat exterior corespondent” (p. 151). Să nu uităm că, de altfel, chiar în studiul *Determinación y entorno*, Coșeriu anulează distincția între obiectele „intenționale” și cele empirice „reale”, considerând-o ca nerelevantă din punct de vedere lingvistic (COSERIU 1955/1967: 294, nota 24).

¹⁴³ Termenul de *determinare* este folosit aici în absența unei noțiuni explicite și în același timp diferit de termenul de *determinare* din teoria coșeriană a lingvisticii vorbirii, ca reprezentând una dintre funcțiile tehnicii generale a activității lingvistice. De aceea, am optat și pentru varianta, mai puțin fericită, de *precizare*.

¹⁴⁴ În limba română, de fapt, lipsa articolului nu este obligatorie în situații de acest tip. În exemplul (1) el lipsește din considerente ce țin de restricțiile gramaticale ale limbii române, care impun absența articolului definit atunci când un substantiv este precedat de o prepoziție. Articolul se utilizează, în aceste cazuri, doar dacă substantivul este determinat în vreun fel, de exemplu printr-un adjectiv sau printr-o propoziție subordonată relativă. E vorba, deci, de o chestiune de corectitudine a limbii. Potențialul actualizator al prepozițiilor în limba română este, de altfel, observat și de către Coșeriu, în studiul *Determinación y entorno*, exemplele date acolo fiind: *spre* soare, *pe* scaun, *pentru* neam (COSERIU 1955/1967: 292). E adevărat însă că, în alte limbi, precum engleza, prezența articolului sau a altui determinant [*determiner*] este absolut obligatorie în acest exemplu.

pierdem din vedere faptul că determinarea/precizarea în grade diferite se realizează la nivel individual, în cadrul textului, al discursului. Întrebarea care se pune aici este dacă e posibilă un fel de tipologie a acestor obiecte în absolut, pornind de la definiția coșeriană a designării care include tot timpul obiectele extralingvistice înseși *sau* conținuturile mentale corespunzătoare.

Clasificarea pe care o propunem aici ar fi funcțională/justificată doar în măsura în care ea ar putea fi diferențiată (clar) de procesele implicate în operațiunea de determinare așa cum este ea definită și detaliată de către Coșeriu în studiul *Determinación y entorno*. Dacă acolo sunt exemplificate funcții care se situează la nivelul tehnicii generale a activității lingvistice, clasificarea propusă aici s-ar face la nivelul obiectelor înseși, în funcție de „valoarea cognitivă” pe care un obiect ar avea-o pentru vorbitor, un interlocutor real, un interlocutor virtual etc.

3.2.2. Semnificat vs. designat

„Aristotel [...] zice că această semnificație (mod-de-a-fi) este anterioară, în realitate, designării: adică ne spune că *anthropos* nu ne asigură că omul există și că acest *hem semainon* „a însemna ceva” este numai faptul care ne permite să recunoaștem un om „ca om” când îl găsim în experiență. Și atuncia, desemnarea nu orientează înspre „om”, ci, dimpotrivă, este recunoașterea „a ceva” ca „om” prin raportare la semnificație, adică semnificația este tocmai această posibilitate de a numi un om „om” atunci când îl întâlnim în experiență, adică toate acele „trăsături” care permit designarea” (COSERIU (INTERV.) 1996A: 4).¹⁴⁵

În termeni mai pe înțelesul tuturor, specifici unui interviu destinat, sau cel puțin nu prohibitiv pentru cei mai puțin inițiați, se explică din nou, în fragmentul de mai sus, relația între semnificat și designat. „Primaritatea” semnificatului în raport cu designatul, necoincidența celor două planuri de conținut¹⁴⁶, faptul că existența semnificatului de limbă nu o garantează pe aceea reală a designatului, toate aceste trăsături ale relației menționate aici vor

¹⁴⁵ Ideea apare în multe alte scrieri coșeriene, una dintre cele mai clare reprezentări fiind cea din articolul *Le Langage: diacriticon tes ousias. Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié* (1999): „Semnificatul unui nume (sau, de fapt: semnificatul ca nume) este *diacriticòn tês ousías* (Platon): delimitare – și prin aceasta construire – a unei modalități (întotdeauna virtuale) a ființei. În sine, semnificatul unui nume este întotdeauna universal, pentru că el nu numește „ființările” recunoscute ca atare, ci o posibilitate infinită a ființei. El se găsește nu la finalul, ci la începutul constituirii unei „clase” (care, prin raportare la lumea „reală” poate fi și o clasă cu un singur membru cunoscut – de exemplu soarele, luna – sau chiar o clasă vidă). Prin urmare, designația nu este faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat semnificatului: este faptul de a raporta un „lucru” constatat la un semnificat deja dat” (p. 82). Sau, mai frumos, dar la fel de adevărat spus: „... lumea semnificatelor este o lume ordonată; nu este lumea haotică și continuă a „lucrurilor” ca atare, considerate, printr-o violentă abstracție, ca fiind neordonată încă de limbaj” (COȘERIU 1990: 277). Vezi, pentru această distincție, și COSERIU 1970/1991: 202.

¹⁴⁶ Aceeași idee este exprimată cu claritate în multe alte studii coșeriene, printre care unul foarte amplu dedicat criticii semanticii prototipurilor: „...desemnarea este [...] o subsumare a „obiectelor” unor concepte sau semnificate deja date. Trebuie să se înțeleagă exact (cu toate consecințele sale) faptul că semnificația și designația aparțin unor planuri diferite” (COȘERIU 1990: 259).

face obiectul extinsului capitol de mai jos, ce detaliază una dintre cele mai semnificative diferențe care pun, între integralism și generativism, clivaje de nesurmontat. Actualizarea, operațiunea inițială și principală a determinării, este tocmai concretizarea a ceea ce se numește orientarea semnificatului către designat și va constitui, în corpul acestei lucrări, punctul principal al confruntării cu modul în care conținutul semantic e presupus a se realiza în generativism. „Corespund domeniului „determinării” toate acele operațiuni care, în limbaj ca activitate, sunt îndeplinite pentru a spune ceva despre ceva cu semnele limbii, cu alte cuvinte pentru „a actualiza” și a direcționa către realitatea concretă un semn „virtual” (aparținând „limbii”) sau pentru a delimita, preciza și orienta referința unui semn (virtual sau actual)” (COȘERIU 1955/1967: 291). Chiar dacă terminologia specifică integralismului nu era încă în totalitate elaborată, citatul de mai sus, din studiul *Determinación y entorno*, dovedește existența deja a unei viziuni de ansamblu, ce urma a se contura tot mai clar în cele trei planuri ale limbajului, cu conținuturile lor specifice.

Antecedentele acestei cruciale distincții sunt semnalate chiar de către Eugeniu Coșeriu, în studiul său *Semn, simbol, cuvânt*. El afirmă că Aristotel ar fi făcut, în *Fizica G*, pentru prima oară în istorie, distincția între „semnificație” și „desemnare”. Relația se stabilește, la Aristotel, între *onoma*, ca o combinație între *phoné* și *pathema*, pe de o parte și *pragma*, un corespondent al designatului, pe de altă parte. Exemplul dat de Aristotel, este acela al lui *tragélaphos*, un animal fabulos, a cărui inexistență concretă, materială, designațional-reală, nu împiedică, în vreun fel, existența semnificatului *tragélaphos*. Aceeași lipsă de necesitate a relației biunivoce de existență este semnalată de către Aristotel și în ce privește semnificatul *om*, după cum se poate vedea în citatul de la începutul acestui subcapitol.

Coșeriu semnalează, de asemenea, existența relației semnat-semnificat la semiologul Charles W. Morris, care își definește conceptul de „significatum” drept „totalitatea condițiilor pe care denotatul său trebuie să le îndeplinească pentru a fi denotatul unui semn” (COȘERIU 1992/2009: 121). Distincția apărea, de altfel, deja la stoici, sub forma *seméionon* + *semainómenon* = „ceea ce este de spus” – respectiv „lucrul” sau „ceea ce este de așteptat”, adică desemnatul corespunzător. Pentru aceleași concepte, Augustin are *verbum*, *dicibile* și *res*, iar în epoca modernă, la Saussure, găsim *signifiant*/*signifié* respectiv *lucru* [*choses*]. În toate aceste cazuri, lucrul se situează în afara relației semiotice (COȘERIU 1992/2009: 121).

3.2.2.1. Limbajul nu creează copacii, însă face să fie copaci¹⁴⁷

Pentru o persoană, fie ea om de știință sau chiar lingvist, nefamiliarizată cu principiile și viziunea integralistă de ansamblu asupra limbajului, titlul acestui subcapitol poate părea o

¹⁴⁷ Fraza ce dă titlul acestui subcapitol este preluată din interviul dat de către Eugeniu Coșeriu la Cluj, în anul 1996, și publicat în revista „Echinox” (anul XXVIII, nr. 10-11-12). Exemplul respectiv este dat inițial de către Coșeriu în studiul *El hombre y su lenguaje*, în sprijinul ideii că omul cunoaște și organizează lumea prin limbaj.

simplă absurditate. E posibil ca aserțiunea de mai sus să ne ducă cu gândul la filosofia heideggeriană¹⁴⁸, dar această corelare ne-ar situa ușor alături de sfera lingvisticii. Ne aflăm însă, dimpotrivă, în prezența uneia dintre ideile esențiale, fondatoare, ale doctrinei integraliste, conform căreia **omul cunoaște și organizează lumea prin limbaj**. Începând de la constituirea semnificațională primară a ei și până la modul în care orice ființă umană învață, cunoaște și face cunoscută lumea (sa), totul se întemeiază în și pe limbaj. „Se înțelege că toate aceste lucruri din jurul nostru există cumva, ca impresii pentru noi, totdeauna particulare, totdeauna momentane și totdeauna vagi și indefinite, însă nu sunt o lume. Lumea o avem numai fiindcă o organizăm prin limbaj. [...] se înțelege că limbajul nu creează copacii, însă face *să fie copaci*, fiindcă, altfel, ei ar putea fi, de exemplu, numai „plante în general”, împreună cu foarte multe alte plante, sau ar putea fi numai o anumită speță de copaci, sau ar putea fi cinci-șapte spețe diferite ș.a.m.d. Deci această delimitare a Ființei prin care, în realitate, se naște Ființa ca atare, este dată prin Limbaj” (COSERIU (INTERV.) 1996A: 4).¹⁴⁹

În această primă ipostază a sa, limbajul nu spune nimic despre Ființă; Ființa doar se găsește în limbaj, se constituie în lumea sa spirituală în și prin limbaj. Abia după aceea se realizează delimitarea obiectivă a faptelor, studierea și clasificarea lor conform unor criterii științifice¹⁵⁰. Acesta e momentul când se constată dacă delimitările deja existente sunt corecte și complete. Însă de aceste delimitări ulterioare, omul are arareori nevoie în trăirea sa primară, în constituirea lumii sale spirituale; căci, de exemplu, dacă nu sunt lucrător în lemn, ci poet, nu îmi va trebui să știu câte și ce feluri de copaci cresc în pădure, ci doar că sunt copaci. Relația dintre aceste două ipostaze ale limbajului o rezumă Coșeriu astfel: „...limbajul conține

¹⁴⁸ Din acest punct de vedere, apropierea gândirii coșeriene de filosofia heideggeriană e mărturisită nu o dată. Una dintre aceste conexiuni apare în același interviu publicat în „Echinox”, în care Coșeriu afirmă că limbajul este, într-adevăr, „casa Ființei», sau cum spune Hegel, «crearea lumii proprii a omului ca ființă spirituală», însă nu în sensul că ar crea această lume *ex nihilo*, adică nu în sensul existenței sau în sensul lui *Dasein*, ci în sensul tocmai al Ființei, al acestui *Sein*” (p. 4).

¹⁴⁹ Vezi și COSERIU 1988/ 2009: 67: „Lucrurile ca obiecte ale reprezentării ca atare sunt în mod sigur „pre-lingvistice”, existând independent de limbă. Dimpotrivă, lucrurile văzute ca fiind *aceste* sau *acele lucruri* (ca „animale”, „arbori”, „păduri” etc.), adică ca exemple pentru „quiddități” și, în general, ca obiecte ale gândirii, sunt exprimate tocmai prin limbaj.” și p. 68: „... „mundus sensibilis” este înlocuit cu „mundus intelligibilis”, care constă din tipuri de ființare. Pe de altă parte, aceste tipuri de ființare – speciile lingvistice – nu sunt specii „reale”, existente prin natură: în principiu, ele nu diferă doar în fiecare limbă, ci sunt chiar în limbajul însuși, adică *primar*, măcar *tipuri virtuale de ființare*, posibilități de existență, cărora le pot corespunde parțial speciile „reale” și nu clasele de „obiecte reale” pre-existente.” O reiterare a aceleiași idei, cu precizarea că vorbim de un principiu care se aplică și lumilor fantastice create de om, găsim și în COSERIU 2000/2002a: 38. Pentru o istorie a ideii reprezentării lumii prin limbaj, cu accent special pe contribuțiile lui Leibniz, Schleiermacher și Humboldt, vezi COSERIU 2012B: *passim*.

¹⁵⁰ O statuare clară a acestei poziții o găsim și în Vilcu C.: „... limbajul (mai precis: limba) nu este ceva care acționează ulterior cunoașterii lumii și gândirii. Deci nu există niciodată – așa cum eram obișnuiți să credem – o cunoaștere (perceptivă + reprezentativă) a lucrurilor în sine, urmată de o gândire (conceptualizantă + computațională) a structurii lumii și, abia în final și în mod secundar, de o comunicare (pură transmitere de informație – aceasta din urmă structurată fără participarea limbii) de la un individ la altul. Ci limba (care este deja depozitarul intersubiectivității și reprezintă forma istorică a alterității) intervine pe chiar traseul pe care eram obișnuiți a-l considera perceptiv-conceptualizant, *ea oferind structurile primare* (semnificatele ca valori, cum le va numi Saussure) *pe baza cărora înțelegem/ ne reprezentăm* (mai precis proiectăm printr-o serie neîntreruptă de acte sintetice) *realitatea*” (VILCU C 2003: 146).

Firea, ne permite, apoi, să ne întrebăm despre Fire, oferindu-ne tipurile de obiecte și tipurile de întrebări cu privire la obiecte” (COSERIU (INTERV.) 1996A: 5).

Ideea discutată aici a apărut și în alte scrieri coșeriene, anterioare și ulterioare¹⁵¹. Printre altele, în studiul *Omul și limbajul său*, sunt semnalate pericolele studierii limbilor separat de vorbire, iar primul dintre ele este „pericolul de a se înțelege greșit relația limbajului cu extralingvisticul și de a se omite faptul important că limbajul este o formă de cunoaștere a „realității” extralingvistice” (COSERIU 1966/1977A: 18). „Traducând” această idee astfel încât să se potrivească scopului anunțat pentru capitolul de față, am putea spune că trebuie evitat pericolul nediferențierii între cele două planuri de conținut (semnificat și designat), ca și acela al inversării raportului dintre ele: semnificatul este primar și prin raportare la el, datorită potențialității lui, e identificat și numit designatul, extralingvisticul, iar nu invers.

În aceeași ordine de idei, a regăsirii concepției exprimate aici în alte opere, trebuie să amintim de data aceasta nu alte scrieri coșeriene, ci alți lingviști sau filosofi ai limbajului care subscriu la ideea organizării lumii prin limbaj. Nu va fi o surpriză să regăsim în ascendența acestei idei filosofi, de la Aristotel la Croce, dar și lingviști relativiști dintre care se remarcă în primul rând Wilhelm von Humboldt: „Activitatea subiectivă este aceea care construiește în gândire un obiect. Căci niciun fel de reprezentare nu poate fi considerat o simplă contemplare pasivă a unui obiect deja dat. Activitatea simțurilor trebuie să se îmbine în mod sintetic cu acțiunea internă a spiritului, iar din această îmbinare se desprinde reprezentarea, care devine obiect în raport cu forța subiectivității, întorcându-se spre aceasta, pentru a fi concepută ca atare într-un chip nou. În vederea unui asemenea scop, limba este însă indispensabilă. Căci, în măsura în care efortul spiritual își croiește drum cu ajutorul buzelor, produsul acestuia se întoarce către urechea vorbitorului. Reprezentarea este preschimbată astfel în obiectivitate efectivă, fără ca prin aceasta să fie privată de subiectivitate. Doar limbajul este capabil de așa ceva; și fără această transpunere într-o obiectivitate care se întoarce către subiect, transpunere care se petrece constant cu ajutorul limbajului chiar și atunci când tăcem, formarea conceptului ar fi imposibilă, cum imposibilă ar fi orice gândire efectivă” (HUMBOLDT 1836/2008: 90–91).

De asemenea, filosoful american Wilbur Marshall Urban susține ca unul dintre principiile de bază ale teoriei sale, cunoașterea primară a lumii prin limbaj. Cognația, spune el, e inseparabilă de limbaj; limbajul creează lumea sensurilor cognitive. „O persoană nu posedă

---

¹⁵¹ „Limbajul este cel care conferă ființă „lucrurilor”: nu e o nomenclatură pentru clasele de „lucruri” recunoscute în avans ca atare. Bineînțeles, limbajul nu creează **ființele** [*les étants*], dar le creează **Ființa** [*leur être*]: le face să fie acest sau acel lucru. Astfel, limbajul nu creează **arborii**, dar le creează „faptul de a fi **arbori**” (și nu, de exemplu, **plante** în general sau o altă specie oarecare). Dar prin aceasta, limbajul ne conduce spre o lume ordonată de „lucruri”. Delimitând modalitățile Ființei, permite constatarea sau recunoașterea în „lume” a ființelor corespunzătoare acelor modalități și oferă astfel posibilitatea ca „lucrurile” însele să fie cercetate și, în consecință, posibilitatea unor noi delimitări: delimitări, de data aceasta, „obiective”: realizate în lumea însăși a „lucrurilor” și pentru care putem crea nume („termeni”). Toată știința începe în mod necesar de la clasificările operate prin limbaj, dar nu se oprește la aceste clasificări” (COSERIU 1999/2001: 83). Vezi și COSERIU 1992/2009: 126–127.

un obiect cunoscându-l și apoi exprimând natura acelui obiect în termenii unor semne arbitrare și convenționale. Expresia e o parte constitutivă a cunoașterii înseși” (URBAN 1939: 347). Filosoful american se referă la această teză ca la cea mai importantă premisă a filosofiei sale a limbajului.

Un alt nume care trebuie menționat aici este acela al filosofului german Hans-Georg Gadamer, care afirmă că „în orice cunoaștere despre noi înșine și în orice cunoaștere despre lume, suntem întotdeauna înconjurați deja de limba care ne este proprie. Noi creștem, cunoaștem lumea, cunoaștem oamenii și, în cele din urmă, pe noi înșine, învățând să vorbim. A învăța să vorbim nu înseamnă: a fi inițiați, pentru desemnarea lumii care ne este familiară și cunoscută, în utilizarea unei unelte deja existente, ci înseamnă a moșteni familiaritatea și cunoașterea lumii înseși, precum și felul cum ea ne întâmpină” (GADAMER 1966/2001: 471). În întreaga noastră gândire și cunoaștere, observă Gadamer, avem întotdeauna deja păreri preconcepute prin interpretarea lingvistică a lumii, faptul de a crește în interiorul acestei interpretări însemnând a crește în lume. În această privință, afirmă filosoful german, „limba este adevărata urmă a finitudinii noastre” (GADAMER 1966/2001: 471).

3.2.2.2. Caesar și Pompei

Relevanța planurilor de conținut este cel mai bine pusă în evidență atunci când acestea sunt privite în relație unele cu altele. Diferențierea realizată între designat și semnat e crucială nu doar pentru înțelegerea sistemului teoretic al integralismului, dar și pentru clarificarea uneia dintre cele mai spinoase probleme ale lingvisticii din toate timpurile, aceea a conținutului semantic al limbilor și al vorbirii în general.

De multe ori, diferențierea coșeriană între semnat și designat este făcută prin contrast cu înțelegerea generativ-transformațională a conținutului semantic al discursului/limbilor/vorbirii¹⁵² – indistinție păstrată aici în conformitate cu cea din interiorul conceptului de *meaning*.

În viziune generativistă, se presupune o sinonimie între construcții de genul: „A es mayor que B.” – „B es menor que A.” sau „Caesar Pompeium vicit.” – „Pompeius a Caesare victus est.” – sinonimie care e posibilă, la nivelul structurii de suprafață, datorită presupunerii că respectivele propoziții provin din aceeași structură de adâncime, exprimând același

---

¹⁵²Vezi, de exemplu, studiile *Semantica, forma interior del lenguaje y estructura profunda* (1969): 116 -119; *Los universales del lenguaje (y los otros)* (1972): 193–195; *La „situacion” en la lingüística* (1973): 245. O comparație directă și clară între termenii coșerieni și cei generativiști găsim și în studiul *Semn, simbol, cuvânt: „Ar trebui să ne întrebăm, în cadrul discuției, dacă termenul semnificație (Bedeutung) are aceeași semnificație cu engl. meaning. Răspunsul este: nu! În terminologia propusă aici, semnificație (Bedeutung) reprezintă exclusiv conținutul dat printr-o limbă particulară ca atare, ceea ce percepem în calitate de cunoscători ai unei limbi determinate. Dimpotrivă, în lingvistica anglo-saxonă, engl. meaning este un concept complex sau, mai degrabă, nediferențiat, incluzând, de regulă, „semnificația” (Bedeutung) și „desemnarea” (Bezeichnung) din accepția noastră, cu reliefaarea desemnării și, uneori, chiar a lucrului desemnat. (COȘERIU 1992/2009: 117–118, nota 1).*

meaning. Exemplele de mai sus constituie de multe ori punctul de pornire pentru diferențierile realizate de către Coșeriu între planurile de conținut, dar în volumul *Competencia lingüística*, ele sunt completate și exploatate din plin, într-o demonstrație ce se vrea fără niciun echivoc, în această privință. Se pornește, deci, de la patru construcții:

- (1) Caesar Pompeium vicit
- (2) Pompeius a Caesare victus est
- (3) victoria Caesaris
- (4) clades Pompeii

În exemplele de mai sus, funcția lui „Caesar” este aceeași, e constantă, și la fel este aceea a lui „Pompei”. Identitatea funcțională nu e dată, însă, la nivel gramatical (și implicit idiomatic); la acest nivel, constatăm funcții diferite: în construcția activă, „Caesar” este subiect, în cea pasivă, este complement de agent, în cea genitivală, este atribut¹⁵³. Toate construcțiile trimit însă la aceeași realitate exterioară, fapt care plasează identitatea funcțională la nivelul realității designate prin respectivele construcții. „Trebuie să distingem, în consecință, între funcția din limbă și funcția privitoare la realitatea designată sau la starea de lucruri designată. Avem nevoie, de asemenea, de termeni diferiți pentru cele două tipuri de funcții, pentru a putea respecta întotdeauna această diferență. Ar fi, de exemplu, convenabil, să designăm funcțiile care se referă la acțiunea însăși prin termeni precum «subiect» și «obiect», și, în schimb, funcțiile lingvistice prin expresii precum «agentiv» și «obiectiv»” (COSERIU 1988/1992: 130–131; vezi și COSERIU 1968: 34).

Așadar, din punct de vedere integralist, ceea ce generativiștii numeau, în cazul de mai sus, *meaning*, nu este altceva decât designatul extralingvistic, conținutul de gândire ca atare și nu conținutul de gândire structurat prin semnificatele unei limbi particulare (COSERIU 1973/1977: 249–250).¹⁵⁴

Sinonimia neîndoielnică la nivelul realității extralingvistice nu determină în vreun fel „sinonimia” semnificatelor mobilizate din sistemul limbii particulare în procesul de articulare a conținutului mental. Se face, astfel, o distincție clară între funcțiile lingvistice generale, cele care privesc referirea la realitate, pe de o parte, și funcțiile lingvistice particulare, pe de altă

---

¹⁵³Uneori, interpretarea funcțiilor lingvistice generale intervine în denumirea funcțiilor particulare. Astfel, prima construcție genitivală, cea referitoare la victoria lui Caesar, este numită *genitiv subiectiv*, iar cea de a doua, referitoare la înfrângerea lui Pompei este numită *genitiv obiectiv* (COSERIU 1988/1992: 131). Această inserție la nivelul denumirii a generalului în particular nu șterge însă limitele dintre cele două niveluri, funcționând doar ca un argument pentru intuiția pe care vorbitorii limbii o au cu privire la aplicațiile diferite posibile la nivelul unei funcții a limbii particulare, prin raportare la realitatea designată.

¹⁵⁴Nu mai e nevoie, cred, să precizăm că, din punct de vedere integralist, conținutul de gândire nu poate să existe „ca atare”, în afara structurării prin semnificatele unei limbi. Oricum, atâta vreme cât în generativism se acceptă existența unui conținut de gândire ce urmează a fi exprimat, nu contează, spune Coșeriu, dacă acesta este aferent unei structuri de adâncime sintactice, care urmează să determine ceea ce se numește *meaning* în generativism, sau dacă structura de adâncime coincide cu acest *meaning* și se pleacă în transformări de la o structură „semantică” (COSERIU 1973/1977: 249–250). Premisa de la care se pornește este greșită, iar datorită acestui fapt ambele soluții propuse pentru determinarea traseului parcurs de la formarea conținutului de gândire la exprimarea sa sunt goale de conținut.

parte (COSERIU 1988/1992: 130–131), iar această distincție este un argument decisiv pentru existența planurilor diferențiate ale limbajului, în cazul de față vorbirea și limba.

Un comentariu interesant al lui Coșeriu privește structura de adâncime, mai exact posibilul statut al acesteia de „universal al limbajului”. Această calitate ar putea fi acceptată însă doar dacă prin structura de adâncime s-ar înțelege structura semantică a relațiilor sintactice. Nu există, însă, structură sintactico-semantică comună unei propoziții active și echivalentei sale pasive (COSERIU 1972/1978: 183). De un astfel de statut se apropie, probabil, generativismul într-o fază ulterioară, atunci când relațiile sintactice se bazează pe *theta*-roluri, concepute ca niște structuri mai degrabă semantice decât sintactice (vezi, mai jos, capitolul **6.3.2. Teoria modulară**).

O problemă care s-ar putea discuta în legătură cu echivalențele designaționale este legată de alegerea pe care vorbitorul o face în momentul actualizării. Se pune întrebarea de ce el optează pentru o formulă, mai degrabă decât pentru cealaltă, de exemplu în cazul echivalenței activ – pasiv. Explicațiile pot fi numeroase și ele pot diferi, de la caz la caz. Spre exemplu, în cazul echivalenței activ – pasiv, e posibil ca agentul acțiunii despre care se vorbește să nu fie cunoscut de către vorbitor; el ar alege, în acest caz, o construcție pasivă sau reflexiv-pasivă, mai degrabă decât să reducă agentul la un subiect inclus, așa cum e posibil în limba română, sau să apeleze la un subiect „fals”, așa cum e posibil în limba engleză, în ambele cazuri fără a implica vreun indiciu despre identitatea agentului. Conexiuni pot fi făcute și cu planul vorbirii, la nivelul cunoașterii elocutionale, opțiunea de care vorbeam putând fi determinată, uneori, de cunoașterea lucrurilor.

Această problematică privește, se pare, nu doar construcțiile de nivel propozițional, ci și cuvintele înseși, într-o distincție „semnificat de limbă” – „semnificat de vorbire” (cel ce apare în discurs sau text), care exemplifică implicit diferențierea dintre planul semnificatului, respectiv, al designatului. Exemplele vin din reprezentarea duratei (în limba germană), pentru care semnificatele specifice sunt primele luate în calcul: *Er hat zwei Tage gedauert.* (A durat două zile.); *zwei Stunden lang* (cu durata de două ore); *Es dauert nur eine Minute.* (Durează doar un minut.) Pe lângă aceste ocurențe perfect logice, mai pot apărea altele, la fel de logice și de ușor de interpretat, imposibil de susținut însă printr-o echivalare, o corespondență biunivocă între semnificat și designat (ca reprezentare a duratei), de genul: *Er hat zwei Kriege gedauert.* (A durat două războaie.) sau *Was ich noch zu sagen hätte, dauert eine Zigarette.* (Ceea ce mai am să îți spun durează preț de o țigară.). Desigur, nici semnificatul „război”, nici semnificatul „țigară” nu pot fi bănuite de a conține trăsături de reprezentare a duratei, fapt care nu împiedică utilizarea lor în acest scop. Pe de altă parte, nici faptul că le regăsim în astfel de exemple, perfect logice și interpretabile, nu ne va determina să le includem în paradigma semnificațională a duratei în limba germană, cu aceleași drepturi precum *Jahr, Monat, Woche, Tag, Stunde, Minute, Weile* (an, lună, săptămână, zi, oră, minut, perioadă). Desigur, cele două cuvinte (război și țigară) nu se folosesc doar pentru a indica durata; mai

mult, ele sunt utilizate cu acest scop doar datorită unei calități a lucrurilor pe care le desemnează. Lexematica, deci, nu se va ocupa de studiul respectivelor lexeme în ocurențele de mai sus, deoarece ele nu intră în opoziție cu vreunul dintre cuvintele a căror utilizare principală este exact aceea de a exprima durată. Avem de-a face, în acele exemple, nu cu „semnificate de limbă”, ci cu „semnificate de vorbire” (COSERIU 1975/1978: 209–210).

Punem în discuție aici o relație semnificat – designat ce nu se interpretează în mod normal, ca o actualizare directă, realizată de la planul idiomatic la cel universal (cum se întâmplă, de exemplu, într-o construcție de genul: *Am pus cartea pe masă.*), ci în baza cunoașterii generale a lucrurilor. Perceperea unui enunț de felul celor de mai sus nu va duce la concedierea vorbitorului și la expedierea discursului ca nefăcând sens; în schimb, receptorul va căuta - și cel mai adesea va găsi - mijloacele, date probabil în primul rând de context și situație, pentru a înțelege propoziția. Astfel, chiar dacă enunțul *Er hat zwei Kriege gedauert.* este văzut undeva izolat de contextul său, se poate presupune, de exemplu, că o alianță între două puteri sau o perioadă de foamete a durat timp de două războaie. Așadar, neconcordanța dintre semnificat și designarea „normală” pe care acesta ar trebui să o aibă exemplifică o dată în plus diferența dintre planul semnificațional și cel designațional, situând, în același timp, cercetarea acestui fenomen în planul vorbirii, cel puțin ca demers secundar. Mai exact, printre trăsăturile semnificaționale ale lexemului „război” neaflându-se și aceea de „durată”, conexiunea dintre acest tip special de semnificat și designatul său se va muta cu totul în planul designației.

Este o situație care justifică, de asemenea, din nou, „răsturnarea” de către Coșeriu a postulatului saussurian conform căruia, pentru a face lingvistică, trebuie să ne situăm în terenul limbii și să privim de acolo toate fenomenele ce apar în vorbire. Dacă am respecta acest postulat, ocurențele de mai sus nu ar face sens; pornind însă de la vorbire spre limbă, descoperim acest proces de – poate am putea să îl numim „resemnificare” sau „semnificare adițională” – prin care un lexem ajunge să desemneze cu totul altceva decât este înscris în potențialul său semnificațional, fără a fi vorba de o utilizare metaforică – iar acest fenomen poate fi descoperit și studiat doar situându-ne în terenul vorbirii și privind de acolo fenomenele lingvistice în dinamica și productivitatea lor.

3.2.2.3. Vin copiii

Un nou argument pentru distincția între semnificat și designat ne pune în fața unui exemplu de configurare a aceluiași conținut mintal, în limbi diferite, în termeni semnificaționali foarte diferiți.

Die Kinder kommen (germ.)

Kodomo-wa kuru (jap.)

Cele două propoziții pot trimite, în anumite situații, la același designat, dar semnificatele lingvistice particulare utilizate aici sunt foarte diferite. *Kodomo* nu înseamnă *kinder* (copii), ci clasa „copil”, fără distincție între singular și plural, iar *kodomo-wa* nu este subiectul propoziției, ci tema acesteia, nu e considerat agent, ci punct de referință pentru ceea ce se spune/despre care se vorbește. Verbul *kuru* este impersonal. O corespondență semnificațională a propoziției japoneze ar arăta cam așa:

În ceea ce privește un număr indeterminat de membri din clasa „copil”, există un „a veni” (COSERIU 1988/1992: 101).

Fără o distincție clară între semnificat și designat, cum s-ar putea justifica sau interpreta o configurare atât de diferită a semnificatelor în cele două limbi? Nu ne vor mulțumi, aici, explicațiile legate de dezvoltarea istorică a celor două idiomuri, de distanța geografică sau condițiile social-politice. Toate acestea le considerăm aspecte secundare față de principala sursă ce alimentează aceste diferențe: limba unui popor configurează în mod diferit lumea în care acesta trăiește – și, implicit, lumea, în general; realitatea extralingvistică se organizează *prin* limbă, ea nefiind primordială decât ca mediu natural al omului. Omul trăiește într-un mediu lingvistic, organizat prin limbaj, mai exact prin propria sa limbă; altfel, lumea nu există pentru el¹⁵⁵. În limbile indo-europene s-a simțit o mult mai mare nevoie de nuanțare, de exemplu prin persoană și număr, categorii inexistente în japoneză. Nu trebuie să înțelegem, de aici, că japoneza ar fi mult mai vagă, așa cum suntem tentați să credem, ci că exprimarea unei realități designaționale de genul „Vin copiii.” se face într-un mod semnificațional propriu, distinct, dar nu mai puțin adecvat în comparație cu cel al unui idiom european. „Tot ce se poate designa prin intermediul unei limbi, se poate designa de asemenea prin intermediul alteia. [...] În principiu, limbile vorbesc despre aceleași lucruri, dar nu spun același lucru [nu vorbesc la fel].” Dacă o limbă face o distincție pe care alta nu o face, această a doua limbă poate face aceeași distincție prin determinări suplimentare (COSERIU 1972/1978: 193, nota 69).

¹⁵⁵ „... din punctul de vedere al limbilor, existența obiectelor este [...] indiferentă, deoarece semnificatul este raționalmente anterior distincției între existență și inexistență și constituirii înseși a „lumii obiectelor” (pentru care semnificatul este fundament și instrument). Prin urmare, cuvintele limbilor istorice – sau, cel puțin, cuvintele lexicului primar și pur lingvistic – nu numesc (în manieră imediată) „lucruri”, ci intuiții, *quidditates* concepute intuitiv. Toate expresiile primare ale limbajului „natural” corespund la origine unei *apprehensio simplex, indivisibilium intelligentia*, nu unei clase delimitate de obiecte sau lucruri. În acest limbaj nu se numesc obiecte deja clasificate: dimpotrivă, obiectele (și „lucrurile”) se clasifică pe baza semnificatelor. Rezultă de aici faptul că semnificatul lingvistic poate [...] să corespundă unor tipuri diferite de designat [...]. Astfel, fr. *table* se aplică atât obiectelor care în germană se numesc *Tafel*, cât și obiectelor numite în germană *Tisch* [sau obiectelor numite în română *tablă*, ca și celor numite *masă*; în ce privește obiectele numite *tablă*, suprapunerea e parțială, în limba română fiind vorba de „tabla de scris”, nu de alte conotații semnificative, de genul „material metalic”]; germanul *Weg*, italianul *via*, au atât sensul numit „concret” (fr. *route* și *rue*, respectiv *route*), cât și sensul numit „abstract” („mod de a ajunge sau a pleca dintr-un loc”)” (COSERIU 1976/1978: 25–26).

Un alt exemplu care relevă organizarea diferită la nivel semnificațional, respectiv designațional, vine din faptul că un anume semnificat poate acoperi realități designaționale de nivel diferit, o situație care poate coincide sau nu în limbi diverse. Mai exact: există situații în care la un anumit designat se face referire cu numele unei categorii imediat superioare. Un exemplu pentru această situație ar fi termenii *foot* și *leg* în engleză, aceștia constituindu-se ca semnificate individuale, clar diferențiate, actualizate ca atare în situații particulare de vorbire. Astfel, atunci când cineva spune în engleză *I hurt my leg* sau *I hurt my foot*, interlocutorul se va gândi la zone diferite ale corpului uman. În limba română însă există semnificatul *picioar*, cele două ocurențe date mai sus în limba engleză fiind exprimate în română ca: *M-am lovit la picior*, astfel încât, fără o precizare suplimentară, ascultătorul nu va ști la care parte a piciorului se referă vorbitorul (într-o primă instanță, acest lucru nici nu va conta, doar în anumite circumstanțe interlocutorul cerând informații suplimentare despre ce s-a întâmplat). Chiar dacă în limba română există termeni specializați pentru fiecare parte a piciorului, aceștia nu se folosesc în mod curent de către vorbitori. Se face uz, astfel, de termenul imediat superior¹⁵⁶, care este „picior”. Constituirea lumii prin limbaj este diferită în limbi diferite, iar când o anumită realitate se cere designată, vorbitorul va face apel la un termen mai mult sau mai puțin specific, în funcție de semnificatul pe care îl are la dispoziție, care se folosește în mod normal, în norma limbii. Face excepție, aici, iarăși, limbajul tehnic. Astfel, într-un context specializat, un medic va folosi rareori cuvântul *picioar*, el referindu-se, în termeni de specialitate, la exact partea piciorului pe care vrea să o desemneze.

Tot diferit (sau nu) în limbi diferite se poate constitui semnificatul gramatical. De pildă, funcțiile spaniole „prezent” și „imperfect” se aplică fiecare, unei multitudini de tipuri de designații (COSERIU 1976/1978: 26). La fel se întâmplă în alte limbi, exemplul cel mai la îndemână fiind acela al limbii române, în care imperfectul poate exprima: 1) o acțiune în desfășurare în trecut, întreruptă de o acțiune momentană; 2) descrierea cadrului unei povești/întâmplări; 3) descrierea unei situații/unor acțiuni valabile în trecut, nu și în prezent; 4) plus sensul condițional pe care poate să îl reprezinte.

În ce privește noțiunea de *semnificat gramatical*, înțelegem că ea acoperă, la acest moment (1976, când apare *Lógica del lenguaje y lógica de la gramática*), ceea ce, într-un studiu din 1971, *Semántica y gramática*, era desemnat prin *semnificat instrumental*, *semnificat structural* și *semnificat ontic*, parțial, chiar prin *semnificatul categorial*, sau cel puțin este folosită în paralel cu aceste noțiuni¹⁵⁷. În respectivul studiu, acestea sunt domeniile

¹⁵⁶ Vezi și COSERIU 1976/1978: 27–28. Coșeriu remarcă aici, de asemenea, faptul că referirea obiectelor și a lucrurilor la semnificate este, din punct de vedere logic, eterogenă: este supraabundentă în anumite secțiuni și prezintă lacune în altele. Lucrurile sunt „complicate” și de faptul că nu e vorba de o singură clasificare la nivel semnificațional, realizată deci intuitiv de către vorbitorii nativi, ci de clasificări diferite simultane, bazate pe criterii diferite – un ansamblu de rețele diverse, care se încrucișează și se suprapun.

¹⁵⁷ Fără ca noțiunile de semnificat categorial, instrumental, sintactic și ontic să dispară, în scrieri ulterioare ale lui Coșeriu, termenul de „semnificat gramatical” este utilizat frecvent, înțelegem, pentru a le acoperi pe cele menționate mai sus. Vezi, spre exemplu, COSERIU 1973/2000: 93, 198, 227, 228; COSERIU 1988/1992: 150.

semnificaționale corespunzătoare gramaticii, prin opoziție cu cel(e) al(e) lexicului, conform tabelului de mai jos (COSERIU 1971/1978: 140):

semnificat lexical	Lexic (și Lexicologie)
semnificat categorial	Gramatică
semnificat instrumental	
semnificat structural	
semnificat ontic	

Tabelul 2

Tipurile de semnificat în integralismul lingvistic (COSERIU 1971/1978: 140)

La fel, zone designaționale de amplitudini foarte diferite pot fi delimitate în limbi diferite datorită potențialului semnificativ al formelor verbale corespunzătoare. Astfel, dacă în limba engleză avem un prezent simplu pentru a vorbi despre acțiuni habituale, despre adevăruri general-valabile și altele, avem și un prezent continuu care exprimă, în esență, lucrurile care se întâmplă în momentul vorbirii. În limba română sau în germană, în schimb, avem un singur prezent, o singură formă gramaticală care să exprime toate aceste realități „designative”. Astfel, partea semantică de studiat în cadrul unei gramatici funcționale ar reprezenta-o semnificatul, conținutul redat printr-o structură sau alta.

Un alt exemplu care ilustrează neconcordanța dintre semnificat și designat, în ciuda unor coincidențe, chiar între limbi diferite, este acela al propozițiilor *Viene*. în limba spaniolă și *Viene*. în limba italiană. Ele pot să desemneze, în anumite condiții, exact aceeași stare de fapt, referindu-se la faptul că „cineva vine în acel moment”. În alte situații însă, aceste propoziții nu semnifică același lucru și nu se pot înlocui reciproc. Ele nu sunt „echivalente de traducere”, având în vedere că în italiană *venire* semnifică „a se mișca în direcția locului persoanelor întâi și a doua”, în vreme ce în spaniolă *venir* semnifică exclusiv „a se mișca în direcția locului primei persoane”. Astfel, pentru a spune în spaniolă „Vin mâine la tine.” nu spunem *Vengo mañana a verte.*, deoarece ținta mișcării în această situație nu coincide în momentul vorbirii cu locul persoanei întâi; în acest caz, trebuie folosit un alt verb: *ir*, adică un alt semnificat (COȘERIU 1992/2009: 9).

Chiar dacă realizările designaționale se suprapun în cazul unor lexeme, precum în exemplele de mai sus, ele provin din potențialități semnificaționale diferite, plaja de „utilizări” distincte fiind, în cazul lor, mult mai largă decât cea a „utilizărilor” concordante. Acest fapt are implicații în special în domeniul traducerii, caz în care, chiar dacă cele două propoziții de mai sus se transpun exact dintr-o limbă în alta, e suficient să schimbăm persoana

verbului, de exemplu, ca să nu mai avem această coincidență formală. Implicații sunt, desigur, și la nivelul teoriei limbajului, o situație de acest fel neputând fi explicată decât cu condiția să presupunem distincția clară a planurilor de conținut, așa cum apare ea în integralism.

3.2.2.4. Cu ...¹⁵⁸

În exemplele de sub 3.2.2.2. am văzut modalități distincte prin care o limbă poate trimite la aceeași realitate designațională, în timp ce al doilea subcapitol ilustrează diferențele care survin în configurarea semnificatelor alese pentru exprimarea aceleiași realități designaționale în limbi diferite. Revenim, cu situația de față, la cazuri intraindidiomatice, reluând un alt exemplu al lui Coșeriu, cel al construcției „*con X*” [„cu X”]¹⁵⁹. Prin semnificatul unic pe care îl are, interpretabil, de pildă, în termenii „cu X aici prezent”, construcția respectivă poate designa: instrumentul, materialul, însoțitorul sau circumstanța, precum în următoarele exemple:

- (1) a tăia cu cuțitul
- (2) a face prăjitură cu făină
- (3) a vorbi cu un prieten
- (4) a face ceva cu bucurie

O precizare și o modificare ar trebui făcute în cazul construcției „a face prăjitură cu făină”, pentru cazul limbii române. Dacă în spaniolă construcția se referă la ingredientul din care se fac prăjiturile (se observă că am spus *din* care se fac, în limba română construcția „din X” fiind utilizată pentru a designa ingredientul principal), în română construcția „cu X” se referă, din acest punct de vedere, la ceva auxiliar; de exemplu: faci prăjitură *din* făină, cu nucă. *Cu* ar avea în limba română mai degrabă sensul de „adăugare”.

Cum e și normal, valențele semnificaționale ale construcției „con X” nu sunt identice cu cele ale structurii corespondente din limba română¹⁶⁰. Premisa teoretică rămâne însă valabilă – și în română, construcția semnificațională „cu X” se aplică în diferite situații designaționale: instrumentul, materialul auxiliar, însoțitorul, circumstanța, atitudinea, și, în plus, eventual, timpul, în expresii precum: „a aștepta cu orele”, „a sta undeva cu zilele” etc.

Pornind de la această combinație și de la valențele ei semnificaționale, ne găsim în fața unui set de întrebări și dileme ce vor fi enumerate aici - cu răspunsuri deduse din diverse

¹⁵⁸ Construcția „con X” [cu X] este unul dintre exemplele utilizate frecvent de către Coșeriu pentru demonstrarea diferențelor dintre planul de conținut al semnificatului și cel al designatului. Vezi, spre ilustrare, COSERIU 1969/1978: 121–122, COSERIU 1970/1991: 204–205, COSERIU 1971/1978: 135, COSERIU 1972/1978, p. 190.

¹⁵⁹ Cf. COSERIU 1988/1992: 101–102. Exemplul apare deja în studiul *Los universales del lenguaje (y los otros)*, unde designația sa instrumentală este interpretată ca „material de gândire”, o gândire „prelingvistică”, neformată printr-o funcție semantică a unei limbi determinate, sau ca un fapt de „vorbi ne-organizată”, care se poate exprima prin diferite funcții semantice ale unei aceleiași limbi sau ale unor limbi diferite (COSERIU 1972/1978: 190).

¹⁶⁰ Există, desigur, situații în care semnificate din limbi diferite le corespund acelorași designate. Spunem, spre exemplu, „Corto el pan *con el cuchillo* (sp.)/ *mit dem Messer* (germ.)/ *cu cuțitul* (rom.)”. [Tai pâinea cu cuțitul.] Aceste echivalențe nu probează însă unitatea funcțională corespondentă fiecărei structuri din fiecare limbă (COSERIU 1971/1978: 143).

studii de lingvistică integrală - sau pur și simplu ca enigme (în ceea ce mă privește), pentru care încă e nevoie de dezlegări.

1) Unde trebuie să ne oprim în enumerarea valențelor semnificaționale ale construcției „cu X”? Știm că, spre exemplu, în propoziția *Corto el pan con el cuchillo* avem de-a face cu o „designație instrumentală” care poate fi exprimată, în spaniolă, și prin alte funcții semantice (ex. *por medio de un cuchillo, utilizando un cuchillo*) (COSERIU 1972/1978: 189). Se poate adăuga pe listă, de pildă, concesia, pentru expresii de tipul: „Cu toate eforturile noastre, n-am reușit să terminăm la timp.”? În ce măsură ne aflăm, în acest caz, în perimetrul semnificatului „cu X”? Construcția de mai sus se poate reprezenta ca o expresie fixă de genul: *cu + tot/toată/toți/toate + substantiv = concesie*. Există oare un semnificat „cu + tot/toată/toți/toate” despre care să se poată spune că e specializat în exprimarea concesiei, ținând cont și de faptul că respectiva asociere de cuvinte se poate regăsi, cu un înțeles total diferit, în alte construcții (ex. „am vorbit *cu toți* furnizorii”)?

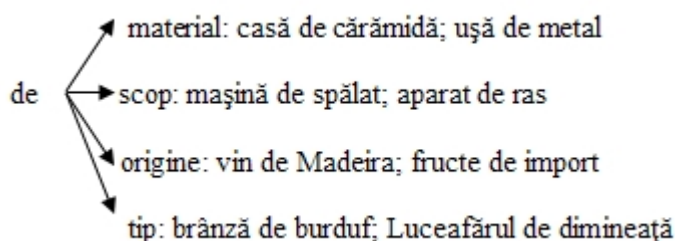
2) De ce se prezintă acest semnificat într-o construcție complexă și nu este de genul semnificatelor „scaun” sau „mână”?¹⁶¹ Este important că centrul acestei construcții este o prepoziție? Prepozițiile, alături de conjuncții, sunt catalogate drept cuvinte morfematice sau „instrumentale”, care nu funcționează în mod imediat ca niște configuratori de lume, ci doar în relație cu alte cuvinte. Definiția de mai sus provine din studiul *Semántica y gramática*, iar exemplele date sunt: *y, sobre, o, en, sí, no* etc. (COSERIU 1971/1978: 133). Se poate înțelege, din aceste precizări, faptul că respectivele cuvinte sunt utilizate pe lângă adevăratele cuvinte lexematice, că funcționează ca un fel de auxiliare menite a clarifica valoarea designațională a lexemelor propriu-zise. În construcția „con x” însă, lucrurile stau exact invers: *con* [cu] pare a fi centrul combinației, generând toate valențele designaționale posibile. Probabil această combinație capătă sens dacă e judecată după principiile gramaticii funcționale, în care nu se analizează părțile de vorbire cu valorile și rolurile lor gramaticale, ci funcțiile lingvistice cu modalitățile în care ele se realizează potențial, la nivel idiomatic, și concret, la nivel particular.

3) Ce fel de statut are particula *se* în construcțiile „se + verb” din limba spaniolă (și de fapt și din limba română)? Sau această separare nu trebuie făcută? Vorbim despre o construcție și ea utilizată de către Coșeriu ca exemplu pentru posibilitățile semnificative. Se precizează că ea nu semnifică în absolut „impersonalitate”, „reflexivitate”, „pasivitate” etc., ci doar, într-un sens mai general, „inversiunea tranzitivității”, „suspendarea „tregerii spre altul” a acțiunii”. Sensul care trebuie atribuit construcției rezultă din contextul imediat în care ea este utilizată: dacă există în respectivul enunț un subiect care poate funcționa ca agent, construcția

¹⁶¹ În studiul *El Estudio funcional del vocabulario (compendio de lexematica)*, din 1975, se definește semnificatul ca fiind „în sens strict, fața de conținut a unui semn lingvistic (sau a unei construcții constituite din diverse semne – s.m.): este structurarea într-o limbă a posibilităților de designare” (COSERIU 1975/1978: 207). Precizarea pe care am subliniat-o mai sus s-ar putea referi la construcții de tipul celor analizate în acest subcapitol, însă și la combinațiile rezultând în propoziții care, la rândul lor, beneficiază de semnificat (sintactic, respectiv ontic).

trebuie interpretată ca reflexivă (*el niño se lava* [copilul se spală]); dacă subiectul nu e capabil de a face acțiuni, se interpretează ca pasivă (*el libro se lee* [cartea se citește]); dacă nu există subiect sau acesta nu poate fi dedus din context, construcția e impersonală (*se abre a las cinco* [se deschide la ora 5]) (COSERIU 1969/1978: 120–121). Posibilitățile semnificative enumerate mai sus sunt de natură lexicală? Vorbim de un semnificat lexical al particulei *se*? Cum, în acest caz, se combină el cu semnificatul lexical al verbului ca atare, fără de care particula respectivă nu se poate actualiza? Este ea singură purtătoare a acestui potențial semnificativ sau face parte dintr-o construcție în care semnificatul lexical al verbului cu care intră în combinație este oarecum subordonat semnificatului construcției în totalitatea ei? Poate acest caz, ca și altele similare, se pot explica prin noțiunea de „semnificat unitar”, un tip de semnificat pe care îl presupunem ca fiind o categorie paralelă și, în același timp, suprapusă celor cinci tipuri de semnificat pe care le stabilește Coșeriu¹⁶². Această soluție a fost sugerată de un exemplu care îi atestă existența și în ce privește semnificatul categorial: sp. *un no sé qué*, fr. *un je ne sais quoi* (COSERIU 1971/1978: 139); rom. *un nu știu ce*.

4) Posibilitatea și modalitatea de a identifica alte unități semnificative se pun, de asemenea, în discuție. Pe lângă construcția „cu x” despre care am văzut mai sus că funcționează, chiar dacă nu cu toate valențele din spaniolă, și în limba română, putem să propunem, spre exemplu, construcția cu semnificat unitar „de x”? Așa cum în cazul construcției „cu x” semnificatul unic se poate interpreta în termenii „cu x aici prezent”, combinația „de x” s-ar putea desfășura în „determinare de x”. La prima vedere, aceasta pare a fi chiar o combinație prolifică, la nivel semnificațional în limba română, exemplele de mai jos putând fi relevante, în acest sens:

Am mai putea adăuga și valența temporală, pe care *de* o poate obține în construcții de genul: *Te aștept de o oră*. sau *Îl știam de mic*. Totuși, se simte o distanță între această situație

¹⁶² Un răspuns foarte plauzibil la această întrebare este dat în referatul emis de către Emma Tămăianu-Morita pentru prezenta teză de doctorat. Reputata cercetătoare confirmă interpretarea la nivel de semnificat unitar a construcției „se + verb” ca „inversiune a tranzitivității”, „suspendare a «tregerii spre altul» a acțiunii”. În același timp, ea așază trăsături precum „impersonalitate”, „reflexivitate”, „pasivitate” etc. nu în domeniul semnificatului lexical, ci în perimetrul celui gramatical, acestea fiind ceea ce Coseriu numește *semnificate-în-uz* (sau *semnificate-în-vorbire*, *Sprechbedeutungen*). Tămăianu-Morita completează această precizare cu ideea că, în măsura în care variantele designaționale sunt clar delimitate și constant recognoscibile ca tipuri de uz („Verwendungstypen”) în contexte determinate, ele fac obiectul unei „gramatici a utilizării limbii” („Grammatik der Sprachverwendung”, „Grammatik des Sprechens mittels einer Sprache”), iar nu al lingvisticii textului ca lingvistică a sensului.

și cele enumerate mai sus, *de* fiind aici un instrument pentru exprimarea unei relații temporale și neînscrind-se în descrierea pe care am dat-o semnificatului unitar („determinare de x”), putând crea, în schimb, împreună cu toate unitățile de timp ce ar putea-o urma, o altă unitate semnificațională.

Desigur, stabilirea clară a unei funcții unitare necesită o analiză mai serioasă și riguroasă. Un alt model, pe lângă cel întâlnit la Coșeriu, se poate vedea, spre exemplu, la Harald Thun, care, în urma unui proces descriptiv și analitic complex, stabilește, pornind de la structura „*faire + nom sans article*” [*a face + substantiv fără articol*] un semnificat unitar pentru unitatea verbală complexă „*faire + nom d'action*” [*a face + nume de acțiune*], cu subtipurile „*faire + nom d'action proprement dit*” [*a face + nume de acțiune propriu-zis*], „*faire + nom qui est nomen actionis par métonymie*” [*a face + substantiv care este nomen actionis prin metonimie*] și „*faire + nom désignant une action élémentaire*” [*a face + substantiv designând o acțiune elementară*], cu valoarea generală „*action considéré dans son effet*” [acțiune considerată în efectele sale] (THUN 1981: 326–335).

Thun își propune să identifice o semnificație de bază pentru această expresie, din care să decurgă toate utilizările sale particulare (THUN 1981: 327), iar pentru acest lucru recurge la analiza a patru factori: contribuția semantică a componentului verbal, contribuția semantică a componentului nominal, combinația celor două contribuții semantice și analiza relațiilor opoziționale care există, eventual, între unitatea complexă și un verb simplu (THUN 1981: 330). Pornind de la un astfel de exemplu de analiză se pot stabili, cu siguranță, și pentru limba română, o sumă de unități semnificaționale, un proces ce ar putea fi caracteristic pentru acea semantică funcțională postulată de către Coșeriu prin contradicție cu semantica de tip clasic, structural, care descrie și analizează unitățile discrete, cu funcțiile lor posibile.

5) Nu e locul aici pentru o analiză a părților de vorbire cu potențialitățile lor semnificative și, implicit, designative. Ne putem întreba, totuși, dacă are vreo semnificație faptul că este vorba, în aceste cazuri, de prepoziții în combinații cu verbe sau substantive - având în vedere că ele sunt cele care impun sensul construcției - și dacă mai există alte părți de vorbire care pot apărea în această postură sau, mai bine zis, dacă orice parte de vorbire poate apărea în această postură.

6) Anticipând problematica din capitolul următor, legat în mod mai direct de fenomenul actualizării, ne putem întreba, deocamdată, cum s-ar realiza acest proces în ce privește semnificatele unitare care dispun, ca și construcția dezbătută aici, de o multitudine de valențe semnificative. Sunt ele supuse unui proces de „descompunere”, intrând în orientarea spre designat doar una dintre fracțiunile care le formează, în funcție, eventual, de context, de situația de comunicare? Sau intră ele ca atare în procesul designațional, o selecție urmând a se face în momentul percepției actului de vorbire? Prima dintre aceste variante pare mai plauzibilă, sugerând, în același timp, un pas mai departe, spre o posibilă categorizare a semnificatelor în funcție de valențele designaționale pe care le pot avea. Unele dintre ele ar fi

reduse la una sau la un număr mic de trăsături principale, în vreme ce altele ar dispune de o mult mai largă arie semnificațională.

La toate întrebările de mai sus, ca și la altele similare, s-ar putea găsi răspuns, probabil, în relație cu celelalte tipuri de lingvistică propuse în integralism: a vorbirii și a textului. Coșeriu afirmă, în legătură cu exemplele citate mai sus (valorile semnificatului unitar „con X”), că diferențele designative nu se exprimă în limbă, ci vorbitorii le completează/le identifică datorită situației în care se produce/percepe actul de vorbire sau în baza cunoașterii lumii (COSERIU 1988/1992: 102).

De obicei, contextul sau situația nu sunt suficiente pentru a alege între diferitele posibilități de interpretare pe care ni le pune la dispoziție semnificatul. În acest caz, apelăm – desigur, inconștient – la un nivel mai de profunzime, care este acela al cunoașterii lucrurilor, componentă a cunoașterii elocuționale. Un exemplu care slujește foarte bine acestei idei este acela al cuvintelor compuse. Chiar dacă două cuvinte compuse au un element comun, respectivul element nu va fi neapărat interpretat în baza aceleiași valori semnificaționale, iar valorile semnificaționale sunt singurele pe care limba ni le pune la dispoziție. E posibil, de asemenea, ca relația care unește cele două componente ale cuvântului compus să fie interpretată diferit. În acest caz, putem oare invoca un traseu invers al interpretării față de cel parcurs în virtutea generalității? Mai exact, planurile limbajului sunt: al vorbirii în general, al limbii particulare, al discursului. Invers: un cuvânt ne apare întotdeauna (sau în cele mai multe cazuri) în discurs; prima înțelegere a acestuia ne vine, evident, din cunoașterea idiomului căruia el îi aparține, însă de multe ori nu e suficient să știm valențele semnificaționale ale cuvântului – chiar dacă le cunoaștem pe toate, nu putem fi siguri că alegem valența corectă pentru situația respectivă, iar atunci va trebui să ne raportăm la cunoașterea lucrurilor, care e parte a cunoașterii elocuționale, plasată la nivelul vorbirii în general. În cazul cuvintelor compuse date ca exemplu de către Coșeriu¹⁶³: *Strassenhändler* și *Buchhändler*, e clar că ele pot să apară în același context, fapt ce nu ne ajută deloc în a diferenția între cele două cuvinte.

(1) Er ist ein jung Strassenhändler.

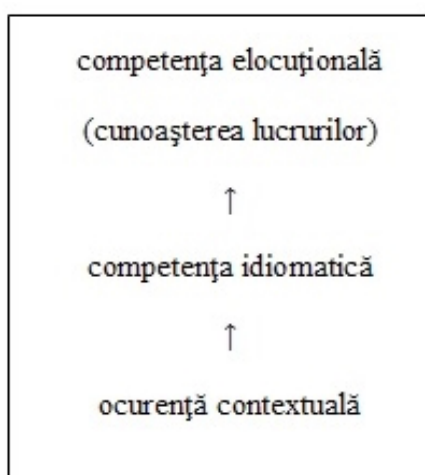
(2) Er ist ein jung Buchhändler.

Prima treaptă a înțelegerii este dată de cunoașterea idiomatică, în măsura în care vorbitorul cunoaște cele două componente din fiecare compus: *Strassen* și *Händler*, respectiv

---

¹⁶³ Cf. COSERIU 1988/1992: 128. Vezi, de asemenea, discuția privind compusele *Kaffeemühle* și *Windmühle* în același volum: 129, ca și COSERIU 1970/1991: 196. Aceste cuvinte au un component comun al semnificantului, dar relația dintre el și cealaltă parte a semnificantului e total diferită în cele două situații: „moară care macină cafea” [*Kaffeemühle*], respectiv „moară care funcționează cu vânt” [*Windmühle*]. Deși structura semnificantilor e identică, orice vorbitor îi va da fiecăruia dintre ei interpretarea corectă, iar aceasta datorită tocmai cunoașterii generale a lucrurilor. Aceeași cunoaștere a lucrurilor este invocată și de către Ebeling în interpretarea corectă a unui cuvânt precum germ. *Hauptstadt* [capitală], un exemplu pe care el îl folosește și pentru a demonstra diferența dintre sistem și normă. Ebeling afirmă că primul sens al acestei combinații – cel furnizat de către sistem – ar trebui să fie „*main city*” [oraș principal, oraș mare], sens care însă nu este utilizat, în normă fiind fixat doar cel de „capitală” (EBELING 1981: 10).

Buch și *Händler*, precum și relația (posibilă) dintre ele. Nici acest lucru și nici știința intuitivă a procedurii de compunere prin care sunt formate cele două cuvinte nu vor fi suficiente pentru a garanta înțelegerea unităților lexicale. Verificarea ultimă se face, de fapt, la nivelul cel mai general al competenței, prin raportare la cunoașterea lucrurilor. Acest strat furnizează informația potrivit căreia străzile [*Strassen*] nu se cumpără și nu se vând, în general, precum cărțile [*Bücher*], deci, dacă interpretăm al doilea compus ca „vânzător de cărți”, primul nu poate fi interpretat ca „vânzător de străzi” – acesta va fi înțeles ca vânzător *pe* străzi, deci vânzător ambulant. Am putea încerca o schemă reprezentatională a traseului interpretativ în acord cu nivelele de competență cunoscute, dar în sens invers în ce privește aria lor de cuprindere:

Schema 7

Traseul interpretativ al designatelor în funcție de cele trei planuri ale limbajului

Necoincidența unităților semnificaționale cu cele designaționale, exemplificată încă o dată aici, confirmă premisa de la care am pornit, a planurilor diferite în care se configurează cele două conținuturi. Planul semnificatului – al limbilor particulare – a fost analizat deja în numeroase teorii lingvistice, din diverse puncte de vedere. În ce privește planul vorbirii, rămâne de văzut cum se va putea analiza conținutul designațional ce-i corespunde. Primul pas ar fi acela de a diferenția clar acest conținut de celelalte prezente în vorbire, cu care, până acum, a fost aproape întotdeauna identificat.

Conform celor afirmate în studiul *Semántica, forma interior del lenguaje y estructura profunda* (1969), designatul este întotdeauna secundar în raport cu semnificatele lexicale combinate în enunțuri, cunoașterea lucrurilor, situația și contextul (COSERIU 1969/1978: 122). E posibil ca această anterioritate să fie privită, în parte, și ca una cronologică (anterioritatea ontologică ar trebui să fie clară la acest moment). Astfel, semnificatele pe de o parte, cunoașterea lucrurilor, pe de alta, sunt anterioare designației prin faptul că sunt elemente care

fac parte din competența (idiomatică, respectiv elocutivă a) vorbitorului. La rândul lor, situația și contextul funcționează ca niște indicatoare, determinând uneori mobilizarea numai a acelor valențe ale semnificatului care sunt implicate în respectivul context. Despre semnificat și cunoașterea lucrurilor se poate spune că au un statut de „permanență”¹⁶⁴, în vreme ce situația și contextul sunt momentane, sunt, într-o anumită măsură, parte a actualizării.

De menționat aici și faptul că importanța presupuziției unității semnificaționale a fost semnalată și de către alți lingviști, alături de zonele concrete de cercetare din care respectiva presupuziție nu poate lipsi. Astfel, Johannes Kabatek afirma că această idee este importantă pentru: a) interpretarea textelor, prin identificarea sensului uzului unei forme determinate într-un text/discurs concret; b) lingvistica normei, în scopul determinării anumitor preferințe de uz tradiționale sau variante intrate în obișnuință (semnificate de discurs sau de vorbire) și c) lingvistica sistemului, prin identificarea funcției unice a diferitelor utilizări (KABATEK 2003: 88).

3.2.2.5. „Plural” și „pluralitate”

Distincția între semnificat și designat e aplicabilă nu doar funcțiilor lexicale, ci și celor gramaticale. Gramatica distinge între categorii lingvistice generale ale designației, precum „agent”, „obiect”, „instrument”, pluralitate”, pe de o parte, și categorii ale limbilor particulare, precum „agentiv”, „obiectiv”, „instrumental”, „plural”, pe de altă parte (COSERIU 1988/1992: 102). Categoriile lingvistice generale sunt definite la nivelul vorbirii, rămânând să se stabilească pentru fiecare limbă în parte dacă deține sau nu respectiva categorie. Astfel, e clar că japonezii identifică pluralitatea ca funcție lingvistică generală, dar limba japoneză nu cunoaște categoria pluralului; pluralitatea se deduce din context, cunoașterea lucrurilor sau prin semnificate lexicale particulare (COSERIU 1988/1992: 102).

Coșeriu stabilește un traseu cu două sensuri între universal și particular, în ceea ce privește descrierea limbilor și a categoriilor lor. Reamintim principiul conform căruia categoriile verbale sunt *categorii ale vorbirii*, moduri semnificative „universale” ce se verifică în activitatea lingvistică concretă și se definesc fără referire necesară la o limbă determinată. Semnificatele categoriale sunt lingvistice [*sprachwissenschaftlich*] și pot fi definite doar de către lingvist: lingvistul nu se poate limita la a fi lexicograf sau istoric, verificând utilizările cuvântului *substantiv*, ci trebuie să fie, de asemenea, teoretician și să determine ce este

---

¹⁶⁴În ce privește cunoașterea lucrurilor, nu trebuie înțeles prin „permanență” faptul că niciun element al acestui *background* al vorbitorului nu se schimbă vreodată – schimbările, mai profunde sau mai superficiale – sunt determinate mereu de experiență, informații noi etc. „Permanența” despre care vorbeam se referă la faptul că tot timpul vorbitorul referă – desigur inconștient – la cunoașterea lucrurilor pe care el o are; acest lucru se întâmplă atunci când vorbitorul formulează acte de vorbire sau când interpretează discursuri pe care le aude sau le citește.

„substantivul”, dat fiind că e vorba de un termen aparținând „metalimbajului” propriu științei limbajului (Coseriu apud KABATEK 2007: 8).

Departa de a fi cantonată în planul particular, descrierea limbilor se raportează mereu la universal, indiferent dacă cercetătorul conștientizează sau nu acest lucru. Astfel, atunci când se descrie o limbă, se face, de fapt, interpretare: „... am dedus, în parte din limba noastră, în parte din alte limbi, anumite categorii pe care le-am transferat pe un plan de generalitate, ca posibilități ale limbilor și am stabilit astfel o listă deschisă de posibilități. Întâlnim apoi altă limbă și începem să aplicăm aceste posibilități, să ne întrebăm dacă acea limbă are aceste posibilități și găsim că are aceste posibilități, iar pe altele nu le are și, în plus mai găsim și alte posibilități pe care nu le-am găsit până acum și le punem pe lista noastră generală” (COSERIU (INTERV.) 1996A: 5). Fără a lipsi de contur științele care cercetează (sau ar trebui să cerceteze) limbile, pe de o parte și planul universal al limbajului, pe de altă parte, Coșeriu evidențiază aici modul în care colaborarea între acestea se poate realiza, insistând asupra faptului că, în lipsa ei, științele respective nu au cum să-și atingă scopul descrierii. Ideea acestei colaborări se extinde la nivelul principalelor direcții lingvistice ale secolului, care, departe de a fi în competiție una cu cealaltă, ar trebui doar să-și delimiteze clar spațiul, deschizând, în același timp, drumurile necesare spre domeniile complementare.

Exemplele de mai sus, de sub 3.2.2.2., 3.2.2.3. și 3.2.2.4., vizau toate semnificate de ordin lexical. Și din punct de vedere gramatical însă, designatul și semnificatul se diferențiază net și trebuie studiate de discipline diferite. Astfel, designatul e baza semantică de referință a gramaticii logice, a gramaticii generale sau universale, în timp ce semnificatul e baza semantică a investigației limbilor (COSERIU 1971/1978: 136). Coșeriu afirmă că semantica (studiul conținuturilor lingvistice) are ca obiect al investigației, într-un sens foarte larg, întregul limbaj. Nu trebuie să tragem de aici concluzia că studiul limbajului ar trebui să fie exclusiv semantic, sau că sintaxa și fonetica ar fi doar niște științe auxiliare pe lângă semantică. Se precizează doar cu claritate faptul că relațiile dintre semantică și gramatică nu mai trebuie puse sub semnul întrebării. Trebuie doar să ne întrebăm ce parte sau aspect al semanticii trebuie să fie luat în considerare în câmpul gramaticii (COSERIU 1971/1978: 134–135).

Știm foarte bine că cele două teorii la care ne referim aici, integralismul și generativismul, sunt separate de un fapt indeniabil și, în parte, asumat de către cercetătorii ce le-au adoptat. Este vorba de aspectul limbajului către care s-a orientat cu preponderență fiecare din cele două teorii, o „decizie” ce afectează, în mod inevitabil, întregul studiu și rezultatele acestuia. Am spus deja că în integralism, dintr-un anumit punct de vedere, tot limbajul e considerat semantic. Dar trebuie să ne amintim că, datorită tripartiției planurilor limbajului și, în consecință, a științelor care se ocupă de fiecare în parte, niciuna dintre formele de manifestare a limbajului nu va rămâne în afara cercetării. Viziunea de ansamblu asupra limbajului este, în integralism, semantică, dar *știința* semantică e limitată aproape

exclusiv la studierea limbilor particulare, pentru designat și sens, și respectiv planurile limbajului care le corespund, fiind postulate lingvistici proprii¹⁶⁵.

Într-o clasificare mai sistematică (COSERIU 1971/1978: 132–133; vezi și COSERIU 1968: 76), vom aminti cele trei tipuri de gramatică propuse de către Coșeriu și vom identifica locul designatului în raport cu ele:

1) gramatica constituțională – descrie constituirea, configurarea materială a expresiei gramaticale – forma gramaticală în sens mai larg (incluzând grupuri de cuvinte, propoziții etc.);

2) gramatica funcțională – investighează funcțiile diferitelor straturi de structurare gramaticală, analizând paradigmele care funcționează în fiecare dintre aceste straturi (de exemplu, paradigma cuvântului, a grupului de cuvinte, a propoziției etc.);

3) gramatica relațională – studiază relațiile între diferitele paradigme în care se exprimă funcții designative analoge; se poate vorbi aici de o gramatică a vorbirii [*oracional*].

Gramatica, situată, desigur, la nivel idiomatic, are puțin de-a face cu designatul. Acesta, ca și sensul, rămân în afara structurării idiomatice a funcțiilor lingvistice, și deci în afara gramaticii în sens propriu. Designatul poate fi luat în considerare doar în gramatica relațională, și acolo parțial, ca element al studiului echivalențelor designative (COSERIU 1971/1978: 140).

3.2.2.6. Suspendarea congruenței

Un aspect esențial care furnizează argumente noi pentru diferențierea dintre semnificat și designat este legat de judecățile de conformitate ce corespund fiecărui plan al limbajului în parte. În funcție de aceste planuri sunt ele situate în tabelul de mai jos, alături de aspectele „conținut” și „cunoaștere” (COSERIU 1988/1992: 106).

---

¹⁶⁵Situația se prezintă cu totul diferit în generativism, o teorie care s-a declarat dintru început sintactică, limitându-și domeniul la structura sintactică în sens larg, ca opusă semanticii, și în sens restrâns, ca opusă foneticii și morfologiei. Sintaxa reprezintă, la începuturile teoriei, „studiul principiilor și proceselor prin care propozițiile sunt construite în limbi particulare” (CHOMSKY 1957/1966: 11).

<i>Plan</i>	<i>Judecată</i>	<i>Conținut</i>	<i>Cunoaștere [Saber]</i>
vorbirea în general	congruent/incongruent	designat (referință ¹⁶⁶)	cunoaștere elocuțională
limba particulară	corect/incorect	semnificat	cunoaștere idiomatică
discursul	adecvat/inadecvat	sens	cunoaștere expresivă

Tabel 4

Tripartiția planurilor limbajului în relație cu: judecățile de conformitate, conținut și cunoaștere [saber] (COSERIU 1988/1992: 106).

i. Această masă pătrată este rotundă

Între cele trei tipuri de judecată postulate există o relație de interdependență și uneori de „compensare”, de „salvare a interpretării”, în circumstanțe în care un enunț nu face, la prima vedere, niciun sens. Judecățile pot fi suspendate de sus în jos, adică: congruența poate fi suspendată prin corectitudine sau prin adecvare, iar corectitudinea poate fi suspendată prin adecvare. Ne interesează aici în special suspendarea congruenței prin adecvare, care poate fi de trei feluri: metaforică, metalingvistică și extravagantă. Aceste operațiuni vor fi considerate, pentru moment, din punctul de vedere al diferenței dintre semnificat și designat¹⁶⁷, motiv pentru care celelalte tipuri de suspendări, cu nimic mai puțin interesante, nu vor fi tratate aici¹⁶⁸.

Aserțiunea ce dă titlul prezentului subcapitol [germ. *Diese runde Tafel ist viereckig.*] a făcut obiectul a numeroase dezbateri. Cel care a produs acest exemplu, Heyman Steinthal¹⁶⁹, a vrut să demonstreze că, deși gramatical corectă, expresia este incongruentă din punct de vedere logic, și deci fără sens. Logic, cum spune Steinthal, conform cunoașterii lucrurilor, sau

¹⁶⁶Referința nu trebuie înțeleasă aici cu sensul ei din logică sau din unele teorii pragmatice, de obiect extralingvistic la care trimite actul de vorbire; mai bine zis, dacă este înțeleasă ca atare, ea nu trebuie echivalată cu designatul, datorită poziției sale între paranteze, în urma acestui cuvânt, poziție ce pare a îndreptăți cei doi termeni la o relație cel puțin de sinonimie. Dacă am interpreta tabelul astfel, am contrazice principiile înseși ale teoriei integraliste, aplicând designatului o reducere ce l-ar decădea din poziția lui de obiect intențional. Mai exact, designatul poate avea drept conținut nu doar obiectul din realitatea extralingvistică, ci și obiecte mentale, neconcretizate altfel decât cel mult printr-un context sau o situație ce le plasează într-un *hic et nunc* al actului de vorbire. Referința este, deci, cel mult o posibilitate a designatului, nu neapărat cea esențială.

¹⁶⁷Pentru a nu încălca subsolul cu prea dese trimiteri la sursa ideilor principale utilizate în prezentul subcapitol, trimitem din start la capitolul 2.3.6. *Anularea incongruenței în discurs* [La anulación de la incongruencia en el discurso], în volumul *Competencia lingüística*: 141–147.

¹⁶⁸Pentru o tratare a suspendării congruenței prin corectitudine, cu exemplele aferente, vezi, spre exemplu, COSERIU 1988/1992: 136–140.

¹⁶⁹Heyman Steinthal, *Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältnis zueinander*, Berlin, 1855. Exemplul a fost citat aici apud COSERIU 1988/1992: 141.

congruent în planul vorbirii în general, în termeni coșerieni, acest exemplu nu poate să fie, în mod normal. Semnificatele „rotund” și „pătrat” nu se pot aplica aceluiași obiect din realitate, în același moment. În acest exemplu, însă, trebuie să presupunem că unul dintre cele două semnificate nu se utilizează cu trăsăturile primordiale pe care le deține în mod normal în limbă. E, astfel, posibil, să nu fie nicio contradicție între valorile secundare/suplimentare ale semnificatului și situația designațională în care ele sunt aplicate. Putem să găsim numeroase interpretări care să facă sens în cazul acestui exemplu, total illogic, la prima vedere; să o menționăm aici doar pe cea conform căreia „masa rotundă” trebuie înțeleasă ca discuție, dezbateră – dacă persoanele care participă stau în jurul unei mese de formă pătrată, propoziția lui Steinthal poate căpăta o interpretare cât se poate de logică. Exemplul devine congruent prin suspendare metaforică, i.e. prin transpoziția semnificatului unei alte designații decât cele obișnuite.

Un alt exemplu rezolvat prin suspendarea metaforică este cel invocat de către Karl Vossler¹⁷⁰ în sprijinul afirmației sale, conform căreia limba poate formula ilogicul și absurdul.

Grau, teurer Freund, ist alle Theorie,
Und grün des Lebens goldner Baum.
[Cenușie-i, scumpe-amice, orice teorie
Și verde pomul vieții auriu.]

Pornind de la versurile lui Goethe, Vossler obiectează: o teorie nu poate avea culoarea gri (sau orice altă culoare), viața nu are niciun pom și, oricum, acesta n-ar putea fi și verde și auriu în același timp. Argumentul lui Coșeriu este cât se poate de logic: teoria gri nu este răspunsul la întrebarea „Ce culoare are teoria?”. E vorba, din nou, de suspendarea incongruenței lingvistice generale în sens metaforic: efectele pe care le produce teoria sunt similare cu cele ale culorii gri – plictisitor, monoton, neinteresant.

S-a utilizat, în aceste versuri, „semnificatul simbolic, valoarea simbolică” a culorii gri, deci valoarea simbolică a ceea ce aici este designat prin culoarea gri. Am citat exact cuvintele de mai sus pentru că se poate pune întrebarea în ce măsură, dacă există un semnificat simbolic, se poate spune că există și un designat simbolic. Poate că, de fapt, trebuie pornit, de data aceasta, dinspre designat către semnificat, astfel încât, înțelegând fără efort ce voia să designeze, „să comunice” autorul versurilor, să ne întrebăm cum și de ce a apelat la acest semnificat. Toată această problematică este clarificată în mare parte în cadrul unei teorii ce dezvoltă, în același timp, premisele direcției integraliste și idei din opera blagiană, în sfera poeziei. Este vorba despre teoria metaforei concepută de către Mircea Borcilă, pe baze integraliste și blagiene. Diferențierea esențială făcută în cadrul acestei teorii pune față în față o metaforă „de limbă”, funcționând în cadrul limbajului și „menită să „exprime” și/sau să reprezinte aspecte ale experienței sensibile imposibil de captat și reprodus prin „expresia

¹⁷⁰Karl Vossler, *Grammatik und Sprachgeschichte, oder das Verhältnis von „richtig” und „wahr” in der Sprachwissenschaft*, în *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München, 1923. Aici, exemplul este redat apud Coseriu, *Competencia lingvistica*, p. 143.

directă” și metafora revelatoare, care „contribuie la *instaurarea unui alt mod de a fi al omului în univers*.” (s.a.) (BORCILĂ 1996: 31) – o metaforă ce se realizează la nivelul sensului¹⁷¹.

Deși marea provocare o reprezintă metafora din planul textual, mă voi referi aici la cea de limbă, căci ea ne oferă răspunsul la întrebările de mai sus. „În sensul cel mai general, baza de pornire pentru o situație funcțională adecvată a procesului metaforic „*în cadrul limbajului*” (s.a.), cum ar insista Blaga, o reprezintă înscrierea legitimă a acestui proces în spațiul relaționării intime a semnificației (sau „semnificatului”) limbii la „intuiția inedită” a vorbitorului și în finalitatea designării (prin semnul lingvistic) a unui „fapt experiențial” nou și pregnant individualizat sau particularizat” (BORCILĂ 1997: 156). Borcilă vede mecanismul semantic de la baza metaforei de grad I drept „formă de manifestare specifică a operației generice a determinării”, iar Zagaevski afirmă că procesul semantic e orientat aici spre „redescrierea referinței”.

Așadar, avem, în cazul versurilor lui Goethe, o situație în care sunt utilizate semnificate în combinații nenaturale pentru uzul comun al limbii, cu scopul de a reda senzații, impresii, nuanțe pentru care ar fi nevoie de prea multe cuvinte, prea multe aproximări, fără garanția reușitei transmiterii exact a ceea ce s-a vrut transmis. Dacă impresia de monotonie, plictiseală, lipsă de interes pe care o dă cuiva o teorie e similară celei stârnite în general de culoarea gri/cenușiu, atunci aceasta poate fi utilizată pentru a caracteriza teoria, fără a mai fi nevoie de explicații sau parafrazări. Semnificatul „gri” este utilizat pentru a designa un conținut ce nu-i e propriu, dar poate fi interpretat fără probleme. Acest exemplu nu face decât să ilustreze încă o dată necorespondența unu la unu a semnificatului și a designatului – un nou argument pentru funcționarea lor în planuri diferite ale limbajului.

ii. Trei ori trei fac zece.

Deși clar incongruentă la nivelul competenței elocutive, această propoziție este salvată prin suspendare metalingvistică: incongruentul e prezentat ca o realitate. Dacă o persoană (Juan) spune că „trei ori trei fac zece” și o altă persoană (Pedro) raportează cuvintele lui, propoziția e adevărată prin faptul că e real despre această propoziție faptul că Juan a spus-o. Astfel, Pedro utilizează metalingvistic (într-o propoziție a lui evident congruentă) expresia incongruentă pentru a spune exact ce a spus Juan [Juan spune că trei ori trei fac zece.], adică o utilizează ca designat a ceea ce spune el (Pedro).

Exemplul de mai sus ilustrează din nou neconcordanța dintre semnificat și designat: nu interpretăm, de fapt, seria de semnificate în raport cu designatele lor proprii, ci ele servesc, în acest caz, doar ca unitate designativă într-un alt enunț, cel în care seria e încadrată. Avem de-a face, iarăși, cu o interpretare în două etape: în prima dintre ele înțelegem că Juan a spus ceva, fără a analiza semnificatele enunțului lui, considerate, așa cum am spus, ca o unitate

¹⁷¹În ce privește metafora din planul sensului, există o diferențiere ulterioară: metafora lingvistică a sensului/ metafora poetică. Vezi, în acest sens, ZAGAEVSKI: 84.

designațională; abia în a doua etapă interpretăm semnificatele utilizate de către Juan în raport cu propriile lor designate, într-o propoziție clar incongruentă, aflând, de data aceasta, ce a spus Juan, nu doar faptul că el a spus ceva.

iii. Normal că arborii vorbesc!

De data aceasta, am ales ca titlu de subcapitol un exemplu răsturnat al lui Coșeriu. Pentru suspendarea extravagantă a incongruenței, autorul *Competenței lingvistice* ilustrează reacția unui vorbitor – din punctul de vedere al experienței cotidiene la care ne raportăm în mod normal – față de o propoziție pe care emițătorul ei a intenționat-o ca fantastică. În respectiva propoziție, e vorba de arbori care vorbesc, însă cel care o aude poate să nu perceapă intenția de circumscriere fantastică a emițătorului, iar atunci el ar răspunde:

Arborii să vorbească. În nici un caz!

Răspunsul lui Coșeriu la această reacție ar satisface, probabil, ambii participanți la dialogul despre arbori vorbitori: „Arborii pot foarte bine să vorbească într-o lume pe care eu mi-o imaginez intenționat astfel, și când se recunoaște această intenționalitate a reprezentării ca atare, se anulează incongruența, deși se recunoaște în continuare, natural, existența incongruenței cu lumea noastră. // Esențialul în anularea din text se înrădăcinează în recunoașterea unei intenționalități, a unui scop. Se bazează pe presupuziția că incongruentul e afirmat nu pentru că vorbitorul nu știe, nu e capabil să vorbească congruent. Anularea incongruenței în text este relaționată cu principiul general al vorbirii, conform căruia avem încredere în celălalt, i.e. i se atribuie celui alt egală capacitate de vorbire sau egală cunoaștere/ competență lingvistică cu aceea deținută de vorbitor” (COSERIU 1988/1992: 145–146).

Această explicație oferă și soluția pentru mult discutatul exemplu chomskyan:

Colourless green ideas sleep furiously.

[Idei verzi lipsite de culoare dorm furios.]

Despre această propoziție lingvistul american afirma, în volumul *Syntactic Structures*, că este total absurdă. Trebuie însă, din nou, să căutăm intenția din spatele emiterii enunțului, înainte de a-l concedia ca total absurd, illogic. Interpretarea cea mai la îndemână ar fi tot aceea legată de un basm, de o scriere ficțională în care ideile ar avea calitățile de natură fizică ale unor ființe, printre care și pe aceea de a dormi. În aceeași lume de basm se poate găsi o logică și în asocierea verbului *a dormi* cu adverbul *furios*. Un alt sens ar putea fi asociat acestei propoziții printr-o suspendare metalingvistică a congruenței. Ar putea fi vorba, de exemplu, de un enunț formulat de către o persoană care nu dorește decât să demonstreze combinațiile sintactice specifice limbii engleze, un enunț citat de către o altă persoană. Jocul de cuvinte sau creativitatea unui vorbitor naiv nu sunt nici ele excluse dintre posibilele explicații.

Așadar, se poate spune că, dacă limba este capabilă de a exprima absurdul, illogicul, nu e neapărată nevoie ca ea să îl și exprime, sau, în orice caz, nu de fiecare dată când ni se pare că acest lucru se întâmplă. De cele mai multe ori, principiul încrederii față de celălalt

funcționează, fără ca vorbitorul să îl aplice conștient, iar cel care receptează enunțul găsește adesea sens, dacă se străduiește suficient.

Soluția coșeriană, conform căreia copacii pot să vorbească într-o lume pe care noi o proiectăm intențional, poate produce și un criteriu de sistematizare în interiorul competenței elocutionale. Dacă sistemul funcționează alături de normă la nivelul competenței idiomatice, se pune întrebarea în ce măsură este posibil ca aceste concepte să se aplice în cazul competenței elocutionale. Astfel, judecata noastră potrivit căreia copacii nu vorbesc ar fi conformă cu o normă a cunoașterii lucrurilor, restrânsă la credințele pe care o comunitate le are despre lume, deci la ceea ce e congruent. În spatele acestor opțiuni ar putea sta, ca și în cazul competenței idiomatice, un sistem, în cadrul căruia toate aceste posibilități, alături de altele, ar fi disponibile. Dacă am aduce opțiunea copacilor care vorbesc la statut de egalitate cu aceea a copacilor care nu vorbesc, n-ar putea ele fi considerate ca posibilitate de același sistem? Acest sistem ar fi sursa lumilor „posibile”, a unor lumi la fel de posibile, atâta vreme cât le acceptăm congruența și coerența internă, ca și a noastră. Atunci când, de exemplu, citim un basm, nu chestionăm la fiecare pas entitățile prezente acolo, fie ele copaci care vorbesc, castele care umblă sau orice altceva, ci le dăm credit în virtutea universului în care ele funcționează.

Desigur, sistemul acesta, la fel ca acela aparținând cunoașterii idiomatice, funcționează în baza unor opoziții între membrii unei paradigme sau ai unui câmp lexical. În sistemul competenței elocutionale, ar putea exista câmpuri lexicale, mai exact obiectuale, care să includă, spre exemplu, copaci care nu vorbesc/copaci care vorbesc/copaci care umblă ș.a.m.d. Fiecare comunitate stabilește o normă, care se poate modifica în momentul în care percepția asupra unui obiect se modifică, sau un alt obiect din paradigmă este ales pentru a intra în normă. Această propunere, odată acceptată, ar putea aduce mai multă sistematicitate în conceperea competenței elocutionale.

Toate tipurile de suspendare, teoretizate și exemplificate de către Eugeniu Coșeriu, scutesc, atunci când e posibil, textele pe care le marchează, de conformarea la regulile congruenței, reguli pe care orice vorbitor, indiferent de limba sa, le cunoaște și le urmează. Dacă valabilitatea acestor legi e universală, ele fiind astfel situate în planul general al vorbirii, la fel sunt și tipurile de suspendare pe care le-am văzut (cel puțin ca posibilitate). Emergența lor poate fi percepută și înțeleasă în orice limbă, cu condiția ca vorbitorul să cunoască respectivul idiom destul de bine (mai ales dacă aceasta nu e limba pe care o folosește în mod curent).

3.2.2.7. Semnificat și designat în traducere

Traducerea dintr-o limbă într-alta sau compararea științifică a două limbi diferite reprezintă situații în care planurile distincte la care se situează semnificatul, pe de o parte și

designatul, pe de altă parte, sunt cât se poate de evidente. În plus, traducerea e un alt domeniu care ne relevă, fără putință de tăgadă, modul diferit în care comunitățile lingvistice structurează lumea. Niciodată imaginea lumii, așa cum e ea configurată semnificațional de către o națiune, nu se va suprapune perfect peste cea conturată de către o alta; de aceea, se spune adesea, nu există traducere fără rest¹⁷².

Se așteaptă, în mod normal, de la o traducere, să echivaleze fiecare cuvânt dintr-o limbă cu unul din limba de sosire, limba în care se traduce; acest lucru este, însă, imposibil, deoarece traducerea nu e o substituție în planul expresiei (COSERIU 1976/1977A: 217). Mai mult, există – probabil în toate limbile – ceea ce se cheamă „cuvinte intraductibile”, chiar în lexicul de bază al idiomurilor. Aici, Coșeriu dă și un exemplu din limba română: verbul „a zice”, intraductibil în celelalte limbi romanice, din cauza opoziției a spune/a zice, opoziție ce nu e prezentă în lexeme precum *dire*, *decir*, *dizer* etc.¹⁷³ (COSERIU 1976/1977A: 217–218).

În multe situații, traducerea semnificatelor corespondente nu înseamnă că s-a rezolvat problema înțelegerii într-o altă limbă. Dacă are destulă intuiție lingvistică, un vorbitor poate, eventual, să ghicească sensul unei expresii traduse incorect, prin transpoziția semnificatelor. De exemplu, *Guten Morgen./Bună dimineața*. sunt saluturi ce nu sunt formulate în semnificatele echivalente în limbile spaniolă, italiană sau franceză, corespondentele fiind: *Buen día (Buenos días)/Buon giorno/Bonjour*. Dacă cineva spune *Bon matin*, un francez va putea, eventual, înțelege că vorbitorul vrea să spună *Bonjour*, mai ales dacă va fi în situația de a fi salutat (înainte de ora 12). Contextul, deci, îl va ajuta să corecteze mental cuvintele locutorului și să îi răspundă acestuia în mod corespunzător. Faptul că, pe lângă cuvintele efective, în procesul traducerii trebuie adesea luate în seamă și circumstanțele, contextul, situația – chiar intonația poate ajuta în cazul exemplificat mai sus – reprezintă un argument pentru tratarea acestei probleme, a traducerii, în cadrul lingvisticii textului, cu raportări,

---

¹⁷²„O limbă ca atare nu este traductibilă și nici nu este tradusă vreodată; diferențierile de conținut între limbi nu pot fi anulate la nivelul însuși al limbilor. [...] aceeași lume configurată printr-o limbă determinată poate fi configurată și altfel, ceea ce nu înseamnă că semnificatele unei limbi pot fi transpuse ca atare, ci doar că putem desemna aceleași lucruri și același „fel de a spune” prin diferite semnificate, în limbi diferite” (COSERIU 1992/2009: 127–128). Vezi, pentru o concluzie similară, și COSERIU 1970/1991: 208.

¹⁷³Se pune întrebarea, totuși, în ce măsură e vorba de o opoziție în limba română între verbele „a spune” și „a zice”. Cele două par a se afla mai degrabă într-o relație de sinonimie, valențele semnificaționale diferite fiind foarte puține în cazul lor. Astfel, ambele pot fi folosite în variație liberă, când e vorba de a reda cuvintele cuiva („O să plouă.”, *spuse/ zise* el.), ca și în cazul existenței unui interlocutor, specificat prin uzul unui pronume personal sau al unui nume („*Spune-mi/ Zi-mi* ce nu-ți place.”), sau cu uz impersonal, în expresia: *Se spune* că.../ *Se zice* că... (cu varianta *Zice-se* că...). Diferența care pare a se contura între cele două lexeme ar fi mai degrabă de frecvență a utilizării, în sensul că „a spune” se folosește mai mult în limba română standard, în vreme ce „a zice” este specific unor dialecte. În plus, „a zice” ar putea avea și alte valențe semnificaționale pe lângă cele deținute în comun cu verbul „a spune”, și anume „a cânta”, cu vocea sau la un instrument (*a zice* din fluier, *a zice* o doină). Cele două verbe se găsesc într-o relație de opoziție față de verbul „a vorbi”, care implică valențe semnificaționale destul de diferite: a vorbi cu cineva; a vorbi despre ceva; a vorbi o limbă, a avea capacitatea de a articula într-o limbă, plus posibilitatea de a intra în diferite expresii, unde celelalte verbe nu l-ar putea înlocui: *a vorbi vrute și nevrute*, *a vorbi verzi și uscate*, *a vorbi de bine/ de rău pe cineva* etc. Această discuție, posibil a fi prelungită, de altfel, pe marginea exemplului de mai sus, nu afectează în vreun fel valabilitatea ideii pe care o ilustrează.

uneori, la lingvistica vorbirii, și în niciun caz în cadrul lingvisticii idiomatice. În interiorul limbii sau al lingvisticii unei limbi, semnificatele pot fi doar explicate într-un dicționar, analizate, parafrazate, fără a ajuta prea mult la clarificarea posibilităților de traducere a lor. Mai exact, spune Coșeriu, în traducere e vorba de a exprima același conținut textual în limbi diferite. Din moment ce conținuturile limbilor sunt distincte, în timp ce conținutul tradus trebuie să fie același, acest conținut nu poate fi idiomatic, ci doar inter- sau supra-idiomatic (COSERIU 1976/1977a: 220).

Raportarea traducerii ca problemă în sine la planul lingvisticii textuale în primul rând, dar și la acela al lingvisticii vorbirii este confirmată și de faptul că urmează a fi tradus tocmai conținutul specific acestor planuri, sensul și designatul. Semnificatele nu aparțin conținutului comunicat al textelor, sunt doar instrumente pentru comunicarea acestui conținut; conținutul comunicat al unui text constă doar în designat și sens (COSERIU 1976/1977a: 223–224).

Pe lângă faptul că în text se traduce designatul, conținutul specific al planului vorbirii, traducerea mai trebuie să se conecteze cu acest plan și pentru a se raporta la cunoașterea generală a lucrurilor, parte a competenței elocutionale a vorbitorilor, în care credințele și raportarea la lucruri în general pot fi diferite de la o comunitate la alta. În acest caz, pentru a evita un conflict între designat și sens, traducătorul va trebui să opteze pentru unul dintre ele. Spre exemplu, când faptele de limbă au în textul original nu doar funcție designativă, ci și o funcție simbolică: negrul – în general culoare a morții și a doliului – nu va putea fi păstrat ca designat dacă traducem într-o limbă vorbită de o comunitate pentru care albul este culoarea doliului și a morții. Pentru o astfel de comunitate, negrul va fi un simplu designat pe care traducătorul, făcându-și datoria de a-l transpune în limba de sosire, îl va priva de sensul pe care el îl are în textul de pornire (COSERIU 1976/1977a: 228)¹⁷⁴. De aceea, traducătorul va trebui să opteze între designat și sens și, în mod normal, va alege sensul.

Nicio traducere, spune Gadamer, pe de altă parte, nu este la fel de inteligibilă precum originalul de la care ea pleacă. Și asta deoarece sensul cu multe implicații al faptului spus este cel care este exprimat numai în originalitatea spunerii și scapă în orice spunere și vorbire ulterioară. Din această cauză, afirmă filosoful german, „sarcina traducătorului trebuie să fie întotdeauna nu aceea de a reproduce faptul spus, ci aceea de a se așeza în direcția faptului

---

¹⁷⁴Cealaltă situație în care mediul extralingvistic poate interveni implicit – ca având valabilitate limitată – în producerea textului este dată de lucruri designate care au valoare simbolică, mai mult, au valori simbolice distincte în diferite comunități idiomatice. Un exemplu potrivit, cred, ar fi acela al unei pisici negre. Un enunț precum „Se opri când prin fața lui trecu o pisică neagră.”, trebuie interpretat diferit într-un text românesc față de unul englezesc. Astfel, în textul românesc, înțelegem că persoana prin fața căreia a trecut o pisică neagră va avea ghinion, în timp ce aceeași persoană va avea, în textul englezesc, noroc, pentru că așa este conotată pisica neagră în tradiția comunității engleze. Să nu uităm nici situația în care limba de sosire nu are configurat semnificatul corespondent al designatului de tradus. Astfel, va fi greu de tradus designatul „zăpadă” într-o limbă africană, unde realitatea extralingvistică nu s-a cerut prezentată în limbă printr-un semnificat corespunzător. În acest caz, traducătorul are de ales între a păstra cuvântul așa cum sună el în limba de pornire, dând explicații suplimentare pentru a lămuri conceptul vorbitorilor ingenui, și a parafraza conceptul, operațiune ce s-ar putea dovedi destul de dificilă din pricina numărului prea mare de termeni ce ar trebui implicați.

spus, adică în sensul lui, pentru a transpune în direcția propriei sale spunerii ceea ce trebuie spus” (GADAMER 1966/2001: 474).

Un concept foarte interesant găsim și la filosoful american Wilbur Marshall Urban, cel de *univers de discurs*, definit și într-o relație specială cu traducerea. Mai exact, spune el, traducerea nu e doar transmiterea sensului [trebuie menționat aici faptul că, în lingvistica integrală, traducerea nu poate fi niciodată transmitere, comunicare a sensului dintr-o limbă în alta, ci reconstrucție a sensului prin intermediul semnificatelor limbii-țintă] dintr-o limbă în alta, ci, de asemenea, dintr-un univers de discurs în altul, în interiorul aceleiași comunități de vorbire (URBAN 1939: 235). Procesul de a face inteligibil pentru nespecialiști un text foarte tehnic, foarte aplicat unui domeniu, poate fi, într-adevăr, similar celui de traducere dintr-un idiom într-altul. Desigur, spre deosebire de cazul unei limbi străine, dintr-un text foarte tehnic un vorbitor nespecialist al aceleiași idiom va putea înțelege multe dintre cuvinte, fiind privat însă tocmai de priceperea celor care reprezintă reperele principale în constituirea sensului¹⁷⁵. Diferența între demersul de a face accesibil un text redactat într-o limbă străină și acela de a face accesibil un text scris într-un limbaj tehnic foarte specializat poate fi una nu de natură, ci de grad, în interiorul unui aceleiași proces. Sarcina celui care trebuie să transpună cele două tipuri de texte este similară prin faptul că el e obligat la efortul de a face accesibil un conținut unei anumite categorii de public și poate chiar mai dificilă în cazul textului foarte tehnic. Aceasta deoarece atunci când se traduce dintr-un idiom în altul, punctul de reper este destul de clar, ceea ce trebuie exprimat în limba-țintă fiind constrâns de textul de la care s-a pornit, în vreme ce în cazul textului tehnic, cel care face transpunerea va fi împărțit între nevoia de a rămâne cât mai aproape de textul original și aceea de a găsi exact termenii capabili să redea, „pe înțelesul” unor nespecialiști, conținutul vizat.

Urban propune chiar un termen special, prin care denumește diferitele universuri de discurs posibile în interiorul unei limbi, și care ar presupune această „traducere” dintr-o limbă în aceeași limbă, dar pentru un public diferit. El formulează astfel conceptul de *idiom spiritual* – un concept ce ar denumi tocmai cadrul în interiorul căruia există unitate de înțelegere, există același tip de inteligibilitate și care poate fi ilustrat prin idiomul științei, al poeziei sau al religiei (URBAN 1939: 239–240). Rămâne o chestiune demnă de discutat aceasta, cu întrebarea dacă tratarea ei ține mai degrabă de procesul traducerii sau de caracteristicile pe care le implică noțiunea de *univers de discurs*.

Revenind la cadrul conceptual strict al integralismului, trebuie semnalat faptul că problemele legate de teoria traducerii, chiar mai axate pe relația dintre semnificat și designat, sunt reluate în volumul coșerian *Competencia lingüística*, unde se indică foarte clar traseul

---

¹⁷⁵ „... se întâmplă frecvent să existe sensuri pe care le pot transmite lingvistic cuiva care vorbește o limbă străină, dar pe care nu le pot transmite unei persoane din țara mea, cu care împărtășesc aceeași limbă. Omul căruia nu pot să-i comunic sensul meu (pentru că nu avem un univers de discurs comun, aceleași presupoziii), vorbește într-adevăr „o limbă străină”, iar traducerea sensului meu într-al său e o condiție a înțelegerii” (URBAN 1939: 238).

parcurs între cei doi echivalenți din limbi diferite în procesul de traducere. Avem, așadar, mai întâi, semnificatele din limba de pornire, identificăm apoi designatele spre care ele sunt orientate și în final căutăm în limba de sosire semnificatele ce corespund designatelor în contextul respectiv (COSERIU 1988/1992: 149). Exemplul clar dat de Coșeriu în acest caz privește traducerea cuvântului italian *scala* în limba germană. Traducătorul ar putea avea probleme în a găsi corespondentul german – la fel s-ar întâmpla și în cazul limbii române – dat fiind că există două semnificate diferite: *Leiter* și *Treppe* (respectiv, „scară” și „trepte”, pentru limba română), primul corespunzând unui obiect mobil, utilizat pentru a accede în locuri înalte, al doilea unui obiect imobil, de obicei mai masiv, situat la intrarea într-un imobil sau în interiorul acestuia, pentru deplasarea de la un etaj la altul. Într-o asemenea situație, în mod normal, și în special atunci când este vorba de un text mai extins, nu redus la o propoziție, contextul este destul de clar pentru a-l lămuri pe traducător ce variantă trebuie să aleagă¹⁷⁶.

În *Competencia lingüística* se mai atrage atenția asupra faptului că traseul indicat anterior funcționează și în cazul semnificatelor gramaticale. Există limbi care nu exprimă în absolut numărul, ci numai atunci când este necesar. Traducând dintr-un astfel de idiom în germană sau în română, traducătorul va trebui să aleagă, dacă nu are la dispoziție un context destul de clar, care să nu lase dubii, între singular și plural, pentru că și în germană, și în română, exprimarea numărului este obligatorie, este, adică, inevitabilă¹⁷⁷ (COSERIU 1988/1992: 150–151).

Aceste ultime precizări ne determină să aducem în discuție și rolul traducătorului, a cărui implicare în procesul de transpunere dintr-o limbă în alta nu poate fi ignorat. În situații precum cele de mai sus, de multe ori, redarea corectă a textului original depinde de puterea de înțelegere a celui care face transpunerea dintr-un idiom în altul. Acesta trebuie, spune Gadamer, „să dobândească în sine însuși spațiul infinit al spunerii care corespunde faptului

---

¹⁷⁶În limba română, deși ea dispune de cele două semnificate existente și în germană, situația ar fi ușor diferită. Astfel, semnatul „scară” este mai extins decât „trepte”, incluzându-l pe acesta din urmă. În interiorul semnificatului „trepte” (pluralul este necesar atunci când înțelegem prin trepte un fel de scară), distingem valența pe care am prezentat-o mai sus, ca și una suplimentară, care însă se folosește la singular: treaptă/trepte semnifică una dintre unitățile din care sunt compuse treptele. În același timp, în continuarea ideii de mai sus, conform căreia „trepte” are un semnificat mai restrâns, chiar pasibil de a fi inclus în acela al termenului scară, „trepte” este adesea sinonim cu „scară”, nu și invers, însă. Astfel, dacă ne aflăm într-o clădire și nu vrem să luăm liftul, putem spune: Eu merg pe scări. De asemenea, toate treptele din interiorul unei clădiri sunt numite, de exemplu, scara blocului. Discuția se poate extinde și spre înțelesurile secundare, treaptă având, în română și valența semnificațională de „grad, nivel etapă, fază sau categorie socială, pătură”, în vreme ce scară se poate regăsi în expresii de genul „a urca pe scara socială”.

¹⁷⁷Un alt caz comun pentru limbile germană și română ar fi acela al necesității exprimării genului. Dacă în engleză, spre exemplu, putem spune „A friend wrote to me.”, urmând ca genul substantivului să se clarifice, eventual, mai târziu, în limbile de sosire menționate vom traduce prin masculin sau feminin, trebuind, pentru aceasta să aflăm fără întârziere din text identitatea prietenului. În propoziția din engleză, vorbitorul poate păstra ambiguitatea asupra genului prietenului, de exemplu considerând că acesta ar fi neimportant, lui, însă, fiindu-i clar acest lucru; în germană sau română, însă, vorbitorul nu va putea păstra această ambiguitate, exprimarea genului fiind inevitabilă.

spus în limba străină”, un lucru, de altfel, extrem de dificil (GADAMER 1966/2001: 474). Riscul ca o traducere să nu poată reda sensul, viața din cuvintele originalului, este foarte mare, iar Gadamer asimilează o traducere mai puțin reușită a unei propoziții originale cu o hartă în comparație cu peisajul însuși (GADAMER 1970/2001a: 504).

Teoria traducerii implică multe discuții care s-ar putea clarifica prin integralism. Dintre acestea, așa cum am anunțat la începutul capitolului, mă interesa cel mai mult aici cea legată de relația dintre semnificat și designat. La sfârșitul ei, ajungem la concluzia că acest punct de reper furnizează poate cele mai multe și mai clare argumente în sprijinul ideii de planuri de conținut diferite. Traseul indicat în *Competencia lingüística* e atât de net structurat pe două niveluri, încât pare că relația între cele două tipuri de conținut ar fi suficientă pentru a clarifica, o dată pentru totdeauna, această problemă.

Totuși, rămân încă multe de spus.¹⁷⁸

3.2.2.8. Arbore sau nu?

De fiecare dată când se vorbește de cele trei planuri de conținut, semnificatul e considerat ca fiind primordial: actul de vorbire se bazează pe el, actualizarea înseamnă orientarea semnificatelor către lumea extralingvistică, iar realitatea însăși este organizată semnificațional prin limbaj. Atunci când e vorba, însă, de asimilarea semnificatelor din limbă, paradoxal, lucrurile stau invers: se pleacă de la designat către semnificat, căci nu putem învăța pe cineva un semnificat fără a porni de la un anumit context, de la o situație, de la actul de vorbire în care semnificatul apare așa cum a fost utilizat de către altcineva¹⁷⁹, apare ca semnificat de vorbire, de fapt. Paradoxul – oricum, doar de natură cronologică – se sfârșește aici. Faptul că semnificatul se deduce din contexte și că poate fi diferit în funcție de fiecare situație nu îi afectează în vreun fel natura. „Ceea ce este experimentat și verificat [*comprueba*] este întotdeauna un uz special al semnificatului. Ceea ce este însușit, din contră, este posibilitatea infinită de aplicare la fapte posibile din aceeași clasă, însă neexperimentate până la acest moment, i.e. posibilitatea infinită a designării, care merge în mod obligatoriu dincolo de ceea ce a fost deja verificat [*comprobado*]” (COȘERIU 1988/1992: 226). Astfel – ilustrează Coșeriu în continuare – am experimentat cuvântul *arbore* ca designat al unui arbore oarecare, dar am dobândit posibilitatea infinită de a reduce fapte noi pe care le experimentăm la semnificatul „arbore”. Confruntăm noul designat (obiectul care este designat) cu un semnificat în momentul în care ne întrebăm dacă un fapt nou pe care îl experimentăm este sau nu un arbore. Acesta este, cred, unul dintre tipurile de situații în care regăsim actualizate în

---

¹⁷⁸Pentru o tratare mai amplă a problemelor presupuse de procesul de traducere, în special în ce privește relația dintre semnificat și designat, vezi și VÎLCU D 2010, passim.

¹⁷⁹Acesta ar putea fi și un exemplu cât se poate de clar de intersubiectivitate lingvistică: un vorbitor creează în mintea sa un semnificat, dar pornind de la imaginea pe care un semen de-al său și-o crease deja și încearcă să i-o împărtășească.

designatul prezent doar în parte trăsăturile pe care semnificatul corespunzător le deține sau considerăm noi că ar trebui să le dețină. Probabil în confruntarea respectivă, atunci când prea multe valențe semnificaționale presupuse de noi nu corespund designatului, încercăm să aplicăm obiectului un alt semnificat, iar dacă nici acesta nu corespunde, vom avea, probabil, ceva nou de învățat¹⁸⁰.

Cazurile cele mai concludente de „ajustare” de semnificate se întâlnesc, probabil la copiii care își învață limba maternă. Semnificatele lor nu coincid – evident, în cazul acelorași entități – cu cele ale adulților. „Asimilarea limbii de către copil este, pe de o parte, continuă creație de semnificați, i.e. o creație de proiecte și sisteme și, pe de altă parte, o continuă renunțare la ceea ce [copilul] a creat sau o modificare a ceea ce a creat în vederea adaptării la limba adulților” (COȘERIU 1988/1992: 227). Coșeriu vede această continuă adaptare a copilului la lumea lingvistică a adulților ca pe un sacrificiu: copilul sacrifică ceea ce el a creat, atunci când constată că rezultatul creației sale nu e util în comunicarea cu adulții sau cu alți copii¹⁸¹. Există și situații în care creația copilului este adoptată, chiar dacă numai în tradiția lingvistică a comunității restrânse a unei familii; semnificatul nou creat poate supraviețui în comunitatea respectivă. Renunțarea din partea copilului va interveni, în aceste cazuri, mult mai târziu, de exemplu, la școală, când ceilalți copii nu vor putea identifica noul semnificat sau nu vor dori să-l adopte. E posibil ca multe dintre semnificatele create și utilizate astfel de către copii să corespundă unui singur designat. Din dorința de a-și numi într-un anumit fel jucăria preferată, spre exemplu, copilul va inventa un semnificat/designat care nu va fi un simplu apelativ. Simțind că așa ceva nu ar fi de ajuns, copilul va investi semnificatul său cu valențe ce nu s-ar putea regăsi – sau nu toate – într-un apelativ deja existent. Chiar și semnificatul cu designat unic poate supraviețui și cineva care îl cunoaște va putea încerca să-i atribuie un nou obiect, adăugându-i, probabil, noi valențe.

Din nefericire pentru spiritul creativ al copiilor sau al oricărui vorbitor (și poate din fericire pentru restul comunității), cuvintele noi sunt adoptate destul de greu de către ceilalți vorbitori. Gadamer spunea că afirmația cuiva conform căreia el a introdus în limbă un cuvânt

---

¹⁸⁰Pornind tocmai de la exemplul dat de către Coșeriu, îmi aduc aminte uimirea mea în fața primului bonzai pe care l-am văzut și încercarea de a-mi da seama dacă e sau nu un arbore. Efortul meu de a ajusta obiectul semnificatului „arbore” pe care îl dețineam era descurajat de trăsătura dimensiunii, esențială pentru arbori în general și profund alterată în acest caz; simțeam, deci, nevoia unui nou semnificat. Încă nu mi-e clar, în fața unui bonzai, dacă mă aflu la o extremitate a semnificatului „arbore”, sau în interiorul unui semnificat cu totul diferit.

¹⁸¹Pe lângă frumusețea metaforică a imaginii create de către Coșeriu, perspectiva sa asupra inevitabilei adaptări lingvistice a copilului la lumea adulților e cât se poate de interesantă. Dacă în sociologie și antropologie intrarea copilului în comunitate e văzută, din anumite puncte de vedere, ca o continuă renunțare la sine și, în același timp, aderare la principiile comunității, viziunea coșeriană asupra limbajului poate susține acest punct de vedere cu argumente și exemple cât se poate de relevante. În plus, această perspectivă contrazice teoria conform căreia ținta însușirii limbajului e dată deja în domeniul limbii adulților, iar copilul aproximează puțin câte puțin până când ajunge să își adapteze integral limba celei a adulților. Această concepție, spune Coșeriu, e falsă din punct de vedere atât teoretic, cât și practic. Ce face copilul este să creeze proiecte ale limbii și să adapteze progresiv aceste proiecte celor ale adulților. (Vezi COȘERIU 1988/1992: 227–228).

este doar o dovadă de enormă supraapreciere. De fapt, nu ei sunt cei care introduc cuvântul. În cel mai bun caz, ei propun o expresie. Dar dacă ea devine cuvânt, aceasta nu depinde de ei. Un cuvânt se introduce pe sine, devenind cuvânt doar atunci când a trecut în uzul comunicativ (GADAMER 1970/2001A: 503).

Acesta ar putea fi unul dintre puținele cazuri în care semnificatul și designatul coincid, doar o excepție de la principiul conform căruia conținuturile menționate mai sus se situează în planuri diferite.

3.2.2.9. Tetrametil

Nu știu exact ce înseamnă cuvântul de mai sus și nici nu mă grăbesc să îi găsesc explicația în dicționar. Știu, totuși, că înseamnă „de patru ori ceva” și știu acest lucru pentru că nu mă mai găsesc, cu el, în sfera limbajului primar, structurat într-o limbă anume în operațiunea de cunoaștere a lumii, ci în sfera limbajului tehnic, unde cuvintele au datoria de a „însemna”, de fiecare dată, același lucru. Asta deoarece avem aici de-a face mai întâi cu delimitarea în lucruri, și numai apoi cu denumirea respectivelor lucruri. Dacă trebuie să-i spunem pe nume, da, este vorba de o nomenclatură, impusă de rigorile abordării pur științifice a realității ce ne înconjoară. Numele, cuvintele (semnificantele, mai exact) nu sunt, în acest caz, altceva decât niște „definiții reduse” (COȘERIU (INTERV.) 1996A: 4) ale obiectelor pe care le denumesc. Chiar și atunci când pornește de la limbajul primar, de la delimitări operate semnificativ, știința e obligată să depășească aceste prime clasificări, înspre unele obiective, tehnice.¹⁸²

Ideea e mai mult decât clară: se impune o diferență netă între limbajul primar și cel tehnic, marcată de trăsături evidente, trecute în revistă mai jos.

1) Semnificatul și designatul coincid¹⁸³; departe de a fi un neajuns, în cazul limbajului tehnic aceasta este o necesitate. La utilizarea unui termen tehnic, nici în sfera locutorului, nici în aceea a interlocutorului, nu trebuie să existe ambiguitate. Această diferențiere pe care Eugeniu Coșeriu o stabilește între cele două tipuri de limbaj este contestată de către lingvistul G. Bossong, care nu e convins de „delimitările obiective” pe care termenii tehnici le urmează, dar nici de faptul că lexemele aparținând limbajului uzual nu ar putea reprezenta limite la fel de precise (COSERIU 1987: 178–179). Diferența pe care Bossong o vede în delimitarea celor

---

¹⁸² „Orice știință începe în mod necesar de la clasificările operate de limbaj, dar nu se oprește la aceste clasificări. Astfel apare „limbajul tehnic” (sau „terminologia”). Orice terminologie (chiar și terminologia „științei populare”) este, în acest sens, inversul limbajului original (non-terminologic): ea merge de la designat la semnificat și numește efectiv clasele recunoscute în avans ca atare. Dar limbajul tehnic nu se poate constitui decât secundar, plecând de la delimitări deja realizate în și prin limbajul non-tehnic” (COȘERIU 1999/2001: 83). Limbajul este bază a științei, 1) constituind punctul de unire între om și lume; 2) făcând accesibile lucrurile investigației obiective și 3) reprezentând activitatea primară a cunoașterii (del CASTILLO 2003: 136). Vezi și COSERIU 1988/ 2009: 63 și 68.

¹⁸³ Această idee trebuie înțeleasă corect, menținându-se principiul diferențierii între cele două planuri, acela al designatului și acela al semnificatului. Coșeriu precizează că aceste unități de conținut coincid doar în sensul că semnificatul este determinat de către designat, „adică, delimitarea celui desemnat este, aici, idealmente, anterioară numirii” (COȘERIU 1990: 259, nota 44).

două tipuri de semnificate este una nu de natură, ci de grad: în limbajul tehnic, semnificatul ar fi delimitat clar, precis, în vreme ce pentru cuvintele din limbajul uzual se poate identifica un nucleu, marginile semnificatului fiind difuze, imprecise. Diferența esențială între limbajul tehnic și cel uzual ar sta, așadar, în modul cum se realizează și se prezintă aceste delimitări (COSERIU 1987: 179). Din punct de vedere coșerian însă, acest criteriu, în funcție de care s-ar putea defini „semnificarea” atât în cazul cuvintelor tehnice, cât și al celor uzuale, nu poate fi unul valid. În primul rând, afirmă lingvistul român, există în științe mulți termeni care nu sunt definiți, deși sunt definibili, conform unor criterii obiective. În al doilea rând, termenii tehnici sunt foarte numeroși și în afara științelor, nu doar în interiorul lor: în viața socială organizată, în relațiile economice, în științele și tehnicile populare, unde acești termeni nu sunt definiți, sau sunt definiți doar parțial și ocazional. Mai mult, dacă ar fi valid, acest criteriu nu ar putea fi aplicat „sincronic”, deoarece, pentru a atribui o noțiune terminologiei științifice, ar trebui să știm când și cum acel termen a fost definit. În plus, precizia valorilor terminologice este o condiție necesară, dar nu suficientă, dat fiind că există delimitări în limbajul uzual la fel de precise ca și acelea ale terminologiilor științifice și tehnice, cuvinte pe care științele le adoptă tacit și le folosesc pe post de termeni fără a le mai defini (părțile corpului, anumite clase de animale etc.) (COSERIU 1987: 180–181). Așadar, termenii se definesc prin raportare la „lucrurile” designate, în vreme ce semnificatele limbii sunt definite prin opozițiile în care intră în limbile corespunzătoare.

2) Din ideea de mai sus desprindem consecința că limbajul tehnic va fi, fără a suferi din această cauză, ci dimpotrivă, lipsit de creativitate. Nu ne aflăm în sfera lui *logos semantikos*, iar semnificatul utilizat nu poate și nu trebuie să fie interpretat, el poate fi doar decodat, conform cunoașterii pur (mnemo)tehnice pe care utilizatorii o au în privința lui.

3) Limbajul tehnic, chiar dacă se găsește numai într-o limbă, este universal, fiindcă depinde de lucruri¹⁸⁴.

4) „Facerea” limbajului tehnic nu e un act spontan de creativitate, nici măcar atunci când un cuvânt e utilizat pentru prima dată. Ea răspunde doar unor necesități sau caracteristici impuse de, așa cum spuneam, delimitările pur științifice anterior realizate. Ca urmare, nu va mai exista nicio confruntare ulterioară, așa cum se întâmplă în cazul limbajului primar, prin care se verifică exactitatea cuvântului, adecvarea sa la realitate; cuvântul tehnic va fi „corect” de la început.

5) În cazul termenilor tehnici, semnele lingvistice pot avea același semnificat în limbi diferite sau chiar în toate limbile¹⁸⁵.

¹⁸⁴ Această trăsătură, ca și cea de sub punctul 1), sunt menționate de către Coșeriu în interviul publicat sub titlul *Ființă și limbaj* (COSERIU (INTERV.) 1996A: 5).

¹⁸⁵ Coșeriu dezvoltă această idee în *Lingvistica textului*, adăugând că, în cazul termenilor tehnici, delimitările idiolingvistice de conținut corespund organizării obiective a lumii așa cum este ea văzută din punct de vedere științific. Pentru implicațiile pe care acest aspect le are asupra sensului, vezi COSERIU 1981/1997: 77.

6) În știință, e imposibil ca un termen să fie opusul altuia și în același timp să îl înglobeze (COSERIU 1987: 177). Știm că acest lucru se poate întâmpla cu lexemele comune, uzuale, exemplul cel mai cunoscut al lui Coșeriu fiind acela al cuvintelor *zi* și *noapte*, aflate în opoziție, dar și într-o posibilă relație de incluziune (*zi* se poate referi și la un interval de 24 de ore, care ar include, astfel, perioada de noapte). Această caracteristică a fost discutată într-un studiu al lui Coșeriu, menit să răspundă criticilor aduse de anumiți lingviști cu privire la distincția clară pe care el încerca să o mențină între termenii tehnici, pe de o parte, și cuvintele uzuale, pe de altă parte. Una dintre aceste critici vizează exact diferențierea trecută aici sub punctul 6) și vine din partea lui H. J. Niederehe. El aduce ca argument faptul că există elemente chimice despre care s-a constatat că sunt, în același timp, și acizi, și baze, fapt care anulează trăsătura de mai sus, atribuită exclusiv termenilor din limbajul uzual. Iată că și termeni cât se poate de tehnici, precum cei de „acid”, respectiv „bază” pot intra în relații de opoziție și în același timp de incluziune, precum lexemele uzuale. Coșeriu răspunde acestei observații consolidând diferențierea făcută deja și spunând că cele două situații nu sunt comparabile: acid nu semnifică în același timp și bază, așa cum bază nu semnifică în același timp și acid (COSERIU 1987: 177). Semnificatele celor două cuvinte impun excluziunea reciprocă. Faptul că proprietăți care țin de acid și proprietăți care țin de bază au fost identificate în una și aceeași substanță nu face ca semnificatele celor doi termeni să se contopească sau să își transfere anumite caracteristici. Dimpotrivă, acele proprietăți au fost stabilite ca aparținând unele de ceea ce se numește bază, iar celelalte de ceea ce se numește acid. Fenomenul a fost descoperit în realitatea extralingvistică, a fost caracterizat ca atare, dar acesta nu a făcut ca semnificatele celor doi termeni să sufere vreo schimbare în sensul contaminării cu trăsături aparținând membrului opus al dihotomiei.

Relația univocă între semnificat și designat este proprie, de asemenea, limbajelor logice¹⁸⁶, situație justificată și ea prin natura acestei științe.

Coșeriu afirmă că, în tradiția europeană, distincția între semnificat și designat este clară, adoptată cu multă vreme în urmă și realmente funcțională în teoriile lingvistice (chiar dacă nu întotdeauna în aceiași termeni). În lingvistica nord-americană, însă, termenul de *meaning* se referă, în majoritatea cazurilor, la înțelesul extralingvistic (adică, la designat). În alte cazuri, el denumesc semnificatul și designatul la un loc (COȘERIU 1971/1978: 29). Această imprecizie terminologică¹⁸⁷ poate reflecta o imprecizie conceptuală care nu poate decât să complice inutil

¹⁸⁶Diferența între semnificat și designat există, în principiu, și în limbajele logice, însă în acest caz este primordial designatul. În limbajele logice obiectele (desigur, vorbim de această dată de obiecte existente sau inexistente – o diferență necesar de făcut) trebuie denumite și acesta este punctul de pornire. Semnificatul are statutul unui designat generalizat (COȘERIU 1976/1978: 25).

¹⁸⁷Referitor la această imprecizie teoretică, specifică primelor etape ale teoriei generativiste, sunt necesare unele precizări. În primul rând, nu ne-am propus în această lucrare să studiem numeroasele direcții desprinse din sau subsumate lingvisticii generative. Suntem conștienți de existența unei semantici generative, a unei semantici formale și a altor linii de dezvoltare din sau opoziție față de generativismul propriu lingvisticii nord-americane. Cu siguranță, în cadrul acestor direcții există viziuni diferite asupra problematicii aspectului semantic al

lucrurile într-o teorie lingvistică sau chiar să pericliteze rezultatele practice ale acesteia, atâta vreme cât respectiva teorie, oricare ar fi ea, are ca scop (printre altele) o definire/explicare a limbajului în aspectele sale esențiale.

3.2.3. Cele două raporturi semiotice

După toate diferențierile făcute cu grijă în subcapitolele de mai sus între semnificat și designat, am ajuns la momentul când trebuie să plasăm cele două unități de conținut împreună, funcționând ca părți componente ale unui întreg, slujind laolaltă exprimării unor unități de conținut superioare, situate la nivelul textului. Este un argument în plus pentru diferențele de planuri ale conținutului, o stare constituită ca urmare firească a operațiunilor ce au loc la nivelul planurilor de conținut. E vorba despre cele două raporturi semiotice, decelate cel mai clar de către Eugeniu Coșeriu în volumul *Lingvistica textului*: „... designatul și semnificatul [...] luate împreună constituie în text expresia unei unități de conținut superioare, de natură mai complexă: expresia sensului. Analog distincției saussuriene între semnificant și semnificat, care funcționează în cazul semnului lingvistic, distingem, de asemenea, în cazul semnului textual, între semnificant și semnificat: semnificatul și designatul constituie împreună semnificantul, în timp ce sensul constituie semnificatul semnului textual” (COSERIU 1981/1997: 75–76).¹⁸⁸

Momentul actualizării reunește, deci, două operațiuni de aceeași natură, realizate, însă, la niveluri diferite. Astfel, într-un prim moment, are loc orientarea semnificatului către extralingvistic, iar apoi, într-un al doilea moment se realizează orientarea semnificantului (semnificat + designat) către sens¹⁸⁹. Vedem aici, o dată în plus, cum conceptele elaborate și definite în teoria integralistă nu doar descriu realitatea limbajului, ci se dovedesc a fi operaționale, făcând sens într-o etapă ulterioară, de explicare a conținutului specific planului textual. Aceste idei confirmă, o dată în plus, premisele teoriei coșeriene, înscriindu-se armonios în perspectiva tripartiției planurilor limbajului.

---

limbajului. Ne limităm aici la investigarea diferitelor faze pe care generativismul le cunoaște ca urmare a contribuției directe a lui Noam Chomsky.

¹⁸⁸Într-un pasaj ulterior, Coșeriu numește „primul raport semiotic” semnificarea și designarea de către semnele lingvistice a ceva ce noi înțelegem în calitate de cunoscători ai acestor semne și ai regulilor prin care ele se combină. E posibil ca totul să fie înțeles prin prisma primului raport semiotic, fără a apela [*cogliere*] la cel de-al doilea raport semiotic. Orice text, însă, are un sens, chiar dacă respectivul text e utilizat în situații cotidiene de vorbire. Referirea-pur-și-simplu-la-o-realitate-empirică, acest a-nu-avea-nici-un-sens-ulterior e, la rândul său, o specie de sens (COSERIU 1981/1997: 76–77).

¹⁸⁹Coșeriu vorbește, de obicei, despre ideile majore ale teoriei sale, în numeroase rânduri, fapt ce ajută la o mai largă cunoaștere a acestora, ca și la o mai bună înțelegere a lor. Reia, astfel, și ideea celor două raporturi semiotice, spre exemplu în interviul din „Echinox”, din 1996, rezumând clar ideile expuse în volumul *Lingvistica textului*: „(sensul) este acel conținut care într-un discurs sau fragment de discurs e conținutul semnificatului și al desemnării lingvistice. Adică, este vorba de o a doua relație semiotică, analogă celei din semn, între un semnificat și un semnificant. În planul textual, semnificantul și semnificatul (conținutul de limbă) și cu ceea ce desemnează devin un nou semnificant pentru un alt conținut de ordin superior care este sensul” (COSERIU 1981/1997: 5).

3.3. Conținutul semantic din punct de vedere generativist

Definirea conținutului semantic/lingvistic devine cu atât mai dificilă, cu cât crește diversitatea opiniilor ce se coagulează în noi teorii ale limbajului. Spectrul terminologic se îmbogățește și el, generând, inevitabil, confuzii și ducând de multe ori la impresia că nu mai este deloc clar ce acoperă, la modul general sau pe porțiuni, noțiunea de conținut semantic. La toate aceste dificultăți vin să se adauge transformările ce apar în interiorul conceptului însuși sau în raport cu rolul/locul deținut de acest conținut în cadrul uneia și aceleiași teorii. Integralismul și generativismul ne oferă, din nou, două exemple divergente, din acest punct de vedere. Astfel, în vreme ce integralismul nu a făcut niciun pas în lături de la poziția asumată la mijlocul secolului trecut, odată cu primele scrieri coșeriene, adâncind, doar, perpetuu, diferențierile și clarificările deliniate deja, mobilitatea generativismului nu se dezmințe nici de această dată, punându-ne, de-a lungul evoluției sale, în fața unei nesfârșite metamorfoze a conceptului în sine, sau, uneori, doar a relaționării sale față de celelalte elemente ale sistemului gramatical/lingvistic.

Dacă în prezentarea conținutului semantic, așa cum a fost el elaborat în integralism, referirile la generativism au fost puține la număr, nu la fel se va întâmpla în acest capitol, dat fiind că atât Coșeriu, cât și alți lingviști de factură integralistă, au ținut mereu sub observație evoluția conceptuală din cadrul generativismului.

3.3.1. Etapa *phrase structure grammar* – Syntactic Structures

Chomsky pune problema rolului conceptului de *meaning*¹⁹⁰ în gramatică încă din primul său volum de referință, *Syntactic Structures*, reprezentând faza *phrase structure grammar* a generativismului. La acel moment, probabil cu entuziasmul oricărui început, opiniile erau clare și extreme, nelăsând loc de discuții – problema fiind oarecum rezolvată înainte de a se intra în detaliile ei. Cele două aspecte abordate aici sunt: 1) relația dintre gramatică și semantică, așa cum o vede Chomsky, și critica ei din punct de vedere integralist și 2) conținutul conceptului de *meaning*. Datorită dependenței reciproce dintre aceste două aspecte, ele vor fi tratate împreună.

Echivalarea pe care Chomsky o face în acest volum e cât se poate de relevantă. Se pune adesea întrebarea, afirmă el: „Cum putem construi o gramatică fără a face apel la *meaning*?” Ne-am putea întreba la fel de bine, citim în continuare, „Cum putem construi o gramatică fără a ști culoarea părului persoanei care vorbește?” Întrebarea adevărată care ar trebui pusă este,

---

¹⁹⁰Datorită aspectelor diverse pe care conceptul de *meaning*, așa cum a fost el formulat în generativism, le manifestă, o traducere a termenului în limba română ar fi, paradoxal, limitativă. *Meaning* înseamnă, de cele mai multe ori – din punct de vedere integralist – designat. El înseamnă, însă, în același timp, sau în situații diferite, semnificat și sens. Din acest motiv, probabil cea mai bună soluție este să păstrăm termenul în limba de origine, lăsând cititorul să îi acorde interpretări diferite, în funcție de situația în care e folosit și în acord, probabil, cu intenția de maximă acoperire cu care conceptul a fost elaborat.

de fapt, „Cum sunt folosite mecanismele sintactice disponibile într-o anumită limbă în utilizarea efectivă a limbii?” Argumentația lui Chomsky nu se oprește aici. El crede că nu suntem capabili să vedem lipsa de adecvare a sugestiilor privitoare la rolul *meaninig*-ului în analiza gramaticală datorită neclarității acestora și datorită unei tendințe nefericite de a confunda „intuiția despre forma lingvistică” cu „intuiția despre *meaning*” (CHOMSKY 1957/1966: 93–94).¹⁹¹

Întrebarea corectă de la care Chomsky pornește în construirea unei gramatici va fi, deci: „Cum sunt mijloacele sintactice, disponibile într-o limbă dată, folosite în uzul efectiv al limbii” (CHOMSKY 1957/1966: 93)? Același lingvist susține că sugestiile despre folosirea *meaning*-ului în analiza gramaticală sunt total inadecvate, ele confundând intuiția despre forma lingvistică cu intuiția despre *meaning* – termeni „care au în comun doar vagul și indezirabilitatea lor în lingvistică” (CHOMSKY 1957/1966: 94). Concluzia chomskyană nu lasă loc de îndoieli în această privință: „Gramatica e cel mai bine formulată ca un studiu de sine stătător [*self contained*], independent de semantică” (CHOMSKY 1957/1966: 106).

După enumerarea motivațiilor invocate, de obicei, în sprijinul ideii conform căreia gramatica depinde de *meaning*, dintre care pe primul loc e menționat faptul că „două ocurențe sunt distincte din punct de vedere fonemic dacă și numai dacă ele se diferențiază prin *meaning*”, Chomsky concedes aceste argumente aducându-ne aminte de existența sinonimiei – ocurențe fonemic distincte dar identice în *meaning* și a omonimiei – ocurențe fonemic identice și diferite în *meaning* (CHOMSKY 1957/1966: 95).¹⁹² Contraargumentul prezentat aici e naiv și primitiv; putem să ne rezumăm la a observa din nou că nediferențierea din cadrul conceptului de *meaning* duce la confuzie, fiind echivalat, de această dată, *meaning*-ul cu designatul, așa cum, în alte cazuri, același concept este echivalat cu latura sa de semnificat sau de sens.

Observațiile de mai sus relevă cu maximă claritate faptul că, din punct de vedere generativist, gramatica (sintaxa) unei limbi se poate face/teoretiza fără vreo referire la partea de conținut a respectivei limbi sau a limbilor în general. Integralismul are o perspectivă cu totul diferită asupra conținutului semantic; conform acestei teorii, designatul și sensul rămân în afara structurării idiomatice a funcțiilor lingvistice și deci în afara gramaticii în sens propriu (COȘERIU 1971/1978: 140).¹⁹³ Semnificatul, în schimb, este într-o relație inextricabilă

---

¹⁹¹Fără a insista aici asupra acestui aspect, nu putem să nu observăm, din nou, inadecvarea observațiilor pe care lingvistul american le face cu privire la unii dintre cei mai importanți termeni ai teoriei lingvistice emise de către Wilhelm von Humboldt, o teorie ale cărei principii și direcții de bază Chomsky pretinde a le fi adoptat ca fundament teoretic al doctrinei sale.

¹⁹²Alte motivații invocate de către Chomsky pentru ideea că gramatica depinde de *meaning* sunt: morfemele sunt cele mai mici elemente care au *meaning*; sunt gramaticale propozițiile care au semnificație semantică; relația gramaticală subiect – verb corespunde *meaning*-ului structural actor – acțiune; relația gramaticală verb – obiect corespunde *meaning*-ului structural acțiune – scop sau acțiune – obiect al acțiunii; o propoziție activă și corespondenta ei pasivă sunt sinonime.

¹⁹³Nu trebuie să facem, pornind de la această afirmație, o echivalență pripită. E adevărat, și Coșeriu spune că designatul rămâne în afara gramaticii în sens propriu. Diferența esențială este, însă, că, în integralism,

cu gramatica. Desigur, ne gândim la semnificatul definit în integralism și diferențiat în: 1) semnificatul **lexical** – corespunzând *ce*-ului aprehensiunii lumii extralingvistice (semnificatul comun tuturor cuvintelor din seria *bogat – bogăție – a îmbogăți*); 2) semnificatul **categorial** – corespunzând *cum*-ului aprehensiunii lumii extralingvistice (semnificatul care e diferit, în fiecare caz, în seria *bogat – bogăție – a îmbogăți*); 3) semnificatul **instrumental** (semnificatul morfemelor, indiferent dacă acestea sunt cuvinte sau nu (**I** din „omul” are semnificatul actualizator); 4) semnificatul **structural/sintactic** (propriu combinațiilor unităților lexematice sau categorematică cu morfeme în propoziții (singular, plural, activ, pasiv etc.); 5) semnificatul **ontic** – reprezentând valoarea existențială atribuită stării de lucruri designată într-o propoziție (afirmativ, negativ, interogativ, imperativ etc.) (COȘERIU 1971/1978: 137 și COȘERIU 1975/1978: 208).

Coșeriu precizează că semnificatele categoriale de bază sunt patru: substantiv, verb, adjectiv și adverb. Într-o anumită limbă, pot exista mai puține, dar nu mai multe tipuri de semnificate categoriale de bază (COȘERIU 1997: 84).

Raporturile dintre semnificat și gramatică, pe de o parte, lexicologie, pe de altă parte, sunt clar structurate de către Coșeriu. Vezi, pentru redarea lor schematică, *Tabelul 2* din secțiunea 3.2.2.3.

Astfel, dintre aspectele acoperite de semnificat, prezente în fiecare lexem sau propoziție, numai aspectul lexical este relaționat exclusiv cu lexicologia. Semnificatul categorial corespunde lexicului deoarece în multe limbi *cum*-ul aprehensiunii nu poate fi separat de *ce*-ul aprehensiunii; gramaticii, deoarece, pe de o parte, semnificatele categoriale unitare pot fi prezente și în sintagme, ca și în propoziții întregi, pe de altă parte, deoarece categoriile verbale implică deja o orientare către anumite posibilități de uz gramatical sau către anumite funcții propoziționale (spre exemplu, numai substantivul – ca nume, pronume, grup nominal și propoziție substantivală – poate fi subiect). În limbile în care semnificatul lexical se prezintă independent și separat de cel categorial, acesta din urmă corespunde numai gramaticii; observația se aplică și cuvintelor categorematică din toate limbile (COȘERIU 1971/1978: 139–140).

---

designatul se află într-o relație perpetuă cu semnificatul. Nu putem vorbi de o relație directă gramatică/sintaxă – conținut/ reprezentare a lumii extralingvistice. Această relație e mediată de, mai mult, e generată de către semnificat. Fără aportul lui, mai exact al semnificatului categorial, nu avem structură gramaticală, iar fără aportul semnificatului lexical nu avem orientare către lumea extralingvistică, deci designat. Locul central al semnificatului în gramatică, în perspectivă coșeriană, este semnalat și de către Aschenberg, în termenii următori: „... gramatica, așa cum o concepe Coșeriu, se ocupă exclusiv de semnificat. Cu această orientare se distinge în mod fundamental de gramatica universală sau onomasiologică, care [...] se bazează pe designat, studiind structurile posibile ale limbajului în general” (ASCHENBERG 2003: 58).

3.3.2. Teoria standard (Gramatica transformațională) – Aspects of the Theory of Syntax

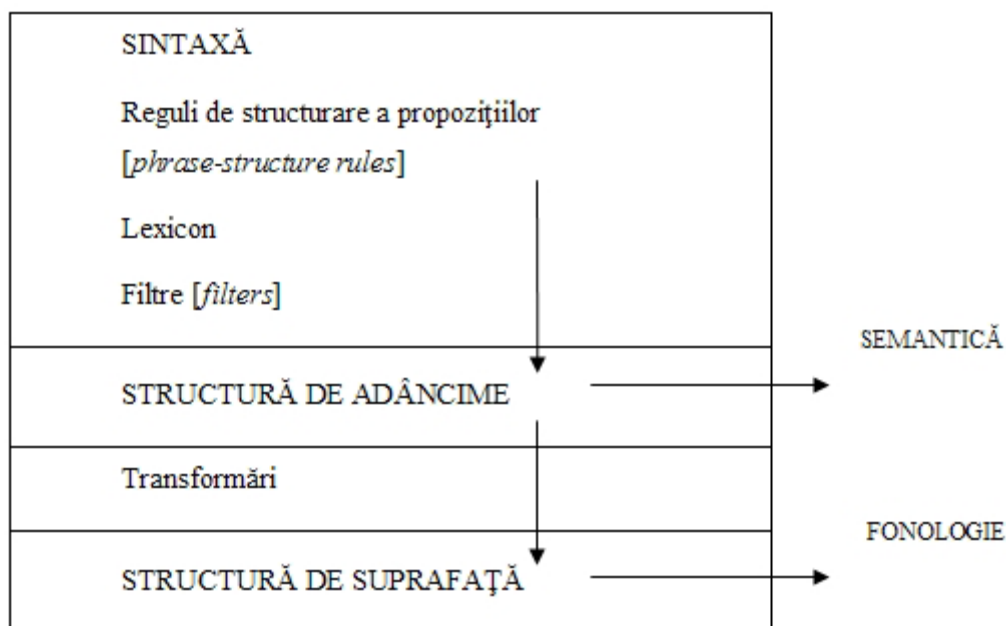
3.3.2.1. Cele trei componente ale gramaticii transformaționale

Această etapă a teoriei – numită chiar de către Chomsky *gramatică transformațională* – nu aduce elemente noi în ceea ce privește conceptul de *meaning* cu care s-a operat până acum. Gramatica limbii este, însă, organizată diferit, ea fiind divizată în trei componente: 1) Componentul *sintactic* – specifică un set infinit de obiecte formale abstracte, fiecare dintre acestea incorporând toate informațiile relevante unei singure interpretări a unei propoziții particulare. Acest component conține un lexicon, fiecare unitate lexicală este specificată în termenii trăsăturilor sale semantice intrinseci. 2) Componentul *fonologic* – determină forma fonetică a propoziției generate de către regulile sintactice; el relaționează o structură generată de către componentul sintactic cu un semnal reprezentat fonetic. 3) Componentul *semantic* – determină interpretarea semantică a propoziției, relaționând o structură generată de către componentul sintactic cu o anumită reprezentare semantică. Și componentul fonologic, și cel semantic sunt, deci, pur interpretative. Componentul sintactic specifică pentru fiecare propoziție o structură de adâncime, care îi determină interpretarea semantică și o structură de suprafață care îi determină interpretarea fonetică (CHOMSKY 1965: 16; vezi și p. 75).

În volumul *Modern Linguistics. The Results of Chomsky's Revolution*, Neil Smith și Deirdre Wilson organizează cele trei componente principale ale gramaticii transformaționale în următoarea schemă¹⁹⁴, însoțită de un comentariu ce critică, de fapt, noua față a gramaticii transformaționale, cu rezerve în ceea ce privește noțiunea de *structură de adâncime*.

---

¹⁹⁴ În capitolul *Pentru și împotriva structurii de adâncime* (SMITH & WILSON: 99, 100–123).

Schema 8

Componentele principale ale gramaticii transformaționale (SMITH & WILSON 1979)

3.3.2.2. Forța creativă a componentului sintactic

Structura de adâncime exprimă conținutul semantic al propoziției S, în vreme ce structura de suprafață îi determină forma fonetică. Rolul esențial, generator, al componentului sintactic, este reafirmat în termeni care nu lasă niciun dubiu: „Efectul final al unei gramatici este, așadar, să relaționeze o interpretare semantică cu o reprezentare fonetică – adică, să specifice cum este interpretată o propoziție. Această relație este mediată de către componentul sintactic al gramaticii, care constituie singura parte „creativă” a acesteia” (CHOMSKY 1965: 135–136).

Dacă privim lucrurile din perspectivă integralistă, puterea „creativă” a componentului sintactic este, însă, una de grad secund¹⁹⁵. Ea este determinată de ceea ce Coșeriu numește *funcții idiomatice unitare*. Exemplul concret dat (nu pentru prima oară) de către lingvistul român este acela al funcției *con x*, care poate să se aplice cu privire la: materie, instrument, companie etc. Nu ajungem la funcția unitară *con x* făcând suma algebrică a ocurențelor unde aceasta e aplicată cu sensul de instrument, materie, companie etc., ci pornim de la funcția unitară pentru a ajunge la diferite utilizări designaționale, în care unul dintre aspectele funcției primare se specifică. Nu pornim dinspre designat spre semnificat, ci dinspre semnificat spre

¹⁹⁵Chiar dacă perspectiva integralistă asupra conceptului de *structură de adâncime* este una adesea critică, trebuie remarcat faptul că s-a încercat înțelegerea, expunerea și chiar aplicarea sa la fenomene lingvistice pe care Chomsky nu le-a vizat. Astfel, în cursul din semestrul de vară ținut la Tübingen în 1968, Coșeriu dedică un spațiu larg expunerii și explicării conceptului de *structură de adâncime*, încercând apoi să explice unitatea unor construcții prin numeroase exemple, dar și să aplice conceptul la nivel lexical, reducând astfel structura sintactică la alte trepte lingvistice (v. COSERIU 1968: 13–16).

designat. Așadar, nu combinațiile sintactice determină alegerea unei anumite structuri lexicale, ci, dimpotrivă, aceste combinații sunt determinate de către valențele funcțiilor idiomatice primare, de către semnificatul lexemelor, mai exact de către semnificatul structural. Într-o propoziție, interpretarea semantică nu este una semnificațională, ci una designațională, determinată atât de semnificatul lexical, cât și de elemente extralingvistice, contextuale, diferite în fiecare caz. Dacă vrem să luăm ocurențele de tipul *con x* din diverse propoziții în care construcția se referă la instrument, materie etc. și să le punem împreună sub o aceeași structură, putem face acest lucru doar în virtutea faptului că noi deținem unitatea semnificațională primară *con x*, nu datorită existenței lexemului *cu* sau altor similarități. Cele mai clare explicații vin, ca de obicei, din partea lui Coșeriu: „Succesiunea lingvistică propriu-zisă nu este [...] designat – semnificat structural. Un conținut unitar al unei limbi nu este o sinteză de posibilități designative constituită în mod secundar, ci, dimpotrivă, primar intuitiv și imediat din punct de vedere lingvistic. Designația este cea care se prezintă ca un lucru secundar, urmând semnificațiilor secundari combinați în enunțuri, cunoașterii lucrurilor, situației și contextului” (COȘERIU 1969/1978: 121–122).¹⁹⁶

Inadecvarea modului în care componentul semantic este tratat în gramatica transformațională este observată și criticată și de către profesorul Mircea Borcilă: „... conform acestei concepții, sensul nici nu se produce, de fapt, ci el se „asociază” numai, prin niște reguli (numite „de proiecție”), la structurile sintactice produse de componentul central sintactic; cu alți termeni, semantica este concepută doar ca un component „interpretativ”, în timp ce „puterea generativă” a întregului model integrat este concentrată în componentul sintactic” (BORCILĂ 1981: 49).

Chomsky însuși pare a fi sesizat o inadecvare în schema gramaticii sale, mai exact în punctul unde unitățile lexicale sunt adăugate *phrase marker*-ilor. Astfel, observă el, unitățile lexicale intră în relații semantice intrinsece de un tip mult mai sistematic decât s-a sugerat până acum. El propune utilizarea termenului „*field properties*” pentru aceste aspecte semnificative dar, spune el, atât de puțin înțelese până la momentul respectiv, ale teoriei semanticii descriptive (CHOMSKY 1965: 160). Problema observată de către Chomsky nu reprezintă decât o altă situație în care semnificatul categorial poate lămurii lucrurile foarte ușor și în care lipsa utilizării lui poate duce la complicații teoretice și analitice foarte greu, dacă nu imposibil de soluționat.

Chiar dacă schemele maximale ale teoriei sale nu s-au schimbat în esență, Chomsky nu mai pare atât de sigur de ce este, de fapt, componentul semantic, care sunt trăsăturile semantice ce caracterizează un lexem și cum pot fi ele organizate. Lexiconul, parte a componentului sintactic de bază, constă, spune el, într-un set neordonat de unități lexicale, fiecare dintre acestea fiind un set de trăsături fonologice și, în același timp, un set de trăsături semantice. Se presupune că respectivele trăsături sunt extrase dintr-un „alfabet” universal,

---

¹⁹⁶ Pentru discutarea problemei semnificatului unitar, vezi și, mai sus, subcapitolul 3.2.2.4.

despre care, spune Chomsky, se cunoaște foarte puțin și despre care în cartea lui nu s-a menționat nimic. „Numim o trăsătură „semantică” dacă ea nu e menționată în nicio regulă sintactică, acest lucru aducând cu sine întrebarea dacă semantica este implicată în sintaxă. [...] Unitățile lexicale constituie întregul set de iregularități ale limbii” (CHOMSKY 1965: 141–142).¹⁹⁷

Afirmațiile lui Chomsky privitoare la partea semantică a teoriei sale nu mai au radicalismul celor de la momentul *Syntactic Structures*. Lingvistul american găsește tot mai incomod acest element ce nu se încadrează în rolul și locul pe care teoria transformațională i le pregătise. Incertitudinea lui Chomsky cu privire la acest component reiese și din definirea negativă a trăsăturilor semantice: tot ce nu e sintactic e semantic, sau unitățile lexicale sunt seturi de iregularități. În acest moment al teoriei, la atât se rezumă transformările care se petrec în interiorul ei cu privire la aspectul semantic. Temerile, însă, vor lucra în continuare, făcându-l pe Chomsky să se întrebe, în finalul volumului *Aspects of the Theory of Syntax* dacă regulile de selecție aparțin componentului sintactic sau celui semantic, concluzionând apoi: „Ideea e că e foarte dificil de stabilit o limită clară între sintaxă și semantică” (CHOMSKY 1965: 154).

3.3.2.3. Reguli de subcategorizare vs. reguli de selecție

Chiar dacă toată informația utilizată pentru interpretarea componentului semantic trebuie să fie prezentă în componentul sintactic al gramaticii, Chomsky se vede pus în fața unor probleme de interpretare corectă a propozițiilor imposibil de rezolvat la nivelul componentului sintactic, fără unele restricții suplimentare. Este vorba de statutul unor expresii precum (CHOMSKY 1965: 75–76):

- (13) (i) the boy may frighten sincerity
(ii) sincerity may admire the boy
(iii) John amazed the injustice of that decision
(iv) the boy elapsed
(v) the boy was abundant

și încă altele cu probleme de interpretare de aceeași natură.

Prin comparație cu expresii de genul:

- (14) (i) sincerity may frighten the boy
(ii) the boy may admire sincerity
(iii) the injustice of that decision amazed John
(iv) a week elapsed

¹⁹⁷Chomsky nu mai e deloc mulțumit de descrierea componentului semantic ca „un sistem de reguli care atribuie interpretări constituenților din *phrase-markers*”, un sistem fără vreo altă structură intrinsecă în afară de cea precizată aici. Dar o astfel de descriere, spune el, „e insuficientă”. Sistemul de „definiții de dicționar” e, în noua perspectivă prea atomist (CHOMSKY 1965: 160).

(v) the harvest was abundant

și altele de aceeași natură, Chomsky afirmă despre exemplele de sub (13) că, dacă sunt interpretabile, nu sunt interpretabile în aceeași manieră, ci mai degrabă în virtutea unor analogii care se pot constata cu propozițiile non-deviante (CHOMSKY 1965: 76).

Natura deviației lor nu este similară cu aceea a unor propoziții de genul

- (15) (i) sincerity frighten may boy the
(ii) boy the frighten may sincerity (CHOMSKY 1965: 75–76)

și nici cu aceea a unor exemple deviante din punct de vedere strict semantic sau pragmatic, precum:

- (16) (i) oculists are generally better trained than eye-doctors
(ii) both of John's parents are married to aunts of mine (CHOMSKY 1965: 77).

Dintre toate propozițiile deviante exemplificate aici, pe cele de sub (13) le găsește Chomsky cel mai greu de explicat. Este unul dintre acele momente în care lingvistul american realizează nu doar că explicațiile de natură sintactică s-ar putea să nu fie suficiente pentru a rezolva exemplele de acest fel, ci și că „nu trebuie să se considere ca fiind de la sine înțeles faptul că considerațiile sintactice și cele semantice pot fi distinse cu claritate” (CHOMSKY 1965: 77). Singura explicație de natură semantică pe care este dispus să o accepte este însă departe de modul nostru de a vedea lucrurile, dar în consonanță firească cu generativismul în forma pe care avea să o ia după apariția acestui volum. Astfel, Chomsky acceptă faptul că distincțiile care ar putea să clarifice posibilitățile combinatorice ale unităților lexicale ar fi bazate pe niște universalii independente de limbile particulare. Așadar, devianța acestor propoziții s-ar datora violării unui universal lingvistic care constrânge forma componentului semantic al oricărei gramatici generative (CHOMSKY 1965: 77).

Soluția, cel puțin la acest moment al teoriei, vine din introducerea a două tipuri de reguli cu menirea de a defini contextul în care fiecare unitate poate să apară. Astfel, sunt introduse reguli de tipul (40) (CHOMSKY 1965: 94):

$$\begin{array}{l}
 (40) \quad V \rightarrow CS / - \left\{ \begin{array}{l} NP \\ \# \\ Adjective \\ Predicate-Nominal \\ like - Predicate-Nominal \\ Prepositional-Phrase \\ that - S' \end{array} \right\} \\
 \\
 \text{și de tipul (42)} \\
 \\
 (42) \quad \left. \begin{array}{l} (i) \\ (ii) \\ (iii) \\ (iv) \end{array} \right\} [+V] \rightarrow CS / \left\{ \begin{array}{l} [+Abstract] Aux - \\ [- Abstract] Aux - \\ - Det [+Animate] \\ - Det [-Animate] \end{array} \right\}
 \end{array}$$

Aceste tipuri de reguli analizează o categorie într-un simbol complex în termenii contextului în care respectiva categorie apare. Regulile diferă prin aceea că în cazul (40) contextul este stabilit în termeni de simboluri de categorie și sunt numite *reguli de subcategorizare strictă*, în vreme ce (42) stabilește contextul în termeni de trăsături sintactice care se numesc *reguli selecționale* (CHOMSKY 1965: 95).

În ce privește aceste două tipuri de reguli, întrebarea care se pune, din punctul nostru de vedere, este din ce motiv regulile de tipul (42) sunt definite ca reguli sintactice. Ele caracterizează, în viziune integralistă, anumite trăsături ce se pot identifica la nivelul semnificatului (abstract, animat), combinația cu articolul definit fiind determinată (sau indiferentă față) de aceleași caracteristici, în funcție de fiecare limbă în parte.

3.3.2.4. Despre „universalitatea” unităților lexicale

i. Aspectul semantic

Același aspect semantic mai poate fi abordat și dintr-un alt punct de vedere. Pe lângă relațiile tot mai neclare dintre componentele gramaticii, Chomsky nu mai e foarte satisfăcut cu expedierea unităților lexicale ca simple definiții de dicționar adăugate structurilor generate de către componentul sintactic. Astfel, o problemă majoră care îl preocupă este aceea a necesității de a determina constrângerile universale, independente de limbile particulare, ce marchează trăsăturile semantice. Mai exact, lingvistul este preocupat de necesitatea de a defini unitățile lexicale prin raportare la sistemul de concepte posibile. „Chiar noțiunea de „unitate lexicală” presupune un fel de vocabular fix, universal, în termenii căruia aceste obiecte sunt caracterizate; tot așa cum noțiunea de „reprezentare fonetică” presupune un fel de teorie fonetică universală” (CHOMSKY 1965: 160). Asistăm, deci, la debutul preocupării pentru sistematizarea unităților semantice prin reguli clare, de tipul celor utilizate în structurile sintactice, și la subordonarea acestui component, ce părea cvasi-insignifiant până acum, față de conceptele universale utilizate de către toți vorbitorii tuturor limbilor. Așa cum preocuparea generativistă de a dovedi că structurile sintactice sunt înăscute, comune tuturor vorbitorilor umani, nu va înceta niciodată, preocuparea de a dovedi că lexicul fiecărei limbi este doar o „traducere” particulară a unui inventar de concepte universale, valabil pentru toate limbile, pentru toți vorbitorii, se conturează acum ca linie de forță a acestei lingvistici.

Evident, ne aflăm din nou în fața unei diferențe cruciale între cele două teorii, integralismul și generativismul, în ce privește tratarea acestei probleme. Pentru un bun start teoretic în soluționarea ei, integralismul oferă o soluție simplă și evidentă. Este vorba de aceeași diferențiere în interiorul conținutului lexical: designat/semnificat/sens. Dacă ne-am preocupat de designat atunci când am vorbit de interpretarea propozițiilor, este evident că, dacă e vorba de „definiții de dicționar”, trebuie să ne situăm în domeniul semnificatului, raportând, în bună tradiție humboldtiană, unitățile de conținut la limba în care ele sunt create

și utilizate. Lingvistul german afirmă faptul că apariția unui conținut de limbă nu este determinată de un obiect exterior, fie acesta un obiect corporal, care s-ar cere denumit, ci este rezultatul „interpretării care se dă acestui obiect pe parcursul producerii limbii, în momentul precis determinat al inventării cuvântului” (HUMBOLDT 1836/2008: 122). Humboldt subliniază tocmai procesul de creație, în niciun caz de copiere a realității obiectuale sau de transpunere prin raportare la un alt idiom, prin care conceptele sunt configurate. „Aici” afirmă el, continuând fragmentul citat mai sus, „se află extraordinara sursă a multiplicității de expresii diferite pentru aceleași obiecte; atunci când, de exemplu, în sanscrită, elefantul este denumit când „cel care bea de două ori”, când „cel cu doi colți”, când „cel înzestrat cu o mână”, constatăm că sunt denumite tot atâtea concepte diferite, cu toate că întotdeauna este avut în vedere același obiect. Limba nu reprezintă niciodată obiectele, ci întotdeauna conceptele pe care, pornind de la ele, spiritul le configurează în mod spontan în procesul producerii limbii; despre această configurare este vorba aici, în măsura în care ea trebuie înțeleasă ca ceva absolut, interior, anterior oarecum simțului articulatoriu” (HUMBOLDT 1836/2008: 122)¹⁹⁸.

Ideea dependenței lexemelor de concepte universale și universal-valabile nu face decât să ne pună într-o situație dificilă, într-o încercare nesfârșită de a dovedi că unitățile sunt constituite la fel în limbi diferite, cu aceleași trăsături de conținut. Semnificatul lexical, spune Coșeriu, nu trebuie tratat din punctul de vedere al unei „semantici universale” extralingvistice, deoarece unitățile funcționale și relațiile dintre ele sunt date ca atare în fiecare limbă. În procesul producției uzuale de propoziții nu se lexicalizează nimic – nu se formează nimic ca unitate lexicală primară, căci unitățile lexicale primare sunt deja date. Determinarea procedeelelor folosite în producerea de propoziții nu poate duce la delimitarea semnificatelor; dacă se pleacă de la un conținut „universal”, nu e necesară nici măcar păstrarea în domeniul limbajului – dacă structura de adâncime e înțeleasă ca structură a unui conținut de gândire prelingvistic, a „cuvântului ne-organizat”, nu e nicidecum evident că un astfel de conținut trebuie în mod necesar să fie transformat în structură lingvistică, căci la fel de bine se poate transforma în alte forme expresive (mimică, gesturi etc.) (COSERIU 1975/1978: 217–218).

Încă o precizare și o diferențiere în cadrul aspectului semantic sunt necesare aici: prin lexic, afirmă Coșeriu, înțelegem doar acele cuvinte care într-o limbă corespund organizării imediate a realității extralingvistice. Acestea sunt cuvintele lexematice, diferențiate de cele categorematiche și de cele morfematice (COSERIU 1971/1978: 133). Nu toate lexemele au același statut și aceeași funcție în cadrul vocabularului unei limbi. Dacă putem încerca (deși considerăm acest lucru inadecvat și incorect) o echivalare a cuvintelor lexematice din limbi

¹⁹⁸ Unul dintre numeroșii lingviști care au sesizat importanța ideii humboldtiene a constituirii lumii prin limbaj este Jesús Martínez del Castillo: „...așa cum limbile nu sunt simple modalități de reprezentare a unui adevăr deja cunoscut, ci mai degrabă mijloace de descoperire a adevărului prin cunoaștere, diversitatea la Humboldt este diversitatea viziunilor asupra lumii. În consecință, nu există o singură lume, ci o diversitate de lumi, dat fiind că lumea se constituie doar prin și în limbaj. Lumea nu este înaintea limbajului” (DEL CASTILLO 2010: 139-140).

diferite, o traducere literală, în cazul celor categorematică și morfematice acest lucru pare imposibil de făcut, deoarece, luând ca punct de orientare posibilele lor funcții, uneori acestea se suprapun, alteori se suprapun parțial, iar alteori nu corespund deloc.

Așadar, fără aceste diferențieri clare în baza teoretică a unei lingvistici, nu credem că se poate porni în configurarea unei gramatici particulare și a relației acesteia cu aspectul semantic. În interiorul generativismului, așa cum vom vedea, lucrurile continuă să evolueze. Redefinirea aspectului semantic, deși parțial în forme noi, va suferi din lipsa acestor distincții esențiale, luând, totuși, forme interesante.

ii. Aspectul sintactic

Un alt aspect prin care vocabularul este relaționat, prin gramatica universală, cu substratul biologic comun vorbitorilor tuturor limbilor este legat de ceea ce în integralism se numește „semnificatul categorial”. Este pe deplin acceptat faptul că fiecare vorbitor al unei limbi este echipat cu un „dicționar” intern, un lexicon mental care conține toată informația internalizată cu privire la cuvintele limbii respectivului vorbitor. Printre altele, aceste unități conțin și informații de natură sintactică, mai exact privind categoria căreia i-ar aparține, din punct de vedere sintactic, fiecare unitate. Urmare a acestor precizări, Haegeman dă exemple referitoare la limba engleză care certifică respectivele afirmații. Redăm, mai jos, doar câteva dintre ele (HAEGEMAN 1991: 29):

6a	<i>meet:</i>	verb
6b	<i>employer:</i>	noun
6c	<i>castle:</i>	noun
6d	<i>at:</i>	preposition
6e	<i>the:</i>	determiner

Cunoștințele lexicale ale vorbitorului nu sunt toate înnăscute; lexiconul unei limbi este învățat de către vorbitor, iar pe lângă conținutul semantic al fiecărui cuvânt, vorbitorul învață și categoria sintactică a lexemului. Cu toate acestea, vorbitorul nu vine în procesul de învățare „total nepregătit”. „Presupunem că gramatica universală, cunoașterea noastră înnăscută a limbii, conține, de exemplu, noțiunea de categorie sintactică. Când întâlnește un cuvânt al unei limbi particulare, vorbitorul va avea niște așteptări în ce privește categoria sintactică pe care o va descoperi” (HAEGEMAN 1991: 29).

Despre categoria sintactică specifică unei unități lexicale se poate presupune cu mult mai multă ușurință decât despre conținutul semantic al acesteia că ar fi parte a sistemului de cunoștințe lingvistice înnăscute pe care orice vorbitor al oricărei limbi le are. Aceasta este conexiunea cea mai directă și mai credibilă care se poate stabili între vocabular, cel despre care se spune la începuturile generativismului că reprezintă o colecție de trăsături idiosincratice în raport cu celelalte cunoștințe lingvistice ale unui vorbitor și cunoașterea

universală a limbajului. Haegeman prețuiește informația lexicală tocmai pentru că propria categorie sintactică a cuvântului îi determină distribuția, îndeplinindu-și, astfel, rolul ce îi revine în structurarea propoziției (HAEGEMAN 1991: 29). Acest aspect care caracterizează unitățile lexicale este atât de important, încât el este transformat într-unul dintre principiile de bază care caracterizează generativismul în etapa de dezvoltare despre care vorbim aici: *principiul proiecției* (HAEGEMAN 1991: 47):

46   **Principiul proiecției**

Informația lexicală este reprezentată sintactic.

Se poate spune că în această zonă găsim un punct de întâlnire între cele două teorii abordate aici – este un punct de întâlnire parțial sau o vecinătate a ideilor mai degrabă decât o suprapunere a lor. Este vorba despre faptul că rolul combinatoric în cadrul unei structuri sintactice pe care Haegeman îl atribuie informației categorematic implicate în conținutul fiecărei unități lexicale ar reprezenta un corespondent al semnificatului categorial, specific, din punct de vedere integralist, unităților lexicale. Faptul că acest tip de informație determină posibilitățile combinatorii ale respectivei unități lexicale este și el comun celor două teorii. Concepția care pune însă distanță între integralism și generativism se referă la faptul că în generativism se presupune că cunoștințele referitoare la categoria gramaticală sunt înnăscute, în vreme ce în integralism se presupune că ea se învață odată cu celelalte trăsături de vocabular ale limbii. Nu trebuie să uităm că și în integralism semnificatul categorial, la fel cu celelalte tipuri de semnificat care pot caracteriza o unitate lexicală, este un universal necesar al limbajului – un element care apare în mod obligatoriu în momentul în care apare, în cazul fiecărui vorbitor al indiferent cărei limbi, limbajul. Nimic nu pare însă a îndreptăți sau confirma ideea că existența acestei caracteristici, ca și a altora (de natură sintactică) ar putea preceda-o pe aceea a limbajului/limbii particulare în creierul unui vorbitor oarecare.

Teoria generativă are o dezvoltare, în ce privește aspectul discutat aici, care merge în continuare în paralel, dar, pentru o vreme, la distanță mică de integralism. Este vorba de ideea de a nu mai considera unitățile lexicale ca unități nedecompozabile, o idee propusă de către sintacticienii generativiști prin analogie cu procedura aplicată unităților fonetice, analizate în termeni de trăsături, fapt ce va duce la considerarea unităților lexicale drept „ansambluri de trăsături sintactice” (HAEGEMAN 1991: 133). Aproximarea pe care o vedem față de integralism constă tocmai în considerarea unităților lexicale drept ansambluri de trăsături, ceea ce ar corespunde cu considerarea unităților lexicale în integralism drept ansambluri semnificaționale. Similitudinea se oprește însă aici și nu întâmplător din menționarea mai sus a ideii generativiste am eludat termenul „sintactice”, spunând doar complex de trăsături. Este o eludare pe care însă nu o putem permanentiza, fiind nevoiți să analizăm în continuare unitățile lexicale, din punct de vedere generativist, ca pe niște complexuri de trăsături

sintactice. Se propune ca aceste trăsături să fie [$\pm$ substantiv] și [$\pm$ verb]. Unitățile lexicale ar fi descompuse, în consecință, după cum urmează (HAEGEMAN 1991: 134):

90a   substantiv: [+N, -V]

90b   verb: [-N, +V]

90c   adjectiv: [+N, +V]

90d   prepoziție: [-N, -V]

Trăsăturile astfel evidențiate ar urma să reprezinte ceea ce le este comun categoriilor care conțin aceleași trăsături. Spre exemplu, faptul că și verbul, și prepoziția pot atribui caz complementelor lor s-ar relaționa cu trăsătura [-N], în vreme ce faptul că nici substantivul, nici adjectivul nu pot atribui caz structural s-ar datora trăsăturii [+N] pe care o împărtășesc (HAEGEMAN 1991: 134). Ca de obicei, atunci când lucrăm cu ipoteze în generativism, apar problemele, excepțiile, care aici privesc faptul că nu e clar ce fel de trăsături ar trebui atribuite capurilor de grupuri C (capul specific unei propoziții subordonate) și I (capul specific unei propoziții principale), chestiune care va rămâne, probabil, nerezolvată, fiind unul dintre factorii ce ar putea determina abandonarea ipotezei de mai sus.

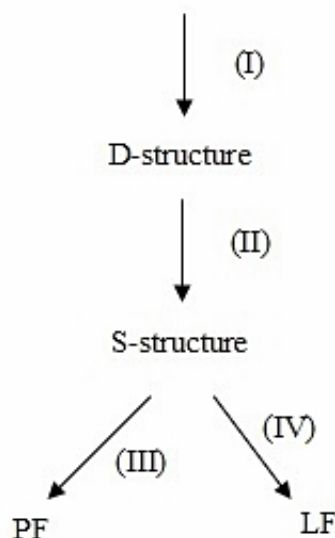
3.3.3. Teoria standard extinsă – Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use

Pentru o evaluare critică a etapei *teorie standard extinse*, am ales ca punct principal de reper volumul *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, publicat în 1986, mai exact, prima parte a acestuia, în care găsim prezentarea principalelor idei – cu o perspectivă analitică proprie – ale etapei care face obiectul prezentului capitol. Volumul conține, de asemenea, schițele unor dezvoltări ulterioare ale generativismului: *principii și parametri; government and binding* [guvernare și legare], care vor fi analizate subsecvent.

Prin schema¹⁹⁹ de mai jos, Chomsky reprezintă imaginea generală a structurării limbii/limbajului, incluzând organizarea generală a sistemului de reguli și relevând poziția aspectului semantic în teoria standard extinsă (CHOMSKY 1986: 68):

---

¹⁹⁹Se poate observa, în această schemă, că termenul *deep structure* a fost înlocuit cu *D-structure*. În nota 8, de la pagina 205, autorul precizează că a operat această schimbare deoarece termenul *deep structure* „a dus la multe interpretări greșite”. Aceeași ar putea fi explicația pentru înlocuirea noțiunii de *surface structure* cu *S-structure* (sau poate doar nevoia de simetrie).

Schema 9

Structurarea limbajului în teoria standard extinsă (CHOMSKY 1986: 68)

Chomsky spune despre nivelurile determinate de aplicarea regulilor că ele păreau, la momentul respectiv, „potrivite pentru interpretarea semantică a propozițiilor, o preocupare centrală a cercetării anterioare” (CHOMSKY 1986: 67). Autorul ține să precizeze, într-o notă, că, încă de la începuturile sale, generativismul a dovedit un interes constant pentru cercetarea aspectului semantic al limbilor.²⁰⁰

În ce privește schema prezentată mai sus, autorul ne oferă o legendă, o interpretare a tuturor componentelor prezente. Astfel, *D-structure* este o „reprezentare abstractă a relațiilor gramaticale relevante din punct de vedere semantic, de genul subiect-verb, verb-obiect – un element crucial care intră în interpretarea semantică a propozițiilor” (CHOMSKY 1986: 67). Aceste relații, se precizează, sunt exprimate indirect și la nivelul *S-structure*, având în vedere urmele postulate ca existând aici. Însă alte trăsături ale interpretării semantice de genul anaferei sau *scope*, nu sunt reprezentate la *D-structure*, ci la un nivel mai apropiat de structura de suprafață – probabil *S-structure* sau un nivel de reprezentare derivat direct din acesta și

²⁰⁰ „Acest lucru este evident de la primele publicații ale gramaticii generative, care sunt preocupate în primul rând să realizeze o teorie a structurii lingvistice (UG) astfel încât sistemele de reguli selectate să fie adecvate pentru explicarea proprietăților semantice ale expresiilor. S-a spus adesea că au fost excluse în cercetarea anterioară considerațiile semantice, dar aceasta pe bazele unei grave greșeli de interpretare: și anume că proprietățile sintactice nu pot fi definite, aparent, în termeni semantici, cel puțin nu în termenii care erau propuși în mod normal. Aceasta e o problemă totalmente diferită” (CHOMSKY 1986: 205, nota 10). Nu putem să nu remarcăm o oarecare contradicție între această declarație și echivalarea făcută în volumul *Syntactic Structures* – la nivelul importanței pentru conceperea gramaticii unei limbi – între aspectul semantic și culoarea părului vorbitorului.

numit uneori LF pentru a sugera forma logică. Termenul (LF)²⁰¹ este folosit, se explică, pentru că acest nivel de reprezentare are multe dintre proprietățile forme logice în sensul altor utilizări ale acesteia (CHOMSKY 1986: 67).

Privitor la concepția asupra limbajului specifică *teoriei standard extinse* și rezumată în schema de mai sus, se impun câteva observații:

1) În continuarea discuțiilor de sub 3.3.2.4., văd posibilă (și necesară, din punct de vedere integralist), o reformulare a definiției *D-structure*, așa cum apare ea mai sus. Mai exact, în loc de „reprezentare abstractă a relațiilor gramaticale relevante din punct de vedere semantic”, ar fi vorba, mai degrabă, de o reprezentare a relațiilor *semantice* relevante din punct de vedere *gramatical*, relații care, generate de posibilitățile combinatorii permise de semnificatul categorial, sunt de o natură mai profundă decât nivelul pe care se presupune că îl reprezintă *D-structure*.

2) Cu toate că unii termeni sunt reformulați sau chiar redefiniți în această etapă a teoriei, nu intervin schimbări semnificative la nivelul concepției generale asupra structurării gramaticii unei limbi. Astfel, preocuparea principală este tot aceea de a conceptualiza regulile care conectează nivelurile gramaticii între ele. Regulile *phrase structure*, care dispun doar de categorii simple, generează o clasă de structuri de bază abstracte (*D-structures*); aceste structuri sunt în continuare cartate în *S-structures*. Regulile transformazionale exprimă proprietățile globale ale *phrase-markers*, ca, de exemplu, în cazul acordului în număr, și derivă structuri complexe (construcții pasive, interogative, relative etc.) (CHOMSKY 1986: 64–65). Așadar, componentul de bază al gramaticii – confirmat, de altfel, de însuși numele teoriei – este acela al regulilor (*phrase structure*, dar mai ales transformazionale), nivelurile pe care ele le generează și le conectează reprezentând doar efecte, produse ale acțiunii regulilor de natură sintactică.

Concluzia e confirmată, de altfel, de orientarea săgeților din schema de mai sus, pusă în discuție de chiar autorul acesteia. Chomsky precizează că direcționarea săgeților nu implică o ordine temporală. Există, însă, niște explicații ulterioare care au, în înțelegerea noastră, sensul contrar: Regulile *phrase structure* (I) **generează** o clasă infinită de *D-structures* care exprimă funcții și relații gramaticale relevante din punct de vedere semantic; regulile transformazionale (II) **le convertesc** pe acestea în *S-structures*, în care aceleași relații și altele sunt reprezentate prin intermediul *urmelor*. Regulile fonologice și de altă natură (III) **convertesc** *S-structures* în reprezentări fonetice și, independent, reguli ale componentului LF (IV) **transformă** *S-structures* în reprezentări în LF, unde *scope* și alte proprietăți sunt direct reprezentate (CHOMSKY 1986: 67–68). Aceste explicații, mai cu seamă verbele folosite pentru a descrie

---

²⁰¹LF nu se definește prin coordonate suficient de clare, Chomsky afirmând chiar că nivelul este *uneori* numit LF, acest termen nefiind fixat în structura de bază a gramaticii generative. Totuși, în schema prezentată mai sus, LF pare a asuma rolul unui component important al teoriei. Numele lui sugerează interpretări legate de o abordare strict logică a limbajului.

procesele reprezentate în *Schema 9* și evidențiate cu bold mai sus, sugerează o ordine nu doar temporală, ci, mai grav, „ontologică”.

Problema direcționalității sau a lipsei acesteia în relațiile dintre niveluri apare din nou în *Principii și Parametri*, prima secvență din *Programul Minimalist*, capitol de revizitare a etapelor anterioare ale generativismului. După redefinirea nivelurilor pe care le cunoaștem deja, se pune întrebarea dacă există o direcționalitate inerentă a relațiilor între niveluri, astfel încât relațiile ar trebui construite ca o cartare a unui nivel la următorul sau există pur și simplu, între ele, o relație nondirecțională. Deși se aduceau, la acel moment, argumente pentru ambele alternative posibile, Chomsky alege, contrar opțiunii din *Knowledge of Language*, să presupună o direcționalitate inerentă în relațiile discutate: „Vom adopta presupunerea că relațiile sunt, de fapt, direcționale: *D-structure* este cartat la *S-structure*, care e (independent) cartat la PF și LF” (CHOMSKY 1995: 23).

Se poate spune, în concluzie, că acest stadiu al teoriei nu aduce o schimbare de poziție cu privire la relația dintre structurile sintactice și conținutul semantic. O modificare de acest gen ar fi, probabil, greu nu doar de realizat, ci și de acceptat ca presupunere, de vreme ce gramatica universală, înăscută în mintea oricărui vorbitor, conține, evident, doar elemente de natură sintactică – o premisă la care generatiștii nu vor renunța nici în etape ulterioare ale demersului lor.

3) Observația prezentă este o dezvoltare a celei precedente și se referă în special la nivelul LF, nivel care ne interesează cu deosebire aici, deoarece acesta este considerat ca fiind „o reprezentare a proprietăților logico-semantice” ale propoziției (HAEGEMAN 1991: 444). Pare paradoxală motivația existenței înseși a acestui nivel. Spre deosebire de schema gramaticii, așa cum a fost ea organizată de către Smith și Wilson, în aceea din *Knowledge of Language*, LF apare ca un nivel conceput ulterior și adăugat structurării existente deja. Aproape tot ce este reprezentat la LF este deja reprezentat la *S-structure*, uneori similaritățile între cele două niveluri fiind foarte mari, alteori reprezentările de la *S-structure* și LF coincidând, chiar. Dacă la *S-structure*, propoziția apare deja în forma sa completă, am putea să presupunem că singurul rol al lui LF este acela de a intermedia interpretarea, din punct de vedere semantic, a propoziției, captarea ei de către sistemele de percepție și „decodarea” conținutului ei semantic. Acest sistem de percepție și „decodare” ar putea include aspecte legate de contextul practic în care propoziția a fost emisă/receptată, ele adăugându-se, ca elemente noi, la interpretarea generată de valențele semnificaționale ale lexemelor implicate. LF ar deveni, astfel, un fel de proiecție a propoziției, însoțită de determinări contextuale ce vor permite o interpretare corectă a sa. Ne putem întreba, în același timp, în ce măsură LF implică vorbitorul/ascultătorul, în ce măsură, spre exemplu, acest nivel ar putea incorpora integralista „cunoaștere a lucrurilor”, fără de care o interpretare „corectă”/apropiată de intențiile vorbitorului nu este, adesea, posibilă. Probabil, însă, cerem deja prea mult de la acest

concept, sau, mai exact îl „idealizăm”, încercând să-i atribuim trăsături care nu îl caracterizează dar care l-ar putea justifica.

Dacă ne uităm mai atent la discuțiile din jurul său, vom vedea că existența nivelului LF este argumentată prin diferențierea lui clară, ca nivel individual, față de *S-structure*. Există, pe parcursul acestei etape a teoriei, multe reguli care acționează numai la nivelul LF²⁰², făcând, astfel, diferența față de *S-structure*. Înțelegem că la nivelul LF se obține – în final, după toate transformările anterioare – ordinea exactă a lexemelor, așa cum sunt ele produse de către vorbitor sau interpretate, în cele din urmă, de către receptor. Ajungem, deci, la principiul saussurian al linearității și unidimensionalității și trebuie să uităm de implicarea vorbitorului, de context și de alte elemente care ar putea introduce în discuție, de fapt, nivelul individual și/sau pe acela universal al limbajului. Înțelegem, pentru moment, nivelul LF, ca generat integral de reguli sintactice care determină interpretarea semantică a propoziției. LF este, de asemenea, nivelul la care se asigură faptul că toate lexemele vor fi interpretate (conform principiului *Full Interpretation*²⁰³, valabil, pentru aspectul fonetic, și la nivelul PF), și se elimină riscul oricăror redundanțe.

LF se caracterizează prin următoarele trăsături: a) este, ca și PF, un nivel de interfață între limbă și alte sisteme cognitive, producând reprezentări directe ale sensului (în timp ce PF produce reprezentări directe ale sunetului) (CHOMSKY 1986: 67]; b) este un nivel al reprezentării sintactice; c) trebuie să îndeplinească, la fel ca PF, trei condiții: universalitate, statutul de interfață și uniformitate; d) numele nivelului sugerează forma logică și a fost ales pentru că LF are multe dintre proprietățile formei logice în sensul altor utilizări. Cele patru caracteristici vor fi detaliate și discutate mai jos:

a) Definirea PF și LF ca nivele de interfață este revalidată în *Programul minimalist*, cu unele modificări, însă. Etapa *principii și parametri* prezenta o schemă, preluată, în linii mari, din *teoria standard extinsă*, cu trei niveluri de interfață: două niveluri de interfață externe (PF și LF) și un nivel de interfață intern (*D-structure*), responsabil cu relația dintre sistemul computațional și lexicon. *S-structure* era conceput ca realizând conexiunile între cele trei niveluri deja menționate (CHOMSKY 1995: 21–22). *Programul minimalist* desființează nivelul *D-structure*; se presupune, în această etapă, că sistemul cognitiv interacționează cu doar două astfel de sisteme „externe”: articulator-perceptual (A-P) și conceptual-intențional (C-I). Această proprietate a „dublei interfețe” este un mod de a exprima descrierea tradițională a

---

²⁰²Este vorba, spre exemplu, de regula *Move α* – un fel de regulă universală, incorporându-le pe toate celelalte, la care, însă, se va renunța ulterior.

²⁰³Principiul *Full Interpretation* [*Interpretare completă/ totală* – variante de traducere pe care tind să le prefer celei prezentate în NICOLAE 2010: 107, de *interpretare deplină*] - (FI) cere ca fiecare element prezent la PF și LF (interfețe ale sintaxei cu sistemele de utilizare a limbii) să primească o interpretare corespunzătoare. Niciun element de la aceste niveluri nu poate fi pur și simplu ignorat (CHOMSKY 1986: 98).

limbii ca sunet cu înțeles, descriere care poate fi urmărită în timp, precizează lingvistul american, cel puțin până la Aristotel (CHOMSKY 1995: 2).²⁰⁴

În primul rând, această „descriere tradițională” pare a fi mai degrabă o generalizare neîntemeiată, uniunea dintre sunet și înțeles fiind concepută în moduri diferite în tradiția lingvistică și filosofică²⁰⁵. Astfel, spre exemplu, Aristotel vorbea despre relația între semnul material și conținutul psihic, între *phoné* și *pathema*, și doar prin intermediul acesteia între *onoma* (sunet cu semnificat) și obiectul designat (COȘERIU 1967/1977: 23). Înțelegerea lui Saussure asupra acestei relații este binecunoscută: „Semnul lingvistic unește nu un lucru și un nume, ci un concept și o imagine acustică” (SAUSSURE 1916/1998: 85). Există, între cele două concepții, diferențe însemnate: în primul rând, faptul că Aristotel echivalează partea sonoră cu sunetul ca atare, în timp ce Saussure insistă asupra ideii de conținut *psihic* la nivel de „sunet” și de „înțeles”. În plus, dacă la Aristotel conceptele aveau valabilitate universală, la Saussure ele sunt structurate idiomatice.

Chiar dacă am ajunge la compromisul de a considera aceste două concepții ca generând simple variante diferite ale aceleiași dihotomii, apreciem că distincțiile pe care Chomsky încearcă să le realizeze presupun, teoretic, o mult mai mare finețe și acuratețe și nu pot fi asociate unei diferențieri de principiu între sunet și înțeles. Spre exemplu, în ce privește aspectul sonor, e greu de stabilit dacă Chomsky se referă la sunetul efectiv sau la *imaginea acustică*, iar un nivel care să le presupună pe amândouă pare puțin prea convenabil pentru a fi și convingător. La nivelul C-I, lucrurile sunt chiar mai complicate. De altfel, aflăm ulterior, în *Programul minimalist*, că, dacă echivalența între A-P și PF este clară, statutul și caracterul lui C-I este „mai controversat” (CHOMSKY 1995: 168)²⁰⁶.

---

²⁰⁴ Cățiva ani mai târziu, termenii *conceptual-intențional* și *articulator-perceptual* par a acoperi realități diferite, prin comparație cu momentul de față al teoriei, ele reprezentând, ulterior, sisteme interne ale organismului uman, care intră în combinație cu FLN (facultatea limbajului în sens restrâns). FLN reprezintă exclusiv sistemul lingvistic computațional abstract, independent de alte sisteme sau interfețe cu care intră în contact. FLN este una dintre componentele FLB (facultatea limbajului în sens larg) (HAUSER&CHOMSKY&TECUMSEH FITCH 2002: 1570–1571). În plus, autorii studiului nu sunt convinși că cercetarea asupra sistemelor de comunicare și de imitare ale animalelor aduc dovezi destul de concludente pentru a demonstra că cele două sisteme, nu doar cel articulator-perceptual, ci și cel conceptual-intențional, sunt specifice omului (HAUSER&CHOMSKY&TECUMSEH FITCH 2002: 1576). Chiar mai surprinzătoare sunt rezultatele cercetărilor care demonstrează că o anumită specie de maimuță, tamarinul, este capabilă să descopere reguli abstracte, un fapt care, spun cercetătorii, nu s-a dezvoltat, iată, în mod specific pentru limbaj. Aceleași experimente au demonstrat, însă, că ființele umane sunt capabile să achiziționeze *phrase-structure grammar*, în vreme ce tamarinii sunt în stare să învețe doar *finite-state grammar* (HAUSER&CHOMSKY&TECUMSEH FITCH: 1577–1578). Încă o dată, putem desprinde concluzia că suntem în zona afirmațiilor din primele volume ale lui Chomsky, *Syntactic Structures* și *Aspects of the Theory of Syntax*, ale căror idei le regăsim, după aproape o jumătate de secol, exprimate într-un mod mult mai elaborat, sprijinit de cercetări extrem de temeinice și de tehnice, care însă nu demonstrează nimic în plus, nu depășesc suprafața ideilor elaborate la mijlocul secolului trecut.

²⁰⁵ Pentru un istoric al relației, vezi COȘERIU 1967/1977, *passim*.

²⁰⁶ O înțelegere chiar mai rudimentară a acestei relații apăruse în faze anterioare ale teoriei. În etapa *phrase structure*, întâlnim o structurare a tipurilor de reguli care începe cu cele sintactice, continuă cu cele lexicale – corespunzând asocierii lexemelor la pozițiile sintactice deja generate (ex. $V \rightarrow hit$) – și sfârșește cu o regulă care reprezintă „o colecție de reguli lexical-fonologice, care asociază fiecare simbol X (*hit*, *boy* etc.) cu

Generativismul încearcă să construiască un mecanism, un aparat generator de expresii lingvistice, care să explice modul de exprimare prin limbaj. După Saussure, în celelalte teorii ale limbajului, semnul lingvistic se consideră, odată asimilat de către vorbitorul nativ, ca actualizându-se de fiecare dată ca întreg unitar, cu cele două fațete postulate într-un fel sau altul. Având în vedere faptul că generatiști elaborează întregul mecanism pe baza emiterii de ipoteze, este greu de crezut că se va obține vreodată o confirmare totală a acestora.

Greu de acceptat este și simetria procedurii de cartare a *S-structure* la cele două niveluri de interfață, dată fiind natura atât de diferită a sistemelor corespondente cu care facultatea limbajului intră în contact. Aceeași rezervă a fost exprimată de către Coșeriu în legătură cu ideea lui Hjelmslev de a realiza o schemă perfect simetrică a limbajului: „Se pune, așadar, problema dacă o *știință a limbajului*, chiar ca „știință a formelor pure”, poate să se constituie pe baze în întregime aprioriste în raportare la cele două planuri ale comunicării lingvistice. Faptul că aceasta s-a putut face în ceea ce ține de planul conținutului (de către „gramatica pură” sau „pur logică” și, cu rezultate în mare parte discutabile, de către așa-numită „gramatică generală” [nota 218: ne referim la „gramatica generală” ca „gramatică universală”, și nu ca metodă sau teorie a gramaticii, sens în care gramatica „generală” e perfect acceptabilă]) nu pare să implice că același lucru s-ar putea face în „planul expresiei”. În fapt, între cele două planuri nu pare să existe un paralelism perfect, așa cum sugerează Hjelmslev. Așa cum cele două substanțe se află în relație distinctă privitor la limbaj, cele două „forme” se prezintă și ele distinct. În orice caz, „formele conținutului” organizează toată substanța corespondentă (chiar dacă limba nu are „formă pasivă” sau „plural”, pasivitatea sau pluralitatea se vor exprima în ele într-un fel sau altul, sau vor încăpea în [*o bien cabran dentro de*] forme mai generale, în vreme ce în expresie substanța acustică se selecționează și bună parte a ei rămâne pur și simplu ne-formată. O limbă care nu are vocale anterioare labializate (ö, ü) sau vocale posterioare delabializate (*rom.* ă, î) pur și simplu *nu le are*, nu se pune problema că [*no es que*] le-ar organiza „pe baza altor foneme”: din punctul său de vedere ele n-ar fi nici măcar alofone, ci sunete non-lingvistice” (COȘERIU 1954/1967: 218).

b) LF e un nivel al reprezentării sintactice. Explicația acestei caracteristici o găsim la Haegeman, care ne lămurește că reprezentările logico-semantice ale propozițiilor sunt modelate în funcție de reprezentările lor sintactice. În plus, acest nivel se supune principiilor care guvernează reprezentările sintactice, precum principiul proiecției sau ECP (*Empty*

---

reprezentarea sa fonologică” (CHOMSKY 1986: 57). Această idee chomskyană este una dintre cele mai contestate, din perspectivă integralistă, dat fiind că nu se poate concepe un moment al producerii/ percepției limbajului în care o formă lingvistică este asociată unui conținut de gândire. Din punct de vedere integralist, conținutul și forma emerg împreună în procesul de vorbire, ce nu poate fi disociat ca proces ulterior celui de gândire. Se pare că de la această concepție, mai degrabă naivă, Chomsky a făcut un pas semnificativ înainte. În *Programul minimalist* există, cel puțin, ideea că cele două aspecte ale semnului lingvistic, forma și conținutul, sunt generate împreună, în același timp. De aici, însă, și până la a sesiza adevărata natură a acestei relații, lingvistul american mai are un pas important de făcut. Se pune întrebarea dacă principiile teoriei sale îl vor lăsa să includă în baza acestuia o idee ce merge mână în mână cu relativitatea lingvistică și care ar mai cutremura încă o dată, din temelii, întreaga structură a lingvisticii sale.

category principle – principiul categoriilor goale²⁰⁷) (HAEGEMAN 1991: 444). Conform concepției generativiste, aspectul semantic al limbilor este cuprins, ca posibilitate, în structurile sintactice ale acestora, mai exact ale facultății universale a limbajului. LF există ca palierul care permite o interpretare *semantică* completă a propozițiilor (de unde și interesul nostru sporit pentru acest nivel). Mai exact, este vorba de interpretarea cuantificatorilor (*quantifiers*) și a cuvintelor interogative/relative (*wh-phrases*), elemente care se caracterizează prin faptul că *nu au referent specific*, dispunând, astfel, de un *scope* mai extins și mai puțin specific decât celelalte unități ale vocabularului (HAEGEMAN 1991: 442). Interpretarea lor se realizează prin operațiuni de natură sintactică sau logică suplimentare față de cele aplicate la nivelul *S-structure*, unele dintre acestea neavând o manifestare explicită și la nivelul PF. Este vorba, de exemplu, de operațiunea *wh-raising*, care se aplică propozițiilor ce conțin mai mult de o expresie interogativă/relativă (*wh-phrase*). La nivelul *S-structure* se produce mutarea unei expresii interogative/relative (*wh-phrase*) la începutul propoziției, în vederea interpretării. La nivelul LF, o operațiune suplimentară de tip *move- α* ²⁰⁸ face ca și a doua expresie interogativă/relativă (unitate *wh*) prezentă în propoziție să fie mutată la începutul acesteia, unde va primi interpretarea semantică. Desigur, această operațiune nu este efectuată conștient de către vorbitorul nativ. De altfel, nu se poate identifica nicio garanție că ea se realizează, fiind vorba, mai degrabă, doar de o nouă ipoteză de lucru în sistemul de analiză generativist.

Natura logico-semantică a nivelului LF se regăsește în aceste două operațiuni: pe de o parte, interpretarea cuantificatorilor (*quantifiers*) se realizează într-o modalitate logică, de genul (HAEGEMAN 1991: 443):

William saw someone.

$\forall x, \quad x=H \quad (Swx)$

For all x, such that x is human, William sees x

[William a văzut pe cineva.

$\forall x, \quad x=H \quad (Swx)$

Pentru toți x, astfel încât x este uman, William vede x.]

Pe de altă parte, unitățile de tipul *wh* sunt supuse anumitor proceduri, în urma cărora ele primesc interpretare semantică. Găsim, în aceste două tipuri de operațiuni, o justificare, e adevărat, puțin cam literală, a numelui nivelului LF.

²⁰⁷ În NICOLAE 2010 (p. 108) se oferă ca variantă de traducere pentru acest termen: *Principiul categoriilor vide*.

²⁰⁸ Conform variantelor de traducere a termenilor generativiști sumarizate de către NICOLAE, traducerea românească pentru operațiunea *Move* ar fi *Deplasare* (p. 106). Voi continua să folosesc în corpul lucrării varianta originală, *Move*, și datorită faptului că acest termen intră, uneori, în combinație cu alții pentru care nu am cunoștință de o variantă de traducere (ex. *Wh-Move*, *Move- α*).

Un aspect care merită discutat, în legătură cu atribuirea interpretării, este legat de așa-numitele elemente deictice. Lexeme precum *eu*, *aici*, *acum* nu par a beneficia de un referent „mai specific” decât cuantificatorii sau expresiile interogative/relative, poate dimpotrivă. Cu toate acestea, se înțelege din tratarea lor în aceeași manieră cu marea majoritate a unităților de vocabular că interpretarea lor nu pune, în opinia generatiștilor, niciun fel de probleme speciale²⁰⁹. Explicația vine, probabil, din faptul că ei nu operează cu noțiunea de *context* care, în alte teorii, este esențială pentru interpretarea acestor cuvinte. Structurile sintactice pe care se bazează interpretarea logico-semantică a propozițiilor nu dispun de niciun mijloc ce ar putea furniza o interpretare a unităților deictice. Acesta nu poate fi însă un argument pentru ca ele să fie tratate în același regim cu celelalte unități ale vocabularului.

c) LF, la fel ca PF, trebuie să îndeplinească trei condiții: să fie universal; să aibă statut de interfață și să fie uniform.

c1) Pentru a capta acea parte din înțelesul (*meaning*) unei expresii care este determinată de către facultatea limbajului, LF trebuie să fie universal, astfel încât orice gând exprimabil într-o limbă umană să poată fi reprezentat la acest nivel. LF este, deci, nivelul ultim la care se asigură interpretarea semantică integrală a expresiilor lingvistice.

Gândirea este exprimată prin limbaj. Această premisă generativistă implică antecedența gândirii față de limbaj – o idee care, chiar dacă nu a fost enunțată ca atare, este parte a suportului axiomatic generativist. Chiar dacă se pornește de la această presupunere, poate modelul de interpretare rezultat să garanteze, dincolo de limitele sintactice ale combinațiilor posibile între cuvinte, interpretarea „oricărui gând exprimabil prin limbaj”? Răspunsul pare a fi mai degrabă negativ, și aceasta deoarece în interpretare nu intră doar combinațiile specificate aici, ci multe alte elemente, care nu pot fi încodate în astfel de reprezentări și care sunt, uneori, indispensabile interpretării. E destul să menționăm interpretările diferite posibile datorită contextului în care se performează o propoziție ce cuprinde un cuantificator. Reprezentarea unei propoziții de genul *Nu cunosc pe nimeni*. ar trebui să includă un parametru care să specifice *scope*-ul lui *nimeni*. Dacă propoziția este rostită, de exemplu, într-o anumită încăpere, se poate înțelege că persoana care o rostește nu cunoaște pe nimeni acolo, sau în clădirea unde a primit un post nou, sau în localitatea unde s-a mutat sau în țara unde se găsește sau, într-o interpretare extremă, dar posibilă în anumite situații, în lume. Având în vedere că generativismul nu include, în reprezentările pe care le produce pentru propoziții, necesarele contextualizări sau referiri la alte elemente incluse în interpretarea lor (de exemplu ceea ce ține de cunoașterea elocuțională), aceste reprezentări nu vor putea reda niciodată orice gând exprimabil în orice limbă umană.

---

²⁰⁹ Această observație este valabilă pentru etapa teoretică discutată aici. Nu trebuie să uităm propunerea lui Chomsky de a institui sau de a accepta, mai bine zis, o categorie a obiectelor mentale care să explice exact imprecizia referențială ce caracterizează unități de vocabular precum pronumele.

c2) A doua condiție pentru LF este aceea a existenței sale ca interfață: reprezentările au o interpretare în termenii altor sisteme ale minții/creierului implicate în gândire, referire, planificare și altele. Chomsky definește și redefinește nivelurile de descriere lingvistică în general, și pe acesta în special, în aceiași termeni, fără a fi vreodată mai explicit, fără a da exemple, astfel încât natura acestor „alte sisteme” implicate rămâne un mister.

c3) Ultima condiție impusă este aceea de uniformitate, care funcționează, ni se spune, exact ca în cazul PF: interpretarea e uniformă pentru toate limbile, astfel încât ea captează toate și numai proprietățile sistemului limbajului ca atare. Reiterez aici opinia mea conform căreia reducerea proprietăților semantice ale limbilor la structuri sintactice este imposibil de realizat. Aceasta pentru că celelalte elemente implicate în procesul interpretativ nu pot fi incluse în acele reprezentări, dar nici excluse, ca și când ar fi total dispensabile.

De altfel, în legătură cu interfața LF, Chomsky însuși semnalează unele probleme: implică aceasta un sistem conceptual? *a use theory of meaning?* o teorie cauzală a referinței etc.? Condițiile (trăsăturile ce ar trebui să definească acest nivel, înțelegem), sunt mai obscure, afirmă Chomsky, decât în cazul interfeței PF, deoarece sistemele implicate în interfața LF sunt mult mai puțin înțelese²¹⁰.

d) Toate raportările (mai mult sau mai puțin precise) la concepte din logică, inclusiv numele LF, sugerează că acest nivel ar reprezenta structura logică a propozițiilor formulate într-o limbă. Confuzia terminologică rezultată din lipsa precizărilor în acest sens este amplificată de referiri precum: „... proprietățile LF sunt o chestiune de fapt empiric, așa încât aceasta s-ar putea să nu coincidă cu ceea ce se cheamă „formă logică” în tradiția logicii filosofice” (CHOMSKY 1986: 156). Chomsky denumeste, iarăși, cu un singur termen, concepte care au trăsături foarte variate în diferite concepții. Nu există un singur tip de logică, așa cum nu există un singur tip de lingvistică sau de gramatică și fiecare orientare își definește propriii termeni. Nevoia de disocieri clarificatoare merge mai departe: logica proprie limbajului, limbilor naturale, trebuie diferențiată de logica apofantică.

În cele din urmă, relația dintre logic și semantic, pe de o parte, și sintactic, pe de altă parte, nu este clar precizată. Clară este, însă, reticența lui Chomsky față de posibilitatea unui compromis în ce privește limbile naturale și față de recunoașterea faptului că acestea pot avea o structurare (logică) diferită în diferite comunități: „E dificil de imaginat că regulile componentului LF sunt supuse variației parametrice, deoarece nu este clar ce dovezi pentru a stabili caracterul lor ar putea fi disponibile pentru cel care învață o limbă. În măsura în care limbile diferă în proprietățile lor la acest nivel, *ne imaginăm* (s.m.) că acesta este un reflex al trăsăturilor manifeste ale limbilor determinat de anumite principii ale UG. Se cunoaște puțin în acest domeniu și numărul limitat de dovezi disponibile pune multe probleme serioase”

---

²¹⁰ Cele trei caracteristici ale interfețelor sunt prezentate în cadrul volumului *The Minimalist Program*, în capitolul *Principles and Parameters*, capitol ce reprezintă o analiză a respectivei etape a teoriei așa cum a evoluat ea din anii „80 până la momentul publicării acestei scrieri, inițial sub formă de articol în 1993”. Vezi, în volumul *The Minimalist Program*: 21.

(CHOMSKY 1986: 156). Un exemplu care părea să contrazică acest principiu generativist este acela al limbii Kikuyu, în care pare să existe *bounded LF-movement of wh-phrase*²¹¹. Acesta este unul dintre cazurile despre care Chomsky afirmă că nu sunt, nicidecum, triviale, și care pun probleme serioase sistemului de interpretare deja constituit în cadrul teoriei sale. În cazul de față, se recomandă redeschiderea discuției privitoare la *LF-movement* sau găsirea unor trăsături relevante, care se supun variației parametrice și determină această diferență, dată fiind structura gramaticii universale.

În opinia mea, rezolvarea acestor dileme stă în diferențierea conținutului semantic și logic (evident, în sensul LOGICII 1a din integralism) la cele trei niveluri ale limbajului. Rezolvarea care ar corespunde, în doctrina coșeriană, acestor dileme, ar veni din definirea competenței elocutionale, mai precis a cunoașterii lucrurilor și a principiilor universale ale gândirii. Ar trebui însă făcută clar separarea între logica apofantică și cea proprie limbajului. Apoi, ar trebui aplicată distincția între universal și general pentru a rezolva dilema implicării limbilor particulare la acest nivel – deși cunoașterea lucrurilor și principiile gândirii sunt situate la nivel universal, ele nu trebuie să aibă o realizare generală, adică aceeași pentru vorbitorii tuturor limbilor particulare. Acest lucru se aplică și în ce privește principiile gândirii. Astfel, principiul non-contradicției se aplică diferit în limbi diferite. Spre exemplu, dacă, în mod normal, dubla negație are valoare de afirmație, în unele limbi acest lucru nu se aplică. În plus, diferența dintre planul universal și planul idiomatic trebuie aplicată aici pentru a situa la nivelul corespunzător conținuturile specifice. Desigur, generativismul rămâne constant în preocupările sale de a încerca să situeze structura logică a gândirii umane la nivel universal, o întreprindere care poate fi realizată atâta vreme cât se ține seama de conținuturile idiomatiche și de diferențierile necesare între lingvistică și alte științe, în cazul acesta, logica.

Cu referire la conținutul semantic, trebuie să mai facem precizarea că nu se renunță, nici în această etapă a evoluției generativismului, la conceptul nediferențiat de *meaning*: „Gramatica generativă a unei limbi particulare (unde „generativ” nu înseamnă nimic mai mult decât „explicit”) este o teorie preocupată de forma și înțelesul (*meaning*) expresiilor acestei limbi” (CHOMSKY 1986: 3). La nivel general, nu al limbilor particulare, gramatica generativă este definită ca fiind preocupată de „acele aspecte ale formei și înțelesului (*meaning*) care sunt determinate de «facultatea limbajului»” (CHOMSKY 1986: 3).

Toate aceste confuzii își au originea în modul de înțelegere a semanticii în generativism: „Extinderea trecerii către o interpretare mentalistă sau conceptualistă, către limba internalizată

²¹¹ Vezi *Knowledge of Language*: 156 și nota 94 de la pagina 214, care prezintă această situație. *Bounded LF-movement of wh-phrase* este o situație care se explică prin teoria *bounding* (*bounding theory*). Principiul de bază al acesteia este: Mutarea (*movement*) nu poate traversa mai mult de un *bounding node*, unde *bounding nodes* sunt IP [Inflectional phrase – unde capul IP este INFL, o categorie de nivel zero cu trăsăturile [$\pm$ Tense] și [$\pm$ AGR] (HAEGEMAN 1991: 104) și NP (HAEGEMAN 1991: 365). În limba Kikuyu, însă, se pare că această mutare este posibilă, fapt ce pune probleme serioase din punctul de vedere al teoriei *bounding*, invalidând premisa de universalitate a principiului său de bază. În acest caz, Chomsky sugerează instituirea unei condiții speciale pentru a explica situația respectivă sau, în cazul unui număr prea mare de asemenea exemple, reformularea principiului astfel încât acesta să le explice pe toate.

în locul celei externalizate, e mai largă decât a fost vreodată apreciat. Mai exact, ea include studiul sintaxei, fonologiei și morfologiei. Ea pare să includă, de asemenea, mare parte din ceea ce e greșit numit drept „semantica limbilor naturale”. Spun „greșit” deoarece cred că mult din acest studiu nu e deloc semantică *dacă prin semantică denumim studiul relației dintre limbaj și lume – în particular, studiul adevărului și al referinței* (s.m.). Mai degrabă, munca noastră are de-a face cu anumite niveluri postulate de reprezentare mentală, inclusiv reprezentări ale formei sintactice și lexicale și altele numite „modele” sau „imagini” sau „reprezentări ale discursului” sau „situații”, sau altele asemănătoare. Dar relația acestor din urmă sisteme cu lumea obiectelor – cu proprietățile și relațiile acestora – sau cu lumea așa cum se crede despre ea că este, e adesea complicată și îndepărtată, mult mai mult decât ar fi tentați unii să creadă în baza unor simple exemple. Relația nu poate fi descrisă, de pildă, ca „incorporare” sau asociere element-de-element” (CHOMSKY 1986: 44).²¹² Să reamintim doar că suprapunerea semanticii limbilor naturale cu aceea a referinței și adevărului este, din punctul de vedere al lingvisticii integrale, și în mare parte al celei europene, inacceptabilă.

Acesta este, probabil, unul dintre cele mai relevante fragmente în ceea ce privește relația dintre gramatică/sintaxă și semantică, dar și accepțiunea pe care semantica o capătă în generativism. Este confirmarea ultimă a statutului semanticii – un element adăugat structurării procesului lingvistic prin reguli sintactice. Este confirmarea faptului că întregul lexic, indiferent de limba la care ne referim, este doar o nomenclatură a lumii extralingvistice, venită să se adauge structurării sintactice atunci când trebuie să facem referiri directe sau indirecte la diferite obiecte din lumea extralingvistică. Acesta e, în același timp, momentul în care putem fi siguri că între generativism și integralism, ca teorii lingvistice, orice conexiune la nivel fundamental este imposibilă. Principiile de bază sunt atât de diferite, încât pare că cele două teorii studiază, de fapt, obiecte diferite. Și, în esență, așa și este. Generativismul s-ar putea, astfel, constitui, într-o teorie a vorbirii, a utilizării limbajului în vorbire, dar nicidecum într-o teorie menită și capabilă a explica limbajul uman și limbile particulare în constituția și funcționarea lor.

---

²¹² Mai mult, Chomsky afirmă, cu toată convingerea, că semantica (evident, în înțelegerea sa proprie, ca teorie a referinței, a reprezentării prin limbaj a lumii extralingvistice) este, de fapt, parte integrantă a sintaxei. El spune că se poate vorbi de referință sau coreferință dacă se postulează un domeniu al obiectelor mentale asociate cu entități formale ale limbajului printr-o relație similară cu cea referențială, dar toate aceste aspecte sunt conținute în teoria reprezentărilor mentale, fiind „un tip de sintaxă”. Nu are niciun sens să populăm lumea extra-mentală cu entități corespunzătoare. Studiul relațiilor structurilor sintactice cu modele, imagini și altele trebuie privit ca pură sintaxă – studiu al diferitelor reprezentări mentale suplimentat de o teorie a relațiilor pe care aceste obiecte mentale le au cu lumea sau cu lumea așa cum se crede că este ea (CHOMSKY 1986: 45).

3.3.4. Teoria modulară / *Government and binding* (L. Haegeman). Programul principii și parametri

Pentru ca titlul subcapitolului de față să nu genereze neînțelegeri ușor de anticipat, sunt necesare unele precizări. În primul rând, nu se sugerează aici că Liliane Haegeman, în volumul *Introduction to Government and Binding Theory [Introducere în teoria guvernării și a legării]* (1991) ar fi inițiat ea însăși această nouă dezvoltare în generativism. Ca toate celelalte idei directoare, *government and binding* este o concepție promovată inițial de către Chomsky²¹³. În ceea ce privește această etapă însă, raportarea se va face în principal la volumul lui Haegeman deoarece, în comparație cu cele ale marelui lingvist american, lucrurile sunt reprezentate aici cu mult mai multă claritate și precizie. Referirile nu se vor limita, oricum, la acest volum. De asemenea, referirile nu se vor face exclusiv la teoria *government and binding*. Așa cum spune prima parte a titlului subcapitolului, suntem în etapa teoriei modulare, care se construiește prin mai multe sub-teorii: *government and binding*, *θ-theory*, *Case theory*, *bounding theory*, *X-bar theory*. În aceeași perioadă în care diferiți colaboratori ai lui Chomsky dezvoltau direcțiile enumerate mai sus, el sistematiza rezultatele cercetării lor într-o formă ce s-a numit *principii și parametri*, afirmând existența unor principii universal-valabile (pentru toate limbile), dar nu neapărat aplicate în toate limbile, sau nu aplicate identic în toate limbile, selectarea lor pentru un idiom sau altul, într-o formă particulară sau alta, fiind reprezentată prin parametri. Printre cele mai importante principii, funcționând în strânsă legătură cu modulele menționate mai sus, se numără: principiul *Full Interpretation*; cel al *categoriilor goale*; cel al *vizibilității*; cel al *proiecției* ș.a. Existența lor e legată de schimbarea pe care Chomsky o statuează în volumul *Knowledge of Language. Its Nature, Origine and Use*, unde, după o prezentare critică a etapei *teoriei standard extinse*, se orientează predominant spre o reîntemeiere a lingvisticii sale, de data aceasta pe bazele proprietăților lexicale ale unităților de vocabular.

Pe lângă claritatea prezentării teoriei generativiste, un alt motiv pentru alegerea volumului lui Haegeman ca punct principal de reper în acest subcapitol vine din convingerea că ideile pe care le-am intuit ca aparținându-i autoarei reprezintă, în unele aspecte, un progres în ce privește principiile teoretice și definirea aspectului semantic al limbajului în generativism.

3.3.4.1. O nouă discuție despre gramaticalitate

Un astfel de element pozitiv este diferențierea pe care autoarea pare să o introducă la nivelul competenței vorbitorilor. Evident, fără a folosi termeni integraliști, Haegeman

---

²¹³ Vezi, pentru aceasta, în special volumul *Lectures on Government and Binding: the Pisa Lectures*, în care Chomsky face trecerea de la ideile sale expuse în *On Binding* [OB] (1980) la ceea ce se va numi *Government and Binding* [GB] (CHOMSKY 1981/1993: 1).

intuiește existența competenței elocutionale ca o componentă intrinsecă a procesului lingvistic. Pornind de la exemplele

7a (Jeeves will meet his employer at the castle.) și

[Jeeves își va întâlni angajatorul la castel.]

7b (? Jeeves will meet his castle at the meeting.)

[?Jeeves își va întâlni castelul la întâlnire.],

ea concludă că ceea ce e greșit în 7b nu ține de gramatică: „Ciudățenia lui [7b] e legată de cunoașterea noastră generală a lumii. Probleme ale uzului limbajului care se bazează pe interacțiunea gramaticii cu informația extralingvistică, așa cum este cea descrisă mai sus²¹⁴ nu trebuie să fie integrate într-o descriere gramaticală. Gramaticile [nici cele universale, am spune noi] nu conțin principii și reguli despre credințele noastre asupra lumii din jurul nostru. [7b] poate fi, deci, considerată gramaticală, dar bizară, având în vedere cunoașterea noastră enciclopedică a castelelor ca obiecte inanimate” (HAEGEMAN 1991: 30).

Găsim, în demonstrația de mai sus, similarități surprinzătoare cu felul în care integralismul respinge gramaticalitatea ca punct de referință în explicarea situațiilor de acest gen. Coșeriu pornește de la exemplul

This are a round square.

[Acesta/Aceasta ești/suntem/sunteți/sunt un pătrat rotund.]

în încercarea de a demonstra că vorbitorul nu are o intuiție gramaticală pur formală, datorită căreia, fără a face apel la un semnificat gramatical (în acest caz „singular”) să recunoască agramaticalitatea acestei propoziții. Faptul că vorbitorii de engleză acceptă ca gramatical corectă o propoziție de genul *This is a round square* nu face dovada unei intuiții gramaticale asemantice, ci doar a faptului că *a round square* este o combinație ce nu încalcă nicio regulă gramaticală (COȘERIU 1971/1978: 145–146)²¹⁵. Întâlnim aici, din nou, confuziile care apar în generativism din pricina nediferențierii conținutului semantic. Inadecvarea sesizată de către Chomsky în propoziții precum cea de mai sus nu e generată de lipsa de gramaticalitate a combinației, ci de condiționări extralingvistice, care nu aparțin nici măcar descrierii limbilor. „A găti un pian”, afirmă Coșeriu, în continuarea demonstrației de mai sus, poate fi o acțiune total irațională și anti-economică; „acest arbore cântă colinde” poate fi o minciună, dar limba spaniolă (sau oricare alta, de fapt), nu se opune gătirii pianelor sau predispoziției arborilor de a cânta.

²¹⁴ Este vorba despre faptul că verbul *a întâlni* implică de obicei o interacțiune între doi participanți animați, castelul reprezentând o entitate inanimată, care nu se califică în mod normal pentru a lua parte la o acțiune de tipul „a se întâlni”. Dar, afirmă Haegeman, dacă ar fi să înzestrăm conceptul de „castel” cu calitatea de a fi animat, ciudățenia ar dispărea – într-un basm în care castelele se plimbă, 7b ar deveni perfect acceptabil (HAEGEMAN 1991: 30).

²¹⁵ Explicația de mai sus este, din punct de vedere integralist, una care se aplică oricum. Nu trebuie uitată, însă, situațiile în care această combinație, chiar așa cum e ea realizată, așa absurdă cum pare, poate face sens - de exemplu, atunci când înțelegem cuvântul *square* nu ca *pătrat*, ci ca *piață*. Desigur, această interpretare este valabilă numai în limba engleză. Vezi o discuție similară și în COȘERIU 1970/1991: 192.

Similaritatea observată în fragmentul de mai sus se referă la ideea că nu putem să acceptăm sau să respingem anumite combinații semantice în numele gramaticalității. Demonstrația lui Haegeman, confirmând exemplul [7b] din punctul de vedere al gramaticalității (unei limbi și în general), chiar fără suportul teoretic aferent, se apropie de aceea a lui Coșeriu în legătură cu bine-cunoscutele versuri din Goethe. Haegeman confruntă exemplul ei cu cunoașterea noastră generală a lumii, în timp ce Coșeriu raportează exemplul din Goethe la normele coerenței. Existența cât se poate de normală a unui castel umblător (la Haegeman), ca și a valențelor pe care le primesc culorile în poemul lui Goethe (în interpretarea lui Coșeriu), sunt explicate pornind de la același criteriu. În integralism, unde nu putem vorbi doar de o idee oarecare, sistemul fiind articulat în toate detaliile lui, ne raportăm la suspendarea metaforică a normelor coerenței în discurs. Semnificatele contradictorii și designatele lor sunt *semnificate simbolice* pentru un conținut de ordin superior, acela al sensului textului/discursului. Nu este vorba, deci, de culori ca proprietăți ale obiectelor așa cum le găsim în jurul nostru sau cum le creăm, ci de valoarea simbolică a acestora: coerența poetică privește nivelul sensului, iar nu nivelul semnificatelor sau pe acela al designatelor (COȘERIU 1976/1978: 39–40). Haegeman, la rândul ei, închipuise o lume în care castelele umblătoare nu ar fi deloc ciudate, de exemplu un basm. Castelul care merge la plimbare ar fi aici o entitate ce face deplin sens, ca parte a sensului basmului respectiv.

Chiar dacă observația lui Haegeman reprezintă, pentru noi, o gură de aer proaspăt în hățișul regulilor sintactice atotstăpânitoare, trebuie să remarcăm că autoarea face și ea greșeala tipică a generatiștilor, realizând o conexiune directă între gramatică și „informația extra-lingvistică”, adică între sintaxă și ceea ce este designat, fără a observa faptul că aceste conexiuni sunt posibile doar datorită existenței semnificatului – funcției idiomatice unitare care permite relaționări ulterioare la lumea extralingvistică „așa cum este ea dată în realitate” sau, de ce nu, așa cum o creăm noi, fie și într-o poveste unde castelele merg la plimbare.

3.3.4.2. Selecție categorială/selecție semantică

Etapa generativismului analizată în prezentul subcapitol merită o atenție deosebită, dat fiind că ea marchează o schimbare care, cel puțin la prima vedere, reprezintă un adevărat punct de cotitură pentru întregul sistem gramatical conceput în cadrul acestei doctrine lingvistice. Încă din faza precedentă, am văzut cum iau naștere și cresc constant preocupările generatiștilor față de componentul semantic implicat în analiza diferitelor idiomuri, pe măsură ce aceștia au realizat că lexemele, cu proprietățile lor de diverse naturi, nu mai pot fi expediate la capătul lanțurilor constituite prin combinații generate de reguli pur sintactice, ce urmau să capete sens, odată unitățile de vocabular adăugate.

Nu doar pe parcursul primelor două etape, ci și ulterior, când generativismul s-a dezvoltat și și-a susținut tot mai clar pretențiile de a fi rezolvat, pe rând, toate problemele

implicate de analiza limbilor și a limbajului în general, găsim adesea observații ale lui Chomsky din care putem deduce că semantica limbilor nu a fost considerată niciodată un capitol încheiat. Mai mult, aproape fiecare apropiere de acest aspect a generat observații de genul: despre acest lucru se știe încă foarte puțin; acesta nu e un aspect neglijabil, dar nu e nici ușor de rezolvat și altele la fel, unele dintre ele cuprinse deja în citate incluse în lucrarea de față. Pe măsură ce teoria se maturizează, promotorii ei realizează că integrarea aspectului semantic devine o necesitate stringentă, altfel întreg sistemul făcând cu greu sens. În scrierile lui Chomsky, ajung să se manifeste îndoieli tot mai puternice față de regulile elaborate, la începuturile teoriei, ca trunchi central al sistemului: regulile *phrase structure*. Astfel, în volumul *Knowledge of Language*, lingvistul ajunge să considere aceste reguli „suspecte”, deoarece ele reflectă prea îndeaproape proprietăți lexicale și să afirme că tratarea proprietăților lexicale este ineliminabilă din gramatică (CHOMSKY 1986: 83)²¹⁶. Dat fiind că regulile *phrase structure* nu fac decât să reformuleze conținutul esențial al unităților lexicale, de care, iată, nu se mai poate face abstracție, aceste reguli sunt eliminabile.

Principiul proiecției, redat mai jos, este acela care ne lămurește – producând, cel puțin la prima vedere, o răsturnare surprinzătoare – asupra entității ce ia locul regulilor *phrase structure*: proprietățile unităților lexicale.

Structura lexicală trebuie să fie reprezentată categorial la fiecare nivel sintactic.

Trebuie să recunoaștem că, de la periferia lanțurilor *phrase marker*, de la statutul de unități adăugate în niște poziții generate sintactic, unitățile lexicale capătă, prin acest principiu, un statut central, bazic, ajungând în poziția de a determina combinațiile sintactice ulterioare: „... proprietățile structurii lexicale și principiile generale ale diferitelor subsisteme ale gramaticii universale determină forma reprezentărilor sintactice, fără a recurge deloc la regulile *phrase structure*” (CHOMSKY 1986: 85).

Din acest moment al teoriei, unitățile lexicale sunt descrise ca prezentând o formă fonologică (abstractă) și diferite proprietăți semantice asociate cu ea. Printre acestea, se regăsesc proprietățile selecționale ale capurilor construcțiilor: substantive, verbe, adjective și particule (prepoziții sau postpoziții). Spre exemplu, pentru cuvântul *persuade* [a convinge], unitatea lexicală va trebui să specifice că acest verb cere două componente: ținta acțiunii (cu rolul semantic general de scop) și o propoziție; de asemenea, expresia pentru care *persuade* este cap atribuie rolul de agent subiectului. Aceste proprietăți sunt numite de către Chomsky „selecție semantică” (*s-selection*) (CHOMSKY 1986: 86).

²¹⁶ Exemplul pe care Chomsky îl dă aici este acela al verbului *to claim* [a pretinde], în cazul căruia gramatica nu va putea evita să specifice, ca parte a unității lexicale, faptul că el cere un complement propozițional.

În continuare, lingvistul se întreabă dacă e necesar ca în lexicon să se specifice proprietățile selecției categoriale (*c-selection*), de exemplu faptul că verbul *hit* [a lovi] cere un complement grup nominal (NP). El concluzionează că această ultimă precizare ar fi redundantă: dacă *hit* s-selectează un pacient, atunci acest element va fi un grup nominal. Dat fiind că c-selecția e redundantă, lexiconul se poate restrânge la s-selecție. E formulat aici un alt principiu, acela al realizărilor canonice, care spune că dacă un verb (sau alt cap) s-selectează o categorie semantică C, atunci el c-selectează o categorie sintactică reprezentând „realizarea structurală canonică a lui C” (CSR). Dacă CSR (pacient) și CSR (scop) sunt grupuri nominale (NP), rezultă că verbul *hit* c-selectează NP (CHOMSKY 1986: 87)²¹⁷.

În volumul lui Haegeman, ideile de mai sus se conectează cu existența a ceea ce ea numește *lexicon mental*: „postulăm faptul că vorbitorii unei limbi sunt echipați cu un dicționar intern, pe care îl vom numi lexicon mental și care conține toate informațiile pe care ei le-au internalizat cu privire la cuvintele limbii lor. [...] acest lexicon mental va trebui să conțină, printre alte lucruri, informații asupra categoriilor sintactice. Presupunem că fiecare cuvânt al limbii cunoscut de către vorbitor va fi listat în lexiconul său mental cu specificările sale categoriale” (HAEGEMAN 1991: 29). De exemplu, un vorbitor de engleză va avea în lexiconul mental nu doar cuvinte precum *meet*, *employer*, ci și specificări de tipul verb, substantiv etc.²¹⁸

Relaționarea poate merge mai departe atunci când Haegeman observă că tranzitivitatea verbelor, spre exemplu, nu este o trăsătură gramaticală intrinsecă, primitivă, care nu e determinată de nimic. De fapt, tranzitivitatea unui verb decurge din tipul de acțiune sau stare pe care acesta o reprezintă, din înțelesul (*meaning*) lui. Autoarea structurează aceste relații în ceea ce ea numește *structura argumentativă*, bazată pe formalizările existente în logică. Astfel, un verb precum *imitate* [a imita] va fi considerat un predicat care cere două argumente. Această formulă corespunde așa-numitelor verbe tranzitive din gramatica tradițională. Pentru limbile naturale, Haegeman definește structura argumentativă ca reprezentând participanții incluși minimal în activitatea sau starea exprimată de către predicat (HAEGEMAN 1991: 34–

²¹⁷ Evident, după emiterea acestor principii, se trece la analiza unor cazuri mai speciale, precum acela al verbului *to persuade* [a convinge], care poate cere mai multe tipuri de complemente. Rezolvarea acestora, posibilitatea ca ele să fie adecvate principiilor elaborate, este lăsată în seama unor condiții aplicabile în acest caz, condiții care vin din *Case theory* [teoria cazurilor] și se referă la existența unor *case filters* [filtre cazuale]. Vezi, în continuare, analiza situațiilor de la p. 86–92. În urma rezolvării (parțiale – vezi situațiile rămase fără o soluție, pentru moment, la p. 92) acestor cazuri mai complicate, se speră eliminarea c-selecției, ca și a regulilor *phrase structure*, reprezentările sintactice de la *D-structure* fiind reduse la proiecții ale proprietăților semantice ale unităților lexicale. În consecință, complementul oricărui cap dintr-o reprezentare sintactică trebuie să fie s-selectat de către acesta, altfel poziția respectivă neputând să existe (p. 90).

²¹⁸ Tot în lexiconul mental, Haegeman va plasa trăsături mai exacte ale cuvintelor. Astfel, despre *meet* [a întâlni], vorbitorul de engleză va avea nu doar informația că este verb, ci și pe aceea că este verb tranzitiv (HAEGEMAN 1991: 33–34).

37)²¹⁹. Structura argumentativă a verbului determină care elemente ale propoziției sunt obligatorii.

Cele două teorii paralele menționate mai sus (a s-selecției – Chomsky și a structurii argumentative – Haegeman) se apropie de concepția integralistă a semnificatului categorial. Este vorba și aici, ca și în integralism, de combinații sintactice determinate de proprietățile unităților lexicale. Nu ne aflăm, deși așa pare, la momentul unei confluențe de idei între cele două teorii. Cu toate că elementul lexical al limbii capătă în această fază a generativismului un rol extrem de important, lipsa diferențierii tipurilor de conținut, alături de nediferențierea între cele trei niveluri ale limbajului, face ca divergența esențială dintre cele două teorii să nu fie, de fapt, înlăturată. În generativism se presupune, în continuare, existența, în plan universal, a unei rețele de funcții și relații sintactice pe care unitățile lexicale vin, în fiecare limbă, să le completească. Suntem, deci, în prezența aceleiași presupoziii fundamentale a generativismului, conform căreia baza limbajului uman o reprezintă sintaxa cu toate combinațiile ei – o idee imposibil de acceptat vreodată în integralism. Baza combinatorie a unităților lexicatice vine din modul diferit în care acestea structurează, *primordial*, lumea extralingvistică. Deși definim categoriile în plan universal, ele putând să existe sau să lipsească într-o anumită limbă particulară, nu ele (categoriile) și nu el (planul) reprezintă baza structurării lingvistice a lumii extralingvistice. Aceasta se realizează în interiorul limbilor particulare și unitățile lexicale se află, evident, în permanentă comunicare cu categoriile de la nivelul universal. Nu se poate spune, însă, așa cum face Haegeman²²⁰, că fiecare vorbitor are o structură sintactică universală internalizată și, în momentul în care vorbitorul învață o unitate lexică nouă, aceasta va fi repartizată categoriei sintactice corespunzătoare, ci, dimpotrivă, unitatea lexicală va fi asimilată cu trăsăturile sale configurante de lume (ne aducem aminte: ceea ce este diferit în fiecare dintre cuvintele seriei *rico – riqueza – enriquecer*). Combinațiile sintactice corespunzătoare vor veni ca urmare firească a acestor trăsături.

Privită din punct de vedere integralist, ideea de bază nu este, nici aici, greșită. Luând contact cu lexemele unei limbi, vorbitorii au anumite așteptări în ce privește categoria gramaticală căreia ele îi aparțin. Dar acest lucru nu se întâmplă din cauză că vorbitorii s-au născut având categoriile gramaticale în mintea lor, ele urmând a fi activate la întâlnirea cu experiența lingvistică a unei comunități. Vorbitorii vor ști cărei categorii îi aparțin cuvintele

²¹⁹ Pentru a face mai accesibilă înțelegerea ideii de structură argumentativă, Haegeman folosește o „metaforă”: predicatele sunt ca scenariul unei piese de teatru. În scenariu, un număr de roluri trebuie atribuite actorilor. Argumentele predicatelor sunt ca rolurile definite în scenariu. Pentru o reprezentare adecvată a piesei, fiecare rol trebuie atribuit unui actor. Nu e bine să rămânem nici cu roluri neatribuite, nici cu actori în plus pe scenă.

²²⁰ Haegeman este, să nu uităm, un cercetător generativist. Fidelă principiilor caracteristice, ea precizează că aceste categorii sintactice aparțin gramaticii universale, cunoașterii înăscute a limbilor, așa încât, expuși cuvintelor unei limbi, vorbitorii vor avea anumite așteptări în ceea ce privește categoriile cărora ele le aparțin. Implicațiile la nivel sintactic ale acestor premise se reflectă în faptul că informația lexicală joacă un rol în structura propozițiilor, deoarece categoria sintactică a cuvântului determină distribuția sa (HAEGEMAN 1991: 29).

tocmai datorită experienței lor lingvistice. Odată cu perceperea și asimilarea semnificatului lexical al cuvintelor, vorbitorul recunoaște – nereflexiv, desigur – *modul în care respectivul cuvânt organizează o parte a realității*, adică semnificatul categorial al fiecărui cuvânt. Acesta este, în opinia mea, criteriul în acord cu care vorbitorul va repartiza în categorii verbale diferite cuvintele nou-învățate. Categoriile verbale sunt, primordial, tocmai aceste moduri de organizare a lumii, ulterior formalizate gramatical, în acord cu care vorbitorul va ști cum să folosească, din punct de vedere gramatical, cuvintele. Astfel, cunoașterea lingvistică și, în același timp, organizarea lingvistică a realității, determină combinațiile sintactice în care va intra un cuvânt, iar nu invers. Nu trebuie uitat, evident, în acest punct, rolul crucial al finalității semnificative în contextul experiențial inedit al vorbirii concrete.

Coșeriu respinge ca inacceptabilă plasarea semanticii, fără prea multă precizie, la temelia gramaticii, deoarece semantica de care se vorbește în generativism privește, în majoritatea cazurilor, designatul, nu funcțiile semnificative idiomatice. Din nou se afirmă aici că primordial este semnificatul, iar nu designatul: doar existența semnificatului face posibilă utilizarea unui lexem în designarea unei stări de lucruri extralingvistice (COȘERIU 1971/1978: 147).

Mircea Borcilă critică și el modul în care generativismul a încercat integrarea componenetului semantic propus de către Katz și Fodor. Inadecvarea acestei corecții vine din faptul că respectiva teorie semantică urmărește, de fapt, „definirea sensului enunțurilor în mod izolat în sistemul limbii, independent de enunțarea lor în situații reale, în texte” (BORCILĂ 1981: 44).

Desigur, presuposiția existenței gramaticii universale nu poate să dăuneze cercetării empirice în lingvistică, însă impreciziile provenite din lipsa de delimitare conceptuală nu pot fi anihilate, oricât de multe ocurențe (reale sau confecționate) de limbă ar fi studiate. Un ultim exemplu concret ne este furnizat de structura argumentativă²²¹ în limbile naturale, care se bazează, la Haegeman, pe structura argumentativă din logică. Haegeman semnalează și ea impedimentele care afectează perfecțiunea acestor structuri, impedimente de natură semantică. Astfel, un cuvânt precum *conscious* [conștient] poate avea un predicat sau două, în funcție de „înțelesul” său (HAEGEMAN 1991: 39):

27a Miss Marple is conscious of the problem.

[Miss Marple e conștientă de problemă.]

27b Sir Galahad is conscious.

[Sir Galahad e conștient.]

Exemplele de mai sus se conformează unor structuri argumentative diferite:

28a *conscious*₁: adjective; 1 2

[conștient] NP NP

²²¹ Structura argumentativă se referă la numărul de argumente pe care un predicat le cere. Argumentele sunt participanții minimali implicați în activitatea sau starea exprimată de către predicat (HAEGEMAN 1991: 36).

28b *conscious*²: adjective; 1

[conștient] NP

Problemelor de acest tip, care vor duce la complicări ale schemelor și la chestionarea teoriei înseși, în cele din urmă, (abandonată în etapa programului minimalist) le-ar putea fi găsită o rezolvare dacă s-ar accepta diferențierea între cele trei planuri de conținut (semnificat, designat și sens). Pentru fiecare unitate lexicală s-ar putea stabili, inițial, conținuturile semnificative, diferențierile aparținând designatului și sensului fiind, eventual, studiate ulterior. În plus, abordarea integralistă ar elimina inadvertențe de tipul celei prezente în analiza adjectivului *conscious* [conștient], relevată în exemplele de mai sus. Haegeman susține că între cele două ocurențe ale adjectivului prezente în exemplele de mai sus (27a, respectiv 27b) s-ar înregistra o diferență semantică, în 27a *be conscious* [a fi conștient] fiind aproape sinonim cu *know* [a ști], *be aware* [a fi conștient de], în 27b sensul lui fiind acela de „a nu fi în comă” [*not be in coma*]. Respectivului predicat îi va fi atribuită o structură argumentativă în funcție de sensul pe care îl prezintă în propoziție (HAEGEMAN 1991: 39). În primul rând, acest adjectiv ar fi tratat, din punct de vedere integralist, ca un semnificat unitar. E adevărat că există nuanțe diferite în cele două exemple de mai sus; ele nu sunt însă suficient de puternice pentru a transforma cele două adjective în omonime. Diferența care se profilează între cele două instanțe ale adjectivului privește semnificatul structural, care, de altfel, se stabilește la nivelul propoziției, nu la acela al cuvântului.

3.3.4.3. Teoria θ ²²²

Noua configurație a gramaticii generative, cu proprietățile unităților lexicale determinând combinațiile sintactice, este consfințită și detaliată în ceea ce s-a numit *Teoria θ* . Primul lucru pe care Chomsky îl face în *Knowledge of Language*, atunci când prezintă teoria θ în ansamblul său, este să redefinească cu claritate gramatica universală ca pe un sistem „liber de reguli”. Reprezentările care apar la diferite niveluri sunt, spune lingvistul, cele care pot fi proiectate din proprietățile semantice ale unităților lexicale, în acord cu diferite principii ale gramaticii universale (CHOMSKY 1986: 93)²²³.

²²² O variantă de traducere pentru acest modul al generativismului este *Teoria rolurilor tematice* (NICOLAE 2010: 105). Problema traducerii terminologiei generativiste în limba română nu e nici pe departe rezolvată. După cum am precizat deja, există variante de traducere diferite, în funcție de diversele școli de lingvistică (vezi, spre exemplu, București și Cluj). Negăsind întotdeauna o variantă de traducere în limba română sau nefiind convinsă că aceasta ar avea un grad suficient de ridicat de adecvare prin raportare la originalul englez, am preferat, uneori, să folosesc varianta engleză fără nicio traducere în română. Este o opțiune prin care am riscat un aspect mai puțin îngrijit al lucrării, dar care, pe de altă parte, are șanse mai mari de a nu denatura termenii generatiști utilizați/ integrați în anumite demonstrații sau explicații. În cazul de la care am pornit în redactarea acestei note, voi folosi în continuare varianta *Teoria θ* , inclusiv datorită faptului că este mai economică față de varianta românească.

²²³ Avem confirmarea, aici, că nu ne aflăm în prezența unei reale „convertiri” a generatiștilor. Deși combinațiile sintactice sunt determinate de proprietăți ale unităților lexicale, acestea din urmă nu sunt, totuși, primare.

Teoria θ aduce cu ea un întreg arsenal de termeni, totul fiind redefinit, sau cel puțin reexprimat în modalități noi. Astfel, proprietățile semantice atribuite de capurile grupurilor sunt numite *roluri tematice* (*θ -roles*). Condițiile care girează atribuirea corectă a rolurilor sunt reunite în *criteriul θ* . Grupurile nominale care cer θ -roluri sunt *argumente*, *non-argumentele* incluzând elemente expletive precum *there* în exemplul

There is a man in the room.

[Este un bărbat în cameră.]

θ -rolurile sunt atribuite numai elementelor în *A-poziii*²²⁴. A-pozitiile cărora li s-au atribuit θ -roluri sunt *θ -poziii*. Pe lângă aceste unități principale ale noii teorii, implicate în diferite combinații de cerere și atribuire de roluri în structuri argumentative, au fost postulate diferite condiții – precum *licensing*, *vizibilitate*, *case filters* – al căror rol este acela de a veghea ca toate combinațiile generate de unitățile lexicale să fie licite.

După noua reformulare a generativismului în termenii modulelor, condițiilor și principiilor la care ne-am referit mai sus, configurația teoriei s-ar putea rezuma prin următoarele idei principale: 1) nivelurile postulate în fazele anterioare se păstrează, acum într-o nouă formulare de genul: limba atribuie fiecărei expresii o structură $\Sigma = (D, S, P, L)$, acestea fiind reprezentările la nivelurile D-structure, S-structure, PF și LF; 2) sistemele de reguli sunt eliminate, ele fiind înlocuite, între D-structure și S-structure, cu regula generală Move- α , sau chiar Affect- α ; 3) D-structure este o reprezentare pură a θ -structure; 4) S-structure e derivat din D-structure prin Move- α , dar apare și alternativa: D-structure e abstras din S-structure prin Move- α ; 5) PF și LF sunt derivate prin Move- α din S-structure.

Deși aparent radicală, schimbarea intervenită în teoria transformațională nu e, de fapt, atât de profundă. Aceasta deoarece, așa cum spuneam mai sus, baza generatoare de combinații sintactice nu e cu adevărat unitatea lexicală cu proprietățile ei, sau este, dar doar prin raportare la principiile gramaticii universale. Câteva exemple din noua teorie pot susține această idee.

1) Principiul extins al proiecției (EPP), care vine să completeze principiul proiecției, aplicându-se la fiecare dintre cele patru niveluri de structurare, se referă la faptul că fiecare propoziție trebuie să aibă subiect (CHOMSKY 1986: 116. Vezi și HAEGEMAN 1991: 315). Chomsky pare să aprobe observația lui Rothstein (1983), conform căreia cele două fațete ale acestui principiu ar fi relaționate îndeaproape. Mai exact: un cap lexical poate fi conceput ca o *funcție lexicală* care este nesaturată (aproximativ [*roughly*] în sens fregean) dacă nu beneficiază de argumentele adecvate care să satisfacă θ -rolurile pe care le atribuie; prin comparație, o proiecție maximală (cu excepția celor care sunt cvasireferențiale: grupul

²²⁴ Chomsky diferențiază două tipuri de poziții în care grupurile nominale pot să apară. Prima clasă conține pozițiile cărora le sunt atribuite funcții gramaticale precum subiect și obiect. Acestea sunt numite *A-poziii* – un termen ce indică faptul că ele pot fi (dar nu sunt în mod obligatoriu) umplute cu argumente (elemente care cer un rol semantic). *A-pozitiile* sunt, deci, pozițiile în care roluri semantice precum agent, pacient ș.a. pot fi atribuite, deși depinde de alegerea unităților lexicale dacă ele sunt atribuite sau nu. *$\bar{A}$ -pozițiile*, în schimb, sunt poziții externe propozițiilor [*clauses*], care pot fi ocupate de operatori precum *who* [cine] (CHOMSKY 1986: 80).

nominal și propoziția [*clause*]) poate fi privită ca o *funcție sintactică*, nesaturată în absența subiectului. EPP ar fi, astfel, expresia principiului mai general că toate funcțiile trebuie să fie saturate (CHOMSKY 1986: 116)²²⁵.

În primul rând, din punct de vedere terminologic, utilizarea conceptului de *funcție* în fragmentul de mai sus este problematică. Cel puțin în prima ocurență, funcția lexicală – definită în termeni fregeeni – ar trebui să se refere la ocuparea unei poziții, determinate de anumite trăsături, de către un lexem sau altul din lexicon, orice lexem care ar corespunde trăsăturilor specificate pentru poziția respectivă. Conceptul de „funcție”, în acest sens, nu ar trebui, așadar, să implice combinația lexemului cu alte unități lexicale care să intre în relații semantice sau de alt tip cu ceea ce se estimează aici ca fiind capul unui grup. De asemenea, utilizarea unui concept logic atât de specific nu face decât să inducă o și mai mare confuzie în ceea ce privește relațiile dintre componentul sintactic și cel semantic, mediate, iată, acum, de unul logic. Nu putem construi structuri combinatorice care să reprezinte propoziții, fie ele și abstracte, dintr-o limbă naturală, pe un fundament preluat din domeniul logicii.

Chiar dacă asimilarea funcției fregeene cu cea lexicală din generativism ar fi fost corectă în sensul menționat mai sus, această apropiere este, din punct de vedere integralist, una ilicită, dat fiind că nu e adecvată postularea unei funcții definite prin niște trăsături care apoi să reclame un lexem sau altul. În integralism, lexemele sunt primare în unitatea lor intrinsecă dintre semnificat și semnificant. Observându-se valabilitatea, în interiorul generativismului, a principiului extins al proiecției, se remarcă faptul că reprezentarea sa prin cele două tipuri de funcții menționate mai sus poate produce confuzii în vizualizarea corectă a întregului cadru teoretic.

În al doilea rând, dincolo de opțiunile terminologice, asocierea dintre cele două tipuri de combinații, la nivel lexical și sintactic, nu lasă nicio urmă de îndoială în privința criteriului în baza căruia acestea au fost concepute. Astfel, structurările primare sunt cele sintactice, categoriale. Deși conținute în unitățile lexicale, ele sunt cele care determină combinațiile în care acestea intră, fără vreun criteriu semantic, sau cel puțin fără ca acesta să fie primar.

2) D-structure fiind o pură reprezentare a structurii θ , se presupune că unitățile lexicale apar la acest nivel într-o formă redusă, lipsită de elementele flexionale care nu afectează marcarea θ și nu intră în s-selecție. O formă derivată precum *destruction* [distrugere] va apărea ca atare în D-structure, dat fiind că poate fi capul unui grup de genul *the destruction of the city* [distrugerea orașului], dar inflexiune verbală de genul acord, pasiv și altele nu apare la acest nivel, respectivele trăsături nefiind implicate în determinarea structurii θ . D-structure de la baza propoziției *John was killed* [John a fost ucis.] ar fi (CHOMSKY 1986: 157):

---

²²⁵ *Proiecția maximală* este unul dintre conceptele de bază din teoria X-bar, un alt modul al gramaticii generative din această perioadă. Fiecare categorie lexicală X (X = N, V, A, P) este capul unei categorii X' (X-bar) care constă în X și complementele sale. X' este proiecția lui X. Se presupune existența unei alte proiecții, X'', proiecția maximală a lui X, constând în X' și un specificator [*specifier*] al lui X', unde specificatorul lui N' este determinantul (DET: articole, cuantificatori, grupuri nominale posesive) (CHOMSKY 1986: 160).

[_{NP} e] INFL be [_{VP} [_V kill][_{NP} John]]

O regulă de afixare adaugă acestei structuri morfemul de pasivizare *-en*, care își va asuma forma fonetică la nivelul componentului PF. Morfemul de pasiv având capacitatea de a absorbi cazul, va urma o aplicare a regulii Move- α , pentru a nu viola filtrul cazual. Apoi, în urma aplicării unei reguli de acord, elementul AGR din INFL va potrivi trăsăturile subiectului derivat, iar o regulă sintactică ulterioară va atribui aceste trăsături verbului (CHOMSKY 1986: 157)²²⁶.

Avem aici un exemplu clar ce ilustrează faptul că, deși D-structure are acum ca sursă unitatea lexicală, proprietățile semantice ale acesteia nu pot fi considerate ca primare în procesul de generare a combinațiilor dintre lexeme. Chiar dacă Chomsky a renunțat la arsenalul de reguli care stăteau la baza D-structure, unitățile lexicale emerg în niște poziții sintactice care sunt *deja* acolo, sunt primare în raport cu respectivele unități. Altfel, de ce nu ar fi posibil ca anumite construcții, precum cele pasive, să fie generate direct, pe baza proprietăților intrinsece ale unităților lexicale? Despre acest lucru nu se va putea vorbi, însă, înainte ca generatiștii să se hotărască să renunțe total la conceptele de „structură de adâncime” și „structură de suprafață”. În încercările perpetue de înnoire a teoriei și de rezolvare a problemelor puse de diferite idiomuri, se va ajunge, în final, probabil, și la această soluție. Pentru moment, însă, nu se pune încă problema unei asemenea transformări.

3) Pe lângă concepția clasică potrivit căreia D-structure, prin reguli de transformare, generează S-structure, a apărut alternativa în care S-structure e structura primară din care D-structure este abstrasă. Chomsky afirmă că e posibil să existe diferențe empirice între aceste abordări. În final, însă, ele pot fi considerate drept „formulări echivalente” (CHOMSKY 1986: 156). Se pune întrebarea dacă suntem în prezența unei simple convenții metodologice sau, de fapt, e posibil ca S-structure să fie concepută ca fiind generată inițial, urmând, de data aceasta ca o procedură științifică, analitică, abstragerea lui D-structure pentru ca, prin acest procedeu, să se identifice structurile sintactice primare, în sensul de universale, din toate idiomurile. Abstragerea ar fi realizată prin Move- α [Mișcarea/Deplasarea- α], deci tot o regulă sintactică.

4) O ultimă observație se referă la faptul că modulele gramaticii universale, cu valori și parametri ficși, sunt cele care atribuie fiecărei expresii structura (D, S, P, L). Modulele respective girează combinații de reguli sintactice, în principal, acesta fiind un argument în plus pentru primaritatea regulilor sintactice în fața celor semantice.

Fără a putea face abstracție de toate observațiile de mai sus, care infirmă o schimbare majoră, fundamentală, în teoria generativistă, este corect să observăm eforturile care au fost făcute în încercarea de a integra, într-un mod cât mai adecvat și mai credibil, componentul semantic în modelul universal de structurare a limbajului uman. Este remarcabil faptul că s-a recunoscut, implicit, imposibilitatea de a mai ignora acest component, chiar dacă, pentru

---

²²⁶ AGR = agreement = acord; INFL = inflection = flexiune.

moment, nu s-a găsit cea mai bună soluție pentru integrarea lui în/combinarea lui cu gramatica universală.

Înainte de a trece la dezvoltările ce apar în programul minimalist, trebuie explicat de ce, dintre toate sub-teoriile etapei modulare, ne ocupăm aici doar de teoria θ . Am pornit de la ideea, aproape de la convingerea, că teoria θ reprezintă modulul central al acestei etape a generativismului. Se anunțase deja această posibilitate în *Knowledge of Language* – într-un fragment pe care l-am utilizat chiar în debutul subcapitolului prezent: în loc să se considere combinațiile sintactice ca bază a nivelurilor de structurare a unei limbi, această bază ar fi fost reprezentată de trăsăturile unităților lexicale – o posibilitate indusă de decretarea gramaticii universale ca sistem virtual liber de reguli, reprezentările de la diferite niveluri fiind proiectate din proprietățile *semantic* ale unităților lexicale.

Este, probabil, afirmația care duce generativismul cel mai aproape de transformarea sa într-o teorie semantică sau de situația în care componentul semantic ar fi echivalent cu cel sintactic. Partea a doua a afirmației – astfel încât să fie în acord cu diferitele principii ale gramaticii universale, cu setul lor de parametri – reprezintă, însă, pasul cu care generativismul trece pe lângă această transformare. Virtualul moment de cotitură al teoriei e oglindit și în cartea Liliane Haegeman. În chiar primul capitol al consistentului său volum, se stabilește că „proprietățile lexicale ale cuvintelor, constituenții de bază ai propoziției, determină într-o mare măsură compoziția și structura propoziției”. În capitolul 2, secțiunea a șasea, se discută, însă, „ideea că trăsăturile sintactice, mai degrabă decât categoriile lexicale, sunt unitățile primare din punct de vedere sintactic” (HAEGEMAN 1991: 73). Principiile teoriei θ sunt înlocuite cu teoria X-bar, susținută de relațiile structurale de *c-command* și *government*. Teoria X-bar a reprezentat o schemă de proiecție uniformă, dezvoltată pentru toate categoriile de tip grup – grupurile reprezentând proiecții structurate ierarhic ale capurilor lor. Avantajul teoriei X-bar ar consta, în bună tradiție generativă, în posibilitatea de a identifica trăsăturile comune diferitelor tipuri de grupuri (HAEGEMAN 1991: 134).

Teoria θ rămâne, deci, unul dintre modulele specifice acestei etape, singurul axat pe relațiile semantice instituite între unitățile lexicale. Oricum, pentru capitolul de față, care tratează modalitățile în care conținutul semantic este abordat în generativism, teoria θ este modulul cel mai relevant pentru deschiderile, dar și pentru limitele acestei importante doctrine lingvistice.

3.3.5. Programul minimalist și dincolo de el – teoria optimală

Un volum de sinteză și analiză a etapei elaborate la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 a apărut în 1995. Volumul, intitulat chiar *Programul minimalist*, debutează cu o largă secțiune în care etapele precedente ale teoriei sunt prezentate în evoluția lor, indicându-se elementele la care s-a renunțat, ca și cele care au suferit transformări. Urmează, apoi,

programul minimalist cu trăsăturile sale esențiale, pentru ca, în ultimul capitol, acesta să fie deja depășit spre – sau cel puțin completat cu – o nouă etapă generativistă: teoria optimală.

Dacă ne întrebăm, însă, alături de un comentator al generativismului: *ce e minimal în programul minimalist?* ne aflăm, se pare, în fața unui paradox. Pe de o parte, intenția de la baza programului este, explicit – iar titlul lui e cea mai bună dovadă – aceea de a reduce „la minimum” numărul componentelor din gramatica universală menită a explica existența, achiziția și folosirea limbajului de către oameni în general. În *Introducerea* volumului, de altfel, ilustrând o constatare cu putere de principiu („Ce pare rezonabil azi e posibil să ia o cu totul altă formă mâine” (CHOMSKY 1995: 10).²²⁷), Chomsky însuși face un inventar al conceptelor și principiilor considerate ca fundamentale într-un capitol, dar confruntate și eliminate în cele care urmează. Se renunță, în această fază, la elemente esențiale, suport al întregului sistem al teoriei în etapele ei anterioare și, mai mult, la elemente ce făceau diferența față de alte teorii lingvistice, în primul rând față de mult criticatul structuralism. Pe de altă parte, legile și regulile noului sistem sunt exprimate într-un mod atât de complicat și formalizat, încât e dificil (dacă nu înspăimântător) de crezut că ele ar reprezenta sublimarea (chiar și numai a) mecanismelor procesului lingvistic uman.

3.3.5.1. Limbajul uman într-o nouă prezentare

În deplin acord, se pare, cu coordonatele *programului minimalist*, componentele limbajului uman sunt reduse, în faza curentă, la două, majore: sistemul computațional (CHL) și lexiconul, acesta într-o varietate limitată. Primul component generează forma descrierilor structurale (SD) – în programul *principii și parametri*, descrierile structurale încă mai aveau forma (π , λ , δ , σ) și reprezentau *phrase markers* extrași din nivelurile PF, LF, *D-structure* și *S-structure*. Lexiconul specifică unitățile care intră în sistemul computațional, cu proprietățile lor idiosincratice. Rolul CHL este acela de a utiliza aceste elemente pentru a genera derivări și descrieri structurale. Diferența este că descrierile structurale au acum o formă simplificată: cele patru niveluri de derivare din fazele anterioare nu mai există, fiind înlocuite de nivelurile de interfață A-P, C-I. Gramatica universală ar trebui să specifice: proprietățile descrierilor structurale și ale unităților simbolice care intră în ele, în particular nivelurile de interfață (A-P, C-I), elementele care constituie aceste niveluri și computațiile prin care ele sunt construite. Un design deosebit de simplu al limbajului ar considera nivelurile de interfață (conceptual

---

²²⁷ Inventarul de concepte și principii la care se va renunța în acest volum este impresionant nu doar prin număr, ci mai ales prin „greutatea” lor pentru faze anterioare ale teoriei, idei de bază din Teoria Standard Extinsă, adoptate în faza principii și parametri (P&P): *D-structure*, *S-structure*, government, Principiul Proiecției și Criteriul- θ , alte condiții aplicabile la *D-structure* și *S-structure*, Principiul Categoriilor Goale, teoria X-bar în general, operația Move α , ipoteza split-I și altele.

necesare) ca unice niveluri – presupunerea va fi parte a programului minimal ce se dorește a fi explorat în toate posibilitățile lui²²⁸.

Pentru unitățile lexicale vor trebui specificate în lexicon numai proprietățile lor idiosincratice – deja din faza *principii și parametri* acest lucru devine clar și, probabil, nu se va mai schimba – cel puțin ca principiu. Aceste proprietăți ar include o reprezentare a formei fonologice a fiecărei unități, o specificare a categoriei sintactice și caracteristicile sale semantice.

Așadar: regulile de diferite tipuri sunt înlocuite de sistemul computațional, iar în loc de cele patru niveluri clasice avem două niveluri de interfață. Se pare că singurul element care rămâne constant în noul model este setul de unități lexicale, cu proprietățile lor idiosincratice.

3.3.5.2. Selecție categorială/selecție semantică – variantă revizuită

Relația dintre cele două tipuri de selecție este privită și „revizuită” din perspectiva procesului de achiziție a limbajului. În faza modulară a generativismului, când teoria θ avea un rol important în schema generală a limbajului, subcategorizarea (c-selecția) era privită ca derivând din proprietățile lexicale (s-selecție). Pesetsky (1982) afirmă și argumentează că această variantă este cea adevărată. Comparând categoriile de genul NP, CP cu cele rezultate din teoria θ (agent, pacient, scop etc.), Pesetsky le creditează pe cele din urmă cu caracteristica de *întâietate epistemică* (s. a.). Ele par a fi aplicate de către cel care învață o limbă pentru a obține o analiză preliminară, *prelingvistică* (de data aceasta, sublinierea îmi aparține și consider că este suficientă pentru a aduce aminte că, din punct de vedere integralist, și nu numai, o constituire prelingvistică a „lunii” nu există pentru ființele umane) a unui ansamblu de date, asigurând, astfel, baza de evoluție dinspre starea inițială a limbajului spre cea stabilă. O concepție tentantă, comentează Chomsky, dar neconvingătoare. Deși este de acord că elementele c-selecției nu au prioritate epistemică, nu e deloc clar, spune el, că acelea ale s-selecției ar beneficia de acest statut, și aceasta deoarece, cu toate că noțiunea „agent al acțiunii” e probabil la dispoziția copilului înainte ca el să posede o cunoaștere sintactică, nu e clar deloc că noțiunea θ „agent al propoziției” este. Înainte de a ști ceva despre sintaxa limbii lui (în afară de ceea ce îi este furnizat de către gramatica universală), poate copilul să determine care parte a propoziției constituie agentul?²²⁹ Dat fiind că informația i se

²²⁸ Am evidențiat aici, în câteva rânduri, trecerea de la un model lingvistic la altul. În volumul *Programul minimalist*, această schimbare se realizează pe zeci de pagini. Dacă primul model (vezi p. 6–7, 20, 35) este o restatuaire a modelului gramaticii universale așa cum fusese ea conceptualizată în faza precedentă a teoriei, al doilea reprezintă programul minimalist în dimensiunile (componentele) sale esențiale (vezi p. 167–170), ca și modelul de pornire pentru teoria optimală.

²²⁹ Un copil care își învață propria limbă nu va avea nevoie să determine care este agentul acțiunii într-o propoziție. El nu are nevoie de o cunoaștere reflexivă a sintaxei limbii sale – este posibil ca pe aceasta să nu o dobândească niciodată – fapt ce nu îl va împiedica să își folosească propria limbă fără probleme (grave) de comunicare. Dacă vorbim despre o cunoaștere nereflexivă a sintaxei, desigur că ea se găsește în competența vorbitorului naiv, pusă în uz în momentul formării propozițiilor. Lingvistul/ Gramaticianul este cel care are

prezintă în propoziții, nu în unități de vocabular separate, copilul ia contact, în același timp, cu proprietăți ce țin de c-selecție și de s-selecție. Argumente sunt oferite de Grimshaw (1981), care arată, spre exemplu, că limbile au substantive ce se referă la acțiuni (*destruction*) și verbe care nu se referă la acțiuni (*to be*). Chomsky își revizuieste opinia în această privință, susținând acum că din unitățile lexicale nu pot fi eliminate complet specificările sintactice, în favoarea celor semantice. Deși mare parte din c-selecție rezultă din s-selecție, există un reziduu sintactic formalizabil, în termenii lui Pesetsky, ca *proprietăți cazuale* idiosincratice²³⁰.

Din punct de vedere integralist, prima variantă discutată aici (sub 3.3.4.2.) a raportului dintre c-selecție și s-selecție pare mai adecvată. Sunt puse în discuție potențialitățile combinatorice pe care fiecare unitate lexicală le deține și pe care vorbitorul le pune în uz în momentul vorbirii. În generativism, deci, întrebarea este dacă, în momentul combinării a două unități de vocabular, vorbitorul realizează între acestea (mai întâi) o relație sintactică (de tipul: dacă avem un grup verbal, este de așteptat că acesta va selecta în primul rând un grup nominal) sau una de tip semantic – în înțelegerea teoriei θ (dacă avem o acțiune, unitatea de vocabular care o reprezintă va selecta un agent și, eventual, un pacient sau un scop).

În viziune integralistă, ambele tipuri de relații sunt determinate de trăsăturile lexicale ale cuvintelor. Mai exact, realizăm în primul rând combinația între, de exemplu, *a mânca* și *ceva*, din ea decurgând apoi relațiile între agent și pacient, pe de o parte, între grup verbal și grup nominal, pe de altă parte. Evident, în competența vorbitorilor, ele există și se manifestă simultan. Vorbind despre formarea propozițiilor, ne aflăm la palierul competenței expresive, iar aceasta nu reprezintă capacitatea vorbitorului de a combina, din punct de vedere gramatical, unități ale limbii (mai exact, nu doar această capacitate). Procesul e mult mai complex și implică atât competența *gramaticală*, cât și competența *lexicală* (cunoașterea lexicului și a procedeeleor lexicale, *ca și a combinațiilor permise sau cerute din punct de vedere lexical* – s. m.), competența *elocuțională*, cunoașterea intuitivă a principiilor gândirii, cunoașterea „lucrurilor” (adică a realității extralingvistice), cunoașterea textelor etc. (COȘERIU 1971/1978: 131).

Un alt argument pentru această interpretare vine din felul în care Coșeriu definește noțiunea de *gramatică*. Aspectul care intră în discuție aici este cel cuprins sub denumirea de „gramatică-obiect” sau GRAMATICA₁: „tehnică liberă și de validitate generală (adică necondiționată din punct de vedere situațional), corespunzând unei limbi determinate, care se pune în operă în vorbirea despre „realitatea” *deja organizată prin intermediul „cuvintelor” acelei limbi* (s. m.) (=gramatica așa cum este ea dată în limbajul însuși)” (COȘERIU

---

nevoie să reflexivizeze această cunoaștere, transformând *cognitia clara distincta inadecvata* în *cognitia clara adecvata*; de existența ei ca atare în competența vorbitorului nu e cazul să ne îndoim – sarcina lingvistului este tocmai aceea de a o identifica și a o descrie exact așa cum există ea, fără a fi nevoit să elaboreze ipoteze despre existența ei sau primaritatea în raport cu alte tipuri de competență.

²³⁰ Toată această discuție este desfășurată în primul capitol al volumului, cel care pune în discuție etapa *principii și parametri* (p. 31–33).

1971/1978: 130)²³¹. În concluzie, combinațiilor lexicale determinate de reprezentarea realității extralingvistice în acord cu o limbă dată și de cunoașterea lucrurilor vin să li se adauge combinațiile gramaticale specifice fiecărei limbi în parte, o „codificare” a trăsăturilor instituite deja semantic. Nu se poate spune că *a mânca* se combină cu *mere* pentru că *a mânca*, fiind verb, cere un grup nominal; e în logica limbii – și a lucrurilor – ca o acțiune să se combine cu un cuvânt ce reprezintă „substanță, materie”, această combinație luând, apoi, o formă gramaticală. În competența vorbitorilor, variatele tipuri de asocieri sunt imposibil de diferențiat.

Evident, nu toate verbele exprimă acțiuni și nu toate substantivele reprezintă materie. Am văzut, mai sus, că Chomsky însuși lua în calcul exemple de tipul lui *a fi*, care, deși verb, nu exprimă o acțiune și a lui *distrugere*, care, deși substantiv, exprimă o acțiune. Este vorba însă, aici, de o configurare paradigmatică specifică fiecărei unități de vocabular. Nu este treaba gramaticii idiomatice să treacă peste această configurare și să efectueze o asociere a vocabulelor *a distruge* și *distrugere*, doar pentru că ambele reprezintă o acțiune, un proces. Nu spunem nici că acest lucru nu este posibil, dar el va fi făcut, eventual, într-o gramatică designațională, pentru că baza în care asocierea dintre cele două cuvinte se face se găsește în extralingvistic, în designațional, deci problema va trebui rezolvată în cadrul unei gramatici designaționale.

3.3.5.3. Reguli și transformări – o nouă conformație

Chiar dacă acest subcapitol se referă doar indirect la formalizarea conținutului semantic, el își găsește locul la acest moment al lucrării din mai multe motive. Pe de o parte, noua formă pe care sistemul de reguli și transformări o ia în generativism reprezintă o schimbare radicală în întregul sistem al teoriei. Se renunță, cum spuneam mai sus, la elementele care făceau diferența între această teorie lingvistică și celelalte - în special structuralismul. Pe de altă parte, transformarea care are loc aici are un impact decisiv asupra felului în care conținutul semantic este abordat. Știam, în etapa *principii și parametri*, că trăsăturile unităților lexicale sunt cartate direct la nivelul *D-structure*, urmând, conform principiului proiecției, a fi reprezentate la fiecare nivel care urma.

Din acest punct de vedere, totul este, într-adevăr, „minimalizat”. În fazele anterioare ale teoriei, schema generală a limbajului presupunea existența unui sistem computațional care extrăgea unitățile lexematice din vocabular și le plasa la nivelul *D-structure* – un nivel intern de interfață între lexicon și sistemul computațional. Condiția numită *Satisfy* selecta o arie de unități din lexicon, prezentându-le într-o formă care să satisfacă condițiile teoriei *X-bar*. La nivelul *D-structure* se aplicau anumite principii ale gramaticii universale (principiul proiecției și criteriul θ). Procedura computațională cartează structura prezentă la *D-structure* în nivelul

²³¹ Coșeriu făcea, de asemenea, precizarea că vorbitorul naiv are, în cunoașterea sa tehnică, nu doar semne, ci și procedee, ele fiind puse în uz împreună, în cadrul actelor de vorbire (COȘERIU 1988/1992: 270).

imediat superior, *S-structure*, apoi o direcționează spre PF (forma fonologică) și LF (forma logică), în mod independent (CHOMSKY 1995: 186–187)²³².

La momentul programului minimalist, Chomsky consideră această structură ca fiind prea complicată, afirmând că ideal ar fi ca sistemul computațional să extragă din lexicon unități din care să formeze derivații în acord cu regulile teoriei *X-bar*. Fiecare derivare ar determina o expresie lingvistică, o descriere structurală, conținând o pereche (π, λ) [descrierea structurală nu se mai caracterizează, deci, prin succesiunea $(\pi, \lambda, \delta, \sigma)$] care să satisfacă condițiile de interfață. În mod ideal, spune el, la aceasta ar trebui să se rezume totul [*that would be the end of the story*]: fiecare expresie lingvistică e realizarea optimală a condițiilor de interfață exprimate în termeni elementari (conexiuni în lanț, relații locale *X-bar*) (CHOMSKY 1995: 186–187). Câteva pagini mai târziu: „D-structure dispare, împreună cu problemele pe care le-a cauzat” (CHOMSKY 1995: 189)²³³. Condițiile care se presupuneau a fi satisfăcute la acest nivel sunt înlocuite de o teorie a transformărilor generalizate pentru acces lexical.

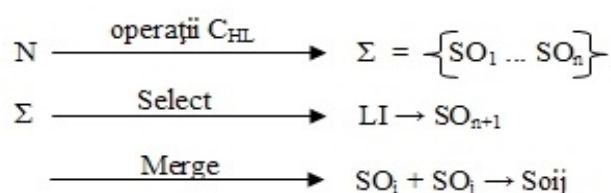
În ce privește *S-structure* – „un alt nivel care are doar o motivație internă teoriei” generative – Chomsky își dorește să îl poată elimina și poate face acest lucru, ca și în cazul *D-structure*, dacă dovedește că nu există condiții și principii aplicabile la fosta structură de suprafață. Nu vom fi surprinși să citim la pagina 194: „Toate condițiile sunt condiții de interfață; iar o expresie lingvistică este realizarea optimală a acestor condiții de interfață”. Evident, nu mai vorbim aici de interfețe interne, ci de cele două niveluri ce vor reprezenta, de acum înainte, interfața dintre limbaj și alte sisteme ale minții/creierului (A – P) și (C – I), nivelurile PF și LF. O reprezentare π , constituită în termenii unei fonetici universale, este prezentată nivelului de performanță A – P. Pentru a fi interpretată la acest nivel, π trebuie să fie constituită în întregime din obiecte PF *legitimate*, adică elemente care au o interpretare uniformă, independentă de limbă, la nivelul de interfață. π satisface astfel condiția interpretării complete [*Full Interpretation* – FI] – numită condiție de convergență. Dacă π satisface FI, derivarea D care a format-o converge la PF; dacă nu, ea eșuează. Aceeași condiție de convergență trebuie să fie satisfăcută de către reprezentarea λ , care trebuie să conștie în întregime din obiecte legitime. Rezumarea acestui nou model se face în termeni foarte categorici, care dau impresia că nimic nu mai e de schimbat în noua variantă a teoriei: „Expresiilor li se atribuie interpretări de către sistemele de performanță în care limba este incorporată: punct.”²³⁴

²³² Evident, în acest loc, Chomsky nu face decât să reia încă o dată multiplele prezentări ale modelului în formula incluzând D-structure și S-structure, multe dintre ele apărând în volumul *Knowledge of Language*, dar și în alte referințe care prezentau modelul, de fiecare dată cu mici modificări, dar în linii mari în această formă.

²³³ Printre problemele cauzate de către *D-structure*, Chomsky se referă la faptul că unele expresii sunt interpretabile la LF, dar nu la *D-structure*, o situație neconcordanță cu modelul gramaticii universale, de vreme ce unitățile lexicale erau introduse și primeau interpretare la acest nivel.

²³⁴ Prezentarea noului model (cu eliminarea *D-structure* și *S-structure* în urma proceselor prin care s-a dovedit că nu există nicio condiție care să funcționeze la aceste niveluri) se face în *Programul minimalist*, la p. 194. În

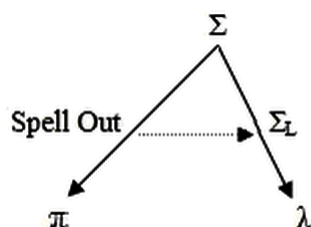
Iată, într-o interpretare proprie, cum ar arăta structura lingvisticii generative după noile transformări, incluzându-le pe cele adoptate la finalul programului minimalist. Am realizat schemele de mai jos în concordanță cu descrierea modelului generativ realizată în ultimul capitol al volumului *Programul minimalist (Categorii și transformări)*, subcapitolul 4.2.1. *Componentul computațional* (p. 225–229). Dacă ele redau corect modelul în faza lui descrisă în paginile indicate, rămâne de văzut. Am considerat, însă, că o reprezentare schematică de acest gen poate ajuta înțelegerea complicatelor (deși minimelelor) relații prin care se realizează vorbirea.

Schema 10

Programul minimalist. Componentul computațional

În *Schema 10*, N reprezintă conceptul de *numerație*, un areal din care sunt extrase unitățile lexicale utilizate în propoziții. La capătul celălalt al săgeții se află o derivație care a atins stadiul Σ – incluzând un set de obiecte sintactice. Operațiile *Selectare* [*Select*] și *Combinare* [*Merge*], subsumate componentului C_{HL} , sunt operații care fac parte din acest component. Rolul operației *Select* este acela de a alege o unitate lexicală LI din numerație, reducând indexul acesteia cu 1 și de a introduce respectivul lexem în derivație ca SO_{n+1} . La interfața LF, Σ poate fi interpretat numai dacă este constituit dintr-un singur obiect sintactic. C_{HL} include, deci, o a doua operație, *Merge*, al cărei rol este acela de a combina obiectele sintactice deja formate. Operațiile *Select* și *Merge* – sau, poate, echivalente destul de apropiate ale lor – sunt văzute de către Chomsky ca niște componente absolut necesare oricărei teorii a limbilor naturale.

Schema 11

Operațiunea Spell-Out

---

ultimul capitol al acestui volum, însă, vedem că lucrurile nu sunt nici pe departe atât de categorice și că schimbări destul de importante continuă să apară în interiorul modelului generativist.

Schema 11 se referă la faza Σ a derivației. Pe parcursul computației către LF, se presupune că intervine o operație numită *Spell-Out* care îndepărtează din Σ acele trăsături relevante numai pentru π , lăsând în urmă un „reziduu” lexical, Σ_L , cartat la λ prin operații de tipul celor utilizate pentru a forma Σ . După aceste operații, Σ va fi cartat la π prin operații care nu sunt specifice computației $N \rightarrow \lambda$.

Această nouă fază a teoriei, care redefinește unele noțiuni, rează etapele de transformare și rescrie regulile, introduce, de asemenea, un concept nou, de mare interes, acela de numerație, tratat în subcapitolul următor.

3.3.5.4. Conceptul de numerație

i. Definirea și interpretarea conceptului

Fragmentul care urmează descrie și lămurește (sau cel puțin se presupune că ar trebui să o facă), în linii mari, conceptul de *numerație*:

„O expresie lingvistică (π, λ) aparținând L satisface condițiile de *output* la interfețele PF și LF. Dincolo de acest fapt, π și λ trebuie să fie *compatibile*: nu e cazul ca orice sunet să poată însemna orice. În particular, π și λ trebuie să se bazeze pe aceleași alegeri lexice. Putem, deci, să ne gândim la C_{HL} ca la un component care cartază un areal A de alegeri lexice la perechea (π, λ) . Ce este A? El trebuie să indice, cel puțin, care sunt alegerile lexice și de câte ori fiecare unitate este selectată de către C_{HL} în procesul de formare a (π, λ) . Să luăm *numerația* ca fiind un set de perechi (LI, i) , unde LI este o unitate a lexiconului, iar i este indexul ei, înțeles ca numărul de selectări ale LI. Considerăm A cel puțin o numerație N; C_{HL} cartază N la (π, λ) . Procedura C_{HL} selectează o unitate din N și îi reduce indexul cu 1, performând, apoi, computațiile permisibile. O computație construită de către C_{HL} nu contează deloc ca derivație, ca să nu mai vorbim de o derivație convergentă, decât dacă toți indicii sunt reduși la 0” (CHOMSKY 1995: 225).

Ca orice alt concept împrumutat din matematică sau logică în teorii ale limbajului/ale limbilor naturale, numerația e greu de asimilat și de înțeles, în ciuda eforturilor explicative făcute în programul minimalist. Încerc mai jos o „traducere” a trăsăturilor despre care se presupune că ar trebui să clarifice acest concept. C_{HL} este mecanismul computațional care cartază aria unităților lexice alese (A). Numerația reprezintă setul de unități lexice, cu specificarea că fiecare unitate poate să apară de mai multe ori. Raportat la o realitate ce se cere exprimată, numerația este setul de unități lexice/obiecte/conținuturi mentale (e vorba, aici, de o simplă imprecizie, sau, într-adevăr, conceptul ar trebui să acopere toate aceste posibilități?) ale acelei realități, fiecare unitate fiind selectată de un număr de ori corespunzător numărului „obiectelor” despre care se vorbește. Această interpretare este susținută de ideea că indexul i este redus cu 1 la fiecare selectare, computația neputând fi considerată deloc ca derivație (deci, nu poate avea vreo pretenție de convergență), decât dacă

toți indicii sunt reduși la 0 – adică dacă toate „obiectele” care se cereau exprimate au fost exprimate.

În speranța de a lămuri acest algoritm, apelez, pentru o etapă ulterioară de interpretare, la diferențieri realizate în integralism. Astfel, unitățile LI selectate ar corespunde unităților designaționale (obiectul/starea de lucruri aparținând extralingvisticului sau obiectul/starea de lucruri gândit(ă)). Presupunem că vrem să descriem o stare de lucruri, de exemplu niște obiecte dintr-o cameră. Dacă există mai mulți reprezentanți ai aceleiași clase de obiecte, fiecare dintre ei va fi introdus pe rând în schema computațională. Ulterior, obiectele vor fi recunoscute ca fiind desemnate prin aceeași unitate lexicală și vor fi însumate prin aplicarea categoriei pluralului, spre exemplu. Dacă înțelegerea mea este corectă, schema pe care am prezentat-o aici reprezintă încă o instanțiere a conținutului semantic așa cum este el conceput din punct de vedere generativist: indistinct (unitățile de conținut corespunzând designației – de cele mai multe ori – sau sensului).

Putem încerca acum o paralelă cu un principiu care, în viziune coșeriană, ar caracteriza generativismul în ansamblul său: atomismul²³⁵. Prin contrast, conceptul de *aprehensio indivisibilium* corespunde, în integralism, percepției unitare a unei stări de lucruri și abordării unui fapt în baza principiului *sistemului de fapte*, al *contextului* sau al *structurii*.²³⁶ Tot așa cum cercetarea unui fapt individual se face prin raportare la context, la sistemul de fapte, un fapt ce se cere exprimat, un obiect individual, să spunem, nu se poate doar atașa unui ansamblu de alte fapte de aceeași natură pentru ca apoi, toate împreună, să formeze clasa obiectelor exprimate într-o propoziție. Procedând astfel, se ignoră contextul în care sau perspectiva din care este prezentat acel obiect de către vorbitor, structurile clare și ermetice ale propozițiilor așa cum sunt ele descrise în generativism, nelăsând loc unei reveniri, precizări, nuanțări ulterioare. În ceea ce privește reducerea indecșilor până la 0, această operațiune reprezintă expresia formalizată a unui truism de genul: tot ce se vrea a se spune trebuie spus: toate unitățile designaționale care trebuie exprimate trebuie cuprinse în computație, epuizarea lor numerică reprezentând comunicarea completă.

---

²³⁵ Caracterizarea unei teorii lingvistice ca pozitivistă sau antipozitivistă nu poate fi considerată absolută. Pozitivismul și antipozitivismul se constituie ca ansambluri de idei ce se opun unul celuilalt. „... aceste principii sunt mai degrabă implicite decât explicite. În plus, este vorba de o ideologie care apare clar configurată doar din punctul de vedere al reacției împotriva ei, fiind delimitată negativ de către aceeași reacție ce reprezintă „antiteza” sa. [...] Același lucru se poate spune despre antipozitivism. Principiile contrare pozitivismului constituie mai curând unitatea „difuză”, baza generică și implicită a noii lingvistici ...” (COȘERIU 1973/2000: 57).

²³⁶ „În loc de a începe cu faptul individual pentru a ajunge la sistem, ca ansamblu ordonat de fapte particulare, în loc de a stabili și a deduce din faptul individual structurile și contextele în care acesta se integrează, cercetarea antipozitivistă procedează în sens exact invers: începe cu sistemul de fapte, cu structuri sau contexte, pentru a ajunge la elementele sale constitutive. Chiar pentru a stabili ceea ce este specific fiecărui fapt individual în particularitatea sa, în studiul antipozitivist se pornește de la sistemul de relații care îl determină. Se consideră deci că faptul individual este determinat de poziția pe care o ocupă într-o structură sau într-un context și că el poate fi cunoscut ca atare doar plecând de la ansamblul conexiunilor sale cu alte fapte, de la relațiile structurale care îl delimitează și îl caracterizează” (COȘERIU 1973/2000: 43).

Interpretarea atomistă pe care o asociem acestei noi forme a teoriei poate fi susținută și de operațiunile presupuse a se întâmpla ulterior. Continui prezentarea demersului generativist: când N este redusă la 0, computația poate să continue. S (propoziția) formată în acest fel este o derivație care converge dacă elementele ei satisfac principiul FI (*full interpretation* – interpretare completă). Derivațiile convergente admisibile sunt selectate pe considerații de economie. Dată fiind numerația N , operațiile computaționale construiesc recursiv *obiecte sintactice* din unități ale lui N plus unități sintactice gata formate (CHOMSKY 1995: 225–6). Se observă similaritatea construcției recursive cu cea promovată drept concepție novatoare în volumul *Syntactic Structures*, unde această idee, exprimată în alți termeni, era utilizată drept argument pentru capacitatea unui vorbitor de limba engleză de a produce și înțelege ocurențe noi și de a respinge unele secvențe ca neapartinând limbii. Aceste ocurențe nu sunt înșirui de elemente simple, ci limba are mijloacele de a furniza vorbitorului combinații de genul $a + S_1 + b$. Între a și b există o dependență și putem selecta ca S_1 o altă secvență care să conțină $c + S_2 + d$, un proces repetabil, teoretic, la infinit (CHOMSKY 1957/1966: 22–23).

ii. Reprezentări ale proprietăților lexicale

Condiția *inclusiveness*²³⁷ precizează că obiectele sintactice sunt rearanjări ale proprietăților unităților lexicale din care acestea din urmă sunt constituite. Ne amintim că relațiile dintre proprietățile lexicale și reprezentările sintactice era cuprinsă, în faza *principii și parametri*, în principiul proiecției (**Informația lexicală este reprezentată sintactic.**) – principiu ce rezumă ideea că informația lexicală determină, într-o mare măsură, structura sintactică (vezi, spre exemplu, CHOMSKY 1995: 10 și HAEGEMAN 1991: 47). Dacă ne întrebăm care ar fi relația dintre cele două formulări, trebuie să observăm, în primul rând, că Chomsky se dezice, în această etapă, de principiul proiecției („... presupunem că nu există condiții care să relaționeze proprietățile lexicale și nivelurile de interfață, precum principiul proiecției” [CHOMSKY 1995: 220]). Anularea acestui principiu vizează ideea că proprietățile lexicale ar fi reprezentate la nivelurile de interfață. Se vede, însă, că nu se renunță la acea presuposiție care așază proprietățile lexicale la baza reprezentărilor sintactice. Condițiile de economie a limbii sunt cele care impun acestor reprezentări o cale directă între cei doi poli, fără a mai trece prin nivelurile interne de interfață.

Funcționarea condiției *inclusiveness* [inclusivitate] la nivelul PF este contestată în unele formulări ale teoriei, de aceea e urmărită, în continuare, doar aplicarea ei la LF, prin

²³⁷ „O «limbă perfectă» trebuie să îndeplinească condiția de *inclusiveness*: orice structură formată prin computație (în particular π și λ) este constituită din elemente deja prezente în unitățile lexicale selectate pentru N ; niciun obiect nou nu este adăugat în cursul computației, în afară de rearanjările proprietăților lexicale (în particular, nu se adaugă indici, *bar levels* în sensul teoriei *X-bar* etc. ...)” (CHOMSKY 1995: 228). În ce privește obiectele noi adăugate pe parcursul computației, Chomsky explică, într-o notă, că nu există o diferență esențială între a admite aceste noi tipuri de obiecte și a permite un uz mai complex al mecanismelor formale; aceste opțiuni, echivalente, în cele din urmă, sunt permise doar când sunt forțate de proprietăți empirice ale limbii/ limbajului (*language*) (CHOMSKY 1995: 381, nota 7).

operațiunile *Select* și *Merge* [Selectare și Fuziune]. Felul în care aceste operațiuni acționează este arătat mai sus, sub 3.3.5.3., prin schemele prezente acolo, ca și prin explicarea lor. Această viziune a operațiilor prin care este explicat procesul lingvistic ilustrează concepția atomistă proprie lingvisticii pozitivistă, deoarece se încearcă explicarea respectivelor operații prin exemple decontextualizate, prin asocieri de unități ce duc la configurarea designației, fără vreun mijloc de a accede la analiza sensului.

iii. Câteva probleme

Un fragment care exemplifică traseul unei unități lexicale din numerație la LF ne dă prilejul de a observa câteva posibile probleme în aplicarea operațiunilor descrise mai sus și, uneori, de a întrezări posibile soluții.

„Presupunem că unitatea lexicală LI din numerația N are indexul *i*. Pentru ca o derivație să fie generată, *Select* trebuie să acceseze LI de *i* ori, introducând-o în derivație. Dar obiectele sintactice formate prin aplicații distincte ale operațiunii *Select* la LI trebuie să fie distincte; două ocurențe ale pronumelui *he*, de exemplu, pot avea proprietăți complet diferite la LF. *l* și *l'* sunt, astfel, marcate ca distincte pentru C_{HL} dacă ele sunt formate prin aplicări distincte ale operației *Select* în accesarea aceleiași unități lexicale din N” (CHOMSKY 1995: 227).

1) O primă observație nu face decât să reia o problemă pe care Chomsky însuși o semnalase cu privire la marcarea distinctă a pronumelui *he* în două unități (formate prin aplicări distincte ale operațiunii *Select*, care accesează aceeași unitate lexicală din N). Aceasta reprezintă o abatere de la condiția *inclusiveness* [inclusivitate], abatere care, afirmă autorul, pare indispensabilă, fiind înrădăcinată în natura limbajului (CHOMSKY 1995: 227).

2) Explicarea acestei abateri de la condiția *inclusiveness* [inclusivitate] ca fiind înrădăcinată în natura limbajului se referă, probabil, la faptul că unitățile lexicale aparținând unei limbi perfecte ar trebui să fie actualizate în absența totală a vreunui context. O limbă perfectă ar fi totalmente acontextuală. Se reflectă, în regretul lui Chomsky de a fi nevoit să accepte această abatere ca ținând de natura limbajului, necesitatea de a recunoaște că ignorarea contextului nu este, de fapt, posibilă. În același timp, el continuă să își dorească „limba perfectă” pe care chiar ghilimelele folosite o prezintă ca puțin probabil realizabilă.

3) O altă observație privește distingerea (pe care eu o consider nu doar obligatorie pentru ca o lingvistică să se poată considera completă, ci și salvatoare pentru situația ce se cere clarificată aici) între planurile de conținut ale nivelurilor limbajului. Astfel, selectările la care se referă Chomsky ar corespunde planului designațional, doar; în vreme ce conținutul special al pronumelui se definește la nivel idiomatic, semnificațional. O consecință directă a indistinției prezente în această teorie se reflectă în conținutul semantic al unității lexicale conceput, înțelegem, ca identic în limbi diferite – o coincidență care este contrazisă de realitatea faptelor de limbă. Astfel, corespondentul românesc al lui *he* – el – nu aplică exclusiv trăsătura [+ personal], un fapt care se poate descrie și explica numai dacă se face distincția

clară între semnificat și designat. Chiar dacă într-o traducere, spre exemplu, am utiliza cele două cuvinte pentru a designa aceeași realitate extralingvistică, conținutul semnificațional implicat nu ar fi coincident, acest lucru reflectându-se uneori în înțelegerea textului de către ascultător/cititor.

4) Situându-ne acum la nivelul semnificatului, observăm indistincția care există în fragmentul chomskyan între cuvintele cu semnificat lexical și cele cu semnificat predominant categorial (precum *he*). Nicio gramatică sau lingvistică, de orice tip ar fi ea, nu poate să trateze aceste două categorii de cuvinte ca funcționând în același fel. O abordare care însă pornește de la unități, de la individual către structură, implicând o ignorare totală a sistemului, a contextului și a situației, „nu-și poate permite” să presupună astfel de distincții.

Totuși, la nivel idiomatic trebuie aplicată disocierea care se face între tipurile de cuvinte: lexematice, categorematic și morfematice. Pronumele sunt cuvinte categorematic „care prezintă doar forma de structurare a extralingvisticului, [...] dar care nu reprezintă în vreun fel materia extralingvistică determinată, ca, de exemplu, *eu, acesta, aici, acum*)” (COȘERIU 1971/1978: 133). Selectarea unei unități precum *he* nu se poate face în lipsa unui context. În cazul cuvintelor categorematic, această condiție se aplică mai mult chiar decât în cazul celor lexematice deoarece primele se definesc doar schematic. *He* are trăsăturile semnificaționale „substantival” + „sex masculin” + „persoană”, care se vor actualiza într-un context, de obicei pe baze anaforice, ca designând aceeași entitate din realitatea extralingvistică sau nu. Când designatul nu este același, apar cele două selectări diferite de la Chomsky.

Operațiunile a căror explicare e încercată de către Chomsky sunt restrânse, cu o justificare ce pare imbatabilă, strict la mecanismele ce produc computațiile: „În cadrul teoretic pe care tocmai l-am prezentat, nu se poate pune întrebarea de ce se formează o numerație mai degrabă decât alta – sau mai degrabă decât niciuna, astfel încât rezultatul ar fi liniștea. Ar fi ca și cum am avea pretenția ca o teorie a unor operații formale cu numere întregi – de exemplu, adunarea – să explice de ce sunt adunate anumite numere întregi mai degrabă decât altele sau decât niciunele. Sau ca o teorie a mecanismelor vederii sau a coordonării motorii să explice de ce o persoană alege să privească un răsărit de soare sau să întindă mâna după o banană. Problema alegerii unei acțiuni este o realitate, și în mare parte un mister, dar nu se ridică această problemă în studiul restrâns al mecanismelor” (CHOMSKY 1995: 227).

Dacă matematica este o știință în sine care nu are de ce să se preocupe de numerele pe care cineva alege să le adune sau nu, un astfel de criteriu nu poate să fie aplicat lingvisticii. Aceasta deoarece pentru studiul limbajului și al limbilor nu poate să fie indiferent conținutul care este exprimat, care intră ca parte sau reprezentare semantică în computațiile analizate. Studiul mecanismelor computaționale poate fi, probabil, restrâns, exact la mecanismele discutate în sine, dar atunci se pune întrebarea ce reprezentativitate mai are un astfel de demers pentru studiul limbajului.

3.3.6. Concluzii

Din păcate, lingvistica vorbirii este destul de puțin practică, mai ales la noi în țară – încă un aspect care sprijină ideea că, în afara puținelor persoane inițiate în lingvistica integrală, pentru destui potențiali cititori ai acestei lucrări, prezentarea vorbirii ca plan separat al limbajului și prezentarea lingvisticii vorbirii elaborate/preconizate în integralism, ca și a corespondentei ei generative, este necesară.

Așa cum am spus deja, partea secundă, orientată mai precis asupra chestiunii determinării, reprezintă un punct de plecare, menit să demonstreze că e posibil ca lingvistica generativă să fie văzută ca o lingvistică a vorbirii și că, fără a-și pune neapărat unele probleme la modul teoretic, poate oferi soluții de rezolvare a unor chestiuni de lingvistică a vorbirii. Sunt tratate în generativism aspecte ce merită o atenție sporită, precum *categoriile goale* și *subiectul fals*, specific mai ales limbii engleze, care ar putea aduce informații noi - și poate soluții noi - în tratarea subiectului propus aici.

4. DETERMINAREA

4.1. Privire generală

Actualizarea este operațiunea cea mai importantă care se realizează în vorbire, aceea care dă naștere actului de vorbire prin aducerea în discurs, în text, a fiecărui element lingvistic utilizat pentru a realiza intenția expresivă a vorbitorului. Este, în același timp, operațiunea inițială și esențială a procesului de determinare, niciuna dintre operațiunile determinării neputându-se realiza în absența sa. Evident, actualizarea este un proces trans-lingvistic (= care depășește granițele limbilor particulare), realizat cu unitățile unui idiom, cu rezultate concrete în cadrul unui text, dar, ca operațiune în sine, situat la nivelul universal al limbajului. În aceste condiții, actualizarea ar putea fi considerată un universal al limbajului. Ea îndeplinește condiția de „esențialitate”, având caracterul acelor elemente (principii sau norme) fără de care limbajul nu poate fi conceput. Un astfel de universal ar putea fi definit după cum urmează: pentru a spune ceva despre lume, semnificatele se orientează prin procesul de actualizare spre realitatea extralingvistică. Iar dacă principiul de realizare a acestei funcții (faptul de a recunoaște/afirma că în limbaj există o operațiune definită precum mai sus) se plasează la nivelul limbajului însuși, operațiunea în sine o plasăm la nivelul planului vorbirii. Asta deoarece unul dintre criteriile în acord cu care trebuie distinse universaliiile este acela al nivelurilor limbajului la care ele se pot identifica, actualizarea putând fi un „universal generic”. (COȘERIU 1972/1978: 165–166)²³⁸

Sunt vizate, în continuare, în primul rând operațiunile determinării așa cum apar ele tratate în *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, acest studiu fundamental în arhitectura teoriei integrale, în special în ce privește lingvistica vorbirii. Este, de altfel, principala lucrare la care se face referire atunci când se discută noile lingvistici promovate de către Eugeniu Coșeriu – a vorbirii și a textului -, dar și operațiunile specifice determinării și instrumentele circumstanțiale ale activității lingvistice – contextele.

---

²³⁸ Din punctul de vedere al gradului de generalitate a aspectelor limbajului la care se aplică, universaliiile pot fi *generice* sau *specifice*. Universaliiile generice se referă la principii și norme ale limbajului și ale limbilor considerate în generalitatea lor sau în aspecte ale lor particulare, dar întotdeauna fără specificarea „faptelor” în care aceste principii și norme se manifestă. Cele specifice se referă la fapte specificate ca atare. Spre exemplu, faptul că toate limbile disting categorii verbale este un universal generic, în vreme ce faptul că toate limbile posedă categoria substantivului se constituie ca un universal specific (COȘERIU 1972/1978: 166–167).

„...universaliiile designației trebuie să fie stabilite în limbaj și din punctul de vedere al funcțiilor lingvistice, nu invers. Un universal al designației este o relație „generală” (existentă în toate limbile) între o funcție lingvistică și o „realitate” designată” (COȘERIU 1972/1978: 199). Se pot distinge, în această privință, trei posibilități: 1) ca funcțiile să coincidă constant în designație, chiar și fiind de natură semantică diferită (de exemplu, posibilitatea de a exprima starea de infirmitate printr-un substantiv, un adjectiv și un verb); 2) ca între funcții să existe identitate de natură semantică; 3) ca funcțiile să prezinte analogii și la nivelul expresiei materiale (COȘERIU 1972/1978: 201).

Chiar dacă a fost scris în 1955, ideile propuse în *Determinación y entorno* au rămas valabile în dezvoltările ulterioare ale integralismului, prin aspectele lor teoretice, dar și prin problemele de analiză pe care le soluționează. Putem vedea acest lucru la modul cel mai concret într-un articol apărut în 1995, în volumul *Diachronie et variation linguistique. La deixis temporelle, spatiale et personnelle*. Studiul se numește *Actualisation, discrimination, délimitation. La deixis dans le cadre de la détermination nominale* și confirmă, în coordonatele lor principale, noțiunile expuse și explicitate în *Determinación y entorno*. Se pune din nou în discuție determinarea nominală și se precizează că teoria determinării este elaborată ca secțiune a unei „lingvistici a vorbirii”, în legătură cu o teorie extinsă a numelui propriu și, mai precis, în cadrul preliminarilor la această teorie (COȘERIU 1995: 8).

Statutul mai aparte al acestei scrieri, la nivel de producere, dar și de receptare, a fost observat și de către bunii cunoscători ai integralismului, Adolfo Murguía și Johannes Kabatek care, în vastul interviu realizat cu Eugeniu Coșeriu, au abordat și problema articolului din 1955, în primul rând cu curiozitate față de slaba sa receptare, spre deosebire de alte scrieri din aceeași perioadă (*Sistem, normă și vorbire* sau *Sincronie, diacronie și istorie*). Ei apreciază această scriere ca fiind și ea extrem de importantă în economia concepției coșeriene asupra limbajului dar, chiar dacă studiul a fost adesea citat, a fost rareori cu adevărat exploatat și dezvoltat. „Este un întreg tratat într-un articol.”²³⁹, motivează Coșeriu, la modul cel mai paradoxal, lipsa de efect pe care *Determinación y entorno* a avut-o printre lingviști. Textul, spune el, e atât de comprimat, încât adesea e chiar greu de înțeles. Un al doilea motiv ar fi acela că studiul a fost scris ca parte a unei fundamentări teoretice a lingvisticii numelor proprii, iar un al treilea motiv este legat de noutatea materialului la momentul în care a fost publicat, noutate care încă îl caracterizează, având în vedere, spre exemplu, faptul că acolo textul este pentru prima dată postulat ca un obiect de studiu al unei lingvistici autonome. Printre altele, acest articol a fost considerat, astfel, o anticipare a lingvisticii textului, după cum se poate vedea și în recenzia lui Karl Horst Schmidt. În același studiu coșerian apare, pentru prima dată, ideea unei teorii a uzului lingvistic care, până azi, nu a fost încă dezvoltată ca atare (COȘERIU (INTERV.) 1997: 127).

Chiar dacă a fost conceput inițial ca un capitol dintr-o carte dedicată numelor proprii, textul în discuție este într-adevăr crucial pentru înțelegerea integralismului, ca și pentru dezvoltarea acestuia. Nu trebuie deloc neglijate ideile privind teoria uzului limbajului, chiar dacă, așa cum Coșeriu însuși afirmă, acestora le-a fost rezervat mai degrabă subsolul textului (COȘERIU (INTERV.) 1997: 129). Această observație ar trebui să ne determine să analizăm cu aceeași atenție notele de subsol, ca și textul propriu-zis, ele cuprinzând explicații nu doar extrem de interesante, ci indispensabile pentru înțelegerea sistemului de ansamblu al concepției coșeriene asupra limbajului. Menționez aici doar definirea obiectului lingvistic și

---

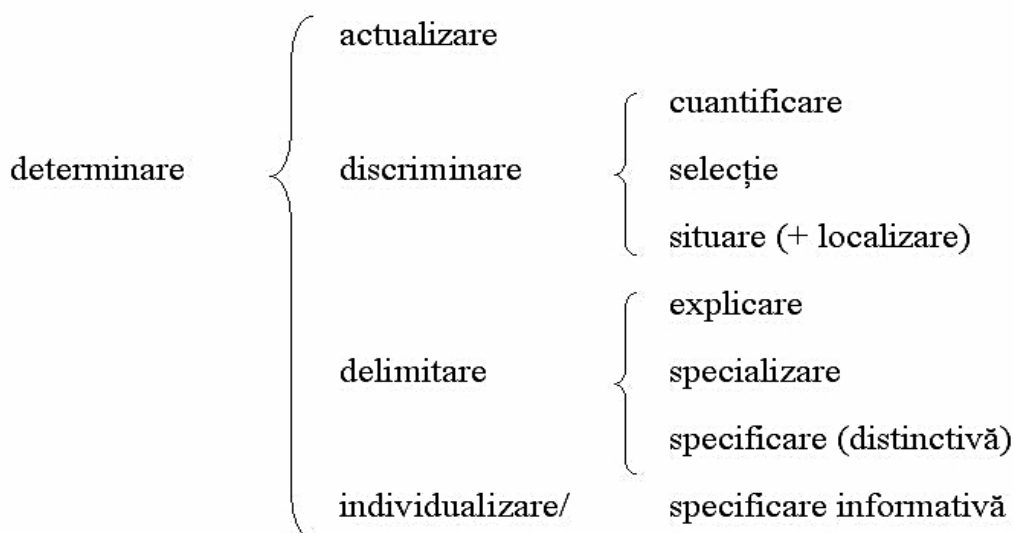
²³⁹ „Despre fiecare secțiune se poate scrie un tratat, despre deictice, despre delimitare. Totul e acolo *in nuce*” (COȘERIU (INTERV.) 1997: 129).

analogia făcută cu obiectele intenționale din fenomenologie, o informație crucială pentru înțelegerea raportului dintre semnificat și designat și implicit a procesului de actualizare (COȘERIU 1955/1967: 294, nota 24).

Studiul respectiv pune în discuție fapte esențiale legate de uzul comun al limbajului, de realitatea sa. Ideea tratării determinării a pornit de la distincția lui Bally între actualizare și caracterizare, distincție pe care Coșeriu a simțit-o ca insuficientă. Ca urmare, au apărut toate diferențierile pe care le cunoaștem și pentru care au trebuit găsiți termeni, un demers din nou nu foarte facil. Printre lingviștii care au fost preocupați de această problemă înainte de 1955, Coșeriu îi menționează pe Charles Bally (cu distincția pe care am amintit-o mai sus), pe Bühler, Urban și Collinson. Deși de la momentul 1955 s-a lucrat destul de mult în domeniu, cea mai mare preocupare pentru această problemă au arătat-o logicienii, dintre lingviști remarcându-se doar Brenda Laca (COȘERIU (INTERV.) 1997: 127).

Voi prezenta sumar cele patru operațiuni ale determinării, urmând să tratez 1) în detaliu și 2) prin comparație cu procese similare din generativism, doar primul moment al acestei operațiuni: *actualizarea*. Pentru început: „Corespund domeniului „determinării” toate acele operațiuni care, în limbajul ca activitate, se realizează *pentru a spune ceva despre ceva cu semnele limbii*, cu alte cuvinte pentru „a actualiza” și a dirija către realitatea concretă un semn „virtual” (aparținând „limbii”), sau pentru a delimita, preciza și orienta referința unui semn (virtual sau actual)” (COȘERIU 1955/1967: 291).

Determinarea, cu toate operațiunile pe care le include, poate fi reprezentată astfel²⁴⁰:

Schema 12

Operațiunile determinării în integralism

²⁴⁰ Schematizarea a fost realizată, conform descrierii din *Determinación y entorno*, de către Vilcu, C., în teza sa de doctorat (*Premise fenomenologice în teoria lingvistică integralistă. Componenta husserliană a gândirii lui Eugeniu Coșeriu*, 2007).

Actualizarea este momentul inițial al determinării, el neimplicând vreuna dintre celelalte operațiuni indicate mai sus. Inversul este, însă, corect: operațiile discriminative implică actualizarea (COȘERIU 1955/1967: 297).

4.2. Operațiunile determinării

4.2.1. Actualizarea

Dintre toate operațiunile determinării, cea analizată în detali, în cursul lucrării, va fi, așa cum am precizat mai sus, actualizarea. De aceea, la acest moment, ea va beneficia doar de o sumară punere în pagină. Înainte de orice, trebuie amintit faptul că tripartiția coșeriană la nivelul conținutului, distincția între *semnificat*, *designat* și *sens*, este cea care a făcut posibilă postularea semnificatului și a designatului ca actanți principali în definirea funcției ce descrie aducerea în vorbire a lexemelor din vocabularul unei limbi, cu toate relațiile dintre ele, care fac posibilă producerea sensului.

Numele care integrează cunoașterea lingvistică [*saber linguistico*] nu sunt „actuale”, ci „virtuale”; nu semnifică obiecte, ci concepte. În măsura în care aparține limbajului *kata dynamis*, un nume numește un concept (semnificatul virtual al numelui însuși) și doar în mod potențial designează toate obiectele care cad sub acest concept. Doar în vorbire, un nume poate denota obiecte. Un nume considerat în afara activității lingvistice este totdeauna nume al unei „esențe”, al unei „ființe”, ori al unei *identități*, care poate fi identitate aparținând unor obiecte diferite (reale, posibile sau eventuale), ca în cazul numelor generice, sau „identitatea unui obiect cu el însuși” (*identitate istorică*), precum în cazul numelor proprii; nu se referă la *ipseități*, din moment ce pentru aceasta e necesar un act concret de referință. Pentru a transforma „știința” lingvistică (știutul lingvistic) în vorbire – pentru a spune ceva despre ceva cu ajutorul numelor – este deci necesar să orientăm semnele respective spre obiecte, transformând desemnarea potențială în desemnare reală (*denotare*).

Așadar, „a actualiza” un nume înseamnă tocmai această orientare a unui semn conceptual către domeniul obiectelor. Sau, mai strict, actualizarea este operația prin care semnificația nominală se transferă de la „esență” (*identitate*) la „existență” (*ipseitate*) și prin care numele unei „ființe” (de exemplu, sp. *hombre*) devine denotatul unei „entități” (de exemplu, *el hombre*), al unui „existențial”, căruia identitatea semnificată i se atribuie prin actul însuși al denotării. Este vorba, așadar, de integrarea primară între o „cunoaștere” actuală și o „știință” anterioară, care se manifestă prin denotarea a ceea ce se cunoaște cu numele a ceea ce este știut” COȘERIU 1955/1967: 294).

Distincția dintre identitate și ipseitate era menționată, puțin în alți termeni, de către Coșeriu, cu ceva vreme înainte de a publica *Determinación y entorno*. Astfel, lingvistul român făcea diferența între *identitatea I*: identitatea unui lucru, ceea ce acel lucru este

(corespondentul *ipseității*) și *identitatea 2*: identitatea între lucruri, aspectul pe care un lucru îl are în comun cu altele (COȘERIU 1954/1967: 198).

4.2.2. Discriminarea

Ansamblul operațiilor determinative ulterioare actualizării – care se realizează de acum în planul semnificației „obiective” și orientează denotarea către un grup eventual sau real de existenți particulari, chiar dacă întotdeauna în interiorul posibilităților referențiale ale unui substantiv – constituie ceea ce Coșeriu propune să se numească *discriminare*. Prin discriminare, entitățile denotate se prezintă ca exemple ale unei „clase” sau reprezentanți ai unui „tip”, sau tot atât de bine ca porțiuni ale unui „obiect extins” (în cazul substantivelor colective). Discriminarea poate fi implicită (numele proprii semnifică entități deja discriminate), se poate realiza prin intermediul contextelor [*entornos*] sau poate necesita instrumente verbale, numite *discriminatori* (COȘERIU 1955/1967: 297–298).

Discriminarea cuprinde, la rândul ei, trei tipuri de operațiuni: *cuantificarea*, *selecția* și *situarea*.

4.2.2.1. Cuantificarea

Cuantificarea este operația prin intermediul căreia se stabilește pur și simplu numărul sau numeralitatea obiectelor denotate. Se poate vorbi aici de *cuantificare definită* (*doi/două, trei, o mie, toți* etc.), *cuantificare nedefinită* (*puțini, mulți, câți?, unii* – cu variantele paradigmatică de număr și persoană pe care nu le mai enumerăm aici), ca și de *singularizare* (cuantificarea ca *unu*) (COȘERIU 1955/1967: 298).

Plasarea pronumelui nehotărât *toți* în categoria cuantificatorilor definiți implică o precizare. Consider justificată prezența sa în această clasă doar în anumite condiții, datorită unor exemple de tipul: „Toți oamenii sunt muritori.”, în care nu îl apreciez pe *toți* ca pe un cuantificator, ci mai degrabă ca pe un element de accentuare, un „potențator”, fără valoare reală, de cuantificare. Aceasta deoarece respectivul enunț ar avea exact aceeași valoare și fără adjectivul nehotărât, substantivul care îl urmează funcționând ca o actualizare prin articol definit, lipsită de determinatori, a semnificatului de limbă.

Condițiile în care *toți* (cu variantele sale de singular și plural) funcționează ca un cuantificator sunt acelea în care adjectivul sau pronumele nehotărât este susținut de: 1) o construcție relativă, precedată, în mod normal, de un substantiv, 2) o structură care ar putea include un adjectiv demonstrativ și încă un adjectiv, un substantiv sau o construcție relativă, 3) o construcție prepozițională sau 4) un context explicit sau dat anterior. În aceste condiții, *toți* nu ar mai trimite la toate entitățile posibil să aparțină unei aceleiași ființări în general, ci s-ar limita la toate entitățile prezente într-un anumit context sau descrise într-o anumită situație.

Cred că aceasta este o diferențiere posibil și important de făcut, care ar putea fi reprezentată prin exemple precum cele de mai jos:

<u>toți – element de accentuare (potentator)</u>	<u>toți – cuantificator</u>
Toți oamenii sunt muritori.	Toți oamenii care locuiesc în oraș cunosc această legendă.
Toți caii dorm în picioare.	Toți cei care locuiesc în oraș cunosc această legendă.
Toți câinii înoată foarte bine.	Toți din oraș cunosc această legendă.
Toate cămilele trăiesc în deșert.	- Cine din oraș cunoaște această legendă? - Toți.

Această valență ne-cuantificatoare a lui „tot”, cu toate variantele sale de gen și număr, este, de altfel, semnalată de către Coșeriu într-un alt studiu, prin exemple de genul: *Los españoles son leales (caballeros, buenos combatientes etc.)*. [Spaniolii sunt cinstiți (cavaleri, buni luptători etc.)], *Los indios son taimados*. [Indienii sunt ipocriți.] și altele. În aceste propoziții, *los* poate fi înlocuit cu *todos* (COȘERIU 1990: 273-274). La fel, în traduceri românești, putem să spunem *spaniolii* sau *toți spaniolii*, *indienii* sau *toți indienii*, fără a schimba în vreun fel „înțelesul” substantivului în respectiva ocurență²⁴¹.

Revenind la definirea operațiunii de cunatificare, se mai spune despre aceasta că este o discriminare *eventuală* și *internă*; nu implică *aplicarea*, ci doar *aplicabilitatea* numărului la un grup de particulari și nu opune acest grup altor particulari din aceeași clasă sau de același tip – nu implică, deci, o selecție (COȘERIU 1955/1967: 298–299).

4.2.2.2. Selecția

Spre deosebire de cuantificare, *selecția* este o discriminare „reală” și externă. Pe lângă faptul că implică cuantificarea (nu pe cea numeric definită), ea presupune și *aplicarea* substantivului/numelui [*nombre*] la un grup de particulari și, în același timp, semnalează o separare sau opoziție (afirmată sau negată) între obiectele denotate și restul „clasei” sau „tipului” lor. Și selecția poate fi *indefinită* (*particularizare*) sau *definită* (*individuale*

²⁴¹ În limba engleză, această echivalare se poate face la nivelul numărului, dar nu și al articolului. Astfel, singularul ar impune utilizarea articolului definit, în vreme ce pluralul ar interzice-o: *The man is mortal.* = *Men are mortal.* = (eventual) *All men are mortal.* Diferența semnalată aici apare în generativism sub forma de valoare generică vs. valoare existențială, o dihotomie al cărei prim termen a constituit un punct de plecare important pentru discuția în jurul utilizării substantivelor fără articol (*bare plurals*) (vezi, de ex., Carlson 1997, 2003 sau Brugger 1993, ca și discuția pe marginea acestei probleme din secțiunile următoare: 5.6.3.2. (iv) *Genericitatea. Bare plurals*, respectiv 5.6.3.2. (v) *Determinanții expletivi*).

[*individuación*]), fiecărui tip corespunzându-i instrumente verbale: *particularizatori*, care implică o opoziție de genul *unul/unii* vs. *alții*, respectiv *individuatori* – o opoziție de genul *un* *unul/unii* vs. *ceilalți* (COȘERIU 1955/1967: 299).

Pot să fie particularizatori: *un, algun, algunos, ningun, cada, todo, otro* [un, vreun, unii, niciun, fiecare, tot, alt]; iar câțiva dintre individuatori sunt: *cual?, que?, el mismo, el otro, los demas, el nombrado* [care?, ce?, același, celălalt, ceilalți, numitul].

Printre alți posibili individuatori se numără și articolul definit, cel puțin în unele limbi și atunci când el apare în combinație cu un numeral ordinal – ex. *los dos hombres*. Precizăm că în limba română o astfel de combinație nu este posibilă, niciodată un numeral ordinal nefiind alăturat unui substantiv articulat cu articol definit. În schimb, se folosește în această situație un alt articol, cel demonstrativ: *cei doi oameni, cele două persoane* etc. Situația specială a acestui articol ține de faptul că nu este obligatoriu să se afle în prezența unui substantiv. El se poate combina și doar cu un numeral, un adjectiv sau o construcție prepozițională (ex. *cei doi, cei înalți, cea din dreapta* etc.), dat fiind că el poate îndeplini și rolul de a înlocui un substantiv, nu doar de a-l însoți, cu rol determinativ.

Coșeriu atrage atenția asupra faptului că articolul definit nu este, în sine, un individuator, așa cum îl considera, de exemplu, Bloomfield, care spunea despre articolul *the* că face diferența între *unidentified specimens* [exemplare neidentificate] and *identified specimens* [exemplare identificate]. În exemple precum „*Estoy observando el mapa.*” [Tocmai privesc harta.], individuarea este dată, de fapt, de contextele verbale și extraverbale (COȘERIU 1955/1967: 300, nota 36).

Un alt caz interesant este acela al complementelor de specificare constituite din nume proprii (ex. *istoria Romei*), cu precizarea că prezența contextului este, în aceste cazuri, întodeauna presupusă. Astfel, *capitala Franței* este individuată datorită semnificatului cuvântului *capitală*, în timp ce în *orașul Franței*, același complement nu individuează, cu toate că funcționează ca „specificator distinctiv”.

În general, în anumite contexte, prezența articolului nedefinit indică doar un particularizat, în vreme ce prezența articolului definit indică un individuat. În exemplele: *busco a un médico/busco al médico* [caut un medic/caut medicul], opoziția care se stabilește nu este de grad de determinare, ci se dă între un „individ doar pentru vorbitor” și un „individuat atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultător”. Poate exista și un strat intermediar de individuare, în exemple precum *cierto escritor* [un anumit scriitor], *determinado día* [o anumită zi] – aici selecționatorii nu indică un individuat, ci mai degrabă un individualizabil (COȘERIU 1955/1967: 300–301).

4.2.2.3. Situarea

Situarea este operația prin intermediul căreia obiectele denotate se „situează”, cu alte cuvinte se relaționează cu „persoanele” implicate în discurs și se poziționează în funcție de

circumstanțele spațio-temporale ale discursului însuși. Instrumentele ei verbale specifice sunt *situatorii*, care pot fi: *posesive* (*meu, tău, său, nostru, vostru* și pluralele [respectiv femininele] lor) sau *deictice* (*localizatori: acest, acel* și pluralele [respectiv femininele] lor). Prin urmare, „situarea” poate semnala o relație particulară de dependență sau interdependență între entitățile determinate și una dintre „persoanele” care apar în mod automat în discurs (acesta fiind întotdeauna „o vorbire a *unuia* cu *altul* privitor la *ceva*”), și, într-un asemenea caz, e situare posesivă; sau poate semnala regiunea ocupată de entitățile denotate, în relație cu circumstanțele discursului, și în acest caz este *situare localizatoare* sau *deictică* (*localizare, deixis*) (COȘERIU 1955/1967: 301).

Acest proces determinativ are același nume cu unul dintre tipurile de cadre organizate de către Coșeriu în partea a doua a studiului *Determinación y entorno*. Relația dintre cele două operațiuni este una de dependență a procesului determinativ față de cadrul cu același nume și numai în raport cu el capătă sens. Această dependență este exemplificată prin situația pronumelor, care pot denota doar grație situării. Ele au semnatificat categorial, fiind „substantive”, dar nu au și semnatificat lexical – nu numesc și nu designează nimic și de aceea nu pot referi decât la obiecte deja prezente în discurs (COȘERIU 1955/1967: 311).

În limba spaniolă, unde există trei grade deictice, localizarea poate distinge între apropierea de prima și a doua persoană (*este/ese*) – putând, de asemenea, indica ne-apropierea de aceleași persoane – și semnalând astfel obiectele ca fiind situate în locul indeterminat ce aparține persoanei a treia (*aquel*). Într-o notă, Coșeriu face distincția între localizarea definită pozitiv pentru persoana întâi și a doua, și situarea negativă a persoanei a treia, în raport cu relația *eu – tu*. Pentru aceste deictice, se poate face adesea, și în unele limbi se face cu necesitate, distincția între *localizare nedeterminată* și *localizare determinată* (sau *imediat determinabilă*) (ex. it. *quello/quello lì, quello là*). Localizarea pozitivă pentru *él* sau *aquél* se poate face prin contexte sau prin gesturi (care indică direcția în care obiectul s-ar putea afla). Trebuie precizat însă că localizatorii nu sunt direcționali; ei semnalează doar regiunea și distanța: direcția se dă prin gesturi. Indicația prin gesturi și deixisul verbal au funcții distincte și complementare (COȘERIU 1955/1967: 301–302, nota 37).

În unele limbi, precum spaniola, franceza, engleza și germana, posesivele sunt actualizatori implicați în poziție antepusă, dar nu și postpusă, situație în care acestea funcționează ca simple adjective. În italiană, spre exemplu, posesivele nu implică actualizarea și aparțin mai degrabă tipului *specificatorilor distinctivi*. Se mai dau două exemple paralele, unul din limba spaniolă, altul din limba română: *mi amigo – amigo mio*, respectiv *acest om – omul acesta*, care servesc la a ilustra faptul că primul element din fiecare pereche este actualizat prin posesiv, respectiv prin demonstrativ, în vreme ce al doilea element al fiecărei perechi se actualizează prin articolul definit aplicat substantivului, *mio* și *acesta* fiind doar adjective (COȘERIU 1955/1967: 301–302, inclusiv nota 38).

Putem desprinde, în urma acestor precizări și exemple, câteva observații:

1) Actualizarea unui substantiv se produce prin articolul definit sau nedefinit, atunci când acesta însoțește respectivul substantiv (pentru situația în care un substantiv este actualizat fără articol definit sau nedefinit, actualizarea se realizează, în principal, prin context (vezi, pentru aceasta, exemplul discutat mai jos, sub 5.4.4.). Exemplele reproduse anterior vizează însă actualizarea unor sintagme și înțelegem că, în cazul lor, avem de-a face cu două tipuri de instrumente, separate aici în funcție de poziția lor față de substantiv. Astfel, a) dacă elementul care determină substantivul stă înaintea acestuia, el va deține rolul de actualizator, ca în următoarele exemple: adjective posesive: *mi amigo* (exemplul nu funcționează și pentru limba română, în care actualizator poate fi doar pronumele semiindependent însoțit de adjectiv posesiv: *al meu prieten*²⁴²); numerale: *trei persoane*, *a doua persoană*; demonstrative: *această persoană*; adjective nehotărâte: *fiecare persoană*; adjective propriu-zise antepuse: *frumoasa fată*. Dacă însă determinanții substantivului îl urmează pe acesta, rolul de actualizator îi va reveni articolului definit sau nedefinit care însoțesc substantivul.

2) Observația de mai sus sugerează o posibilă ierarhizare a instrumentelor de actualizare, în care articolul definit se situează pe primul loc, absența lui fiind suplinită prin alte instrumente. Această observație poate fi ilustrată prin paradigma paralelă a demonstrativelor în limba română (ex. *acest om* – *omul acesta*). În primul exemplu, actualizatorul este *acest*, în vreme ce în al doilea exemplu actualizatorul este articolul definit din substantivul *omul*. Valoarea semnificațională a lui *acest/acesta* este identică, pierderea rolului de actualizator de către *acesta* datorându-se exclusiv faptului că substantivul pe care îl însoțește are incorporat un articol definit. Observația este strâns legată de cea de mai sus, neputându-se stabili, credem, între ele, o ordine a importanței.

3) Chiar dacă Coșeriu a tratat doar actualizarea nominală, ne întrebăm care sunt instrumentele prin care se actualizează alte „părți de vorbire”. Dacă în ce privește un adjectiv (ex. *Nasol...*, *Grozav!* etc.) putem presupune tot timpul o elipsă conținând în primul rând un substantiv (*Această situație e nasoală.*; *Acest roman e grozav.*), se pune problema mijloacelor prin care se actualizează un verb sau un adverb, în special în situații în care utilizarea lor nu implică neapărat un substantiv, un „obiect”. Răspunsul la această întrebare reclamă însă tocmai dezvoltarea și completarea teoriei determinării, ce se rezumă deocamdată, așa cum a inițiat-o Coșeriu însuși, la tratarea determinării nominale.

Operațiile determinative discutate până acum sunt: *actualizarea* – *cuantificarea* – *selecția* – *situarea*. Fiecare funcție le implică pe cele care o preced, dar nu și pe cele care îi urmează. Ordinea prezentată mai sus este una ideală, nu reală, nici materială. Desigur, operațiunile determinative nu se activează cu necesitate toate, de fiecare dată; ele pot, cu

²⁴² Într-o altă interpretare a acestei structuri, *al meu* se consideră ca fiind o construcție unitară – pronume sau adjectiv posesiv. În ceea ce privește discuția noastră, în acest caz, actualizarea s-ar considera ca fiind realizată prin întreaga construcție.

excepția primeia, să lipsească²⁴³. În plus, în vorbirea concretă, diferitele determinări necesare în fiecare caz nu apar succesiv, ci simultan (COȘERIU 1955/1967: 303).

Actualizarea și discriminarea sunt faze succesive ale aceluiași proces determinativ – procesul care merge de la *virtual* la *actual* și de la *plurivalența* (universalitatea) designației potențiale la *monovaleța* (particularitatea) denotării concrete. Aceste operațiuni nu modifică posibilitățile designative ale semnului, ci doar le realizează; și nu limitează denotarea, ci doar o particularizează. Actualizarea este operațiunea care aduce în realitate un semn virtual. O posibilă etapă ulterioară este discriminarea, instrumentele sale acționând asupra semnelor deja aduse în actualitate, asupra designatelor. Rolul ei este acela de a restrânge aria de aplicabilitate a designatului la exact „obiectul/obiectele” vizat(e)²⁴⁴. Astfel, „instrumentele” cu care ea acționează sunt: cuantificatori, adjective demonstrative sau posesive și pronume nehotărâte (COȘERIU 1955/1967: 304).

Toate acestea sunt elemente ce ne trimit direct la circumstanțele în care apare designatul, toate sunt relaționate cu împrejurarea reală de vorbire, având menirea de a indica exact corespondentul „real” al semnificatului actualizat. Ceea ce se realizează prin aceste instrumente este o continuă „strângere a cercului”, în jurul obiectului la care trebuie să ajungem. (Așa cum afirma Coșeriu deja la începutul studiului *Determinación y entorno*, este vorba de „limbajul enunțiativ”, și deci de situații reale de comunicare). Actualizarea „mută” semnul din planul semnificatelor în planul designatelor, acest proces negarantând, însă, faptul că un posibil interlocutor va fi, fără niciun dubiu, capabil să indice întotdeauna exact obiectul. Astfel, într-un enunț de genul „Omul este muritor”, *omul* este un semnificat actualizat, și,

---

²⁴³ Coșeriu semnalează, în acest moment, procesul istoric prin care s-au constituit funcțiile determinative (sau mai degrabă instrumentele lor specifice) și care se dovedește a implica o ordine inversă a operațiunilor, din punctul de vedere al complexității lor. Astfel, actualizarea, cea mai simplă dintre operațiuni, provine din procedeele de exprimare a deicticelor, printr-un proces analitic progresiv de *autonomizare*; articolele au apărut printr-o degradare funcțională a deicticelor (COȘERIU 1955/1967: 304). Nu presupunem, desigur, faptul că apariția articolului a adus cu sine funcția de actualizare; el doar a preluat-o. Acest exemplu de evoluție istorică dovedește încă o dată independența funcției față de instrumentele prin care ea se realizează. Înainte de apariția istorică a articolului, actualizarea se producea tocmai prin deicticele din care acesta provine, sau mai exact era implicată de aceste elemente, ele realizând funcțiuni de determinare ulterioare operațiunii actualizării. (Actualizarea fiind, după cum se știe, operațiunea primară și esențială a determinării, ea este implicată automat în cele succesive.) Un exemplu concret dat de către Coșeriu este acela al evoluției latinescului *ille* (în limba spaniolă) spre articolul definit *el*, pe de o parte, și spre pronumele singular de persoana a treia *él*, pe de altă parte. *Ille* nu s-a specializat în exprimarea unor funcțiuni diferite față de cele pe care le avea în limba latină; ce s-a întâmplat a fost o reducere funcțională de mai mare sau mai mică amploare. În poziție adjectivală, *ille* și-a pierdut funcțiile localizatoare și individuatoare, rămânând simplu actualizator (și singularizator). În poziție pronominală, el a trecut de la localizator la individuator, pierzându-și doar funcția localizatoare. Această reducere funcțională s-a petrecut inițial în contexte care (prin prezența reală sau contextuală a obiectelor) făceau superfluă sau inoperantă o parte din funcționalitatea deicticelor (COȘERIU 1955/1967: 304).

²⁴⁴ În studiul din 1995, Coșeriu, precizează mai clar acest lucru: „Discriminarea operează [...] asupra unor obiecte date deja ca atare; ea reprezintă trecerea de la obiectul în general (clasă) la obiectele particulare și înglobează o serie de operații ideal succesive, cu alte cuvinte ordonate rațional după gradul de determinare obiectivă pe care îl implică: cuantificarea, selecția și situarea (în sensul dinamic de „acțiune de a situa”, germ. *Situierung*)” (COȘERIU 1995: 11).

referindu-se la om ca specie – înglobând, deci, toți membrii care pot aparține acestei clase, fără excepție – nu e nevoie de alte precizări. Însă, în referiri directe la un anumit om, vor fi necesare, uneori, instrumentele discriminării pentru a identifica referentul. Va trebui să spunem, de exemplu, „omul al doilea” sau „omul acela” pentru a trimite la persoana vizată. Actualizarea și discriminarea sunt, așadar, operațiunile care vizează designatul, semnificatul actualizat.

4.2.3. Delimitarea

Operațiunile aparținând *delimitării* au, în comparație cu cele ale discriminării, un regim total diferit în ce privește posibilitățile designative ale semnului. Ele modifică aceste posibilități, circumscriind „denominarea” (parțializând „conceptul”) sau limitează denotarea, în sens extensiv sau intensiv, orientând referința către *o parte* sau către *un aspect* al denotatului particular (COȘERIU 1955/1967: 304–305).

Instrumentele verbale ale delimitării sunt numite *delimitatori*. Aparțin acestui tip de determinatori nominali majoritatea complementelor substantivului²⁴⁵ constituite din cuvinte dotate cu semnificat categorial și lexical (adjective, apozitii etc.).

Operațiunile delimitării sunt: *explicarea*, *specializarea*, *specificarea*, iar instrumentele corespondente: *explicatori*, *specializatori* și *specificatori* (COȘERIU 1955/1967: 305).

4.2.3.1. Explicarea

„Explicatorii” pun în evidență și accentuează o caracteristică inerentă a ceea ce este numit sau denotat: de ex., „*vastul ocean*”, „*frumoasa Granadă*”, fr. „*le preux Charlemagne*” [*mândrul Charlemagne*] (COȘERIU 1955/1967: 305).

4.2.3.2. Specializarea

„Specializatorii” precizează limitele extensive sau intensive în interiorul cărora e privit ceea ce e determinat, dintr-un punct de vedere „intern”, cu alte cuvinte, fără ca el să fie izolat și opus altor determinabili susceptibili să intre sub aceeași denominație, de ex.: „*tot omul*”, „*viața întreagă*”, „*Spania vizigotă*”, „*soarele matinal*”, „*luna de la miezul nopții*”, „*ziua respectivă*”, „*cerul austral*”, „*omul ca subiect gânditor*”, „*spaniolii ca războinici*”, „*Cervantes ca poet*” (COȘERIU 1955/1967: 305).

Specializatori pot fi lexemele aduse ca aport semnificațional suplimentar în primul set de operațiuni prin care, în opinia lui Durafour (DURAFOUR 1981: 199) subiectul vorbitor aduce un lexem în poziție tematizată. De fapt, acest prim set de operațiuni ar avea loc chiar înainte de tematizarea substantivului, în cazul în care locutorul simte nevoia unui aport

---

²⁴⁵ În gramatica limbii române, aceste construcții sunt considerate atributive.

suplimentar de semnificație. În acest caz, el atașează semnificatului ales alți purtători de semnificat, simpli (A) sau complecși (A'). În urma acestei operațiuni ar rezulta o augmentare a comprehensiunii conceptului nou creat și o diminuare a extensiei sale. Reproducem mai jos doar exemplele de limbă franceză din DURAFOUR 1981: 199, cu o echivalare a lor în limba română:

ex.	A	N	A sau A'	
	<i>petit(e)</i>	<i>maison</i>	<i>rouge</i>	(adjectiv calitativ)
		<i>maison</i>	<i>à vendre</i>	(grup verbal)
		<i>maison</i>	<i>de campagne</i>	(grup nominal)
		<i>homme</i>	<i>qui respire</i>	(propoziție relativă)
		<i>pierre</i>	<i>bellement gravé</i>	(participial)

ex.	A	N	A sau A'	
	<i>mic(ă)</i>	<i>casă</i>	<i>roșie</i>	(adjectiv calitativ)
		<i>casă</i>	<i>de vânzare</i>	(atribut substantival)
		<i>casă</i>	<i>de la țară</i>	(grup nominal)
		<i>om</i>	<i>care respiră</i>	(propoziție relativă)
		<i>piatră</i>	<i>frumos gravată</i>	(atribut participial)

Exemplele din limba română corespund aproape exact cu cele din limba franceză, având în comun cu acestea faptul că necesită un actualizator explicit, altfel ele neaflându-se, în termenii lui Durafour, în poziție tematizată.

4.2.3.3. Specificarea (distinctivă)

„Specificatorii” restrâng posibilitățile referențiale ale unui semn, adăugând note non-inerente semnificatului său: de ex. „castel *medieval*”, „copil *roșcat*”, „păsările *de apă*”, „președintele *Republicii*”, „preotul *satului nostru*”. Aplicați unor virtuali, specificatorii delimitează în interiorul claselor corespondente alte clase, mai puțin ample (cf. *om/om alb*); aplicați unor actuali, ei prezintă obiectele denotate ca aparținătoare unor clase care, la rândul lor, trebuie incluse în clase mai extinse (un „copil roșcat” aparține clasei „copil roșcat” care, la rândul ei, e membră a clasei „copil”). Acest tip de determinare e numit *specificare distinctivă*” (COȘERIU 1955/1967: 305–306).

Ceea ce pare a fi specific delimitării este faptul că aceasta se aplică, cel puțin în anumite subdiviziuni ale ei, atât designatelor, cât și semnificatelor. Modificând „posibilitățile designative ale semnelui”, ea acționează la nivelul semnificațional al acestuia, precizând zona lui de aplicare. Și între operațiunile delimitării, însă, se pot face distincții din acest punct de vedere. Astfel, explicatorii pun în evidență și accentuează o trăsătură inerentă a ceea ce este

denotat, dar acea trăsătură nu este, din câte ne putem da seama, obligatoriu de exprimat. Să ne amintim aici și de aspectul subliniat la începutul acestui capitol, acela că studiul *Determinación y entorno* a fost elaborat în cadrul unui proiect destinat analizării numelor proprii. Exemplele pe care le găsim aici sunt alese, după câte se pare, și în funcție de acest lucru. Astfel, în „*frumoasa Granadă*” sau „*le preux Charlemagne*” e vorba de „obiecte” unice cărora le este, probabil, unanim recunoscută trăsătura dată ca exemplu.

Ne putem întreba dacă *explicarea* acționează la nivelul semnificatului sau la acela al designatului. În cazul exemplelor reluate mai sus, rezolvarea acestei probleme e îngreunată și poate oarecum superfluă, datorită faptului că semnificatul coincide cu designatul. Însă un alt exemplu de *explicare* era „*vastul ocean*”, iar aici problema se poate aduce în discuție în mod mai justificat. Determinantul nu reprezintă o trăsătură a semnului obligatoriu de exprimat într-o anumită situație, dar el îl influențează la nivelul semnificatului, marcând posibilitățile designative ale acestuia. Rămân, însă, la convingerea că e vorba de o operațiune oarecum „opțională” de determinare, designatul în cauză putând fi identificat și fără elementul *explicativ*.

Exemplele pe care Coșeriu însuși le oferă ne îndreaptă, de asemenea, către ideea unei valori mai degrabă „stilistice” (poetice) a elementelor de explicare (de unde și caracterul lor opțional). Poate rezulta, din trăsăturile amintite mai sus, o combinație interesantă de „opțional”, pe de o parte și „inerent”, pe de altă parte. Mai ales când vorbim de o valoare stilistică a unui adjectiv (în cazurile de față), ne așteptăm la o „contribuție” mai mult sau mai puțin (de obicei, mai mult) originală. Iată însă că putem vorbi aici, în același timp, de trăsături inerente ale semnificatelor în cauză. Așadar, pe lângă semele care caracterizează respectivele semnificate, putem trece și aceste caracteristici, „osificate” oarecum, alături de ele, căpătând statutul de semă, actualizate, în mod normal, printre cele – sau alături de cele – primordiale ale lexemului. Această idee poate duce, eventual, la explorarea unei posibile valori semnificaționale stilistice, o nouă dimensiune a semnificatului și a relației acestuia cu designatul ce pare a se contura. Desigur, nu vorbim aici de o resemantizare totală a lexemelor în cauză, ci de o adăugare de seme prin același procedeu prin care un semnificat își fixează locul la nivelul unei limbi particulare. După definirea unui lexem, acesta este adoptat la nivelul comunității, printr-un consens intersubiectiv. La fel, aceste seme stilistice se pot canoniza, se pare, printr-un acord al membrilor comunității de vorbitori.

Să revenim la explicatori acum, cei care, prin trăsăturile expuse mai sus, se deosebesc, într-o anumită măsură, de specializatori. Aceștia din urmă se aplică, în opinia mea, tot semnificatului, însă delimitarea pe care o produc nu este de aceeași natură cu cea rezultată din explicare. Mă refer la faptul că prin explicare nu se produce o parțializare a semnificatului, ci se insistă doar asupra unui anumit aspect al lui, în timp ce prin specializare sfera semnificatului se restrânge inevitabil, designatul fiind foarte clar orientat spre un aspect „obiectiv” al semnului său. Exemplele par iarăși mai clare atunci când se referă la

substantivele proprii sau la clasele cu un singur membru. Astfel, „*Spania vizigotă*” ne trimite spre un designat clar conturat, ca parte, ca aspect al semnificatului *Spania*. De asemenea, „*luna de la miezul nopții*” delimitează aspectul semnificatului la care se face referirea, deși, în acest caz, ne putem gândi la „luna de la miezul nopții” ca semnificat, ca, din nou, o clasă cu un membru (luna văzută în general la miezul nopții), sau ca designat, vizând, poate, luna din miezul unei anumite nopți.

În ce privește „specificatorii”, lucrurile par a fi mai clare, dat fiind că ele sunt lămurite de către Coșeriu însuși în studiul despre determinare. Știm că operația se aplică atât semnificatelor, cât și designatelor.

Operațiunea delimitării pare a fi una intermediară între cele a actualizării și a discriminării, pe de o parte, și cea a identificării, pe de altă parte. Desigur, nu se presupune aici la o ordine cronologică, ci doar faptul că delimitarea, operațiunea ce se poate aplica atât semnificatelor, cât și designatelor, separă actualizarea și discriminarea, proprii designatelor, de identificare, operațiunea ce influențează exclusiv semnificatele.

4.2.4. Identificarea/Individualizarea

Identificarea (sau *specificarea informativă*) trebuie considerată ca un tip autonom de determinare, ale cărei instrumente se numesc *identificatori*. Identificarea este operația prin care se specifică semnificatul unei forme „multivoce”, cu scopul de a asigura înțelegerea sa de către interlocutorul actual sau virtual (ex: „*foaie de hârtie*”, „*foaie de varză*”, „*careu de 6/16 m*”, „*limbă-idiom*” (nu limbă anatomică), sp. „*el sol moneda*” (nu *soarele*), fr. „*pomme de terre*” (nu *pomme*, măr) și, viceversa, fr. „*pomme-pomme*” (nu *pomme*, cartof).

În identificare nu este vorba de a orienta spre denotarea realului și a particularului un semnificat virtual și universal, nici de a „limita” denotarea, ci de a semnală tocmai acest semnificat interlocutorului. Cu alte cuvinte, nu este vorba de a orienta o valoare semantică înspre „lucruri”, ci de a-l orienta pe interlocutor către o valoare semantică. Identificarea e, în consecință, o operație care nu se realizează cu semnificate (asemeni celor trei anterioare), ci cu *forme*, și în vederea *atribuirii semnificatului* pentru interlocutor: ea se execută pentru ca formele să devină inechivoce; cu alte cuvinte, pentru ca ascultătorul să le atribuie anumiți semnificați și nu alții (COȘERIU 1955/1967: 306–307).

În articolul din 1995, această operațiune e numită chiar „metalingvistică”, deoarece „ea privește semnele înseși, precizând despre care semn este vorba: aceasta, în particular, în cazul semnelor ambigue sau originar metaforice” (COȘERIU 1995: 9a).

„Semnele ambigue” menționate mai sus sunt cuvintele omonime și cele polisemantice, care, prin identificatori, sunt dezambiguizate.

Numele proprii pot și ele fi „identificate”. Fiind individuale, ele nu primesc actualizatori (designatul coincidând cu semnificatul) și nu pot primi discriminatori (cu excepția posesivelor). În schimb, ele pot primi delimitatori care nu implică discriminarea și adesea au

nevoie de identificatori. Numele proprii sunt prin ele însele *individuale*, dar nu și *inechivoce*. Spre exemplu, prenumele se identifică prin intermediul numelui de familie (Francisco *Quevedo*); numele de regi, împărați și papi prin intermediul numeralelor sau al supranumelor (Filip *al II-lea*, Fernando *cel Sfânt*); numele geografice prin alte nume de același ordin sau prin nume comune sau adjective: (Santiago *de Chile*, Castilla *la Vieja*). Aceste nume nu au nevoie să fie particularizate, ci doar să li se asigure univocitatea: se particularizează numele însuși față de alte nume, identice din punct de vedere formal (COȘERIU 1955/1967: 307).

Identificatorii pot fi ocazionali (Cordoba, *Argentina*), uzuali (pommes *de terre* [cartofi]) sau constanți (*New York*). Nu întotdeauna aceste nume au nevoie de identificatori, deși, în fapt, ei sunt parte integrantă a semnificatului și a designatului deopotrivă. Există, însă, un fel de identificare „culturală”, care acționează în contextul propriu al acestor nume. Astfel, în Chile nu va fi nevoie să se spună *Santiago de Chile*, deoarece referința este clară pentru orice persoană s-ar afla acolo. În acest caz, este vorba de identificatori uzuali sau constanți, care formează substantive compuse cu determinații lor, dar pot fi disociați de aceștia. Identificatorii uzuali sau constanți se disting de celelalte tipuri de determinanți prin faptul că sunt parte integrantă a unui semn. Astfel, *nueva* [nouă] e un semn autonom în „*una casa nueva*” [o casă nouă], dar e doar parte a semnului *Nueva Caledonia*. Identificatorii de acest tip sunt, deci, determinanți interni sau inerenți cu privire la numele complet (COȘERIU 1955/1967: 307–308).

Coșeriu subliniază foarte clar importanța determinării pentru limbaj, și în special pentru vorbire. Acest ansamblu de operațiuni asigură „una dintre posibilitățile fundamentale ale vorbirii: aceea de a se referi fără echivoc la actual și particular cu semnele care, în ele însele, în „*acervo idiomático*”, sunt virtuale, în majoritatea lor universale, și adesea echivoce. Cu alte cuvinte, determinarea asigură pur și simplu uzul limbii: integrarea lingvistică între o cunoaștere [*conocer*] actuală și o știință [*saber*] anterioară” (COȘERIU 1955/1967: 308).

La fel de importante pentru vorbire, având rolul de a face limba să exprime mai mult decât se spune, sunt contextele, tratate în partea secundă a studiului *Determinación y entorno*.

5. ACTUALIZAREA

5.1. Coordonate generale

Actualizarea este, în mod ideal, operația primară a determinării, prin care numele integrate în cunoașterea lingvistică, semnificând concepte, își împlinesc potența designațională într-unul dintre obiectele ce „cad” sub respectivul concept. Operația determinativă fundamentală și idealmente primară în procesul de denotare este *actualizarea*, prin ea realizându-se efectiv orientarea semnificatului, a designării virtuale, către realitate.

Actualizarea se caracterizează și prin faptul că nu implică nicio operație ulterioară de discriminare, orice operație de discriminare implicând, în schimb, actualizarea (COȘERIU 1955/1967: 302).

„Tocmai fiindcă simpla actualizare nu implică nimic altceva decât sensul „obiectiv” („non-conceptual”) al intenției semnificative – transformarea designării virtuale în designare actuală –, denotarea necesită determinări ulterioare, de fiecare dată când nu se vorbește despre „existenți în general” [„*entes en general*”], ci de un anume *grup* de existenți particulari, grup ce poate fi constituit la fel de bine din toți existenții particulari corespunzând unei „ființări în general” [„*ente en general*”] (*oamenii, toți oamenii*) sau dintr-un singur existent particular (*un om, acest om*)” (COȘERIU 1955/1967: 297).

Am încercat, după lectura (repetată) a acestui fragment să imaginez exemple care surprind momentul inițial de producere lingvistică, exemplul funcțional, chiar dacă anterior oricăror determinări²⁴⁶. [M-a interesat materializarea unui astfel de proces tocmai într-o limbă care prezintă o gamă diversă de instrumente pentru realizarea actualizării, iar nu într-una dintre limbile care nu prezintă categoria articolului. Am găsit relevantă pentru mobilul explicativ tocmai o situație în care actualizarea se face fără utilizarea instrumentelor specifice, în ciuda faptului că ele se găsesc la îndemâna vorbitorului. Nu mă refer, pentru moment, nici la situația numelor proprii, care vor fi tratate separat, într-o secțiune ulterioară.]

Iată o astfel de posibilă ocurență, împreună cu situația ei de comunicare: Doi prieteni ies de la cinema, iar unul dintre ei spune/exclamă: „Regizor, dom’le!”. Privim acest exemplu din punctul de vedere al nivelului tehnicii generale a activității lingvistice, al nivelului vorbirii, cu operațiunea care îi este, probabil, centrală și care vizează exact aducerea în domeniul designațional a unui semnificat de limbă. Interpretarea ocurenței textuale care este „Regizor, dom’le!” implică deducerea sensului creat din semnificat și designat, și prin circumstanțele contextuale prezente (implică, deci, presupunerea existenței circumstanțelor contextuale ca element potențial relevant în procesul de realizare a celui de-al doilea raport semiotic). Presupunem aici, la nivel intențional, o activare a unor valențe (pozitive) care caracterizează, în înțelegerea vorbitorului, calitatea de regizor (implicit semnificatul „regizor”). Intenția lui comunicativă va fi, însă, descifrată la nivel textual, dat fiind că, atunci când aduce în realitate

---

²⁴⁶ Anticipez capitolul care va aborda instrumentele prin care se realizează actualizarea, amintind aici observațiile lui Coșeriu referitoare la posibilitatea ca trecerea de la esență la existență să nu prezinte nicio manifestare explicită. Unul dintre exemplele oferite pentru aceste situații este tocmai realizarea acestei funcții prin contexte [*entornos*]. În plus, un caz special va fi acela al numelor proprii, care pot avea, uneori, un articol definit inclus, însă fără ca acesta să îndeplinească funcția de actualizator. S-ar întâmpla la fel cu substantive de genul Diavolul, Paradisul, Infernul, pace etc.) despre care Coșeriu afirmă, contrar opiniei lui Vossler, că nu se foloseau, în franceza veche, fără articol, pentru că ar fi fost considerate substantive proprii; mai degrabă, ele se prezintă ca de la sine actualizate, *la fel ca* numele proprii (COȘERIU 1955/1967: 295–196, nota 26). Absența articolului la actualizarea acestor substantive ar putea fi motivată de 1) situația unora dintre ele de unic reprezentant al unei categorii – în exemplele din nota 26: Diavolul, Paradisul, Infernul, plus, în general, soarele, luna, Pământul și 2) de calitatea altora de substantive abstracte, reprezentând noțiuni care, deși profund interpretabile la nivel comunitar sau chiar individual, se constituie ca niște concepte universal recunoscute și unicizate, în acest fel – aici pacea; în general binele, răul, dreptatea.

un semnificat, vorbitorul nu poate selecta acele trăsături ale semnificatului pe care le-ar vrea comunicate interlocutorului. Momentul ieșirii de la cinema, o anumită expresie de mulțumire pe fața vorbitorului, o intonație apreciativă, poate chiar tăcerea intenționat păstrată după o astfel de exclamație îi vor furniza interlocutorului modul anume în care trebuie să interpreteze, să facă sens din respectiva remarcă. Ocurența de mai sus, la care voi reveni succint în capitolul dedicat instrumentelor actualizării, reprezintă un exemplu pentru mobilizarea minimală a sistemului operațional care se poate activa în trecerea de la semnificat la designat, fără ca acest aspect să afecteze în vreun fel posibilitatea înțelegerii de către interlocutor a respectivei ocurențe. Desigur, în majoritatea cazurilor va fi nevoie de utilizarea determinărilor ulterioare momentului actualizării (cel puțin a unora dintre ele), grupate în categoriile discriminării, delimitării și individualizării.

Fragmentul citat ne impune, de asemenea, o diferențiere față de un proces care duce, aparent, la ocurențe de tipul celei utilizate ca exemplu mai sus. E vorba însă de un fenomen pe care l-am numi de „pseudo-actualizare”, care se petrece la nivel metalingvistic, și nu lingvistic. Situațiile care impun sau se folosesc de această operațiune sunt destul de puține și evident, lipsite de flexibilitate. Procesul la care ne referim este unul de „actualizare” nu a semnificatului, ci a semnificantului, în situații în care conținutul semnificațional nu contează deloc, sau aproape deloc, importantă fiind intenția comunicativă a vorbitorului care se slujește mai degrabă de forma cuvântului decât de conținutul acestuia. Spre exemplu, pentru a le crea șoferilor reflexul nu doar de a opri la trecerea de pietoni, dar și de a se asigura că nu se află, nici la stânga, nici la dreapta trecerii, pietoni care ar avea intenția să traverseze, în Germania, instructorii îi învață pe viitorii conducători auto să întoarcă privirea în ambele direcții și să spună, în acest timp „einundzwanzig” (douăzeci și unu), „zweiundzwanzig” (douăzeci și doi), pentru pronunțarea acestor cuvinte fiind nevoie de exact timpul necesar efectuării acestor mișcări. În plus, rostirea numerelor respective contribuie, probabil, la însăși crearea reflexului de a verifica dacă se poate trece de zebra în siguranță²⁴⁷.

Pe lângă exemplele de acest gen, putem întâlni fenomenul de „pseudo-actualizare” în binecunoscutul joc cu cuvinte numit „fazan”, în care fiecare participant trebuie să spună un cuvânt care începe cu o literă sau un grup de litere (de exemplu, ultimele două litere din cuvântul spus de către participantul anterior: căutare – restaurant – ....). Vorbim, în acest caz, din nou, de o aducere în vorbire nu a semnificatului, ci a semnificantului. Astfel de situații ar fi, de altfel, greșit caracterizate ca actualizare (de unde soluția „pseudo-actualizare”), tocmai pentru că nu se întâmplă aici orientarea către designat, către realitate, a unui semnificat, deci a conținutului, doar prin forța împrejurărilor însoțit de către semnificant (manifestare materială obligatorie și permanentă a limbajului). Dacă, așa cum afirma Coșeriu, metalimbajul este

---

²⁴⁷ Acest exemplu este unul dintre cele utilizate de către Miorița Ulrich în studiul său *Una mie unu (1001), una mie doi (1002), ... Uzul impropriu al limbajului*, studiu dedicat de către autoare tocmai situațiilor în care „semnificația de bază a cuvântului este redusă parțial sau chiar anihilată” (p. 167), cazuri subsumate unui domeniu denumit de către Ulrich „semantică marginală” (p. 169).

îndreptăţit să aibă o gramatică proprie şi o lingvistică proprie²⁴⁸, în această lingvistică specială fenomenele prezentate mai sus ar putea funcţiona ca exemple pentru o actualizare în oglindă, a semnificantului, sau cel puţin a semnificantului cu prioritate.

5.2. Un semnificat individual (?)

„... opoziţia dintre esenţă şi existenţă reprezintă o distincţie intelectuală şi nu o separaţie reală: esenţa *nu se atribuie* din afară entităţilor, ci *se recunoaşte* în ele” (COŞERIU 1955/1967: 295, nota 25).

Citatul de mai sus suscită întrebarea dacă e posibil să fie delimitate tipuri diferite de aducere în existenţă a semnificatelor, atunci când vorbim de substantive cu existenţă în general concretă, materială (*scaun, casă, mână* etc.), pe de o parte, şi la substantive abstracte, nemateriale, de genul *binele, răul, fericirea*, pe de altă parte. Chiar dacă este constituit intersubiectiv şi consacrat ca atare, e posibil oare ca semnificatul proiectat să fie împărţit în grade sau în moduri diferite de către utilizatori? Mai concret, ideea – sau mai degrabă întrebarea pe care doresc să o formulez aici este: în ce măsură e posibilă postularea unui *semnificat individual* sau poate *semnificat parţial* -, un concept care ar defini semnificatele unei limbi **aşa cum se regăsesc ele în mintea fiecărui vorbitor**. Desigur, diferenţele nu ar putea fi majore, ori chiar membri ai aceleiaşi comunităţi nu s-ar mai putea înţelege între ei. Însă ne e greu să presupunem că un semnificat confirmat în trăsăturile sale principale la nivel comunitar se va regăsi *identic* în mintea vorbitorilor care îl utilizează. Dacă un semnificat precum „mână” se presupune a fi foarte similar conturat intra- dar şi intercomunitar/idiomatic, noţiuni precum *Binele, Răul, Frumuseţea* îşi au, cu siguranţă, conotaţii particulare, mai mult sau mai puţin personale²⁴⁹.

Aplic aici, la nivel individual, demonstraţia lui Humboldt vizând constituirea semnificaţională diferită a lumii în diferite comunităţi, prin diferite idiomuri, ce include exemple precum cel al elefantului denumit, în cadrul unui grup de vorbitori, „cel care are o mână”. Coşeriu semnalează posibilitatea de a selecta un semnificat sau altul, chiar şi atunci când designatele sunt identice, în funcţie, de exemplu, de modul în care vorbitorul se uită la un obiect: „... clasele designate prin cuvintele greceşti *brotós* şi *ántrōpos* sunt identice (este vorba în ambele cazuri de clasa „fiinţelor umane”), chiar dacă semnificatele respective nu sunt, deoarece *brotós* semnifică 'om ca non-zeu', în vreme ce *ántrōpos* semnifică 'om ca non-animal'” (Coseriu, apud EBELING 1981: 12). Limba română, ca multe alte limbi europene, nu cunoaşte aceste două semnificate, ceea ce nu împiedică însă un vorbitor să selecteze mental una dintre cele două trăsături (sau o alta) atunci când foloseşte semnificatul cel mai apropiat

²⁴⁸ Pentru o prezentare a diferenţelor între limbaj şi metalimbaj, vezi COŞERIU 1973/2000: 254–257.

²⁴⁹ Poate un pas spre această interpretare se poate face luând în considerare teoria lui Ch. Bally care propunea ca mai multe categorii de cuvinte să fie considerate nume proprii, printre acestea personificări de genul *la Beauté, la Justice* (Bally, cf. COSERIU 1955/2004: 270).

de cele menționate, acela de 'om' (vezi, mai jos, discuția referitoare la „variantele de semnificat”).

Ebeling utilizează citatul coșerian de mai sus într-o încercare de a clarifica un concept pe care îl propune, acela de „referent adecvat” [*appropriate referent*]²⁵⁰, (designatul coșerian, de fapt) prin care el pune în discuție tocmai posibilitatea ca un semnificat să conțină trăsături „provenite dintr-o relație efemeră a referentului acestuia cu vorbitorul, precum unghiul din care vorbitorul privește obiectul, atitudinea lui față de el [de obiect] etc.” (EBELING 1981: 12). Am găsit la Ebeling o idee despre care am crezut că se apropie puțin de aceea pe care am formulat-o mai sus, dat fiind că lingvistul olandez postulează existența unor trăsături semnificaționale aparte, care s-ar putea să le fie specifice doar unora dintre vorbitorii ce împărtășesc un același idiom. Mai mult chiar, strategia comunicativă a vorbitorului, spune Ebeling, poate determina diferențe lingvistice între referenți [designate], chiar dacă aceștia sunt identici când sunt luați în considerare *sensu stricto*. Printr-un algoritm destul de complicat (cu posibile influențe generativiste, dar cu vădite și laudabile tendințe din partea autorului său de asimilare a concepției lingvistice coșeriene), Ebeling încearcă să demonstreze faptul că sensul posibil a fi proiectat prin emiterea unei propoziții depinde în primul rând de alegerea semnificatelor din limbă, numai prin acestea ajungându-se la ocurențele din actele de vorbire (EBELING 1981: 21). Ceea ce se poate deduce clar din articolul lingvistului olandez este faptul că el reușește să (își) demonstreze existența planurilor de conținut ale semnificatului și designatului prin neconcordanța pe care o identifică între ocurențele designaționale și sursele lor semnificaționale.

Întrebarea este, deci, dacă se poate presupune o astfel de circumscriere, de semantizare, la nivel individual, personal, totuși semnificațional, dacă se poate aduce în discuție posibilitatea existenței unui „strat semnificațional” suplimentar, constituit la nivel individual. De fiecare dată când se implică într-un act de vorbire, individul selectează semnificatele pe care le orientează către lumea designatelor. Este posibil ca el să apeleze, în acest moment, la o unitate semnificațională, mereu aceeași pentru individul respectiv, dar întrucâtva diferită de semnificat, așa cum este el constituit la nivel idiomatic? Ar putea contribui la formarea acestui „semnificat individual” momentul învățării sale sau experiența proprie a vorbitorului, care pot face ca unitatea semnificațională la care individul apelează (desigur, nereflexiv), de fiecare dată când aduce în act respectiva unitate semnificațională, să fie constituită ușor diferit de semnificatul la nivel idiomatic. Definesc această presupusă unitate ca semnificațională datorită faptului că ea ar avea un caracter de „permanență”, de stabilitate, vorbitorul apelând

---

²⁵⁰ Ebeling precizează că folosește în acest studiu termenul *referent* ca echivalent al celui coșerian de *Bezeichnung* [designat] și pe cel de *conținut* ca echivalent al celui coșerian de *Bedeutung* [semnificat]. Mai mult, el propune termenul de *appropriate referent* [referent adecvat/ direct] pentru ceea ce, în teoria coșeriană se numește designat, în opoziție cu *derived referent* [referent derivat], un designat de gen metaforic sau metonimic (EBELING: 10).

de fiecare dată la ea ca la o parte a unui fond lingvistic stabil, în principiu, de genul semnificatelor la nivel idiomatic.

De asemenea, cunoașterea lumii ar putea influența, în cazul fiecărui vorbitor, conturarea semnificatului într-un mod mai mult sau mai puțin personal. Un exemplu de acest fel vine de la Eugenius M. Uhlenbeck, care menționează apelativul (=numele de clasă) *spaniel*, despre care spune că nu poate avea un „sens” fix [*a fixed meaning*] (evident, aici noi înțelegem, în termeni coșerieni, „semnificat”), pentru toți membrii comunității de vorbitori englezi. O concepție unitară de acest fel, afirmă el, ar fi greu de dovedit. „Este mai realist”, spune Uhlenbeck, dacă înțelegem „că cunoașterea pe care oamenii o au diferă în mai mare sau mai mică măsură, fără să excludem posibilitatea ca doi sau mai mulți vorbitori să împărtășească același sens. Aceasta deoarece sensul cuvântului este în mod esențial un fenomen cognitiv dinamic, supus elaborării individuale, specificării și acumulării în moduri și direcții pentru moment insuficient cunoscute. Având în vedere experiențele individuale care variază în mare măsură, nu e normal să ne așteptăm ca sensul unui cuvânt să fie același pentru toată lumea. De asemenea, nu trebuie să presupunem identitatea de dragul înțelegerii faptului de necontestat că comunicarea se realizează cu succes prin intermediul limbajului. Dimpotrivă, asumarea unei astfel de identități a sensului constituie un obstacol în înțelegerea modului în care sensul cuvintelor funcționează în vorbirea propriu-zisă” (UHLENBECK 1981: 170–171).

Uhlenbeck dă exemplul cuvântului *tooth* [dinte], despre care spune că pentru un dentist va avea un sens mult mai elaborat decât pentru majoritatea pacienților săi. Această mare diferență nu exclude, totuși, comunicarea cu succes între dentist și pacient. Un concept interesant pe care Uhlenbeck îl propune aici este acela de *minimum cognitiv împărtășit* [*shared cognitive minimum*], o cunoaștere comună care nu trebuie să includă mai mult decât faptul că se vorbește, în cazul dinților, despre niște „lucruri tari și osoase care se găsesc în gura cuiva”. În eventualitatea că pacientul nu ar cunoaște sensul cuvântului *tooth*, acesta i s-ar putea lămuri cu ajutorul contextului, al situației și al altor cuvinte prezente în propoziția în care respectivul cuvânt apare (UHLENBECK 1981: 171). Concepția lui Uhlenbeck asupra semnificatului, sau a sensului cuvântului, cum îl numește el, ca mobil, dinamic, doar în parte coincident în cazul unor vorbitori diferiți se bazează în primul rând pe faptul că vorbitorii au o cunoaștere diferită a lucrurilor, a mediului extra-lingvistic²⁵¹.

Îndoiala lui Uhlenbeck în ce privește existența unei concepții unitare la toți membrii unei comunități a ceea ce este, de exemplu, un *spaniel*, ar putea fi susținută prin existența unei așa-numite „variante de semnificat” – ceea ce, de fapt, se prezintă în desemnare, în actul de

---

²⁵¹ „Această concepție a sensului cuvântului (sau al apelativelor, adică al cuvintelor care sunt substantive, adjective sau verbe) drept (1) cunoaștere folosită în vorbire, (2) reprezentată în formă lingvistică, (3) în cele mai multe cazuri nu la fel pentru toți vorbitorii nativi, (4) constant deschisă spre schimbare și (5) necesitând, pentru o comunicare reușită, doar un minimum de cunoaștere împărtășită, se bazează pe teza generală conform căreia înțelegerea de către ascultător a ceea ce este spus de către vorbitor este rezultatul unui proces inferențial în care informația inherentă în propoziție este interpretată conform cadrului [*against the background*] și cu ajutorul cunoașterii extra-lingvistice” (UHLENBECK 1981: 171).

vorbire, dar în calitate de variantă a semnificatului, nu de unitate designațională propriu-zisă: „ceea ce se prezintă într-o utilizare determinată (într-un act de desemnare) nu este semnificatul ca atare (unitatea semantică), ci totdeauna o variantă; și o variantă prezintă prin definiție mai multe trăsături decât unitatea funcțională căreia îi corespunde” (COȘERIU 1990: 257).

În definirea conceptului de „sens” de către Uhlenbeck se regăsește aspectul semantic, dar și cel psiho-social, într-o combinație cvasi-imposibilă de unitate ideală, așa cum trebuie înțeles semnificatul și experiență personală în raport cu o comunitate, așa cum se conturează psiho-socialul.

Luăm în calcul ideea de a explica diferențele de conturare a semnificatului la persoane diferite care vorbesc același idiom prin faptul că fiecare vorbitor acționează/comunică, în interiorul nu doar al aceleiași limbi, ci și în interiorul unui univers de discurs la care se raportează datorită profesiei sale sau intereselor sale.²⁵² În acest caz, e normal ca un dentist să înțeleagă prin *tooth* cu totul altceva decât înțelege un nespecialist în stomatologie. Această idee nu vine însă în contradicție cu aceea propusă mai sus. Faptul că putem găsi o explicație (care se aplică numai în unele cazuri, căci diferența între semnificate nu se conturează doar în mintea nespecialistului față de specialist, aceasta putându-se evidenția în cazul unor lexeme mai comune și între vorbitori în calitatea lor de vorbitori și atât) nu anulează diferența însăși pe care am semnalat-o mai sus.

Rămâne de văzut în ce măsură postularea acestui grad intermediar de conținut se justifică; dar dacă el ar fi acceptat, s-ar situa, probabil, între semnificat și designat. Se conturează clar, pe marginea acestei idei, pericolul regresării într-o lingvistică structuralistă de tip saussurian, în care limba era depozitată, ca într-un tezaur, în „creierul masei”. Nu se dorește aici postularea unei diferențe între limba care se găsește în dicționar și gramatică, pe de o parte, și limba individului, pe de altă parte. Propunerea conceptuală lansată aici va trebui cercetată mai departe și se va soluționa, probabil, printr-o consolidare a sa ori printr-o apropiere de unul dintre conceptele existente deja în teoria integrală a limbajului, poate cel de variantă de semnificat (în măsura în care se va putea, eventual, presupune o accepție „permanentă” a acestuia).

Deocamdată, această întrebare a primit un răspuns prin referatul elaborat pe marginea acestei teze de către Emma Tămăianu-Morita, care respinge caracterul de semnificat al conținutului analizat aici: „Fără îndoială că vorbitorul individual posedă o versiune proprie a *fiecărui* semnificat idiomatic, o versiune care include (în bazele ei de formare) și integrează (în continua ei re-instituire prin vorbire) și cunoașterea lumii, și, mai larg, ansamblul experienței proprii unice, irepetabile, a individului. Această versiune individuală este/devine/își menține calitatea de *semnificat* și caracterul de „permanentă” nu prin ea însăși,

---

²⁵² Conceptul de *univers de discurs* a fost deja discutat în partea a doua a lucrării, subcapitolul 3.2.2.7. *Semnificat și designat în traducere*, alături de cel propus de către Urban, de *idiom spiritual*.

în izolare sau în relaționare cu experiența lumii, ci doar prin înscrierea într-un *sistem* de semnificate – iar ceea ce dă *idiomaticitatea* semnificatului sunt tocmai dimensiunile de organizare și articularea concretă a acestui sistem, care nu poate fi decât unul – să spunem – *împărtășit*. Tot ceea ce este strict personal, centrifug față de această „hartă” semnificațională împărtășită, va avea nu natura unui semnificat, ci se va plasa în aria fluctuantă de *asociații* ale semnificatului – și ele, fără îndoială, obiectiv constatabile: de pildă, la nivelul *evocărilor* generate în utilizarea textuală a respectivului semnificat.”

Admițând validitatea precizărilor făcute de către Emma Tămăianu-Morita, îmi păstrez, pentru moment, ideea conform căreia caracterul acestui conținut este mai degrabă unul combinat între semnificațional și individual, iar statutul său este unul de strat intermediar de conținut între semnificat și concretizarea sa designațională, în cadrul unui act de vorbire. Cu certitudine, argumentele ce se pot aduce în favoarea, cât și împotriva acestei propuneri pot contura o discuție extrem de interesantă pe marginea categoriilor de conținut, așa cum se pot acestea înțelege și defini prin prisma teoriei integrale asupra limbajului.

5.3. Ce (nu) se actualizează, de fapt

Încep acest subpunct cu paranteza din subtitlul său, amintind o precizare făcută de către Coșeriu însuși referitoare la entitățile care nu pot fi parte a procesului de actualizare. Spre exemplu, Coșeriu face deosebirea între teoria sa a actualizării și ceea ce Bally definea ca actualizare, mai exact identificarea unui concept cu reprezentarea reală a subiectului vorbitor. Se poate vorbi despre actualizarea unui semnificat, a unui semn, a unui nume, acesta incluzând o dimensiune conceptuală și una obiectivă, dar nu de actualizarea unui concept. Un concept ca atare nu poate fi actualizat, nici identificat cu o reprezentare, pentru că asta ar echivala cu transformarea sa într-un obiect, adică în cu totul altceva decât este el. Un concept este întotdeauna virtual; de aceea el poate doar să se relaționeze cu un „actual”, nu să se identifice cu acesta (COȘERIU 1955/1967: 296).

Referitor la ceea ce se actualizează, se pune întrebarea cum sunt implicate în acest proces cele cinci tipuri de semnificat identificate de către Coșeriu și care conțin informație diferită: semnificatul *lexical*, semnificatul *categorial*, semnificatul *instrumental*, semnificatul *structural* și cel *ontic* (COȘERIU 1971/1978: 136–137; vezi și prezentarea detaliată a celor cinci tipuri de semnificat mai sus, în subcapitolul 3.3.1. *Etapă phrase structure grammar – Syntactic Structures*).

Situația semnificatului *lexical* nu mai trebuie analizată, având în vedere că ea a fost până acum discutată în mod primar și aproape exclusiv, de fapt. E vorba despre denotare, de recunoașterea unui „obiect” nou întâlnit datorită unei cunoașteri [*saber*] anterioare sau de punerea în discurs a unei entități în virtutea aceleiași *saber*, de conținutul cognitiv reprezentat

lingvistic la nivelul articulării inițiale, intersubiective și idiomatice, pe de o parte, și în același timp de conținutul lingvistic particular, specific actului de vorbire, pe de altă parte.

În ceea ce privește semnificatul *categorial*, lucrurile sunt puțin mai complicate. „Categoriile verbale sunt, cu adevărat, «categorii», semnificații categoriale, *partes orationis*, adică moduri de a fi ale cuvintelor în *discurs*, și nu clase lexicale fixe; ele aparțin gramaticii și nu dicționarului (dacă acesta este înțeles ca registru de «simple cuvinte», sau de semanteme, independent de «semnificația categorială»)» (COSERIU 1955/2004: 267, nota 6). În limba română, de altfel – și nu numai – cuvintele definite în virtutea categoriei căreia îi aparțin se numesc „părți de vorbire”, un nume care ne încurajează să speculăm faptul că statutul lor categorial este dat *în vorbire* și înregistrat ulterior în vocabular, iar nu invers. Acest proces se poate verifica în practica normală a vorbirii în orice limbă; spre exemplu, în limba engleză, care este extrem de productivă în privința așa-numitei „translații categorematicе”, este suficient de cele mai multe ori să fie folosit un cuvânt aparținând în mod canonic unei categorii verbale într-o altă poziție decât cea consacrată pentru ca respectivul cuvânt să treacă într-o nouă categorie verbală. Frecvente sunt aceste transferuri în special între verb și substantiv. Spre exemplu, substantivul *stove* [sobă] se poate folosi într-o poziție de predicat în propoziție, acesta fiind actualizat, astfel, cu semnificatul categorial de „verb” (*to stove a room* = a construi o sobă într-o cameră, a dota o cameră cu acest mijloc de încălzire). Această situație anulează și un criteriu al formei, posibil de invocat pentru clarificarea diferenței dintre categoriile verbale, de multe ori forma fiind caracteristică mai multor categorii verbale²⁵³.

În plus, chiar dacă, în ceea ce privește categoria substantivului, articolul definit este actualizatorul prin excelență, prezența sau absența articolului nu implică/nu interzice actualizarea și nici nu este definitorie în relație cu semnificatul categorial. Acest principiu este ilustrat prin situația numelor proprii, care, pe de o parte, se pot actualiza în absența articolului definit, pe de altă parte, pot primi articol definit fără ca acesta să își exercite în mod obligatoriu funcția de actualizator (COSERIU 1955/1967: 295–296, inclusiv nota 26).

Așadar, se poate considera că unele lexeme (nu generalizăm) au la dispoziție mai multe aspecte categoriale la nivelul semnificatului, facilitate de sistemul fiecărei limbi, ele putându-se actualiza în text cu unul dintre acestea, în funcție de intențiile comunicative ale vorbitorului, categoria în care s-au actualizat fiind stabilită ulterior prezenței lor în actul de vorbire, nu anterior ei.

---

²⁵³ „Categoriile nu coincid cu clasele de „forme” (deoarece o formă poate corespunde nu doar unei categorii)”. Categoriile trebuie gândite „în același timp ca distincte și diverse în raport cu clasele. [...] unica deducție corectă este că nu se pot defini categoriile drept „clase de forme”. Exemplul dat de către Coseriu pentru a ilustra distanța care trebuie păstrată între clase diferite formate în virtutea unor criterii diferite este foarte relevant. Nu pot exista interferențe, afirmă el, între clase omogene, doar între clase eterogene: același obiect nu poate aparține unor clase distincte constituite prin același criteriu, ci doar unor clase distincte constituite prin criterii diferite. Dacă se clasifică, în funcție de formă și culoare, anumite obiecte triunghiulare și pătrate de culoare albastră, același obiect triunghiular aparține clasei obiectelor triunghiulare și clasei obiectelor albastre. Dar un obiect pătrat nu poate fi inclus în clasa obiectelor triunghiulare doar pentru că este și albastru” (Coseriu, apud KABATEK 2007: 8).

Acest mod de a vedea lucrurile la nivelul actualizării nu se potrivește, din nou, cu cel generativist, care prevede scheme sintactice universale, compuse din poziții despre care nu știm decât ce funcție sintactică îndeplinesc, căror categorii ar trebui să le aparțină și în ce fel de relații sintactice trebuie să între unele cu altele (cel puțin până la etapa teoriei *X-bar*, în care sunt stabilite, pentru aceste unități, și roluri semantice).

Semnificatul *instrumental*, propriu morfemelor, este specific unor cuvinte sau părți de cuvinte destinate să exprime materializări ale relațiilor sintactice (gen, număr, caz etc.), mai multe dintre acestea putând fi specifice unei singure unități. Desigur, ele pot fi evidențiate în paradigma unui anumit lexem, aceasta fiind oarecum o actualizare diferită în raport cu aceea care apare în cadrul actului de vorbire. Astfel, știind, de exemplu că *-lui* exprimă, în limba română, cazurile Genitiv și Dativ pentru un masculin sau neutru singular, (pe lângă funcția de actualizator) el își va exercita funcția și într-o simplă înșiruire de genul: *băiatul – băieții – băiatului – băieților*, menită să exprime paradigma formelor articulate cu articol definit a substantivului „băiat”. Dat fiind că semnificatul aparține particulei *-lui*, atașarea sa la un substantiv anume se poate considera deja ca o instanțiere a operațiunii de actualizare²⁵⁴. Un alt fel de actualizare se produce atunci când cuvântul apare într-o propoziție, într-un text, de genul: *Câinele băiatului este negru.*, în care cuvântul este implicat într-o relație semantică și sintactică cu alte lexeme, exprimând, în cazul de față, într-o relație de posesie, calitatea de posesor. Este adevăratul proces de actualizare, instanțierea particulei în enumerarea de mai sus putând fi considerată o „actualizare gramaticală”, la nivelul paradigmei, sau poate o ocurență a unui semnificat unitar posibil a fi stabilit, de ce nu, și la nivelul semnificatului instrumental.

În cazul aceluiași exemplu de mai sus, această a doua actualizare se suprapune, probabil, cu aceea a semnificatului *structural/sintactic*, propriu combinațiilor de unități cu morfeme și realizat aici ca *genitival*. Spre deosebire de semnificatul instrumental, care caracterizează doar morfemul, cel sintactic privește cuvântul rezultat din combinarea lemei cu respectivul morfem, noua unitate, așadar.

Semnificatul *ontic* este singurul care nu poate avea un conținut la nivelul unor unități anume, el fiind definit doar prin proprietăți (afirmativ, interogativ, negativ) care pot caracteriza o combinație de lexeme în propoziție, sau un lexem, dar numai atunci când el reprezintă sau poate reprezenta un text (ex. *Da?*). Despre conținutul acestuia se poate spune, probabil, că a fost dedus din texte actualizate, instanțierile sale fiind proprii, după cum spuneam, combinațiilor de lexeme realizate.

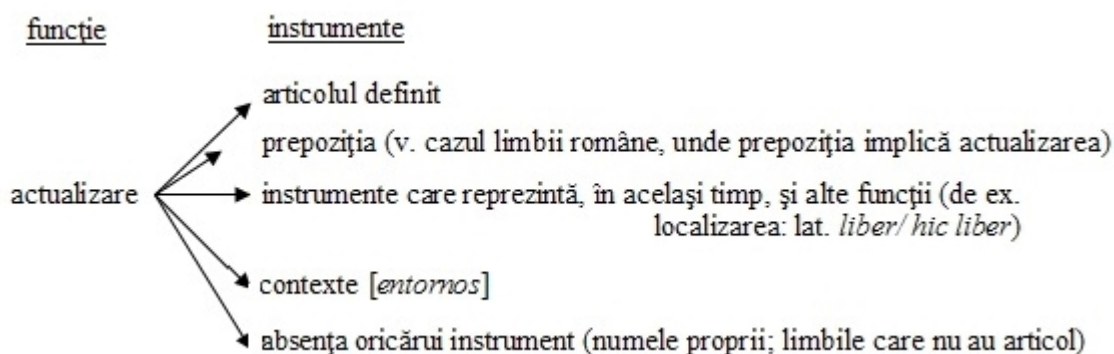
²⁵⁴ Sunt încă în căutarea unui mod de a împăca afirmația de mai sus cu precizarea explicită a lui Coseriu conform căreia nu există semne care să fie actuale *în limbă*, precizare făcută pentru a corecta afirmația lui Bally, care credea că distincția între *virtual* și *actual* coincide cu cea între *limbă* și *vorbire* (COSERIU 1955/1967: 296).

5.4. Instrumentele verbale ale actualizării

5.4.1. Funcție vs. formă

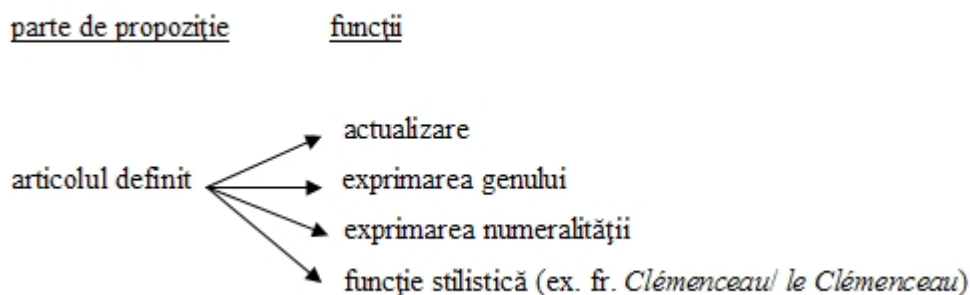
Instrumentele verbale care îndeplinesc funcțiile cuprinse în domeniul determinării pot fi numite *determinatori nominali*. Trebuie reamintit faptul că se pune aici problema funcțiilor, în primul rând, nu a instrumentelor²⁵⁵, acest lucru impunând, de altfel, direcția demersului abordării respectivelor fenomene. Se merge, astfel – în viziune integralistă – de la funcțiile identificate spre instrumentele prin care acestea se pot realiza și nu invers – ca într-o abordare primordial gramaticală sau formalistă, în care s-ar identifica părți de propoziție, urmând ca apoi să fie inventariate utilizările pe care le pot avea respectivele elemente. E modul de lucru, semnalat de către Coșeriu ca fiind eronat, caracteristic formalismului lingvistic. Spre deosebire de o astfel de abordare, sarcina principală a gramaticii vorbirii ar fi aceea de a identifica și descrie funcțiile specifice ale vorbirii *kat energeia* și de a indica posibilele instrumente, verbale sau nonverbale, prin care acestea se realizează (COȘERIU 1955/1967: 292).

O reprezentare schematică a principiului enunțat mai sus, extrem de important pentru studiul determinării din punct de vedere integralist, ar putea arăta astfel:

spre deosebire de o abordare formalistă:

²⁵⁵ „...în spaniolul *el libro*, morfemul nu este *el*, ca formă materială, ci funcția însăși a articolului: „actualizarea”, adică faptul că, datorită articolului, *libro* – care în sine numește ceea ce e „virtual”, conceptul de „libro” – ajunge să desemneze un obiect, ceva „actual” (care poate fi de asemenea „cartea în general”, dar tocmai văzută ca „existență”, nu doar ca „esență”). Așa se explică de ce în glosematică se susține că nume proprii ca Cervantes, Juan, Madrid „conțin articolul”; ele nu conțin, firește, articolul material, ci implică doar funcția articolului, actualizarea, în sensul că sunt prin ele însele „actuale”: desemnează „obiecte.” (COȘERIU 1973/2000: 102–103).

Un traseu mai corect definit al procesului de designare începe, de fapt, nu cu funcția actualizării, cu atât mai puțin cu actualizatorul – fie el articolul definit sau orice alt mijoc de actualizare – ci cu intenția semnificativă a vorbitorului.

Lipsa de dependență între funcție și o posibilă formă gramaticală este subliniată de către Eugeniu Coșeriu deja în *Determinación y entorno*: „... aceeași trăsătură formală poate îndeplini diverse funcții, poate îndeplini mai multe funcții în același timp și poate chiar să fie funcțională în anumite cazuri și să nu fie în altele. Astfel, articolul este o trăsătură opozițională și are funcție determinativă în fr. *havre/le havre*, sp. *palmas/las palmas*, însă e inherent și afuncțional (din punct de vedere gramatical) în *Le Havre*, *Las Palmas*, și este opozițional, dar nu îndeplinește funcție determinativă în *Juana/La Juana*. Invers, aceeași funcție poate fi îndeplinită de diverse instrumente, și se poate realiza chiar și fără ajutorul instrumentelor verbale” (COȘERIU 1955/1967: 292).

5.4.2. Funcție și instrumente

Durafour vorbește despre un „ansamblu eterogen de mijloace pe care subiectul vorbitor le utilizează pentru a aduce în discuție tema discursului său” care ar fi, în fiecare limbă, „instrumentele funcției pe care am numit-o funcție tematică sau designativă” (DURAFOUR 1981: 198).

DURAFOUR (1981: 200) aduce un set de exemple menite să ilustreze posibile moduri de orientare spre existență de către subiectul vorbitor a unor substantive sau ansambluri conceptuale, compuse din mai mulți purtători de semnificat. În vederea realizării acestei operațiuni²⁵⁶, se poate utiliza un instrument sau se pot utiliza mai multe instrumente ale

²⁵⁶ Pentru discutarea primului set de operațiuni prevăzut în DURAFOUR 1981: 199, care prevede constituirea unor unități complexe la nivel semnificațional, vezi mai sus, subcapitolul 4.2.3.2. *Specializarea*. Chiar dacă Durafour folosește aici termenul de „funcție designativă”, înțelegem că se referă, de fapt, la actualizare. Instrumentele listate pentru a ilustra realizarea acestei funcții justifică această echivalare, ca și definirea funcției designative ca orientare a complexului semnificațional spre existență de către subiectul vorbitor. În plus, nu se definește niciunde în scrierile lui Coșeriu (după știința mea) o funcție designativă diferită de actualizare. Păstrăm, în interiorul discuției pe marginea fragmentelor din articolul lui Durafour, termenul de

funcției tematice sau designative (instrumente simple D sau instrumente complexe D'). Vedem mai jos exemplele din limba franceză, cu o traducere în limba română. Sunt reprezentate aici instrumente obligatorii, prin care se realizează însăși actualizarea, pe de o parte și instrumente suplimentare, care îngustează aria designațională, întărind actualizarea sau realizând alte funcții determinative.

Ex.	D	D'	
	<i>la</i> maison à vendre		(articol)
	<i>la</i> maison à vendre	<i>de mon père</i>	(articol, grup nominal)
	<i>sa</i> maison		(posesiv)
	<i>la</i> maison	que tu sais	(articol, prop. relativă)
	<i>la</i> rue	V. Hugo	(articol, nume propriu)

(DURAFour 1981: 200)

[Ex.	D	D'	
	<i>casa</i> de vânzare		(articol)
	<i>casa</i> de vânzare	<i>a tatălui meu</i>	(articol, grup nominal)
	<i>casa</i> <i>lui</i>		(articol, posesiv)
	<i>casa</i>	<i>pe care tu o știi</i>	(articol, prop. relativă)
	<i>strada</i>	<i>V. Hugo</i>	(articol, nume propriu)]

Informația pe care instrumentele listate sub D o aduc este aceea că lucrurile designate de către grupul nominal sunt *reale*. Aceste instrumente au funcția de a *prezenta* realitatea, existența lucrului designat fiind deci *implicată*, ba chiar *presupusă* în și prin enunțare (DURAFour 1981: 200). Astfel, continuă Durafour, când un locutor enunță *Un homme attend dans la rue*. [Un om așteaptă pe stradă.], grupul tematic *un om* presupune sau implică existența acestui om în realitate. Însă instrumentele designative (articole definite și nedefinite, posesive etc.) nu exercită întotdeauna funcția designativă în enunț. *Il cherche une femme*. [El caută o femeie.] / *Il cherche une femme depuis trente ans*. [El caută o femeie de treizeci de ani.] În exemplul al doilea, *une* [o] are toate șansele să nu exercite funcția designativă, în condițiile în care subiectul, *il* [el], se referă la un celibatar nefericit (DURAFour 1981: 200).

În legătură cu ideile exprimate în fragmentul de mai sus, se poate spune că instrumentele designative „nu au de ales” între a-și îndeplini sau a nu-și îndeplini funcția designativă. Se poate afirma acest fapt pe baza mai multor argumente:

a) Funcția designativă se realizează în cadrul primului raport semiotic, care înseamnă tocmai orientarea semnificatului spre designat, cu ajutorul unor instrumente precum cele

---

„funcție designativă” pentru a asigura coerența cu terminologia preferată de autor, asimilând însă această noțiune cu cea de actualizare.

listate mai sus sau, uneori, prin actualizare directă, fără prezența explicită a unui instrument de acest tip (ex. engl. *Love is a wonderful feeling*). Nu se poate trece peste această etapă, ea fiind o treaptă esențială în realizarea celui de-al doilea raport semiotic, care duce la crearea de sens.

b) Lucrurile designate de către instrumentele de tip articol, posesiv etc. nu sunt neapărat reale. Ele pot trimite la „conținuturi mentale corespunzătoare”, așa cum Coșeriu însuși afirmă²⁵⁷. În exemplul *Un om așteaptă pe stradă*, nu avem un motiv foarte temeinic să nu ne îndoim absolut deloc de existența unei persoane care așteaptă pe stradă. Durafour afirmă că grupul tematic *un om* presupune sau implică existența acestui om în realitate. De fapt, putem imagina multe situații de comunicare în care acel om de pe stradă să nu existe. De exemplu, cineva stă la geam și spune această propoziție doar pentru a ne convinge de ceva, acea persoană mințindu-ne – un lucru care pe noi, ca interlocutori, nu ne împiedică deloc să ne imaginăm omul ce așteaptă pe stradă. Funcția designativă ar fi deci realizată, fără însă a fi nevoie ca designatul respectiv să își găsească corespondentul într-o persoană reală. Sau: cineva începe o „istorioară” cu această propoziție, situație în care prezența omului de pe stradă se confirmă doar într-un anumit univers de discurs. Sau: cineva se uită pe fereastră și are impresia că un om așteaptă acolo, confundând, de exemplu, un manechin sau un copac cu un om real. Pentru el, deci, omul va exista, funcția designativă realizându-se de fapt în absența corespondentului real implicat în interpretarea lui Durafour. În plus, cel puțin în prima și în ultima dintre interpretările pe care le-am propus aici, grupul nominal *pe stradă* ar beneficia, din punctul meu de vedere, de o prezumție mult mai clară și mai justificată de realitate. În situația în care cei doi interlocutori se află într-o cameră, sau chiar dacă ei vorbesc la telefon, de exemplu, dar știu amândoi strada despre care se vorbește, existența acesteia este mult mai greu de pus sub semnul îndoielii decât a omului care așteaptă pe stradă, din perspectiva ambilor participanți la dialog.

c) În absența unei situații clare de comunicare, ocurențele *une femme* pot să aibă, în cele două exemple de mai sus, același grad de realitate sau de irealitate, însă funcția designativă este exercitată în ambele cazuri. În absența unei situații clare de comunicare, a unui context, primul exemplu poate primi exact aceeași interpretare ca al doilea. Trebuie să observăm că Durafour ajunge la concluzia că în al doilea exemplu *une* nu își exercită funcția designativă în condițiile în care înțelegem prin subiectul *il* un celibatar nefericit. Putem să înțelegem, însă, și un bărbat care, de exemplu, angajează din când în când un detectiv particular spre a găsi o femeie cu care a pierdut legătura în urmă cu treizeci de ani. În acest caz, cel puțin pentru subiect, femeia ar beneficia din plin de prezumția de realitate, articolul nedefinit neavând niciun motiv să nu își îndeplinească funcția designativă. Așadar, cu presupuziția lui *il* ca un celibatar nefericit sau ca un prieten din tinerețe încercând să restabilească legătura cu o

---

²⁵⁷ Vezi, de exemplu, COȘERIU 1988/1992: 96 și discuția mai detaliată pe această problemă din partea a doua a acestei lucrări, secțiunea 3.2.1.2. *Stări de lucruri sau conținuturi mentale corespunzătoare*.

persoană de sex feminin (interpretări care, de altfel, în anumite situații de comunicare, se pot presupune și pentru primul exemplu), ne aflăm în domeniul interpretării, al construirii de sens, în care intră, pe de o parte, semnificatul și designatul, pe de altă parte, tot ce ține de context și de situația de comunicare, ca instrumente ce contribuie la interpretare, la construcția sensului, în acest al doilea raport semiotic. Cele două exemple de mai sus nu pot, oricum, beneficia de interpretare în afara unui „aport de context” din partea vorbitorilor. Mai mult, ele pot beneficia de exact aceeași interpretare în condițiile în care le-am presupune performate într-un context identic.

Aduc în discuție, în încheierea acestui subcapitol, un fragment din DURAFOUR 1981, legat de instrumentele utilizate pentru realizarea funcției designative. El precizează că, dacă instrumentele de tip D (articol definit sau nedefinit, posesive etc.) denotă existența²⁵⁸ lucrului designat, ele nu îi indică în mod necesar *identitatea*. Această informație este în general adusă de instrumente designative de tip D” (construcții genitive, propoziții relative, apozitii) care, printr-o rețea designativă formată cu elementele de tip D, îi dau locutorului posibilitatea de a-i indica interlocutorului identitatea lucrului designat. Unele relative sau participiale, datorită în special indicatorilor deictici pe care îi conțin sau funcției pe care locutorul le-o atribuie, trebuie considerate ca instrumente posibile ale funcției designative (DURAFOUR 1981: 201).

a) Elementele gen construcții genitive (*de mon pere*), propoziții relative (*que tu sais*) fac parte dintre instrumentele determinative care acționează deja la nivel semnificațional și se plasează, din punctul meu de vedere, în clasa *specificării* (vezi mai sus, secțiunea 2.3.3.).

b) Ele intervin ulterior actualizării propriu-zise, realizate prin elemente de tip D, restrângând însă sfera semnificațională a lexeului ales. Restrângerea sferei designative se realizează deci la nivel semnificațional, o combinație de actualizator + instrument designativ D’ neasigurând întotdeauna revelarea identității nominalului utilizat (ex. un om pe care îl cunoști). Diferența între un exemplu din prima clasă de operațiuni descrisă de către Durafour, aceea a augmentării comprehensiunii și a diminuării extensiunii conceptului nou creat, pe de o parte, și un exemplu din clasa a doua de operațiuni, aceea a operațiunilor de orientare a semnificatului către realitate, se concretizează în prezența unui actualizator, în cazul celei de-a doua categorii. Prezența lui însă nu sporește gradul de realitate a obiectului, dacă e să comparăm exemplele din cele două categorii de operațiuni. Astfel, *homme qui respire* din prima categorie și *maison que tu sais* din categoria a doua sunt despărțite de faptul că, în cazul al doilea, avem prezent actualizatorul: *la maison que tu sais*. Înainte de a insera acest element, însă, cele două exemple au exact același statut, din punctul de vedere al determinării, statut care se schimbă, din nou în ambele cazuri, în momentul în care adăugăm actualizatorul (*l’homme qui respire* / *la maison que tu sais*). E adevărat că toate operațiunile determinative ulterioare le presupun pe cele anterioare, actualizarea fiind singura care nu poate lipsi.

---

²⁵⁸ Menționez din nou că nu subscriu la ideea conform căreia designarea îndeplinește condiția de a conferi obiectelor pe care le marchează statutul de obiecte reale.

Combinățiile lexematice astfel realizate sunt actualizate, și poate și specificate, dar acest lucru nu le asigură în mod clar identitatea.

c) Relativele sau participialele sunt actualizatori ocazionali (COȘERIU 1955/1967: 298).

5.4.3. Articolul definit – actualizatorul prin excelență

Actualizarea este o funcție a planului vorbirii care se realizează, explicit sau nu, în toate limbile. În multe limbi, o astfel de operațiune necesită instrumente verbale specifice, care sunt tocmai actualizatorii. Actualizatorul „prin excelență” este articolul *hotărât* sau *definit*²⁵⁹. Unele limbi au la dispoziție cuvinte a căror funcție este actualizarea, precum engl. *the* și mag. *a, az*; altele dispun doar de morfeme care mai exprimă și genul și numărul, precum limbile romanice (în *omul*, *-l* exprimă genul masculin, numărul singular și cazul Nominativ). Indiferent care este situația elementului actualizator, acesta este purtătorul unui semnificat, cel instrumental, manifestat în cazul de față ca semnificat „actualizator”²⁶⁰ (COȘERIU 1971/1978: 137).

Pornind de la acest fragment, completat cu alte informații despre actualizare și despre actualizatori, se pot face următoarele observații:

a) Dată fiind importanța procesului, elementele implicate în el, ca și funcția în sine, actualizarea se bucură de o definiție care, cel puțin la nivelul instrumentului și al funcției, a ajuns să se folosească constant în interiorul teoriei integrale: „... în *el amigo* există o funcție de „actualizare”: articolul este „actualizatorul”; *amigo*, „actualizatul” și *el amigo* este „actualul” (COȘERIU 1973/2000: 148).

b) Chiar dacă actualizatorul prin excelență este articolul definit, Coșeriu remarcă faptul că articolul *definit* are mult mai puțină determinare decât articolul numit *nedefinit*, deoarece el nu particularizează: un substantiv prevăzut cu articol definit poate numi, de asemenea (și prin el însuși, nu dă nume decât) obiectul în general, adică obiectul mental corespunzător unui concept sau semnificat. Astfel, de exemplu, *l'homme* nu e un om în particular: e omul în general, care reprezintă clasa infinită „om”. De aici, utilizarea substantivului cu articolul

---

²⁵⁹ În gramatica limbii române, termenii de „articol hotărât” și „articol definit” au circulat și par să circule încă, într-un soi de variație liberă. Preferința pentru unul sau altul dintre ei se circumscrie la nivel de școală de gramatică sau chiar la nivel personal. Pentru a evita o perpetuă și nejustificată alternanță între cei doi termeni, am optat, conform ultimei ediții a *Gramaticii limbii române I. Cuvântul (Gramatica Academiei)*, pentru termenul de „articol definit”, așa cum voi folosi și termenul de „articol nedefinit”, în loc de cel de „articol nehotărât” (vezi G.A. I: 73–76).

²⁶⁰ Prima trimitere la articol ca actualizatorul prin excelență este făcută prin raportare la studiul *Semántica y gramática*, pentru că acesta oferă mai multe informații. Referința principală rămâne, însă, *Determinación y entorno* (COȘERIU 1955/1967: 294–295), studiul care stă la baza întregii concepții despre determinare și context în integralism.

definit în afirmații generice de tipul *l'homme est un être rationnel* [omul e o ființă rațională] (COȘERIU 1995: 10–11).

De fapt, cel puțin în limba română, și articolul nedefinit poate însoți un substantiv în interpretarea de tip generic (e adevărat, numai la singular). Din acest punct de vedere, exemplele de mai jos sunt echivalente:

- a) Broasca țestoasă poate trăi până la 200 de ani.
- b) Broaștele țestoase pot trăi până la 200 de ani.
- c) O broască țestoasă poate trăi până la 200 de ani.

Curios este faptul că ultima dintre combinațiile de mai sus, articol nedefinit + substantiv la numărul singular, nu se aplică la toate propozițiile generice. Folosim, pentru ilustrare, cel mai celebru exemplu care se dă, de obicei, pentru propozițiile cu interpretare generică:

- a) Omul este muritor.
- b) Oamenii sunt muritori.
- c) Un om este muritor.

În vreme ce primele două propoziții de mai sus sunt echivalente și pot fi interpretate fără probleme cu sensul lor generic, a treia nu se mai încadrează în acest tip de citire. Explicația pare a sta nu în specificul semantic al claselor exprimate prin respectivele substantive, ci mai degrabă în relația stabilită prin verbul *a fi*, care invalidează cea de-a treia opțiune și atunci când „obiectul” pus în discuție este, spre exemplu, broasca țestoasă:

- a) Broasca țestoasă este o reptilă.
- b) Broaștele țestoase sunt reptile.
- c) O broască țestoasă este o reptilă.

Verbul *a fi* are, probabil, proprietatea de a exprima trăsăturile „cele mai” inerente ale obiectelor în relație cu care este folosit, fapt pentru care suntem obligați să acceptăm o citire „mai” generică în cazul propozițiilor al căror predicat este unul de tip copulativ. (Discuția despre exprimarea genericității va fi reluată într-o secțiune ulterioară.)

c) Spre deosebire de substantivul însoțit de articol nedefinit, cel însoțit de articol definit își vede apariția în cadrul unui discurs condiționată, atunci când citirea lui e existențială, iar nu generică. Astfel, pe câtă vreme o ocurență precum cea dată ca exemplu mai sus de către Durafour (*Un om așteaptă pe stradă.*) e perfect posibilă, echivalentul său cu articol definit (*Omul așteaptă pe stradă.*) ar trebui sau să fie precedată de o instanțiere a aceluiași substantiv (cu același designat) cu articol nedefinit (*M-am uitat pe fereastră și am văzut un om.*) sau să aibă substantivul determinat, cel mai probabil printr-o propoziție relativă (*Omul despre care ți-am mai vorbit așteaptă pe stradă. / Omul pe care îl cunoscusem cu o zi în urmă așteaptă pe stradă.*) Așadar, în modul cel mai surprinzător, chiar dacă articolul definit este actualizatorul prin excelență, puterea sa de actualizare este destul de limitată, la nivelul textual prezența sa fiind condiționată de elemente precum cele menționate mai sus.

d) Date fiind observațiile anterioare, se poate pune întrebarea de ce articolul definit este considerat actualizatorul prin excelență. El alternează în exercitarea funcției actualizării cu multe alte instrumente (alte tipuri de articole, posesive, propoziții relative etc.), ba mai mult, sunt atâtea limbi în care articolul definit nici măcar nu există, limbi care, totuși, dispun de modalități diferite de actualizare, inclusiv cea directă, lipsită de orice instrument explicit. Explicația stă, probabil, în faptul că, dintre toate instrumentele explicite utilizate pentru actualizare, articolul definit este singurul care poate avea exclusiv această funcție. Pentru toate celelalte instrumente, realizarea actualizării este o „sarcină” printre altele, ele exprimând, de obicei, alte relații între membrii unei sintagme sau compliniri morfologice. Articolul definit este însă singurul care poate să aibă doar această funcție, după cum se poate vedea din exemplele date în citatul de la care am pornit: englezescul *the* și maghiarele *a* și *az*. Desigur, aceasta nu este o regulă generală, fapt ce nu face, după cum spuneam, din toate articolele definite, instrumente care slujesc exclusiv realizării funcției inițiale a procesului de determinare. Exemplele reamintite mai sus sunt însă suficiente pentru a-i conferi articolului definit funcția primară de actualizator.

5.4.4. Alte instrumente pentru actualizare

Pentru că româna îmi este limba cea mai la îndemână, trec în revistă mijloacele de care aceasta dispune pentru a realiza actualizarea.

a) Încep prin a reaminti situația în care actualizarea se poate produce fără niciun instrument specific. Am discutat deja cazul actualizării fără instrumente specifice mai sus, în secțiunea 5.1. *Actualizarea – coordonate generale*, exemplul fiind acolo:

(1) *Regizor*, dom'le!

Chiar dacă în limba română articolul există, nu întotdeauna el este chemat să își îndeplinească funcția de actualizare, situații precum cea din exemplul de mai sus interzicându-l, chiar. În aceste cazuri, actualizarea se produce implicit, prin cadre.

Înainte de a trece în revistă instrumentele lingvistice prin care, în limba română (ca și în alte limbi), se poate realiza actualizarea, readucem în discuție exemplul de mai sus, alături de un altul:

(2) Ce om, dom'le!

Exemplul (2) diferă de cel de mai sus prin faptul că, văzându-l scris aici, fiecare dintre noi va încerca să îl „decodeze”, să îl interpreteze. Dacă am face un mic experiment privind această decodare, am descoperi, cu siguranță, că unii dintre cititori i-au atribuit o interpretare pozitivă, iar alții, una negativă. Evident, lucrurile se clarifică fără puțință de tăgadă atunci când, înainte de această exclamație, putem citi povestea care a generat-o. Dacă ea se va referi la o persoană care și-a riscat viața într-un incendiu pentru a salva pe cineva, atunci e clar că

interpretarea noastră va fi pozitivă. Dacă însă ea va descrie o persoană care a brutalizat un copil, înțelegerea noastră va fi cu totul alta. Așadar, rămânem cu întrebarea dacă, în lipsa unei povești sau a celeilalte putem înțelege exclamația de mai sus, în afară de la modul literal, și cu întrebarea care vizează prezența sau absența, în cazul de față, a unui instrument de actualizare. Răspunsul la ambele întrebări este pozitiv în cazul în care nu citim, ci auzim respectiva exclamație. Încercați să vă imaginați o intonație urcătoare, cu vocalele puțin prelungite și cu o pauză „semnificativă” ce ar urma enunțării și veți decoda interpretarea pozitivă a exclamației. În prezența unei intonații coborâtoare însă, vom înțelege partea negativă a expresiei încercând apoi, în ambele cazuri, să aflăm/să reconstituim povestea care a provocat-o. Să înțelegem, din aceste expresii că intonația însăși poate fi un actualizator, unul „para-lingvistic”, de data aceasta? Desigur, intonația, ca toate celelalte elemente ce țin de exprimarea orală sau scrisă, este parte a contextului. Aici însă, intonația ar putea funcționa, în același timp, și ca actualizator.

Româna nu se află în situația de a nu avea articol. Cu toate acestea, trebuie să menționăm aici cazul numeroaselor limbi în care articolul nu există, ca latina și majoritatea limbilor slave, pura actualizare și, ca urmare, simpla opoziție dintre esență și existență neavând nicio manifestare explicită, ea exprimându-se numai implicit prin cadre, sau împreună cu alte funcții, ca „localizarea” (ex. lat. *liber/hic liber*) (COȘERIU 1955/1967: 295).

b) Asupra actualizatorului prin excelență, articolul definit, nu ne vom opri prea mult din același motiv: rolul său în procesul de actualizare a fost abordat deja mai sus, în secțiunea 5.4.3. *Articolul definit – actualizatorul prin excelență*, printre exemplele date acolo fiind și cele redată din nou aici:

(3) *Broasca țestoasă poate trăi până la 200 de ani.*

Broaștele țestoase pot trăi până la 200 de ani.

Singurul aspect pe care îl reamintim este acela care privește posibilitatea formei de singular, ca și a celei de plural ale articolului definit de a produce nu numai interpretări existențiale, ci și generice. În plus, sunt multe situații în care elemente care în alte limbi funcționează ca actualizatori, în idiomul nostru apar pe lângă un substantiv cu articol definit. Vom vedea mai jos dacă și în ce fel se schimbă, în condițiile precizate, statutul acestor elemente.

Articolul definit în limba română se află, de cele mai multe ori, în situația în care îndeplinește funcția de actualizare ca pe funcția sa specifică, dar nu și singura, dat fiind că el exprimă, de asemenea, categoriile de gen, număr și caz.

Poziționarea sa enclitică (motivată de rațiuni etimologice) față de substantivul pe care îl determină și nu proclitică, așa cum e în majoritatea limbilor care dispun de articol, este specifică pentru foarte puține idiomuri. Trebuie făcută diferența față de morfeme în postura de

suffix al substantivelor, capabile să exprime categorii morfologice, dar nu și să îndeplinească rolul actualizator al articolului, precum în limbile scandinave²⁶¹.

c) Articolul nedefinit este un actualizator foarte activ în limba română, mai cu seamă în forma sa de singular, dar și în aceea de plural. Pentru discutarea potențialului său de actualizare, vezi, mai sus, secțiunea 5.4.3. *Articolul definit – actualizatorul prin excelență*, printre exemplele utilizate acolo fiind și următorul:

(4) *O broască țestoasă* poate trăi până la 200 de ani.

cu o citire generică, citire care se aplică, de altfel, doar în cazul formei de singular a articolului nedefinit, nu și al celei de plural. O citire existențială a acestui articol a fost discutată mai sus, în secțiunea 5.4.2. *Funcție și instrumente*, dar și în cea care îi urmează, exemplul utilizat acolo fiind:

(5) *Un om* așteaptă pe stradă.

d) Un substantiv poate funcționa ca actualizator în majoritatea limbilor atunci când intră cu un alt substantiv într-o structură ce exprimă o relație de posesie. (ex: engl. *Mary's car*). Limba română este, din acest punct de vedere, într-o situație specială, deși nu unică. Este nevoie, la utilizarea Genitivului, de articolul definit, precum în exemplul de mai jos:

(6) *Mașina lui Mary* e în fața casei.

Mai mult, utilizarea Genitivului impune prezența articolului definit la substantivul determinat, absența acestuia în poziția respectivă fiind imposibilă. E adevărat, substantivul poate fi actualizat și printr-un articol nedefinit, caz în care, însă, cel în Genitiv va fi precedat de o prepoziție:

(7) *O mașină de-a lui Mary* este în fața casei.

Cum spuneam, fenomenul acesta nu e singular, specific limbii române. Se întâmplă la fel în franceză, în care propoziția de sub (6) ar arăta astfel: *La voiture de Mary est devant la maison*. Oricum, franceza nu este un exemplu prea bun, având în vedere că în această limbă niciun substantiv (în afară de cele proprii) nu se poate actualiza fără un articol.

Există și interpretări în care s-ar considera că apariția articolului definit și a substantivului în Genitiv în cadrul uneia și aceleiași structuri determină, cel puțin aparent, un fenomen de *dublă determinare*, de dublă actualizare, am spune noi (*double definiteness*, de exemplu, în LONGOBARDI 2001: 22). Structurile de mai sus se interpretează însă ca având substantivul actualizat prin articolul definit, substantivul în Genitiv funcționând, eventual, ca un specificator.

Dacă substantivul în Genitiv nu se poate considera ca îndeplinind, în limba română, funcția de actualizator, situația se schimbă atunci când este vorba de substantive în Acuzativ, precedate de prepoziție. Putem avea, astfel, situații precum cele de mai jos:

(8i) În curte era *un om de zăpadă*.

---

²⁶¹ Vezi diferențierea discutată (din perspectivă generativistă, e-adevărat) în LONGOBARDI 2001: 22–23.

(8ii) *Omul de zăpadă* s-a topit.

(8iii) *Om de zăpadă* la tropice nu s-a mai văzut.

Precizăm de la început că avem de-a face, în exemplele de mai sus, cu o operațiune de identificare, realizată, de fapt, la nivelul semnificatului, nu în procesul de orientare către designat (Vezi detalii mai sus, în secțiunea 4.2.4. *Identificarea/Individualizarea*), o operațiune al cărei scop este dezambiguizarea unui substantiv pentru ca interlocutorul să înțeleagă exact despre ce se vorbește. Nu e vorba aici de un om pur și simplu, nici de un „om de afaceri” sau de un „om de paie”, ci despre un „om de zăpadă”. În exemplele (8i) și (8ii) putem spune că operațiunea de identificare odată realizată, actualizarea se produce asupra întregului grup substantival, prin articol nedefinit, respectiv prin articol definit. În ce privește exemplul (8iii) însă, nu mai dispunem de un actualizator, fapt care ne pune în situația de a alege între două soluții: sau să considerăm atributul substantival prepozițional „de zăpadă” în același timp identificator și actualizator, sau să considerăm că avem de-a face cu o actualizare care se produce în absența oricărui instrument explicit. Dată fiind unitatea semantică a grupului substantival, înclin înspre a doua variantă, pentru prima propunând exemplul următor:

(9) În magazinul nostru nu se vinde *mobilă de cireș*.

e) Pentru că am abordat în subpunctul anterior situația substantivelor în Genitiv ca potențiale actualizatoare, mă voi referi din nou la relația exprimată de ele, aceea de posesie, de data aceasta realizată prin intermediul adjectivului sau al pronumelui posesiv, ca și al pronumelui personal utilizat pentru a exprima posesia. Semnalez, în primul rând, același fenomen de „dublă actualizare” ce caracterizează construcțiile în care adjectivul posesiv sau pronumele personal urmează substantivului:

(10i) *Mașina mea* e în fața casei.

(10ii) *Mașina ei* e în fața casei.

La fel ca în cazul substantivelor în Genitiv, într-o construcție care implică un adjectiv posesiv sau un pronume personal, limba română actualizează substantivul cu rol de obiect posedat prin articolul definit obligatoriu, anulând astfel potențialul de actualizare al adjectivului posesiv, la fel cum se întâmplă în multe alte limbi (spaniolă, franceză, engleză, germană etc.). Diferența între română și limbile menționate mai sus se manifestă atunci când pozițiile celor două elemente sunt inversate. În toate aceste limbi, plasarea adjectivului posesiv înaintea substantivului este suficientă pentru a realiza actualizarea substantivului (*mi amigo, mon amie, my friend, mein Freund*). În română însă, în cazul schimbării de topică, este necesară prezența particulelor *al, a, ai, ale*, considerate, în diferite școli de gramatică, fie pronume semi-independente, fie articole genitivale:

(11i) *A mea mașină* e în fața casei.

(11ii) *A ei mașină* e în fața casei.

Trecând peste stângăcia exemplelor de mai sus, a căror frecvență redusă în utilizare trebuie să o recunoaștem, observăm faptul că avem nevoie de un articol pentru a realiza actualizarea, adjectivul posesiv nefiind capabil a îndeplini, de unul singur, această funcție.

f) Topica reflectă diferențe în ce privește instrumentul prin care se realizează actualizarea și în ce privește alte construcții paralele din limba română, spre exemplu acelea care implică utilizarea adjectivului demonstrativ. Paralelismul paradigmelor adjectivului demonstrativ poate fi reprezentat în utilizare în exemple precum:

(12i) *Acest copil* a răspuns.

(12ii) *Copilul acesta* a răspuns.

În propoziția (12i), actualizarea se realizează prin adjectivul demonstrativ, în vreme ce în (12ii), aceasta se realizează prin articolul definit atașat substantivului ce ocupă acum prima poziție în sintagmă, adjectivul demonstrativ îndeplinind rolul determinant de „localizator”, în operațiunea de specificare de tip deictic.

g) Dacă am vorbi în termeni generativiști, am spune că româna e o limbă de tip „*head first*”, adică o limbă în care, în interiorul unei sintagme, capul acesteia stă, de obicei, în prima poziție. Rezistând seducției generalizărilor, se poate, totuși, desprinde concluzia, privind exemplele de mai sus, că prima poziție din cadrul unei sintagme e deținută de elementul care poartă actualizatorul, în cazul prezenței articolului definit, sau de elementul care realizează actualizarea, precum în cazul tuturor celorlalte exemple, cu o excepție, la care mă voi referi în continuare. Înainte de asta însă, mai aduc un exemplu care confirmă concluzia de mai sus, acela al combinațiilor dintre substantiv și adjectiv în limba română, combinație în cadrul căreia poziția celor două elemente este mobilă, cu câteva excepții cele două elemente putându-și schimba nestingherite locul între ele, din diverse motive, cel mai frecvent fiind probabil acela furnizat de intenția vorbitorului de a exprima emfază sau importanța mai mare a unuia dintre cele două elemente. Ce nu se schimbă însă în timpul și în urma acestei manevre este obligativitatea ca primul element din sintagmă, indiferent care ar fi el, să aibă, în poziție enclitică, articolul definit, deci actualizatorul, precum în exemplele de mai jos:

(13i) *Elevul harnic* a învățat lecția.

(13ii) *Harnicul elev* a învățat lecția.

Revenind la excepția pe care am remarcat-o mai sus, și deci la exemplul (9), am putea să ne reconsiderăm poziția în ce privește rolul substantivului precedat de prepoziție „de cireș” și să îl considerăm un simplu specificator. Asta în condițiile în care am considera că substantivul determinat – mobilă – s-ar actualiza fără vreun instrument explicit, lucru deloc imposibil, având în vedere că putem realiza respectiva propoziție și fără determinantul menționat, singurul lucru care lipsește fiind tocmai specificarea, tipul de mobilă despre care vorbim:

(14) În magazinul nostru nu se vinde *mobilă*.

Aceste observații se situează deja în terenul speculației, dar niște exemple sau argumente mai adecvate ar putea confirma presupoziția de la care am pornit. Este adevărat și faptul că fenomenul pare a fi comun multor limbi, pentru determinarea amplitudinii sau a exhaustivității sale fiind necesare studii aprofundate. Situația remarcată în limba română ar fi suficientă, probabil, pentru a confirma funcția actualizării ca funcție centrală în producerea actelor de vorbire și, în același timp, ca universal al limbajului.

h) Aceeași întâietate în sintagmele substantivale a elementului care produce actualizarea pare să se confirme și în cazul cuantificatorilor, exprimați prin numerale, dar nu numai, precum în exemplele de mai jos:

(15i) *Doi oameni* au intrat în sală.

(15ii) *Al doilea* om avea o valiză în mână.

(15iii) *Multe persoane* s-au întors să se uite la ei.

(15iv) *Unii oameni* au fost surprinși de prezența străinilor.

(15v) *O serie de oameni* s-au întrebat ce trebuie să facă.

Exemplele ar putea continua, cuantificarea fiind una dintre cele mai bogate operațiuni determinative în ce privește tipurile de instrumente de realizare.

În afară de multitudinea instrumentelor care pot exprima cuantificarea, amintim faptul, remarcat de către Coșeriu, că, în cazul în care o operație determinativă se dovedește a fi superfluă sau se realizează implicit (prin alți determinatori sau prin context), instrumentele specifice operației implicate se pot folosi pentru realizarea altor funcții. Unul dintre exemple se referă tocmai la cuantificare: articolul folosit cu un cuantificat are funcție individuatoare (cf. sp. *los dos hombres* = rom. *cei doi oameni*) (COȘERIU 1955/1967: 293).

i) Actualizatoare sunt, în limba română, și adjectivele nehotărâte, ele situându-se tot în fața substantivului:

(16i) Fiecare client a primit un cadou.

(16ii) Oricare culoare se potrivește.

Capacitatea actualizatoare a nehotărâtelor se dovedește și prin faptul că majoritatea pot apărea singure, fără să fie nevoie de prezența unui substantiv:

(17i) Fiecare a primit un cadou.

(17ii) Oricare se potrivește.

j) O categorie interesantă de actualizatori o reprezintă, pentru limba română, prepozițiile. Situația a fost semnalată și de către Coșeriu (COȘERIU 1955/1967: 297), ea nefiind foarte comună în alte limbi. În general, substantivul care urmează unei prepoziții este însoțit obligatoriu și de articolul definit (sau nedefinit), în vreme ce în limba română actualizează prepozițiile în Acuzativ, dar și cele care cer Genitivul sau Dativul. Interesant este

că prepozițiile suplinesc doar articolul definit în funcția sa actualizatoare, ele putând fi urmate de articol nedefinit sau de alți actualizatori, o situație care demonstrează, o dată în plus, statutul de actualizator prin excelență al articolului definit:

(18i) Cartea este pe raft. / Cartea este pe un raft. (Acuzativ)

(18ii) L-am văzut în fața ușii. / L-am văzut în fața unei uși. (Genitiv)

(18iii) A reușit datorită colegilor. / A reușit datorită unor colegi. (Dativ)

k) Mai există elemente care pot îndeplini *ocasional* funcții determinative. Un exemplu dat de către Coșeriu este acela al sintagmei *que vino ayer* [care a venit ieri], care este specificatoare și selectoare în *el hombre que vino ayer dice que* [omul care a venit ieri zice că], dar nu este așa în *Juan, que vino ayer, dice que* [Juan, care a venit ieri, zice că]; prin urmare, determinatorii sunt aici instrumente ale unor *funcții*, nu simple elemente materiale (COȘERIU 1955/1967: 298). Deși este vorba, în exemplul de mai sus, despre anumite tipuri de determinare, iar nu de actualizare, el se poate aplica, de fapt, și operațiunii de actualizare, cel puțin în limba română:

(19i) Șoareci care mănâncă brânză nu s-au mai văzut.

(19ii) Șoarecii care mănâncă brânză sunt vânați de pisici.

(19iii) Șoarecii, care mănâncă brânză, sunt vânați de pisici.

În cele trei propoziții de mai sus, sintagma „care mănâncă brânză” are statut diferit. În (19i), ea este actualizator, în lipsa oricărui alt element care să îndeplinească acest rol. În propoziția (19ii), sintagma funcționează, precum cea din exemplul dat de către Coșeriu, ca specificator și selector, actualizarea fiind realizată prin articolul definit, iar în exemplul (19iii), propoziția relativă are, în opinia mea, rolul de explicator.

5.4.5. Actualizarea substantivelor proprii

„Și chiar în limbile care cunosc articolul există nume care nu necesită actualizatori, ele actualizându-se prin simplul fapt de vorbire sau prin funcția pe care numele în cauză o îndeplinesc în propoziție; așa sunt, de exemplu, numele proprii. Fără îndoială, numele proprii pot avea articol inerent, caz în care el nu funcționează ca actualizator.” Acestea sunt, în *Determinación y entorno* (p. 295) toate referirile pe care Eugeniu Coșeriu le face la situația substantivelor proprii, din punctul de vedere al actualizării. Preocuparea sa pentru această categorie lexicală este însă foarte veche – deja în 1951 lingvistul român susținea, la Montevideo, o conferință cu titlul *Denotación y conotación en los nombres propios* – și constantă, așa cum dovedește proiectul rămas manuscris cu titlul *Teoría lingüística del nombre propio*, care urma să se transforme într-un volum de aproximativ 1000 de pagini²⁶².

²⁶² Coșeriu vorbea despre acest proiect al său, rămas într-o fază intermediară de redactare, în cartea de interviuri realizat de către Johannes Kabatek și Adolfo Murguía (p. 126–127), menționând că scrisese jumătate din volum, diverse capitole urmând a fi elaborate. Pe lângă studiile dedicate numelor proprii care au fost

Substantivele proprii se constituie ca o categorie lexicală în sine și prezintă, în ceea ce privește actualizarea, un interes deosebit. De aceea, acestei problematici i se va aloca aici un subcapitol aparte în care, pe lângă sursele publicate – deci publice – coșeriene, am apelat și la unele dintre însemnările dedicate substantivului propriu, dar rămase, deocamdată, în manuscris.

Spre exemplu, unul dintre principiile ce se regăsesc clar reliefate în această cercetare, atât în partea publicată, cât și în cea nepublicată, este acela – care traversează întreaga operă coșeriană – al raportării perpetue la cunoașterea originară. Se precizează, în manuscrisul la care făceam referire, că numele proprii nu sunt astfel deoarece prezintă anumite trăsături exterioare, ci dimpotrivă, prezintă aceste trăsături deoarece sunt nume proprii (Coseriu, apud KABATEK 2007: 8). Regăsim aici ideea conform căreia lingvistul nu este chemat să construiască obiectul de studiu prin trăsături pe care să le atribuie din exterior, verificându-le apoi valabilitatea, ci doar să identifice caracteristicile care se găsesc indubitabil în fiecare aspect lingvistic în virtutea apartenenței sale la tot ceea ce constituie cunoașterea nereflexivă, dar singura cu valoare de punct de referință, a vorbitorului naiv²⁶³.

5.4.5.1. Natura specifică a substantivelor proprii

Pentru a ne lămurii, din punctele de vedere care ne interesează aici, ce sunt substantivele proprii, ar trebui, în primul rând, să ne întrebăm care este diferența între substantivele proprii și cele comune și ce relații putem identifica între acestea. Relația dintre substantivele proprii și cele comune ne este expusă într-o definiție extrem de concisă și de clară de către Eugeniu Coșeriu: **Numele comun atribuie unei ipșități identitatea cu alții. Numele propriu atribuie identitatea cu sine însuși** (Coseriu, apud KABATEK 2007: 10). Am evidențiat grafic definiția de mai sus pentru că sunt de părere că ea trebuie avută în vedere înainte de toate atunci când este tratată această categorie lexicală. Diferența subliniată mai sus are impact la nivelul categoriilor gramaticale pe care substantivele proprii pot să le accepte, al relațiilor dintre semnificat și designat, dar și al modului în care ele se actualizează.

Caracteristicile substantivelor proprii pot fi stabilite prin diferențiere față de cele ale substantivele comune, cu care nu trebuie să fie nici asociate, nici comparate, în sensul

---

publicate, se poate spera că alte scrieri coșeriene pe această temă vor fi recuperate datorită eforturilor care se fac la Universitatea din Tübingen, acolo unde se găsește Arhiva Coșeriu, și unde se află în desfășurare un proiect de clasificare și publicare a marilor manuscrise coșeriene inedite, unul dintre cele mai extinse și mai aproape de o formă finală fiind cel referitor la substantivele proprii (KABATEK 2007: 1).

²⁶³ „Nu e vorba de a *stabilii* conceptul de nume propriu, căci acest concept există și aparține „cunoașterii naturale” a limbajului, e nevoie doar să fie clarificat și distins, translatat din planul intuiției în planul raționalității sau, în termenii lui *Leibniz*, din „cunoașterea confuză” în „cunoașterea distinctă”. În acest sens, problema numelui propriu este e o problemă de *teorie lingvistică*, înțeleasă ca organizare, clarificare și depășire [*superacion*] a cunoașterii „originare”. Asta nu înseamnă reducerea problemei lingvistice la planul „cunoașterii naturale”: e vorba de un punct de plecare, nu de o soluție. Dar înseamnă, asta da, a afirma faptul că cunoașterea originară este cea care face posibilă știința limbajului” (Coseriu, apud KABATEK 2007: 5).

constituirii unei categorii paralele. Diferențele, așadar, sunt mari, iar Coșeriu le-a evidențiat în unele dintre primele lucrări ale sale²⁶⁴.

Diferența cea mai importantă care se stabilește între cele două categorii se referă la faptul că „numele propriu nu denumește în același plan cu cel al numelor comune, care „clasifică” realitatea, ci reprezintă, în raport cu numele comune, o *nominalizare secundă*, individualizatoare și unificatoare: o nominalizare care nu este anterioară, ci posterioară nominalizării prin mijlocirea „universalilor”. Într-adevăr, obiectul desemnat printr-un nume propriu este, în mod necesar, un obiect deja clasificat prin mijlocirea unui nume comun (*Azorele sunt insule, Tibrul este un fluviu, Spania este o țară*)” (COSERIU 1955/2004: 284).²⁶⁵

Chiar dacă exemplele de mai sus se referă toate la nume geografice, acestea se pot completa cu situații din multe alte domenii care implică utilizarea de nume proprii. Astfel, putem adăuga: *Nokia* este o marcă (de telefon mobil), *Moby Dick* este un roman ș.a.m.d. Poate ca o caracteristică a transferurilor mult mai intense și mai influente între limbi, care au loc în contemporaneitate, se poate observa acum și o utilizare a substantivelor proprii în același plan cu cel al substantivelor comune. Este vorba de nume de mărci care au intrat în

---

²⁶⁴ O perspectivă interesantă asupra criteriului de constituire sau de identificare a substantivelor proprii vine din partea lui Willy Van Langendonck (2007), care pornește de la ideea că numele proprii sunt achiziționate devreme de către copii. Motivul pentru această achiziție ar fi acela că numele proprii sunt acordate aproape numai entităților care sunt vizibile, entități a căror evidențiere este dorită – o entitate care, așadar, merită un nume ad hoc. În mod tipic, astfel de entități sunt: persoane, animale, clădiri, instituții, firme și mărci, monede naționale, limbi și dialecte etc., toate acestea jucând un rol important în viața de zi cu zi a oamenilor și în comunicare. Când unui membru al unei astfel de clase i se dă un nume, un membru al aceleiași clase care nu are un nume se va considera inexistent. Prin contrast, dacă un membru al unei clase care nu a primit un nume devine dintr-o dată important, s-ar putea să i se dea un nume (VAN LANGENDONCK 2007: 3).

Înscriindu-și-i în bibliografia de bază, printre alții, pe Coșeriu și Klaas Willems, Van Langendonck definește numele proprii, în studiile sale, dintr-o perspectivă triplă: ca nume care denotă o entitate unică la nivelul convenției stabilite lingvistic pentru a-i conferi importanță din punct de vedere psihologic în interiorul unei categorii de bază [pragmatică]; sensul unui nume, dacă el există, nu își determină denotația [semantică]; o consecință importantă a acestei caracterizări pragmatico-semantică a numelor este capacitatea lor de a apărea în construcții propoziționale minimale de tipul: poetul Burns, câinele Fido, râul Tamisa, orașul Londra [sintactică] (VAN LANGENDONCK 2007: 6).

²⁶⁵ Ideea se regăsește și în manuscrisele coșeriene care urmau a se transforma în volumul dedicat numelor proprii: Numele proprii nu sunt anterioare numelor comune; se face aici o confuzie între „nume propriu/ al unui obiect” și nume/ „propriu unui obiect”, adică, nume exclusiv, cu o aplicație unică concretă, individuală. Faptul că numele este al unui obiect și nu al altuia este, fără îndoială, o trăsătură caracteristică a numelui propriu, dar este o trăsătură care îl caracterizează în planul distincției și al individualizării operate după clasificare, nu înainte (Cosieriu, apud KABATEK 2007: 6). În volumul *Competencia lingüística* întâlnim din nou această idee: Nume proprii există doar pentru obiecte care au fost deja numite prin apelative. În limbă, numele proprii sunt secundare, reprezintă o identificare secundară într-o clasă (*Pedro este un bărbat. Berlinul este un oraș. Sicilia este o insulă*). Întotdeauna, primul este apelativul, numele unei clase, și în interiorul clasei are loc identificarea istorică a unui individ prin numele propriu (COȘERIU 1988/1992: 117–8).

Se poate pune întrebarea, în legătură cu precizările din această notă, în ce măsură ar putea să aibă importanță clasa în funcție de care numele propriu este identificat. Sau dacă, în cazul în care numele propriu se poate revendica în egală măsură de la două categorii, acesta e doar un caz de polisemie. Mă refer la substantive precum *Australia* sau *Bahamas*, care fac la fel de bine sens în perechile de propoziții care urmează: *Australia este o țară./ Australia este un continent.*; *Bahamas este o țară./ Bahamas e un grup de insule*. Are vreuna din cele două categorii prioritate? Există vreo diferență în revendicarea de la o clasă sau de la cealaltă? Sau este vorba, într-adevăr, doar despre un caz de polisemie?

limba română cu statutul de semnificat, mergând în paralel cu un substantiv comun sau înlocuindu-l complet pe acesta și constituind, astfel, numele unei categorii. Cel mai cunoscut și mai utilizat exemplu este, desigur, cel al copiatoarelor marca *Xerox*, nume care s-a acomodat în limba română ca un substantiv comun cu drepturi depline, având un plural asimilat neutrului în *-uri* (*xeroxuri*), o articulare normală (*un xerox*, *xeroxul*) și chiar derivare în verbul *a xeroxa* (+*ez*). Trebuie menționat că acest semnificat se folosește în paralel cu acela de „copiator”, cel dintâi având, în continuare, o răspândire mai mare, totuși.

Situația ilustrată mai sus, care nu este nici pe departe singulară în limba română, **nu** contrazice diferența între substantive comune și substantive proprii, evidențiată de către Eugeniu Coșeriu, tocmai pentru că, așa cum am precizat deja, chiar dacă au apărut inițial ca nume proprii, în limba de origine ele nu apar ca nume proprii marcând categorii, ci ca nume proprii ale unor categorii gata delimitate printr-un semnificat. În România, pentru că obiectul „copiator” nu era aproape deloc cunoscut, el a intrat odată cu numele firmei care a avut cel mai mare impact pe piață, la început. Din punctul de vedere al statutului său, acest cuvânt a suferit pur și simplu o transformare, devenind, în română, numele unei categorii și având, în paralel, statut de nume propriu și de substantiv comun²⁶⁶.

Această situație nu se regăsește însă doar la transferul dintr-o limbă în alta a numelui, odată cu obiectul care intră în uz într-o comunitate. Este un fenomen care se produce la fel de bine și în limba în care numele obiectului a fost dat. Este, de asemenea, un fenomen semnalat cu mult timp în urmă, chiar dacă cei ce l-au studiat nu i-au furnizat și cea mai bună explicație. Astfel, Clarence Sloat distingea încă în 1969, în cadrul substantivelor proprii ca o clasă definibilă din punct de vedere ortografic, categoria substantivelor care se scriu cu literă mare, fără a fi membre ale aceleiași clase a substantivelor proprii definibilă astfel, de data aceasta, din punct de vedere sintactic (SLOAT 1969: 26). Exemplele date erau: *Kodak* și *Purex* – substantive care au apărut ca nume ale unor realități deja definite și clasificate lingvistic (aparat foto, respectiv detergent), poate ca o subcategorie, de fapt, având în vedere noile proprietăți ale respectivelor produse. Observăm că, deși binevenită, distincția stabilită de către Sloat se întemeiază pe, sau dacă nu, cel puțin ia în calcul, un criteriu greu de acceptat: acela al substantivelor scrise cu literă mare. Nici criteriul sintactic invocat ulterior nu e mult mai convingător.

De altfel, din punct de vedere integralist, despre substantivele proprii nici măcar nu se poate spune că formează o clasă aparte. Numele propriu este o categorie, un mod de semnificare, care nu poate fi definit ca o clasă de cuvinte, nici ca schemă formală a unei limbi particulare. Numele propriu trebuie definit la nivelul limbajului, al vorbirii în general (Cosieriu, apud KABATEK 2007: 5).

---

²⁶⁶ „... numele propriu este întotdeauna *unidimensional*: se aplică *sau* unui obiect, *sau* unui ansamblu, dar nu *atât* unui ansamblu *cât* și obiectelor care îl compun. Apelativul, în schimb, este nume *plurivalent*, *generic* și *bidimensional* (COSERIU 1955/2004: 282).

Chiar dacă este comun mai multor entități, numele propriu nu definește sau nu denumște o clasă a tuturor entităților care poartă acel nume, spre deosebire de substantivele comune. Se pot invoca mai multe argumente în sprijinul acestei idei. Sunt redate, mai jos, câteva elemente care definesc relațiile dintre substantivele comune și cele proprii:

a) În primul rând, exigența bi-univocității nu are nicio bază. Univocitatea nu e considerată o trăsătură definitorie universală, căci există multe nume proprii care nu sunt univoce²⁶⁷. Astfel, nume precum *Juan*, *Roma*, *Londra* nu se folosesc cu același sens pentru obiecte diferite, cum se folosesc numele comune; entitățile cărora aceste nume li se aplică nu constituie o extensiune corespunzătoare unei intensiuni separate și distincte (COSERIU 1955/2004: 271–272, inclusiv nota 26). Pentru a ilustra această idee, putem analiza numele *Londra*, de exemplu, care denumște orașul ce este capitala Marii Britanii, dar și un magazin, un restaurant, o persoană, o carte și multe alte lucruri, imposibil de circumscris sferei unui semnificat. Pe lângă exemplele de mai sus, trebuie spus că nici totalitatea persoanelor care se numesc, de pildă, „Juan” nu va constitui o clasă ai cărei membri să se înscrie sub un semnificat „Juan”, persoanele respective neavând nimic în comun care să le facă eligibile pentru numele Juan²⁶⁸, neavând, în același timp, nimic prin care să se diferențieze de o clasă ce s-ar înscrie, de exemplu, sub semnificatul „Antonio”.

b) În aceeași ordine de idei, faptul că substantivele proprii pot beneficia de categorii gramaticale ce caracterizează, în general, substantivele comune nu așază pe același plan cele două așa-numite clase. Exemplul cel mai relevant este, probabil, cel al pluralului. Multe dintre substantivele proprii acceptă, în variante mai mult sau mai puțin forțate, categoria pluralului. Referindu-ne la limba română, putem găsi suficiente situații în care să spunem Ioni și Marii, de exemplu, ca plurale ale numelor proprii Ion și Maria. Asta nu înseamnă însă că instanțele reunite în aceste plurale constituie o clasă.

c) Un alt element care caracterizează relația dintre numele proprii și cele comune este faptul că aceste clase de potențiale semnificate se aseamănă la nivelul creării lor: un nume este inventat pentru a „referi” la o entitate, pentru a designa, într-o acceptare intersubiectivă a respectivului nume, diferența intervenind atunci când el este aplicat pentru a trimite efectiv la acel obiect din „realitate”. Astfel, un semnificat normal, specific substantivelor comune, va fi utilizat atunci când un obiect din realitate este recunoscut ca posedând toate trăsăturile sau majoritate trăsăturilor care definesc respectivul semnificat, în vreme ce numele propriu este activat pentru o entitate anume în virtutea unei recunoașteri a persoanei sau obiectului în sine,

---

²⁶⁷ Se atrage atenția asupra distincției dintre numele multivoce și cele plurivalente sau universale (Coșeriu făcând trimitere, pentru această diferență, la *Cercetările logice* ale lui Husserl), ca și asupra distincției între numele univoce și numele echivoce, realizată de către J.St. Mill, în *System of Logic* (COSERIU 1955/2004: 271, inclusiv nota 21).

²⁶⁸ „... numele nu sunt multivoce în calitate de *cuvinte* (semnificant + semnificat), ci ca „simple cuvinte”, ca puri semnificanți. Două nume de Juan cu aplicare diferită au în comun numai partea fizică, și nu partea semnificativă: nu reprezintă, de fapt, același cuvânt” (COSERIU 1955/2004 : 272).

fără caracteristici împărtășite cu alți membri ai unei clase, o recunoaștere bazată pe o numire inițială a respectivei entități, numire făcută cunoscută, adoptată și învățată de către membrii unei comunități mai restrânse sau mai numeroase, dar și de către membri din alte comunități, care intră în contact cu persoana, orașul, marca etc. ce poartă respectivul nume. Interesant este și faptul că numele proprii nu se învață în rând cu semnificatele substantivelor comune, fapt ce le scoate dintr-o posibilă clasificare făcută în aceeași linie. Astfel, atunci când învățăm o limbă nouă, învățăm un set mai mare sau mai mic de unități lexicale, de semnificate, identificând, în același timp, aria de obiecte extralingvistice la care un semnificat se poate aplica (știut fiind faptul că acea arie poate diferi de la un idiom la altul, între semnificatele unei limbi și cele ale alteia neexistând o corespondență de unu la unu, fapt ce face ca memorarea unei serii de cuvinte „traduse” din limba proprie să nu fie vreodată suficientă pentru ca un vorbitor să știe, realmente, o altă limbă). Învățarea numelor proprii însă nu are nimic de-a face cu acest tip de demers. Putem foarte bine să cunoaștem și să recunoaștem entități particulare denumite *Paris, Jean, Marie, La Seine*, fără să cunoaștem limba franceză. Atunci când aplicăm respectivele nume, le vom aplica întotdeauna unui particular, unei instanțe bine definite, așa cum vor face toți cei care au cunoștință de respectiva instanță, indiferent dacă stăpânesc limba franceză sau nu.

d) Între substantivele proprii și cele comune există și un element de asemănare, anume faptul că ele sunt puse la dispoziție de către limbaj: „În realitate, limbajul pune la dispoziție obiecte pentru „științele generalului” (prin așa-numitele „nume de clase” precum *arbore, animal* etc.), pentru istorie (prin nume proprii precum *Petre, Berlin*) și pentru filosofie (prin așa-numitele „nume abstracte” precum *adevăr, virtute*). Când întrebările despre aceste entități apar în viața de zi cu zi, ne mulțumim cu răspunsuri parțiale, care să satisfacă scopul practic al problemei; „în schimb în știință dorim să găsim un răspuns logic, metodic și explicit la problema în cauză. Cine răspunde explicit la o întrebare precum *Cine este Petru?* face, de fapt, istoria lui Petru; iar pentru a răspunde amănunțit la întrebarea *Ce oraș este Berlinul?*, trebuie să expunem istoria Berlinului; la întrebarea *Ce este un pește?* se răspunde explicit prin apelul la ihtiologie” (COSERIU 1988/2009: 69).

Acest element concordă cu observația de mai sus, de sub c), conform căreia substantivele comune și cele proprii sunt create în același mod, aplicarea lor la „realități” extralingvistice fiind diferită. Ele sunt egale însă din punctul de vedere al relației pe care limbajul comun o are cu limbajul științific, cu știința în general, dispusă să preia, de cele mai multe ori, organizarea prin limbaj, la nivelul naiv, a realității și să o confirme sau să o corecteze (desigur, doar în plan științific).

e) O ultimă referire o voi face aici la categoria pluralului, o categorie față de care substantivele proprii și cele comune prezintă atât diferențe, cât și asemănări. Importanța categoriei pluralului vine, în discuția de față, din faptul că ea influențează procesul de actualizare a substantivelor. Se observă astfel că, pe de o parte, atunci când sunt la plural,

numele geografice au, în general, articol definit, cel puțin în limbile de origine (ex. *the United States of America*, *the Bahamas*, *Les Pyrénées*, *Las Vegas*). Pe de altă parte, când folosim un substantiv la plural, acesta va cunoaște o flexiune în general normală, similară sau identică celei a substantivelor comune, putându-se utiliza și fără articol (ex. *În lume nu-s mai multe Români.*), dar și cu articol (ex. *Românii despre care vorbim aici: cea interbelică, cea de după instaurarea regimului comunist etc. ...*).

Plecând de la exemplele de mai sus, apare întrebarea dacă nu am putea, totuși, constitui un semnificat care să desemneze, să cuprindă, un „obiect” propriu, în special unul cu identitate de tip geografic, de exemplu în diferite stări sau în diferite momente istorice ale sale. Ar putea, în acest caz, să se spună că posibilele instanțieri diferite formează o clasă? Poate o eventuală clasă intermediară între substantivele comune și cele proprii, precum cea presupusă, nu neapărat confirmată, care ar conține, spre exemplu, numele de popoare²⁶⁹. Ideea unei clase intermediare, numită *common proper names* [nume comune proprii] a fost propusă de către Gardiner. Ar fi vorba de o categorie în care ar putea intra și unele nume geografice, dar și nume de popoare. Argumentele aduse de Gardiner sunt considerate de către Coșeriu drept neconvingătoare, lingvistul român admițând însă că tratarea acestor substantive prezintă o dificultate specială. Deși admite că ar putea fi postulată, în manuale, spre exemplu, o clasă intermediară de „substantive comune proprii”, din punct de vedere teoretic, ea rămâne discutabilă (COSERIU 1955/2004: 274–277).

Revenind la unele observații din secțiunea de mai sus, putem spune că substantivele proprii pot constitui o clasă numai atunci când se transformă în substantive comune, reprezentând altceva decât nume de persoane, de locuri etc. Exemplul dat de către Coșeriu este *los Sánchez*, iar posibilele conținuturi pe care clasa le-ar putea avea sunt: indivizii numiți „Sánchez”, opere de Sánchez, oameni ca Sánchez, feluri de a fi ale lui Sánchez (COSERIU 1955/2004: 280). Adăugăm un exemplu din română: Grigorescu = tablouri pictate de către Nicolae Grigorescu (ex. *Am cumpărat doi Grigorești.*; *Toți Grigoreștii din țară se află în muzeul acesta.*) În limba română, situația e mai interesantă pentru că multe dintre substantivele care, în condițiile discutate mai sus, ar putea constitui o clasă, nu pot avea o formă de plural. Nu putem folosi pluralul, spre exemplu, cu nume precum: Van Gogh sau Picasso, cu toate că respectivelor substantive li se pot aplica interpretări precum cele evidențiate mai sus. (Inițial, inclusesem și numele Einstein în aceeași categorie, dar la o căutare Google obținem 1800 de ocurențe pentru expresia „mici Einsteini”). Avem de-a face, probabil, în această situație, cu un fel de singularia tantum, dictat de formă, sau cu o formă

---

²⁶⁹ Vorbim aici despre o clasă cu proprietăți care o îndreptățesc la un tratament aparte între celelalte tipuri de substantive. E suficient să ne gândim la formele duble de plural pe care numele de popoare le prezintă: unul ca referindu-se la întreaga comunitate (din care, de fapt, s-a dezvoltat ulterior singularul care denumește un membru al respectivului popor); celălalt constituindu-se ca plural al singularului ce denumește un membru al comunității (în daneză existând chiar forme de plural diferite pentru cele două situații). Este vorba despre diferența *Allheit* [totalitate] vs. *Vielheit* [multitudine], tratată, după cum menționează Coșeriu, și de către Demourette și Pichon, respectiv de Hjelmslev (COSERIU 1955/2004: 280–281).

identică de singular și plural (spre deosebire de exemplul referitor la Einstein, o căutare Google pentru expresia „mici Picasso”, obținem 197 de ocurențe), statut care va interzice respectivelor substantive, pe lângă forma însăși de plural, combinațiile specifice acestui număr, fără însă a priva substantivele în discuție de posibilitatea de a forma și a denumi o clasă, în cazul în care condițiile de mai sus ar fi acceptate.

5.4.5.2. Relația dintre semnificat și designat în numele proprii

O categorie interesantă, din punctul de vedere al relației dintre semnificat și designat, este aceea a substantivelor care fac parte din clase cu un singur membru. Exemplele cele mai cunoscute sunt cele ale substantivelor „soare” și „lună”, interpretate de multe ori, în analize lingvistice și logice, ca nume proprii, din cauza faptului că identifică în mod direct obiectul pe care îl designează. În realitate, precizează Coșeriu, acestea nu sunt nume proprii, ci apelative sau nume de clase perfect normale. Dacă am avea mai mult de un soare, și celelalte obiecte s-ar numi soare. Motivul pentru care soarele și luna sunt asociate categoriei numelor proprii este derivat din cunoașterea lucrurilor. Chiar dacă există mai multe luni, astronomic vorbind, când spunem luna ne gândim întotdeauna la luna de pe cerul nostru, și la fel se întâmplă și cu soarele (COȘERIU 1988/1992: 118).²⁷⁰ Statutul respectivelor substantive se poate schimba, e adevărat, odată cu schimbarea planului sau a nivelului din cadrul procesului de determinare. Astfel, dacă în astronomie spunem că există mai multe stele și una este Soarele, că sunt mai mulți sateliți și unul este Luna, că sunt mai multe planete și una este Terra, „aceleași” nume sunt nume proprii, ele găsindu-se, de data aceasta, în planul individualizării (Coseriu, apud KABATEK 2007: 6).

Presupunem, așadar, că se produce, în cazul acestor substantive, în înțelegerea lor de la nivelul utilizării limbii de către vorbitorul naiv, o designare directă, unică, cu excepția acelor contexte științifice sau mai specializate. Acest fenomen le conferă un statut aparte în cadrul categoriei substantivelor comune, fără a le extrage însă din acest mediu.

Este interesant de semnalat, în acest context, cazul unor substantive proprii care, deși conotate idiomatic, istoric sau cultural, ajung să aibă o designare mai fixă decât aceea a substantivelor din clasele cu un singur membru. Astfel, dacă nu ne este greu să ne imaginăm un soare negru, rece, gol sau marcat de orice alte trăsături am vrea să îi atribuim, ori știm că îi sunt atribuite în alte universuri de discurs, e mult mai dificil să resemantizăm nume precum Don Quijote sau Napoleon. Când auzim aceste nume, actualizăm tot timpul aceleași trăsături.

---

²⁷⁰ În cazul soarelui și al lunii, vorbim de o identificare presupusă anterior. În schimb, în ce privește alte obiecte din universul nostru, care nu sunt membri unici ai unei clase, trebuie să realizăm în mod explicit o identificare. Cu privire la universul natural pe care îl cunoaștem, e vorba de ceea ce răspunde experienței naive obișnuite; se face referire la ceea ce se cunoaște de către om ca atare, nu la ceea ce se cunoaște în mod științific (COȘERIU 1988/1992: 118).

Este un aspect remarcat și de către Van Langendonck, în volumul său de studii dedicate numelor proprii. El își începe acolo analiza de la un set de exemple conținând nume proprii. În acord cu funcția pe care ele par a o îndeplini în respectivele ocurențe, autorul împarte numele proprii în trei categorii. Exemplele sunt cele de mai jos (VAN LANGENDONCK 2007: 11):

(4) John attended a meeting today.	[John a participat la o întâlnire astăzi.]
(5) The emperor Napoleon was defeated at Waterloo.	[Împăratul Napoleon a fost învins la Waterloo.]
(6) You are talking about a different John.	[Vorbești despre un alt John.]
(7) He is becoming a second Napoleon.	[El va deveni un al doilea Napoleon.]

Van Langendonck face următoarele diferențieri: în exemplele (4) și (5), John, Napoleon și Waterloo se comportă în conformitate cu funcția considerată primară pentru numele proprii: aceea de a referi la entități individuale; în exemplul (6) este vorba de cel puțin două persoane diferite cu numele John, iar în (7), exemplul care ne interesează aici, este vorba despre o persoană care îi seamănă, în anumite privințe, lui Napoleon. Se consideră că în cazurile (4) și (5), John și Napoleon au o funcție descriptivă secundară, în vreme ce în (6) și (7), unde numele sunt însoțite de articolul nedefinit, ele funcționează ca niște substantive comune. În plus, afirmă lingvistul olandez, pentru a evita transferul de leme dintr-o clasă în alta, e important să ținem cont tot timpul de distincția între o leme de dicționar și un cuvânt cu o funcție semantico-sintactică (VAN LANGENDONCK 2007: 11). Exemplul (7) conține, din punctul meu de vedere, ocurența cea mai apropiată a unui nume propriu de substantivul comun. Asta deoarece, după cum menționam mai sus, numele propriu (în acest caz: Napoleon), pare a avea un semnificat, așa cum substantivele comune au, în general. Totuși, el nu poate fi asimilat în întregime categoriei substantivelor comune, având în vedere faptul că vorbim despre un semnificat aparte, care nu s-a constituit și nu funcționează în interiorul unui idiom, ci la nivel universal, dacă se poate spune astfel.

O idee oarecum similară apare chiar la Van Langendonck, care propune o diferențiere între sensul lexical și cel asociativ. Sensul lexical poate fi echivalat cu sensul cuvântului [nu subscriu la utilizarea termenului de „sens” aici, dar îl păstrez pentru concordanța cu opțiunile autorului], în vreme ce sensul asociativ se referă la conotațiile pe care un cuvânt le poate produce prin referentul său sau prin forma sa fonologică. Exemplul adus de către lingvistul olandez este tocmai cel al cuvântului „Napoleon”. Când cineva aude acest cuvânt, se poate gândi la proprietățile pe care purtătorul numelui le are, de exemplu: „învingătorul de la Austerlitz” sau „învinsul de la Waterloo” (VAN LANGENDONCK 2007: 22).

Un caz special îl reprezintă și „numele seriale” ale fragmentelor de timp, care par și ele a fi nume proprii. Cu toate acestea, statutul lor este acela de „nume secundare”: *marți* e o „zi”,

ianuarie este o „lună” – sunt nume care nu individualizează; ele nu determină în manieră absolută, ci *selecționează* și *ordonează*; nu numesc, ci doar indică locul pe care cel menționat îl ocupă într-o serie: sunt un tip particular de deictice. Așa se explică, precizează Coșeriu, impresia vagii asemănări dintre numele tehnice și numele proprii: numele tehnice par și ele a fi secundare, a reprezenta un nume a ceea ce a fost numit deja, dar aici diferența nu este de grad, ci de „univers de discurs” (Cosseriu apud KABATEK 2003: 9; vezi, de asemenea, COȘERIU 1955/1967: 312, nota 55). Exemplul cel mai la îndemână, pe care îl oferă și Coșeriu, de altfel, este acela al *sării*, care nu se numește și „clorură de sodiu” în interiorul aceleiași univers de discurs.

Relația dintre semnificat și designat este una oarecum falsă, atunci când încercăm să punem la un loc toate obiectele desemnate prin același nume propriu – un demers posibil, dar care nu va rezulta într-o clasă similară uneia de substantive proprii, cu designatele ce le pot corespunde. „...numele propriu poate „dezvolta” un apelativ identic din punct de vedere formal, dacă este nume al *unui obiect*, pentru a desemna „clasa” obiectelor ce se denumesc individual cu „același” nume (sp. „*las Marias*” [Mariile]), iar dacă este nume al unui ansamblu, pentru a desemna individual pe fiecare dintre membrii acestuia (sp. *un turco* [un turc]). Prin urmare, categoria numelui propriu nu cuprinde „simple” cuvinte sau semanteme, ci exclusiv *cuvinte cu semnificație*, având aplicare concretă (deoarece cuvintele simple corespunzătoare pot fi și nume comune). Trăsătura formală care distinge categoria ca o categorie verbală a gramaticii (categoriile gramaticii sunt în mod necesar formale) este o trăsătură negativă: numele propriu nu poate primi nedeterminatori fără a înceta să fie nume propriu, adică fără a deveni *alt cuvânt*. Dar, firește, această trăsătură nu *definește* categoria, ci numai o *descrie* și o *caracterizează*: ne permite să o *recunoaștem* obiectiv și să o *arătăm*. Într-adevăr, un cuvânt nu este nume propriu pentru că *nu* poate fi nedeterminat, ci nu poate fi nedeterminat pentru că este nume propriu: „semnificația categorială”, ca orice alt tip de semnificație, nu se cunoaște „din afară”, prin aceea că *este stabilită*, ci „dinăuntru”, prin faptul că *este gândită*. Așadar, se poate spune că *numele propriu se caracterizează formal prin „morfemul negativ” de nedeterminare*, ceea ce înseamnă că este totdeauna nume al unui „singular” (*acest A*) și niciodată al unui „particular” (*un A*)” (COSERIU 1955/2004: 282–283).

5.4.5.3. Actualizarea numelor proprii

Numele propriu are o situație specială în ce privește actualizarea. Dat fiind că designatul său este, cu excepția unor cazuri de necunoaștere a obiectului designat sau de confuzie care poate interveni la nivelul identificării, unul și același, acesta nu necesită actualizatori, considerându-se de la sine *actual*. El prezintă și unele restricții la nivelul determinării, prezentate de către Coșeriu în studiul său dedicat numelor proprii, rămas manuscris. Astfel: 1) numele propriu nu admite indeterminatori, deoarece obiectul său nu se prezintă ca exemplu al unei „clase”. De asemenea, 2) el nu admite cuantificatori, pentru că este *unidimensional* și 3)

nu admite particularizatori, pentru că este *monovalent*, adică obiectul său este întotdeauna „definit”: nu poate fi unul între mai mulți. 4) Numele propriu nu primește selecționatori, pentru că este *individual*, adică obiectul său mental se relaționează în mod necesar cu un obiect real (acesta putând fi doar *intențional*, nu e necesar să existe ca obiect natural [*de la naturaleză*]) și 5) nu primește situatori, pentru că este *independent de situație* (Coseriu apud KABATEK 2007: 7; vezi și COȘERIU 1973/2000: 103). În COȘERIU 1995 (p. 8), se precizează, de asemenea, că 6) numele propriu este implicit actualizat și poate primi tot felul de identificatori, ca și o serie de delimitatori, dar niciun discriminator sau delimitator „de clasă”.

Dacă ar fi să analizăm restricțiile de mai sus privind tipurile de determinanți pe care substantivele proprii pot să le accepte, la prima vedere am putea aduce contraexemple pentru fiecare dintre interdicțiile impuse, precum în enunțurile de mai jos (se precizează și elementul determinant utilizat).

- (1) *Berlinul se desenează pe orice suvenir din Germania.* – indeterminator²⁷¹
- (2) *Toate Mariile din România își sărbătoresc onomastica în 15 august.* – cuantificator
- (3) *Unele Marii își sărbătoresc ziua și în 8 septembrie.* – particularizator
- (4) *Care Marie ți-a telefonat?* – individuator
- (5) *Acea Marie este cea mai frumoasă dintre toate Mariile.* – situator

După cum am precizat deja, enunțurile de mai sus sunt doar la prima vedere contraexemple pentru interdicțiile semnalate de către Coșeriu în utilizarea determinantilor alături de substantivele proprii. Toate combinațiile semnalate în propozițiile (1) – (5) sunt posibile din punct de vedere sintactic. Totuși, se poate spune că valoarea de determinatori a elementelor care le însoțesc a fost anulată, dat fiind că substantivele proprii nu reprezintă clase. Toate operațiunile discriminării prezintă ocurențele pe care le determină ca instanțe ale unei clase, reprezentanți ai unui tip sau porțiuni ale unui „obiect extins”, în cazul substantivelor colective (vezi, mai sus, secțiunea 4.2.2. *Discriminarea*, în care se precizează explicit faptul că numele proprii semnifică entități deja discriminate). Exact aceasta este caracteristica datorită căreia elementele prin care operațiunile discriminării se realizează nu pot discrimina cu adevărat în propozițiile de mai sus, sau în alte cazuri similare. Substantivele utilizate acolo, majoritatea la plural, nu constituie cu adevărat o clasă: toate persoanele cu numele Maria nu constituie „clasa Mariilor”, pentru că nu se poate demonstra în vreun fel că aceste „elemente” au în comun ceva care să le includă automat într-o astfel de clasă. Denumirea entităților prezente în interiorul clasei este aleatorie, iar alocarea respectivului

²⁷¹ Conceptul de „indeterminator” sau „nedeterminator” l-am întâlnit foarte rar în scrieri integraliste ulterioare anilor '50 și nici în studiile la care am făcut referire mai sus nu am găsit o explicație a acestui determinant negativ. Căutând referințe pentru a clarifica respectivul concept, am găsit cele mai multe aplicații ale sale în lingvistica portugheză, unde indeterminatorul se aplică la verb, în forma particulei reflexiv-pasive „se”, fapt ce conferă subiectului starea de indeterminare, de neutralitate. Am încercat utilizarea aceluiași element și aici, pentru a ilustra procesul de indeterminare care poate afecta subiectul.

nume mai multor entități este o coincidență. Discriminarea produsă nu e una reală, operațiunea care se realizează putând fi interpretată în două feluri: 1) În exemplele ce presupun utilizarea pluralului (*toate Mariile, unele Marii* etc.), este vorba de o punere laolaltă a unor entități care, în afară de numele lor, nu au nimic în comun. Combinația sintactică cu pluralul este posibilă, dar ea rămâne la nivelul semnificantului, un semnificat neexistând în acest caz. (Avem, în plus, un alt argument care ne demonstrează ne-coincidența dintre planurile de conținut, așa cum au fost ele postulate de către Eugeniu Coșeriu.) 2) În exemplele ce presupun utilizarea singularului (*acea Marie, Maria mea* etc.), nu este vorba, din nou, de o reală operațiune de discriminare, dat fiind că presupusul element de clasă, izolat prin respectivii determinatori, nu este caracterizat prin raportare la celelalte elemente ale clasei, fiind vorba aici, mai degrabă, de o operațiune de delimitare.

Trecem mai departe spre precizarea pe care o găsim în COȘERIU 1995 (p. 8): numele propriu poate primi tot felul de identificatori, ca și o serie de delimitatori, dar niciun discriminator sau delimitator „de clasă”. Observăm că diferența stabilită între grupurile de determinatori care pot însoți vs. care nu pot însoți numele proprii se poate defini astfel: nu pot determina numele proprii determinatorii care au ca scop caracterizarea unui element dintr-o clasă în raport cu alte elemente sau cu toate elementele din respectiva clasă; pot determina numele proprii determinatorii care acționează la nivelul semnificatului, al conceptului, orientând referința către o parte sau către un aspect al denotatului particular (vezi și mai sus: secțiunea 4.2.3. *Delimitarea*). Așadar, având deja stabilit designatul (sau denotatul), prin operațiunile de delimitare facem precizări în ceea ce îl privește pe acesta. Putem accentua fără probleme o caracteristică inerentă a unui substantiv propriu, așa cum se întâmplă prin operațiunea de explicație (*frumoasa Granadă, crudul Nero, viteazul Claudius* etc.); putem preciza limitele intensive sau extensive în interiorul cărora e delimitat ceea ce e designat prin operațiunea de specializare (*Spania vizigotă, România interbelică, Llosa ca politician* etc.). Acești determinatori fac parte din clasa delimitatorilor și ajută la caracterizarea sau la precizarea numelui propriu deja emis. Lor le putem adăuga, din clasa discriminatorilor, posesivele, singurele elemente din respectiva categorie care se pot folosi cu substantivele proprii.

O precizare încă mai exactă – dacă se poate spune astfel – obținem, în ce privește numele proprii, prin identificare. Numele proprii sunt, prin ele însele, individuale, dar nu și inechivoce. Astfel, numele proprii de persoane se identifică prin numele de familie (sau invers): Francisco *Quevedo*, Mureșan *Maria* etc.); numele de regi se identifică prin numerele sau supranume: Filip al II-lea, Mircea cel Bătrân etc.). Nu voi relua aici toate exemplele; ele se pot găsi în secțiunea 4.2.4. *Identificarea/Individualizarea*.

Revenind la actualizare – operațiunea inițială a determinării, trebuie precizat faptul că actualizarea implicită a substantivelor proprii (ele neavând nevoie de articol definit sau de un alt actualizator), nu exclude complet situațiile în care acestea apar însoțite de articol. În multe

dintre cazuri, însă, articolul nu este o trăsătură prepozițională, ci *inerentă*, exemplele date de către Coșeriu în acest sens fiind: *La Paz, Las Palmas, Las Vegas, los Pirineos, las Baleares, el Perú, la Argentina* etc. Numele proprii nu „primesc”, în realitate, articolul, ci acesta aparține numelui: explicația sa nu este actuală și funcțională, ci istorică (etimologică). (Vezi, pentru aceasta, și discuția din secțiunea ulterioară – 5.5.) Unul dintre argumentele invocate este faptul că substantive precum *La Paz, Las Palmas* nu se opun substantivelor *Paz* și *Palmas* (Coseriu apud KABATEK 2007: 7).

Desigur, există și cazuri (*Ebro, Duero, Persia, China* etc.), în care articolul este facultativ, din punctul de vedere al „sistemului”, chiar dacă în „norma” limbii se pot stabili preferințe, uzuri obligatorii sau opoziții cu valoare stilistică (fr. *l'Angleterre*, dar *en Angleterre*; it. *vengo dalla Grecia*, dar *vado in Grecia*; it. *fratelli d'Italia*, sp. *hermanos de Italia* (adică, *hermanos italianos* [frați italieni]), dar it. *sorelle dell'Italia*, sp. *hermanos de Italia* (adică, *paises hermanos* [țări surori]) (Coseriu apud KABATEK 2007: 7).

Un caz în care prezența articolului face diferența este acela al unor nume omonime, care pot denumi persoane, dar și obiecte. Sloat ilustrează această situație prin numele *Chevrolet*, în exemplul de mai jos (SLOAT 1969: 26):

Chevrolet is here. [Chevrolet este aici.]

Este un exemplu cât se poate de corect, dacă Chevrolet este o persoană, dar incorect, din cauza absenței articolului definit sau nedefinit, sau a altui fel de determinant, în cazul în care Chevrolet se referă la una dintre mașinile reprezentând această marcă (SLOAT 1969: 26).

Numele proprii reprezintă o categorie în actualizarea căreia contextul are o importanță deosebită. Este o situație observată și de către Sloat, care preciza că o propoziție precum

Smith is here. [Smith este aici.]

nu înseamnă că „orice” Smith este aici, ci acel Smith care, dintr-un motiv sau altul, este centrul atenției noastre. În același mod, structura *the man* [omul] înseamnă *the adult human male who is the focus of attention* [adultul uman, bărbat, care este centrul atenției noastre] (SLOAT 1969: 29).

Este, de asemenea, o situație care îmi dă ocazia să reamintesc ideea conform căreia contextele sunt considerate ca fiind incluse în actul de vorbire și nu exterioare acestuia²⁷². Contextul în care numele proprii se actualizează și se recunosc se poate extinde de la o zonă foarte restrânsă, familială, la nivelul unei întregi comunități sau chiar al unui număr foarte mare de comunități. Desigur, în recunoașterea designatului corespunzător, forma lingvistică este puțin relevantă, identificarea referentului datorându-se unei cunoașteri „obiectuale”, directe a acestuia.

²⁷² „Dar chiar și în ce privește „cadrele”, importante sunt „direcția și sensul” în care sunt ele utilizate: nu este vorba în niciun caz de o adaptare a actului de discurs la situația de comunicare ci, invers, de preluarea unor date ale acesteia din urmă, în calitate de simplu material, în activitatea de designare. Altfel spus, actul lingvistic însuși este cel suveran: el preia în mișcarea lui materialul semnificativ idiomatic și/ sau mundan, pentru a-l „rearanja” în constituirea unui fapt sau a unei stări (complexe) de fapte designaționale” (VÎLCU C 2008: 27).

5.5. Alte situații. Deschideri

5.5.1. Dincolo de determinarea nominală. Actualizarea verbului

Încă începând cu studiul *Determinación y entorno*, cu care debutează, în integralism, discuția despre determinare, s-a presupus actualizarea și determinarea tuturor părților de vorbire principale, sau cel puțin așa s-ar putea înțelege din precizarea pe care Coșeriu însuși o face, anume că, în respectiva scriere, se va preocupa „doar de determinarea nominală” (COȘERIU 1955/1967: 291). Din ceea ce știm până în momentul de față, nici Coșeriu, nici cei care au studiat, în linia lingvisticii integrale, problema determinării, nu au depășit zona determinării nominale. Înainte de a trece în revistă alte situații care ar trebui tratate în cadrul aceleiași problematici, apare întrebarea: de ce această limitare? Încerc câteva variante de răspuns, chiar în lipsa, cel puțin deocamdată, a vreunei confirmări.

a) Una dintre explicațiile cele mai plauzibile pare a fi aceea că substantivul denumește, în mod normal, obiecte (obiecte/lucruri în sensul cel mai larg al cuvântului), în directă legătură cu faptul că această parte de vorbire este considerată, de către o mare parte dintre lingviști, „obiectul” principal al oricărui discurs, cel despre care se spune ceva cu ajutorul celorlalte părți de vorbire și, probabil, cel care poate apărea neînsoțit, fără ca înțelegerea sa să fie afectată. Mai exact, substantivul își poate găsi oricând un designat direct, la care să poată trimite prin propria sa potențialitate semnificațională, cu sau fără un actualizator explicit.

b) În acord cu ideea de mai sus, sunt unii lingviști care par a aprecia că substantivele unei limbi au ca funcție principală funcția tematică sau designativă; unele substantive sunt „deplin nominale”, adică „designază cu sau fără concursul direct al semnificatului sau prin intermediul contextului sau al situației” (J. M. Zemb, apud DURAFour 1981: 198). Durafour susține această diferențiere, ilustrând categoria substantivelor *deplin nominale*, a celor care referă, direct sau indirect (grație contextului), la existență: *Pierre* în *Pierre est un brave garçon*. [Pierre e un băiat curajos.] și *Sie* în *Sie ist leider nicht gekommen*. [Din păcate, ea nu a venit.] Se redefineste, astfel, termenul de *nume propriu* ca nume propriu designării, sub care cad toate nominalele care posedă prin ele însele capacitatea de a designa realitatea, existenții (DURAFour 1981: 198–199).

Aceste substantive sunt diferențiate în raport cu cele care nu posedă o astfel de capacitate de designare directă, capacitate conferită doar în și prin discurs, situație în care ele devin „proprii”. Astfel, *Haus* în **Haus ist schön*. [*Casă este frumoasă.] nu e deplin nominal, în vreme ce *Haus* în *das kleine von meinem Großvater im Garten gebaute Haus* [casa mică, construită în grădină de către bunicul meu] este. Deplin nominal este și substantivul *Häuser* în *Häuser sind heutzutage sehr teuer*. [Casele sunt, în zilele noastre, foarte scumpe.] Substantivele deplin nominale sunt denumite de către Durafour „nume proprii simple”, în vreme ce acelea care nu posedă această proprietate sunt denumite „nume proprii complexe”: lexis sau grup nominal N' (DURAFour 1981: 199).

Trebuie semnalat, în legătură cu aceste substantive, faptul că puterea lor designațională depinde, totuși, de un context sau o situație clar definite pentru ambii vorbitori sau pentru toți vorbitorii implicați în discurs. În lipsa unui astfel de cadru, respectivele substantive au o capacitate designațională foarte redusă. E suficient să cunosc cel puțin două persoane cu numele *Pierre* pentru ca, atunci când cineva îmi spune *Pierre e un băiat curajos*, sau *Pierre a avut un accident*, să întreb imediat: *Care Pierre?* În acest moment e nevoie de o operație de identificare, prin care numele să fie detașat față de alte nume cu același aspect verbal, asigurându-i-se, astfel, univocitatea.

De asemenea, auzind propoziția *Din păcate, ea nu a venit.*, dacă am ajuns în locul unde se poartă conversația din care ea face parte doar în momentul în care aceasta a fost rostită, voi fi nevoit să întreb: *Cine nu a venit?* Astfel, forța designațională (a substantivelor) nu pare a le fi caracteristică acestora în sine, ea depinzând, în unele cazuri, de elemente externe, a căror prezență nu o putem garanta tot timpul. De altfel, situația specială a elementelor de genul pronumelor și demonstrativelor este semnalată de către Coșeriu în exemple ce evidențiază diferențele dintre semnificat și designat: „Și pronumele personale și demonstrative sunt universale prin semnificatul lor și doar prin situația de vorbire se determină ca designații individuale: *este* [acest] și *yo* [eu] nu semnifică obiecte individuale, ci doar „faptul de a aparține semnificatului «acest» și faptul de a aparține semnificatului «eu»” (COȘERIU 1966/1977B: 41). Germana dispune, pentru a numi aceste potențialități, de posibilități derivate cu un rezultat foarte sugestiv: *Diesheit*, respectiv *Ichheit*.

În următoarele exemple, cele implicând lexemele *Haus* și *Häuser*, situația pare a fi similară, cu atât mai mult cu cât ea este specifică limbii germane și nici măcar în cadrul acesteia ea nu poate fi generalizată. Exemplul care conține substantivul la plural ar avea ca echivalent obligatoriu în limba română substantivul însoțit de articol definit (casele), iar într-o frază de genul *Casele despre care ți-am vorbit sunt foarte scumpe*, articolul definit se impune, oricum. Astfel, se dovedește faptul că forța designațională a acestor lexeme vine din contextul sau situația în care se utilizează, aspect ce nu le asigură, în opinia mea, o putere designațională mai mare decât a lexemelor a căror designație se bazează în special pe conținutul lor semnificațional.

c) O întrebare extrem de interesantă, la care suntem lăsați să răspundem, fără vreo indicație din partea lui Coșeriu, este aceea referitoare la actualizarea unui verb. Care ar fi actualizatorii în ce privește această categorie gramaticală, având în vedere că, în cazul verbelor, nu avem elemente externe ce le însoțesc în apariția lor în propoziție, ca predicate, de exemplu?²⁷³ Am putea considera terminațiile, care diferențiază forma predicțională de cea de

²⁷³ E de văzut aici ipoteza generativistă din cadrul teoriei *X-bar*, conform căreia trecerea de la *X'* la *X''* sau *XP* se face prin intermediul specificatorului, acesta fiind ultimul determinant ce se alătură capului grupului, indiferent de natura sa. Așadar, avem, și în cazul grupului verbal, combinația ultimă cu specificatorul, nu întotdeauna extrem de convingătoare însă și fără o clasă care să includă elementele ce ar putea îndeplini acest rol. (Vezi, de exemplu, structura grupului verbal în HAEGEMAN 1991: 82–83.) În ipoteza în care *IP* [*inflectional phrase* – grupul inflexional] se consideră a fi capul întregii propoziții, e acreditată ideea conform

bază a infinitivului, respectiv modul personal sau timpul, drept determinatori? În acest caz: ce se întâmplă în limbi precum engleza, în care terminațiile lipsesc aproape cu desăvârșire? La o astfel de întrebare, un cercetător generativist ar putea aduce ca răspuns „modul abstract” și „persoana abstractă”, prin analogie cu noțiunea de „caz abstract”, introdusă în generativism în etapa teoriei standard extinse, în încercarea de universalizare a acestei categorii a substantivului. Ar mai exista ipoteza unei alternanțe între două posibilități de actualizare: prin subiect, în cazul limbilor care nu au terminații de număr și persoană, respectiv prin terminațiile de număr și persoană în cazul limbilor care nu impun utilizarea obligatorie a subiectului în fiecare propoziție, situație în care subiectul este, oricum, inclus.

Regăsim, oarecum, această idee și în teoria generativă. Fără a formula o problemă a actualizării, generatiști încearcă să afle care este unitatea lexicală ce se constituie drept cap al unei propoziții. În vreme ce în integralism se presupune că „centrul” propoziției este unitatea lexicală și funcțională despre care se vorbește – de regulă, subiectul, în generativism se încearcă depistarea unității gramaticale care guvernează structura unei propoziții. (Se va specifica despre INFL, stabilit drept cap al propozițiilor că, neaflându-se în poziția de a domina capuri lexicale, este un cap *non-lexical* (HAEGEMAN 1991: 106]). Astfel, se ajunge la concluzia că nodul principal al propoziției este INFL, reprezentând mijloacele de flexiune a verbului și materializat prin auxiliar, în cazul în care acesta există în structura verbului, sau prin timpul însuși al verbului (prezent, perfect compus – în engleză), în cazul în care acesta nu presupune utilizarea unui auxiliar. Se va ajunge apoi la ideea că structura care guvernează propoziția, constituindu-se în nod combinatoriu principal, include mijloacele de reprezentare a timpului și a acordului, cu verbul ca element de combinare de la I' la I'' și cu subiectul propoziției în poziția de specificator (HAEGEMAN 1991: 101–106).

O altă dilemă ar apărea în cazul propozițiilor constituite din verbe impersonale (*Plouă, Ninge*). Ar putea fi ele explicate printr-o „conținere” a substantivului, a obiectului? Sau poate forma aceasta unică funcționează în sine ca o actualizare, determinată de o prezență obiectivă, în sensul de substantivare a fenomenului, având în vedere că aici nu e vorba în primul rând de o acțiune, ci de o prezență fenomenală. Problematică ar fi și categoria verbelor copulative, care ar putea fi actualizate prin substantivul pe care îl presupun.

5.5.2. Actualizarea pronumelui

Cazul pronumelor este și el foarte interesant, din punctul de vedere al actualizării. Pronumele sunt actualizate în virtutea conținutului pe care îl au de exprimat; natura acestui conținut este însă extrem de fluctuantă, semnificatul lexical neputând fi definit în cazul lor la

---

căreia specificatorul ultim cu care I' s-ar combina pentru a forma I'' este subiectul (HAEGEMAN 1991: 104–105). Din punct de vedere integralist, ideea unui subiect în poziție de specificator, și deci subordonat verbului, nu ar putea fi susținută. În plus, nu trebuie să uităm de propozițiile constituite dintr-un singur verb impersonal (zerovalente), care nu pot avea subiect. (A se vedea și „parametrul subiectului nul”, tratat în HAEGEMAN 1991: 18–20).

fel ca pentru majoritatea lexemelor dintr-o limbă (COȘERIU 1997: 85). Din perspectivă integralistă, s-ar putea postula un fel de semnificat lexical comun al pronumelor. Acest semnificat comun ar fi tocmai acela de cataforic sau anaforic, de anticipare, respectiv de reluare a informației intrinseci a unei instanțe substantivale sau chiar propoziționale, alături de marcajele ei gramaticale (gen, număr, caz, de obicei). Caracteristicile gramaticale sunt reluate de către pronume nu printr-o relație de acord cu substantivul, relație existentă între substantive și adjective, ci printr-o relaționare, la nivel combinatoric-sintactic cu acele trăsături din semnificatul structural ce au fost actualizate în substantivul cu care pronumele se află în relație anaforică sau cataforică.

Se pune, de asemenea, întrebarea, dacă pronumele beneficiază de instrumente de actualizare, așa cum se întâmplă, de obicei, în cazul substantivelor. În limba română, spre exemplu, pronumele de persoana a treia singular și plural au aspectul de articulare definită, ele finalizându-se în *-l*, *-a*, *-i* și *-le*. Chiar dacă nu se poate spune că pronumele sunt realmente articulate definit, sursa lor etimologică este apropiată de aceea a demonstrativului și a articolului definit însuși.

De asemenea, tot în limba română, pronumele demonstrativ se deosebește de adjectivul demonstrativ tocmai prin forma sa aparent articulată: *acesta*, spre deosebire de *acest*, de exemplu. Chiar dacă *acesta* poate fi, la rândul său, adjectiv în poziție postpusă față de substantiv, forma „nearticulată” de genul *acest* nu poate fi pronume.

În generativism, din punctul de vedere al relațiilor de dependență între ele, interpretarea grupurilor substantivale, deci și a pronumelor, cade în sarcina teoriei legării [*binding theory*]. Chiar dacă, în mare parte, interpretarea contextuală a pronumelor este lăsată în seama pragmaticii, grupurile substantivale sunt împărțite în trei categorii, în funcție de potențialul lor referențial (HAEGEMAN 1991: 190–191):

- (i) grupuri substantivale depline (*Poirot*, *Bertie*)
- (ii) pronume (*he*, *him*)
- (iii) elemente reflexive (*himself*)²⁷⁴.

Ceea ce le este comun reflexivelor și pronumelor este faptul că nici unele nu beneficiază de referință inerentă. Ceea ce le separă clar este faptul că, în vreme ce reflexivele sunt legate, pronumele, chiar dacă pot avea un antecedent, sunt libere în categoria lor de guvernare, conform principiului 42 al interpretării pronumelor (HAEGEMAN 1991: 213):

Un pronume trebuie să fie liber în categoria sa de guvernare.

Spre deosebire de ambele aceste categorii, grupurile substantivale depline, definite ca expresii cu referință inerentă [*R-expressions*] trebuie să fie libere, indiferent de poziția în care

---

²⁷⁴ Pentru o atentă descriere a relațiilor care leagă aceste forme de elementul ce le guvernează, vezi HAEGEMAN 1991: 192–211.

se află. Chiar dacă în volumul citat, structurarea tripartită realizată de către Haegeman este exemplificată doar prin structuri aparținând limbii engleze, ea pare aplicabilă cu succes și la nivelul altor idiomuri.

Viziunea asupra condițiilor în care pronumele intră în relații de dependență în cadrul unităților sintactice, prezentată în Haegeman, e precedată de alte puncte de vedere, simțitor diferite, cu privire la situația acestei părți de vorbire. Astfel, ideea de a considera pronumele de aceeași categorie cu determinanții, este prezentă, spre exemplu, în lucrarea cu care Steven Paul Abney s-a impus în cercetarea generativistă – teza sa de doctorat cu privire la considerarea determinanților drept capuri ale grupurilor substantivale (ipoteza DP), o idee care, după cum spune Abney însuși, nu e nouă. Asemănarea dintre determinanți și pronume a fost subliniată, spre exemplu, de Emonds (1985), care propunea ca pronumele să fie tratate ca grupuri substantivale conținând doar specificatori (ABNEY 1987: 178).

În primul rând, Abney aduce argumente împotriva ideii comun acceptate conform căreia pronumele trebuie să fie tratate la fel cu substantivele. Un prim argument este acela că pronumele nu pot fi însoțite de niciunul dintre specificatorii care se regăsesc în preajma substantivelor (determinanți, adjective, cuantificatori, elemente de exprimare a posesiei). În plus, spune Abney, pronumele nu pot apărea, chiar cu diferențe minore de înțeles, în pozițiile în care apar substantivele (ex. construcția **the she that I talked to* [**ea sau „eaua”* ☺ cu care am vorbit] ar trebui să fie echivalentă cu structura *the female that I talked to* [femeia cu care am vorbit]). Dimpotrivă, Abney observă, la fel ca Postal (1966), faptul că există situații în care pronumele se comportă la fel cu determinanții. Iată câteva dintre argumentele pe care le aduce în sprijinul acestei idei: pentru început, un exemplu: *you idiots/sailors*. În legătură cu această construcție, sunt de observat două lucruri: 1) structura este una vocativă, în care pronumele și substantivul se află în relație apozitivă; 2) tocmai datorită acestui tip de structură, rămân în discuție doar pronumele de tip deictic (de persoana întâi și a doua, Abney demonstrând că, practic, există idiomuri în care construcția în discuție funcționează și la persoana întâi – de exemplu, germana), adică tocmai cele pe care, datorită oportunității tratării lor într-o abordare care ar trebui să includă și relațiile lor contextuale, le lăsăm în seama pragmaticii.

O altă proprietate interesantă pe care determinanții și pronumele o împart este, conform lui Abney, faptul că aceste părți de vorbire se constituie în situl principal în care sunt depozitate trăsăturile caracteristice grupurilor substantivale: persoana, numărul și genul (genul numai în unele limbi: în maghiară, turcă, finlandeză etc. nu există). În multe limbi, determinanții, spre deosebire de adjective sau chiar de substantive, sunt cei care prezintă cele mai multe dintre distincțiile flexionare. În germană, spre exemplu, determinanții (și la fel și pronumele) prezintă o paradigmă completă a persoanei, genului și numărului, în vreme ce substantivele sunt, în general, marcate doar pentru număr. Dat fiind că poziția de determinant este locația propriu-zisă a trăsăturilor gramaticale ale grupului substantival, acestea

neacordându-se pur și simplu, la fel ca modificatorii, cu substantivul, determinantul e considerat cap al grupului substantival. În plus, pronumele aparțin clasei de elemente funcționale (nu tematice, conform distincției realizate de către același Abney) – o clasă închisă de unități lexicale care, chiar dacă referă, nu descriu, nu caracterizează, ci marchează trăsături gramaticale. (Toate argumentele prezentate mai sus provin din ABNEY 1987: 178–180).

Chiar dacă această soluție va fi abandonată mai târziu, considerarea pronumelor ca făcând parte din aceeași categorie cu determinanții a prezentat, la momentul respectiv, certe avantaje cu privire la coerența internă a teoriei. Ea a facilitat respectarea mult mai strictă a organizării dependențelor specifice teoriei *X-bar*, constituirea determinanților ca noduri permițând înscrierea sub ele a tuturor specificatorilor caracteristici pentru grupurile substantivale.

În perspectiva demersului integralist, această idee nu este aplicabilă, din mai multe motive. Primul dintre ele privește conținutul semnificațional al categoriilor implicate în discuție. Astfel, în vreme ce pentru determinanți latura semnificațională principală care se manifestă în interiorul lor și se mobilizează spre designare este cea instrumentală, pronumele au, pe lângă caracteristicile gramaticale pe care le marchează, o latură semnificațională de conținut, chiar dacă este una mai degrabă comună categoriei, definibilă ca „indicare a persoanei/obiectului”. În al doilea rând, între un determinant și substantivul pe care acesta îl determină, relația este în principal una de acord, chiar dacă determinantul este acela care prezintă o paradigmă mai largă în ceea ce privește formele de exprimare a genului sau numărului, în vreme ce substantivul ar fi marcat doar pentru număr (în limba germană; în limba română, de exemplu, marcarea la substantiv vizează și genul și cazul). Desigur, trebuie ținut aici cont de faptul că elementele de marcarea a acestor trăsături gramaticale pot fi izolate și caracterizate prin semnificatul instrumental specific lor. Despre pronume nu se poate spune că este într-o relație de acord cu substantivul, corespondența de gen și număr stabilindu-se datorită unei relații cataforice sau co-referențiale stabilite nu la nivel gramatical, desigur, ci la nivel textual, la nivelul sensului textului. În al treilea rând, având conținut semnificațional lexical, pronumele are designat – stabilit în relație cu un substantiv, e adevărat –, în vreme ce determinantul nu poate avea designat. Determinantul este, în integralism, o unitate funcțională, mai exact un instrument de realizare a funcției actualizării; chiar dacă și Abney spune despre determinant același lucru, cele două caracterizări sunt diferite în cele două viziuni. Pronumele, în schimb, nu îndeplinește o funcție (în afară de cea designativă, specifică tuturor unităților lexicale). Mai mult, pronumele poate să designeze nu neapărat independent de, dar oricum în anticipație față de substantivul cu care se află în relație de co-referență, de co-designare înțeleasă la modul cel mai concret de desemnare a unui obiect din extra-lingvistic. Putem să ne imaginăm, spre exemplu, un autor care vorbește la lansarea propriei sale cărți și care, ținând în mână obiectul respectivului eveniment, spune ceva de genul:

Acesta este volumul cu care se încheie zece ani de cercetări pe care le-am făcut în domeniul ... sau Acesta este produsul a zece ani de cercetări în domeniul ... sau: Aceasta este cea mai mare capodoperă a literaturii ce s-a scris vreodată... sau orice altă afirmație care, deschizându-se astfel, designează pentru public chiar obiectul pe care autorul îl ține în mână și în același timp toate exemplarele identice ale respectivei cărți, iar prin substantivul care urmează același obiect, dar din perspective clar diferite, nuanțând, eventual, diverse trăsături semnificaționale ce pot marca unitatea lexicală ce va fi utilizată. Din această perspectivă, termenul de co-designare ar fi, probabil, mai potrivit decât cel de co-referință, dat fiind că suprapunerea pronumelui cu substantivul este, din punctul de vedere al conținutului semnificațional actualizat, parțială, nu totală.

5.5.3. Intenția stilistică și traducerea

Înainte de a intra în detaliile practice ale procesului de determinare, Coșeriu stabilește, în studiul *Determinación y entorno*, limitele în cadrul cărora va aborda problematica propusă. Printre alte precizări pe care le face, este menționat și faptul că va fi abordată doar determinarea nominală și „doar în planul așa-numitului «limbaj enunțiativ», adică independent de orice «intenție stilistică»” (COȘERIU 1955/1967: 291–292).

Pornind de la acest fragment, se pune întrebarea de ce determinarea e diferită atunci când vorbitorul implică în procesul de comunicare o intenție stilistică și, de asemenea, dacă inclusiv actualizarea e diferită în plan stilistic. Un răspuns la această întrebare este dat de către Emma Tămăianu-Morita, o specialistă în lingvistica textului din perspectivă integralistă, care precizează, în referatul pe marginea acestei teze, faptul că „această limitare anunță de fapt definirea planului autonom al textului ca spațiu al construcției de sens, unde instrumentele preluate de la nivelul cunoașterii elocutionale și al cunoașterii idiomatice devin expresie semiotică pentru sens, astfel încât limitarea operată este necesară (și) pentru a separa obiectul propriu de studiu al lingvisticii textului. Funcțiile textuale ale procedeelelor actualizării și contribuția lor la modalitatea de construcție a sensului în texte particulare (teme prefigurate în studiul din 1955-56 prin denominația largă de «intenție stilistică») reprezintă posibile direcții de investigație pentru viitor”.

În primul rând, articolul poate fi folosit pentru a indica nu doar referentul propriu-zis, ci și modul în care vorbitorul alege să se refere la acesta. Un exemplu găsim tot în *Determinación y entorno*. Astfel, dacă o operație determinativă se dovedește a fi superfluă sau se realizează implicit (prin alți determinatori sau prin context), instrumentele specifice respectivei operații se pot folosi pentru realizarea altor funcții. Astfel, articolul utilizat cu un cuantificator are funcție individuatoare (cf. sp. *los dos hombres* [cei doi oameni]) și, aplicat la un nume prin sine însuși actual și individual, poate îndeplini funcție stilistică (cf. fr. *Clémenceau, le Clémenceau*) (COȘERIU 1955/1967: 297–298). Precizări în ce privește valoarea pe care articolul o primește în astfel de situații există și în manuscrisul coșerian

dedicat numelor proprii, unde regăsim ideea conform căreia utilizarea articolului poate fi caracteristică unor medii sau stiluri specifice și poate avea valoare expresivă sau afectivă. Astfel, în franceză, *le Charles, la Marie, la Joséphine, la Louise* sunt moduri populare de a indica familiaritatea. Cu numele proprii, uzul articolului aparține, în franceză, „stilului juridic” și în italiană stilului erudit (de exemplu, cu nume de autori) și poate indica disprețul dacă apare în afara unor astfel de stiluri: *le Clémenceau, le Poincaré*. În plus, în italiană se folosește în mod comun articolul cu numele de familie și cu poreclele unor persoane celebre, cu un prestigiu aparte (înainte de toate scriitori, poeți și artiști în general: *l'Alighieri, il Tasso, l'Ariosto, il Bembo, il Bramante, il Brunelleschi, il Caravaggio, la Duse*) sau pur și simplu cu numele unor persoane mai cunoscute, chiar dacă nu neapărat respectate (Coseriu, apud KABATEK 2007: 7).

O referire care privește, de data aceasta, substantivele comune, regăsim în *Determinación y entorno*, într-o încercare de definire a metaforei, fenomen care se produce atunci când un nume se aplică în mod intenționat pentru a denota un obiect subordonat altui concept decât cel „numit” de numele însuși. O metaforă se recunoaște ca atare când ambele valori (numitul și denotatul) se percep în același timp ca diferite și asemănătoare (COȘERIU 1955/1967: 293, nota 22).

Această problemă poate fi tratată mai cuprinzător la nivelul lingvisticii textului, ca parte a funcțiilor textuale. Un demers aparte, ce merită o atenție specială și o tratare într-un cadru mai potrivit, dedicat acestei problematici, este cel dezvoltat, pe baze integraliste, de către profesorul Mircea Borcilă, care stabilește, în acord cu demersurile coșeriene în acest sens (COȘERIU 1955/1967: 293), coordonata unei *metaforici a vorbirii* (BORCILĂ 2002–2003: 69). El afirmă că „studiul *vorbirii* este singurul care ne poate furniza posibilitatea investigării „funcționale” specifice a semanticii metaforice” (BORCILĂ 2002–2003: 69). Este unicul unghi din care, afirmă profesorul Borcilă, „pot fi explorate, în profunzime, explicativ și descriptiv, „mecanismele” „designării metaforice”, ca un complex de operații de „determinare reciprocă a universalilor”, cu ajutorul contextelor și situațiilor” în care se produce acel spor semnificativ al cunoașterii, definitoriu pentru creația metaforică în limbaj (Coseriu, 1977: 44, 54)” (BORCILĂ 2002–2003: 70). Construind, așadar, din nou, pe suportul celor trei planuri ale limbajului, așa cum sunt ele definite în lingvistica integrală, profesorul Borcilă trasează coordonatele ce vor sta la baza studiului metaforologiei la nivelul vorbirii, al limbii și al textului.

Ce putem observa, pentru moment, este că aceste conotații stilistice menționate mai sus, indiferent de natura lor, se realizează cu mijloace diferite de la o limbă la alta (spre exemplu, în limba română, articolul definit nu se poate utiliza precum în expresiile citate anterior). Totuși, trebuie să recunoaștem că realizarea determinării, implicit a actualizării, cu alte scopuri decât cele discutate în secțiunile anterioare, aduce în discuție o problemă extrem de interesantă, a cărei tratare se poate constitui, fără îndoială, într-o aripă semnificativă a

lingvisticii integrale. Este una dintre zonele cu cel mai mare potențial de exploatare. Demersuri s-au făcut deja, pași importanți fiind realizați în clarificarea unor funcții textuale, a mijloacelor și instrumentelor prin care acestea se realizează, a relațiilor dintre planurile de conținut stabilite de către Coșeriu, văzute din perspectiva uzului poetic al limbajului. Printre aceste abordări se numără, în primul rând, cele ale profesorului Mircea Borcilă²⁷⁵ (1994, 1997, 2002–2003) dar și ale Emmei Tămăianu (2001A) și ale Lolitei Zagaevski (2001, 2005) și, mai nou, ale Elenei Faur (2012). O tratare a subiectului care implică, alături de fundamentul teoretic coșerian, elemente de pragmatică peirciană, într-un nou model de analiză a textului, îi aparține lui Carmen Vlad (în special 2000).

Un alt unghi din care operațiunile determinării pot fi abordate este acela al traducerii. Se pune întrebarea dacă traducerea dintr-o limbă în alta afectează sau influențează în vreun fel actualizarea și operațiunile care îi urmează. Știm că răspunsul la această întrebare nu poate fi decât unul afirmativ, iar exemplele sunt la tot pasul, cel puțin în ce privește instrumentele de realizare a determinării. Se poate menționa aici situația substantivelor care, în limba engleză, spre exemplu, au nevoie de articolul definit pentru a se actualiza (*The Bahamas*), în vreme ce în limba română, combinarea lor cu articolul definit este imposibilă.

5.5.4. Concluzii

Ne găsim, la finalul secțiunii dedicate actualizării în integralism, în fața unui număr însemnat de întrebări, de probleme, de tentative de rezolvare a unor situații încă neclare. Știm însă că integralismul oferă o bază ideală pentru dezvoltarea lingvisticii în cele trei planuri identificate de către Eugeniu Coșeriu, și poate mai ales în cel al vorbirii și cel al textului, care prezintă încă atât de multe situații ce își așteaptă rezolvarea. Cu o bază teoretică extrem de solidă și idei care oferă un potențial extraordinar de dezvoltare, integralismul promite a fi cadrul perfect pentru crearea unei lingvistici complete și, de asemenea, a unei noi poetici.

În ce privește problema actualizării însăși, ca și a proceselor determinative ulterioare, integralismul este prima teorie a limbajului care pune problema aducerii semnificatelor în vorbire în acest fel, abordarea funcțională fiind, în opinia mea, singura care poate furniza o caracterizare completă a operațiunilor inerente vorbirii. Tratarea aceleiași problematici a actualizării din punct de vedere generativist se va desfășura pe cu totul alte coordonate, de multe ori demersul nostru fiind obligat a porni dinspre unități lexicale înspre potențiale funcții de îndeplinit. Ne vom găsi și în situația de a semnală cazuri care, în abordarea generativă, sunt

---

²⁷⁵ Este îmbucurător faptul că eforturile făcute în sensul dezvoltării unei tipologii textuale și a aplicării acesteia inclusiv în domeniul textelor poetice sunt observate și apreciate. Ne referim aici în special la scrierile profesorului Mircea Borcilă, remarcate, spre exemplu, în OANCEA 1998: „Lingvistica textului se întemeiază pe ideea obiectivității lingvistice a conținuturilor spirituale, ea este o ipostază reînnoită a stilisticii, interesată acum de toate tipurile de texte care articulează un sens, nu numai cele literare. Ea este cultivată la noi încă de acum trei decenii (mai ales la București și Cluj) și de la ea se așteaptă realizarea unei tipologii stilistice prin inserția dintre istoric și sistematic. În acest sens, foarte importante sunt studiile lui Mircea Borcilă” (OANCEA 1998: 26).

imposibil sau foarte greu de soluționat, ca și unele pentru rezolvarea cărora va trebui să „mergem pe încredere”, știut fiind faptul că lingviștii generatiști își bazează majoritatea abordărilor pe ipoteze greu, dacă nu imposibil de confirmat în realitatea limbajului.

Nu se poate însă nega și nici ignora cantitatea enormă de muncă desfășurată de către lingviștii care s-au dedicat descrierii și explicării limbajului în linia deschisă de Chomsky și numărul impresionant de idiomuri supuse analizei și descrierii. De asemenea, unele soluții propuse de ei par convingătoare, perspectiva extrem de detaliată din care se analizează diverse aspecte ale limbii și limbajului scoțând uneori la lumină fenomene nu doar interesante, ci foarte relevante pentru înțelegerea mijloacelor prin care vorbirea se realizează, prin care intențiile expresive ale vorbitorilor se transformă în mesaj cu sens pentru potențialii interlocutori. Concluzii mai precise, realizate într-o perspectivă comparativă în ce privește cele două teorii lingvistice vor fi formulate și la finalul secțiunii care debutează mai jos.

5.6. Actualizarea în generativism – coordonate generale

Dacă în ceea ce privește integralismul am discutat funcția actualizării în coordonatele sale generale, modalitățile sale de realizare sau relațiile cu alte funcții lingvistice, ca și cu nivelul la care ea se regăsește, abordarea acestei probleme din perspectiva generativismului se va face într-un mod cu totul diferit, ținând cont de următoarele criterii:

a) O abordare 1) cronologică și 2) dinspre formă înspre funcție este impusă chiar de modul în care această problemă a fost dezvoltată în diferitele etape de evoluție a teoriei inițiate de către Noam Chomsky. Se constată că primele volume și studii lingvistice de factură chomskyană abordează articolul ca pe una dintre părțile de vorbire, cu limitare la limba engleză. Articolul fiind considerat principalul actualizator, voi porni de la tratarea acestuia, independent de faptul că, în primele scrieri chomskyene, nu îi este atribuită încă vreo funcție, alta decât aceea de element descris ca parte a ceea ce se numește *noun phrase* [grup nominal]. În etape ulterioare ale generativismului, articolul va ajunge să fie situat, alături de alți determinanți (posesive, demonstrative etc.), într-o clasă anume, a elementelor ce realizează funcția determinării.

b) Dacă în integralism „aducerea în vorbire” se realizează la nivelul semnului ca întreg, ca unitate, generativismul acordă o preeminență clară aspectului categorial al cuvântului. Știm că scopul declarat al generatiștilor era, inițial, să construiască gramatica unei limbi, iar unei teorii lingvistice nu trebuia să i se ceară mai mult decât o procedură de evaluare practică pentru gramatici diferite ale unei aceleiași limbi (CHOMSKY 1957/1966: 52). Ideea care s-a păstrat neschimbată, cel puțin până la momentul *principii și parametri*, este aceea a preeminenței structurilor sintactice, a posibilităților combinatorii, din punct de vedere sintactic, nu semantic, ale semnelor limbajului. Această preeminență trebuie, deci, văzută în înțeles cronologic, ca primară în mintea vorbitorilor, ca acționând în momentul inițial al

producerii propozițiilor. Ne amintim că interpretarea semantică e doar „asociată” structurii de adâncime deja prezentă și acționând la momentul formării unei propoziții. Din punct de vedere generativist, informația semantică a semnelor lingvistice, este, ca să spunem așa, „cantitate neglijabilă” în analiza funcționării limbii în vorbire.

În aceste condiții, se pune întrebarea dacă problema actualizării poate fi soluționată în termeni exclusiv – sau cel puțin primordial – sintactici. Trebuie să nu uităm că „traseele” celor două tipuri de lingvistică merg, practic, în sensuri contrare. În integralism, teoria actualizării este parte integrantă a viziunii coerente și încheiate asupra limbajului, o teorie care, ca și restul bazei conceptuale, își păstrează și azi valabilitatea. În schimb, concepția chomskyană asupra limbajului se formează pornind de la necesitatea de a rezolva probleme concrete, empirice, ale lingvisticii de până atunci, în special cu privire la descrierea limbii engleze. O comparație între soluțiile la care cele două doctrine ajung în ce privește actualizarea, respectiv actualizatorii, va putea fi făcută la jumătate de drum, în integralism rezolvarea venind din baza teoretică proprie, în generativism din necesitatea de a găsi, și în cazul articolului, ca și al celorlalte „părți de vorbire”, un loc într-o gramatică adecvată limbii în chestiune. Înainte de a încerca un răspuns la întrebarea pusă la începutul acestui paragraf, să vedem, însă, cum se realizează, la modul concret, operația actualizării în viziune generativistă.

5.6.1. Phrase structure grammar – Transformational grammar (Syntactic Structures)

După cum am văzut deja, nu putem apela la o bază teoretică în care să fie pusă explicit problema determinării și implicit a actualizării. Dar, fiind o teorie primordial sintactică, generativismul a trebuit să rezerve un loc, în schemele de această natură, elementelor de actualizare. Într-adevăr, regulile „*phrase structure*”, păstrate în prima fază a teoriei, ce acționează în formarea structurilor de adâncime ale propozițiilor, aveau o poziție rezervată pentru articolul definit în limba engleză: *the*. Spre exemplu, diagrama propoziției „*The man hit the ball*” [Omul a lovit mingea] arăta astfel (CHOMSKY 1957/1966: 29):

(I) Sentence $\rightarrow$ NP + VP

(II) NP $\rightarrow$ T + N

(III) VP $\rightarrow$ V + NP

(IV) T $\rightarrow$ *the*

(V) N $\rightarrow$ *man, ball* etc.

(VI) Verb $\rightarrow$ *hit, took* etc.²⁷⁶

²⁷⁶ Cu privire la regulile de genul ultimelor trei, Lasnik face precizarea că, în volumul *Aspects of the Theory of Syntax*, acestea vor fi numite „reguli de inserție lexicală”. În *Syntactic Structures* această distincție nu este făcută, toate regulile de mai sus fiind considerate reguli *phrase structure*, o generalizare care, afirmă Lasnik, limitează drastic puterea descriptivă a acestui model (LASNIK 2000: 26).

Se observă că articolul definit era considerat parte a grupului nominal [*noun phrase*], fără însă a i se acorda vreun statut anume. Acel T ce stă pentru categoria căreia îi aparține *the* nu reprezintă, se pare, altceva, decât inițiala articolului definit în limba engleză. Răspunzând condiției ca aplicarea unei reguli să fie limitată la un anumit context, respectivul *T* ajunge să îl acopere și pe *a* (articolul nedefinit din limba engleză), dacă substantivul care urmează este la singular, nu și dacă este la plural (CHOMSKY 1957/1966: 28). *T* devine, astfel, alături de *N* și *V*, marca unei categorii gramaticale, posibil a fi combinat împreună cu *N* în cadrul unei NP [*noun phrase* – grup nominal] sau VP [*verb phrase* – grup verbal]. Prezența sa în acest prim grup de categorii gramaticale cu care se rescriu reguli în volumul *Syntactic Structures*, mai înainte de, spre exemplu, adjective sau adverbe, este un semn al importanței (pentru moment nesesizate de către utilizatorii săi), pe care articolul o va avea în economia procesului de generare de reguli, inițial de rescriere, apoi de naturi tot mai complexe (generare și transformare ale structurilor gramaticale).

Înainte de conștientizarea importanței nu atât a articolului, cât a determinanților, au existat modele de gramatică transformațională, precum cele semnalate în BORNSTEIN, care nu prevedeau un „nod” separat pentru determinanți în construcția arborilor ce descriu structurarea propozițiilor. Trăsăturile care urmau să fie exprimate prin intermediul determinanților erau asociate direct substantivului însoțit și considerate ca trăsături „fluctuante”, nu asociate permanent substantivului (BORNSTEIN 1984: 58). Un exemplu pentru o astfel de tratare a determinanților îl găsim în cartea aceleiași autoare, într-o structură precum cea reprezentată mai jos, unde trăsăturile exprimate în mod normal prin determinanți sunt plasate sub linia punctată (BORNSTEIN 1984: 58):

boy	
$\left(\begin{array}{l} + \text{ noun} \\ + \text{ common} \\ + \text{ concrete} \\ + \text{ count} \\ + \text{ human} \\ + \text{ masc} \\ \dots\dots\dots \\ + \text{ sing} \\ + \text{ def} \\ - \text{ dem} \end{array} \right)$	

Se considera, în aceleași modele, că determinantul apărea datorită unei transformări, în transferul de la structura de adâncime la cea de suprafață. Avantajul acestui mod de tratare a determinanților era, afirmă Bornstein, acela de a face posibile reguli „mai universale”, având în vedere faptul că nu toate limbile au articol. În plus, și pentru limbile care cunosc articolul, se considera că prezența acestuia este reclamată de către substantiv, în anumite condiții în care acesta putea apărea. Spre exemplu, dacă un substantiv a selectat trăsătura [+count]

(=numărabil) și este folosit la forma de singular, un determinant va fi ales în mod obligatoriu pentru a-l însoți (BORNSTEIN 1984: 57).

Bornstein preferă, totuși, rezervarea unui nod special în construcția arborelui pentru determinant/articol. Folosirea celor doi termeni vine din faptul că, limba avută în vedere în primul rând fiind engleza, se pleacă de la faptul că ea are categoria articolului, o caracteristică ce justifică tratarea separată a determinantilor, aceasta simplificând descrierea limbii. Respectivul nod ar elibera substantivul de multiplele determinări provenind de la tipuri diferite de determinanți pe care ar trebui să le reprezinte (BORNSTEIN 1984: 58; paginile 59–60 cuprind o descriere a clasei determinantilor cu componentele sale: articol definit și nedefinit, demonstrative, cuantificatori etc.).

Un pas în plus este făcut atunci când prezența articolului și a altor determinanți este recunoscută ca atare, în multiplele manifestări pe care aceștia le pot cunoaște și generalizată în structura cunoscută drept NP [grup nominal], o structură la care Lasnik va ajunge aducându-ne aminte de manifestările pe care aceasta le rezumă: *John* (substantiv nume propriu); *the man* [omul] (substantiv comun însoțit de articol definit); *the man in the room* [omul din cameră] (substantiv comun precedat de articol definit și urmat de un complement de loc/situator); *the old man* [omul bătrân/bătrânul] (substantiv însoțit de articol definit și de un adjectiv calificativ); *he* [el] (pronume personal) (LASNIK 2000: 10). Prin aceste exemple, reunite în categoria de „grup nominal”, Lasnik demonstrează existența constituenților – este, alături de altele, o probă care dovedește faptul că propozițiile sunt analizabile în constituenți.

5.6.2. Teoria standard (Gramatica generativ-transformațională) – *Aspects of the Theory of Syntax* (1965)

5.6.2.1. Articolul definit și regulile de rescriere

Dacă o abordare individuală a volumului *Syntactic Structures* se justifică prin importanța pe care acesta a avut-o în apariția uneia dintre cele mai proifice și influente direcții de cercetare în lingvistica modernă, problematica ce constituie obiectul prezentei secțiuni a lucrării se regăsește mai degrabă în volumul *Aspects of the Theory of Syntax*. Într-o continuare firească, acest volum duce mai departe cercetările pornite în *Syntactic Structures*, făcând trecerea de la un nivel mai general, spre o detaliere, o rafinare în reguli și condiții.

Desigur, în continuare nu putem vorbi de o tratare a funcției determinării²⁷⁷, fapt ce nu ne lasă altă cale de urmat decât aceea a observării și prin raportare la acest volum a modului în care este tratat articolul definit (în engleză) alături de alți posibili determinanți²⁷⁸.

²⁷⁷ Pentru o mai mare precizie a observației, trebuie să menționăm faptul că Chomsky are, în volumul din 1965, chiar un subcapitol care se numește *Noțiuni funcționale* [2.2. *Functional Notions*]. Acesta este dedicat însă distincției între *categoriile gramaticale* (grup nominal, grup verbal etc.) și *funcțiile sintactice* (subiect, predicat etc.), un aspect, așadar, în privința căruia Chomsky nu se îndepărtează prea mult de gramatica tradițională (v. CHOMSKY 1965: 68 și urm.).

Astfel, același articol definit al limbii engleze, *the*, va apărea ca aparținând unei categorii aparte, aceea a determinanților. Regulile din componentul de bază al sintaxei, ce vor sta la baza *phrase marker*-ului (arborelui) propoziției „*Sincerity may frighten the boy*” [Sinceritatea l-ar putea speria pe băiat.] (ceea ce era prezent deja în *Syntactic Structures* drept *phrase structure rules*) sunt după cum urmează (CHOMSKY 1965: 68):

(5)	(I) $S \rightarrow NP - Aux - VP$	(II) $M \rightarrow may$
	$VP \rightarrow V - NP$	$N \rightarrow sincerity$
	$NP \rightarrow Det - N$	$N \rightarrow boy$
	$NP \rightarrow N$	$V \rightarrow frighten$
	$Det \rightarrow the$	
	$Aux \rightarrow M$	

Regulile marcate mai sus cu (II) sunt separate de celelalte, rolul lor fiind acela de a introduce formative lexicale. Articolul nu face încă obiectul unei discuții în ce privește locul său în, cel puțin, grupul nominal. Se recurge în continuare la analiza gramaticală clasică, tradițională, în care articolul e tratat ca un simplu însoțitor al substantivului. De altfel, el nu face parte din rândul categoriilor lexicale, identificate de către Chomsky prin faptul că apar în partea stângă, într-o regulă lexicală. Definiția acestora este rafinată astfel: „o categorie lexicală sau o categorie care domină un șir ... $X \dots$, unde X este o categorie lexicală va fi numită o *categorie majoră*” (CHOMSKY 1965: 74). Categoriile majore identificate în rândul regulilor prezentate mai sus sunt substantivul, verbul și auxiliarul/modalul, acesta din urmă nefiind considerat cu certitudine parte a respectivei categorii. Oricum, determinantul, articolul definit, respectiv, este singurul eliminat cu fermitate din rândul categoriilor majore, cele care sunt, în același timp, și categoriile funcționale. Situația articolului definit se va schimba, acesta ajungând să fie nu doar parte a categoriei determinanților, ci chiar, cel puțin în accepțiunea unor lingviști, o categorie majoră, care va domina șiruri. Aceste puncte de vedere vor fi prezentate în subcapitole ulterioare.

E de remarcat, deocamdată, faptul că singura problemă reală observată în relație cu regulile redate mai sus este legată tocmai de articol și se referă la faptul că utilizarea sa greșită ar putea produce șiruri deviante de genul **boy may frighten the sincerity*. Pentru a evita generarea unor astfel de propoziții, regulile de inserție a formativilor lexicali vor fi mutate într-o altă parte a componentului sintactic de bază²⁷⁹ (CHOMSKY 1965: 68).

²⁷⁸ De altfel, după ce face o trecere în revistă a părților de vorbire prezente în propoziția *Sincerity may frighten the boy*, descrie în termeni clasici de verb, grup verbal etc., ca și în relațiile lor sintactice în cadrul propoziției (subiect, predicat, obiect), Chomsky afirmă că informația redată în acest fel este corectă, preocuparea lui fiind aceea de a găsi cea mai bună modalitate de prezentare formală a ei într-o descriere structurală și de a explica modul în care astfel de descrieri structurale pot fi generate de un sistem de reguli explicite (CHOMSKY 1965: 64).

²⁷⁹ Această mutare nu pare a fi destul de convingătoare pentru a soluționa problema generării șirurilor deviante, răspunsul venind, așa cum vor dovedi mulți dintre lingviștii ce vor lucra în sfera gramaticii generative, din

5.6.2.2. Articolul definit și regulile de subcategorizare

Un nou loc va câștiga articolul doar în ceea ce privește utilizarea contextelor, exclusiv gramaticale, ale anumitor părți de vorbire. Este vorba de *regulile de subcategorizare*, ce precizează trăsăturile contextuale față de care o parte de vorbire e specificată pozitiv. În cazul verbului, regula generală a fost stabilită astfel (CHOMSKY 1965: 94):

	NP
	#
	Adjective
	Predicate – Nominal
(40) V – CS/-	like – Predicate – Nominal
	Prepositional – Phrase
	that – S
	NP (of – Det – N)
	etc.

unde CS = *complex symbol*

Regula (40) analizează categoria (verbul) într-un simbol complex, în termenii cadrului în care această categorie apare, în contextul său categorial. Acesta este un exemplu de „regulă de subcategorizare strictă”, un tip urmat de sau detaliat în „reguli selecționale”, construite în termeni de trăsături sintactice ale cadrului în care cuvântul apare (CHOMSKY 1965: 95).

Am adus în discuție aici regulile de subcategorizare strictă pentru că ele sunt exemplificate, printre altele, prin regula care introduce substantivele în gramatică, o regulă ce ne interesează aici din punctul de vedere al modului în care este tratat articolul sau categoria determinanților. Pentru moment, acestea coincid, dat fiind că respectiva categorie pare să conțină, în acest moment al teoriei, doar articolele.

Regula de introducere a substantivelor este după cum urmează:

$$(49) \text{ NP} \rightarrow (\text{Det}) \text{ N}(\text{S}')$$

Conform acestei reguli, subcategorizarea substantivelor s-ar realiza în următoarele categorii (CHOMSKY 1965: 100–101):

[Det-S'] – categoria substantivelor cu complemente propoziționale (ex. the *idea* that he might succeed [ideea că el ar putea reuși])

[Det–] – categoria substantivelor comune

---

abordarea semantică a chestiunii, mai precis, pentru cazul de față, din separarea substantivelor comune, numărabile, de cele care se vor constitui mai târziu în categoria *bare plurals* (plural fără articol și substantive singularia tantum). Desigur, e o soluție parțială, ce privește limba engleză și o acceptăm aici în exact această idee, căci engleza este limba analizată inițial, înainte de alte idiomuri, în gramatica transformațională.

[–S'] – se propune limitarea acestei categorii la „*quotes contexts*” (la redarea vorbirii indirecte, înțelegem) și la *it* impersonal, în propoziții precum: „*it strikes me that he had no choice*” [mă uimește (faptul) că nu a avut de ales], „*it surprised me that he left*” [m-a surprins (faptul) că el a plecat], „*it is obvious that the attempt must fail*” [e clar că încercarea e sortită eșecului] – toate propoziții derivând din șiruri de bază de genul *it* – *Sentence*

[–] – categoria substantivelor proprii – substantive fără determinant²⁸⁰ sau, precum în cazurile: *The Hague*, *The Nile*, cu un determinant fix, care poate fi luat ca parte a substantivului însuși, mai degrabă decât parte dintr-un sistem de determinanți din care se pot selecta unități liber și independent.

În legătură cu categoriile de mai sus, se pot face următoarele observații:

a) Aceste reguli se aplică doar limbii engleze, sau cel puțin au fost elaborate pornind de la limba engleză, fapt care le pune în situația imposibilă de a nu corespunde nici cerinței de universalitate, pe care generatiști deja o impuneau în cercetarea lor, nici relativității lingvistice, neluate în calcul de către aceiași lingviști.

b) Regula pentru categoria substantivelor comune este surprinzătoare, dat fiind faptul că prevede determinantul, cu obligativitate, înțelegem noi, având în vedere că acesta este cazul (cu excepțiile menționate și explicate) pentru celelalte categorii postulate mai sus. Inconsistența cu celelalte categorii vine din faptul că, atât în limba engleză, cât și în multe altele, substantivul poate apărea în diferite poziții din propoziție și în diferite contexte neînsoțit de vreun determinant. Regulile de sub (5) de mai sus, împreună cu propoziția pe care ele o rescriu sunt mai mult decât concludente. Această situație impune rescrierea categoriei corespunzătoare eventual în forma [(Det)–]. Desigur, această relativizare a categoriei o aduce în proximitatea celei ce definește substantivele proprii. Oricum, diferențierea între substantivele proprii și cele comune, dată de categoriile descrise mai sus, nu funcționează, cel puțin nu în acești termeni tranșanți, ea neaplicându-se în foarte multe limbi (inclusiv engleza).

c) Categoria [–S'] nu pare să își aibă locul între celelalte categorii dat fiind că *it* reprezintă, în propozițiile date ca exemplu, un element anaforic pentru toată propoziția subordonată. Traducerea respectivelor propoziții în limba română semnalează, prin substantivul *faptul*, introdus acolo între paranteze, aceeași relație. Diferența este că în limba

²⁸⁰ Clarence Sloat critică, în articolul său din 1969, caracterizarea de către Chomsky a substantivelor proprii drept clasa substantivelor care prezintă restricții în ce privește combinarea cu determinanții. El afirmă că o astfel de concluzie nu se poate desprinde din compararea substantivelor proprii cu întreaga clasă a substantivelor comune. După analiza câtorva exemple relevante, Sloat afirmă că singura diferență semnificativă între combinațiile determinantului cu substantivele proprii și a determinanților cu substantivele comune numărabile este aceea că articolul definit *the* nu apare înaintea numelui propriu la singular. În plus, determinantul nul nu apare înaintea substantivelor comune numărabile la singular. În concluzie, afirmă Sloat, numele proprii nu sunt restricționate în relație cu sistemul de determinanți în așa fel încât să se poată defini această clasă drept clasa substantivelor fără determinanți. Cel mai simplu mod de a trata determinantul nul în astfel de situații este, spune el, acela de a recunoaște existența unui alomorf zero al articolului definit. În acest sens, el formulează următoarea regulă: Articolul definit va apărea ca articol zero înaintea substantivelor proprii la singular, cu excepția situațiilor în care acestea sunt accentuate sau când sunt precedate de adjective restrictive sau urmate de propoziții relative restrictive (SLOAT: 27–28).

română utilizarea respectivului substantiv nu este obligatorie, propoziția fiind însă mult mai clară în prezența lui. Oricum, faptul că acest cuvânt ar trebui să fie, în mod normal, prezent în acea poziție reprezintă o confirmare a calității de anaforic a lui *it*, un anaforic pentru toată propoziția subiectivă care urmează. Mai interesantă ar fi, în acest context, situația lui *there*, în propoziții precum *There is a book on the table*. [Este o carte pe masă.] sau *There are some books on the table*. [Sunt niște cărți pe masă.]. Acest *there* este subiectul obligatoriu care nu are nicio acoperire anaforică sau de altă natură în corpul propoziției. El va fi tratat cu atenție, de altfel, în dezvoltări ulterioare ale generativismului sub denumirea de *element expletiv*, reprezentând tocmai lipsa lui *de*, am spune, în termeni integraliști, conținut semnificațional. Analiza acestui cuvânt e deosebit de relevantă în ceea ce privește problema actualizării, chiar dacă nu în relație directă cu prezența sau absența determinanților, așa cum apare aici.

d) Tratarea substantivelor proprii se dovedește a fi simplistă în abordarea descrisă mai sus. Trebuie spus însă, în primul rând, că mai există niște precizări referitoare la numele proprii. Se menționează faptul că ele pot fi determinate de propoziții relative non-restrictive, ca și de adjective derivate din respectivul tip de relative (ex. *clever Hans* [istețul *Hans*], *old Tom* [bătrânul *Tom*]). Deși recunoaște apartenența propozițiilor relative restrictive la categoria determinanților, Chomsky are motive să creadă că relativele non-restrictive sunt mai degrabă complementele ale întregului grup nominal și în unele cazuri ale întregii propoziții (exemplu: „I found John likable, which surprised me very much.” [Mi-a plăcut de *John*, fapt care m-a surprins foarte tare.]). Aceste precizări sunt de găsit în nota 26: 217, a volumului de care ne ocupăm aici și tot acolo găsim o trimitere spre *Logica* de la Port-Royal și spre Jespersen, pentru o discuție mai detaliată a problemei.

În al doilea rând, ne oprim puțin asupra exemplelor pe care Chomsky le dă pentru a arăta faptul că există nume proprii care au determinant, respectiv articol definit inclus fix. Exemplele sunt *The Hague* și *The Nile*. Ele nu aparțin însă nicidecum aceleiași categorii și credem că acest fapt trebuie luat în considerare. Astfel, prezența articolului definit în numele orașului Haga – *The Hague* are o explicație istorică și este o reminiscență a faptului că locul respectiv a fost denumit inițial nu cu un nume, ci cu o expresie descriptivă: *Des Graven Hage* – „Pădurea Contelui” sau „Domeniul privat al Contelui”. Și în olandeză numele păstrează încă articolul definit: *Den Haag*. Numele ar reprezenta, astfel, mai degrabă un substantiv comun precedat de articol decât un nume propriu. Desigur, articolul ar fi putut fi eliminat din acest nume, așa cum s-a întâmplat cu denumirile altor orașe sau regiuni (*The Bronx* a devenit *Bronx*, *The Bath* – *Bath* sau *The Devizes* – *Devizes*). În aceste cazuri, se presupune că locuitorii orașelor sau ai regiunilor respective au început să privească respectivele cuvinte ca pe niște nume, mai degrabă decât ca pe niște sintagme descriptive, moment în care au renunțat la articolul definit din denumirea localității. Chiar dacă, în toate aceste cazuri, explicația este aceeași, și anume că numele orașelor au fost inițial niște descrieri ale locurilor respective, a fost la latitudinea locuitorilor să folosească sau nu articolul în continuare. Este adevărat,

aceste situații sunt probabil cele mai puțin specifice, pierderea justificărilor de tip istoric din memoria comunității ducând la eliminarea articolului definit din numele localității.

O situație oarecum similară se întâlnește în limba română, în cazul numelor proprii care sunt compuse din două substantive din care unul este determinantul celuilalt, mai exact în relație genitivală de posesor-obiect posedat. Ne referim la exemple de genul Câmpia Turzii sau Cehu Silvaniei, nume pe care nu le rostim întotdeauna în întregime atunci când vorbim cu persoane despre care nu ne îndoim că știu la fel de bine ca noi la ce localitate ne referim. În aceste cazuri, forma pe care o folosim va fi, mai întotdeauna, Câmpia sau Cehu – vom păstra, deci, articolul definit al cuvântului determinat, chiar dacă, nefiind urmat de determinantul în cazul Genitiv, această prezență nu se justifică decât prin faptul că se subînțelege posesorul din numele localității. Oricum, vorbim de o situație în care, spre deosebire de cazurile menționate imediat mai sus, nu ar fi posibilă renunțarea permanentă la articolul definit, cel puțin în cazul substantivelor feminine care se finalizează mereu în limba română în *-a* – dacă nu acel *a* din articolul definit, atunci unul care se confundă, la modul funcțional, cu el. Substantivele masculine nume de localități nu sunt articulate (Dej, Cluj, Caracal), decât atunci când sunt în poziția de subiect sau de complement direct al propoziției, caz în care articolul marchează, de fapt, genul, numărul și cazul substantivului, iar nu funcția de actualizare; oricum, o eventuală renunțare la determinantul genitival este puțin probabilă.

În ceea ce privește al doilea exemplu, *The Nile*, el are, cum spuneam, o explicație diferită, specifică englezei, și anume aceea că, în această limbă, numele de ape (râuri, mări, oceane) sunt precedate de articolul definit, astfel încât de fiecare dată se presupune că se spune *The **River** Nile* [Fluviul Nil], *The Atlantic **Ocean*** [Oceanul Atlantic], în cazul mărilor termenul *sea* fiind aproape tot timpul prezent în numele mării: *The Black **Sea***, *The Caspian **Sea***. Nilul fiind un fluviu, va fi numit în engleză tot timpul *The Nile*. Presupunem deci o elipsă a unui substantiv comun în denumirea apelor, motiv pentru care utilizăm articolul definit în numele lor, în limba engleză.

Tot pornind de la limba engleză, putem identifica și un al treilea motiv pentru care articolul definit se utilizează în numele geografice. Este vorba de situația în care e implicată o pluralitate de entități de același fel: *The Bahamas* reprezintă o multitudine de insule, *The United States of America* - o federație de state, *The Netherlands*, mai exact *The Kingdom of Netherlands* includea inițial, sub acest nume, un număr de douăsprezece provincii și trei insule. Această situație combină două condiții care apar în ceea ce putem numi, după Coșeriu, procesul de actualizare. Este vorba despre faptul că avem un substantiv la plural, care, în anumite situații, poate să apară fără articol definit, în limba engleză chiar mult mai mult decât în alte limbi, de exemplu cele romanice (vezi, mai jos, discutarea categoriei de *bare plurals*), situație care este completată de condiția de referință punctuală specifică numelor geografice. Este vorba de o cunoaștere indubitabilă (cel puțin în cadrul unei comunități anume) a referinței respectivului cuvânt, fapt care impune exprimarea în nume a acestei condiții de

„*definiteness*” [definire], spre deosebire de *bare plurals* care exprimă, de cele mai multe ori, în engleză, genericitatea.

În al patrulea rând, ne reamintim aici faptul că problema numelor proprii și relația acestora cu determinanții sunt de importanță capitală în ceea ce privește tratarea fenomenului actualizării. Eugeniu Coșeriu abordase problema determinării ca un capitol al unui volum dedicat tratării numelor proprii. De aceea, salutăm tratarea subiectului, chiar incompletă, cum este la acest moment, în cadrul teoriei generative. Ea semnalează faptul că s-a conștientizat problema numelor proprii ca fiind una aparte în tratarea relației dintre substantive și posibili determinanți. De asemenea, abordarea acestei probleme merită urmărită în etapele ulterioare ale teoriei.

e) Trecerea de la regulile de subcategorizare la structurile argumentative ale părților de vorbire pare să aducă, pe lângă o mai precisă și mai comprehensivă descriere a posibilităților combinatorice ale părților de vorbire, un model mai convingător în ceea ce privește universalitatea acestor posibilități. Structura de argumente pe care fiecare predicat o are reprezintă numărul de argumente cerute de acesta²⁸¹. Verbele, spre exemplu, în funcție de tipul lor (într-o descriere clasică prezentate drept intransitive, tranzitive sau dublu tranzitive), ar fi clasificate astfel (HAEGEMAN 1991: 37):

20a	<i>meet</i>	verb;	1	2	
			NP	NP	
20e	<i>give</i>	verb;	1	2	3
			NP	NP	NP
			NP	PP	NP
20f	<i>dither</i>	verb;	1		
			NP		

Diferența semnificativă pe care Haegeman însuși o subliniază între regulile de subcategorizare și structura argumentativă este aceea că regulile de subcategorizare specifică doar complementele verbului, mai exact constiuenții care sunt în mod obligatoriu în interiorul grupului verbal, în vreme ce structura argumentativă listează toate argumentele, incluzând astfel subiectul, care este realizat în afara grupului verbal (HAEGEMAN 1991: 37, nota 10). Se precizează, de asemenea, că în regulile de subcategorizare grupul nominal subiect nu se menționează, deoarece toate verbele au subiect, drept urmare faptul de a avea subiect nu creează o subcategorie nouă de verb, în vreme ce prezența obiectului face acest lucru.

²⁸¹ Argumentele sunt participanții minimali implicați în activitatea sau starea exprimată de predicat (HAEGEMAN 1991: 36). Menționăm că predicatele sunt lexemele ce până acum s-au considerat a fi părți de vorbire principale, cele care se pot constitui în capuri ale grupurilor ce se formează în jurul lor (verb, substantiv, adjectiv, prepoziție).

Această nouă generalizare, care prevede că toate verbele au cel puțin argumentul reprezentat prin grupul substantival cu valoare de subiect, poate fi contrazisă printr-un exemplu din limba română. Noua *Gramatică a Academiei*, principalul document normativ de referință pentru limba română, utilizează în mare măsură modelul generativ de prezentare pentru gramatica limbii române, primul criteriu de clasificare sintactică a verbului fiind acela al *numărului de actanți* pe care verbul îi primește, indiferent de poziția sintactică în care aceștia se așază. Conform respectivului criteriu, prima clasă care se obține este însă cea a verbelor *zerovalente*, „caracterizate prin capacitatea de a forma o comunicare completă în absența oricărei determinări actanțiale, inclusiv a nominalului actanțial subiect; ex. *Ninge.*, *Plouă.*, *Tună.*, *Viscolește.*, *Geruiește.*, *Se înnoptează.* [...]” (G.A.: 336). Celelalte clase de verbe obținute prin aplicarea acestui criteriu sunt: *monovalente*, *bivalente* și *trivalente*. Se specifică, e adevărat, că între aceste categorii există mereu interferențe provocate de faptul că verbele au tendința de a aluneca dintr-o clasă în alta. Aceste interferențe afectează, bineînțeles, și verbele zerovalente, care se găsesc uneori în situația de a primi un complement (ex. *Mă plouă.*, *Mă ninge.*), dar și un subiect, în construcții (mai puțin comune) de genul: *Zeus plouă.*, *Ploaia plouă.*, *Văzduhul plouă.* Aceste structuri, mai degrabă izolate și poetice, nu justifică extragerea verbului din clasa zerovalentelor și includerea sa în cea a monovalentelor sau chiar, având în vedere exemplele cu complement intern, în cea a bivalentelor. Chiar dacă am forța o astfel de deplasare a verbului *a ploua*, nu vedem cum s-ar putea aplica aceeași manevră în cazul tuturor verbelor din respectiva clasă fără a pune în pericol ideea însăși a posibilității de a clasifica în vreun fel lexemele oricărei limbi, justificări și exemple pentru situarea în afara normei găsindu-se oricând.

Miza acestui ultim subpunct a fost aceea de a atrage atenția asupra faptului că, din nou, concluziile în ce privește structura argumentativă sunt emise pornind aproape exclusiv de la limba engleză, excepțiile ușor de găsit, precum cele de mai sus, din limba română, demontând întreg mecanismul descriptiv a cărui principală caracteristică ar trebui să fie aceea a universalității.

5.6.2.3. Articolul definit și acordul în gen, număr și caz

În finalul volumului din 1965, articolul se găsește într-o poziție nouă, parte însă a unei teorii limitate la aceeași limbă engleză. Se pornește de la ideea că, în engleză, articolul nu este purtător de informație gramaticală, el nemarcând în vreun fel genul, numărul sau cazul substantivului determinat. Nu se caută o explicație a prezenței articolului alături de substantiv, în ciuda absenței acordului explicit în gen, număr și caz, ci se caută o soluție pentru a postula, *in absentia*, un astfel de acord²⁸². Poate tocmai limba engleză ar fi fost punctul cel mai bun de plecare pentru a se pune problema actualizării din punct de vedere funcțional, datorită situației

²⁸² Ideea prezenței acordului între specificatori și substantivele care sunt capul grupului nominal, chiar dacă mărcile explicite ale acordului lipsesc, este asumată și de către Haegeman (HAEGEMAN 1991: 116).

speciale, diferită față de multe alte limbi, a neexprimării genului, numărului și cazului substantivelor prin articol și a neacordului cu ceilalți determinanți ai săi.

Această problemă e tratată în volumul *Aspects of the Theory of Syntax*, în capitolul despre procesele flexionare – un capitol de morfologie. În ceea ce privește morfologia flexionară, sunt comparate aici metoda tradițională a paradigmelor și metoda descriptivă a analizei morfematice. Chomsky preferă descrierea paradigmatică pentru că aceasta poate fi reformulată direct în termeni de trăsături sintactice și poate fi încorporată în teoria trăsăturilor sintactice deja elaborată. Astfel, sistemul de paradigme e descris, pur și simplu, ca sistem de trăsături. Considerând soluția paradigmatică drept cea mai adecvată teoriei sale, Chomsky afirmă că, în această situație, componentul transformațional trebuie să fie modificat astfel încât să conțină reguli care extind ansamblul de trăsături ce constituie o unitate lexicală. Exemplul dat aici este tocmai cel al articolului: gramatica ar trebui să conțină reguli de acord care să îi atribuie acestuia toate trăsăturile specifice pentru gen, număr și caz ale substantivului determinat. Regula ar fi următoarea (CHOMSKY 1965: 175):

			+ N
(32)	Article →	α Gender	α Gender
		β Number	/ – ... β Number
		γ Case	γ Case

Despre trăsăturile adăugate prin regula (32) se afirmă că sunt singurele asociate cu unitatea non-lexicală *definit*, spre deosebire de, spre exemplu, regulile de acord cu adjectivul, care nu fac decât să extindă o matrice de trăsături deja prezentă. Fiind o unitate lexicală, adjectivul are o matrice proprie de trăsături (CHOMSKY 1965: 176).

5.6.3. Teoria standard extinsă – *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use; Introduction to Government and Binding Theory*

5.6.3.1. Coordonate generale. Relația limbaj – lume

Volumul *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use* debutează cu explicația relației pe care Chomsky o stabilește între teoria generativă, pe de o parte, și teoriile sau filosofii/lingviștii la a căror operă își raportează ideile, pe de altă parte, în ascendența gândirii sale situându-i, nu pentru prima dată, de altfel, pe Descartes, Jespersen și Humboldt. Printre justificările pe care Chomsky le aduce în sprijinul alegerii ca obiect de studiu a aspectului internalizat și individual al limbajului, mai degrabă decât a aspectului extern, el menționează și amploarea pe care au luat-o studiile sale, acestea incluzând sintaxa, fonologia și morfologia. În continuare, Chomsky „crede” că și semantica e inclusă aici, sau, oricum, ceea ce e incorect

numit „semantica limbilor naturale”; explicația lui „incorect” este legată de convingerea lingvistului american potrivit căreia semantica este „studiul relației dintre limbaj și lume – în particular studiul adevărului și referinței”. Chomsky reproșează semanticii tradiționale că se ocupă cu „anumite niveluri de reprezentare mentală postulate, incluzând reprezentări ale formei sintactice și lexicale și altele numite „modele” sau „imagini” sau „reprezentări discursive” sau „situații”. Dar relația acestor din urmă sisteme cu lumea obiectelor cu proprietăți și relații, sau cu lumea așa cum se crede că este ea, e adesea complicată și îndepărtată, mai mult decât ar putea crede cineva pe baza unor simple exemple. Relația nu poate fi descrisă, spre exemplu, ca „incorporare” sau asociere element-cu-element” (CHOMSKY 1986: 44).

Se pare că teoria semantică chomskyană, atât de puțin elaborată cum este, adoptă mai degrabă punctul de vedere care consideră limbile un mijloc de a vorbi despre lume, lexemele fiind asociate direct obiectelor din lumea reală. Problema pe care o semnalează Chomsky prin exemplele date este aceea că nu toate lexemele au referință exactă în realitate, că pentru pronume, de exemplu, e foarte greu de stabilit referentul. Corectura pe care o propune lingvistul american vine dintr-o redefinire a referinței și a coreferinței, „pentru a căror înțelegere ar fi necesară postularea unui domeniu al obiectelor mentale asociate cu entități formale ale limbii/limbajului printr-o relație ce are multe dintre proprietățile referinței, dar toate acestea sunt în interiorul reprezentărilor mentale, sunt o formă a sintaxei. [...] studiul relației structurilor sintactice cu modelele, imaginile și altele de acest gen ar trebui privit ca pură sintaxă...” (CHOMSKY 1986: 45).

Fragmentele de mai sus dovedesc faptul că Chomsky realizează imposibilitatea tratării limbajului și a limbilor fără o atenție specială acordată aspectului semantic al acestora. Mai mult, el recunoaște, măcar în cazul unor entități problematice, precum pronumele, faptul că, la capătul combinațiilor sintactice ce stau la baza propozițiilor (corecte) ale unei limbi, nu se pot asocia direct, cel puțin nu întotdeauna fără a produce confuzie, clase de realități corespunzătoare unor entități formale, de fapt categoriilor gramaticale cuprinse în respectiva combinație sintactică. Domeniul obiectelor mentale, al conceptelor, l-ar ajuta, crede el, să rezolve tocmai aceste probleme de imprecizie referențială. Departate de a accepta sau a gândi măcar noțiunea de *semnificat* ca parte a sistemului lingvistic, el caută, prin acest domeniu pe care pare a-l accepta cu ezitățile firești din partea unui sintactician convins, o justificare, o „scuză” pentru lipsa de perfectă corespondență între „clasele de realități” și structurile sintactice „terminate” prin unități lexicale. În cazul în care această corespondență ar exista, ea ar trebui să rezulte într-o interpretare fără echivoc a situației „din lumea reală” pe care propoziția respectivă ar reprezenta-o.

În acest cadru, determinarea este o categorie ce începe să capete contur, incluzând, în același timp, tot mai mulți membri. Astfel, pe lângă articolul definit, prin exemple precum „*John's claim that Bill hit the man*” [Afirmația lui John că Bill l-a lovit pe bărbat.] se

dovedește că una dintre posibilele alegeri pentru realizarea categoriei DET [*determiner* = *determinant*] poate fi un întreg grup nominal căruia îi este atribuit cazul genitiv (CHOMSKY 1986: 63).

5.6.3.2. Teoria modulară

Probabil principala caracteristică a etapei standard extinse a generativismului este caracterul modular pe care această teorie îl are. Vorbim astfel de diferite componente, ce tratează fiecare o parte anume din mecanismele care stau la baza realizării sintactice a actelor de vorbire. Printre alți autori, Haegeman caracterizează teoria în acest mod, dând ca exemple componentele sau modulele pe care ea le tratează în cartea sa: *theta theory*; *X-bar theory*; *case theory*; *government and binding theory* (HAEGEMAN 1991: 141). Aceleași module, plus *control theory* și *bounding theory* sunt menționate și în CHOMSKY 1986 (p. 155), cu precizarea că se păstrează, la momentul respectiv, structura teoriei standard extinse. Mergând doar încă un pas înapoi, regăsim structura teoriei gramaticii definită în aproximativ aceiași termeni, într-o organizare modulară, cu două clase de subsisteme: subcomponente ale sistemului de reguli (1) și subsisteme ale principiilor (2) (CHOMSKY 1981/1993: 135):

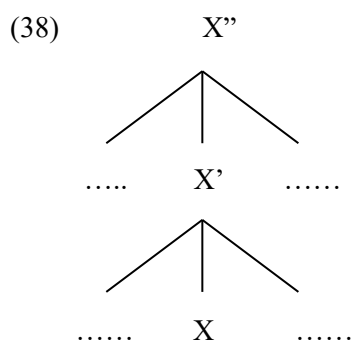
- (1) (i) lexicon
- (ii) sintaxă
  - (a) componentul categorial
  - (b) componentul transformațional
- (iii) componentul PF (*phonetic form* [forma fonetică])
- (iv) componentul LF (*logical form* [forma logică])
- (2) (i) *bounding theory*
- (ii) *government theory* [teoria guvernării]
- (iii) *θ-theory* [teoria rolurilor tematice; teoria θ]
- (iv) *binding theory* [teoria legării]
- (v) *Case theory* [teoria cazurilor]
- (vi) *control theory* [teoria controlului]

Aceasta a fost, probabil, cea mai prolifică etapă a teoriei, modulele enumerate mai sus fiind dezvoltate și exploatate în cercetarea a foarte multe idiomuri, cu concluzii relevante pentru gramatica universală a tuturor vorbitorilor, indiferent de limbă, dar și pentru specificitățile idiomatice greu sau chiar imposibil de „universalizat”. Nu vom aborda descriptiv în cele ce urmează toate modulele menționate mai sus, chiar dacă unele concluzii rezultate din dezvoltarea lor sunt interesante și relevante, ci ne vom menține în sfera problemelor legate de procesul de actualizare, sau cel puțin de instrumentele prin care acesta se realizează, chiar dacă tratate dintr-o perspectivă cu totul diferită față de cea funcțională.

i. Teoria X-bar. Structura grupului nominal

În demersul nostru comparativ, care pune față în față două moduri atât de diferite de tratare a ceea ce în integralism se numește actualizare, teoria X-bar are, în ceea ce privește latura generativă a comparației, o relevanță maximă. Se pare că acesta este momentul din evoluția teoriei generative care se apropie cel mai mult de integralism, ajungând, prin ipotezele pe care le propune, la o variantă proprie de explicare a componentelor din structura diferitelor grupuri. Acest demers se preocupă de identificarea funcțiilor pe care elementele aparținând acestor structuri le îndeplinesc, în vreme ce integralismul pornește de la identificarea funcțiilor limbajului, găsind ulterior instrumentele prin care ele se realizează. Chiar dacă vin din direcții opuse, cele două teorii au, în zona modulului X-bar, un punct de întâlnire care oferă un reper pentru comparația inițiată aici.

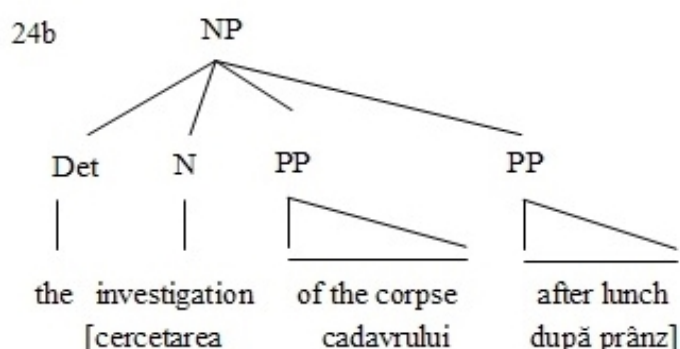
Rolul teoriei X-bar este acela de a reprezenta structura grupurilor de cuvinte, definită astfel: „Fiecare categorie lexicală X (X= N, V, A, P [= substantiv, verb, adjectiv, prepoziție sau postpoziție) este capul unei categorii X' (X-bar) constând în X și complementele sale. Numim X' o *proiecție* a lui X. Postulăm o proiecție ulterioară X'' constând în X' și *specificatorul* lui X', unde specificatorul lui N' este determinantul (DET: articole, cuantificatori, grupuri nominale posesive). Numim X'' proiecția maximală a lui X și X capul lui X'' (și al lui X'). [...] Ordinea elementelor este determinată de stabilirea parametrilor privind direcția atribuirii cazului și *theta*-marcarea [...]. Acesta este nucleul lexical al sistemului X-bar, care poate suferi diferite modificări” (CHOMSKY 1986: 160). Teoria e prezentată de către Haegeman prin cele două scheme de mai jos (HAEGEMAN 1991: 95)²⁸³:

²⁸³ Fără a avea o legătură directă cu perspectiva din care aceste probleme sunt tratate aici, nu putem trece peste modalitatea în care aceste reguli sunt văzute ca făcând parte din procesul de achiziție a limbii de către copii. Se spune, astfel, că toată structura sintactică este construită pe baza formatului X' (39). Asta înseamnă că nu trebuie formulată o regulă specială privitoare la constituenții specifici și că „atunci când achiziționează limbajul, copilul va avea nevoie doar de acces la (38) pentru a putea să construiască constituenții de grup și propoziționali” (Haegeman 1991: 112). Avem aici încă un exemplu care susține ideea că cercetătorii generatiști așază în locul competenței vorbitorului nativ un construct a cărui eleganță a fost de multe ori apreciată, fără însă ca adecvarea sa la obiectul de studiu cercetat sau presupus a fi cercetat să poată fi și ea demonstrată.

- (39) $X'' \rightarrow \text{Spec}; X'$
 $X'^* \rightarrow X'; YP$
 $X' \rightarrow X; YP$

X și Y stau, în aceste scheme, pentru orice parte de vorbire care e posibil să apară în pozițiile respective, având în vedere că teoria X-bar reunește ceea ce este comun în structura grupurilor. În ceea ce privește substantivul, partea de vorbire care ne interesează cu deosebire aici, structura grupului căruia acesta îi este cap este adaptată pentru a se supune schemei generalizate multi-stratificate, trecându-se de la reprezentări de tipul (24b), de mai jos, la reprezentări precum în (27) (HAEGEMAN 1991: 88):

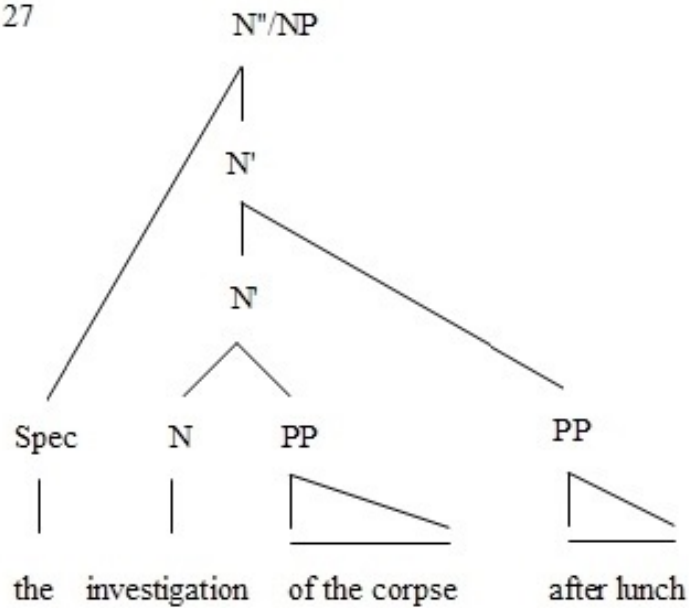
O reprezentare „arborescentă” clasică precum cea de mai sus are dezavantajul de a nu putea da seama de substituția expresiei *investigation of the corpse* [cercetarea cadavrului] cu *one* [cea] precum în exemplul (25) (HAEGEMAN 1991: 88):

25. The investigation of the corpse after lunch was less horrible than the one after dinner.

[Cercetarea cadavrului de după prânz a fost mai puțin oribilă decât cea de după cină.]

Faptul că *one* [cea] poate înlocui o structură de genul *investigation of the corpse* sugerează necesitatea ca respectiva structură să fie dominată, din punct de vedere sintactic, de un singur nod. Se ajunge astfel la o reprezentare care se conformează schemei (38) de mai sus, o reprezentare multi-stratificată ce arată astfel (HAEGEMAN 1991: 89):

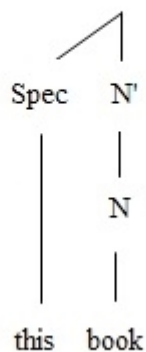

În reprezentarea de mai sus, N' care se găsește cel mai jos îl domină pe N , capul grupului, dar și pe complementul acestuia. Un adjunct se combină cu N' pentru a forma un alt N' . Adjuncții sunt de obicei grupuri prepoziționale sau subordonate relative. Specificatorul grupului NP , un determinant, se combină cu N' cel mai de sus pentru a forma proiecția maximală N'' sau NP (HAEGEMAN 1991: 90).

La fel ca în cazul grupurilor verbale, din grupurile nominale pot lipsi specificatorii, complementele sau adjuncții, într-o manifestare a lor deschisă, explicită. Cu toate acestea, proiecția tri-stratificată este generată, precum în reprezentarea de mai jos, unde nu avem nici complement, nici adjuncți (HAEGEMAN 1991: 90–91):

29a this book [această carte]

29b N''/NP

Într-o generalizare ce formalizează grupul nominal, reprezentarea acestuia arată astfel (HAEGEMAN 1991: 92):

(39) $N'' \rightarrow \text{Spec}; N'$

$N'^* \rightarrow N'; XP$

$N' \rightarrow N; XP$

Această schemă permite parametrizarea în ceea ce privește limbile particulare, variația principală producându-se la nivelul ordinii cuvintelor, pentru a include structurarea grupului nominal în limbi precum japoneza, spre exemplu, unde subordonata relativă și pronumele demonstrativ precedă substantivul.

În relație cu structurarea teoretică de mai sus, se impun câteva observații:

a) Structura pe care Haegeman o prezintă în final ca reprezentând grupul nominal, o structură extrem de laxă, ce îi poate integra sau lăsa la o parte pe oricare dintre componenții acestuia (cu excepția substantivului, desigur), fără a altera schema de analiză propusă pentru astfel de grupuri ne amintește de propunerile de analiză a grupului substantival făcute de Andrew Radford (1988), propuneri asupra cărora m-am oprit pentru că lingvistul american pornește, în construcția sa, de la o situație concretă: *the small nominal* [grupul substantival mic], grup care mi-a atras atenția datorită faptului că reprezintă un substantiv cu un complement al său, dar fără determinant. Exemplul concret pe care îl dă Radford este secvența *king of England* [rege al Angliei], iar analiza acesteia este legată de reorganizarea sistemului de structurare a grupului substantival (RADFORD 1988: 169). Mai exact, regula

$NP \rightarrow D NP$

fiind o regulă de tip recursiv (NP apărând și la stânga și la dreapta săgeții), ar genera grupuri substantivale cu determinanți multipli, iar secvențele cu determinanți multipli sunt excluse în limba engleză²⁸⁴, susține și demonstrează Radford, prin exemplele de mai jos (RADFORD 1988: 170):

(16) $[_{D}the] [_{D}the] \text{ king of England}$

$[_{D}the] [_{D}this] \text{ king of England}$

$[_{D}a] [_{D}the] \text{ king of England}$

$[_{D}our] [_{D}your] \text{ king of England}$

Radford admite că o parte din motivația pentru care exemplele de sub (16) nu sunt acceptabile este de natură semantică. Totuși, el a ajuns la formarea exemplelor prin aplicarea unei clasice reguli generative, așadar va elimina din analiză construcțiile rău-formate prin corectarea regulilor care le generează. Radford redă, în acest scop – și adoptă, de fapt –

²⁸⁴ Există limbi în care determinanții multipli sunt admiși fără probleme (ex. limba română care admite - mai exact, impune - pe lângă adjectivul posesiv, și articolul definit: cartea *mea*).

sistemul de reguli propriu fazei X-bar a gramaticii generative, sistem expus și de către Haegeman, după cum s-a văzut mai sus, dar introdus, conform lui Radford, de către Chomsky (1970), pe de o parte, în notația de tip bar și de către Jackendoff (1977) în notația de tip prim (N'). Astfel, grupul substantival de la care a pornit Radford va fi marcat, în noua notație, astfel (RADFORD 1988: 173):

king – N

king of England – N-bar

the king of England – N-double-bar

Printre argumentele pe care Radford le aduce pentru admiterea „grupului mic” *king of England* drept constituent, este acela al pronominalizării, mai exact al înlocuirii prin pronumele *one* (numai un constituent poate fi înlocuit de o proformă), cu exemplul (RADFORD 1988: 174):

(29) The present [king of England] is more popular than the last *one*.

[Actualul rege al Angliei este mai popular decât *cel* anterior.]

Este același test pe care l-am văzut mai sus aplicat de către Haegeman (vezi ex. 27) în demersul lingvistei de a ajunge la o schemă finală a grupului substantival. Așadar, putem considera că schema descriptivă și analitică a lui Haegeman este o dezvoltare a celei propuse de către Radford. Este adevărat, cea a lui Haegeman are avantajul de a fi extrem de suplă, de flexibilă, părând, la prima vedere, că e aplicabilă la orice grup substantival, din orice limbă.

b) Remarcăm, în al doilea rând, prezența obligatorie a specificatorului ca element ultim de combinare în cadrul fiecărui grup, indiferent de natura acestuia. Este extrem de tentantă ideea de a considera acest specificator ca pe un corespondent al actualizatorului din integralism, care ar acoperi, iată, toate grupurile, deci toate părțile de vorbire, nu doar substantivul. Este și momentul în care am putea găsi un punct de întâlnire între abordarea integralistă de natură funcțională, pentru care actualizatorii, respectiv eventualii specificatori sunt doar instrumente de realizare a funcției actualizării, pe de o parte, și abordarea generativă, care explică/justifică pozițiile sintactice din structurile generate, pe de altă parte. Dacă facem un efort, putem considera că avem de-a face și cu un punct de întâlnire între universalitatea funcției actualizării și generalitatea (a se citi obligativitatea) prezenței specificatorului în toate structurile generate. Nu vorbim aici doar de unele dintre modelele de structuri generate, ci de toate structurile din toate limbile, care includ cu necesitate un astfel de specificator.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că facem aici un efort să lăsăm la o parte – doar momentan, de dragul acestei paralele – divergențele fundamentale care caracterizează bazele teoretice ale celor două teorii. Pe lângă această diferență esențială, semnalăm un aspect ce ține de momentul în care realizarea funcției prin actualizator, respectiv specificator, intervine.

Astfel, în integralism, actualizarea este considerată ca reprezentând momentul *inițial* al aducerii în vorbire a semnificatelor, moment urmat, eventual, de trepte succesive de determinare. Dacă ar fi să facem o paralelă cu teoria X-bar, am porni de la capul grupului, adăugând ulterior complemente și adjuncți, ajungând în final la o structură mai mult sau mai puțin extinsă a grupului nominal sau de orice altă natură (în funcție de partea de vorbire în jurul căreia se formează). Spre deosebire de această ordine a operațiunilor, în generativism avem o direcție inversă: mai întâi, se formează o întreagă structură care se organizează în jurul unui cap, respectiv complementele și adjuncții, abia *la final* fiind realizată combinația cu specificatorul. Dacă această ordine este considerată ca fiind una cronologică, presupunem un proces al elaborării întregii construcții, cu toate determinările sale – a întregului grup, dacă vorbim din punct de vedere sintactic – care abia după aceea este adus în existența explicită a limbajului printr-un specificator.

Speram, prin această comparație, să ajungem la o perspectivă coerentă care să poată corespunde unei aplicări unitare a funcției actualizării la toate grupurile, un fapt care ar fi devansat abordarea integralistă, unde avem analize ale aplicării funcției actualizării doar în ce privește determinarea nominală. Observarea exemplificării modului în care funcționează specificatorii la nivelul grupului verbal ne îndepărtează însă de acest ideal. Mai exact, e vorba despre felul în care specificatorii sunt stabiliți, în care li se atribuie această funcție. Astfel, Haegeman pornește de la următoarele exemple (HAEGEMAN 1991: 82):

- 15a   The detectives have all read the letters in the garden shed after lunch.
          [Detectivii au citit toți scrisorile în șopronul din grădină după prânz.]
- 15b   All the detectives have read the letters in the garden shed after lunch.
          [Toți detectivii au citit scrisorile în șopronul din grădină după prânz.]
- 15c   They have?
          [Da?]
- 15d   *They have all?
          [*Da toți?]
- 15e   The policemen have all done so too.
          [Polițiștii au făcut și ei toți la fel.]

Miza acestor exemple este analiza cuantificatorului/adjectivului nehotărât *all* [toți]. În primele două exemple, *all* relaționează cu subiectul *detectivii*. În al treilea exemplu, grupul verbal al propoziției este îndepărtat, îndepărtare care afectează cuantificatorul, dovadă fiind negramaticalitatea exemplului 15d. Haegeman trage de aici concluzia că *all* este parte a grupului verbal. All este plasat în poziția de specificator pentru că nu este un adjunct de timp sau de loc, el combinându-se cu V' care este plasat cel mai sus în arborele descriptiv (HAEGEMAN 1991: 82).

Din punctul meu de vedere, *all* nu poate fi pus în relație mai degrabă cu grupul verbal decât cu cel nominal pe baza unei probe care vizează structurarea sintactică a enunțului. Eliminarea cuantificatorului este justificată prin faptul că, acesta fiind un determinant al subiectului *detectivii*, în momentul când subiectul este înlocuit prin pronumele personal *ei*, determinanții subiectului dispar odată cu el.

În viziune integralistă, *all* este un cuantificator, instrument al cuantificării, care, la rândul său, face parte din discriminare, o operațiune a determinării. Încadrarea lui ca specificator sau pe orice altă funcție într-un grup verbal nu se poate justifica, cu atât mai mult cu cât, cel puțin în unele limbi, precum româna, *toți* poate intra într-o relație directă cu verbul din poziția de subiect:

Toți au citit scrisorile în șopronul din grădină după prânz.

Chiar dacă în generativism grupul nominal este subordonat grupului verbal (cel puțin în anumite etape ale teoriei), un cuantificator poate fi considerat doar ca dependent de un cap nominal sau reprezentând el însuși un astfel de cap, având în vedere faptul că poate, după cum se vede mai sus, să îndeplinească singur funcția de subiect.

În plus, odată ce *all*, în calitatea sa de cuantificator, este analizat ca specificator într-un grup verbal, ar fi normal ca toți ceilalți membri ai categoriei din care el face parte, adică toți ceilalți cuantificatori, să se găsească în același raport cu grupul verbal. Această concluzie nu se aplică însă. În exemplele de mai jos se poate vedea cum alți cuantificatori se găsesc într-o relație de dependență directă față de substantiv, ei neavând nicio legătură cu grupul verbal:

Some of the detectives read the letters in the garden shed after lunch.

[Unii dintre detectivi au citit scrisorile în șopronul din grădină după prânz.]

Many of the detectives read the letters in the garden shed after lunch.

[Mulți dintre detectivi au citit scrisorile în șopronul din grădină după prânz.]

None of the detectives read the letters in the garden shed after lunch.

[Niciunul dintre detectivi nu a citit scrisorile în șopronul din grădină după prânz.]

Exemplele ar putea, cu siguranță, continua, atât pentru limba engleză, cât și pentru alte limbi. Chiar dacă ipoteza lui Haegeman pare a beneficia de o explicație cât se poate de credibilă în sine, pusă într-o perspectivă mai amplă, aceasta nu se mai justifică, prăbușirea ei afectând întreaga teorie care plasează specificatorii într-o poziție obligatoriu inerentă tuturor grupurilor, indiferent de natura lor.

Așa cum am văzut deja în cazul articolului definit, specificatorii pot lipsi, ca prezență efectivă în structura grupului nominal. Cu toate acestea, poziția lor va fi postulată la modul teoretic și păstrată în schematizarea expresiei sau a propoziției. Astfel, oricât de complexă ar

fi o expresie sau o propoziție, fără prezența specificatorului care să determine substantivul, acea expresie sau propoziție nu se poate realiza, nu se poate, am spune, în termeni coșerieni, actualiza. Acești specificatori ar fi, astfel, corespondenții actualizatorilor. Situația nu se schimbă nici în ceea ce privește realizarea lor efectivă. Nici actualizatorii, nici specificatorii nu trebuie să aibă o realizare efectivă, „deschisă”, cum spune Chomsky, însă fără prezența lor postulată, subînțeleasă, operația nu se poate realiza.

Vedem, în această categorie, care cuprinde în integralism *actualizatorii*, iar în generativism *specificatorii*, mai exact *determinanții* pentru cazul specific al substantivului, un punct de întâlnire a celor două teorii, chiar dacă traseul până la acesta e parcurs din direcții opuse: în integralism, s-a identificat mai întâi funcția actualizării, realizată ca operațiune, aparținătoare planului vorbirii, a aducerii semnificatelor în planul designațional, în timp ce generativismul a încercat să explice, conform convingerilor de la momentul *principii și parametri*, toate componentele unei propoziții.

Mai exact, **principiul proiecției** prevede că toate elementele sintactice care apar într-o propoziție trebuie să reprezinte informație lexicală. Astfel s-a ajuns la o justificare a prezenței acelor elemente care au fost grupate ulterior în categoria de „determinanți”, subclasă a specificatorilor. Aceste elemente au ajuns să fie postulate și *in absentia*, mai exact, ca fiind mutate din locul lor inițial și lăsând o *urmă* în locul de unde au fost mutate. Determinanții vin, deci, să justifice, să susțină, o structură sintactico-semantică postulată în generativism și care se voia universală, deși Haegeman, spre exemplu, admitea că aceasta nu poate fi, totuși, universală.

Determinărilor ce urmează operațiunii inițiale a actualizării le-ar corespunde, în generativism, straturile din structura sintactică a grupurilor. În structura acestora, determinantul trebuie să ocupe o poziție, să umple un gol în care poate intra foarte bine un articol, un posesiv sau un cuantificator. Desigur, există limbi în care prezența simultană a două dintre aceste elemente nici n-ar fi posibilă. E vorba aici, din nou, de faptul că în generativism nu se postulează operația în sine. Deci, o actualizare *inițială*, eventual însoțită de alți determinanți, nu se ia în calcul. Diferența despre care vorbeam are ca o consecință faptul că toți determinanții sunt, în generativism, parte a aceleiași categorii, în timp ce în integralism rolurile determinantilor sunt mult mai clar specificate.

Faptul că în generativism prezența specificatorului este justificată în primul rînd din punctul de vedere al poziției sintactice este dovedit și de faptul că grupul nominal cu rol de subiect este, la rândul lui, într-o anumită fază a teoriei, specificator pentru proiecția maximală a lui I (*inflection*), capul ce determină proiecția unei întregi propoziții. Simetria este, astfel, perfectă, funcționând la toate nivelurile de combinare sintactică, de la cuvânt până la propoziție, chiar dacă nu aplicabilă tuturor limbilor, după cum afirma Haegeman.

Teoria X-bar conține dezvoltări pe care le-am considerat relevante din punctul de vedere al tratării grupului substantival, în ideea unor posibile comparații cu operațiunile actualizării

sau cu determinări ulterioare din integralism, motiv pentru care acestea vor fi prezentate mai jos.

ii. Ipoteza DP (*determiner phrase* – *grup determinant*) – Steven Paul Abney

În secțiunea de mai sus am prezentat structura grupului lexical așa cum o vede Haegeman, indiferent de capul care guvernează respectivul grup. Această structură este rezultatul unui efort de generalizare ce reușește să înglobeze în același tipar relațiile care se stabilesc între capurile grupurilor și determinanții, respectiv specificatorii care le însoțesc. Este doar unul dintre posibilele rezultate ale acestui tip de demers. Un altul, anterior și semnalat de către Haegeman, atrage în mod special atenția. Este vorba de o altă ipoteză ce privește structura grupului nominal, de așa-numita „*DP-hypothesis*” [*Ipoteza Determiner Phrase*], prin care se propunea ca grupul nominal să nu mai aibă drept cap un substantiv, ci un determinant, NP fiind transformat în DP.

La prima vedere, ipoteza DP pare a se fundamenta pe ideea de necesitate a unui element similar funcției actualizării, care este postulată în integralism. Referința principală pe care o dă Haegeman este la inițiatorul acestei analize, Steven Paul Abney, care propunea ipoteza DP în chiar lucrarea sa de doctorat din 1987. Această dezvoltare a teoriei este o tentativă de uniformizare a interpretării structurii grupurilor, mobilul principal fiind acela al unei apropieri, din acest punct de vedere, între structura principală produsă de verb, anume cea propozițională, pe de o parte, și cea produsă de substantiv, respectiv grupul substantival, pe de altă parte. Pretextul imediat a fost dat de încercarea de explicare și structurare a unor construcții care, în limba engleză, au caracter propozițional și, în același timp, de grup substantival. Este vorba de ceea ce se numește construcție *Poss-ing*, adică exprimarea posesiei printr-o structură care include Gerunziul (ex. *John's building a spaceship* [construirea de către John a unei nave spațiale]) (ABNEY 1987: 2).

Demonstrația lui Abney pornește de la structuri posesive în interiorul cărora se realizează, prin intermediul unor elemente explicite, acord în gen și număr între posesor și obiectul posedat. Se presupune, astfel, existența elementului AGR [*agreement* = *acord*], care atribuie, în mod normal, și cazul Nominativ în propoziție, propriu, în acest caz, obiectului posedat. Este vorba, așadar, de acord în gen, număr și caz, între posesor și obiectul posedat. Același acord se manifestă și în alte limbi, de exemplu într-o limbă vorbită în Alaska și numită Yup'ik, cu diferența că în această situație cazul atribuit este Ergativul [cazul gramatical caracteristic subiectului unui verb tranzitiv în limbile ergative] sau în turcă, unde cazul atribuit este Genitivul. Abney presupune, astfel, guvernarea întregului grup substantival de o entitate pe care o numește, pentru început, X și care adună în ea toate proprietățile de gen, număr și caz ale AGR. Se creează astfel similaritatea dorită cu structura grupului verbal, al cărui cap este INFL. Următorul moment al demonstrației se constituie ca încercarea de a răspunde la întrebarea dacă respectivului X îi corespunde o clasă de unități lexice, așa cum

lui INFL îi corespund (sau îi corespundeau la momentul acela al teoriei) modalele. Pe baza exemplelor enumerate mai sus, Abney ajunge la concluzia că lui X îi corespunde clasa determinanților – elemente care sunt, de obicei, sediul trăsăturilor gramaticale caracteristice grupurilor substantivale: genul, numărul, cazul (în ciuda afirmațiilor lui Abney, conform cărora există limbi în care substantivul manifestă categoria persoanei, nu includem această trăsătură printre cele specifice substantivului). Ca orice cap al unui grup, determinantul ar avea nevoie de specificatori și de complemente, despre care Abney decide că ar fi posesorii, respectiv proiecțiile lui N. În concluzie, „pe baza acestei speculații, voi folosi «D» pentru a denota categoria misterioasă X pe tot parcursul lucrării și voi emite ipoteza că există un cap flexionar al grupului substantival, «analiza DP»” (ABNEY 1987: 20).

Demersul lui Abney este unul tipic pentru teoria generativă. Dintre trăsăturile care îl recomandă ca atare, una a fost menționată deja: scopul final al analizei – uniformizarea descrierii structurilor generate de către verb și de către substantiv: „Soluția pe care am propus-o este, ca efect, aceea de a atribui grupului substantival din limba engleză o structură mai apropiată de cea a propoziției decât se presupune în mod normal că ar avea. Această idee este atrăgătoare din motive conceptuale, pe lângă avantajele empirice pe care le dovedește. Verb versus substantiv este opoziția fundamentală din gramatică și e tentantă ideea de a putea atribui grupurilor construite pe baza lor – propozițiile, respectiv grupurile verbale – structuri paralele” (ABNEY 1987: 21).

A doua caracteristică privește ilustrarea principiului de bază prin care se construiesc diversele teorii din cadrul generativismului: crearea de ipoteze pornind de la presupuneri care în final ajung să se susțină una pe alta, fără a avea, însă, vreo confirmare la nivelul competenței vorbitorului. Mai exact, e vorba aici de faptul că elemente explicite care să realizeze acordul între posesor și obiectul posedat s-au întâlnit doar în limbile menționate mai sus. Majoritatea vorbitorilor, deci, nu ar fi expuși direct elementului respectiv de realizare a acordului, fiind astfel în imposibilitatea de a-l învăța. Se presupune, de aceea, că X nu este învățat, ci „pus la dispoziție de către gramatica universală” (ABNEY 1987: 20).

Uitându-ne înspre integralism, găsim o aparentă similaritate între această idee și principiul universalizării posibile, elaborat de către Eugeniu Coșeriu. Sunt însă două diferențe majore între cele două idei:

1) în generativism, rezultă că universalizările sunt necesare (și prin aceasta generale), nu posibile, dat fiind că, odată descoperită o trăsătură (sau presupusă, ca urmare a unei ipoteze), ea trebuie admisă ca existând în fiecare idiom, indiferent dacă există elemente explicite prin care ea să fie exprimată sau nu. Această tratare a respectivelor elemente contribuie la alinierea descriptivă a structurilor gramaticale din fiecare limbă în baza unui model a cărui elaborare încă nu s-a finalizat. Este unul dintre exemplele care demonstrează încă o dată, dacă mai era nevoie, că cele două teorii lingvistice sunt, la nivel de principii și de bază teoretică,

ireconciliabile, chiar dacă presupunerile fiecăreia dintre ele fac sens și au coerență în interiorul direcției în care au fost emise.

2) A doua observație în legătură cu ideea de mai sus și în comparație cu ideea universalizării posibile din integralism se referă la faptul că, mai degrabă decât să fie constatate la nivelul competenței vorbitorului, trăsăturile al căror caracter universal se încearcă a se demonstra, sunt, de fapt, presupuse. Așa ajunge întreaga construcție teoretică generativistă să se sprijine mai ales pe ipoteze și presupoziii arhitectura schimbându-se fără probleme atunci când unul dintre elementele de rezistență se dovedește a fi șubred.

După această primă elaborare a ipotezei DP, ideea a fost preluată de către alți lingviști generativiști (vezi, de exemplu: LONGOBARDI 2001), fiind utilizată uneori în sensuri mai interesante, mai apropiate de o interpretare funcțională de tip integralist.

iii. Ipoteza grupului determinant (DP) multi-stratificat. Roberto Zamparelli

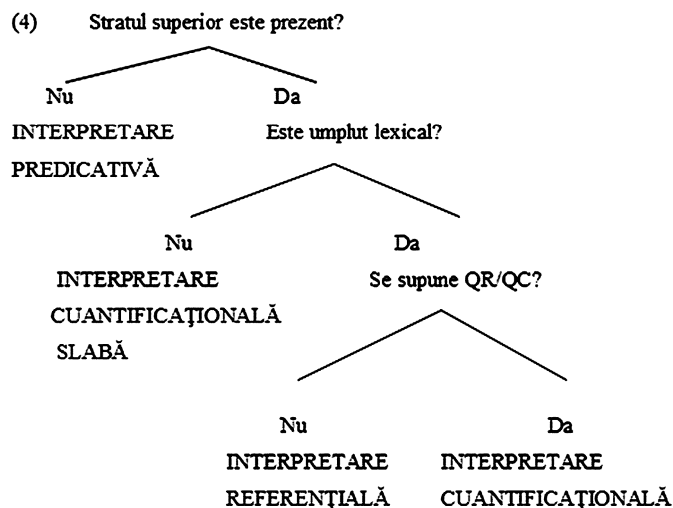
O astfel de abordare este cea care se poate găsi în scrierile lui Roberto Zamparelli, care, pe baza ideilor inițiate de către Abney, dezvoltă o ipoteză numită *Multi-Layer DP Hypothesis* [Ipoteza grupului determinant multi-stratificat], elaborată în special în teza sa de doctorat *Layers in the Determiner Phrase* (1995). Demersul lui Zamparelli atrage atenția prin scopul mărturisit al lucrării sale, acela de a reconcilia „ideea de cartare strictă între categoriile sintactice și semantice [...] cu ideea naturală conform căreia diferite grupuri substantivale pot avea tipuri diferite de denotație” (ZAMPARELLI 1995: 1). Structura descriptivă propusă de Zamparelli este după cum urmează (ZAMPARELLI 1995: 1):

(3) [DP DET [FP Adj ...[NP N]]]

structură despre care Zamparelli spune că e motivată de criterii sintactice; cu toate acestea, proiectul său își propune „să pună complexitatea sintactică în serviciul sensului” (ZAMPARELLI 1995: 1). Noul model de analiză se organizează conform schemei de mai jos²⁸⁵ (ZAMPARELLI 1995: 2):

---

²⁸⁵ QR = Quantifier Raising [Ridicare cuantificațională] = operațiunea prin care toate grupurile substantivale non-pronominale sunt adăugate lui S; QC = Quantifier Construal [Construcție cuantificațională] = regula care adaugă un cuantificator (determinant cuantificator sau adverb de cuantificare) în stânga nodului S plasat cel mai jos care îl conține (CHIERCHIA 1995: 27).

Cele trei noduri de bifurcație de mai sus reprezintă criteriile în acord cu care se stabilește denotația grupurilor substantivale în ansamblul lor. Ele vor da, astfel, diferența între: 1) substantivale predicate și substantivale argumente; 2) grupuri substantivale puternic sau slab cuantificate și 3) nume proprii și cuantificatori puternici. La nivelul LF, aceste proiecții sunt cartate univoc pe diferite tipuri semantice. Proiecțiile superioare vor denota un individual, proiecțiile inferioare vor denota o proprietate. Astfel, grupurile substantivale marcate, în propozițiile de mai jos, cu paranteze, vor primi interpretări diferite, vor corespunde unor tipuri semantice diferite:

- (1)   a. [John] smiled.   [[John] a zâmbit.]
           b. [Every dog] barked.   [[Fiecare câine] a lătrat.]
           c. Mary is [a person].   [Mary este [o persoană.]]

Urmând modelul de analiză de mai sus, grupurile substantivale de sub a) și b) vor denota, la nivelul LF, individuali, în vreme ce grupul de sub c) denotă o proprietate (ZAMPARELLI 1995: 2).

Într-adevăr, Zamparelli încearcă să ajusteze complexa analiză sintactică de tip generativist la criterii de natură semantică. Demersul pe care îl încearcă el este însă unul de natură logică, de fapt, o reinterpretare sau o ajustare a principiilor teoriei *government and binding*, în funcție de criteriile și conceptele logicii. Cadrul ales de Zamparelli nu este nici pe departe unul inedit, scopul lui este însă acela de a reconstrui, într-un fundal sintactic foarte diferit, una dintre propunerile fundamentale ale lui Richard Montague, și anume corespondența directă dintre categoriile sintactice și tipurile semantice. Propunerea lui Montague de la care pleacă Zamparelli este următoarea:

„Există o corespondență uniformă între categoriile englezei și tipurile de LI [logică intensională]; adică, dacă o expresie din limba engleză de categorie x trebuie să fie tradusă

într-o expresie LI de tip a, atunci toate expresiile din limba engleză de categorie x trebuie să se traducă în expresii de tip a (Montague, 1970)” (ZAMPARELLI 1995: 2).

Zamparelli este pus în situația (sau, mai bine-zis, se pune singur în situația) de a împăca principiul elaborat de către Montague cu realitatea exprimată în cele trei exemple de mai sus, în care acest principiu nu se aplică, cele trei grupuri substantivale necorespunzând aceluiași tip semantic. Soluția pe care o va propune Zamparelli este aceea de a separa grupul substantival în două categorii sintactice, iar pentru a face acest lucru se va folosi tocmai de ipoteza DP, care „oferă instrumentele teoretice pentru a face acest lucru fără a ignora ce au în comun utilizările grupurilor substantivale predicative și ale celor argumentative” (ZAMPARELLI 1995: 3). Aplicația e realizată în special pe exemple din limbile engleză și italiană, incluzând condițiile în care citirile predicative ale grupurilor substantivale sunt posibile sau imposibile.

Această abordare atrage atenția în mod particular, din două motive: 1) utilizarea și dezvoltarea modelului ipotezei DP, fapt care, cel puțin în interiorul teoriei generative, îi conferă acestuia valabilitate și potențial pentru evoluții ulterioare; 2) scopul pe care Zamparelli și l-a propus: acela de a realiza o interpretare dintr-o perspectivă semantico-logică a grupurilor substantivale, mai degrabă decât sintactică.

Rezultatele obținute de către cercetătorul italian se situează la nivelul diferențierilor ce se pot face în interiorul grupului substantival, acestea încadrându-se însă în schemele descriptive generative de natură sintactică.

iv. Genericitatea. Bare nouns [Substantivele fără determinant²⁸⁶]

O mare parte a cercetării a fost dedicată, în generativism, unei problematici extrem de provocatoare în raport cu schema de universalizare pe care fiecare dintre lingviști încearcă să o completeze și să o dezvolte. Este vorba de fenomenul grupurilor substantivale, indiferent de mărimea lor, care nu includ un determinant de vreun fel și despre care s-a afirmat că au în primul rând o interpretare generică, nu existențială. Ele se numesc *bare nouns* și în scopul încadrării lor în peisajul lingvistic al generativismului s-au enunțat idei, s-au deschis linii noi de cercetare și s-au încercat adaptări de concepte și structuri, ba s-a recurs chiar la implicarea elementului semantic în ecuație.

Unul dintre lingviștii care au adus în discuție pentru prima dată această problemă este Greg Carlson care, în teza sa de doctorat din 1977²⁸⁷, a inițiat o secțiune nouă în generativism,

²⁸⁶ Voi folosi, în corpul lucrării, această parafrază sau păstrarea în forma originală a noțiunii, preferând aceste opțiuni variantei de traducere pe care am găsit-o în NICOLAE 2010 (p. 108), aceea de *nume nude*.

²⁸⁷ Desigur, Carlson nu este primul care aduce în discuție problema substantivelor care sunt utilizate fără vreun determinant, chiar el menționând, în studiul său, referințe ce preced demersul său din 1977 (DAHL 1975, SMITH 1975, LAWLER 1973) (CARLSON 2003: 149). Am ales, totuși, ca punct de reper, lucrările sale pentru că teza sa de doctorat este una dintre cele mai largi abordări ale problemei *bare nouns*, cu contribuții originale în rezolvarea ei, dar și pentru că, așa cum am menționat deja, el a urmărit cercetarea în respectivul domeniu până în prezent, incluzând, ca posibile soluții, abordări moderne ale altor lingviști sau idei ale sale proprii.

numită ulterior lingvistica tipurilor [*kinds*], tocmai în încercarea de a explica și a încadra structurile de tip *bare nouns*. Carlson este, de asemenea, unul dintre cei care au insistat pe această linie de cercetare, integrând idei ale altor cercetători în propunerile sale (inclusiv ipoteza DP – a grupului determinant, discutată mai sus), ducând, într-un cuvânt, mai departe, problematica în discuție, până în zilele noastre și urmărind, în același timp, dezvoltări paralele ale acestei ipoteze, din diverse puncte de vedere.

În articolul său din 2003, Carlson face o trecere în revistă a diverselor abordări care au succedat demersul său din 1977, evidențiind stadiul de la momentul respectiv al tratării construcțiilor fără determinant, dar prezentând, în primul rând, problematica în sine. Astfel, el izolează grupul substantivelor fără determinant [*bare plurals*], menționând faptul că ele au fost discutate în special în legătură cu ideea de genericitate și le adaugă *mass terms*²⁸⁸ – substantivele singularia tantum, pe care le introduce în clasa *bare plurals* în ideea că ambele categorii exprimă genericitatea, un termen comun, care să includă cele două clase neexistând, însă (CARLSON 2003: 149).

Abordarea lui Carlson este cu atât mai interesantă, cu cât problema principală pe care o aduce în discuție este aceea a interpretărilor multiple de care aceste structuri beneficiază – existențiale sau universale – o problemă în rezolvarea căreia factorul semantic e greu de lăsat la o parte (lucru pe care Carlson nici nu încearcă, de altfel, să îl facă). Voi expune inițial exemplele de la care articolul pornește și în care *bare plurals* primesc aceste interpretări diferite, adăugând altele, căci discuția este una provocatoare și cu mult potențial. Dintre exemplele de mai jos, așadar, (1a) primește o interpretare existențială, iar (1b), una universală (CARLSON 2003: 150):

(1) a. Curious people crowded around the site of the accident. (i.e. Some curious people)

În plus, găsim, la Carlson, o analiză de profunzime a acestor structuri, spre deosebire de analize mai degradă naive, de suprafață, care încearcă să rezolve doar problema reprezentării sintactice a acestor structuri. Ne referim, spre exemplu la tratarea structurilor fără determinant pe care o regăsim în Radford (1988), care decide că un grup substantival de genul *Students of physics with long hair* este un constituent, chiar în absența determinantului, dar întrebându-se asupra motivului pentru care acesta lipsește, vine cu soluția următoare: „Din păcate, răspunsul e dezamăgitor de nespectaculos! Spunem ceea ce e evident și specificăm faptul că determinanții sunt constituenți opționali ai grupului substantival” (RADFORD 1988: 180). Regula care redă această concluzie este următoarea (RADFORD 1988: 180):

(47) N'' → (D) N'

²⁸⁸ Sloat (1969) propunea gruparea, alături de substantivele singularia tantum, a substantivelor aparent proprii, cele care denumesc mărci de produse (ex. *Coca-Cola*, *Purex*), nu și a adevăratelor substantive proprii, categorie în care Sloat includea numele de persoane și numele geografice. Asocierea pe care el o face între singularia tantum și substantivele care denumesc mărci se bazează pe faptul că cele două categorii acceptă sau resping aceleași feluri de determinanți. Spre exemplu, *Coca-Cola* intră într-o combinație gramaticală cu „niște”, așa cum o pot face și substantivele comune (*niște suc*, *niște Coca-Cola*), o combinație interzisă adevăratelor nume proprii. De asemenea, numele de marcă își pierde caracterul nenumărabil atunci când se pluralizează (*o Coca-Cola*, *două Coca-Cola*) (SLOAT 1969: 26). În limba engleză, nu e o problemă să se spună *two Coca-Colas*. Nu în toate limbile însă – nici în română – toate aceste nume de mărci sunt pluralizabile. Desigur, contează nu dacă fiecare dintre nume poate accepta forma explicită de plural, ci faptul că această categorie în sine este una care poate accepta pluralul.

[Oameni curioși s-au adunat la locul accidentului.] (i.e. Niște oameni curioși)

- b. Curious people like to travel a lot. (All, or nearly all, curious people; curious people in general)

[Oamenii curioși călătoresc mult. / Oamenilor curioși le place să călătorească mult.] (Toți, sau aproape toți, oamenii curioși; oamenii curioși în general)

Chiar dacă în aceste exemple (1a) are o interpretare existențială, iar (1b) o interpretare universală, citirea într-una dintre aceste chei nu este întotdeauna la fel de clară. Un exemplu din Longobardi (1994) demonstrează că există propoziții care pot avea o citire existențială și, în același timp, una universală (CARLSON 2003: 150):

(2) I only excluded old ladies (=Longobardi (41a))

[Am exclus doar doamne bătrâne / Am exclus doar doamnele bătrâne]

În lipsa unui context mai larg, din această propoziție se poate înțelege că au fost excluse anumite doamne bătrâne, în vreme ce altele au fost admise, sau că au fost excluse toate doamnele care erau bătrâne.

Înainte de a expune modurile generativiste în care astfel de exemple, și odată cu ele, de problematici au fost abordate, extindem puțin aria exemplurilor cu unele din limba română, care vor complica, probabil, ceva mai mult întrebările privitoare la aceste interpretări. Pornind de la propozițiile (1a) și (1b) de mai sus, am încercat să găsim corespondente ale lor în limba română și să văd dacă instrumentele folosite pentru formularea lor ar fi aceleași. Voi supune analizei următorul set de exemple:

- (3) a. Oameni curioși s-au adunat la locul accidentului.
b. Oamenii curioși s-au adunat la locul accidentului.
c. Oamenii, curioși, s-au adunat la locul accidentului.
d. Oamenii curioși se adună la locul accidentelor.

Înainte de a aborda aceste exemple din perspectivă integralistă, vom vedea soluțiile succesive propuse de către generatiști pentru analiza interpretării existențiale, respectiv universale ale exemplurilor de sub (1). Astfel, Carlson vorbește în primul rând de o analiză inițială unificată, care presupunea existența unor determinanți subînțeleși [*covert determiners*], asociați cu cele două interpretări: un plural al articolului nedefinit *a/an* pentru interpretarea existențială, respectiv un cuantificator de genul *all* [toți] sau *any* [orice, oricare], pentru cea universală. Problema e, spune Carlson, că s-ar admite, prin această analiză, o ambiguitate sistematică a construcțiilor de tip *bare plurals*. E adevărat, spune lingvistul american, că interpretarea grupului substantival „oameni curioși” din (1a), în termenii contribuției pe care această construcție o are la sensul general al propoziției, este aceeași pe care o are grupul din (1b). Ar fi, totuși, un regres să fie admisă ideea ambiguității construcției substantivale, atâta vreme cât ea nu este ambiguă în sine; contextul sintactico-semantic este

cel care supune respectivele expresii unor interpretări diferite. Trebuie să remarcăm faptul că se realizează aici, fără utilizarea termenilor respectivi, desigur, o diferențiere între semnificat și designat, extrem de utilă în interpretarea adecvată a celor două exemple puse în discuție. Un alt neajuns pe care Carlson îl semnalează în acest tip de analiză este legat de dificultatea de a decide care ar putea să fie determinantul nul universal, clar fiind că, de fapt, el nu ar putea să fie universal.

Interpretarea comună a construcțiilor în exemplele de mai sus e motivată prin faptul că ele ar fi numele unor *kinds* [tipuri], concept pe care Carlson însuși l-a promovat în lingvistica generativă²⁸⁹, într-o abordare născută tocmai din provocarea de a rezolva interpretarea corectă a construcțiilor *bare nouns*. Cu toate că respectiva propunere alinia interpretarea construcțiilor *bare nouns* la aceea a numelor proprii și a grupurilor substantivale referențiale (o generalizare, deci, și astfel întotdeauna binevenită în generativism) ea nu explica acele aspecte ale construcțiilor care le asociau pe acestea cu grupurile substantivale nedefinite sau cu cele cu determinanți slabi, așa cum se regăsesc în propozițiile cu interpretare existențială din limba engleză. Mecanismul, dezvoltat din același cadru al teoriei tipurilor, pentru a furniza cele două interpretări diferite, era bazat pe distincția *stage-level/individual-level*, predicatele *stage-level* introducând, ca parte a sensului lor, cuantificatori existențiali și provocând astfel interpretarea existențială, ca în exemplul (1a) de mai sus, cuantificatori care nu se regăseau în *individual-stage predicates*, interzicând, astfel, în respectivele exemple, o citire existențială.

Tratamentul bazat pe *kinds* a fost motivat prin câteva argumente, dintre care: existența predicatelor care se pot aplica doar la *kinds* (ex. *Ground squirrels are widespread/common/rare* [Veverițele sunt răspândite/comune/rare]); relațiile anaforice din interiorul unor astfel de propoziții sau posibilitatea de a utiliza structura „*that kind of x*” [acel tip de x] (CARLSON 2003: 150–152).

O altă variantă propusă pentru analiza *bare plurals* a apărut odată cu teoria semantică a nedefinitelor, dezvoltată în anii '80, care privește structurile de acest fel întotdeauna ca pe niște grupuri substantivale nedefinite, a căror contribuție la sensul propoziției este din poziția de predicat cu o variabilă liberă în el. Spre exemplu, un substantiv precum *stars* ar fi interpretat în orice context drept *star(x)*, la fel ca singularul nedefinit *a star* sau pluralul definit *the star(s)*. Forța cuantificațională a construcției ar veni din elemente sintactico-semantică din afara grupului substantival. O variantă foarte productivă a acestei teorii este considerată cea a lui Diesing (1992), unde se explică modul în care variabila liberă introdusă prin grupul substantival este legată (CARLSON 2003: 153).

---

²⁸⁹ Gerhard Brugger definește într-o notă, foarte clar și succint, conceptul de *kinds*, ca și pe acela de *kind-level/individual-level predicates*: „Obiectele sunt entități precum: John, mașina lui John etc. Tipurile, în schimb, sunt entități precum speciile: dinozaur, castor etc. Carlson distinge apoi *kind-level predicates* de *individual-level predicates*. Spre deosebire de *individual-level predicates*, precum *intelligent*, care pot exprima proprietăți ale tipurilor și ale obiectelor, *kind-level predicates*, precum *become extinct* [a dispărea] pot exprima doar proprietăți ale tipurilor, nu și ale obiectelor” (BRUGGER 1993: 1, nota 2).

Cu toate eforturile depuse pentru clarificarea și încadrarea acestor structuri, Carlson semnalează probleme importante, care nu au fost rezolvate, precum similaritatea dintre *bare plurals* și numele proprii sau „suprafața” de interpretare pe care aceste structuri pot să o aibă. După încercarea de a îngloba idei mai noi apărute în cercetare (ex. Condoravdi: citirea funcțională a structurilor *bare plurals*, care ar include atât interpretările generice, cât și pe cele existențiale; Delfitto: utilizarea unei propoziții relative pe lângă substantivul căruia îi este atașată o citire existențială), Carlson revine la propunerea de analiză în perspectiva *kinds*, însă într-o variantă mai complexă, în ale cărei detalii tehnice nu vom intra acum. Dintre toate ideile noi expuse de către lingvistul american și utilizate de mulți alții, o voi aborda, într-un subcapitol ulterior, pe aceea a postulării unui *determinant expletiv*. Mă întorc acum însă la exemplele pe care le-am adăugat alături de cele ale lui Carlson, pentru a vedea ce interpretare și explicații ar putea căpăta.

- (3)   a.   Oamenii curioși s-au adunat la locul accidentului.
           b.   Oamenii curioși s-au adunat la locul accidentului.
           c.   Oamenii, curioși, s-au adunat la locul accidentului.
           d.   Oamenii curioși se adună la locul accidentelor.

În primul rând, urmând diferențierea pe care o face Carlson în ce privește exemplele sale, putem spune că (3a), (3b) și (3c) sunt propoziții care produc citiri existențiale, în vreme ce (3d) marchează o interpretare universală.

Lăsând deocamdată la o parte ultimul exemplu, pentru primele trei ocurențe interesează aici prin ce instrumente se realizează determinarea și cum se explică și se încadrează aceasta din punct de vedere integralist. Astfel, înțelegem că (3a) presupune venirea la locul accidentului a unor persoane, informația pe care o primim prin această ocurență rezumându-se la atât; ceea ce putem să deducem este faptul că oamenii erau probabil în zonă când s-a întâmplat accidentul și că, probabil - cel mai probabil - nu toți oamenii care erau la momentul respectiv în acel loc sau în apropierea lui s-au adunat să vadă ce s-a întâmplat. Exemplul (3b) restrânge aria de interpretare, plasând la locul accidentului doar oamenii care erau în zonă și care sunt curioși din fire. Înțelegem însă că aceia care s-au deplasat la locul accidentului nu erau singurele persoane din zona respectivă. (3c) ne duce din nou spre interpretarea primei propoziții, impunând citirea conform căreia toți oamenii aflați în apropiere s-au dus la locul accidentului și oferindu-ne, prin plasarea adjectivului „curioși” între virgule, într-o interpretare cazuală, motivația pentru care ei au făcut acest lucru: fiindcă erau curioși.

În ce privește instrumentele de realizare și încadrarea respectivelor grupuri substantivale, propun, în perspectivă integralistă, următoarea interpretare: încadrăm primele două exemple sub operațiunea determinativă a *specificării*, considerând adjectivul „curioși” o notă non-inerentă adăugată substantivului, în ideea că un astfel de adjectiv poate funcționa, cel puțin la nivelul limbii române, și ca actualizator (situația primului exemplu). Dacă ar fi să

presupunem prezența unui actualizator „clasic” în structura acestei construcții, am putea să plasăm, înaintea substantivului, articolul nedefinit de plural *niște* sau un cuantificator de genul: *câțiva*. Observăm însă că înțelesul pe care îl atribuim grupului substantival nu se schimbă cu absolut nimic, nici în sensul clarității, nici al specificării, motiv pentru care această operațiune este superfluă.

De altfel, Carlson însuși nu e de acord cu o astfel de soluție, din care, de obicei, rezultă generalizarea unor structuri sau cel puțin uniformizarea lor în mai multe limbi. El pornește de la cazul spaniolei, în care distribuția și interpretarea *bare plurals* sunt limitate, substantivele în această situație neputând apărea ca subiecte ale unor verbe non-ergative. În general, ele nu pot fi interpretate generic, doar existențial. În abordările lui Contreras și Torrego, care încearcă să rezolve această problemă, se presupune că *bare plurals* au o poziție de determinant goală, dar reprezentată sintactic, care cere să fie guvernată. Guvernarea se poate face de către verbe sau prepoziții, dar subiectele nu pot fi guvernate, motiv pentru care poziția goală a determinantului rămâne *unlicensed*. Analiza care presupune poziția goală de determinant se potrivește structurilor din spaniolă, dar propozițiile englezești care includ *bare plurals* nu pot accepta o analiză cu o poziție goală de determinant, deoarece în limba engleză utilizarea structurilor *bare plurals* este nerestricționată (CARLSON 2003: 158–159). Această situație se potrivește și limbii române, în care structurile *bare plurals* au o interpretare mai degrabă generică (mai ales când sunt precedate de prepoziții – ex. *Vorbim despre filme.*), ocurențele cu citire existențială de genul celei din (1a) fiind mai rare. În același timp, însă, e adevărat că interpretările generice sunt realizate mai ales prin varianta articulată cu articol definit a substantivelor, o alternativă impusă de verbele care cer respectiva structură (ex. *Îmi plac filmele romantice.*; *Prefer tenisul.* etc.)

În al doilea exemplu, se realizează o operațiune de *specificare distinctivă*, diferența față de prima propoziție constând în faptul că substantivul este deja actualizat prin articolul definit. În condițiile în care se aplică unor substantive actualizate, specificatorii marchează respectivele substantive ca aparținând unor clase care, la rândul lor, vor fi incluse în clase mai extinse: oamenii curioși din propoziția noastră aparțin clasei „om curios” care, la rândul ei, e membră a clasei „om”. Am parafrazat exemplul dat de către Coșeriu pentru această operațiune: dacă lingvistul folosea sintagma „copil roșcat”, noi am plasat în respectiva poziție o trăsătură de caracter, în ideea că un adjectiv referitor la personalitate poate la fel de bine să funcționeze ca specificator precum un adjectiv marcând o caracteristică fizică, mult mai clar și mai ușor de reperat ca definind o clasă în interiorul unei clase mai extinse.

Exemplul al treilea ar fi o instanțiere a operațiunii de *explicare*. Plasarea, de data aceasta, între virgule, a adjectivului „curioși”, într-o situație care poate sugera o relație apozitivă cu substantivul, indică faptul că poate fi considerat drept o trăsătură inerentă a denotatului. Dintre exemplele date de către Coșeriu însuși pentru a ilustra această operațiune: „*vastul ocean*”, „*frumoasa Granadă*”, fr. „*le preux Charlemagne*”, am făcut apropierea în

special de primul, dat fiind că „ocean” este un „nume de clasă”, nu un nume propriu, considerând că, tot așa cum „vast” poate fi o trăsătură inerentă a oceanului, și „curios” poate reprezenta același tip de caracteristică pentru om. În plus, am identificat, în exemplele lingvistului român, potențialul de a fi utilizate cu interpretări de natură cauzală, la fel ca în exemplul al treilea de mai sus (ex. *Frumoasa Granadă nu mă lăsa să regret deloc cele patru zile pierdute în admirarea sa.*) Pe lângă contingenta semantică și funcțională ce par a îndreptăți o interpretare a exemplului de mai sus ca o instanțiere a operațiunii explicative, nici considerentele sintactice (de relații între elementele sintagmei și chiar de ordine a cuvintelor) nu interzic apropierea de respectivul exemplu. Astfel, am putea reaseza ocurența pe care am notat-o cu (1c) într-o formulare de tipul: *Curioșii oameni s-au adunat la locul accidentului.* sau invers, se poate reaseza exemplul construit mai sus într-o ordine similară celei din (1c): *Granada, frumoasă (cum era), nu mă lăsa deloc să regret cele patru zile pierdute în admirarea sa.*

În ce privește ultimul exemplu, citit, în cheia generativistă a tipurilor lui Carlson, într-o interpretare universală, el poate fi interpretat ca reprezentând, din punct de vedere integralist, o operațiune de *specializare* (vezi, mai sus, 4.2.3.2.; dintre exemplele prezente acolo, reamintesc: „Spania vizigotă”, „soarele matinal”, „luna de la miezul nopții”, „ziua respectivă”, „cerul austral”, „omul ca subiect gânditor”). Argumentul datorită căruia am relaționat acest exemplu cu respectiva interpretare este acela că specializatorii – în cazul acesta, din nou, adjectivul „curioși” – precizează limitele în interiorul cărora e privit ceea ce e determinat, fără a opune însă respectivul element altor determinabili susceptibili să intre sub aceeași denotație (opoziție care s-ar produce în cadrul operațiunii de selecție definită).

Interpretările pe care le-am propus mai sus pot ridica semne de întrebare, având în vedere faptul că ele nu se conformează strict unor criterii sintactice (de determinare sau ordine a cuvintelor) sau semantice (adjectivul „curioși” primind, în cadrul explicațiilor de mai sus, diverse funcții, conform încadrărilor pentru care s-a optat). Aceste observații nu anulează însă analizele de mai sus, dat fiind faptul că, fără a susține că orice poziție sintactică sau orice conotație semantică se potrivesc oricărui tip de operațiune, acestea pot reprezenta operațiuni diferite de natură determinativă. Ele sunt făcute posibile datorită abordării integraliste funcționale, importantă fiind funcția de exprimat și abia în al doilea rând instrumentele utilizate pentru realizarea sa. Chiar mai sus în lanțul „cauzal” ar sta intenția expresivă a vorbitorului, acesta utilizând, în trecerea de la semnificat la designat și de acolo, prin al doilea raport semiotic, spre sens, mijloace sintactice, lexeme și contexte care o reprezintă cel mai bine. Parcurgerea etapelor de realizare a acestei intenții expresive și de interpretare a ei la nivelul ascultătorului încearcă să o realizeze, din punct de vedere științific, abordarea integrală a actului de vorbire și nu descifrarea și analiza produsului acestuia – propoziția sau fraza – și a componentelor sale, într-un efort de atingere a unui nivel de interpretare unitar, rezultat al unei creativități mecanice, cum se întâmplă în lingvistica generativă.

Înainte de a trata conceptul extrem de interesant de *determinant expletiv*, trebuie menționată, în legătură cu problematica exprimării genericității și a legăturii acesteia cu substantivele din categoria *bare plurals*, analiza lui Schmidt & Munn (1999) asupra unui fenomen descoperit în portugheza vorbită în Brazilia, și anume *bare singulars*. Posibilitatea ca substantivele să poată apărea în această postură, fără un actualizator și fără un context specific (precum, de exemplu, cele semnalate, pentru un gen similar de structură, mai sus – vezi secțiunea 5.1. *Actualizarea – coordonate generale*), este foarte rar întâlnită (din acest punct de vedere, putem să ne bazăm pe cercetările extensive ale generatiștilor). Cu toate acestea, cei doi cercetători aduc exemple în care *bare singulars* se folosesc în această limbă în poziția de subiect, dar și în cea de obiect, cu valoare existențială, dar și cu valoare generică (SCHMIDT & MUNN 1999: 4–5). În plus, substantivele de acest tip nu cunosc restricții în ce privește aria referențială pe care pot să o acopere (spre deosebire de această situație, în limba engleză, substantivele definite generice sunt limitate la clase canonice, precum animale sau obiecte). Exemplul de mai jos demonstrează cât de adaptabilă este această structură la clase noi care se cer a fi exprimate (SCHMIDT & MUNN 1999: 8).

- No aeroporto em Londres, os policiais só revistaram naquele dia *mulher* com mochila velha.
- 23) · At the airport in London, the policemen only inspected that day *woman* with old backpack.
- „At the airport in London, the policemen only inspected *women* with old backpacks that day.”
- „La aeroportul din Londra, polițiștii au controlat în acea zi numai *femei* cu rucsacuri vechi.”

Pe baza acestui exemplu, ca și a altora prezente în studiul lui Schmidt și Munn, am presupus că singularele fără determinant funcționează, în portugheza braziliană, precum pluralele fără determinant în multe alte limbi, cel puțin în ce privește valoarea lor generică. De altfel, este prima ipoteză pe care o remit, în încercarea de a interpreta aceste structuri, și cei doi lingviști, întrebându-se dacă *bare singulars* nu sunt, de fapt, *bare plurals* fără marcaje de plural. Chiar dacă împotriva acestei ipoteze apar argumente de natură sintactică (*bare singulars* controlează acordul în singular cu verbul și există diferențe subtile în distribuția celor două forme – cf. SCHMIDT & MUNN 1999: 8–9), se va ajunge la concluzia că *bare singulars* și *bare plurals* se comportă similar. Ei adoptă perspectiva lui Carlson și recunosc structurilor de tip *bare singulars* posibilitatea de a denota nume de tipuri/de clase [*names of kinds*]. Astfel, *bare singulars* vor fi tratate ca grupuri determinate (DP) cu pozițiile determinanților goale, dar fără categoria numărului (SCHMIDT & MUNN 1999: 12).

Informațiile despre structurile care includ *bare singulars*, ca și despre portugheza braziliană, provin din studiul la care am făcut referire mai sus²⁹⁰. Totuși, toate exemplele care se pun la dispoziție în cadrul său ne arată faptul că substantivele de acest fel sunt însoțite de propoziții relative sau de construcții prepoziționale care pot funcționa drept actualizatori sau determinanți (în sensul integralist al termenului). Motivele pentru care substantivele înseși se folosesc la singular și fără determinant sunt, cel mai degrabă, de natură istorică (poate datorate unei simplificări de genul celor întâmplate în cazul limbilor creole). Ce contează însă, din punct de vedere integralist, este funcția pe care respectivele substantive o îndeplinesc, prin trecerea de la semnificat la designat, de punere în act a intenției expresive a vorbitorului, o operațiune care se poate realiza și fără a presupune elemente gramaticale de adăugat în structuri sintactice care analizează respectivele acte. Ne reamintim, la acest moment, ideea enunțată adesea de către Coșeriu conform căreia fiecare limbă poate exprima ceea ce trebuie să exprime. Așadar, lipsa unui articol explicit sau chiar a numărului plural pe care cu toții îl presupunem, din cauza experienței noastre lingvistice, în exemplul de mai sus, din structura unui grup substantival nu trebuie să ne oblige la subînțelegerea unor elemente a căror absență vorbitorii nativi nu o simt.

Lipsa corespondenței obligatorii dintre funcția exprimată și instrumentul prin care se exprimă e dovedită și printr-o situație inversă în raport cu cea remarcată în portugheza braziliană. Carlson, spre exemplu, observa că *bare plurals* pot acoperi foarte bine și singularul nedefinit. El pornește de la problema pusă de către Longobardi (1994) în ceea ce privește o diferență reală între *bare plurals* și singulare, în sensul excluderii singularelor din denotația primelor. Carlson analizează un exemplu precum „Are there holes in the wall?” [Sunt găuri în perete?], la care se poate răspunde afirmativ chiar dacă nu este decât o singură gaură în perete, nu mai multe. El concluzionează că *bare plurals* nu sunt plurale nedefinite care contrastează cu singularele nedefinite, ci forme a căror interpretare poate să includă ambele categorii (CARLSON 2003: 155).

Închei acest subcapitol cu o clasificare a limbilor făcută din punctul de vedere al statutului *bare nouns* (singulare și plurale), rezultat al unor analize atente asupra unui număr foarte mare de limbi (LONGOBARDI 2001: 580–581).

- (57)
- a. limbi fără *bare nouns* (franceza)
  - b. limbi cu un regim *mai strict* al *bare nouns* (restul limbilor romanice: spaniola, italiana, ...)
  - c. limbi cu un regim *mai liber* al *bare nouns* (engleza și poate multe dintre limbile germanice)
  - d. limbi cu *bare singulars* nedefinite (și doar cu un articol lexical definit: islandeza, celta, ebraica, ...)
  - e. limbi cu *bare singulars* ambigue (i.e. limbi fără articole: rusa, ceha, latina)

²⁹⁰ Desigur, nu trebuie să uităm limbile care nu au în structura lor articole definite sau nedefinite și care actualizează substantivele fără aportul acestora. Carlson indică studii asupra limbilor slave, a japonezei și a chinezei, remarcând în special studiile lui Cheng și Sybesma (1999).

După această clasificare, Longobardi mai face precizarea că, dacă variația la nivelul limbilor ar fi limitată la tipurile din clasificare (57), atunci toate limbile posibile ar fi incluse într-o ierarhie completă de subseturi, trivializând majoritatea problemelor legate de achiziția limbilor.

v. *Determinanții expletivi*

Pentru că suntem în căutarea a cât mai multor elemente pe care le putem descoperi, în teoria generativă, în relație cu procesul de actualizare (chiar neidentificat ca atare în generativism), trebuie să acordăm atenție și tuturor instrumentelor prin care acest proces se poate realiza. Cu toate că unele dintre respectivele instrumente sunt clasice, precum articolul definit, ne întâlnim cu interpretări ale lor cu totul inedite, care prezintă interes tocmai din punctul de vedere al rolului pe care pot să îl joace sau nu în procesul de actualizare.

Una dintre aceste interpretări inedite, aplicate tocmai articolului definit, este aceea care introduce noțiunea de *determinant expletiv*. Este prima categorie de acest fel tratată aici, dar ea va fi urmată de subiectele nule și de expletivele propriu-zise. Rolul prezentării acestor elemente este acela de a identifica și de a înțelege relația dintre elemente care sunt prezente cu obligativitate în cadrul unei structuri propoziționale, fără a avea vreun aport semantic, pe de o parte, și elemente care, deși ar trebui să reprezinte chiar subiectul propoziției, „obiectul” despre care se vorbește, lipsesc și trebuie să fie subînțelese, pe de altă parte. Chiar dacă alegerea locului din cadrul lucrării de față în care să fie puși în discuție determinanții expletivi este în directă legătură cu noțiunea de *bare plurals* discutată mai sus și cu diversele încercări de interpretare a genericității, ele prezintă interes nu doar din acest punct de vedere, ci și din acela al procesului de actualizare în sine.

Conceptul de *determinant expletiv* a fost introdus de Vergnaud și Zubizarreta (1992), într-un studiu în care cei doi lingviști examinau construcțiile inalienabile (= care nu pot fi modificate) din limbile franceză și engleză, argumentând că, pentru a descrie în modul cel mai adecvat aceste construcții, era nevoie de distincția, în cadrul expresiilor referențiale definite, între expresiile care produc o interpretare de genul *type* și cele care produc o interpretare de genul *token*. Această distincție între *type* și *token* este plasată la un nivel al gramaticii propoziționale, numit de către cei doi cercetători *L-Structure*, la care vor fi definite *expletivele* ca o categorie care nu are reprezentare la respectivul nivel. Ei stabilesc o lege a corespondenței care va deveni de referință pentru toți lingviștii ce vor studia și utiliza noțiunea de *determinant expletiv*, în următorii termeni: un *token* în domeniul D corespunde unui DP al cărui cap este un determinant non-expletiv, în vreme ce un *type* corespunde fie unui *bare NP*, fie unui DP al cărui cap este un determinant expletiv. (VERGNAUD & ZUBIZARRETA 1992: 595), reformulată astfel de către Carlson: Când un DP sau un NP denotă, DP-ul denotă un *token* și NP-ul denotă un *type*, cu completarea că, în condițiile în care expresiile care au determinant exprimă, totuși, un *type*, se utilizează acest concept de

determinant expletiv (determinantul care apare fără un efect semantic și al cărui rol este acela de a permite denotației NP să servească drept denotare a întregului DP) (CARLSON 2003: 160). Diferențele principale pe care cei doi lingviști le vor descoperi la nivelul construcțiilor inalienabile în engleză și în franceză vor fi legate tocmai de determinantul definit, dat fiind că în franceză, spre deosebire de engleză, determinantul definit poate funcționa ca un expletiv.

Un element expletiv este acela a cărui prezență într-o construcție nu se justifică printr-un aport semantic. În cazul articolului definit, această proprietate s-ar traduce prin faptul că articolul nu își realizează funcția de referire (de actualizare, am spune noi), nu are conținut referențial. În lipsa acestui conținut, singurul rol al articolului ar fi acela de a găzdui proprietăți morfologice care nu se pot exprima prin alte mijloace decât prin respectivul articol²⁹¹. În engleză, spre exemplu, această interpretare a articolului nu e valabilă din două motive combinate, unul semantic și celălalt morfologic. Cel semantic se referă la faptul că articolul nu poate fi golit de conținutul său referențial, având în vedere faptul că prin articol se exprimă diferența dintre valoarea generică și cea existențială a substantivului.

- (4) a. *Elephants* have precious teeth. [Elefanții au dinți prețioși.]
 b. *The elephants* have long teeth. [Elefanții au dinți lungi.]

După cum arată traducerea celor două exemple, în limba română nu există diferență între exprimarea valorii generice (clasei/tipului din teoria lui Carlson) și a celei existențiale (cu care ne referim la un grup de elefanți sau la un număr de elefanți pe care eventual îi vedem sau despre care vorbim, oricum, niște entități care aparțin clasei „elefant” fără a se referi la toți membrii clasei „elefant”, așa cum se întâmplă în exemplul (4a)). Așadar, în limba engleză vom avea nevoie de articolul definit pentru a exprima această diferență: când spunem *elephants*, ne gândim la toți elefanții din lume, care există, au existat sau vor exista vreodată sau care nu există, dar ar putea să existe; ne referim, de fapt, la designarea directă a semnificatului elefant. Când spunem *the elephants*, ne gândim la un anumit număr de elefanți pe care îi vedem sau, în orice caz, pe care îi avem ca referință/designație clară a discursului nostru.

Al doilea motiv pentru care în engleză nu se poate postula existența determinantului expletiv, cel morfologic/sintactic, este acela că articolul definit nu exprimă valori morfologice (de gen, număr, caz), așadar prezența lui pe lângă un substantiv nu se poate justifica decât prin funcția sa referențială. Situația se poate înțelege mai bine printr-o comparație chiar cu limba română.

²⁹¹ Este, de altfel, o diferențiere indicată de către Coșeriu însuși, în chiar studiul *Determinación y entorno*, unde se semnalează, ca exemplele cele mai clare de articol definit, unitățile corespunzătoare din limba engleză (*the*) și din limba maghiară (*a*, *az*) unități care, spre deosebire de spaniolă și de multe alte limbi, nu sunt, în același timp, și morfeme de gen și de număr, singura lor funcție fiind, astfel, aceea de *actualizator*. În general, afirmă Coșeriu, actualizarea e doar funcția specifică, nu singura funcție a articolului (COȘERIU 1955/1967: 295).

- (5) a. *Cărțile* sunt valoroase prin conținutul lor. [*Books* are valuable due to their content]
 b. *Cărțile mele* sunt extrem de valoroase. [*My books* are extremely valuable]²⁹²

Dacă în primul exemplu am putea spune că este valorificat potențialul referențial al articolului definit (cu toate că sensul exprimat aici de el este cel existențial), în (5b) această valoare ar putea fi exprimată doar prin adjectivul posesiv (așa cum se vede în traducerea în engleză a exemplului); totuși, în limba română, articolul nu doar realizează actualizarea substantivului, ci îi indică acestuia și genul, numărul sau cazul, motiv pentru care el nu poate fi eliminat din construcția grupului substantival. El poate fi însă considerat expletiv dat fiind că nu realizează o funcție referențială, tot așa cum, vom vedea într-o secțiune ulterioară, *there* este considerat subiect expletiv în limba engleză, aportul lui semantic în propoziție fiind nul, iar prezența sa justificată doar în virtutea unei reguli sintactice sau a unui principiu conform căruia în limba engleză propozițiile trebuie să aibă subiect.

Unul dintre lingviștii care au aplicat conceptul de *determinant expletiv* și au extins cercetarea asupra lui este Gerhard Brugger, care a pus în paralel posibilitatea ca acest element să apară în engleză, în germană și în limbile germanice, ajungând la concluzia că în engleză existența lui nu este posibilă, spre deosebire de germană și de limbile romanice (BRUGGER 1993: 15):

(6) [(41)]	determinantul definit	engleză	limbi romanice	germană
	poate fi expletiv	–	+	+

Brugger generalizează concluziile studiilor sale într-o regulă conform căreia o expresie nominală care denotă un tip [*kind*] trebuie să fie introdusă de către determinantul definit, când determinantul definit poate funcționa ca expletiv (adică în limbile în care el exprimă și trăsături morfologice) (BRUGGER 1993: 17).

- (7) [45] DP denotă un tip → D° trebuie să fie umplut cât mai devreme posibil.

Alte generalizări pentru diverse limbi, în special italiana, sunt încercate de către Brugger prin discutarea procesului de coborâre [*lowering*].

O aplicație interesantă este realizată, în relație cu noțiunea de *determinant expletiv*, de către Longobardi (2001). În studii anterioare ale sale (1994, 1996), Longobardi descoperise că numele proprii nu ocupă niciodată aceeași poziție cu substantivele comune fără determinant, ci se presupune că se mută în poziția D prin operațiunea *N-raising to D* (LONGOBARDI 2001: 23–24).

²⁹² Fenomenul dublei determinări a fost studiat, în relație cu limba română, de către Longobardi, acesta constatând o diferență clară între sufixele morfologice din limbile scandinave și articolul enclitic din română. El stabilește că articolul definit apare în română la nivelul D, în vreme ce sufixul morfologic din limbile scandinave trebuie să apară la un nivel inferior (vezi LONGOBARDI 2001: 22 și urm.).

După cum s-a anticipat, afirmă Longobardi, aceste construcții nu pot fi generalizate în toate limbile, fapt care impune un parametru care să reglementeze *D-strength* [forța lui D] și care să specifice că: un D gol din punct de vedere lexical e puternic în limbile romanice (atrage în mod deschis substantive care se referă la obiecte), dar nu și în limbile germanice (LONGOBARDI 2001: 24). Operațiunea cea mai comună prin care numele proprii satisfac condițiile de forță ale lui D este, după cum am menționat mai sus pentru alte cazuri, *N-to-D raising*. Aceasta nu este însă singura operațiune capabilă de a satisface condițiile de forță ale D. Ea alternează cu introducerea numelor proprii de către un articol (definit) explicit. Mai mult, există limbi, precum greaca, în care a doua metodă enunțată mai sus este singura disponibilă. Aceste articole ale numelor proprii au, deci, funcție semantică, iar în unele limbi (de exemplu, în catalană) au și o formă morfologică specială. Cu termenul împrumutat de la Vergnaud și Zubizarreta, Longobardi numește aceste articole *articole expletive*²⁹³, dat fiind că rolul lor pare a fi acela de a relaționa o unitate lexicală (substantivul) cu poziția funcțională D, poziție în care substantivul ar fi putut fi mutat, dar nu a fost. Generalizarea pe care Longobardi o obține din aceste observații este aceea că limbile în care articolele sunt obligatorii cu toate numele proprii pot fi privite ca limbi cu o setare *strong* a parametrului D, dar cu o blocare a operațiunii *N-to-D raising* (LONGOBARDI 2001: 24–25).

Din observațiile lui Longobardi desprindem concluzia că numele proprii, la fel ca substantivele comune, trebuie să satisfacă poziția D din interiorul grupului determinant (DP), putând face acest lucru printr-o mutare din NP în poziția respectivă sau prin plasarea în poziția D a articolului definit, care, în unele limbi, însoțește numele propriu. Longobardi uniformizează, în această privință, tratamentul substantivelor comune și al celor proprii.

Din punct de vedere integralist, se consideră că numele proprii sunt actualizate implicit (vezi, mai sus, secțiunea 5.4.5.3.). Acest lucru nu presupune însă, în mod obligatoriu, prezența unui actualizator, precum articolul definit, dar nici nu o interzice. Mai degrabă, prezența unui actualizator explicit alături de numele proprii se datorează unor rațiuni etimologice, funcționale, stilistice sau dialectale, fără ca faptul că în unele situații articolul definit este utilizat alături de numele proprii să ducă la o generalizare, cel puțin de principiu, a acestei utilizări, și implicit la obligativitatea de a presupune prezența unui determinant în fiecare caz

²⁹³ Acest mod de a generaliza problema determinantilor pare să vină în contrast cu soluția propusă de Paola Crisma (1997) și evocată de către Longobardi în studiul său, soluție conform căreia nicio limbă nu dispune de variație liberă între prezența și absența unui determinant pentru argumentele nominale. Cu alte cuvinte, dacă o limbă are un determinant lexical cu un sens clar (de exemplu articolul nedefinit), ea trebuie să îl folosească pentru a exprima acel sens (o construcție sinonimă, dar fără determinant este exclusă) (LONGOBARDI 2001: 19). Ideea lui Crisma scoate din calcul noțiunea de *determinant expletiv*, dat fiind că, în viziunea autoarei, odată investit cu un sens lexical, acesta nu ar putea să apară fără a fi interpretat cu respectivul sens. În plus, generalizarea în sine este contrazisă de limba germană, în care *bare plurals* și *definite plurals* pot avea interpretare generică, situându-se într-o relație de sinonimie, în propoziții precum cele oferite ca exemplu în Brugger (p. 4):

(7) a. daß Elephanten wertvolle Zähne haben [că elefanții au dinți prețioși]
daß die Elephanten wertvolle Zähne haben [că elefanții au dinți prețioși]

în care se folosește un nume propriu în vorbire. Cu riscul de a mă repeta, reamintesc principiul conform căruia funcția este cea universală, în cazul de față aceea a actualizării, instrumentele prin care ea se realizează rămânând la latitudinea fiecărei limbi, a fiecărei comunități de vorbitori.

Conceptul de *determinant expletiv* prezintă interes și datorită faptului că, cel puțin în situația structurilor de tip *bare plurals*, el pare a anula rolul de actualizator al articolului definit, golindu-l de conținutul său referențial atunci când găzduiește elemente gramaticale.

vi. Subiectul nul

M-am oprit asupra acestei probleme pentru că, așa cum s-a văzut până aici, s-a vorbit în special de actualizarea substantivelor, mai ales a celor aflate, în propoziție, în poziția de subiect. Parametrul subiectului nul a apărut din nevoia de a adapta realitatea limbilor naturale – dintre care unele exprimă cu necesitate subiectul, în vreme ce în altele pot fi emise propoziții în absența acestuia (cel puțin în forma sa explicită) – la structura descriptivă maximală, ce prevede prezența unei poziții, chiar dacă nu întotdeauna satisfăcute, a subiectului în propoziție. Situația a fost generată și de faptul că, obiectul principal al investigației fiind de obicei limba engleză (în care, apropo de discuția de față, se exprimă cu necesitate subiectul în orice propoziție), principiile teoriei au fost croite inițial în funcție de aceasta, o parametrizare ulterioară fiind absolut obligatorie.

Parametrul subiectului nul este explicat de către Haegeman în relație cu procesul de achiziție a limbii de către copil. Acest parametru e, de exemplu, setat pozitiv în italiană și este setat negativ în engleză și în franceză, idee reprezentată după cum urmează (HAEGEMAN 1991: 18):

14a Parametrul subiectului nul

Subiectele exprimate prin pronume pot fi abandonate.

14b Setările parametrului: parametrul subiectului nul:

franceză -

engleză -

italiană +

etc.

O tratare a ideii de subiect nul se poate vedea și în Longobardi, care se ocupă în special de existența unei categorii de tip PRO în poziția de subiect al substantivelor. Abordarea și demonstrația prezintă interes datorită exemplelor puse în discuție, ca și faptului că nu este vorba de subiecte ale unor propoziții, poziția vizată de analiză fiind aceea de subiect în clausule sau în grupuri substantivale, impusă nu de sensul acestora, ci de necesitatea de a justifica alte elemente sintactice care se explică, în structura grupului, printr-un tip sau altul de dependență de sau de relații cu subiectul. Analizarea respectivei poziții în cele două tipuri de

structuri este în concordanță cu convingerea lui Longobardi că structura de argumente a grupului substantival e guvernată de un număr de principii probabil universale, dar supuse parametrizării, împărțite în mare parte de structurile clausale (LONGOBARDI 2001: 573). Argumentele aduse de către Longobardi provin din restricții impuse de legare [*binding*], din interpretarea arbitrară și din *construct state*, exemplele provenind din italiană și engleză (LONGOBARDI 2001: 569–571).

Revenind la postularea parametrului subiectului nul de către Haegeman, care prezintă un interes mai mare aici, fiind vorba de poziția oarecum consacrată de subiect al unei propoziții, vom remarca două aspecte, privite prin comparație cu perspectiva integralistă.

a) Pentru un copil italian, setarea parametrului nu va fi o problemă: el o va realiza pe baza propozițiilor pe care le aude în jurul său și în funcție de care își va produce propriile acte de vorbire. Se pune întrebarea cum setează un copil englez acest parametru, în condițiile în care poate fi un accident faptul că el aude în jurul său doar propoziții în care subiectul exprimat prin pronume este întotdeauna prezent. Problema este aceea a dovezilor negative și o soluție propusă de către lingviștii generativiști se întemeiază pe faptul că limbile care permit absența pronumelui în poziția de subiect sunt „mai mari” decât cele care nu permit acest fenomen. Astfel, în italiană, spre exemplu, pentru fiecare propoziție cu subiect pronominal exprimat, există încă o propoziție echivalentă, în care pronumele-subiect poate lipsi. Se presupune astfel că, în procesul de construcție a gramaticii interne și de fixare a valorilor parametrilor, copilul începe de la o presupunere minimală, setând parametru care produce limba „cea mai mică”. Astfel, copilul va produce inițial o limbă în care propozițiile cu subiect pronominal absent să fie interzise. El va opta pentru o limbă „mai mare” dacă va avea dovada efectivă că propozițiile fără subiect pronominal exprimat sunt posibile. Astfel, un copil italian își va reseta parametru subiectului nul în sensul acceptării acestui tip de propoziții (HAEGEMAN 1991: 18–19).

Dacă ar fi să comentăm acest aspect din punct de vedere integralist, ar trebui să spunem că problemele de achiziție a limbajului sunt lăsate cu totul în seama comunității de vorbitori, din a căror experiență lingvistică și din ale căror exemple concrete de vorbire copilul va deprinde limba, cu posibilitățile și restricțiile impuse. Faptul că procesul de achiziție se întâmplă în sensul setării parametrilor rezumat mai sus nu se poate nega; pe de altă parte, el nu se poate nici confirma – nu am identificat vreo dovadă a faptului că un copil produce inițial doar propoziții în care subiectul pronominal este întotdeauna exprimat, pentru ca apoi, în anumite limbi, să înceapă la un moment dat să ignore subiectul atunci când propoziția este suficient de clară și fără ca acesta să fie exprimat. Sunt mai degrabă de părere că exemplul comunității de vorbitori este acela care îl determină pe copil să aleagă unul dintre modelele de limbi care sunt posibile din acest punct de vedere. Nu vedem nicăieri, în procesul de achiziție a limbii, spațiul care ar permite unor mecanisme de natură sintactică să determine copilul să utilizeze sau nu subiectul pronominal, ignorând exemplele de propoziții pe care le aude în

jurul său. Creativitatea copilului, căci despre acest aspect ar trebui să vorbim, intervine mai degrabă în modul în care el configurează semantic lumea din jurul său, elementele sale inovative fiind păstrate într-un cerc restrâns de vorbitori, de exemplu acela al familiei, sau corectate de către vorbitorii experimentați.

b) Al doilea punct de vedere din care acest parametru poate fi comentat este tocmai acela al actualizării grupului nominal. Pentru a putea obține structuri sintactice aplicabile la nivel universal, generatiștii postulează structuri maximale, care trebuie să fie capabile să cuprindă toate elementele obligatoriu de exprimat în anumite limbi (și deci în toate limbile). Acest imperativ impune explicarea unor poziții sintactice deja postulate, fapt care obligă limba naturală să se adapteze unei structuri create de către lingvist, din nou, într-un proces care nu poate fi infirmat, dar nici confirmat ca fiind propriu limbii naturale.

Din punct de vedere integralist, absența subiectului pronominal este suplinită prin contextul gramatical imediat, prin faptul că subiectul este inclus în terminația verbului, sau printr-un context situațional ce clarifică *referentul* vizat de verb în special în situația persoanei a treia, care are o acoperire mai mare decât celelalte forme pronominale. În concluzie, din punct de vedere integralist, prezența sau absența pronomelui în poziție de subiect nu reprezintă o problemă. Aceasta este pur și simplu constatată în actele de vorbire și explicată sau motivată în termenii de mai sus, în vreme ce în teoria generativă abordarea respectivului aspect e determinată de necesitatea justificării unei poziții impuse de către lingvist într-o schemă sintactică sau alta.

vii. Tratarea expletivelor. Rolul lor în actualizare

a. It/ Il/ Es

O situație interesantă din punctul de vedere al actualizării este aceea a elementelor numite *expletive*, pentru care găsim exemple chiar în limba engleză, dar și în altele. Există două tipuri de expletive: unul reprezentat prin pronume de tipul *it* (engl.), *il* (fr.), *es* (germ.), regăsite (de fapt, absolut necesare) în exemplele de mai jos, toate corespundente ale propoziției românești *Plouă.*:

It is raining. (engl.)

Il pleut. (fr.)

Es regnet. (germ.)

Haegeman remarcă, în legătură cu aceste elemente, considerate a îndeplini rolul unui „subiect fals”, următoarele aspecte:

a) Se găsește întotdeauna în poziția subiect (ne referim aici doar la această valoare, fără să ne intereseze respectivele pronume în calitatea lor anaforică, care le permite reluarea

informației la nivelul propoziției), fără să îi fie atribuit un rol tematic, deci fără a fi argument. Este și motivul care face subiectul fals interesant pentru generativism, având în vedere că prezența lui în structura propoziției violează criteriul theta, care specifică atribuirea theta rolului unui singur element. Spre exemplu, theta gridul pentru verbul *surprise* [a surprinde] arată astfel (HAEGEMAN 1991: 52):

61	<i>surprise</i>	verb	1 NP/S	2 NP

Acest grid nu poate accepta un alt grup substantival, din cauză că este imposibil ca noul grup să primească statutul de argument și un theta rol de la verbul *surprise*. Această structură face imposibilă o propoziție de genul celei de mai jos:

- 62a   *The burglary surprised Jeeves *it*.
           [Furtul l-a surprins pe Jeeves *el*.]

În acest exemplu, theta rolul 1 (din gridul de mai sus) nu poate fi atribuit și grupului substantival subiect *the burglary* [jaful] și grupului substantival *it* [el].

b) Într-un exemplu precum cel de mai jos, care include o propoziție subordonată, *it* este identificat ca non-opțional, absența lui din frază făcând-o pe aceasta total incorectă. În plus, *it* este singurul element care poate ocupa această poziție.

- 63a   It surprised Jeeves that the pig had been stolen.
           [Pe Jeeves l-a surprins faptul că porcul fusese furat.]

c) În exemplul de mai sus, ca și în toate celelalte instanțieri de această natură, *it* nu are nicio contribuție la sensul frazei; nu are, practic, referință.

d) Concluzia pe care Haegeman o desprinde din trăsăturile enumerate mai sus este aceea că prezența lui *it* în exemple precum 63a este impusă din motive structurale. Mai exact, este vorba de faptul că în limba engleză propozițiile trebuie să aibă un subiect explicit, nefiind acceptate variantele, posibile, spre exemplu, în limba română, de subiect inclus sau subiect subînțeles. *It* este definit, astfel, ca un element „de umplură, un pronume fals fără contribuție semantică în propoziție; e un element care ține locul subiectului, în poziția acestuia, altfel neocupată.” Acest pronume este numit *expletiv* sau *it pleonastic* (HAEGEMAN 1991: 53).

b. *There/ It/ Es*

Propozițiile existențiale presupun, în limba engleză, un alt „înlocuitor de subiect”, și anume *there*, spre deosebire de franceză și engleză unde, pentru aceste situații, sunt folosite

pronumele discutate în capitolul anterior. În legătură cu acest tip de expletive, constatăm următoarele aspecte:

a) Utilizarea celor trei elemente în limbile cărora le aparțin nu mai este echivalentă. Astfel, în engleză, *there* se combină cu verbul *a fi* la singular sau la plural, în funcție de numărul grupului substantival care îi urmează verbului; *il* impune singularul verbului *a fi*, indiferent de numărul grupului substantival pe care îl introduce, în vreme ce *es* apare doar la singular, la plural verbul *a fi* fiind introdus direct, fără subiect. Îl vom folosi ca exemplu în continuare pe *there*, el fiind o reprezentare relevantă a expletivelor.

b) Spre deosebire de *it*, *there* e folosit pentru a înlocui grupurile substantivale cu rol de subiect care au fost mutate spre dreapta în propoziție. În plus, nu poate înlocui subordonate subiective.

c) Construcția cu *there* este permisă doar dacă grupul substantival mutat este însoțit de un articol nedefinit. În plus, nu orice tip de verb poate apărea în aceste propoziții, verbele tranzitive, spre exemplu, fiind excluse (HAEGEMAN 1991: 55).

Construcțiile care implică – sau mai bine zis impun – elemente expletive prezintă un interes deosebit în ce privește cheștiunea actualizării. Unul dintre factorii care determină acest interes se referă la faptul că expletivele apar întotdeauna în poziția subiectului. Or, exact aceasta este poziția care se analizează de obicei în primul rând atunci când vine vorba de actualizare – poziția care este actualizată în primul rând, de multe ori celelalte segmente ale enunțului nefăcând decât să determine într-un fel sau altul subiectul propoziției²⁹⁴. Este cu atât mai surprinzător faptul că există astfel de elemente care nu au nici măcar referință/designat și apar, totuși, în această poziție. Se pune întrebarea, din punct de vedere integralist, ce se actualizează în aceste cazuri? Încercăm câteva posibile explicații în linie integralistă.

Tot așa cum, în abordarea generativă, aceste lexeme rămân în afara posibilității de a primi theta roluri și de a deveni argumente, și în perspectivă integralistă ele dețin poziția specială a unui semnificat ce pare a fi lipsit de valoarea semnificativă însăși; cel puțin dacă ne referim la semnificatul lexical. Desigur, mai există astfel de elemente în limbi, în cazul cărora semnificatul lexical nu poate fi determinat, ele fiind caracterizate în primul rând prin valoarea lor instrumentală sau combinatorie, adică prin semnificatul structural sau cel instrumental. *There* poate fi privit ca semnificat unitar în limba engleză, având actualizate valențe diferite ale semnificatului structural în diferite situații. Pare a se produce aici o potențare a valențelor de natură gramaticală în fața celei lexicale. Astfel, atâta vreme cât *there* are sensul de „acolo”,

---

²⁹⁴ Din punct de vedere generativist, această idee ar putea fi susținută prin concluzia la care ajunge Haegeman, conform căreia theta-rolul îi este atribuit compozițional subiectului, el fiind determinat de semantica verbului și de alți constituenți ai grupului verbal. Această concluzie e ilustrată prin exemplele de mai jos:

John broke a leg. [John și-a rupt piciorul.]

John broke a vase. [John a spart o vază.]

În primul exemplu John este pacient, în al doilea este actor. Subiectul este externalizat, este un argument extern și un theta-rol extern (Haegeman 1991: 61–62).

în poziția lui de adjunct, nu are valoare instrumentală, iar valoarea lui structurală este una specifică elementelor adiacente. În momentul în care devine expletiv, semnificatul lexical este anulat, fiind potențat semnificatul structural, care îl duce în combinații directe cu verbul. În plus, lexemul pare a căpăta, în acest context, și un semnificat instrumental, rolul lui fiind, în construcțiile de acest gen, tocmai acela de a asigura exprimarea unui subiect, având, deci, statutul unui simplu instrument de natură gramaticală. Această idee ar fi susținută și de observația lui Haegeman conform căreia cerința ca propozițiile să aibă subiect nu este specifică unităților lexicale, ci e o proprietate gramaticală generală a propozițiilor, exprimată în principiul proiecției extinse: Propozițiile trebuie să aibă subiect (HAEGEMAN 1991: 59).

O altă soluție care se poate propune pentru explicarea acestor construcții este aceea a considerării verbului *a fi* însuși, alături de elementele fără de care nu poate susține o propoziție, ca actualizator. Am desprins această posibilă interpretare din exemple precum *E toamnă.* sau *E frig.*, propoziții în care actualizatorul explicit lipsește, cel puțin în forma acestuia cu care ne-am obișnuit (articole, cuantificatori etc.). Credem că, în astfel de situații, actualizatorul ar putea fi, deci, însuși verbul *a fi*, o situație în care *a fi* s-ar putea afla și în construcțiile existențiale de tipul: *There is a/an*, respectiv *Este un/o*, *Sunt niște*, cazuri în care întreaga construcție ar putea avea rol de actualizator.

5.7. Actualizarea – o comparație

Am văzut că pentru integralism actualizarea – momentul inițial al realizării efective a unui act de vorbire – este orientarea semnificatelor către/„întru” designare. Este vorba nu doar de semnificatul lexical, ci, alături de el, și de cel categorial, și de cele instrumental, sintactic și ontic. Așadar, e vorba de punerea în mișcare, de punerea în uz, a unui complex semnificațional, mobilizat în primul rând de conținutul lexical, într-un proces unitar, concomitent, al gândirii și exprimării gândirii. Este vorba de *ce-ul* și *cum-ul* expresiei lingvistice, materializate în procesul de producere, ca și în acela de percepere a actului de vorbire²⁹⁵. Dincolo de detaliile tehnice, de mijloacele și instrumentele de realizare, de context și de circumstanțe, acesta este momentul actualizării definit din perspectivă integralistă.

Căutând un echivalent al acestui moment în teoria generativistă, ne oprim la descrierea componentelor de bază ale gramaticii, așa cum apar ele în CHOMSKY 1981/1993: 5. Pornim, astfel, de la sistemele (i) – lexiconul și (iia) – componentul categorial al sintaxei, care constituie baza gramaticii. Regulile de bază generează *D-structures* (structuri de adâncime) prin inserarea de elemente lexicale în structuri generate de (iia), în acord cu structura lor de trăsături. Acestea sunt apoi cartate la *S-structure* prin regula Move- α ... Ne oprim cu

²⁹⁵ Trebuie să amintim aici specificarea pe care Coșeriu o face în *Introducere în lingvistică*, aceea potrivit căreia, la nivelul vorbitorului, există coincidență între intuiție și expresie, la nivelul ascultătorului, nu, diferența la receptor manifestându-se tocmai în interpretabilitatea sensului (COȘERIU 1951/1995: 26).

descrierea în acest punct pentru că ne interesează aici doar acel moment inițial al generării de *D-structures* prin inserarea de unități lexicale în structuri generate de componentul categorial al sintaxei. În spiritul (și litera) teoriei generativ-transformaționale, primul component de natură lingvistică existent în mintea umană și actualizat în producerea unui act de vorbire este cel sintactic, care generează sau aduce în prim plan o structură în care vor fi introduse lexeme. Forțând puțin lucrurile, am putea spune că este o actualizare pe invers în comparație cu cea postulată în integralism, dat fiind faptul că structura sintactică este, în cazul generativismului, preeminentă. Am spus „forțând puțin lucrurile” deoarece în integralism componentul categorial al unității lexicale este mobilizat inevitabil în exact același moment cu cel lexical, nu după el, așa cum s-ar putea înțelege. Componentul lexical este mobilul care pune în mișcare toate tipurile de semnificat implicate în producerea actului de vorbire.

Revenind la ceea ce ar trebui să marcheze actualizarea în generativism, preeminența unor structurări sintactice care să anticipeze la modul absolut mobilizarea unităților care exprimă conținutul, *ce*-ul organizării lingvistice a realității lumii umane, nu poate fi acceptată atâta vreme cât întregul mecanism este propus pe baza unor ipoteze a căror temeinicie nu va putea fi, probabil, dovedită vreodată cu certitudine.

Interesant este faptul că funcția actualizării, reprezentând momentul inițial al producerii actului de vorbire, se situează, în ambele teorii, la nivelul universal al limbajului, având, și din punct de vedere integralist, la modul universal, același „mecanism” de desfășurare pentru toți vorbitorii. Diferența majoră între cele două teorii este aceea că, în vreme ce generativismul postulează și universalitatea componentelor implicate în acest proces, perspectiva integralistă nu admite acest lucru, dat fiind că unitățile lexicale, care dau elementele de producere a actului lingvistic, conțin modul diferit al unor comunități diferite de a organiza lingvistic lumea înconjurătoare, atât din punctul de vedere al conținutului, cât și din punct de vedere categorial²⁹⁶.

---

²⁹⁶ Nu trebuie să uităm faptul că și în integralism semnificatele sunt universalii, dar ele sunt universalii posibile, adică sunt universalii în calitatea lor de concepte, nu în conținutul lor, nefiind supuse unei condiții de generalitate (v. VILCU C 2013).

6. CONCLUZII ȘI DESCHIDERI

Demersul pe care mi l-am propus aici s-a dovedit a fi unul mult mai provocator, mai interesant și mai solicitant, în același timp, decât l-am imaginat înainte de a-l începe. Timpul, dar și spațiul, acordate fiecărui capitol în parte au depășit cu mult „planul” inițial, doar pentru ca, după un număr semnificativ de ani și de pagini, să ajung la concluzia că am realizat, deocamdată, doar începutul.

Am considerat că, pentru a căpăta dreptul de a emite opinii asupra unor studii, concepții sau teorii asupra limbajului, se impune, înainte de orice, o foarte bună cunoaștere a acestora. Lectura scrierilor principale ale autorilor vizați în acest demers nu a făcut decât să deschidă drumul spre alte și alte volume, a căror parcurgere a dus la multe clarificări, dar și la noi probleme. Am înțeles că m-am angajat într-un pacurs care, pentru orice cercetător interesat de studierea limbajului, este unul ce coincide cu propria-i viață. Este firesc, așadar, ca o teză de doctorat să fie primul studiu important al unui cercetător, continuat mai apoi, în sensul aprofundării sale.

Pentru a încheia munca pe care am desfășurat-o aici, voi încerca să expun concluziile la care am ajuns în urma demersului de cercetare întreprins. Prin comparație cu proiectul de la care am pornit, voi reda, într-o formă sintetică, ideile care s-au confirmat, cele care au luat o nouă formă, dar și multele informații complet noi pe care le-am aflat.

1. Am alocat o parte însemnată din *Introducerea* tezei de doctorat unor *precizări* menite a expune și justifica unele dintre opțiunile făcute înainte chiar de a începe lucrul la scrierea de față. Acestea s-au referit în primul rând la cele două direcții de cercetare lingvistică pe care le-am ales, integralismul și generativismul. Dincolo de relațiile clare ce se pot stabili între ele, și pe care am încercat să le detaliez pe parcursul lucrării, am afirmat că acestea reprezintă direcțiile principale de cercetare a limbajului în lingvistica secolelor XX și XXI. Nu am intenționat și nu e, poate, foarte firesc, ca finalizarea unei teze de doctorat să dureze un deceniu și jumătate, așa cum s-a întâmplat în cazul meu. Această lungă istorie a elaborării sale are, însă, și câteva avantaje. Unul dintre ele este faptul că opțiunea pentru cele două tipuri de lingvistică alese inițial pare a se fi confirmat. Desigur, în istoria lingvisticii, un interval de timp de câțiva ani nu reprezintă foarte mult, nu e extrem de semnificativ. Socotind și anii care au precedat prezentul demers și ținând cont de perspectivele pe care integralismul și generativismul le au, putem spune că acestea sunt cele mai prolifiche direcții de cercetare a limbajului, având încă multe de oferit la toate nivelurile, teoretice și practice, de analiză a fenomenului lingvistic.

Nu uităm și nu ignorăm aici pragmatica, un tip de cercetare care a reușit, prin diversele aspecte ale limbajului și mai ales ale realizării sale în vorbire pe care le-a cercetat, să aducă o lumină nouă în acest domeniu științific. Mai puțin preocupată de laturile meta-teoretice sau

epistemice ale cercetării, pragmatica s-a orientat spre aspectele aplicative, spre studierea condițiilor de realizare a actelor de vorbire și spre relevarea implicațiilor pe care producerea acestora le are.

Lingvistica cognitivă, mai nou apărută în peisajul cercetării limbajului, beneficiază și ea, de un real potențial de dezvoltare, fiind capabilă a completa peisajul cercetării lingvistice. Apropiată de psiho-lingvistică și negând unele dintre afirmațiile și premisele clare ale generativismului (spre exemplu, ideea că limbajul s-ar achiziționa printr-un mecanism/modul autonom din mintea umană, separat de restul proceselor/mijloacelor de cunoaștere) lingvistica cognitivă se apropie, în același timp, de integralism, într-o anumită măsură. O cercetare care să exploreze potențialul acestor două direcții de investigare a limbajului, măsura în care ele s-ar putea apropia, ar fi extrem de bine-venită, iar încercări în acest sens există deja.

Referitor la potențialul pe care diversele tipuri de lingvistică îl au pentru a dezvălui și a investiga modalitățile de apariție, producere și interpretare a fenomenelor lingvistice, rămânem la convingerea că integralismul este cel care beneficiază din plin de aceste posibilități de realizare. Am definit, în *Introducere*, integralismul ca pe o „lingvistică integrală” nu doar pentru că acesta este numele sub care Eugeniu Coșeriu și-ar fi văzut cuprinsă teoria sa asupra limbajului, ci din toate motivele pe care le-am enumerat în acele prime pagini: lingvistica integrală admite puncte de vedere diferite, pe care le înglobează sau le interpretează din propria-i perspectivă; de asemenea, această lingvistică beneficiază de o solidă bază teoretică și filosofică, fapt ce îi permite să realizeze conexiunile corecte cu gândirea marilor filosofi despre limbaj și, în același timp, despre cunoaștere; aceeași lingvistică integrală oferă cadrul de cercetare pentru toate manifestările limbajului, evitând parțializările și oferind instrumentele pentru investigarea fenomenului lingvistic în integralitatea sa. Tabelul în care am reprezentat domeniile lingvisticii pe care Coșeriu le postulează (Vezi *Schema 1*) este cât se poate de relevant pentru acest aspect.

2. Am văzut de la început acest demers ca pe un parcurs în cercuri concentrice, conducând studiul de la cadrul cel mai larg, al întemeierii teoretice a celor două direcții de cercetare a limbajului până la aspectele aplicative, la amplul studiu de caz dedicat actualizării. De aceea, prima secțiune a lucrării, *Integralism și generativism. Privire comparativă*, este dedicată analizei bazelor epistemologice asumate de cele două orientări lingvistice, cu toate consecințele implicate, la nivel de metodologie, de constituire și definire a obiectului de studiu.

Pentru că atât integralismul, cât și generativismul, se raportează, mai mult sau mai puțin, la structuralism, am început prin a analiza modul în care acest obiectiv se realizează. Constatarea la care am ajuns este aceea că generativismul are aproape exclusiv o raportare negativă față de structuralism, respingând atât premisele și cadrul teoretic instituit sau adoptat de acesta, cât și modalitățile de lucru, de studiere a limbajului propuse în cadrul acestei prime adevărate lingvistici, conturată ca meditație asupra limbajului, dar și ca sistem de analiză a

manifestărilor sale. Această raportare negativă a generativismului – a lui Noam Chomsky însuși, inițial – la structuralism a fost văzută ca o parte a ceea ce s-a numit „revoluția lingvistică” inițiată și dezvoltată pe pământ american, apoi aproape peste tot în lume.

Printre reproșurile adresate structuraliștilor de către Chomsky s-a situat faptul că aceștia nu au abordat problema achiziției limbajului sau pe cea a cunoașterii vorbitorului-ascultător, dar și cantonarea într-un sistem limitat de analiză gramaticală. Se poate spune că generativismul a reușit să depășească, în sensul cel mai pozitiv, anumite limite ale lingvisticii de tip structural. Redefinirea conceptului de *langue* în directă legătură cu vorbitorul-ascultător este unul dintre aceste aspecte. Totuși, din dorința de a deschide cât mai curând noi orizonturi în cercetarea fenomenului lingvistic și de a inova toate metodele și instrumentele de lucru, ca și terminologia utilizată, multe dintre cuceririle lingviștilor care au precedat generativismul au fost ignorate sau pe nedrept criticate. Mai mult, generatiști au folosit uneori tocmai metodele pe care le criticau, preluându-le din scrierile structuraliste sau „reinventându-le”, așa cum s-a întâmplat cu noțiunea de *transformare*, atât de mult utilizată în generativism.

Spre deosebire de această atitudine, Eugeniu Coșeriu a manifestat de la început o deschidere nelimitată spre tot ce a însemnat cercetare lingvistică înainte ca el să-și înceapă munca de investigare a limbajului, ca și spre tot ce s-a scris după aceea. Am menționat de multe ori pe parcursul lucrării mărturisirea lui Coșeriu referitoare la raportarea sa constantă la Saussure. El a afirmat adesea că și-a desfășurat demersul de cercetare într-un dialog constant cu lingvistul elvețian, integrând în teoria sa tot ce a considerat valabil din scrierile lui Saussure, dezvoltând anumite intuiții ale acestuia, explicând aspecte care păreau total criticabile și formulându-și adesea unele idei și principii ca răspuns la idei și principii regăsite în opera lingvistului elvețian.

În ceea ce privește baza epistemologică a integralismului, respectiv a generativismului, explicit sau implicit aceasta poate fi deliniată, cu toate consecințele ce decurg din asumarea anumitor principii și valori. Astfel, generativismul, în toate dezvoltările sale, se conturează ca o direcție de cercetare pozitivistă. Implicațiile acestei opțiuni sunt următoarele: 1) încercarea de a defini lingvistica drept o știință a naturii, în aceeași categorie cu fizica, biologia etc., chiar subsumată biologiei; 2) adaptarea metodologiei lingvisticii pentru a corespunde studiului limbajului ca obiect natural: emiterea de ipoteze; preluarea unor concluzii privitoare la limbaj rezultate din investigarea de tip naturalist a acestuia; abordarea cauzalistă a studiului limbajului; emiterea unor propoziții referitoare la limbaj în termeni de adevăr sau falsitate; încercarea de adaptare, în acest fel, la tipul de științificitate și de exactitate propriu științelor naturale; 3) adoptarea terminologiei specifice științelor naturale sau crearea uneia proprii în spiritul pozitivist al științelor naturale; 4) constituirea obiectului de studiu *limbaj* prin determinările sale de natură biologică, detașat de aspectele relativității de orice fel – reducerea acestuia la un concept abstract, separat, în ciuda opțiunilor inițial declarate de către Chomsky,

de implicațiile pe care activitatea vorbitorului-ascultător le are asupra sa; 5) abordarea cauzalistă a fenomenului creativității lingvistice.

În ce privește integralismul, Eugeniu Coșeriu a conturat, în relație cu Ferdinand de Saussure, dar și cu tendințele din lingvistica vremii, dintre care cele mai manifeste erau deja cele provenind din scrierile lui Noam Chomsky, o raportare epistemologică antipozitivistă cât se poate de clară, pe care nu a făcut decât să o confirme și să o consolideze pe parcursul întregii sale cercetări. Implicațiile acestei opțiuni sunt: 1) definirea lingvisticii ca o știință a culturii; 2) adoptarea unei metodologii de cercetare specifice studiului limbajului ca obiect cultural: renunțarea la ipoteze și adoptarea ca bază de studiu a cunoașterii pe care vorbitorul o are asupra fenomenului lingvistic; abordarea finalistă a studiului limbajului; încercarea de definire a unui tip de științificitate și de exactitate propriu științelor culturale (cu nimic mai puțin științific sau exact decât cel al științelor naturale, doar diferit de acesta); 3) utilizarea terminologiei specifice științelor culturale sau preluarea unei terminologii realizate la nivel intuitiv în diverse idiomuri; 4) constituirea obiectului de studiu *limbaj* prin trăsăturile sale de natură culturală, în spiritul relativității lingvistice și prin raportare directă la activitatea vorbitorului-ascultător și așezarea limbajului la temelia tuturor activităților culturale/spirituale ale omului; definirea limbajului prin universalii (*semanticitatea*, *alteritatea*, *creativitatea*, *istoricitatea* și *materialitatea/exterioritatea*); 5) abordarea finalistă a fenomenului creativității lingvistice.

Această primă secțiune a lucrării de față a avut menirea de a clarifica bazele epistemologice ale celor două direcții lingvistice abordate, extrem de importante și de relevante pentru capitolele care urmează, prin prisma faptului că opțiunile realizate la acest nivel sunt cele care determină demersurile ulterioare de cercetare.

3. Ca un punct esențial de pornire pentru aceste demersuri, se evidențiază tripartiția planurilor limbajului realizată de către Eugeniu Coșeriu, o tripartiție ce va ajunge să stea la baza întregii concepții despre limbaj adoptată și dezvoltată în integralism. Tripartiția planurilor limbajului (*universal*, *istoric*, *individual*) este extrem de relevantă atât pentru faptul că orientează cercetarea limbajului pe mai departe, cât și pentru că rezolvă multe chestiuni problematice din alte direcții lingvistice, aducând clarificări esențiale în anumite puncte care altfel reprezintă surse de nesfârșite confuzii.

Tripartiția planurilor limbajului este detaliată în anumite trăsături care orientează apoi domeniile de cercetare. Astfel, pentru fiecare dintre cele trei planuri este postulat un tip specific de conținut (*designat*, *semnificat*, respectiv *sens*). De asemenea, ca *activitate/energeia*, limbajul se regăsește, la cele trei niveluri, în următoarele manifestări: *vorbirea în general*, *limba particulară*, *discursul*; latura de *competență/dynamis* se manifestă drept: *competență elocuțională*, *competență idiomatică* și *competență expresivă*, iar ca *produs/ergon*, drept: *totalitate a manifestărilor*, (*limbă particulară abstractă*) și *text*.

Fenomenul actualizării, a cărei tratare reprezintă ultima etapă a lucrării de față, se produce la confluența dintre planurile istoric și universal, fiind definit ca „orientarea semnificatelor către designate”. Am considerat, de aceea, că a doua secțiune a prezentei lucrări trebuie să fie dedicată planului universal al vorbirii, la care regăsim conținutul *designat* și competenței elocutionale, specifică aceluiași plan.

Un alt motiv pentru a dedica a doua secțiune a prezentei lucrări planului vorbirii este legat de faptul că generativismul a fost mereu definit, din punct de vedere integralist, tocmai ca o lingvistică a vorbirii (în ciuda pretențiilor sale de tratare și explicare exhaustivă a fenomenului lingvistic). Coșeriu însuși aduce argumente pentru această calificare, unul dintre cele mai importante fiind modul în care ar trebui să înțelegem conceptul indistinct de *meaning*, prin care se definește conținutul în generativism. Înțeles ca *sens* în interpretarea comună a vorbitorului de limbă engleză, conceptul de *meaning* nu corespunde, în niciun caz celui de *sens* din lingvistica integrală. După analiza câtorva exemple date de către Chomsky însuși, în care conceptul de *meaning* este utilizat într-o anumită înțelegere, Coșeriu ajunge la concluzia că *meaning* corespunde, în cel mai bun caz, *designatului* din integralism, adică nivelului de conținut specific planului universal.

În aceeași arie a argumentelor coșeriene se înscrie și considerarea generativismului drept o gramatică a funcționării limbii în vorbire. Acestei interpretări i se potrivește mai bine considerarea limbii ca sistem de reguli pentru producerea de propoziții. Spre planul universal al limbajului tinde, oarecum, generativismul, prin încercarea sa de generalizare a regulilor și a concluziilor cu privire la limbaj și la modurile de manifestare a acestuia. Deși imposibil de realizat, generativismul își propune ajungerea la universal prin generalizare. Din punct de vedere integralist, definirea unei funcții sau a unei categorii este realizată pentru toate limbile, ca posibilitate, ulterior putându-se verifica existența respectivei categorii sau funcții în diverse idiomuri. Din același punct de vedere, universalitatea nu se deduce, nu rezultă din generalitatea empirică. Tot la nivelul universal al limbajului este situat, în generativism, vorbitorul-ascultător. Scopul cercetării în generativism este acela de a stabili competența lingvistică a vorbitorului (chiar dacă termenul de *competență* încetează, de la un moment dat, chiar de a mai fi utilizat în interiorul teoriei, definirea unui corespondent al său, care ia diverse forme terminologice, rămâne scopul declarat). Vorbitorul la care se face referire este însă unul abstractizat, definit prin facultățile biologice care fac posibilă vorbirea și care sunt comune speciei.

Din toate aceste motive, generativismul este considerat, din punct de vedere integralist, o „lingvistică a vorbirii”. Teritoriul astfel delimitat pentru studiul limbajului ar corespunde, așadar, planului vorbirii din integralism - o premisă ce a permis analiza posibilităților pe care cele două lingvistici le oferă pentru studiul fenomenului determinării, respectiv al actualizării. Pentru a ajunge la aceste concluzii, am analizat instrumentele de care fiecare dintre cele două tipuri de lingvistică dispune (generativismul, pe de o parte și planul universal al limbajului -

planul vorbirii din integralism, pe de altă parte). Am realizat acest lucru în primul subcapitol al respectivei secțiuni, intitulat *Vorbirea și lingvistica vorbirii în integralism și generativism*.

Pentru că în generativism se utilizează (cel puțin în fazele sale inițiale) dihotomia *competență/performanță*, dublând-o oarecum pe aceea saussuriană *langue/parole*, am analizat, inițial, raportarea conceptului *performanță* la *parole*, începând și acest demers de la rădăcinile saussuriene ale chestiunii în discuție. Privind lucrurile din perspectivă integralistă, raportul dintre cei doi termeni din interiorul dihotomiei saussuriene nu este diferit în cadrul dihotomiei lui Chomsky. Dincolo de aspectele pozitive pe care le putem remarca, *performanța* e definită în aceeași strictă dependență față de *competență*, o relație pe care Coșeriu o concepe în cu totul alți termeni: *limba* și *vorbirea* nu constituie două realități distincte, ci două moduri distincte de a înfățișa aceeași realitate, ale cărei momente simultane și inseparabile sunt.

Am analizat ulterior raporturile dintre limbaj și vorbire în cele două orientări lingvistice, trecând în revistă argumentele care susțin identitatea dintre vorbire și limbaj, ca și pe acelea care o resping. Am ajuns la concluzia că, din perspectivă integralistă, se poate afirma, în unele situații, că vorbirea este echivalentă cu limbajul, sau se pot găsi, mai degrabă, din perspectiva acestei lingvistici, justificări pentru o astfel de echivalență, vorbirea beneficiind de o dublă valență care îi permite această interpretare. Desigur, tabloul conceptual al lingvisticii integrale situează vorbirea în planul universal al limbajului, din punctul de vedere al activității/*energeia*. În viziune generativistă însă, limbajul și vorbirea nu pot fi echivalente. În primul rând, manifestările vorbirii nu intră în sfera de cercetare a generativismului. Ceea ce este supus studiului este un concept abstractizat de *limbă*, îmbunătățit pe parcurs cu aportul adus de un presupus vorbitor (idealizat, ce-i drept), generativismul fiind definit de către Chomsky însuși ca o „teorie a competenței lingvistice”.

Al doilea și al treilea subcapitol al secțiunii secunde sunt dedicate conținutului semantic, așa cum este el conceput și definit în integralism, dar și în generativism. În perspectiva discutării fenomenului actualizării, am insistat asupra *designatului* și a *semnificatului*, conținuturile specifice planului universal, respectiv celui idiomatic. În ceea ce privește designatul, am subliniat diferența pe care trebuie să o facem între acest concept și cel de referință și am insistat asupra sferelor pe care acesta poate să le acopere, evidențiind faptul că designatul se poate constitui ca stare de lucruri, ca obiect designat, dar și ca stare mentală corespunzătoare. Designatul nu reprezintă cu necesitate obiectul extralingvistic, din realitate, el putând trimite la fel de bine la conținuturi mentale corespunzătoare.

După definirea semnificatului drept conținutul specific al planului istoric, am enumerat și exemplificat o serie de argumente care justifică diferențierea clară a planurilor la nivel de conținut. Am descris situații cât se poate de evidente în care spre un designat se poate trimite dinspre semnificate diferite, ca și situații în care același semnificat poate duce spre designate diferite. Judecățile de conformitate ce caracterizează planurile limbajului (*congruent*, în

planul universal, *corect*, în planul istoric și *adecvat* în cel individual) furnizează și ele argumente în ideea aceleiași diferențe între planurile de conținut. Am analizat și implicațiile pe care diferențele între conținuturi le au pentru procesul de traducere, ca și posibila echivalență care poate apărea între planurile de conținut, în cazul terminologiilor științifice. Am încheiat subcapitolul dedicat conținutului semantic în integralism cu prezentarea celor două raporturi semiotice, în care toate tipurile de conținut sunt angrenate.

Conținutul semantic din punct de vedere generativist este un subcapitol care analizează conceperea succesivă a conținutului în etape diferite ale teoriei. Demersul este îngreunat aici de mai mulți factori, în primul rând de schimbările care apar la nivel conceptual în definirea conținutului semantic, dar și la nivel terminologic. În etapa *phrase structure grammar*, conținutul semantic (*meaning*) este considerat total dispensabil, Chomsky echivalând relevanța acestui aspect lingvistic cu aceea a cunoașterii culorii părului persoanei care vorbește. Putem, așadar, construi o gramatică fără a face apel la *meaning*. În cadrul *teoriei standard*, conținutului semantic nu i se acordă mult mai multă importanță, atâta doar că apare sub forma a ceea ce se numește „componentul semantic”, adăugat unei structuri generate de componentul sintactic. Al treilea component în această reprezentare este cel fonologic. *Teoria standard extinsă* prezintă drept noțiuni principale ale structurării limbajului elementele: *D-structure* (ceea ce înainte s-a numit *deep structure* – *structura de adâncime*, *S-structure* (fosta *surface structure* – *structura de suprafață*, *PF* (*forma fonologică*) și *LF* (*forma logică*), cele două din urmă fiind niveluri de interfață. Cu toată înnoirea terminologică, această etapă a teoriei nu pare a aduce vreo inovație în concepția privitoare la conținutul semantic, care este în continuare dependent de structurile sintactice. *Teoria modulară*, etapa *government and binding* a generativismului, aduce o aparentă răsturnare de situație în ce privește conținutul semantic. Această potențialitate reiese cel mai clar din *Principiul proiecției*, formulat astfel: Structura lexicală trebuie să fie reprezentată categorial la fiecare nivel sintactic. Dintre componentele acestei teorii m-am oprit la ceea ce a devenit cunoscut ca *Teoria Θ* , dat fiind interesul pe care aceasta l-a reprezentat pentru mine din punctul de vedere al relațiilor semantice implicate. Gramatica universală a fost decretată, în această etapă a generativismului, drept sistem virtual liber de reguli, reprezentările de la diferite niveluri fiind proiectate din proprietățile semantice ale unităților lexicale. Am considerat această opțiune ca fiind cea care duce generativismul cel mai aproape de o posibilă teorie semantică, sau de o tratare asumată, completă, a componentului semantic - o mișcare necontinuată însă în această direcție. Din *programul minimalist* și *teoria optimală* m-a interesat cel mai mult conceptul de *numerație*. În încercarea de a înțelege și interpreta dificilul și abstractul concept, am apelat la o ,traducere’ în cheie integralistă, ajungând la concluzia că ar fi vorba de o reprezentare designațională, un transfer dinspre o unitate lexicală (nu putem folosi, în acest context, conceptul de *semnificat*) spre o realitate mai mult sau mai puțin concretă.

Subcapitolele dedicate tratării conținutului semantic în cele două teorii lingvistice și în special insistența asupra necesității diferențierii între planurile limbajului au avut menirea de a pregăti terenul în vederea abordării procesului de actualizare realizat, așa cum afirmam mai sus, la confluența dintre nivelurile istoric și universal, dinspre semnatificat înspre designat.

4. Am continuat cu secțiunea dedicată *determinării*, trebuind să renunț la planul inițial, acela de a trata în detaliu fiecare componentă a acesteia. Pentru a realiza respectivul demers, ar fi necesară o teză separată de doctorat. Așadar, am descris, în secțiunea respectivă, operațiunile determinării (actualizarea, discriminarea, delimitarea și identificarea/individualizarea) în coordonatele lor esențiale, acest capitol deschizând drumul spre cel final, dedicat procesului actualizării.

5. Secțiunea finală a prezentei lucrări (*Actualizarea*) poate fi considerată un amplu studiu de caz. Am încercat să înțeleg și să descriu în ce măsură cele două orientări lingvistice abordate aici pot pune la dispoziție instrumentele prin care acest moment al orientării semnificatului către designat poate fi surprins, analizat și prezentat. Am abordat mai întâi actualizarea așa cum apare ea în integralism, încă din studiul *Determinación y entorno*, încercând să dezvolt potențialul teoriei de analiză mai detaliată a operațiunii determinative fundamentale. Am prezentat instrumentele verbale ale actualizării, insistând asupra raporturilor dintre funcție și formă, apoi articolul definit, considerat actualizatorul prin excelență, la nivelul actualizării nominale. Perspectiva pe care am abordat-o aici este nu aceea a articolului definit cu funcțiile pe care el poate să le îndeplinească, ci aceea a funcției actualizării, realizabilă prin mai multe instrumente, dintre care cel mai important este articolul definit. O foarte interesantă și provocatoare secțiune a acestui capitol a fost cea dedicată analizei numelor proprii din punctul de vedere al actualizării, dar și discutarea posibilităților de actualizare a altor părți de vorbire, printre care verbul și pronumele.

Perspectiva generativistă asupra actualizării s-a dovedit a fi una extrem de provocatoare. În această direcție de cercetare a limbajului s-a întreprins deja atât de mult, încât în cursul diverselor investigații asupra limbilor s-au descoperit extrem de multe situații problematice, dar foarte interesante. Am profitat de scoaterea la lumină a acestora, de categorizarea lor, de descrierea cazurilor în care ele pot apărea, pentru a le analiza din punctul de vedere al actualizării și am constatat că, așa cum am menționat deja, generativismul are la îndemână multe instrumente utile pentru a investiga acest fenomen.

Din primele etape ale generativismului rețin doar preocuparea pentru statutul articolului definit, și acesta analizat și descris doar pentru limba engleză. Etapele ulterioare de cercetare scot la iveală cazuri extrem de interesante din punctul de vedere al actualizării, așa cum ar fi, spre exemplu, substantivele fără determinant, determinanții expletivi sau subiectul nul. Am reținut, din aceste etape de investigare, și ipoteze extrem de provocatoare, precum aceea emisă de către Steven Paul Abney, numită *ipoteza DP (determiner phrase)*, prin care se propune ca grupul nominal să nu mai aibă drept cap un substantiv, ci un determinant, *NP*

fiind, astfel, transformată în *DP*. Această ipoteză a fost dezvoltată ulterior de către Roberto Zamparelli în *ipoteza grupului determinant multi-stratificat*, analizată și ea în paginile ultimei secțiuni.

Am încheiat capitolul final cu o comparație rezumativă a realizării fenomenului actualizării în integralism, respectiv în generativism, în care am mai subliniat încă o dată punctele comune și diferențele în modul de abordare a acestui proces, din perspectiva celor două orientări lingvistice.

Mă întorc, la finalul demersului pe care îl închei aici, la exact remarcile de început, legate de lunga sa istorie și fac acest lucru pentru că este acum momentul unei importante mărturisiri. Rolul ei nu este doar acela de a mai arunca puțină lumină asupra întregului proces de concepere, elaborare, renunțare și revenire care caracterizează, probabil, majoritatea tezelor de doctorat, ci și acela de a lăsa o poartă deschisă spre o posibilă continuare a acestei întreprinderi.

Revin la mențiunea făcută undeva în corpul lucrării că studiul *Determinación y entorno* nu s-a bucurat de toată atenția pe care, cu siguranță, ar fi meritat-o din partea lingviștilor, lucru observat chiar de către autorul său. Am pomenit, de asemenea, explicația pe care Coșeriu însuși o oferă pentru această situație, una care rezidă în complexitatea studiului ce stă și la baza scrierii de față. Despre fiecare secțiune a studiului, afirmă Coșeriu, se poate scrie un tratat. Totul e acolo *in nuce*. *Determinación y entorno* are încă multe de oferit oricărui lingvist dispus să se angajeze într-o lectură atentă, care nu poate fi decât revelatoare și, în același timp, provocatoare și productivă.

Lucrarea de față reprezintă, de fapt, prima jumătate a demersului pe care mi l-am propus atunci când am inițiat-o. Aceasta deoarece studiul de la care am pornit oferă o deschidere nu doar spre discuția cu lingvistica generativă, una încercată, la mai multe niveluri aici, ci și spre un dialog cu dezvoltările spectaculoase din secolul XX ale cercetării limbajului pe filieră pragmatistă. Dacă drumul deschis în studiul coșerian pentru cercetarea fenomenului *determinării* a fost parcurs aici, într-o anumită măsură, cel extrem de interesant destinat aprofundării conceptului de *entornos* [cadre] a rămas, în ceea ce mă privește, în stadiul de proiect. Construcția ar fi fost completă în condițiile în care, pe lângă conturarea unei viziuni de ansamblu asupra lingvisticii integrale, pe de o parte, și a celei generative, pe de altă parte, finalizate prin studiul asupra determinării, aș fi realizat același tip de demers punând față în față integralismul și pragmatica (în special în dezvoltările sale de orientare cognitivă). Ar fi urmat să investighez apoi modul în care cadrele ar putea fi tratate în cele două orientări lingvistice. Acesta a fost proiectul inițial, din care, în special din rațiuni de spațiu necesar, am ales să realizez aici doar prima jumătate, considerând, totodată, că o concretizare a celei de-a doua ar fi extrem de interesantă ca demers și ca potențial rezultat.

Din domeniul determinării, de fapt, am acordat o atenție specială doar momentului inițial de realizare a sa, și anume actualizării, orientării semnificatelor către designate. Toate

celelalte aspecte ale acestui fenomen, începând cu discriminarea și terminând cu identificarea, merită un studiu aprofundat, ce ar putea aduce mult mai multă lumină asupra relației dintre semnificat și designat și asupra proceselor interne de realizare a actului de vorbire, de realizare a sensului la nivelul vorbitorului și al ascultătorului.

O altă zonă de deschidere pentru o cercetare ulterioară ar reprezenta, de fapt, continuarea uneia dintre părțile lucrării de față, a celei privitoare la compararea bazelor epistemologice, a conceptelor și metodologiei specifice, ca și a dezvoltărilor posibile, inerente lingvisticii integrale și celei generative. Ambele aceste orientări în investigația limbajului și a limbilor merită nu doar o atenție sporită față de aspectele abordate deja aici, dar și un demers care să pună față în față ultimele dezvoltări ce le caracterizează, aducând la zi prezentarea comparativă a ceea ce s-a realizat deja în cele două orientări și a potențialului de care ambele teorii dispun încă.

Cu mulțumirea față de un demers dus, în cele din urmă, la capăt, cu pasiune și reînnoite revelații, cu speranța că rezultatul acestui studiu va fi destul de convingător pentru lectorul dispus să îi acorde din timpul său, dar și cu perspectiva continuării cercetării în domeniu, închei aici o primă etapă a acestui proces și las calea deschisă spre cele care au să urmeze.

BIBLIOGRAFIE

- ABNEY 1987: Steven Paul Abney, *The English Noun Phrase in its Sentential Aspects*, Cambridge, MIT, teză de doctorat nepublicată, 1987.
- ALBRECHT 2013: Jörn Albrecht, *Linguistique (science du langage), théorie du langage et philosophie du langage chez Eugenio Coseriu*, în *Coseriu: Perspectives contemporaines* (Bojoga, Boc, Vîlcu ed.), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2013, pp. 23-40.
- ARISTOTEL CAT.: Aristotel, *Categorii*, Ed. Humanitas, București, 1994.
- ARISTOTEL DE INT.: Aristotel, *Despre interpretare*, Ed. Humanitas, București, 1998.
- ARISTOTEL FIZ.: Aristotel, *Fizica*, Ed. Științifică, București, 1966.
- ARISTOTEL MET.: Aristotel, *Metafizica*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1965.
- ASCHENBERG 2003: Heidi Aschenberg, *Teoría de la gramática. La concepción de Eugenio Coseriu*, în „Odiseea”, 3/2003: 55–68.
- ATHERTON 1974: Margaret Atherton, *Linguistic Innateness and Its Evidence*, în „The Journal of Philosophy”, vol. 71, no. 6, 1974: 155–168.
- BENVENISTE 1966: Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, vol I, Ed. Gallimard, Paris, 1966.
- BERNARDO: José Maria Bernardo, *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico*, Universidad de Valencia, 1995.
- BLOOMFIELD 1933/1984: Leonard Bloomfield, *Language*, The University of Chicago Press, Chicago, 1984.
- BORCILĂ 1981: Mircea Borcilă, *Noi orizonturi în poetica americană*, în Borcilă, Mircea; McLain, Richard (eds.) *Poetica americană. Orientări actuale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca: 15–97.
- BORCILĂ 1987: Mircea Borcilă, *Paradoxul funcțiilor metaforice în poetica lui Blaga*, în „Tribuna”, Cluj-Napoca, 4 iunie 1987: 2.
- BORCILĂ 1988: Mircea Borcilă, *Eugenio Coseriu și orizonturile lingvisticii*, în „Echinox”, Cluj-Napoca, XX, nr. 5: 1, 4–5.
- BORCILĂ 1994: Mircea Borcilă, *Semantica textului și perspectiva poeticii*, în „Limbă și literatură”, vol II, București 1994.
- BORCILĂ 1996: Mircea Borcilă, *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, în „Limbă și Literatură”, XLI, vol. I: 28–39.
- BORCILĂ 1997: Mircea Borcilă, *Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, în „Revista de filosofie”, XLIV, nr. 1–2: 147–163.
- BORCILĂ 2001: Mircea Borcilă, *Început de drum în studiile integraliste*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Philologia, nr. 4/2001: 3–14.

- BORCILĂ 2002: Mircea Borcilă, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XX*, Ed. Știința, Chișinău: 31–38.
- BORCILĂ 2002–2003: Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania”, serie nouă, VII-VIII, Ed. Academiei Române, 2002–2003: 47–77.
- BORNSTEIN 1984: Diane Bornstein, *An Introduction to Transformational Grammar*, University Press of America, Lanham, 1984.
- BRUGGER 1993: Gerhard Brugger, *Generic Interpretations and Expletive Determiner*, în ”University of Venice Working Papers in Linguistics”, 1993, vol.3, nr. 1.
- CARAVEDO 1990: Rocío Caravedo, *La competencia lingüística. Crítica de la génesis y del desarrollo de la teoría de Chomsky*, Editorial Gredos, Madrid, 1990.
- CARLSON 1977/1980: Gregory N. Carlson, *Reference to Kinds in English*, Garland Publishing, Inc., New York & London, 1980.
- CARLSON 2003: Greg Carlson, *No Lack of Determination*, în L. Cheng, R. Sybesma (eds.) *The Second Glot International State-of-the-Article Book: the Latest in Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin, 2003: 149–178.
- CASSIRER 1944/1994: Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Ed. Humanitas, București, 1994.
- CHIERCHIA 1995: Gennaro Chierchia, *Dynamics of meaning: anaphora, presupposition, and the theory of grammar*, The University of Chicago Press, Ltd., London, 1995.
- CHOMSKY & FOUCAULT 1971/2006: Noam Chomsky, Michel Foucault, *The Chomsky–Foucault Debate: On Human Nature*, New Press, New York, 2006.
- CHOMSKY 1957/1966: Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, Mouton & Co, The Hague, Paris, 1966.
- CHOMSKY 1959: Noam Chomsky, *Review: B. F. Skinner, Verbal Behavior*, în *Language*, Vol. 35, No.1 (Jan.-Mar. 1959): 26–58.
- CHOMSKY 1964: Noam Chomsky, *Current Issues in Linguistic Theory*, Mouton & Co, The Hague, Paris, 1964.
- CHOMSKY 1965: Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1965.
- CHOMSKY 1966: Noam Chomsky, *Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought*, Harper & Row Publishers, New York, 1966.
- CHOMSKY 1968: Noam Chomsky, *Language and Mind*, Harcourt, Brace & World, New York, 1968.
- CHOMSKY 1975A: Noam Chomsky, *Topics in the Theory of Generative Grammar*, Mouton & Co, The Hague, Paris, 1975.
- CHOMSKY 1975B: Noam Chomsky, *Reflections on Language*, Pantheon Books, New York, 1975.

- CHOMSKY 1981/1993: Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding: the Pisa Lectures*, Mouton de Gruyter, Berlin; New York, 1993.
- CHOMSKY 1982: Noam Chomsky, *A Note on the Creative Aspect of Language Use*, în "The Philosophical Review", vol. 91, nr. 3, 1982: 423–434.
- CHOMSKY 1986: Noam Chomsky, *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, Praeger, New York, Westport, Connecticut, London, 1986.
- CHOMSKY 1995: Noam Chomsky, *The Minimalist Program*, Massachusetts Institute of Technology, 1995.
- CHOMSKY 2000A: Noam Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*, Cambridge University Press, 2000.
- CHOMSKY 2000B: Noam Chomsky, *Linguistics and Brain Science*, în A. Marantz, Y. Miyashita, W. O'Neil (eds.), *Image, Language and Brain: papers from the First Mind Articulation Project Symposium*, MIT, Cambridge, 2000.
- COPCEAG 1996: Dumitru Copceag, „Realismul lingvistic” sau doctrina științifică a lui Eugenio Coseriu, în „Echinox” nr. 10–12/1996: 14–15.
- COSERIU & GECKELER 1981: Eugenio Coseriu and Horst Geckeler, *Trends in Structural Semantics* (Beiträge zur Linguistik 158), Narr, Tübingen, 1981.
- COSERIU (INTERV.) 1996A: *Ființă și limbaj*, interviu cu Eugenio Coseriu realizat de Lucian Lazăr, în „Echinox” nr. 10–12/1996: 3–6.
- COSERIU (INTERV.) 1996B: *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coseriu realizat de Nicolae Saramandu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996.
- COSERIU (INTERV.) 1997: „Die Sachen sagen, wie sie sind”. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, interviuri de Johannes Kabatek & Adolfo Murguia, Narr, Tübingen, 1997.
- COSERIU 1951/1995: Eugenio Coseriu, *Introducere în lingvistică*, Ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1995.
- COSERIU 1952/1967: Eugenio Coseriu, *Sistema, norma y habla*, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Segunda Edición, Ed. Gredos, Madrid, 1967: 11–113.
- COSERIU 1952/1977: Eugenio Coseriu, *La creación metafórica en el lenguaje*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 66–102.
- COSERIU 1954/1967: Eugenio Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Ed. Gredos, Madrid, 1967: 115–234.
- COSERIU 1955/1967: Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Ed. Gredos, Madrid, 1967: 282–323.
- COSERIU 1955/1978: Eugenio Coseriu, *Sobre las categorías verbales („partes de la oración)*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978: 50–78.

- COȘERIU 1955/2004: Eugeniu Coșeriu, *Pluralul numelor proprii*, în *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Editura Enciclopedică, București, 2004: 265–285.
- COȘERIU 1957/2004: Eugeniu Coșeriu, *Logicism și antilogicism în gramatică*, în *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ed. Enciclopedică, București, 2004: 239–264.
- COȘERIU 1958/1997: Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Ed. Enciclopedică, București, 1997.
- COSERIU 1966/1977A: Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 14–33.
- COSERIU 1966/1977B: Eugenio Coseriu, *El lenguaje y la comprensión de la existencia del hombre actual*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 34–64.
- COSERIU 1967/1977: Eugenio Coseriu, *L'arbitraire du signe. Sobre la historia tardía de un concepto aristotelico*, în *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje: estudios de historia de la lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 13–62.
- COSERIU 1968: *Einführung in die transformationelle Grammatik*, Tübingen, 1968.
- COSERIU 1968/1977: Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesia”*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 201–207.
- COSERIU 1969/1978: Eugenio Coseriu, *Semántica, forma interior del lenguaje y estructura profunda*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978: 112–127.
- COSERIU 1970/1991: Eugenio Coseriu, *Significado y designación a la luz de la semántica estructural*, în *Principios de semántica estructural*, Ed. Gredos, Madrid, 1991: 185–209.
- COSERIU 1971/1978: Eugenio Coseriu, *Semántica, y gramática*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978: 128–147.
- COSERIU 1972/1978: Eugenio Coseriu, *Los universales del lenguaje (y los otros)*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978: 148–206.
- COSERIU 1973/1977: Eugenio Coseriu, *La „situación” en la lingüística*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 240–256.
- COȘERIU 1973/2000: Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Ed. Arc, Chișinău, 2000.
- COSERIU 1974: Eugenio Coseriu, *Grammaire Transformationnelle et Grammaire Historique*, XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza, Napoli, 12–20 Aprile 1974.

- COSERIU 1975: Eugenio Coseriu, *Leistung und Grenzen der Transformationellen Grammatik. Vorlesung Gehalten Im Sommer-Semester 1971 an Der Universitat Tubingen*, G. Narr, 1975.
- COSERIU 1975/1978: Eugeniu Coseriu, *El Estudio funcional del vocabulario (compendio de lexematica)*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978: 206–239.
- COSERIU 1976/1977A: Eugenio Coseriu, *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Ed. Gredos, Madrid, 1977: 214–239.
- COSERIU 1976/1978: Eugenio Coseriu, *Lógica del lenguaje y lógica de la gramática*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978: 15–49.
- COSERIU 1978: Eugenio Coseriu, *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Ed. Gredos, Madrid, 1978.
- COSERIU 1980: Eugenio Coseriu, *Interdisciplinarita e linguaggio*, estrato dal volume Braga, Braintenberg, Cipolli, Coseriu, Crespi-Reghizzi, Mehler, Titone, *L'accostamento interdisciplinare allo studio del linguaggio*, Franco Angeli, Milano, 1980: 43–65.
- COSERIU 1981/1997: Eugenio Coseriu, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, La Nuova Italia Scientifica, Roma, 1997.
- COSERIU 1982/1992: Eugenio Coseriu, *Le changement linguistique n'existe pas*, în *Communication & Cognition*, vol. 25, nr. 2–3, 1992, pp. 121–136.
- COSERIU 1982: Eugenio Coseriu, *Mas allá del estructuralismo*, Universidad Nacional de San Juan, Argentina, 1982.
- COSERIU 1987: Eugenio Coseriu, *Palabras, cosas y terminos*, în *In Memoriam. Inmaculada Corrales, I Estudios lingüísticos*, Universidad de La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, 1987: 175–185.
- COȘERIU 1988: Eugeniu Coșeriu, *De la Saussure la lingvistica integrală*, în *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, Cluj-Napoca, în curs de apariție, p. 417–433.
- COSERIU 1988/1992: Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Ed. Gredos, Madrid, 1992.
- COȘERIU 1988/2009: Eugeniu Coșeriu, *Limbaajul între φύσει și θέσει*, în *Omul și limbaajul său*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009: 54–72.
- COȘERIU 1990: Eugeniu Coseriu, *Semántica estructural y semántica «cognitiva»*, în *Jornadas de Filología* [Mélanges Francisco Marsá], Barcelona, 1990, p. 239–282.
- COSERIU 1992: Eugenio Coseriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof”, Cluj-Napoca, 1992, nr. 2 (30): 11, 14.

- COȘERIU 1992/2009: Eugeniu Coșeriu, *Semn, simbol, cuvânt*, în *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009: 112–134.
- COSERIU 1994: Eugenio Coseriu, *Il primato della storia*, în P. Cipriano: Di Giovine, M. Mancini (a cura di) *Miscellanea di studi linguistici in onore di Walter Belardi*, Roma, Il Calamo, 1994: 933–955.
- COSERIU 1995: Eugenio Coseriu, *Actualisation, discrimination, délimitation. La deixis dans le cadre de la détermination nominale*, în *Diachronie et variation linguistique, La deixis temporelle, spatiale et personnelle*, „Communication et Cognition”, édité par Rika van Deyck, 1995: 7–13.
- COSERIU 1997: Eugenio Coseriu, *Tesis acerca del „significado”*, în „Lexis”, vol. XXI, no.2, 1997: 83–86.
- COȘERIU 1999A: Eugeniu Coșeriu, *Locul lingvisticii integrale în lingvistica actuală*, în *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, Cluj-Napoca, în curs de apariție, p. 435–454.
- COȘERIU 1999B: Eugeniu Coșeriu, *Starea actuală a problemei „limbajul și viziunea lumii”*, în *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, Cluj-Napoca, în curs de apariție, p. 455–471.
- COSERIU 1999/2001: Eugenio Coseriu, *Le langage: diacriticon tes ousias. Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié*, în *Percevoir: monde et langage. Invariance et variabilité du sens vécu*, Mardaga, Liège, avril 2001: 79–84.
- COSERIU 2000/2002A: Eugenio Coseriu, *Prolusione. Orationis fundamenta: La preghiera come testo*, în *Atti del Congresso Internazionale „Orationis Millenium”*, L'Aquila, 24–30 giugno 2000, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano: 24–47.
- COSERIU 2000/2002B: Eugenio Coseriu, *Bilancio provvisorio. I quattro universi di discorso*, în *Atti del Congresso Internazionale „Orationis Millenium”*, L'Aquila, 24–30 giugno 2000, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano: 524–532.
- COSERIU 2003/2009: Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica generală, teoria limbajului, filosofia limbajului*, în Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009: 28–35.
- COSERIU 2004: Eugenio Coseriu, *Mon Saussure*, în *La Variabilité en langue. Langue parlée et langue écrite dans le présent et dans le passé*, eds. Van Deyck, R., Sornicola, R., Kabatek, J., Communication & Cognition, 2004: 17–24 (text redactat de Jean Pierre Durafour).
- COȘERIU 2009: Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.

- DE MAURO 1972/1998: Tullio de Mauro, *Saussure și Chomsky*, în Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Ed. Polirom, Iași, 1998: 311–314.
- DESCARTES 1637/1990: René Descartes, *Discurs despre metoda de a ne conduce bine rațiunea și a căuta adevărul în științe*, Editura Academiei Române, București, 1990.
- DESCARTES 1657: *Lettres de MR Descartes*, Editura Charles Angot, Paris, 1657.
- DI CESARE 1987: Donatella di Cesare, *Aristotele, Humboldt e la concezione dinamica della lingua come energeia*, „Paradigmi”, 1991: 65–84.
- DI CESARE 1991: Donatella di Cesare, *Introduzione*, în Wilhelm von Humboldt, *La diversità delle lingue...*, Editori Laterza, Roma, 1991: XII-XCVI.
- DILTHEY 1927/1999: Wilhelm Dilthey, *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- DRACH 1981: Margaret Drach, *The Creative Aspect of Chomsky's Use of the Notion of Creativity*, în „The Philosophical Review”, XC, nr. 1, 1981.
- DURAFOUR 1981: Jean-Pierre Durafour, *Quelques remarques sur les porteurs de la fonction désignative dans les groupes nominaux allemand et français*, în *Lógos Semantikós. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, vol. IV, Ed. Gredos, Madrid, 1981: 195–208.
- EBELING 1981: Carl L. Ebeling, *On the Demarcation of Linguistic Meaning*, în *Lógos Semantikós. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, vol. III, Ed. Gredos, Madrid, 1981: 7–22.
- ECO 1976/1982: Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- FAUR 2012: Elena Faur, *The Metaphors for Death and the Death of the Conceptual Metaphors in Poetry. An Analysis Based on Emily Dickinson's Poem "Because I Could Not Stop for Death"*, în „Dacoromania”, Serie nouă, XVII, 2012, nr. 2, p. 108–123.
- FREGE 1892/2001: Gottlob Frege, *Du sens et de la référence*, în * * *, *Pragmatique et Théorie de l'énonciation*, antologie de Vlad Alexandrescu, Editura Universității București 2001: 95–113.
- G.A.: *Gramatica limbii române. I Cuvântul, II Enunțul*, Ed. Academiei Române, București, 2005.
- GADAMER 1953/2001: Hans-Georg Gadamer, *Adevărul în științele spiritului*, în *Adevăr și metodă*, Ed. Teora, București, 2001: 395–399.
- GADAMER 1960/2001: Hans-Georg Gadamer, *Natura lucrurilor și limba lucrurilor*, în *Adevăr și metodă*, Ed. Teora, București, 2001: 415–422.
- GADAMER 1966/2001: Hans-Georg Gadamer, *Omul și limba*, în *Adevăr și metodă*, Ed. Teora, București, 2001: 469–474.

- GADAMER 1970/2001A: Hans-Georg Gadamer, *Limbă și înțelegere*, în *Adevăr și metodă*, Ed. Teora, București, 2001: 495–505.
- GADAMER 1970/2001B: Hans-Georg Gadamer, *În ce măsură limba prescrie gândirea?*, în *Adevăr și metodă*, Ed. Teora, București, 2001: 506–511.
- GRIMSHAW 1981: Jane Grimshaw, *Form, function, and the Language Acquisition Device*, în *The logical problem of language acquisition*, editori: C. L. Baker și John McCarthy, Cambridge, MA: MIT Press, 1981: 165–182.
- HAEGEMAN 1991: Liliane Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, Basil Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1991.
- HAUSER & CHOMSKY & TECUMSEH FITCH 2002: Marc D. Hauser, Noam Chomsky, W. Tecumseh Fitch, *The Faculty of Language: What Is It, Who has It, and How Did It Evolve?*, în *Science*, New Series, Vol. 298, No.5598, Nov. 2002: 1569–1579.
- HJELMSLEV 1943/1967: Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii*, Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, 1967.
- HUMBOLDT 1836/2008: Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București, Editura Humanitas, 2008.
- HUMBOLDT 1835/1988: Wilhelm von Humboldt, *Fragmente lingvistice*, trad. de Ștefan Augustin Doinaș, în „Secolul XX” nr. 325–327, 1988: 161–164.
- JAKOBSON 1964: Roman Jakobson, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, în * * *, *Probleme de stilistică* (culegere de articole), Ed. Științifică, București, 1964.
- KABATEK 2003: Johannes Kabatek, *Unidad del significado, designado y lingüística integral*, în „Odisea”. Revista de estudios ingleses, 3/2003: 87–100.
- KABATEK 2007: Johannes Kabatek, *Coseriu et la théorie linguistique du nom propre*, Colloque international: *Coseriu. Réceptions contemporaines*, Aix en Provence, 2007.
- KITCHER 1978: Philip Kitcher, *The Nativist's Dilemma*, în *The Philosophical Quarterly*, vol. 28, no. 110, ian. 1978: 1–16.
- LAMB 1967: Sydney M. Lamb, *Review of Current Issues in Linguistic Theory*, by Noam Chomsky and *Aspects of the Theory of Syntax* by Noam Chomsky, în „American Anthropologist”, New Series, Vol. 69, No. 3/4 (iunie–august 1967): 411–415.
- VAN LANGENDONCK 2007: Willy Van Langendonck, *Theory and Typology of Proper Names*, Mouton de Gruyter, The Hague, 2007.
- LAPLACE 1994: Colette Laplace, *Théorie du langage et théorie de la traduction: les concepts-clefs de trois auteurs: Kade (Leipzig), Coseriu (Tübingen), Seleskovitch (Paris)*, Didier, Erudition, Paris, 1994.

- LASNIK 2000: Howard Lasnik, with Marcela Depiante and Arthur Stepanov, *Syntactic Structures Revisited. Contemporary Lectures on Classic Transformational Theory*, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge Massachusetts, 2000.
- LEVINSON 1983: Stephen C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge University Press, 1983.
- LONGOBARDI 2001: Giuseppe Longobardi, *The Structure of DPs: some principles, parameters and problems*, în M. Baltin & C. Collins (eds.) *The Handbook of Contemporary Linguistic Theory*, Blackwell, 2001: 562–603.
- LYONS 1970: John Lyons, *Noam Chomsky*, The Viking Press, New York, 1970.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2003: Jesús G. Martínez del Castillo, *La teoría del hablar, una teoría del conocimiento*, în „Odisea. Revista de estudios ingleses”, 3/2003, Universidad de Almeria: 131–154.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2004: Jesús G. Martínez del Castillo, *La lingüística del decir. El logos semántico y el logos apofántico*, Granada Lingvistica 2004.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005A: Jesús G. Martínez del Castillo, *El significado en Coseriu: fundamentación teórica y estudio*, în *Eugenio Coseriu in memoriam*, Ed. Granada, Granada Lingüística: 59–76, 2005.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2005B: Jesús G. Martínez del Castillo, *Los universales en Coseriu: aplicación de una teoría*, în *Eugenio Coseriu in memoriam*, Ed. Granada, Granada Lingüística: 189–201, 2005.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2006: Jesús Martínez del Castillo, *Los fundamentos de la teoría de Chomsky. Revisión crítica*, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid, 2006.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO 2010: Jesús Martínez del Castillo, *Las relaciones lenguaje-pensamiento*, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid, 2010.
- MOESCHLER & REBOUL 1999: Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Ed. Echinoc, Cluj-Napoca, 1999.
- MUNTEANU C 2010: Cristinel Munteanu, *Teze despre problema terminologiei. Perspectiva lui Eugeniu Coșeriu*, în „Limba română”, nr. 1–2, anul XX, 2010, <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=841>, consultat la 31.10.2010.
- MUNTEANU E 1991–1992: Eugen Munteanu, *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coșeriene*, în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza”, Iași, Lingvistică, 1991–92: 73–81.
- MUNTEANU E 2008: Eugen Munteanu, *Introducere. Humboldt și humboldtianismul*, în Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București, Editura Humanitas, 2008: 5–23.
- NICOLAE 2010: Alexandru Nicolae, *Dinamica terminologiei sintactice românești moderne*, în Angela Bidu-Vrăncianu (ed.), *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București, 2010: 99–111.

- OANCEA 1998: Ileana Oancea, *Semiosilistica (Unele repere)*, Editura EXCELSIOR, Timișoara, 1998.
- OANCEA, OBROCEA 2013: *Le Centre d'études intégralistes de Cluj. Quelques repères*, în *Coseriu: Perspectives contemporaines* (Bojoga, Boc, Vilcu ed.), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2013, pp. 193-206.
- PEIRCE 1897–1906/1990: Charles Sanders Peirce, *Fragmente semiotice*, în *Semnificație și acțiune*, Ed. Humanitas, București, 1990: 268–331.
- PESETSKY 1982: David Pesetsky, *Paths and categories. Doctoral dissertation*, Massachusetts Institute of Technology, Department of Linguistics and Philosophy, 1982.
- RADFORD 1988: Andrew Radford, *Transformational Grammar. A First Course*, Cambridge University Press, 1988.
- REBOUL & MOESCHLER 1998/2001: Anne Reboul, Jacques Moeschler, *Pragmatica, azi*, Ed. Echinox, Cluj, 2001.
- SAUSSURE 1916/1998: Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Ed. Polirom, Iași, 1998.
- SAUSSURE 2002: Ferdinand de Saussure, *Ecrits de linguistique générale*, eds. Gallimard, Paris, 2002.
- SCHMIDT & MUNN 1999: Christina Schmidt, Alan Munn, *Against the Nominal Mapping Parameter: Bare Nouns in Brazilian Portuguese*, Proceedings of NELS 29, 1999.
- SEARLE 1972/1974: John Searle, *Chomsky's Revolution in Linguistics*, în *On Noam Chomsky. Critical Essays*, edit. Gilbert Hartman, Anchor Press, Doubleday, Garden City, New York, 1974: 2–33.
- SLOAT 1969: Clarence Sloat, *Proper Nouns in English*, în "Language", nr. 45, 1969: 26–30.
- SMITH & WILSON 1979: Neil Smith, Deirdre Wilson, *Modern Linguistics. The Results of Chomsky's Revolution*, Indiana University Press, Bloomington & London, 1979.
- SMITH 2000: Neil Smith, *Forward*, în *New Horizons in the Study of language and Mind*, Cambridge University Press, 2000: VI–XVII.
- SPENCE 1996: N. C. W. Spence, *Spre o nouă sinteză în lingvistică: opera lui Eugenio Coseriu*, în „Echinox” nr. 10–12/1996: 10–13.
- SPERBER & WILSON 1989: Dan Sperber, Deirdre Wilson, *La Pertinence. Communication et cognition*, Les Editions de Minuit, Paris, 1989.
- STICH 1971: Stephen P. Stich, *What Every Speaker Knows*, în "The Philosophical Review", Vol. 80, No. 4, Oct. 1971: 476–496.
- TĂMÂIANU 2001A: Emma Tămăianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, 2001.
- TĂMÂIANU 2001B: Emma Tămăianu, *Valorizarea integralismului în lingvistica japoneză. Cîteva repere*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Philologia, nr. 4/2001: 107–115.

- TĂMÂIANU-MORITA 2002: Emma Tămăianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, 2002.
- THUN 1981: Harald Thun, *Faire école*, în *Lógos Semantikós. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, vol. III, Ed. Gredos, Madrid, 1981: 325–346.
- UHLÉNBECK 1981: Eugenius M. Uhlenbeck, *Productivity and Creativity. Some Remarks on the Dynamic Aspects of Language*, în *Lógos Semantikós. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, vol. III, Ed. Gredos, Madrid, 1981: 165–174.
- ULRICH 2008: Miorița Ulrich, „Una mie unu (1001), una mie doi (1002), ...”. *Uzul impropriu al limbajului*, în *Limbaj primar vs. metalimbaj*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.
- URBAN 1939: Wilbur Marshall Urban, *Language and Reality. The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*, The MacMillan Company, New York, 1939.
- VERGNAUD & ZUBIZARRETA 1992: Jean-Roger Vergnaud, Maria Luisa Zubizarreta, *The Definite Determiner and the Inalienable Constructions in French and in English*, în „Linguistic Inquiry”, vol. 23, nr. 4, 1992, p. 595–652.
- VILARNOVO-CAAMAÑO 1993: Antonio Vilarnovo-Caamaño, *Logica y lenguaje en Eugenio Coseriu*, Ed. Gredos, Madrid, 1993.
- VÎLCU C 1996: Cornel Vîlcu, *Postmodernism vs. integralism. O confruntare de paradigme*, în „Echinox”, Cluj-Napoca, nr. 10–12/1996: 23–24.
- VÎLCU C 1998: Cornel Vîlcu, *Logos semantikos, sau despre funcția semnificativă*, în „Timpul”, Iași, nr. 3,4/1998.
- VÎLCU C 2001: Cornel Vîlcu, *E. Coșeriu și „răsturnarea lingvistică”. O (nouă) deschidere spre postmodernitate*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Philologia, nr. 4/2001: 117–128.
- VÎLCU C 2002: Cornel Vîlcu, *Sensul polemic al integralismului*, în *Un lingvist pentru secolul XX*, Î.E.P. Știința, Chișinău, 2002: 52–56.
- VÎLCU C 2003: Cornel Vîlcu, *De la semnificat la designat. Excurs despre Logos semantikos*, în „Dacoromania”, VII–VIII, 2002–2003: 141–157.
- VÎLCU C 2007: Dumitru Cornel Vîlcu, *Premise fenomenologice în teoria lingvistică integralistă. Componenta husserliană a gândirii lui Eugeniu Coșeriu* (teza de doctorat), 2007.
- VÎLCU C 2008: Cornel Vîlcu, *Designatum designati, et omnia... designatio*, în Emma Tămăianu-Morita, Miorița Ulrich (coord.), *Limbaj primar vs. Metalimbaj. Structuri, funcții și utilizări ale limbii*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008: 15–35.
- VÎLCU C 2010: Dumitru Cornel Vîlcu, *Orizonturile problematice ale integralismului*, Ed. Argonaut/Scriptor, Cluj-Napoca, 2010.

- VÎLCU D 2001: Dina Vîlcu, *Integralism vs. generativism. O dezbatere metodologică*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, seria Philologia, nr. 4/2001: 35–45.
- VÎLCU D 2002: Dina Vîlcu, *Integralism vs. generativism (schită a unei confruntări)*, în *Un lingvist pentru secolul XX*, Î.E.P. Ştiinţa, Chişinău, 2002: 56–62.
- VÎLCU D 2007: *The Epistemological Status of Linguistics*, Colloque international: Coseriu. *Réceptions contemporaines*, Aix en Provence, 2007.
- VÎLCU D 2008: Dina Vîlcu, *Perspectiva integralistă asupra lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în *Limba română*, Chişinău, nr. 5-6, Anul XVIII, 2008.
- VÎLCU D 2010: Dina Vîlcu, *Significatum and Designatum in the Theory and Practice of Translation*, în *International Review of Studies in Applied Modern Languages*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, no.3/2010.
- VÎLCU D 2011: Dina Vîlcu, *Linguistic Competence. Between Chomsky and Coseriu*, în Gerda Haßler (Hrsg.) *Nationale und transnationale Perspektiven der Geschichte der Sprachwissenschaft*. Beiträge zur XI. Internationalen Konferenz zur Geschichte der Sprachwissenschaften (ICHoLS), Potsdam, 28. 8. – 2. 9. 2008, Juli 2011, xx, 350 S.
- VÎLCU D 2013: Dina Vîlcu, *A Plea for "Integral Linguistics"*, în *Coseriu: Réceptions contemporaines II*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2013.
- VÎLCU D 2015: Dina Vîlcu, *Le statut épistémologique de la linguistique*, în *Coseriu: receptions contemporaines* (Ed. Christophe Gerard, Regis Missire), Limoges, Ed. Lambert-Lucas, 2015.
- VÎLCU D 2016: Dina Vîlcu, *Integralismul - o teorie integrală a limbajului*, în *Şcoala integralistă clujeană. Contribuţii. Volumul I*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2016.
- VÎLCU D 2017: Dina Vîlcu, *Unity of significatum in foreign language learning. Preliminary distinctions*, în *Kompetenz - Funktion - Variation. Linguistica Coseriana V* (Ed. Gerda Hassler, Thomas Stehl), Potsdam, Ed. Peter Lang Frankfurt am Main, 2017.
- VLAD 1994: Carmen Vlad, *Sensul, dimensiune esenţială a textului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
- VLAD 2000: Carmen Vlad, *Textul aisberg*, Ed. Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2000.
- WHORF 1956: Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, J. B. Carrol (ed.), The MIT Press, Cambridge Mass, 1956.
- ZAGAEVSCHI 2001: Lolita Zagaevschi, *Despre statutul metaforei ca funcţie textuală în lingvistica textului*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, seria Philologia, nr. 4/2001: 77–88.
- ZAGAEVSCHI-CORNELIUS 2005: Lolita Zagaevschi-Cornelius, *Funcţii metaforice în Luntrea lui Caron de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, 2005.

- ZAMPARELLI 1995: Roberto Zamparelli, *Layers in the Determiner Phrase*, University of Rochester, 1995.
- DE ZAVALA 1982: Victor Sanchez de Zavala, *Funcionalismo estructural y generativismo: aportaciones a un capítulo de la historia de la lingüística*, Alianza Editorial, Madrid, 1982.

ISBN: 978-606-37-0611-0